

«І в мене був свій рідний край...»

**Хрестоматія української діаспорної літератури для
дітей та юнацтва**

Кривий Ріг – 2018

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Криворізький державний педагогічний університет» як навчальний посібник (протокол № 10 від 12 квітня 2018 року).

Це видання включає в себе різножанрові та багатотематичні твори письменників української діаспори, які писали для дітей та юнацтва. Деякі з них уже відомі українському читачу, але більшість із них ще знайдуть своїх поціновувачів.

У презентованій книзі подані біографічні портрети письменників української діаспори, їхній літературний спадок та, власне, тексти. У підборі творів до хрестоматії увагу зосереджено на представленні таких тем, як патріотичні, релігійні, історичні, розваг дитини, її навчання, виховання, соціалізації, національної пам'яті, зберігання й пізнання свого, рідного та відкриття чужого, невідомого світу.

Адресована хрестоматія студентам закладів вищої освіти, педагогічних коледжів. Прислужиться викладачам, учителям, вихователям та батькам, а також усім, хто цікавиться літературою української діаспори загалом та питаннями виховання молодого покоління засобами художнього слова зокрема.

Упорядкування:

М. В. Варданян

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор

С. І. Ковпик;

доктор філологічних наук, професор

В. В. Кизилова

Обкладинка та ілюстрації:

В. К. Сокіряка

©Варданян М. В.,
упорядкування, 2018

Зміст

Передмова	9
АНДІЄВСЬКА ЕММА	10
Казка про яян	10
БАГРЯНИЙ ІВАН	11
До Ворскли, по рибу!	11
Казка про лелек і Павлика-мандрівника.....	13
Колискова.....	20
БАРАГУРА ВОЛОДИМИР	23
Княжий двобій	23
Зустріч з русалкою у хвилях океану	24
БІЛЕЦЬКА ТЕКЛЯ.....	26
Бабунина казка.....	26
Вороняча сімейка.....	32
Як лисиця куховарила	33
Трудяги і нероби.....	33
Художник	33
Сонячна доня	34
Біля вікна.....	34
Самовар і Склянка та їхні сусіди	35
Таємничі їжаки	36
БОДНАРЧУК ІВАН	36
За Збруч	37
Квіточка прибраній матері.....	41
Михасева зустріч з Канадою	43
БРИЗГУН-ШАНТА ЛЕСЯ.....	43
Родина Качуровських.....	44
На хуторі дядька Марка	47
Чорні хмари, над золотистим полем	50
БУДКО СОФІЯ	53
Жуки	54
ВАКУЛЕНКО ПИЛИП	56
Весела кукабара	56
ВИННИЧЕНКО ВОЛОДИМИР	57
Гей, не спиться	57
Гей, чи пан, чи пропав.....	61

ВИННИЦЬКА ІРИНА	64
Кам'яна сокира	64
ВОВК ВІРА	66
Легенда про колоски	66
ВОЛИНЯК ПЕТРО	67
Що одна писанка наробила.....	67
Давні народи, що населяли Україну	68
По Шевченківських місцях.....	70
ВОРСКЛО ВІРА	71
Христос Воскрес.....	71
Котик.....	72
Звідки слово «Україна».....	73
Коляда.....	73
ГОШОВСЬКИЙ БОГДАН.....	74
Слава не поляже.....	74
ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ ВАСИЛЬ.....	77
Колисала мати сина, колисала.....	77
Мені ішов.....	77
В чужині	78
Через доли та додому	78
Пісня	79
Сиротина	79
В таборі пластунів	79
Каменяр	80
Князь Огонь.....	80
Прогулянка на місяць.....	83
Оси	97
ДЕЙКО МАРІЯ.....	98
Хитрий Микитка.....	98
ДІМА.....	101
Кіт-музика	101
Їжачок	102
ДУБИНА ВАСИЛЬ	103
Блакитні хмарки.....	104
ЗАВАДОВИЧ РОМАН	105
Хлопці з зеленого бору	105
Пригоди гномика Ромтомтомика	114

Гетьманська шабля.....	134
Маруся Богуславка.....	138
КАЧУРОВСЬКИЙ ІГОР.....	139
Пан Коцький.....	139
КОБЕЦЬ ОЛЕКСА.....	145
Од синього Дону.....	145
Записки полоненого.....	146
КОЛОМИЄЦЬ АВЕНІР.....	161
Як громадка Гномака Дадка собі нову батьківщину знайшла.....	161
КУЗЬМЕНКО СВІТЛАНА.....	165
Маринчина писанка.....	165
Івась-Мудрась.....	166
КУЛІШ ВОЛОДИМИР.....	167
Пацани.....	167
ЛЕПКИЙ БОГДАН.....	193
Шевченкова верба.....	193
Казка мого життя.....	194
Казка про Ксеню і дванадцять місяців.....	198
І в мене був свій рідний край.....	210
ЛВИЦЬКА-ХОЛОДНА НАТАЛІЯ.....	211
Шлях велетня.....	211
ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДЕР.....	215
Лисяча родина.....	215
ЛЯТУРИНСЬКА ОКСАНА.....	217
Бедрик.....	217
Ягілка.....	218
Материнки.....	220
МАК ОЛЬГА.....	221
Аскольд і Дір та київські князівни.....	221
Призабуті казки.....	229
Бог вогню. Санто Антоніо.....	237
Бог вогню. Драма на Гваїрі.....	261
Бог вогню. В Мато Гроссо.....	265
МОСЕНДЗ ЛЕОНІД.....	268
Грайте, радісні дзвони.....	268
Пригоди котика Кікі.....	269
МУДРИК-МРИЦ НІНА.....	272

Пригоди гордої киці	272
Сонячні казки	273
Світанки і сумерки	275
НАРІЖНА ІРИНА	277
Як зла цариця предоброю стала	277
НАРКЕВИЧ НІНА	293
Киця-писанчарка.....	293
Сніп пшениці	294
Як Тарасик вчився малювати	295
ОЛЕСЬ ОЛЕКСАНДР	297
Мисливець Хрін та його пси	297
Над колискою.....	317
Княжа Україна	318
ОЛЬЖИЧ ОЛЕГ	322
Рудько	323
ПАРФАНОВИЧ СОФІЯ	330
У лісничівці.....	330
ПЕРЕЛІСНА КАТЕРИНА	333
Три правди.....	333
Коляда.....	337
Ми йдемо колядувати.....	338
ПОГІДНИЙ МИКОЛА	338
Гетьманська Булава.....	338
ПОЛТАВА ЛЕОНІД	346
Котячий хор.....	347
Подорожі і пригоди Миклухи-Маклая	348
Маленький дзвонар із Конотопу	350
Абетка з історії України. Бо корінням у рідній землі	352
Казка про Чародія-лиходія, Івасика і Чорне море	356
Чи зійде завтра сонце	366
РАДЗИКЕВИЧ ВОЛОДИМИР	376
Пригоди Юрчика Кучерявого.....	376
Ніч проминула	379
Прилетіла зима біла.....	383
САВИЦЬКА ІВАННА	383
Де найкраще місце на світі?	384
Молитва українських дітей.....	385

СІБО БОЖЕНА	385
Літаючі самоцвіти.....	385
СЛАВУТИЧ ЯР.....	393
Кривий Ріг – козацька назва	394
ТИС ЮРІЙ.....	394
Про лицаря Добриню та його сестричку Забаву.....	394
ТИЩЕНКО-СІРИЙ ЮРІЙ.....	400
Україна – земля моїх батьків.....	401
Фата моргана в Криму.....	406
ФЕДЧУК БОГДАН-БОНІФАТІЙ	408
Загадки: Хто це? Що це?.....	408
Шаради	409
Паліндроми	409
Загадки-питання і відповіді	410
Метаграми	410
Логогрифи	411
Анаграми	411
ХРАПЛИВА-ЩУР ЛЕСЯ	412
Новацьке Різдво	412
Вітер з України – 1	413
Вітер з України – 2	418
Чародійне авто	422
Забавки Мартусі.....	423
Українські народні звичаї у теперішньому побуті.....	425
Отаман Воля.....	428
ЦЕГЕЛЬСЬКА ОЛЕНА.....	434
Джерело Марії	434
Напровесні.....	436
ЧАПЛЕНКО ВАСИЛЬ	437
Увесьденечки	438
ЧЕРІНЬ ГАННА	443
Пригоди української книжки.....	443
Щоденник школярки Мілочки	444
Перед Різдвом у лісі	446
Листування.....	450
ЧЕРКАСЕНКО СПИРИДОН.....	453
Пророк	453

Пригоди молодого лицаря	454
ЧЕХУТ БОГДАН.....	459
Сіль	460
ЧОРНОБИЦЬКА ГАЛИНА	462
Забавки	463
ЧУБ ДМИТРО.....	465
Живий Шевченко.....	466
Стежками пригод.....	468
На гадючому острові.....	471
ШУГАЙ ЇВГА	474
Вертепик.....	474
ЩЕРБАК МИКОЛА	475
Чорне море	476
Великдень!	476
Відвічна ласка	476
Не відкладай.....	476
Життя	477
ЩЕРБИНА НИКИФОР	478
Метелик	478
Пісня новаків.....	478
Маля.....	479
Краю рідний!.....	479
До школи	480
Білка	480
Літаки.....	480
Загадки.....	481
Проліски	481
ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ДИТЯЧИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ	483
ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЙ	499

Передмова

Літературна спадщина дитячих письменників українського зарубіжжя представлена багатьма видатними особами, які вимушені були виїхати з України та працювати за її межами. Це понад сімдесят письменників, які залишили свій слід у дитячій літературі українського зарубіжжя. Серед них – Іван Боднарчук, Петро Волиняк, Богдан Гошовський, Роман Завадович, Ольга Мак, Юрій Тищенко-Сірий, Леся Храплива-Щур та ін.

У цій книзі здійснено спробу презентувати українським читачам найкращі здобутки української діаспори на ниві літератури для дітей та юнацтва. Тут представлено широке розмаїття творів різних жанрів: казки, п'єси, вірші, історичні повісті, легенди, оповідання тощо. Поряд із художніми текстами наводяться стислі біографії. Відомості систематизовано так: спочатку коротка характеристика діяльності письменника, його участі в літературних об'єднаннях, час еміграції та країна поселення, а потім наводиться перелік художніх творів, зокрема для дітей та юнацтва. Для деяких письменниць (Софія Будко, Ніна Наркевич, Божена Сібо), які активно працювали на ниві дитячої літератури, встановити більш точні біографічні дані, на жаль, не вдалося. Використана для укладання біографій література наводиться наприкінці хрестоматії.

Необхідність укладення хрестоматії зумовлена потребою відкрити потужний масив творів для дітей та юнацтва, що дотепер не відомий в Україні. Багато імен, презентованих у хрестоматії, відсутні в літературному обігу, а деякі теми, що порушені у художніх текстах, і нині «табузовані». Свідомі того наміру – популяризувати художню спадщину української діаспори для дітей та юнацтва.

Діаспорна література за своїм спрямуванням націоцентрична. Україна – у центрі багатьох творів. Ця література покликана виховувати патріотичність, любов до Батьківщини та батьків, до історії та рідної мови, жагу до знань, повагу до старших, справедливість, рішучість, мужність, доброту, взаємодопомогу, бережливе ставлення до природи та речей. Твори письменників формують національну свідомість, людську гідність, громадянську позицію.

У наведених текстах прагнули зберегти авторську стилістику, аби відтворити національну ідентичність письменників української діаспори того часу. Тим самим сподіваємося, що читач зможе зануритися в атмосферу непростих часів ХХ ст. та розкрити художній світ пропонуваніх творів.

Обсяги хрестоматії не дають можливості презентувати всю спадщину української діаспори для дітей та юнацтва. До цього видання не ввійшли і такі постаті – В. Бандурак, Л. Гаєвська-Денес, В. Гайдарівський, М. Головінська, О. Добрянська-Коренець, Ф. Дудко, Р. Кедр, І. Керницький, О. Копач, В. Королів-Старий, К. Малицька, С. Риндик, І. Смолій, Д. Соловій та ін. Тому всім шанувальникам українського художнього слова слід іти далі, ніж подано у цій книзі. Щоб допомогти всім допитливим у цій справі ширше ознайомитися з дитячою літературою української діаспори, подаємо наприкінці хрестоматії бібліографічний покажчик персоналій діаспорної дитячої літератури, що складений за алфавітом прізвищ авторів, а твори згруповані у хронологічному порядку, за часом публікації.

Здійснена праця – промовистий аргумент на користь того, наскільки багата українська дитяча література не лише в Україні, але й за її межами. Можливістю зібрати та обробити джерела для цієї книги завдячуємо Канадському інституту українських студій Альбертського університету (Канада), який надав фінансову підтримку однойменного проекту. У книзі використовувалися матеріали з фондів бібліотек «Рідної школи» та Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина).

АНДІЄВСЬКА ЕММА

Андієвська Емма (1931, м. Донецьк) – українська письменниця, художниця, перекладачка. Учасниця «Нью-Йоркської групи» українських поетів (разом із Ю. Тарнавським, Б. Бойчуком, Б. Рубчаком, П. Килиною). Член-засновник Об'єднання українських письменників «Слово». Член ПЕН-клубу та Вільної Академії у Мюнхені. Лауреат Фундації Антоновичів. Номінувалася на Національну премію України ім. Т.Г.Шевченка.

В еміграції з 1943 року: Німеччина, Франція, США, згодом повернулася до Німеччини.

Писала прозу й поезії: «Поезія», «Народження ідола», «Первні», «Наука про землю», «Вілли над морем», «Подорож», «Герострати», «Роман про добру людину», «Роман про людське призначення» тощо. Для дітей адресувала «Казки Емми Андієвської» (2000), куди увійшло 18 казок-притч («Говорюча риба», «Казка про яян» та ін.).

Казка про яян

Колись пастушок, переплигуючи зі скелі на скелю за козою, що відбилася від решти, посковзнувся й упав у глибоке провалля. Коли він розплющив очі, то побачив, що лежить на площі великого міста, яке складається з вузьких довгих веж, що їх кожен буде на свій лад, бо ці вежі весь час завалюються.

Пастушок підійшов до найближчого чоловіка, який порпався з кельмою¹ серед купи каміння, й запитав, що це за місто, хто його мешканці й чи не можна було б щось попоїсти, бо він дуже зголоднів, наче кілька днів пролежав без їжі. Однак на запитання пастушка ніхто навіть не глипнув у його бік, дарма що козопас обійшов мало не все місто. Врешті вже зовсім зневірившись, що хтось дасть йому тут бодай крайчик хліба, пастушок набрів на кволого дідуся, що порався біля найнижчої, напівзруйнованої вежі, й повторив своє запитання.

– Тут живуть самі яяни, – відповів нарешті старий. – Кожен яянин знає тільки своє «я» і тому запитань іншої людини просто не чує. Я ж почув тільки тому, що мене здолали немощі, і внутрішні підпори, які досі тримали мене, як вони тримають усіх яян цього міста, передчасно струхли й завалилися, як і моя вежа, направити яку мені бракує сил.

– Я вам охоче допоможу, – радісно вигукнув пастушок, – аби тільки трохи щось попоїсти.

– Яянинові годі допомогти, – скрушно мовив дідок. – Ніхто не може догодити яянинові, бо тільки він сам усе знає і вміє, і то найкраще.

– Але ж людина мусить їсти, аби втриматися при житті!

– Усі тут харчуються власним «я». Коли воно вичерпується, яянин умирає, проте «я» кожного із яян таке невичерпне, що всі тутешні мешканці майже вічні. Мене опали немощі тільки тому, що я чужинець і справжнім яянином так ніколи й не став, хоч і прожив тут майже весь свій вік. Я ледве пам'ятаю, що на початку свого життя під час сварки на кораблі, де я виконував обов'язки юнги, я випав за борт і опинився у цьому місті.

– Але я зовсім не хочу ставати яянином!

– За рогом моєї вежі лежать кельми для новоприбулих, бери собі якусь і починай будувати свою вежу.

– Невже з цього міста немає виходу?

– Ще на початку, коли я шойно сюди потрапив, я здивав одного юродивого, який сидів біля каміння цієї вежі, котру я оце марно будує. Він повідав мені, що місто має сім брам і з кожної можна вийти, хоча досі жоден мешканець цього міста не міг відчинити брами з тієї простої причини, що ніхто з тутешніх насельників не спроможний вимовити коротесенького слова, що відчиняє ці брами.

– Яке ж це слово?

– Це слово знають усі яяни: звичайнісіньке «ти». Але коли хтось із яян, – а це стається так рідко, що про це ходять лише легенди, – отож коли хтось із яян пробує вимовити «ти», в устах яянина це чомусь завжди обертається на «я», і тому брами не відчиняються.

– Я спробую, – мовив пастушок. – Ходімо разом, бо я тобі дуже вдячний за пораду, в мене померли батьки, і я хотів би подбати про тебе.

– Я вже застарий, і ноги вже не тримають мене.

– Я візьму тебе на плечі, і ми разом подамося далі.

– Я не пристосований до іншого світу, і час, відпущений мені вищими силами, добігає кінця.

– Я хочу, аби ти бодай перед смертю дихнув свіжим повітрям – мовив пастушок, обережно садовлячи собі старого на плечі й простуючи до найближчої брами. Перед брамою він низько вклонився й промовив: – Вельмишановна брамо, чи була б ти така ласкава й випустила нас на волю, бо тільки ти можеш нас випустити.

І брама вперше за все своє існування навстіж відчинилася, адже ніхто до неї так не промовляв, хоч цього вона чекала відтоді, як її вставили в мури цього міста, і пастушок побачив себе серед знайомих скель.

– Тепер ти бачиш, який гарний цей світ! – вигукнув козопас і торкнувся старого, аби обережно зсадити його з плечей на землю. Та замість дідуся він намацав тільки мішок, по гузир² наповнений самоцвітами.

¹ Кельма – ручний будівельний інструмент (металева трикутна лопаточка на державці).

² Гузир – місце, де зав'язано мішок.

БАГРЯНИЙ ІВАН

Багрянний Іван (1906, м. Охтирка, Сумська обл. – 1963, м. Новий Ульм, Німеччина; автонім – Іван Лозов'яга) – український письменник, публіцист, редактор, громадсько-політичний діяч. Один із засновників МУРу (Мистецький Український Рух), Української Революційної Демократичної партії (УРДП), газети «Українські вісті».

По Другій світовій війні емігрує до Німеччини.

Автор повістей і п'єс «Маруся Богуславка», «Огненне коло», «Тигролови», «Морітурі», «Генерал», «Розгром», романів «Сад Гетсиманський», «Скелька», збірок поезій «До меж заказаних», «Золотий бумеранг», поем «Монголія», «Ave Maria», памфлету «Чому я не хочу повертатися до СРСР?» тощо. Його поезії увійшли до кола дитячого читання. Для дітей написав вірші «Інженер», «Рятуй мене, мамо!», «Експромти», пісню «Колискова», оповідання «До Ворскли, по рибу!», віршовані казки «Телефон», «Казка про лелек і Павлика-мандрівника».

До Ворскли, по рибу!

Перлами й перламутром закосичилась, зацвіла земля. Відбиваючи сонце, ті блискітки перламутрові й ті мерехтливі перлини робили навколо себе веселки, і ті манюнькі веселки – безліч їх – наповнювали собою світ. Недавно пройшов дощ, громовий весняний дощ, і на всьому: на листках дерев, на квітах, на дахах, на дротах, на павутинках, поснованих у химерні кола, – на всьому ще мерехтіли краплі, веселкові діаманти, випромінюючи спектри. Краплі зривалися й, переливаючись на сонячній промінні, летіли, падали на землю. А земля... Земля золотіла. Це був, власне, жовтий пісок, прибитий дощем, а тепер нагрітий і осяяний сонцем. Те сонце травневе зробило його золотим. Але це – по один бік, а по другий бік він був ліловий, а по тому піску ліловому бігали золоті сонячні зайчики, підхоплюючи діамантові перлини, що летіли ген з високих дерев униз.

Тая вуличка вузенька – то був Силенків перевалок¹. А тією вуличкою йшли Максим і маленький Борис.

Вони йшли в луг, десь до Ворскли, по рибу. Максим ніс сак на плечі, а в руці – кошик із харчами й старою одежею... (Харчі вони поїдять, одяг намочать, а в кошик кидають риби, якщо наловлять). А Борис тяг бовт, або хрокало, – довжелезний тонкий дрючок з розтрубом – волячим рогом – на кінці. Коли тим рогом садонуть в воду, вискакують рясні бульби й характерний звук, як

свиняче «хро!»). Через те й цілий цей інструмент зветься «хрокало». Риба полохається того «хро» й розбігається в усі боки, іноді потрапляючи у сак.

Отже, Борис тяг хрокало, а Максим ніс сак – таку снасть із ятерини, яка ставиться в воду, й заганяється в неї хрокалом риба. Обоє були босоногі, гологолові, в старій-найстарішій одежі, яка тільки в них є (крім тієї, що вони поклали до кошика!), – такі собі ветхі штанці і сорочечки (бо ж по рибу!), ще й з дірками... щоб не було гаряче.

Вони собі шльопають босими ногами по піску й роздивляються на білий світ широко витріщеними очима – йдуть не кваплячись. А той білий світ вбирає в себе очі. Малий Борис часом зупиняється і, задерши голову, довго дивиться на вершечок береста, звідки падають перли, і намагається таку перлину впіймати жменюю або ротом. Тоді Максим чекає на свого помічника й приятеля і нічого не каже – стоїть, дивиться й посміхається. Піймавши перлину, Борис доганяє батька, і вони йдуть далі, переступаючи через сонячних зайчиків, ідуть по золотому піску, так гарно прибитому дощем і помережаному сонцем, повз Силенків дім з повириваними дверима й вікнами, повз сліпучо-зелену колонаду дерев, осяяних сонцем і оправлених у веселкові діаманти...

Вони йдуть вуличкою. А як вона кінчиться, вони вийдуть на величезну ярмаркову площу, залиту сліпучим сонцем, і підуть по ній навскоси, потім підуть через голі розпечені піски, через сині бори, через червону шелюжину, через духмяні килими чебрецеві...

– Батьку! – раптом каже Борис. – Ось дивись... – І зупиняється, щоб ліпше висловити те, що прийшло йому в голову і так поширило його й без того великі очі. – Ось дивись...

І, дивлячись на росяну траву, на весь мерехтливий світ, декламує те, що йому прийшло в голову:

*Росте травичка...
Капле водичка...
А по дорозі
Стрибає птичка...*

– Га?..

І весь зашарюється. І дивиться променястими очима на батька, питається ними, чи не дуже вже дерне вийшло оце в нього. Максим посміхається про себе, а до сина звертається зовсім серйозно:

– Ну, та й що ж то за птичка? (По дорозі, справді, стрибає якась сіренька пташка, либонь, чечітка). – І що ж то за птичка? Чи не перепеличка?

– Ага!.. – зрадив Борис. – Мабуть, перепеличка! – І, подумавши, поставивши це слово в рядок, додекламував свій експромт²:

*А по дорозі стрибає птичка –
Маленька птичка-перепеличка!..*

І аж зітхнув після такої dokonаної праці.

– Ну, і що ж вона робить, та птичка? – знічев'я питає Максим.

Борис подумав і раптом відповів цілком серйозно:

– С м і є т ь с я!

Від несподіванки Максим аж став. А потім ухопив русявого чубка в жменю й, торсаючи та голублячи його, зайшовся сміхом.

Сіренька «птичка» стрибала попереду них, а вони йшли за нею слідом, вірячи, що вона таки сміється. Максим спостерігав, як вона вистрибує радісно на сонячних зайчиках у перламутровій мерехкотняві, й думав:

«То, правда, не перепеличка, але яке то має значення. Вона може бути й перепеличкою. Головне не в тім. Головне в тім, що вона – с м і є т ь с я! От, брате!.. А с м і є т ь с я!.. С м і є т ь с я...»

І сам промінився.

Це найгеніальніший вірш, будь-коли ним чутний і читаний. І це найбільша будь-коли чута правда. Сонячна, достеменна, реальна своїм ось таким мерехтливим, життєвим тембром, тріумфуюча правда.

С м і є т ь с я... Від переповненого серця... Від надміру щастя...

Побравшись за руки, вони йшли з перламутрової вулички на сліпучу, сонцем залиту ярмаркову площу. І пішли нею. Вони дивилися на буйний мерехтливий світ, вбираючи його в себе. І так, витріщавшись на той буйний світ очима, вони йшли, як по велетенській картині Врубеля, по золотій ярмарковій площі, занурюючи босі ноги в гарячий пісок до болю рідної, прекрасної, благословенної землі.

¹Перевалок – провулок; це слово побутує в містечку Охтирка Сумської області, де жив письменник Іван Багряний.

²Експромт – тобто придуманий без підготовки, на ходу.

Казка про лелек і Павлика-мандрівника

I

Летіли лелеки
У краї далекі.
Мають крилечками
Помежи хмарками,
Ой, та й попід небесами.
Жили – не тужили –
З Павликом дружили.
Самі полетіли,
Павлика лишили,
Тяжко ж його зажурили.
Не летіть, лелеки,
У краї далекі!
Будемо гуляти,
Разом зимувати, –
Є в мене санки і лещата.
Є в мене рушниця
І шабля-сестриця,
Є і лук, і стрілки,
Зостаньтеся тільки.
Буду, буду я вас захищати.
Озвались лелеки
До нього здалека:
«Ні на тих лещатах,
Ані на санчатах
Ми не вмієм, милий, гуляти.
Всі ми довгоносі,
Та ще й ноги босі, –
Як нам зимувати,
В снігах потопати?
Де ж ми візьмем чоботята?
Павлику, наш друже,
Не журися дуже:
Як сніжок розтане,
Як зима пролине,
Ми поприлітаєм
Знов на Україну.
З білими хмарками,
Разом з ластівками
Ми поприлітаєм
О весняній днині,
Бо немає краще,

Як на Україні!
А як будем знову
В вирій вирушати,
Тоді, може, візьмем
Павлика гуляти.
Як буде слухняний
Та буде хороший,
Та в своєї мами
Дозволу попросить».

II

Одійшли морози,
Одійшли пороші.
Павлик був розумний,
Чемний і хороший.
Слухав татка й маму
І любив звірята,
І малу сестричку,
Голуби й крільчата!
Виглядав з віконця,
Поглядав далеко:
Чи не прибувають
З вирію лелеки?
Уже прибувають,
Крилечками мають,
Радісно з весною
Всіх поздоровляють!
І звили гніздечко
Ось-де на тополі.
Близько біля хати,
В Павлика надворі.
Цілі дні клеочуть –
Дзьобами стукочуть.
І лелека-батько,
І лелека-мати...
Ось уже в гніздечку
Малі лелечата,
Малі лелечата –
Прехороші діти.
Підіймають вгору
Дзьобики розкриті.
Кличуть батька й маму,
Чом вони не бавлять?..
А внизу радіє –
Береже їх Павлик.
В нього лук і стрілки,
Шабелька при боці...
Отакі бувають
Козаки-молодці!
Записавсь одразу
В козаки завзяті,
Щоб ніхто не скривдив

Малі лелечата.
Ой, прийшли уранці
Вовки-сіроманці:
«Де тут є пташата –
Малі лелечата?..»
Батько, мати в полі –
Нічого не бачать.
Плачуть малі діти –
Лелечата плачуть.
Стали розбишаки
Гніздо руйнувати,
Гніздо руйнувати,
Діток забирати.
Не чують лелеки,
По полю гуляють,
Діточкам маленьким
Гостинці збирають.
Як узяв тут Павлик
Та як стрельнув з лука!
Та й улучив вовку
Поміж самі вуха!
А тую вовчицю –
В саму потилицю!
А тії вовчата –
Поміж оченята.
«НЕ ХОДІТЬ!
ЗАБИРАТЬ!
ЛЕЛЕЧАТА!»
Зраділи лелеки –
І батько, і мати:
«Павлика ж ми будем
Повік шанувати!
Заберем з собою
За море гуляти».

III

Летіли лелеки
За море удруге,
Забрали з собою
І малого друга.
Летіли далеко
Попід небесами,
Попід небесами,
Помежи хмарками.
Дзьобом стукотіли,
Крильми тріпотіли, –
У далекий вирій –
В Африку летіли.
А поперед ними
Та й понад морями
Ластівки моторні
Несли телеграми:

Телеграма в вирій:
«Збирайтеся, звірі,
Куці й довгохвості!
ЗУСТРІЧАЙТЕ
З УКРАЇНИ ГОСТІ!..»

Слони прочитали
І сурмити стали:
«ЗБИРАЙТЕСЯ, ЗВІРІ
ЧОРНІ, БІЛІ Й СІРІ.
БУДЕМО ВІТАТИ,
БУДЕМ ЗУСТРІЧАТИ,
ГОСТЕЙ З УКРАЇНИ
ШАНУВАТИ».

Чорні крокодили
К морю виходили
І гіпопотами
Прибули з квітками.
Мавпи і жирафи,
І ногаті струсі –
Прибули і дітки,
І старі матусі.
І смугасті зебри,
Грубі носороги
Посідали рядом
Підібгавши ноги.
Тут іще й акула
Хвостиком майнула,
З моря виходила,
Речі говорила.
З нею всі малята –
Дрібні акулята, –
Назбирали в морі
Подарунків гору.
Засурмили сурми,
Захитались скелі –
Павлика стрічати
Слон іде веселий,
А за ним малятко –
Мале слоненятко, –
Носиком киває,
Павлика стрічає,
Так усі стояли,
Квітками махали –
Гостей з України зустрічали.

IV

«Так оце та Африка?!
Так оце той вирій?!
Ходить, ходить сонечко
По пустелі сірій.
Попереду – море,
А позаду – гори,

Межи ними один пісок,
Горе ж мені, горе!
Кам'яні доріжки
Покололи ніжки.
Від жари в пустині
Пухирі на спині.
– НІ, НЕМАЄ КРАЩЕ
В СВІТІ, ЯК НА УКРАЇНІ!
Шкіра посмалилась,
Ніжки натрудились,
Оченята без матусі
Тяжко занудились.
Тут піски гарячі,
Тут страшні пустині.
Ні, немає в світі краще,
Як на Україні».
Тужить Павлик з горя
Край синього моря,
В море поглядає.
А море безкрас.
Павлика втішають
Мавпи й носороги,
І смугасті зебри,
Й струсі довгоногі,
Чорні крокодили
І гіпопотами...
Ластівки приносять
З дому телеграми:
«Повертайсь, бурлаче,
Годі мандрувати,
Бо скучає батько
І сумує мати.
Час уже додому
З мандрів повертати».
І радіє Павлик,
І кричить здалека:
«Скоро вже додому
Полетять лелеки!
А поки – цілую
Сестричку і маму!..»
Ластівка моторна
Несе телеграму.

V

Погостили досить –
Час уже вертати.
Вийшли, вийшли проводжати
Їх усі звірята.
Чорні крокодили
К морю виходили
І гіпопотами
Прибули з квітками.

Мавпи і жирафи,
І ногаті струсі –
Пустотливі дітки
І старі матусі.
І смугасті зебри,
Й грубі носороги
Посідали рядом,
Підібгавши ноги.
Тут іще й акула
Хвостиком майнула,
З моря виходила,
Речі говорила.
З нею всі малята, –
Дрібні акулята, –
Назбирали в морі
Подарунків гору.
Засурмили сурми,
Захитались пальми, –
Павлика прощати
Слон іде печальний,
А за ним малятко –
Мале слоненятко
Слізоньки втирає –
Павлика прощає.
Так усі стояли,
Квітами махали
І на Україну
Друга проводжали.
Проводжали друга
В ранішню годину.
«ОЙ, ВІЗЬМИ З СОБОЮ
Й НАС НА УКРАЇНУ!»

VI

Летіли лелеки
Із країв далеких,
Помежи хмарками,
Попід небесами,
Через сині гори,
Через Чорне море...
Не боявся Павлик,
Бо не знав тут горя.
У лелеки крила
Дужі та широкі,
В небесах літають
Швидко і високо...
А на Україні
Зажурилась мати:
«Щось нашого сина
З мандрів не видати!»
Коли тут – лелеки!
Прибули здалека!

Приземлитись хочуть,
Дзьобами стукочуть,
Дзьобами стукочуть,
Крильцками мають –
Всіх поздоровляють.
Всіх поздоровляють!
Матінку стареньку
І сестру маленьку,
І біленькі хати,
І сади строкаті,
І степи широкі
Золоті та сині...
Ой, немає краще,
Як на Україні!
Спустились лелеки
Посеред левади.
Павлика стрічають
Всі живі і раді:
Батько і матуся,
Лесик і Настуся,
Крілик і крільчата,
Півник і качата...
І сміються збоку
Радісно лелеки,
Як усі питають
Про краї далекі.
Весело сміється
Сонечко надворі –
Павлик подарунки
Всім привіз з-за моря:
Лесикові – мила
Й лист від крокодила.
А малій Настусі –
Пір'їнку від струся.
Квіти має мама
Від гіпопотама.
Тато ж що здобули?
Мушлю від акули,
Ще й від носорога
Кремінь для кресала...
Стільки подарунків
Африка прислала.
Решта ж мають квіти
І від всіх привіти,
Від усіх привіти.
А лелеки дружньо
Лагодять хатину,
Ще й нову будують –
Дбають цілу днину.
По зелених луках
З Павликом гуляють,
Радісно з весною

Всіх поздоровляють:
І червоні маки,
І волошки сині...
Ой, немає краще,
Як на Україні.
Голубі озера
І пісні пташині...
ОЙ, НЕМАЄ КРАЩЕ,
ЯК НА УКРАЇНІ!

Колискова

А... А... А-а-а!
А-а... А... А...

Ходить місяць і зоря
Через гори і моря, –
Це ж до нашої дитини
Ходять гості з України:
Ясен місяць і зоря
Через гори і моря...
Через гори і моря –
Ясен місяць і зоря...
А-а! А-а-а!
А... А... А...

А-а! Лю-лі-лю!
Я дитя своє люблю.
Ой ви, гості з України,
Придивіться ж до дитини –
Чим не сокіл крилатий?
Чим не місяць золотий?
Ясен місяць золотий,
Мій синочок отакий...
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Спи, маленький, лю-лі-лю!
Біля тебе я не сплю.
Ой ви, гості з України,
Придивіться ж до дитини:
Це ж дитина не проста,
Моя зірка золота,
Моє щастя, моя кров,
І надія, і любов.
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Спи, маленький, лю-лі-лю!
Я вартую, я не сплю.
Я для тебе долю прошу,
Щоби ріс такий хороший!..

Щоби сміливий такий!..
І розумний, і меткий!..
Щоб найкращий на весь рід! –
Щоб прославив свій нарід.
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Спи, синочку, лю-лі-лю!
Недаремно ж я не сплю:
Будеш ти, як дуб, високий,
Чорнобривий, ясноокий,
І сміливий, як Богдан,
І своєму слову пан,
І, як лицар, хоробрий,
І до матінки добрий...
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Спи, маленький, лю-лі-лю!
А я долю тут молю,
Щоб ти серце мав просторе:
Перетерпів горя море,
Зраду юд і торгашів,
Клевету товаришів,
І всіх тих, що злом горять,
Бо не знають, що творять...
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Спи, мій зайчик, лю-лі-лю!
А ще долю я молю,
Щоб ти йшов, як день по світу.
Щоб умів життя любити,
Щоб як фенікс оживав,
Щоб і падав, а вставав!
Щоб і падав, а вставав...
Щоб, як пісня оживав...
Спи, маленький, лю-лі-лю!
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Я за тебе тут не сплю.
Я вартую сон твій, сину,
Серце млину ж в Україну...
З неї ми в світі пішли,
Всі моря перепливли,
Тільки ж серце там лишили
І забути не змогли.
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Виростай же, сину мій!
Виростай же, орле мій!
Будеш ти щасливий, сину,
І на вільну Батьківщину –
В край, де ми на світ взялись,
Ти повернешся колись
З сонцем волі в ясний день,
В громі битов і пісень.
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Прийде волі ясний день,
Переможних грім пісень.
Виростай, синочку чулий,
Щоб про тебе всі почули –
Всі країни. Вся земля,
Ріки, гори і моря!..
І та слава, як зоря,
Хай горить і не згоря.
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Спи, синочку, прийде час
І любов розлучить нас;
Пароплави мчать морями,
Літаки під небесами,
В океанах кораблі
І великі, і малі, –
Ними ти помчиш в імлі
До великої землі.
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Хай любов же та в світах
Просвіщає тобі шлях.
Прийдеш, сину, в Україну
І згадаєш цю хвилину,
Цю хвилину і цю мить –
Коли світ навколо спить,
Тільки матінка не спить –
Береже спокою мить...
А-а! А-а-а!
А... А... А...

Ходить місяць і зоря
Через гори і моря.
Ходять гості з України –
Виглядають тебе, сину, –
Ясен місяць і зоря –
Через гори і моря...
Через гори і моря –
Ясен місяць і зоря...
А-а! А-а-а!
А... А... А...

БАРАГУРА ВОЛОДИМИР

Барагура Володимир Богдан Дмитро (1910, Немирів – 2000, Овідо, Флорида, США) – педагог, журналіст, редактор, письменник, критик. Член Спілки українських журналістів Америки. Співредактор журналу для дітей «Веселка» (1954 – 1984).

В еміграції спочатку в Німеччині, потім у США. Член О'б'єднання працівників дитячої літератури імені Л. Глібова.

Барагура є автором мемуарів «Зустріч з русалкою у хвилях океану», «Калиновий міст», есе «Чверть століття “Веселки”», «Дитина та її література», «Автор і дитина», «Ілюстратор і дитина», «Книжка шукає читача чи навпаки», «Чому Івась не читає?», «Сучасне й майбутнє “Веселки”», «Дитячі журнали на еміграції», біографічних та історичних оповідань «Меч і книга».

Княжий двобій

По всій українській землі дзвеніла слава про князя далекої Тмуторокані Мстислава Сміливого, сина Володимира Великого.

Пісень співали про нього мандрівні співці-бояни по княжих замках та боярських дворах у Києві, Чернігові, Путивлі, Новгороді, Переяславі, у далекому Полоцьку, Плісненську й Галичі. Славу про нього несли поміж простолюдыя весельчаки-скоромохи на базарах і торговицях городів, у садибах кметів та в хатинах холопів. Про цього ясноволосого, синьоокого й рожеволицького красуня мріяли княжі й боярські доньки, а молоді отроки леліяли скриту думу стати такими славними, як князь тмутороканський. Бо чи ж є більша честь для воїна, як бути оспіваним у пісні боянській за подвиги лицарські?

Князь-воїн був Мстислав. Знав і цінив тільки меч. Життя його минало в сідлі та в стременах, як не в степу у поході, то в лісі на ловах. А треба було такого князя Тмуторокані, бо ця найдалі на південний схід висунена частина української землі була оточена племенами кочовиків і виставлена на безупинні напади печенігів, хозарів та касогів. Вони набігали сюди аж десь із гір Кавказу. Пљондрували оселі українських жильців і тікали назад у степи й гори. На сторожі тієї південної брами в землю українську стояв Мстислав із своїми дружинниками. Не давав диким кочовикам продертись углиб батьківщини.

Готовилась до нової битви Мстиславова дружина. Рвучкий вітер від Озівського моря лопотів стягами, знаменами й різнобарвними прапорцями на заткнутих у степову землю ратищах. Роздував багаття вітер, при яких сиділи дружинники, та шарпав їх опанчі, що в них загорталися від холоду вночі. Звичаєм-бо свого діда Святослава не возив Мстислав у похід ні шатер, ні казанів. І тепер, як усі дружинники, лежав при ватрі на опанчі, спершись ліктем об сідло, яке під час сну підкладав собі під голову. Шолом, меч і ратище поклав біля себе, щоб були напоготові. Ножем різав м'ясо дичини на тоненькі шматки й припікав на вугіллі. Жарене м'ясо запивав чистою водою. Тверде життя вели Мстислав і його дружина під час походу. Зате в мирний час князь наділяв щедро своїх воїв здобиччю і не жалів для них одягу, харчів і напоїв. Тому й любили його дружинники, і в битві боролися за нього до загину.

– Набридли мені оті часті атаки на касогів. Але завтра остання, мабуть, січа буде. Привів-бо Редедя много люду.

– Мов бір гуде, князю! – кинув тисяцький Сірослав, вислухаючись у гамір ворожого табору.

– Або самі головами поляжемо, або поставимо ногу на карках касогів і дань платити примусимо, – скінчив князь свою мову.

– Дружина радіє, що завтра пощербить мечі на поганцях та здобич візьме, – засміявся воєвода Дрогомир.

– Скоро зоря зажевріє, осурмиш битву, щоб, поки сонце сяде, з касогами покінчити! – наказав князь.

Пригасало багаття вітер, втихали голоси дружинників. Треба було сном покріпитися перед завтрашньою битвою.

Уже мав князь дати знак, щоб сурми заквилили до бою, коли розсунулися непроглядні лави касогів. Вийшов з-поміж них велет. Простоволосий, босий, у полотнянці, мотузом підв'язаний. Без зброї був, тільки за поясом мав кривий ніж, а в руці держав тяженну довбню, набивану кам'яними гудками.

– Редедя, Редедя, хан казоський! – пішло по ланах Мстиславової дружини.

І похололо в серцях воїв. Бо хоч у многих походах і битвах були та мужньо билися за рідну землю й князя, але ніхто з них не хотів би статися в битві сам на сам, із тим велетом...

Тільки князь у стременах піднявся й радісно рукою по рукояті меча вдарив:

– Князю Мстиславе! Навіщо нам кров дармо лити. Вийди та обидва поборемося силою до смерті. Хто переможе, той у другого дань брати буде.

Ще не скінчив Редедя, а Мстислав уже з коня скочив, шолом скинув і панцер та меч підп'яв.

Остався тільки в каптані. Ножа залишив за поясом. Легко, мов гепард, побіг до касога.

А Редедя довбню геть відкинув і теж побіг проти князя. Нагнувшись головами вперед, зчепились урешті в смертельних обіймах. Великий і дужий був Редедя. Не раз у степу хапав буйтура за роги й в'язи йому крутив. Та й Мстислав, хоч ростом був менший, бувало, на ловах ведмеда руками душив. З тривогою споглядали обидва війська на змаг борців.

І став Мстислав умлівати в руках касога. А Редедя, зміркувавши, що противник слабне, всю силу зібрав, щоб його доконати. Майнула страшна думка в Мстислава: «Неславу стягну на себе й дружину, а людей своїх віддам кочовикам на поталу. Шлях їм відкрию в землю українську».

І в глибині душі зітхнув: «Богородице Діво, допоможи перемогти поганця!»

Тоді, зібравши всі сили свого могутнього тіла, розірвав кліщі Редеді. Недовго вже тривав двобій. Князь перегнув упівтіла здивованого хана, що певний вже був своєї перемоги, аж Редедя прикляк на одне коліно. Ще раз натиснув Мстислав, і хребет захрустів у касога. З хрипким зойком звалився велет на землю. Хотів підвестися, та ніж Мстислава не дав йому. На знак перемоги обернув князь Редедю лицем до землі й на карк наступив ногою...

Врзтіч пішли касоги. І з того часу платили дань Мстиславові й у війні допомагали.

З вдячності, що Мати Божа вислухала його молитви, побудував Мстислав на її честь церкву в Тмуторокані. Бо цей хоробрий і сміливий князь не лише любив батьківщину й лицарську славу, але й був богобоязливий.

Зустріч з русалкою у хвилях океану

(скорочено)

Теоктистові Пляжукові померла дружина Марія кілька років тому, але ніяк не міг погодитися з фактом її смерті, хоч повернувся до звичайних своїх професійних та суспільно-громадських зайнять, які збільшилися ще домашньо-побутовими турботами. Назовні перед людьми Пляжук був, як і раніше, товариський, привітний, усміхнений, навіть жартівливий. Тільки в хвилини самоти відчував пустку й тугу, бо зі смертю дружини зійшла в могилу половина його власного «я».

Він знав Марію довгі роки, ще до одруження, і вбачав у ній ідеал жінки-подруги. Одружившись з нею – не розчарувався, а, навпаки, переконався, що зробив правильний вибір. Обидвоє розуміли себе взаємо та доповнювали одне одного, відчували й думали подібно...

У самоті власного помешкання, яке втримував у такому вигляді, в якому залишила його Марія, він відчував її духовну присутність та незриму турботу й опіку над ним. Він часто дивився на великий портрет дружини над ліжком і йому здавалося, що вона супроводжує його своїми синіми очима. Другою пригадкою її духовної присутності став йому макет проекту їхнього спільного надгробника. На його гранітній плиті була викарбувана сентенція: «Ціле життя шукала квітки щастя». Чи знайшла – він не знав. Навіть вмираючи, вона не відкрила йому цієї таємниці, а останні її передсмертні слова були: «Я тебе дуже люблю»...

Пляжук часто сягав думками у перші хвилини їхнього знайомства, що поступово переходило в дружбу, потім у кохання й подружжя. Перед його очима пересувалася інколи кольориста, інколи понура, сіра стрічка їхнього спільного життя.

Деякі члени родини, навіть рідні діти та ближчі знайомі, натякали йому на поновне одруження, от так «для товариства», вважаючи такий крок єдиним ліком на самоту. Але така думка ніколи навіть не пройманула в його голові. Він ніяк не хотів, щоб поміж ним і Марією станула якась інша жінка. При всій пошані до вродливих жінок він не бачив жодної, яка могла б зайняти його єдиного справжнього кохання...

Марія любила океан. Вони багато років їздили під час вакацій на чудові пляжі південно-східного побережжя. І після смерті дружини Пляжук продовжував ці поїздки. Він теж любив море. Не тільки тому, що воно нагадувало спільно з дружиною проведені приємні хвилини в житті, не тільки тому, що в надбережному піску надаремно шукав тепер слідів її стіп, а в гомоні людських голосів дослухувався звуку її голосу, але й тому, що океан нагадував йому людське життя й він радо проводив паралелю поміж цими двома стихіями.

Він залюбки залишався на пляжі під вечірню пору, коли вже любителі сонця, піску й солоної води йшли вечеряти чи втішатися розвагами. Тоді він сидів на березі океану й заглиблювався у філософські міркування над суттю людського життя. Він бачив подібність між морем і життям людини...

Пляжук любив спостерігати море й роздумувати над подібністю океану до людського життя під час припливу або бурі. Тоді хвилі набігали грізними валами та з диким ревом і зло віщим шумом намагалися вдертися якнайдалі на суходіл. Одначе, незважаючи на найбільші зусилля, вони мусили безсильно відступити і, розпливаючись, вертатися до накреслених Творцем меж...

Спостерігання моря в погідний день під час купелі, коли воно гомонить голосами й сміхом сотень людських істот, під час повного спокою в підвечірні години та в час бурі й негоди давало Пляжукові матеріал до філософського мислення та приносили йому полегшування, внутрішній спокій, привертало захитану душевну рівновагу...

Сьогодні Пляжук був у погідному настрої. День був чудовий, ідеальний на плямування. Поміркована температура, низька вогкість, освіжний легіт від океану, лазурний колір води, лагідні хвилі-морщини. На пляжі було багато людей – дехто під парасолями, дехто проти неба. Прибережні води роїлися від купальників. Дехто стояв у воді спиною чи боком проти хвиль і втішався їх легким масажем.

Пляжук станув поблизу смуги заломлювання хвиль і цупко вгруз у піскове дно океану, щоб не дати хвилям збити себе з ніг. Звідси добре було обсервувати людей, які проходжувалися по пляжі, зокрема жінок у різнорідних купелевих одягах, різної вроди, фігури, росту й вигляду.

Раптом крізь гам людських голосів, крізь шум хвиль, гуркіт моторів суден і літаків Пляжук почув за собою звук милого жіночого голосу, хоч не бачив хто говорить і в гаморі не розумів сказаного. Одначе здавалося цьому, що мова звернена до нього. Він обернувся і побачив перед собою молоденьку, вродливу, усміхнену, чарівну дівчину, що несподівано виринула з води. А що був романтиком і фантастом-мрійником, майнула йому думка: «Та це ж морська русалка з хвилі океану!».

Між ними почалася звичайна в таких умовах розмова на тему погоди, океану, пляжі, вакацій. Після кільканадцяти хвилин розмови дівчина сказала, що мусить відійти, бо на пляжі чекає її сестра, яка сидить під парасолькою, бо лікар заборонив їй купатися в морській воді.

Пляжук підійшов до дівчини й представився «Тео». Вона назвала своє ім'я «Ольга» й подала йому дрібну долоню, яку він відрухово поцілував.

Прощаючись, русалка спитала свого співрозмовника, як після обіднього відпочинку Пляжук прийде купатися і чи можуть знову зустрінутися на «морську розмову», бо їй приємно було з ним познайомитися та поговорити. Вона тут не має знайомих і була б рада з кимсь обмінятися думками. Пляжук зрадив з перспективи поновної зустрічі, бо, незважаючи на велику різницю віку, русалка видалась йому приємною, інтелігентною співбесідницею. Умовились зустрітися в тому самому місці, де дівчина перший раз виринула з хвиль, бо в муравлищі людських тіл у купелевих одягах нелегко себе віднайти у вічно рухливій, шумній стихії. Орієнтаційним знаком мала бути

похила деревна платформа, якою треба було сходити з твердого суходолу на прибережний пісок. Другим орієнтаційним знаком буде солодко водний душ для сполікування з тіла солоної води й піску.

Рівно о 4-ій годині по полудні Пляжук стирчав уже в воді і вдивлявся в умовлені орієнтаційні знаки. Минуло кілька хвилин, але дівчина не з'являлася. Коли це раптом її струнка постать і усміхнене вродливе личко виринули з пінливої хвилі. Цим разом розмова стала більш особистою, інтимною. Пляжук розказав русалці дещо про себе й про свою дружину та про свої мислительські міркування в погляді на світ і на людське життя, на подібність життя до моря.

Від своєї симпатичної співбесідниці довідався, що вона з Техасу, студіює економіку, але, на жаль, завтра зустрінеться з Пляжуком востаннє, бо кінець серпня, вона мусить за кілька днів скласти іспит з літнього курсу економіки. Завтра вона обіцяла теж сказати Пляжукові одну несподіванку, але хай буде терпеливий і цікавий.

Вістка про раптовий від'їзд морської русалки засмутила Пляжука, а розкриття обіцяної несподіванки його заінтригувало. Але він не прозрадився перед співрозмовницею зі своїх тривог. Решта часу пройшла на принагідну, поточну, уривчасту розмову, на спільне поринання головою проти хвиль, на підстрибування, щоб високий бурун не залив їх піною, на спільні зусилля встояти, тримаючись взаємно за руки, коли нахлинула раптова хвиля. Пляжук скидався на кита поруч в'юнкої рибки...

На другий день морська русалка з'явилася дещо пізніше і Пляжук побоювався, що вона взагалі не прийде. Розмова не клеїлась. Дівчина заявила, що відійде раніше, бо по полудні мусить бути на лєтовищі. Відходячи, вона притулилася до Пляжука й майже шепотом розкрила обіцяну таємну несподіванку – цього року восени вона одружується.

На Пляжука наче хлинула велетенська хвиля-бурун, хоч море було спокійне. Але він опанував себе й побажав дівчині, уявній морській русалці, багато щастя. Поцілував її в обі руки. Вона віддалилася декілька кроків, але за хвилину вернулася, поцілувала Пляжука в щоку й промовила: «Як я хотіла б, щоб мій чоловік був такий, як ви...»

Вона швидким кроком, розбрискуючи в підскоках краплини води, вибігла на пляжу й незабаром зникла в надбережному стовпищу людських тіл. Пляжук стояв кілька хвилин мов очманілий. Він не відчував, що хвилі збивають його з ніг, що вода заливає йому очі, що буруни перевалюються через нього.

Цього вечора, сидючи на опустілому узбережжі під захід сонця, Пляжук відчув, що незнайома дівчина, русалка з хвиль океану, – це останній ясний промінь у пізньому періоді осені його життя.

Але негайно повернувся до своєї життєвої філософії – паралелі поміж справжнім і «життєвським морем», що й найчорніші, найбільш понурі й найлютіші буруни мають на своїх гребнях білу піну – ознаку надії.

БІЛЕЦЬКА ТЕКЛЯ

Білецька Текля (1899, Тернопіль – 1965, Чикаго, США) – українська дитяча письменниця, вчителька.

З 1945 року в еміграції, в таборі Ді-Пі в Інгольштадт, Німеччина. З 1949 року – Чикаго, США.

Свої казки, легенди й оповідання друкувала в дитячих журналах «Світ дитини», «Малі друзі», «Веселка» тощо. Друком вийшли дві збірки для дітей «Бабунині казки» (1959), «Квітка щастя» (1967).

Бабунина казка

У замку повертається ключ. Богданко чує, як бабуня входить до кухні, розкладає на столі покупки, вставляє до холодильника пляшку з молоком, а потім йде до своєї кімнати, щоб роздягнутись з плаща.

– Бабуню... – кличе вкінці.
 Бабуня пристає на порозі його кімнати.
 – Ти ще не спиш, Богданку? Може вимкнути вже світло?
 – Ні, ні, бабуню.
 – Добре вже, добре, – погоджується бабуня. – Але ти вже спи, голубе... Там на дворі така хуртовина... Чуєш, як реве, лютує... А тут, у хаті, тепленько, затишно.
 Враз у шум вітру вривається далекий приглушений грюкіт: ...ра-ра-ра... ра-ра-ра... ра-ра-ра...
 – Бабуню, розкажіть ще казочку, – просить Богданко.
 ...ра-ра-ра... ра-ра-ра... ра-ра-ра...
 Грюкіт росте, наближається і ось поперед вікна кімнати з несамовитим лоскотом перебігає потяг надземної залізниці.
 – Ти щось говорив, Богданку, – питає бабуня, кидаючи невдоволений погляд в сторону вікна. Богданко махає рукою, мов би хотів підігнати потяг, щоб швидше відкотився.
 – Казочку, бабуню, розкажіть, – повторяє голосніше.
 Старий дерев'яний будинок все ще стрясається, дрібно бреньять шибки.
 – Жиж-ж-ж... жиж-ж-ж... – шумлять переїжджаючі вулицею авта.
 – Казочку? – допитується бабуня. – Ні, Богданку, бабуня змучена. Весь день на фабриці дроти крутила... Глянь, як пальці покалічила. Бабуня ще тільки панчішки тобі перепере та сорочинку пригладить і також спати піде.
 – Бабуня обіцяли, коли повернуться з крамниці... – несміло пригадує Богданко.
 – Ой, який ти, Богдане! – нетерпеливиться бабуня. – Бачив хто таке? Такий великий вже хлопець, а без казочки і не засне.
 Та бабуні враз жалко стає внучати. Вона весь день поза домом, тільки й бачиться з ним, що вчором, а вечір такий короткий, а вона така змучена...
 – Ну, добре вже, добре, – говорить, примощуючись на краю ліжка. – Якої тобі? Про котика в чобітках, хочеш? А може про попелюшку або про кия-самобія?
 Але Богданко тільки мотає головою то вліво, то вправо, щораз швидше, швидше.
 – Перестань, Богдане! – сварить бабуня. – Отже якої тобі? Вибирай швидше! Як вовчиця хвостом рибку ловила, або про солом'яного бичка... Я вже більше казок не знаю.
 – А про ковбоїв бабуня розказувати не вміють?
 – Про ковбоїв? Ні, про ковбоїв не знаю, – якимсь нерадо відповідає бабуня. – Але почекай, – лице бабуні враз прояснюється, – розкажу тобі про князенка.
 – Якого князенка?
 – Якого? От, такого собі князенка. Почекай... Про князенка... Князенка з кучерявим чубом.
 – А я тої казочки ще не знаю?
 – Ні, не знаєш, хочеш?
 – Хочу, – рад-не-рад погоджується Богданко.
 – Отже слухай! – говорить бабуня, сідаючи вигідніше. – За горами, за лісами...
 – І за морем, бабуню?
 – І за морем, притакує бабуня. – Але ти не перебивай, Богданку, – наминав внука. – Там, на горбочку, у садочку, – розказує далі, – стояла собі палатка, невелика, але така чепуренька: шибки мов з кришталю, бузок у вікна заглядає, а від воріт до порога стежечка золотим пісочком висипана. На палатці, під дашком був срібний дзвіночок. Дилінь, дилінь, – виспівував весело кожного ранку.
 – Дилінь, дилінь, – підхоплює Богданко, – дилінь, дилінь, дилінь...
 – Досить, – втинає бабуня. – Слухай далі! У палатці зі срібним дзвіночком жив собі молодий князенко з кучерявим чубом та його мати, стара княгиня.
 – А старий князь? – питає Богданко.
 – Старий князь... Старого князя вже не було; пішов з військом у похід та й там і загинув.
 – А князенко?
 – Що князенко? – питає бабуня.
 – Князенко у похід не ходив?

– О, князенко в той час ще був зовсім маленький...

– Бабуню, – перебиває враз Богданко, – правда, що мого дідуня також вороги на війні убили?

– Правда, голубе, – притакує, зітхаючи бабуня. – Але ти вже слухай далі!

– Слухаю, бабуню.

– Молодий князенко, – розказує далі бабуня, – не був ані то знатний, ані багатий, але, що був чесний, розумний та до людей привітний, всі його поважали та любили. Взяв він собі за дружину князівну...

Богданко тим часом стає на ліжку на коліна і, то підводячись, то присідаючи, намагається заглянути у бабунине дзеркальце, що стоїть на шафці під стіною.

– Що ти робиш, Богдане? – дивується бабуня.

– Ніщо, – говорить, присідаючи на п'ятках. – Правда, бабуню, що мій чубок також трішки кучерявий?

– Трішки тільки, – усміхаючись, признає бабуня, – та й то білявий, а у князенка був волос чорний, як крук.

– Крук?

– Крук, такий птах. Але ти лягай вже і вкривайся, бо простудишся.

Богданко відразу поринає з головою під покривало, хвилину борсається під ним і ось з-під покривала поволі виринає білявий, трішки тільки кучерявий чубок, голубі, як небо оченята, розсміяний щербатий ротик...

– Ой, ти пустію, – любуючись внуком, говорить бабуня.

– А що далі, бабуню, що далі?

– Далі... Або ти слухаєш?

– Слухаю, бабуню, слухаю!

– Отже, слухай! Де я скінчила? Ага... Всі любили князенка з кучерявим чубом та його дружину, золотокосу князівну, але найбільше любили їх діти. Бувало князенко або і князівна вийде у сні, потягне за шовковий мотузочок, задзвонить у срібний дзвіночок, а вони вже біжать звідусіль усюди, мов бджілки до вулика. Порозсідаються довкола, а князенко та князівна розказують їм і про квітки, і про пташок, і про ту річку, що за селом, де вона витікає та куди протікає, і про зірки, що на небі, і про Того, що над зорями, що весь цей чудовий світ сотворив; повчають дітей, щоб завжди пили тільки з чистої криниці, відділяли зерно від полови та ніколи перед ніким не гнули хребта.

Бо такий то був князенко, така була і князівна – непокірливі.

Але у понурім замку за високими кам'яними мурами жив чародій-лиходій. Він не любив непокірливих. Хто не падав йому до ніг, не лизав його стоп, добра не міг сподіватись. Ось і скликав він своїх служак, посадив їх на вороні коні та наказав їм привести непокірливого князенка та князівну. Серед глухої темної ночі вдерлись вони до палатки з срібним дзвіночком, вхопили безборонного князенка та його дружину, князівну, і поволікли їх на замок до лиходія-чародія. Але що їм чародій-лиходій не обіцявав, як їм не погрожував, як над ними не знущався, князенко та князівна осталися нескорені.

Тоді-то гукнув він на своїх служак:

– Принесіть мені князенятко, маленьке дит...

– Бабуню, – перебиває враз Богданко, – яке козенятко?

– Ой, десь ти, Богдане, все перекрутити мусиш, – обурюється бабуня. – Не козенятко, а князе-нятко, князенка та князівни маленьке дитятко.

– Каже чародій-лиходій, – розказує далі бабуня, – «принесіть мені дитятко, маленьке князенятко; поки я дитяти тут не маю, сили над князенком та князівною не знаю».

Тим часом у палатці з срібним дзвіночком стара княгиня сльози ковтала, внука колисала, а вснуло дитя, підходила до вікна, шибки протирала, на дорогу виглядала. Чи не їде хто, чи не йде, чи вістки від князенка та князівни не несе?

Ось їдуть, їдуть, з лісу виїжджають, навіть ночі не чекають... Хто? Чародієві-лиходієві служаки.

Стара княгиня біля вікна аж збіліла. Що їй робити, що їй діяти, як її дитятко рятувати? Кинулась сюди, кинулась туди, вхопила якийсь кошик, пхнула у нього кілька пеленок, пляшку молока, кусень хліба... Вхопила дитя на руки і – вороні коні у ворота, а вона другими дверми у садок, зі садку у ярком і ярком, ярком у ліс... Бігла, бігла, поки духу стало. Пристанула відсапнути і міркує:

– І їм і мені дорога через ліс, але вони на вороних конях, а я стара та й пішки. Коли їх не перехитрю, далеко не втечу.

Зійшла з дороги у гущавину, поклала дитя під кущем на траві та й каже:

– Тільки ти не плач, бо і мене і себе погубиш.

А воно, мов зрозуміло, усміхнулось та й уснуло.

Швидко-швиденько стара княгиня пов'язала голову біленькою пеленою, скинула черевики, підібгала спідницю за пояс, вхопила кошик і пішла у ліс. Ходить вона по лісі, ходить та гриби збирає: чи гриб чи підгрибок, чи тільки лисичка, чи здоровий, чи червивий... Аж зирк! Їдуть служаки на вороних конях. Побачили у лісі стареньку сільську бабусю, що гриби збирає та й кличуть:

– Гей, бабко, а не бачила ти часом тут княгині?

– Та бачити, – говорить бабуся, – бачила якусь жінку з дитиною на руках, але...

Чародієві-лиходієві служаки тільки переглянулись між собою.

– А давно це було? – питають.

– Я тільки в ліс, – розказує бабуся, – пристанула та думаю, куди це мені вперше йти, чи в березняк, чи в тамтой кут, а вона йде дорогою...

Та служаки вже й не слухають. Доглянули, що у бабусі повний кошик грибів (як же їм знати, що під грибами і черевики, і пляшка молока, і у вишиваній скатертині добрий кусень хліба) і подумали, що вона певно ще досвіта у ліс вийшла.

– А куди вона пішла? – нашвидку питають.

– Та дорога тут тільки одна, – говорить бабуся, – через ліс до міста.

Ще й не договорила, як служаки вдарили по конях і вихром полетіли, щоб княгиню ще перед містом на дорозі перехопити.

А княгиня постояла на лісовій дорозі, поки не зникли за деревами рогаті шоломи, не затих тупіт кінських копит, а тоді пішла у кущі, висипала з кошика гриби, взула черевики, взяла сплячу дитину на руки та й пішла у другий бік лісу.

Йшла вона так лісом, йшла, аж під вечір вийшла на якусь галявину, змучена, сіла на пеньку, притулила внученя до себе та й здрімнулась.

Вийшов місяць на небо та освітив цілу галявину. Зашелестіло щось у кущах... Княгиня прокинулась. Дивиться, а тут з-поза дерев, з-поміж кущів виступають якісь люди при зброї.

Лиця в них привітні, постава лицарська, але зброя все ж таки страшна.

– Хто ви такі, лицарі незнані? – питає княгиня дещо перелякана.

– Не лякайся нас, княгине, – кажуть їй. – Ми – нескорені, ті, що вчилися пити тільки з чистої криниці, відділяти зерно від полови і ніколи перед ніким не гнути хребта.

– Що ж ви тут робите? – питає здивована княгиня.

– Ліс – наша твердиня, – говорить старший між ними. – Тут сили збираєм, часу слушного чекаєм, а тим часом... Тим часом чародієві-лиходієві сон з повік зганяєм.

– Дозвольте ж і мені залишитись між вами, – просить княгиня.

– Ні, княгине. Не місце тут старенькій жінці та маленькій дитині.

– Що ж тоді мені робити? – питається в розпуці княгиня.

– Ти, княгине, – каже він, – йди вперед, все вперед так, як сонце на небі йде, то, може, і зі сонцем додому повернешся. Але пам'ятай, коли час прийде, щоб внук твій був з нами!

– Пам'ятай, – гуртом загомоніли лицарі, – щоб був з нами.

А ліс і собі загудів: – ...був з нами...

Світало. Прокинулось дитя і своїм щebetом розбудило княгиню.

– Що це? – думає вона, розглядаючись довкола. – Сон, чи ява? Не видно нікого. Тільки на плечах у неї тепле покривало, що цілу ніч охороняло її та дитя від лісового холоду, а в кошику біля неї пару яблук і в чистенькому платочку грудка теплої ще каші.

Погодувала вона внуча цею кашею, напоїла водою з джерельця, сама дещо з'їла, підняла кошик і покривало та пішла.

Вперед, так, як сонце по небі йде...

З нічим вернулись чародієві-лиходієві служаки. Як же ж він лютився та сердився... І зараз таки післав своїх прислужників, вовків-песиголовців, княгиню доганяти.

А княгиня тим часом все йшла та йшла полями, лісами, через села та міста, аж прийшла під високі гори.

– Тут, – думає, – відпочину трохи.

Але вовки-песиголовці попали вже на слід княгині та стали її здоганяти.

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у... – біжать та лають на всі голоси, аж мороз поза шкіру йде.

Почула це княгиня та аж затремтіла. Що їй робити, що їй діяти, як її дитятко рятувати? Кинулась сюди, кинулась туди, всюди гори стрімкі та високі.

А вовки-песиголовці все ближче та ближче.

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

Але під горою гадюка лежала, на сонечку вигрівалась.

Побачила княгиню та й питає:

– Скажи мені, княгине, чого ти так тремтиш та дитятко під покривалом ховаєш?

– Від чародія-лиходія втікаю, – каже княгиня. – Дитятко, моє маленьке внучатко спасаю та тут, мабуть, і йому, і мені прийдеться пропасти.

А вовки-песиголовці вже зовсім близенько.

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

– Не журися, княгине, – каже гадюка. – Сідай мені на хребет, а я тебе з внучатком через гори перенесу.

Швидко-швиденько поповзла гадюка під гору, а ще швидше з гори, і ось вже княгиня з дитятком по цім боці, а вовки-песиголовці по тамтім боці, бігають попід гори та лають, мов скажені:

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

Подякувала гадюці княгиня, підняла кошик та покривало і пішла далі.

Йшла вона та йшла полями, лісами, через села та міста, все вперед так, як сонце по небі йде, аж прийшла над широку ріку. Сіла на камені над рікою та думає:

– Тут вже трохи відпочину.

Але вовки-песиголовці тим часом передерлись якомсь через гори і стали знов княгиню здоганяти.

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у... – лають, не вгавають.

Почула це княгиня і аж руки заломила. Що їй робити, що їй діяти, як дитятко рятувати? Кинулась сюди, кинулась туди, всюди ріка широка та глибока.

А вовки-песиголовці все ближче та ближче:

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

Але над рікою черепаха сиділа. Побачила княгиню та й питає:

– Скажи мені, княгине, чого так побиваєшся та дитину під покривалом ховаєш?

– Від чародія-лиходія втікаю, – каже княгиня. – Дитятко, моє маленьке внучатко, спасаю, та тут, мабуть, і йому, і мені прийдеться пропасти.

А вовки-песиголовці вже зовсім близенько:

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

– Не журися, княгине, – каже черепаха. – Сідай мені на хребет, а я тебе з внучатком через ріку перенесу.

Швидко-швиденько переплила черепаха через ріку і ось уже княгиня на цім боці, а вовки-песиголовці по тім боці. Бігають понад річкою та лають, мов скажені:

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

Подякувала черепасі княгиня, підняла кошик та покривало та й пішла далі.

Йшла вона знов та йшла полями, лісами, через села та міста, все вперед так, як сонце по небі йде, аж прийшла над синє море, сіла на березі моря та й думає:

– Тут вже врешті відпочину.

Але вовки-песиголовці тим часом переплили якимось через ріку і стали знов княгиню здоганяти.

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у... – лають, аж захлинаються.

Почула це княгиня і аж заплакала. Що їй робити, що їй діяти, як її дитятко рятувати? Кинулась сюди, кинулась туди, всюди море безкрає.

А вовки-песиголовці щораз ближче та ближче:

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

Але над морем чайка сиділа. Побачила княгиню та й питає:

– Скажи мені, княгине, чого ти так плачеш-ридаєш та дитятко під покривалом ховаєш?

– Від чародія-лиходія втікаю, – каже княгиня. – Дитятко, моє маленьке внучатко, спасаю. Перейшла ріки, гори та тут, над морем, прийдеться таки і йому і мені пропасти.

А вовки-песиголовці вже зовсім близенько:

– А-у-у-у... а-у-у-у... а-у-у-у...

– Не журися, княгине, – говорить чайка. – Сідай мені на хребет, а я тебе з внучатком через море перенесу. Занесу вас аж там, де живе могутня добра ворожка. У неї вже ні чародія-лиходія, ні вовків-песиголовців нічого вам боятись.

Сіла княгиня чайці на хребет, дитину притулила до себе, а чайка знялась вгору і полетіла. Летіла вона, летіла, вже й ніч настала, зорі висипались на небо, мряка море встелила, а вона все ще летіла. Аж ось, вкінці, у мряці показалося якесь світло. Чайка тоді полетіла прямо на це світло, пірнула у мряку і спустилась на землю.

– Ось і ми вже тут, – каже, – у нашої могутньої доброї ворожки.

Ще не успіла княгиня подякувати їй, як чайка знову знялася вгору і відлетіла.

– Що це мені тепер робити? Де мені тепер, поночі, цієї доброї ворожки шукати? – думає княгиня. – Почекаю хіба тут до ранку.

Доглянула в імлі якісь горбочки. Такі смішні кругленькі горбочки: п'ять горбочків вліво, п'ять горбочків вправо – ці по середині більші, а ці на боки щораз менші. Сіла вона на одному з цих горбочків, кошик та покривало поклатала біля себе, дитину притулила до себе і сидить... Чекає, поки не розвидніється. Сидить вона так годину, другу, третю, вже й здрімнулась потрохи. Аж враз цей горбочок, що під нею, починає якимось так дивно підскакувати. Ба, та не лиш цей один, але всі п'ять горбочків по її стороні підскакують, як живі.

– Що за диво? – думає княгиня, перелякана.

Коли ось десь звисока лунає голос:

– Не гнівайся, княгине, але може б ти так пересілася деінде, бо мені вже зовсім пальці в нозі потерпли.

Глянула княгиня вгору, а це й добра ворожка з смолоскипом в руці. Така величчя, ласкава... А вона, не знаючи про це, цілу майже ніч пересиділа на малім пальчику її лівої ноги.

– Бабуню, – скрикує враз Богданко. – Бабуню, а я знаю, хто ця добра ворожка. Пам'ятають бабуня, як ми летіли літаком? Пам'ятають бабуня цього американського вояка, що говорив по-українськи? Пам'ятають бабуня, як він прикликав мене до себе? «Богдане, – каже, – ходи-но сюди. Бачиш це світло? Не тут, у кабіні, а там далеко-далеко, на морі? Знаєш, що це таке? Це статуя Свободи в нью-йоркській пристані».

– І ти це пам'ятаєш? – недовіряє бабуня. – Хіба ти розумів, що він до тебе говорив?

– Ні, бабуню, – признає Богданко. – Тоді не дуже розумів. Світло, воля... але тепер вже знаю, що він хотів мені показати статую Свободи на Ведловс Айленд.

Враз ціла хата наповняється грюкотом переїжджаючого потягу. Бринять шибки, лопочуть двері, у кухні стукотить, підскакуючи на столі, порожня пляшка з молока.

Врешті грюкіт віддалюється.

– А що далі, бабуню?.. Розкажіть далі, – просить Богдашко.

– Далі? Ага, далі... Ну, а далі вже нічого... – говорить бабуня. – Ось тепер стара княгиня у доброї ворожки золотими кліщиками срібні дротики крутить...

– А князенятко? – допитується Богданко.

– Що ж, підростає... Вже й до школи ходить.

– І до пласту записався?

– І до пласту записався, – притакує бабуня.

– А князенко та князівна?

Бабуня мовчить.

– А князенко з кучерявим чубом і золотокоса князівна? – налягає Богданко.

Бабуня сумно глядить кудись у далечінь, а по її лиці тихо котиться сльоза.

– Бабуню, – скрикує враз Богданко, здивований, переляканий. – Чого бабуня плачуть? Чому бабуня казочки докінчити не хочуть?

– Я не плачу, Богданку, – шукаючи хусточки за пояском спідниці, говорить бабуня. – Вранці довго чекала на автобус і простудилась трохи.

Але Богданка не обдуриш.

– Не плачте, бабуню, не плачте, – говорить, ласкаючи бабунину руку. – Коли я підросту великий, куплю собі літак і скоростріл і також поїду воювати лиходія-чародія, а тоді...

– О, мій ти лицаріку, – сміючись крізь сльози, скрикує бабуня і, припавши до внука, починає обсипувати його поцілунками.

Але Богданко легенько випрочується з бабуниних обіймів, ніжно, але вперто відсуває її від себе, аж поки бабуня, здивована, не сідає зовсім просто, а тоді поважно дивиться в її лице і каже:

– Бабуня мені не вірять, бабуня сміються, а я... я даю бабуні пластунське слово.

* * *

Ще не сіріє, як бабуня, одягнена вже до виходу, входить тихенько до Богданкової кімнати і ставляє на шафці будильник. Потім ще раз вертається до кухні і з олівцем в руці розглядається за кусником паперу. Погляд її зупиняється на стіннім календарі. Листопад 1952, що лиш почався і карточки відривати не можна. Вкінні відкриває кухонну шафку, знаходить там паперову торбинку з хліба і, підійшовши до стола, читким вчительським почерком пише: «Богданку! Відбери черевики від шевця. Можеш з'їсти решту маківника. Бабуня тебе цілує».

А подумавши трохи, дописує: «Запитай місс Браун, як їхати на Бедловс Айленд».

На торбинці кладе дві срібні монети для шевця та на теплий полуденок у школі і велику золотисту помаранчу.

На вулиці під залізним риштованням надземки ще зовсім темно, але в приулку між будинками сірій клаптик неба загоряється вже на окраї золотом світанку.

Відійшовши кілька кроків, бабуня, не зупиняючись, з привычки повертає голову і на сірій фасаді будинку зором відшукує вікно Богданкової кімнати. Долішня шибка дримає ще в тіні залізного риштовання, але горішня грає вже відблиском світанку.

– Моє ти князенятко з кучерявим чубом, – згадує усміхаючись. – «Я також піду воювати чародія-лиходія...» Він буде з вами. Він буде з вами... – повторяє зворушена і, зітхнувши з полегшею, приспішує кроку, щоб на розі вулиці зловити над'їжджаючий автобус.

Вороняча сімейка

Ворона варила
Вареники з сиром,
А вороненята
Училися читати:

– Кра-си-ва
Кар-ти-на,
Кра-со-ля,
Кор-зи-на.
Кар-гуз,

Кра-пе-ли-на,
Кар-р, кар-р,
Кар-топ-ли-на...
Всі хором читали,
Карлючки писали,
А потім вареники
З сиром ковтали.
Ворона проворна
Лиш пильно дивилась,
Щоб вороненята
Та не подавились.

Як лисиця куховарила

У гості до лисиці
Сьогодні прийде киця.
– Що ж, – думає лисиця,
– Зготую варениці.
Взяла вона мукички,
Ще й до муки водички,
А тісто замісила –
Що й розкачать несила.
То що робить лисиці?
Підхлюпує водиці,
І знову не вгадала –
Тепер муки замало...
Розсердилась лисичка:
– Немає більш мукички!
– Пропали варенички!..
Ще піділлю водиці –
Спечу млинці для киці.

Трудяги і нероби

Носять ворони бадилля й гілляччя,
Гнізда будують старанно, терпляче,
А на тім дубові – гвалт, як на ринку –
Мітять готову зайняти хатинку... –
Бач, – каже Павлик, наморщивши лоба, –
Є й серед гав і трудяги й нероби.

Художник

Сонце глянуло у шибку –
Я скоріше до вікна.
Каже братик мій Пилипко:
– Може, це прийшла весна?
Та Мороз – дідусь химерний –
Всі шибки замурував:
Ось, немов колючим терном,
Обсадив замерзлий став.

Он троянда розквітає
На сусідньому вікні,
Дід Мороз, напевно, має
Срібні пензлі чарівні?
А тропічні пальми віти
У кімнату простягли, –
І запахло в хаті літом,
Хоч надворі холод злий...
Цілу ніч художник сивий
Малював, фантазував.
Хто хоч раз уздрів те диво –
Ніби в казці побував.

Сонячна доня

Прокинулось якось рано-вранці Сонце і глянуло на Землю. Бачить: дримає вона під снігом глибоким...

– А вже ж то, напевно, Весна їй сниться? – подумало Сонце.

А Землі й справді снилась Весна. І покликало Сонце Весну:

– Іди, доню, пора вже. Заждалась тебе Земля.

Одягла Весна зелене вбрання, вінком-рястом голівку завітчала та й прийшла на Землю. Очі у Весни голубі-голубі, теплі-теплі. І почав від погляду їх танути сніг. І задзвеніли струмки, і побігли до річки.

А річка зраділа, бо їй давно уже надокучило спати під льодом.

Прокинулись маленькі рибки, заспівали:

– Ми хочемо погратися з веселими промінцями, а крига не пускає нас.

Струмки повіли про це Сонцю. Сонячні промені не забарились. Прилетіли і застрибали своїми золотими ніжками прямо на кризі. А крига так розгнівалась, що аж трісла від злості. І попливли синюваті крижини до моря, по дорозі гримаючи на Весну. Але їх вже ніхто не боявся, бо все на Землі співало, раділо.

*Лід пручається, лютує,
В люті сам себе шматує,
Гримає на Сонце басом,
А вода в ріці тим часом
Піднялася і клекоче:
– Спати більше я не хочу!..
Вигинає гнівно спину,
Б'є крижину об крижину
І на берег викидає,
І несе у даль безкраю...
І пощезла в річці крига,
І розкрилась річки книга,
Будуть книгу ту читати
І дівчатка, і хлоп'ята.*

Біля вікна

(химерія)

Димить котельня. Із труби
Злітають в небо голуби

І велети-комахи,
І дивовижні птахи.
Пливуть, пливуть у вишині,
Он навіть вершник на коні,
Верблюд з двома горбами,
Обвішаний торбами.
А через мить, коротку мить
Вже не верблюд ступа в блакить, –
Ведмідь з'явивсь кошлатий,
А потім – купа вати...
Та ось вата розтає,
Як і терпіннячко моє...
Сідаю за уроки
І до вікна – ні кроку.
Хай вже без мене із труби
Злітають в небо голуби,
Верблюди і комахи,
І дивовижні птахи!..

Самовар і склянка та їхні сусіди (весела казочка на літеру "С")

Самовар стояв на самій середині стола, Старанна Служниця стерла серветкою сліди сірості на статурі Самовара і він святково сяяв.

– Я сяю, як сто сотень свічок, – самозакохано сказав Самовар. – А смеркне – світитиму, як Сонце!

Симпатична Склянка, Самоварова сусідка (...):

– Справжнісінький самоварний самообман.

Самовар спалахнув, скипів і спересердя скрикнув:

– Не смій, Склянко! Спопелю!

Салатниця сторопіла. Скибка сиру скоцюрбилась.

Сосиска спітніла. Сполохана Сільничка сипнула сіль на скатертину:

– Скандал! Сварка!..

А Склянка спокійно стоїть собі на столі і смочче через соломинку солодкий сливовий сік. За секунду сміливо сказала:

– Схаменись, Самоваре! Не сміши, не самовихваляйся! Соромно! – Сільничка і Салатниця, сміючись, самі до себе:

– От ми страхопуди!.. – і до Склянки: – Скляночко, ми солідарні з тобою! Самоваре, скривдити себе і Склянку не дамо! – Самовар сконфузився, схлипнув, аж срібна сльоза скотилась і скапнула на скатертину. І скоромовкою схвилювано сипонув: – Спасибі, сеньйоро Склянко і всі мої сусіди, за слухні слова! Справді, я не Сонце, а тільки Самовар, хоч і сяю, як самоцвіт, – стараннями Служниці... – Сенсація! – схвилювалась і собі Сільничка, – Самовар самовиховується, стає самокритичним, скромним і справедливим.

Сусіди по спільному столу схвалили сказане Сільничкою. А Самовар сопів, сопів і раптом схолонув. А скоро і заспівали всі.

Солістами стали Самовар і Склянка.

Ми усі на букву еС,

Наче з Азбуки чудес:

Самовар і Склянка,

Скатерть-самобранка.

І Салатниця-сестричка,

І Сільничка невеличка,

*Навіть Сиру скибка
І Сосиска-рибка.
Наша рідна буква еС,
Мов принцеса із принцес,
На столі царює,
Назви нам дарує.*

Тасмничі їжаки

(вірш-загадка)

Їжаки сидять в горнятах,
А горнята – на вікні.
За вікном їжаченята
В незвичайнім убранні.
Піджачки у них зелені,
Зелененькі колючки,
Ніжно горнутья до нені
Чепурненькі їжачки.
Неня – дерево чудове,
Виколисує малят,
А малята знов і знову
Заглядають до горнят.
Бо в горнятах за шибками
Теж зелені їжаки.
Чи з такими їжаками
Ви знайомі, малюки?
А з отими, що на вітах,
Що на дереві живуть?..
Промайнуло красне літо –
Їх не видно і не чуть.
Де ж тут загадки розгадка?
Чи звірята ті живі?..
Глянь, гарненькі шоколадки
Поховались у траві...
Може, ті їжаченята
Поскидали піджачки –
Й ну із дерева стрибати?

БОДНАРЧУК ІВАН

Боднарчук Іван (1910, с. Чернятин, Івано-Франківська область – 1990, Торонто, Канада; автонім чи псевдонім Іриней чи Іван Чабанрук) – український письменник, педагог, диригент, видавець і журналіст, громадський і культурний діяч, фундатор українсько-канадських товариств.

Лауреат премії імені І.Франка, нагороджений Шевченківською медаллю Конгресу українців Канади.

Голова та член різноманітних організацій: Об'єднання українських працівників літератури для дітей і молоді ім. Леоніда Глібова, Мистецько-українського руху (МУР), Світової координаційної виховно-освітньої ради при Світовому конгресі вільних українців, Об'єднань письменників «Слово» та «Козуб». Директор Школи ім. М. Грушевського у Торонто (Канада), засновник і перший керівник Курсів українознавства на оселі «Київ», інспектор Централі шкільних рад при Комітеті українців Канади.

За часів Другої світової війни перебував у таборах переміщення осіб у Німеччині, далі – у 1948 році емігрував містами Канади: Саскатун, Кенора, Віндзор, Торонто.

Вважається майстром прозових нарисів, які з'являлися у збірках «Замрячені ранки», «Кладка», «Друзі моїх днів», «Заобрійні перегуки», «Знайомі обличчя», «На перехресних шляхах», «У вікнах життя». Для дітей видав прозові збірки «За Збруч», «Далекі обрії», окремо оповідання «Ми тут перші», «Коляда в діда Миколи», «На новій землі», «Михасева зустріч з Канадою» та інші. Написав повісті «Покоління зійдуться», «Розквітлі сузір'я», «У дорозі життя». Серед драматичних творів вирізняються збірка для дітей «Квіточка прибраній матері», сценки з таборового життя «При спалахах ватри», «Наша ватра» та п'єса про життя УПА «Над Черемошем». У жанрі гуморесок написана збірка «На весело». Репортажами про шкільництво Канади є збірка «До рідних причалів». Автор чисельних статей на педагогічні теми та різноманітних публікацій про культурне життя українців у Канаді. Започаткував журнал для молоді «Сумківець», видавав студентські журнали «Тихий яр», «На оселі», «Ватра», редактором яких і був. Редагував ряд читанок і підручників для шкіль: «Ластівка», «Ромашка», «Соняшник», «Ватра», «Збірник диктантів».

За Збруч

Це діялося в часи злопам'ятної доби, за панування страшного дракона Сталіна.

Дехто з героїв цього оповідання уже не живе, а ті, що дожили до сьогоднішніх часів, постаріли. Не старіє тільки в пам'яті народу страшний злочин Сталіна – його ім'я зберігатиметься на всі віки, як найстрашнішої людини, яка намагалася штучно створеним голодом виморити увесь український народ.

Тоді пліснявою вкривалися голодні дні, а вечори загустіли смородом трупів, що валялися по вулицях, городах та ровах.

У хатині, край села, біля цвинтаря, жила мати з двома дітьми – Левком і Мартусею.

Одного світанку збудив Левка важкий стогін матері і плач молодшої сестрички. Левко повернувся до сестрички, ротик у неї був затканий рукавцем.

Стогін матері нагадав Левкові страшні події, які навістили ціле село. Якусь мить Левко прислухався до матері, а тоді заговорив:

– Мамо, прокиньтесь, збудіться!.. так страшно хропите... А Мартуся увесь час тільки рукавець свій ссе. Скажіть їй, хай перестане рукав ссати! Я до неї говорю, а вона мене не слухає... Обізвіться, мамо! Так сумно нам без вашого голосу! Відколи ви перестали говорити, нам здається, що вас уже між нами нема, що ми вже навіки осиротіли...

Мама була опухла і щораз робилася дітям якась інша, чужа, страшна, не подібна до себе. Левкові так дуже хотілося почути її голос, думку, а може й пораду: що їм робити? Відомо, що матірне слово ніщо дітям не заступить.

Страшний стогін матері звів Левка на ноги. «Куди йти? Кому пожалітись? Чим допомогти хворій матері?», – думав він. Вихопився з хати. Якусь мить сидів на призьбі, міркував, що йому робити, а потім звівся на ноги й пішов вулицями, – чи не зустріне когось, у кого б знайшов слово поради: що йому робити?.. Левко уже був свідомий наступу цього страшного голоду. Пройшовшись вулицею, повернувся додому. У кого ж знайти пораду, коли люди навіть не відповідають на привітання «Слава Ісусу Христу»?

Левко повернувся в хату. На цілу хату розлягався стогін матері.

– Мамо, я прошу вас, обізвіться до мене! Послухайте, що я скажу! Чуєте мене? Я піду по городах, може знайду щось: якусь ріпку, картопельку чи бурячок, щоб лише заспокоїти цей голод...

Мати хитнулася і промимрила щось незрозуміле. Левко вибіг з хати, пустився бігцем по городах. Рачкував на колінах, прогортав бур'яни, але нічого їстівного не знайшов. Тоді згадав, що на цвинтарі росла яблуня-дичка, що обтрясалась вітрами, але яблук цих ніхто із землі не збирав, бо були гіркові. Левко перехопився через огорожу, підійшов до яблуні-дички, та на ній уже не було ані листочка. Розглядаючись по кущах, наткнувся на падальнички. Зрадів. Розкусив одну – гірка

була, затерпав від неї язик, але тепер це вже була неабияка лакоминка. «Зрадіє сестричка, подумав він, перестане рукав ссати, і мама очуняє». Назбирав падальничок повнісіньку пазуху.

Тепер треба було йому якось дістатись до хати, щоб бува ніхто на нього не напав та не одібрав.

Левко перехопився через огорожу і погнався навпростець додому.

– Мамо, матусю! Одчиняйте, яблучок я вам назбирав. – Стукав у двері і наслухав голосу матері. Раптом радість зникла з його обличчя – двері були запльомбовані.

Заглянув у вікно. На долівці не було ні мами, ні сестрички. Став їх кликати. З плачем оббіг хату. «Мамо, матусю, де ви?»

– Не плач, синку, і не голоси, бо мама тебе вже не почує, – озвалася сусідка з-за плоту. Їх уже забрала підвода.

– Куди ж це їх забрали?

– Туди, куди й інших... на гробища! – відказала сусідка.

Левко зжахнувся. Знав він, де ці гробища. Навпростець городами погнався за село, на гробища, де колись закопували дохлу худобу, а тепер людей. Добігаючи до них, між гробами, зауважив людину, сперту на рискаль, над свіжим насипом землі.

Левко підійшов, привітався. Людина не відзивалася, загортала яму.

– Слава Ісусу Христу! – привітався Левко вдруге. – Ви не чуєте мене? Скажіть, будь ласка, чи це тут закопують людей, що гинуть з голоду?

– А яке тобі діло до цього? – запитав чолов'яга, не оглядаючись.

– Скажіть мені, чи не привозили сюди мою маму з маленькою моєю сестричкою? – ледве пробубонів хлопчина крізь плач.

Людина з рискалем повернулася лицем до хлопчини.

– Ну, що ж тобі сказати, хлопче? Привозити – привозять, а кого – не моє діло. Ось яма заповнена, а назвати тобі хоч одного імені не можу, ніяких списків не веду, імен не питаю, моє діло рискаль і шуфля... Але підожди, бо ось ворухиться там земля і мені потрібно накинути туди ще лопату-дві.

– А чого це ви живих людей закопуєте? – спитав Левко.

– Кажу ж тобі, хлопче, не моє це діло кого закопувати, а кого ні. Привозять, скидають туди, як снопи, а я, хоч-не-хоч, мушу накривати землею. Деякі з них ще ворухать устами, дивляться очима в небо, але туди ж їм уже й дорога... Щоб тільки не валялися вулицями трупи. Та вже найгірше, коли за тими, що накривати їх землею, прибігають діти. Тоді, хлопче, я вже й не знаю, що мені робити. Куди їх заховати, що їм сказати? Питаю про це тих, що привозять мені, а вони кажуть: рискалем по голові і в яму. Чуєш, що кажуть? Але цього зробити я вже не можу. Легше мені самому лягти в яму. Отож буває, що зажену в яму, а як тільки влада віддалиться, виганяю з ями і кажу: Втікай, куди очі несуть!

– Я питаю вас, дядьку, про мою маму й сестричку. Мама була крива на ногу, а сестричка – п'ять років, з білою кісочкою й червоною запліткою... Сьогодні, сказала сусідка, забрали їх, – ледве проказав Левко крізь плач. Чолов'яга хотів щось сказати, але оглянувся і схопився за рискаль.

– О, бачиш, там ще ворухиться земля, а я, як бачиш, підкидаю ще землі, накриваю, щоб люди вже не мучились, бо ж гріх за них, – сказав чоловік, обтерши піт з чола.

– Чи ти, хлопче, думаєш, що мені тут з медом? Але дивись, (він приклав долоню до чола) зближається підвода, свіжих везуть... А ти, небоже, втікай звідси, а то ще й тебе затрутять у яму, правду кажу.

– А чого ж це ви живих людей закопуєте в землю? Хіба ж це не гріх?

– А що ти думаєш, що отак зразу і в небо? Смішний ти, хлопче, кажеш, живих закопуєте... А що ж робити з тими, що валяються на вулицях ні живі, ні мертві. Кому яка користь із них? Га?! Хіба ж не гріх за них, що мучаться? Вже краще присипати їх землею, вкоротити їх терпіння. Га? Чи ти, хлопче, думаєш, я менше терплю за них? Я, хлопче, тільки виконую наказ, бо інакше, то й мене живим закопають. А ти мене не питай, а запитай їх. Ось вони й зближаються. Везуть людей у яму, то чого доброго і ти попадеш між трупи. Краще тікай! – сказав чоловік і вхопився за рискаль.

Левко оглянувся, підвода зближалася. Хлопець метнувся в кущі і присів.

Конята крок за кроком зближались, похитуючи головами. На передньому сидженні – селянин, а поруч – солдат. За їхніми плечима з воза звисали з-під накривала, похитуючись в якомусь безладному сплетенні, голови й ноги.

Левко порачкував між кущами, потім піднявся і завернув на стежку понад яр. Внизу вітер хитав кущі. А в них, немов у бурхливому плесі води, ворушилися дитячі голівки. Левко спустив ноги у яр і шубовснув на спині у його глибину. Обтрусився від пороху й потихесеньку сів у кущі. Було чути, що підвода віддалилася. Левко прислухався до гамору дітей, чи не почує тут голосу сестрички Мартусі. Пригадалася йому Катруся із старшого класу у школі. Вона ставила дітей на коліна, приготівляючи їх до молитви. Раптом уголос за Катрусею пролунала молитва дітей. «Отче наш, що еси на небі, нехай святиться Ім'я Твоє!...» – проказувала Катруся, а діти підтягали за нею. Коли дійшли до слів «Хліба нашого щоденного дай нам сьогодні!...», діти заголосили розпучливим риданням: «Хліба, хлібця, Боже, Боженьку, дай нам сьогодні!... Хоч крихіточку!...» Молитва перейшла в розпучливе ридання: «Хліба, хлібця, Боженьку, дай нам, бо ми голодні!...».

– Заспокойтесь, діти, не кричіть, не плачте! Бо як почують нас, то усіх у яму заберуть!...» – зацитькувала Катруся дітей. – Цитьте! Бачите, проїхала міліція. Левко помітив між дітьми і свою сестричку Мартусю. Схвильований Левко вибіг до дітей. Першою підбігла до нього сестричка Мартуся і, плачучи, обняла його. Він пригорнув її до своїх грудей і заспокоював: «Не плач, бачиш, не сама ти тут!».

– А де наша мама? – запитала плачучи Мартуся.

– Візьми все в мене з пазухи, поділися з дітьми, – сказав він.

Левко підійшов до гурту. Катруся й Сашко знайомі йому ще зі школи. Зразу ж вони й пізнали Левка, Мартусі не знали. Тепер Мартусю з Левком всі сприйняли, як сестричку з братиком і якось усім веселіше стало. Катруся частувала всіх падальничками. Для виголоднілих дітей це були неабиякі ласощі.

Став Левко з Сашком і Катрусею згадувати минуле, міркувати що і як їм далі...

– Як ви сюди попали? Що це за діти? Чії вони? – питав Левко.

Катруся сказала: «Питаєш, чії це діти? Вони ще замалі, щоб це тямити. Але видно, що вони різних батьків. Та, крім своїх імен, згадок про своїх мам, вони нічого не знають. Це так, начебто хтось їх, щоб позбутися, сюди підкинув. А тепер ані лишати їх, ані зі собою брати. Я мала подругу, лісничого дочку, вона дружила зі мною, поки батьків моїх не вивезли. Бо після цього, батько заборонив їй дружити зі мною. Але ми зустрічалися інколи тайком і вона допомагала мені харчами, а я ділилася із цими голодними. А оце вже другу ніч закрадаюся на її подвір'я, собачка ластиться до мене, а Клара не показується. А то бувало виносила собаці їсти й не забувала дещо з того й мені підкинути. Видно, що батько це підслідив і Клара перестала підкидати мені оці сухарці, якими я ділилася з цими дітьми».

– А що далі? – спитав Левко.

– Брата мого знаєш?

– Нестора? Та чом би не знав? А він не при війську?

– Розкажу тобі, очевидно, якщо ти лишишся з нами.

– А як же! Куди ж мені? Я радий, що зустрів вас.

– Брат готує нам переправу через Збруч і то ще цієї ночі.

– О, це добре! Я про це давно мріяв. Оповідала мені мама, що там живуть добрі люди. Вони віруючі і голоду на знають.

– Ну ж, бо іншого виходу ми не маємо. Тут нам уже не бути. Питання тільки, як нам упоратися з цими дітьми. Ані залишати їх, ані зі собою брати, – сказав Сашко, а Катруся додала:

– Тут з ними одну добу тяжко перебути. То ж діти. До розуму їм не промовиш. Отак, як зближається вечір, як одне почне, то його голосіння переливається на всіх. І то саме під вечір згадують вони маму і починають голосити. Ми тоді страшимо їх, що зближається підвода і забере у яму. Кажемо, лягайте лицем до землі і замовкніть. Тоді вони прилипають до землі і, ще довго хлипаючи, засинають. Інакше спати їх не покладеш, – пояснила Катруся.

– Та я зі своєю сестричкою впораюсь, хоча б і довелось на руках нести, а як з іншими, не знаю, – сказав Левко.

– Добре, що ти нам нагодився, може, ми якось упораємось.

Випала дощова ніч. Менші діти поснули. Катруся, Сашко й Левко обговорювали стежки до Збруча. Це ж не так просто. На кордоні сторожа з обох сторін: тут – москаль, а там – поляк... Дротяна огорожа тут, а там – ріка.

– Але ж Нестор, мабуть, прослідив можливості. Чи це він буде нас переводити? – запитав Левко.

– Попадемо в руки одних чи других, то що ж, – іншого виходу ми не маємо. Постріляють, то постріляють, краще згинути від кулі, ніж від голодної смерті, – сказала Катруся.

Відкладати, нема куди, бо ще день-два, впадемо з сил і прилипнемо тут до землі навіки, – сказав Сашко.

– Не можемо лишати менших, гріх буде за них. Самі вони не рушать з місця, – сказав Левко.

Ніч випала холодна, дощова. Вітер погрозово завивав на вершках дерев. Катруся, Сашко й Левко і ока не стулили: піднімали сплячих діток на руки, пробуджених, що плакали, зацитькували... Ховзькою стежкою виходили на горб. Кругом було тихо, ніч потай зсувалась у яр. Діти прокидалися зі сну і починали плакати.

– Тихше, діти! Можете собі плакати, але потихеньку, бо як почує москаль, то всім нам амінь. Плакати вам не забороняємо, тільки прошу потихесеньку, – заспокоювала дітей Катруся.

Ішли. Катруся, Сашко і Левко одних діток випускали з рук, а інших, що вже не могли йти, брали на руки. Стежки ставали щораз тяжчі, болотисті. За дитячими босими ноженятами хлипала земля. Хмари просувалися, зоріло. З-за кущів озирнулася якась похила стріха. Зупинились. Зринув дощ.

– Сядемо, діти, тут, на цей зламаний хрест, а ти, Сашко, піди, розглянь, що це за стріха. Може б, нам під нею перестояти цей дощ, – сказала Катруся.

Сашко потакнув головою й крадькома підступив під стріху, що продиралася гребенем з-за кущів. Діти потихеньку плакали. Мабуть згадалася їм рідна хата й бабуса, або мати. За хвилину Сашко з-під стріхи махнув рукою. Гурт підступив до нього. Біля порогу хати перестрів їх згорблений дідок. Відчинив двері і впустив дітей у неосвітчену хатчину. Діти припали до сухої долівки й зразу ж поснули. Катруся сиділа над ними, немов квочка над курчатками. Левко з Сашком залишилися стояти на розі хати сторожами. Як лише дощ ущух, постукали до віконця, щоб рушати в дальшу дорогу. Катруся побудила діток. Діти звелися на ноги, тільки найменшої Оленки тяжко було добудитись. Дідусь сказав:

– Ви хіба, діти, потихеньку виходьте, а цю найменшу залишіть нам. У неї і так, мабуть, батьків уже немає.

Катруся махнула рукою. Вона й так не знала чия це дитина і як вона пристала до них. Одне за одним витолочились із хати. За ними вийшов дідок.

– Я, діти, не питаю, хто ви, звідки й куди? Тепер повз мою хатчину топчуть стежки різні люди. Усі, кому стає сил, кудись туди до Збруча прямують. Кому пощастить, а кому і не вдасться... Одначе, прошу вас, не скажіть нікому, де ви ночували, бо мені хату сплять.

– Не бійтесь, дідусю, не скажемо.

– Оленкою, що залишається в мене, не журіться, кривди їй не зробимо.

Ішли, підтримували одне одного. Світало. Вийшли на стежку, що в'юнилася між кущами. З-за кущів огризнулася огорожа.

– Зупиніться, – сказала Катруся, – сторожа йде на зміну.

Діти прилягли до землі, а Катруся виступила з-за кущів, немов сторожі назустріч. «Не такі вони страшні, як здавалось», подумала Катруся. Може б, перейти їм дорогу, показати їм цих діток, розказати, що батьків їх вивезли, або в землю закопали. А що нам робити з ними? Діти не винні! Катруся стояла, немов на суді, готова на все. Сторожа пройшла, не оглядаючись, щось розмовляла, розмахувала руками. «Зараз, мабуть, прийдуть їм на зміну інші, може, строгіші, не втомлені», думала Катруся.

Світ яснів. У кущах, за дротами, почувся ніби голос зозулі. Катруся насторожилась. З-за дротів показалася рука і почувся знайомий голос. Катруся махнула рукою і подалася до огорожі, а за нею, рядочком, немов качата за качкою, діти. І так відбувалася переправа за кордон. Нестор дрючком підважив дротяну огорожу, а Катруся просувала діток у прогалину: спочатку менших, а опісля – старших. Сама пропхалася останньою. Менших посадили на човник, що чекав тут на них, а старші пішли вбід через Збруч. Зібрались на другім боці Збруча. Польська прикордонна сторожа не показувалася. На другій стороні, за кущами, чекала на дітей підвода. Всі вже зрозуміли, що ця переправа – план Катрусі і її брата Нестора. Нестор повисаджував дітей на віз і сказав:

– А тепер, діти, плачте, або співайте! Ви вже на волі!

Рушили. Підвода з дітьми зупинилась перед будинком «Просвіта». Катруся познімала дітей з воза і завела в заллю. Діти боязко переступали поріг. З відчинених дверей обілляло їх світло. В залі, мокрі і забруджені, вони тиснулись у кутку одне до одного. До них кинулися жінки, але діти перелякано ховались за плечима Катрусі. Катруся завела їх до вмивальні, там їх помила і переодягла в новий одяг, який принесли жінки, а потім рядочком завела і посадила за довгий стіл, заставлений різною їжею. Поки почати вечерю, діти, за Катрусею, проказали молитву. В очах дітей блищали сльози радості. Проказуючи молитву, вони не зводили очей з Христового розп'яття, що висіло на стіні між Шевченком і Франком.

Квіточка прибраній матусі

(скорочено)

Дійові особи:

М а р у с я

І г о р

О л е н к а

Г р и ц ь

О л е к с а

Г а н н у с я

О р и с я

Л е с я

С т е п а н

Х р и с т я

С л а в к о

На узліссі в переливах співу пташок чути дитячі перегуки: «Пу-гу-у-уу! Де ти-и-и-и?... Я тууут! Ходіть сюди!» З-за кущів вибігає Маруся.

М а р у с я (*приклавши долоню до уст, вигукує*). Оленко, Ганнусю, Лесю! Ходіть сюди!

На сцену вибігають: Оленка, Леся, Ганнуся і Христя.

Д і в ч а т а. Що сталося? Чого ти нас кличеш? Лементуєш на все горло...

М а р у с я. Ходімте, підемо в лісок! Сьогодні ж свято Матері. Призбираємо нашим матерям квіток!

Д і в ч а т а. О, чудово! Підемо всі! Тут десь хлопці засіли на нас.

Х р и с т я. Такий гарний сьогодні день!

З-за кущів вибігають хлопці.

І г о р. Куди ви? Гей, подождіть нас!

М а р у с я. Ідемо в ліс по квіти. Сьогодні День Матері...

С т е п а н (*з-за кущів*). А ми що, від мачухи?

С л а в к о. Хлопців не кличете? Так, якби в нас не було матерів!

С т е п а н. Мама всім нам дорога.

О л е н к а. Ет, ви, хлопці, нечемні, задовго спите! (*Сміх*).

О л е к с а. Хто нечемний? Я нечемний? Я завжди послушний своїй матері.

Г р и ц ь. А мені можна з вами? Я теж не від мачухи...

Г а н н у с я. Перше йди вмийся і одягнися! Ми замурзаних не приймаємо! (*Сміх*).

Г р и ц ь. Ага! Які чемні зібралися у День Матері! Чи й цілий рік ви такі чемні?

Д і в ч а т а. Авжеж, що чемні! Чемніші від вас, хлопців.

Х р и с т я. Ми завжди мамі помагаємо, а що ви?

О л е к с а. Не сваріться! Ходім у ліс. Я знаю, де ростуть гарні квіти.

О р и с я (*що увесь час прислухалася з-за куців*). Я також знаю...

М а р у с я. Так, але ти не підеш з нами.

О р и с я. А то чому?

М а р у с я. Бо ти боса. (*Гурт регоче*). Боса й нечесана.

С т е п а н. Ми босих не приймаємо.

О р и с я. То я піду додому і взуюся.

Г а н н у с я. То йди! Чого чекаєш? Біжи і швидко вертайся! (*Орися вибігає*).

О л е н к а. Як вона тут узялася? Ніхто її не кликав...

Л е с я. Орися не піде з нами.

І г о р. Чому? В неї теж є мама.

Л е с я. Так, але це не рідна в неї мама.

У с і (*здивовано*). Не рідна?

Л е с я. Так. Я підслухала, як мої батьки говорили, що Орисю маленькою знайшли в лісі. Ці люди, в яких вона живе, дітей своїх не мали і прийняли Орисю за свою. Орися була ще дуже маленькою і не пам'ятає цього...

Г у р т. Он воно як! А ми цього не знали...

Х р и с т я. Вона загублена, не знати, чия вона. Виросла в чужих, думає, що це в неї рідні батьки...

Г р и ц ь. Ну, що ж? Тож не ждім. Біжим прямо в лісок. А вона прийде, розглянеться, що нас нема і вернеться. (*Діти засмучено похитали головами*).

М а р у с я. Орися не пам'ятає своїх батьків. І не треба казати, що це в неї не рідні батьки, їй буде дуже боляче, коли довідається, що це в неї не рідні батьки.

І г о р. Справді. Уявіть собі, коли б нам хтось сказав, що в нас не рідні матері.

О л е к с а. Тоді ви йдіть, а ми з Ігорем і Грицем почекаємо на Орисю.

М а р у с я. Добре, але не залишіть Орисі. Хоч це і прибрана мама, але ж вона в неї мов рідна. Іншої матері вона не знає. Ходімте, а Ігор з Грицем і Олексою підождуть на Орисю. (*Виходять, підспівуючи. Хлопці, що залишилися, лягають на траву*).

О л е к с а. Оце так, Орися не подібна до своєї матері.

І г о р. Ну, що ж, трапляється. Кажуть, прибрана – не рідна. Не рідна нам і ця країна, в якій ми живемо, а називаємо її прибраною батьківщиною. Та чим вона нам не рідна? Піклується нами, мов рідними, тож треба нам шанувати її...

Г р и ц ь. А що ти думаєш про це, Ігоре? Знайшли люди дитину, прийняли за свою. А хто його знає, чия вона? Якого вона роду? Може, вона й не українка.

І г о р. Може, й не українка. Але от охрестили її, записали на своє прізвище. Посилали до школи, навчали української мови, виховували її. Вона так само почувається українкою, як і ми всі. Тож відчувувати її не треба.

О л е к с а. Правда, але все ж таки вона, як та сирота. А що, коли вона довідається, що це не рідні в неї батьки? Або й зголоситься рідна мати?

І г о р. Ну, це вже від неї залежатиме, чи ближчою буде їй матір'ю та, яка її виховала, чи та, що її породила.

Г р и ц ь. От уже й наші наближаються. Чудовий день! Люблю такі дні.

О л е к с а. Тепле, ласкаве сонце, як материнське серце. А пташки співають, співають!

І г о р. А ось і наша Орися біжить!

Михасева зустріч з Канадою

Михась виїхав з батьками до Канади. Вони замешкали тут на розі вулиці в червоному домику. Вже з першого дня батько пішов до праці. Мати доглядала меншої сестрички й наказувала Михасеві не виходити на вулицю. Ще в дорозі до Канади багато наслухався Михась від батьків про цю країну. Казали: це великий простір, а на ньому всякому воля. Яка ж тут воля Михасеві? Дверми не рипай, не забагато шовстайся по східцях, щоб не докучати господарям, не виходь за огорожу! Скільки за день пройде малих і великих повз цю фіртку, скільки авт проїде! Зупиняться на роздоріжжі, покажеться їм зелене світло й вони далі йдуть. А не змінилося б воно їм хоч годину, то побачили б вони, як то добре Михасеві чепіти в загороді.

Михась уже трохи освоївся тут. Уже й деяких людей пізнає на вулиці, уже й пробує одною ногою висуватись за огорожу. Сьогодні якраз тут на розі вулиці діти завели свою забаву. Якийсь час Михась вистромлював голову з-за огорожі, приглядаючись до їхньої гри, а далі, висунувся за фіртку і, придержуючись паркана, несміливо наблизився до гурту. А їм якраз одного й бракувало до гри. То вони підійшли до нього й почали кликати до себе. Але Михась не розумів їхньої мови і стояв, як пеньок.

«Які великі, а говорити не вміють! Белькочуть якое не знати по-якому», – подумав Михась.

«Такий великий та й мови не знає. Що ти німий, чи що?!» – викрикували хлопці.

Вони обступили його з усіх боків, та й стали обдаровувати його штовханцями. Михась зразу посміхався, думав, що вони жартують, але як вони добре йому припекли, то він і заплакав.

«Гей, а ви що?!» – викрикнув на них з вулиці прохожий хлопець, що вертався звідкись з книжками під пахвою.

«Що вам треба від нього?» – запитав, підступивши до гурту.

«Ми штовхаємо його, щоб почути його голос. Це якийсь німий, чи що. Хочемо, щоб він ішов бавитися з нами, а ні, то хай собі замітає звідси!» – закричали хлопці.

«О, які ви нерозумні! Хочете присилувати його говорити, як він не вміє. Я ж знаю цього хлопця. Він недавно приїхав сюди з батьками з Європи. Він ще не мав часу вивчити вашої мови. В нього є своя мова – українська, і ви його не зрозумієте». І він став говорити до Михася українською мовою. Всі здивовано й з повагою прислухались до цієї мови.

«Звідки ж, ти, знаєш його мову? Чи, ти, теж недавно приїхав сюди?» – запитали.

«Ні», – заперечив хлопець з книжками.

«То, може, твої батьки приїхали...»

«І не батьки. Батьки мої вже тут народились. Дідусь мій приїхав з України. Але я – українець і чому мені мови української не знати?»

І він став їм оповідати про Україну та про українців, що живуть у різних країнах світу, а душею й думками тягнуться до свого рідного краю.

Хлопці з великою увагою прислухались до його оповідань і дивувалися з знання і любові до свого рідного.

Один більший ростом, а другий менший, але обидва дуже подібні до себе, йшли поруч і тримались за рамена. Хлопці стояли мовчки, дивлячись їм услід. Стрічні їм поступались з дороги, а поминувши їх, ще оглядались за ними.

Більший меншому оповів, що в цьому місті є багато українців, що в них є свій народний дім, своя церква й школа. Мама виглянула з вікна, Михась викрикнув урадувано: «Мамо, мамо, цей хлопець говорить так, як і я!»

Мати усміхнулася:

«Він, синку, теж українець», – сказала.

Це був перший Михасів приятель, що допоміг йому познайомитися з Канадою.

БРИЗГУН-ШАНТА ЛЕСЯ

Бризгун-Шанта Леся (1920, с. Загара, Брацлавщина – 2011, Торонто, Канада) – українська дитяча письменниця, перекладачка, педагог, мистецтвознавець, громадська і пластова діячка.

Член Національної спілки письменників України, Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді імені Леоніда Глібова, Об'єднання українських письменників «Слово», Спілки дитячих письменників та художників Канади. Лауреат 7 премій, серед яких премія імені Олекси Гірника, імені Лесі Українки, імені Дмитра Нитченка й «Тріумф».

У 1945 році родина Л. Бризгун-Шанти виїхала до переселеного табору УНРА в Регенсбурзі (Німеччина, Баварія), а 1948 року – до Канади.

Виступала у жанрі оповідання, повісті, казки. Авторка 23 книг для дітей і юнацтва: «Курчатко-Жовтенятко вчиться рідної мови», «Мандрівка Курчатка-Жовтенятка», «Слава Курчатку-Жовтенятку», «Перший Великдень Курчатки-Жовтенятки», «Многая літа, Кирпатенька Вивірочка!», «Вечірня молитва Галі і Петрика», «Галло! Галло! Галло! Отож слухайте!», «На хуторі дядька Марка», «Петрик і його Божий світ», «Петрик і осінній вітрик», «Мої звірята», «Родина ведмедів», «Родина Бобрів», «Родина Качуровських», «Родина Вивірковських», «Золотий горішок», «Про князя Лаборця та ще про маленьке вороня Миколу», «Моя таємниця» (з нагоди 1000-ліття Хрещення України), «Катруся летить в країну жовто-золотистої зірки», оповідання з визвольних змагань 1917–18 рр. «ХХVI–337», «Кам'яна мушля», «Гелен Келлер», повість для юнацтва про голодомор в Україні 1932–1933 рр. «Чорні хмари над золотистим полем».

Родина Качуровських

(Уривок)

Рано-вранці, коли ще ледве почало розвиднювати, пані Качуровській здалося, ніби щось маленьке рухається у неї під ногами. Вона швидко встала і... Що ви думаєте, що вона побачила? – Вісім жовтих дзьобиків, – вісім пар маленьких чорних оченят вісім маленьких качечок! А та найменша, ще й досі зі шкаралупкою на пухнатенькій спинці, робила найбільший крик і рух.

– Ох, ох, ох, – сказала радісно пані Качуровська.

– Кві-кві-кві, – відповіли каченята тоненькими голосами.

– Вісім малих діточок! Скільки ж то місця треба!!!

Вони вовтузилися, штовхалися, кричали зі всієї сили і конче хотіли вилізти з гнізда. Ще недавно велике гніздо стало раптом замалим.

– Боже, Боже! Що за рух, – подумала мама-качка. – І то ще пушок не обсох як слід. А що буде, як підростуть?

Вона ніжно приголубила малих каченят і сказала їм:

– Не вилазьте ще сьогодні! Посидьте в гнізді. Вам треба вигрітися і обсохнути.

– Який же довгий день! Дуже довгий! І кінця йому не видно, – квікали незадоволено каченята.

І от нарешті почало темніти, надійшла ніч і весь виводок пішов спати під мамині крила.

Час від часу хтось тихесенько запищав уві сні, або ненавмисне висунувся з-під крила мами.

Пані Качуровська цієї ночі не відпочивала. А коли вже над самим ранком задрімала, приснились їй великі жаби та водяний вуж, що піднявся на дерево.

Перша прогулянка та знайомства

Наступного ранку пані Качуровську розбудив нетерплячий крик дітей. Вона обережно вилізла з гнізда, а малі каченята поспішили за нею. Перевалюючись з боку на бік, вона йшла перша болотняною дорогою, а за нею вісім маленьких пухнатеньких каченят, ледве тупцюючи...

Їх перша прогулянка – це ставок, відділений від великого озера тільки очеретом та полем водних лілей.

Не встигли вони ще вийти з болотняної доріжки, як Червононоса Водяна Курка вже кричала на весь голос:

– Ой, ой, ой! Пані Качуровська іде! З дітьми! Аж восьмеро в неї цього року! Ой, ой, ой!

І відразу, то біжучи то пливучи, поспішила розказувати всім мешканцям озера про цю велику й радісну новину.

Пані Качуровська гордо підняла голову. Нарешті її мала згряя дійшла до озера.

Не встигла вона ще й слова сказати, як малі каченята самі поскакали у воду. Щойно один день як вони вилупилися із яєчка, а вже вмiли плавати й нурка давати. Нiби довгi-довгi роки живуть на водi.

Каченятам багато-багато бiльше подобалося у водi, бо було приємнiше i легше, нiж на землi. Там просто незручно – необережний крок i вже перекотився! Тяжко, дуже тяжело по землi ходити!

Але на водi!.. О, це вже щось зовсiм iнше! Ось тiльки гляньте! Висунете лапки назад i робите легенькi рухи то вгору, то вниз. Зразу пливете вперед, та ще й як швидко, як вигiдно!..

А ось запихаєте голову пiд воду! Якi цiкавi, чудеснi речi там є: зеленi рослини, лiлеї, жабки, малi рибки, пуголовки, яєчка рибок!..

Малi каченята плавали, давали нурка й задоволено бавилися.

А з другого боку озера озивався невпинний крик Червононосої Водяної Курки:

– Ой, ой, ой! Панi Качуровська вивела перший раз своїх дiток на ставок. Ой, ой! Восьмеро. Вона напевно буде їх зараз хрестити. Ой, ой, ой! Панi Качуровська буде хрестити своїх дiток!

Крик Водяної Курки викликав велике заворушення на озерi. В болотi жабки почали безнадiйно квакати:

– Кум-кума-кум, яке нещастя, яке нещастя! Таж вони гiршi вiд людей! Кум-кума-кум-ку-ум! Бiда нам всiм.

Тiльки малi рибки не кричали. Вони почали сильно махати хвостиками та плавцями, щоб чим скорiше втекти з небезпечного мiсця.

Всi ж iншi звiрятка втiшилися такою вiсткою. Сива панi Гуска, Широконосi-Качка, Чапля, Деркач та качки – всi радiли...

Дикi качки також, всi дикi качки радiли. I тi, що вже вивели своїх дiток на воду, i тi, що ще сидiли на яйцях. Як тiльки всi вони почули крик Водяної Курки, помандрували чим скорiше до озера.

Деркач перший привiтав молодих каченят. Він боязко висунув голову з-помiж очерету.

– Круп, круп, у-у-у, – сказав він. – Доброго ранку, каченята! Вiтайте! Але менi дуже спiшно! – i пiшов.

Опiсля прийшли всi iншi. А останньою показалася сива панi Гуска.

– Iдiть i скажiть тiтцi Гусцi «Добридень».

– Добридень! Добридень! – привiталися каченята чемно.

– Га-га-га, – почала панi Гуска, та так i не сказала бiльше нiчого, бо в цiй хвилини просто згори надлетiла птиця i сiла коло панi Качуровської. Вона була така гарна, що малi каченята пороззявляли дзьобики. Очi й дзьоб птицi був точно такий, як у їх мами. А шия... блищала нiби самоцвiти.

– Ква-ква-ква, сказала панi Качуровська. – Це ваш батько.

Малi каченята зi здивування не знали, що й робити. Стiльки народу, i то все самi чужi. А їх тато – найкращий зi всiх. Як же ж не радiти? I вони ще з бiльшим захопленням почали плавати, занурюватися i показувати всякi штуки.

– Ква-ква-ква, – а тепер вже досить! Будьте чемнi i слухайте мене. – Батько Качур старався їх заспокоїти. Тодi обернувся до зiбраних i сказав:

– Ось це мої дiти. Вони, щоправда, ще не вмiють стояти мiцно на ногах на землi, але плавати й давати нурка вмiють. Самi бачите. Нiби довгi роки вчилися. А в дiйсностi вони такими народилися. Це означає, що вони правдивi члени нашої родини Качуровських.

– Так, так, правдивi качки! – сказав Деркач.

– Так, їх спокiйно можна зарахувати до качок, – сказала Дика Качка.

Тодi батько Качуровський почав знову:

– Чи ви дозволите їм користатися лiсом та озером, поки вони пiдростуть?

– Певно, що так.

– Звичайно!

– Чому нi, вони дуже чемнi, – загуло навколо.

– Дякую вам усiм. Ну, дiти, слухайте ж маму. Будьте всi добрi й чемнi. У мене немає часу доглядати за вами й вчити вас. Мама мене заступить. А тепер з Богом! – i він зник мiж очеретом.

Наступного ранку, тільки сонечко показалося з-за дерев, як малі каченята вже були на воді.

– Ква-ква-ква, – похитала головою мама. – Не розбігайтеся! Будьте чемні! Нас сьогодні жде довга прогулька! Уважайте! Коли пливете, схиляйте голову. Та не робіть же галасу! Тихше! Тихше! Тепер ми пливемо очеретами та болотами. Коли ви в небезпеці, пам'ятайте – це єдине місце, де ви можете сховатися. Затямте собі добре мої слова! А тепер перепливаємо затоку «Водяна лілея». Це перше спокійне місце, тут завжди можна жабку зловити. Та це аж будете старші... А ось зараз пливемо коло берега, під самим лісом. Ніколи сюди не приходять самі. Пам'ятайте добре, що вам говорю! – І пані Качуровська знову значучо похитала головою.

Каченята хотіли ще переплисти ціле озеро, хотіли побавитися між скалами, подивитися на маленький потічок, що виднів ген-ген аж з другого боку озера, та були вже такі перевтомлені, що пані Качуровська рішила чим скоріше повернутись додому.

Наука

Дні за днями минали швидко, незаметно. Малі каченята підросли, потовстіли. І весь час просиджували над водою. Вони навчилися робити все те, що робила їхня мама.

Дасть вона нурка – і вони лізуть під воду; чистить вона пір'ячко – і вони роблять те саме; сидить вона тихо на воді – і каченята не рухаються. І все, що вона їсть – їдять і вони.

Одне каченятко дивувало: чому мама літає, а вони ніяк цього не втнуть?.. Щодня, щохвилини пробують, рухають маленькими крильцятами – та дарма! Пані Качуровська дивилася на них і підсміхалася. Каченята це побачили, збіглися коло неї й почали докучати.

– Кві-кві-кві! Кві-кві-кві! Ми хочемо літати! І чому це ти, мамо, літаєш, а ми ні?

– Поволі, поволі! – заспокоювала їх пані Качуровська. На все є свій час. Незадовго ваші крильцята зміцніють, і ви будете літати, як ваші тато з мамою літають.

– Але коли? Коли це буде? Скажи нам, мамусю.

– Ось як жита дозріватимуть, тоді ви й почнете літати.

– А звідки ти знаєш?

Тут пані Качуровська споважніла.

– Ми, родина Качуровських, маємо свій власний старий, дуже старий, календар. Коли на болотах показуються великі жовті квіти, каченята вилазять з ячка. Коли хлопці на полянах пізно вночі перескакують вогні, а дівчата шукають цвіту папороті в лісі – каченята тратять пухнате пір'ячко. А вже як жита дозрівають, то каченята починають літати. Коли ж водяні лілеї пишно розквітають, тоді з малих каченят стають молоді качки, з прекрасним барвистим пір'ячком, таким, як у вашого батька. А потім всі квіти зникнуть. Вітер немилосердно ганятиме хвилями озера і все заховається у білий туман. Тоді то й прийде пора долучитися до інших качок і летіти на південь, в теплі краї...

Тихесенько сиділи малі каченята, роззявивши дзьобики, широко відкривши оченята і навіть квакати забули, так заслухалися маминими словами.

І відтоді кожного ранку підпливали до берега й дивилися, чи вже жовтіють жита.

Та вітер тільки пустотливо бавився з листочками та з легенькими зеленими колосками, хитаючи їх збоку вбік.

Довго ще ждати каченятам...

Пригода з яструбом

Одного дня каченята дуже перелякалися. Мама саме пішла в гості до тітки, що жила у трясовинні. Перед відходом вона сказала:

– Ква-ква-ква! Будьте чемні! Сидіть тихо й не вилазьте з очерету, поки я не повернуся додому. Пам'ятайте, що кажу!

– Кві-кві-кві! – відповіли каченята, – ми не забудемо!

І мама полетіла.

Спершу каченята спокійно бавилися між очеретом, та враз найменшому закортіло піти в гості до сусідських каченят, що жили ген-ген аж на другому кінці озера.

Не встиг він ще доплисти й до половини озера, коли його брати й сестри, що й досі сиділи в очереті, побачили високо в небі чорну плямку. Вона чогось дивно кружляла і дуже швидко приближалася до них.

- Кві-кві-кві! Дивись! Дивись!
- Та це ж птиця! Та вона якась не така, як ми!
- Вона летить до нас. А який у неї зігнутий дзьоб!
- Та це ж наш ворог! Дивись!
- Це яструб! Ховаймося!
- Він кружляє над нашим братчиком!
- Уважай! Уважай! – почали вони кричати голосно, щоб він їх почув.

В цій хвилині яструб немов камінь упав на те місце, де був їх найменший братчик. Але той вже встиг зникнути, і яструб його загубив. Яструб злісно заверещав, піднявся знову вгору, закружляв два рази над озером і кинувся раптом на гніздо іншої родини качок. Там схопив зовсім ще маленьке каченя й полетів.

Малі каченята так перелякалися, що довго ще сиділи в очереті і навіть розмовляти не відважилися.

– Мамо, мамо, ой, як ми перелякалися! – почали вони всі разом оповідати, коли мама, пані Качуровська, повернулася додому.

– А де ж найменший братчик?

– Я тут! – озвався він.

– Де ж це ти пропадав? А який же ти брудний!

– Кві-кві-кві! Яструб летів просто на мене. Та я тільки його побачив, зразу заліз під воду в болото. І лише дзьобик висунув, щоб болота не набрати в рот. Ух, це був жах!

Та мама, пані Качуровська, задоволено подивилася на сина. «З нього будуть люди», – подумала вона і навіть забула посварити його за непослух.

На хуторі дядька Марка

(Уривок)

Найдивніша і найрідкісніша річ у цілому світі

Сова закліпала очима і вилізла з дупла старого дуба. Легенько й тихо, як це тільки сови вміють, помахуючи крилами, вона піднялася і сіла на самий вершок дуба. Від раннього ранку вона спала. Тепер їй захотілося посидіти в спокої, трішки піднявши крила, щоб вітерець, що саме грався з падаючим листям, прохолодив її.

Вона уважно придивлялася до всього і найменший рух її цікавив. Помилка, коли хтось думає, що сови зовсім сліпі вдень.

Під дубом стояла стара хата із зеленим мохом на даху та широким комином, який щохвилини зі всіх боків викидав струї диму, чорного й брудного. Сова – завжди з зацікавленням оглядала його, а одного разу хотіла навіть влізти туди, але дим так пронизливо запік очі, що вона більше вже й не відважувалась. Сиділа тільки оподалік і обсервувала.

Це була година казок, оповідань (а сова любила слухати казки). Година, коли перед закінченням дня час зупиняється, а за пурпуровими горбками заходяче сонце міцно тримає і ніяк не хоче спустити ще занавіси ночі. Отоді, коли на сході долини починають збиратися тіні, щоб раду радити.

За овочевим садом Струмок-Сміхун підспівував якусь пісеньку, весело перескакуючи камінці. Потім враз загинав уліво і по-розбишацьки підсміхуючись, підпливав аж під саму хату.

Там і було місце, де звичайно всі сходилися, щоб раз у тиждень наслухатися оповідань дядька Марка.

Коло струмка розкладали вогонь, щоб комарі не кусали і щоб не було холодно. А коли надворі починалися дощі, дядько Марко приносив крісла у велику затишну кімнату і довгим оповіданням не було кінця.

Сьогодні був вечір оповідань, перший у цьому році, і дядько Марко хотів знати хто прийшов.

– Здається, всі вже тут, крім Петра, – сказав він. – Цікаво, чи Петро прийде?

У відповідь йому відчинилася хвіртка і вбіг Петро, задиханий, червоний, але усміхнений, а в очах – задоволення.

– Пробачте, дядьку, що спізнився. Та проходячи мостиком з парку побачив сарну. Піла воду. От я й став, щоб поглянути на неї. Я мусів стати. Ах, яка вона гарна! Надіюся, що мисливцям цього року не вдасться її застрілити.

– Не розумію, як можна стріляти такі гарні сотворіння, – забурмотіла Оксана, пережовуючи кукурудзяні цукерки.

– Звичайно, це не добре, та наша сарна дуже спритна і як минулого року, так і цього, напевно втече від стріл. А вона була ще там, коли ти відходив?

Петро почервонів.

– Н-ні... я її перелякав. – А на оправдання додав: – Я, власне, думаю, що вона не перелякалася, а тільки здивувалась. Вона як підскочить, як чкурне, тільки я її бачив.

– Е, не думай, вона не перелякалася. Вона, напившись, напевно побігла їсти. Кого ж ти ще бачив по дорозі?

– Тільки сову. Вона сидить на вершку дерева і пильно приглядається, що ми робимо.

Зайчик тільки головою похитав.

– Поняття не маю, – сказав він.

– Ох, я бачив найдивнішу і найрідкіснішу річ у цілому великому світі, – вигукнув маленький веселий Вітрець-Легіт і почав вертітися й танцювати. Він вертівся і танцював, поки всі сухі листочки на землі не почали вертітися й танцювати разом з ним.

Зайчик-Побігайчик підняв вухка високо вгору і з зацікавленням запитав:

– А що це таке ота найдивніша і найрідкісніша річ у цілому світі?

– Невже ж тобі цікаво знати? – почав насміхатися Вітрець-Легіт. – Не скажу! Ти і так не повіриш. Гм! Може, як підеш у Зелений Ліс, ген-ген, аж туди, де я був, то сам побачиш.

– Та як же ж я буду знати, за чим шукати, коли я не знаю, що воно таке?

Але Вітрець-Легіт тільки засміявся, ще раз полоскотав його довгі вуха, побавився з вусами, а тоді втік, весело танцюючи. Зайчик-Побігайчик пошкрябав задньою лапкою довге вуха, тоді пошкрябав другою задньою лапкою друге довге вуха. Тоді скоро потрусив носиком вперед і назад. Зайчик думав. Думав так, як всі зайчики думають: «Гм, що ж воно може бути ота найдивніша і найрідкісніша річ у цілому світі?» – почав він бурмотіти.

Та хоч як він не думав, як не намагався розгадати, нічого путнього не міг придумати. Тоді рішив більше не думати, вдаючи, що його це взагалі не цікавить. Та це не допомогло. Чим більше він намагався не думати, тим більше думав. Цікавість не давала спокою, не давала думати ні про що інше.

Нарешті він рішився. Так, він побіжить у Зелений Ліс і подивиться сам.

Подумав і зразу вибрався в дорогу.

Перебігаючи коло хати, де мешкала Вивірка, мусів стати на хвилинку.

– А ти куди так спішиш, Зайчику-Побігайчику? – запитала вона здивовано.

– Іду шукати найдивнішу і найрідкіснішу річ у цілому світі.

– Що ти кажеш? Неймовірно! А що ж то таке?

– Найрідкісніша річ у цілому світі! Маленький веселий Вітрець-Легіт розказував мені про неї. Він бачив її.

– Що ж воно таке? – запитала Вивірка.

– Не знаю. Тому я і йду в Зелений Ліс. Хочу дізнатися, – відповів Зайчик. Гоп-гоп і зник за кущем.

Коло самого лісу побачив Смердючка.

– Ой, ой, ой, що за поспіх! – Смердючок, знаєте ж, ніколи не спішить.

– У Зеленому Лісі є щось, що я хочу бачити, – відповів Зайчик.

– Та неville? – сказав Смердючок, вдаючи, що дуже цим зацікавився. – Ти знову щось нового хочеш побачити? Що ж це таке цим разом?

– Найрідкісніша річ у цілому світі, – відповів Зайчик.

– Найрідкісніша річ? Цікаво, що ж це таке?

– Побачу, то розкажу. А хочеш, то ходи зі мною.

– Іди вже краще сам. Дізнаєшся, розкажеш мені, а тоді вже й я піду, подивлюся. Ти ж сам знаєш, я ніколи не спішу. Тільки не забудь, заскоч!

Зайчик обіцяв і побіг далі.

Та Зелений Ліс великий, розлогий, а Зайчик забув запитати, кудюю йому йти. Прийшлося бігати лісом то сюди, то туди.

Зайчик вже майже втратив надію, коли несподівано зустрів Куницю.

– Ах, дорога Кунице! Чи ти бачила, – запитав він, навіть не сказавши «Добрий день». – Чи ти бачила її?

Куниця подивилася здивовано на Зайчика-Побігайчика, а тоді сказала:

– Правдоподібно, мало такого в Зеленому Лісі, чого б я не бачила. Якщо ти тільки заспокоїшся і ясно скажеш, що воно таке, то я, може, тобі допоможу.

– Це найрідкісніша і найдивніша річ у цілому світі і має бути десь тут, у Зеленому Лісі, – сказав Зайчик і засоромлено подивився на Куницю, бо аж тепер побачив, як по-дурному питався.

– Та говори ж до ладу, Зайчику-Побігайчику. Скажи перше, що це таке та найрідкісніша річ у світі, а тоді вже я тобі скажу, чи я бачила її чи ні.

Зайчик-Побігайчик звичайно не зміг сказати, тому, з сорому червоніючи, скоро попрощався й побіг.

– Здурів, от чисто здурів! – сказала Куниця. – Шукає зачимсь і не знає навіть за чим. Пхе! – і махнула з погордою лапкою.

Багато знайомих зустрів ще Зайчик-Побігайчик дорогою та ніхто не вмів йому сказати, де можна знайти найдивнішу і найрідкіснішу річ у цілому великому світі.

Змучений, зовсім знеохочений, біг він вузькою доріжкою і думав, чи не повернутися йому краще додому. Аж нагло майже впав на пані Куропатву. Зайчикові здалося, що він завважив багато малих Куропатвок біля неї. Та це було так коротко, що він сам не був певний, чи він бачив щось чи ні. Він протер лівою лапкою очі. Ні, нема нікого, тільки пані Куропатва. Вона полегшено зітхнула і сердито подивилася на Зайчика-Побігайчика.

– Так це тільки ти? – сказала вона. – Ну, як ти мене налякав!

– Еге ж, це тільки я. Та скажіть мені, пані Куропатва, чи не бачив оце я часом ваших дітей біля вас перед хвилиною?

– Невже ж ти бачив? – запитала пані Куропатва, удаючи велике здивування.

– Так, мені здається, що я бачив, а ось і нема, – сказав Зайчик-Побігайчик і почав роздивлятися.

– А тепер їх не бачиш, чи так? – задоволено усміхаючись, подивилася на нього Куропатва.

– Та... та ніби не бачу, – зовсім вже непевно сказав Зайчик-Побігайчик. – А перед хвилиною бачив. От чудасія!

Пані Куропатва ще раз задоволено усміхнулась.

– Так, Зайчику-Побігайчику, щоб ти знав. Ти бачив моїх дітей. Зараз, глянь, вони знову тут будуть.

Вона запищала ніжно і 12 маленьких куропатвок, дрібнесеньких як курчатка, повискакували зі всіх боків. Вони тихенько й нерухомо лежали під сухими листочками та кусочками кори і виглядали зовсім як земля й листочки.

– Чи не гарні вони? – запитала гордо пані Куропатва.

І Зайчик, звичайно, мусів їй признати правду. Малі куропатви були прекрасні.

– Ось бачиш? Їм щойно третій день, а ти тільки глянь, які вони слухняні.

Вона знову запищала, так само гостро, як тоді, коли Зайчик, біжучи вузькою стежкою, майже налетів на неї.

Не встигла вона закінчити, як малих куропатвок наче й не було. Зникли. Ані одне не чекало, ані одне не розглядалося, чому треба ховатися. Відразу послухали маму.

Зайчик-Побігайчик сказав, що ніколи ще не бачив таких чемних дітей.

Ну і ще багато інших гарних слів наговорив. А пані Куропатва тільки радісно усміхалася. Зайчик та пані Куропатва були старі друзі.

От тоді Зайчик і пригадав, чого він прийшов до Зеленого Ліса. Обернувся до пані Куропатви та й питає:

– Ви часом не знаєте, де мені шукати найдивнішу й найрідкіснішу річ у цілому світі? Казав маленький веселий Вітрець-Легіт, що вона мусить бути в Зеленому Лісі.

Та Куропатва не знала.

Так Зайчик попрощався з нею й поскакав додому. Прибіг він додому пізно ввечері, вже як широколиций місяць вилазив з-за гори. Ах, який же він був розчарований і сердитий.

Він скоренько ліг під своїм улюбленим кущиком терену і заснув твердим сном.

Вранці, як тільки сонечко встало, маленький веселий Вітрець-Легіт, підтанцювуючи, прибіг до нього.

– Зайчику-Побігайчику, – почав він будити Зайчика, – а чи бачив ти найдивнішу річ у цілому світі?

– Ні, – пробурмотів Зайчик сердито крізь сон і обернувся на другий бік, щоб далі спати.

Та Вітрець-Легіт не давав.

– Так, так, ти бачив, – кричав він щосили в саме вухо Зайчика-Побігайчика. – Пригадай тільки! Тоді, коли ти зустрів пані Куропатву.

– Нічого подібного, – роззлостився вже Зайчик. – Набрехав ти мені вчора. Я змучився, а ти спати мені не даєш. Залиши мене! Я бачив тільки пані Куропатву та її 12 маленьких дітей. І це все! Нічого більше я й не бачив!

– Та ні, ти таки бачив! – не вгавав Вітрець-Легіт. – Ти бачив рідку й незвичайну слухняність маленьких куропатвок. Пригадай лише. Тільки-но мама дала знак сховатися, вони нічого не питали, не розглядалися, але зразу ховалися. Чи не правда? А чи не правда?..

Дядько Марко замовк.

– А тепер, мої дорогі, гайда додому. Вже пізно. Мій хутір далеко від міста. Ваші батьки будуть непокоїтися. Побачимося за тиждень. Васильку, наступного разу твоя черга принести поліно для оповідання.

Чорні хмари над золотистим полем

(уривок)

У черзі за хлібом

Черга за хлібом посувалася поволі. Нарешті я опинилася перед віконцем. З трепетом простягнула руку з талоном. Ану ж не дадуть, бо часом і таке траплялось.

– Тобі цілий буханець сьогодні припадає, – заgrimіло з-за віконця і висунулась рука з хлібом. Я схопила той хліб, притиснула міцно до грудей і вже зібралася бігти додому, коли з віконця знову заgrimіло:

– Почекай, почекай, для тебе ще й оці булочки, – і рука тицьнула мені три булки. Не тямлячи себе з радості, я вихором погнала додому.

– Гей, ти! – раптом мене зупинила гарно вдягнена, але змарніла жінка. Я стала. – Хочеш замінити хліб на перстень? Дорогий, золотий, з діамантами! – І вона простягнула руку, на якій виблискував перстень.

– Ні! Ні! – крикнула я і ще сильніше притиснула хліб до грудей. «О, Боже, – майнула думка, – ще чого доброго відбере, бо бувало ж і таке». І мовчки, навіть не глянувши на неї, помчала додому.

Я повернулася напрочуд рано, і мама була ще вдома. Всі, крім Володі: тато, мама, Петрусь, Леся й Коля – сиділи в кухні біля столу.

Тато виглядав жахливо. Зарослий, блідий, з червоними, ніби запаленими, очима, з неслухняно розкуйовдженим волоссям. Але не був сердитий, як звичайно, тільки дуже-дуже сумний.

– У нас сьогодні свято, – сказала мама. – Пару яєць, молоко, ось Галочка принесла булочки та хліб...

Тоді вона побачила, що я тремчу від холоду.

– Галочко, ти навіть светра не одягнула. Не доглянула за собою. Я ж тобі його приготувала ось там, на кріслі. Як це так? Та це ж уже осінь...

Її слова викликали раптовий гнів у тата. Він обернувся до мене і з обуренням крикнув:

– Невже ж мама має тебе одягати, як малу дівчинку? Невже ж їй ще й тим треба журитися? Мабуть, у тебе нема ніякого почуття відповідальності. Як застудишся, треба буде кликати лікаря. Чим йому заплатимо?

У мене стиснулося в грудях, і я хотіла щось сказати, але мама поклала палець на уста, і я замовкла.

Тато хвилину сидів тихо і дивився то на маму, то на мене. Тоді встав, підійшов до мами, обняв її і сказав:

– Золота моя, вибач. Чому я так кричу? Здається, в мені тепер повно якоїсь люті, затерпlosti...

– Ні, ти просто змучився, стомився. Крім того, ще й голодний. З'їж одне яечко, а я маю ще двоє, діти поділяться.

– Ні, ні! Я нічого не хочу. Піду вже. Маю зустріти знайомих. Хтось там за містом обіцяв дати нам працю.

Коли зачинилися двері й тато зник, я сказала мамі:

– Я не буду снідати, мамо. Я просто не хочу.

Мама нічого не відповіла. Підійшла до вікна і довго дивилася кудись удалечінь. Я ж подалася в кімнату готуватися до школи. Згодом, коли я зійшла вниз, мама дала мені пакетик і гроші:

– Оце з'їси на обід, а гроші – на молоко. Тяжко ж грати на голодний шлунок.

Мені хотілося запитати її, чи й вона має гроші на обід? Але мама вже зникла, з гуркотом зачинивши за собою двері. Я помалу поклала пакетик і гроші в шкільну торбу, а тоді ми всі разом помандрували до школи.

Булочки

У самому куточку станції, вже майже коло виходу, стояв продовгуватий столик з похиленою стрішкою. На столику красувалися запашні пухкенькі булочки. За столиком сидів середнього віку чоловік і час від часу бравурно вигукував: «Купуйте булочки, смачні булочки. Щойно спечені. Тільки пару копійок!». Коло нього товпилися люди, бо в той час тяжко було, майже неможливо, дістати хліба, не те що булочки.

Раптом звідтам піднявся страшний крик: «Ах ти злодюго! Ах ти негіднику! Булочки захотілося!».

Повз нас пробіг малий хлопчик – лише шкіра й кості. Було йому, мабуть, років з п'ять-шість. Його очі були каламутні, повні жаху й безнадії, а правою рукою він пхав у рот запашну булочку.

А за ним довгими кроками, вимахуючи грубою палицею, гнався продавець: «Ах ти негіднику! Ну чекай, чекай, я тобі покажу!».

Він підбіг до хлопчика і вдарив його палицею по плечу.

– Негіднику, як ти посмів красти?

Хлопчик впав на землю, а булочка випала з його рук і покотилася.

«Бідне хлоп'ятко. Хто зна, коли воно їло востаннє. Мабуть, батьків уже немає, вивезли на Сибір або померли з голоду», – озвалася журливо моя сусідка.

У тій хвилині з натовпу вибігло трішки старше хлопчеченя, таке ж худе та нещасне, і простягнуло руку за булочкою. Але перш ніж воно встигло підняти булочку, його за руку схопив старенький сивий дідусь: «Ні, синочку, ця булка кров'ю покроплена. Бачиш, он хлопчик лежить на землі тяжко поранений...». Він взяв дитину за руку і сказав: «Ходім, я дам тобі їсти». І вони зникли в натовпі.

У мене заболіло серце. Хотілося підійти до хлопчика, який лежав на землі, погладити його, але надійшов міліціонер, завдав дитину на плече й пішов. А життя навколо знову попливло тим самим руслом, наче нічого й не сталося.

Від столика з булками гримів преспокійно голос крамаря: «Булочки, смачні булочки! Щойно спечені. Тільки пару копійок». А у мене перед очима з'явилися сумні очі дівчинки, що лежала на сходах нашого ганку.

Довго, дуже довго ми чекали на поїзд. Ніхто, навіть сам начальник станції, не знав, коли він прибуде. «А може, й взагалі не приїде», – журилися всі на пероні.

Петрик почав нудитися.

– Давайте заграємо, – сказав він нарешті.

– Може, й правда. Ну добре, заграймо, – підхопив Андрійко.

Він витягнув скрипку і проїхався смичком по струнах.

– Якої? – звернувся він до мене і, не чекаючи на відповідь, ніжно почав:

*Ніч яка, Господи, місячна, зоряна,
Ясна, хоч голки збирай...*

А Петрик уже йому вторував. Навколо стало тихо, люди підійшли до нас ближче. А Андрійко вже змінив мелодію і бравурно заграв:

*Ой на горі там женці жнуть,
А попід горою, ярм-долиною козаки йдуть...*

А тоді:

*Взяв би я бандуру та й заграв, що знав.
Через ту бандуру бандуристом став.*

Та раптом із кола слухачів вийшла старша жінка і крикнула:

– Нельзя! Перестаньте! Нет і не било казаків, нет і не било бандуристов. Вот как позову міліціонера! Он даст вам казаків і бандуристов. В Сибірть вас! Скрипку забрать! Не імеете лучших песен? Вот хотя би «Слава Сталіну»...

Андрійко знітився, Петрик і я перестали співати.

– Ще, чого доброго, дійсно покличе міліціонера і пропаде скрипка, моя єдина радість, – сказав пошепки Андрійко і зразу ж заховав скрипку.

І раптом люди-слухачі ніби прокинулися, заворушилися зі всіх боків – і в Петрикову шапку посипалися гроші...

– От добре, булочки зможемо купити! – зрадів Петрик.

– Ні, тут ми не будемо купувати ніяких булочок, не в цього крамаря, – спокійно й тихо, але переконливо відповів Андрійко і сховав зібрані гроші в кишеню.

– Поїзд приїде аж завтра о 5-й ранку, – крикнув через трубку, щоб усі чули, начальник станції. – Приміщення станції буде зачинено!

– От тобі й на! – озвався розчаровано Андрійко. – Ходім шукати місце для снання.

Ми взяли свої торби й вийшли зі станції. На наше щастя, зразу за станцією був невеликий парк. Ми скоро знайшли велику лавку і примостилися на ніч. «Як добре, що ми маємо коци...» – подумала я. Далеко перед п'ятою ранку ми вже стояли на пероні й нетерпляче чекали на поїзд. Але він прибув аж близько сьомої, і ми нарешті сіли і без подальших пригод доїхали до бабуниної станції.

З іжею чимдалі ставало гірше. Ще була надія, що після жнив можна буде збирати колоски, які залишилися на полі. Бабуня змеле зерно і зварить кашу. Ми тішилися наперед. Але вийшло інакше. Одного ранку, коли ми прийшли на роботу, нам, дітям, дали в руки торбинки й наказали збирати колоски. Четверту частину зібраного віддавали нам.

Мені вдалося назбирати чотири торбинки, і я дістала одну неповну. А Петрик і Павло назбирали тільки по одній торбинці, то дістали неповну жменьку кожний, але й за те ми були вдячні Господові.

На нашому городі нічого не пропало. Бабуня до останньої крапельки позбирала все, що там було: трохи квасольки, гороху, картопельки, буряків.

– Перезимуємо якось, – сказала. – Тяжко буде, але дамо собі раду. – Порозділяла все в мішечки й поховала. Подумала: «Ану ж прийдуть. Я краще закопаю, а дещо заховаю в городі! Не

знайдуть. І на горищі. Туди напевно не підуть». Ми всі їй помагали. Копали ями, ховали картоплю, топтали землю, щоб не було видно, де сховано. Теж наклали борошна до мішечків, закрили їх.

І таки прийшли!

Прийшли без попередження, неочікувано. У руках лопати, сокири, гострі патики. Почали дико нишпорити по хаті, сокирою підіймати дошки, гострими палицями вистукували по стінах. Забрали все з горища і пішли в город. Лопатою розкопували землю, перевертали все догори ногами. І хоч як ми намагалися відвернути їхню увагу від місця, де бабуня закопала картоплю та багато інших харчів, вони таки знайшли. І все забрали. На наших очах. І мовчали, ні словечка. А ми стояли з опущеними руками, зі сльозами в очах і теж мовчали.

Бабуня спочатку не витримала, почала протестувати:

– Як так можна? Діти ж є!

Та дідусь їй шпурнув злісно:

– Мовчи, а то й тебе заберуть!

Коли вони нарешті відійшли, забравши все, що знайшли, я журливим голосом спитала дідуня:

– Дідуню, я не розумію. Це ж наш родич, з нашого села! Чому ж він такий... такий?.. ну... – і я замовкла.

– Галочко, знаєш, у таких умовах, як ми тепер живемо, коли від людини забрано віру-надію, віру в Бога, в добро, в спокій і мир, спливає увесь негатив, який починає керувати людиною. А це – безмежний страх за власне життя, а з тим – злість, ненависть, заздрість. А страх – чи не найбільший наш ворог. Страх змінює людину цілковито. Страх забирає від людини всі добрі риси. Він нищить наші думки, наші почуття. Але його, так як і всі інші почуття, можна вгамувати. Можна себе примусити не боятися. Навчити себе. Старайся, Галочко, аби ці пристрасті ніколи не опанували тобою в житті.

Тепер стало зовсім погано – ні зернятка в хаті. Та Господь милостивий. Одного дня ні з того ні з сього в дверях з'явився татів учень, мій дорогий друг Григорій, з великою валізкою всякого їстівного добра.

– А звідки ти довідався, де бабуня й дідусь живуть? – запитала я, вкрай здивована. Григорій якраз розкладав усе привезене на столі.

– Галочко, від твоєї матусі. І бачу, що прийшов учасно. Чи не так? – Він випростався на весь зріст і значуще подивився на мене.

– А мама? Як вона? – запитала я нетерпляче.

– Твоя мамця тебе і Петрика цілує. Казала, щодня молиться за вас.

– А тато вже є? – не вгавала я.

– Ні, – відповів Григорій, – Леся працює в Сибіру, а брат на кораблі – на Чорному морі.

Наступного дня Григорій поїхав додому в Київ, сказавши:

– Ваша мама наказала, як буде погано, забирайте дідуся й бабуню і їдьте до неї.

Ми обіцяли, і він поїхав. А перед самим від'їздом шепнув мені:

– А ти, Галочко, бережи себе й уважай на себе. Ти ж знаєш, що ти мені дорога.

БУДКО СОФІЯ

Будко Софія – українська письменниця в діаспорі, перекладачка, публіцист, її життєвий і творчий шлях ще не вивчений.

Під час «другої хвилі» еміграції українців (період міжвоєнтя) – у Празі (тоді – Чехо-Словаччина).

Автор збірки «Українське небо повниться» (1935), п'єси «Тавро Мефістофеля» (1964) тощо. Для дітей підготувала збірку «Весна».

Жуки

Дійові особи:

Хлопець

Жук

Жучиха

Брум-брум

Джинь-джинь

Хром-хром

Бум-бум

Сім зірок

Місяць

Картина перша

Хлопець. Жучки. Жучиха. Жук.

Надвечір. На краю лісу. З лісу виходить дорога. Попід лісом маленький потічок. Біля нього граються жучки. Дорогою йде хлопець з кошиком, повним грибів, і співає:

Хлопець. «Ой, сусідко, сусідко, сусідко, Позич мені люстерко, люстерко – тільки вуса підкручу, підкручу, Завтра рано доручу, доручу». *(Побачив грибок у лісі).* Ой, який гарний гриб росте.

Побіг у ліс і ще шукає гриби.

Джинь – джинь. Брум-брум, ти думаєш, що я оцю ріку не перескочу?

Брум – брум. Вона дуже широка, ліпше буде, коли не скакатимеш.

Хром – хром. Не слухай Брум-брума, цього боягуза. Джинь-джинь, давай перескочимо разом.

Брум – брум. А я вас остерігаю, не робіть цього, бо скажу мамі.

Джинь – джинь. Нічого нам не може статися. Ось дивися, як ми уміємо скакати! *(Бере Хром-хрома за руку, обоє розбігаються й разом скачуть просто у воду).* Плюсь!

Бум – бум *(що дотепер їв ягоди).* Ря-туйте! Батьку! Матусю, рятуйте! Хром-хром і Джинь-джинь впали в річку!..

Джинь – джинь, Хром – хром *(з потока).* Рятуйте! Ря-туй-те!

Жучиха *(прибігає із Брум-брумом, заклопотано бігають на березі, кричать).* Рятуйте! Ря-туй-те!

Усі жуки. Ря-туй-те! Ря-туй-те!

Хлопець *(вибіг із лісу й слухає).* Хто потребує помочі?! Я не бачу нікого! *(Розглядається).*

Жучиха. Ря-тун-ку! По-мо-чі! Мої ді-ти то-нуть!

Хлопець. Уже біжу! Де ви, де?!

Жучиха, Брум – брум. Тут, тут, в потоці!

Хлопець *(біжить).* А, це жучки!.. Держіться, держіться! Зараз вас порятую! *(Нахиляється над потічком і витягає одного жучка).* Бідний, увесь мокрий.

Жучиха. Ой, добра людино, ще Хром-хром у воді. Тут, тут, за оцим високим очеретом.

Бум – бум. Ой, матусю, Хром-хром мав мої ягоди в кишені...

Жучиха. Мовчи, про це тепер не час думати. *(Біжить за хлопцем. Брум-брум витирає травною Джинь-джиня).*

Хлопець. Уже бачу! *(Витяг Хром-хрома).* Біднесенький, як трясеться! *(Витяг хусточку з кишені).* Підожди трохи, обітру тебе й зігрію. *(Хухає на нього).* Бачиш, уже повеселішав. Але вдруге не ходи до потока, це для вас надто велика вода!..

Жучиха. Спасибі вам, моя добра людино! Спасибі вам!

Хлопець *(погладив Бум-бума).* Жучки, бувайте здорові! Треба мені поспішати додому, бо матуся ждуть мене. *(Бере кошик).* До побачення! *(Віддаляється й махає їм шапкою).*

Усі жуки. До побачення! Бувай здоровий!

Жучиха *(бере Хром-хрома й Джинь-Джиня за руки).* Ходіть до хати, а то ще застудитесь. Брум-брум і Бум-бум – ходіть також! Вечеря приготована, а то і батько вже йде з лісу.

Всі зайшли в гущавину.

Б у м – б у м (*за гущавиною*). Хром-хром, де мої ягоди?!

Х р о м – х р о м. Не знаю, мабуть, потонули.

Б у м – б у м (*плаче*). Мої ягоди, дай мені мої ягоди!

Ж у к – б а т ь к о. Мовчіть! Ані слова! Хто ще раз відізветься, не дістане вечері!

Тиша.

Картина друга

Сім зірок. Жук-батько. Брум-брум. Джинь-джинь. Хром-хром. Бум-бум. Місяць.

1 з і р к а (*вбігає й запрошує рукою*). Ходім, сестрички, трохи побавимосся!

2 з і р к а. Поки цей буркотун-місяць прокинеться.

3 з і р к а. Ти справді добре назвала його. Не завжди хочеться йому вставати, але як підведеться, то зараз грізно поведе очима... Ось так глянув учора на мене (*показує*).

1 з і р к а. На тебе тільки грізно глянув, але я бідна, що вже я мусила витерпіти від нього. Як тільки собі весело моргну, вже й біжить із хмарою за мною. Буває, що сухої нитки не лишиться на мені.

4 з і р к а. А знаєш, як за те Вітер покарав його? Цілісеньку ніч мусив хмарами блукати.

2 з і р к а. Ой же й хороший дідусь цей Вітер. Він хоч і старий, але кріпкий. Бачили сови, як він полює?

1 з і р к а. Вітер? Що ти кажеш! Не може бути!

2 й 4 з і р к и. А ще й як!

Н о в і т р и з і р к и. Сестрички, ви вже тут?

1 з і р к а. Чекаємо на вас.

2 з і р к а. А хто ж нам буде грати?

У с і р а з о м (*сумно*). Правда, не маємо музики...

4 з і р к а (*приклала палець до лоба*). Як я учора світила, бачила от там у гущавині жучків.

3 з і р к а. Чудово! Жучки знамениті музики! (*Ідуть жучки один за одним*).

Ж у к и. Хто нас тут кличе?

Ж у к – б а т ь к о. А, це ви, зіроньки! Хочете потанцювати? Брум-брум, принеси собі скрипку, Джинь-джинь – сопілку, Хром-хром – баса, а ти, найменший, Бум-бум – барабан! (*Жучки йдуть у гущавину*).

1 з і р к а (*до жука-батька*). А що хочете за вашу музику?

Ж у к – б а т ь к о. Для вас охоче заграли б ми даром, але, коли можна вас попрохати, то хай кожна з вас, гарні зіроньки, висловить своє побажання нашому приятелеві, Володі, що з великими труднощами витяг із великої ріки моїх двох синків, Джинь-джиня й Хром-хрома.

У с і з і р к и. Добрий і відважний хлопець; таких ми любимо, такому побажаємо.

3 з і р к а (*до найбільшої зірки*). Ти, сестричко, перша побажай йому!

Зірки виступають з гурту одна по одній.

1 з і р к а. Бажаю йому на ціле життя доброго здоров'я!

2 з і р к а. Я бажаю йому, щоб добре учився!

3 з і р к а. Щоб був працьовитий!

4 з і р к а. Я світитиму йому, щоб ніколи не зійшов з дороги честі!

5 з і р к а. Моє бажання йому, щоб був одважний!

6 з і р к а. Щоб любив над усе Бога і свій народ!

7 з і р к а. А я бажаю йому, щоб ріс на втіху батькам і на славу Батьківщині!

Жучки вертаються, кожний несе свій інструмент.

Ж у к – б а т ь к о. Дякую вам, зіроньки, а ви, мої сини, грайте тепер якнайкраще, щоб здійснилися добрі побажання зірок нашому приятелеві, Володі.

Жучки задоволено притакують.

Ж у к – б а т ь к о. Увага! Раз, два, три...

Жук-батько диригує, жучки грають, зірки танцюють. Іде місяць.

М і с я ц ь. Бу, бу, бу, бу! Бо піду по хмару! (*До зірок*). Де ваші ліхтарики? Ви лише грали б та співали б! Швидко, швидко принесіть свої світелка! Бу, бу, бу, бу! Бо піду по хмару.

Зірки біжать. Жуки грають ще краще. Місяць заслухується.

М і с я ц ь. Єй-богу, чудова музика! Ногам не встояти на місці (*притупує*). А що ж, може б, і мені, старому, затанцювати? Та який же я старий? Ану ж!..

Танцює. Зірки приходять з світелками.

1 з і р к а (*повертається до товаришок*). Диво, диво, дивіться! Дідусь-місяць танцює.

2 з і р к а. І нас кличе!

3 з і р к а. Ходім швидше!

Біжать. Зірки беруться за руки, ходять навколо місяця й співають коломийку. Жучки грають. Місяць танцює.

(Завіса поволі спадає)

ВАКУЛЕНКО ПИЛИП

Вакуленко Пилип (1923, Харківщина) – поет, прозаїк, ілюстратор, видавець. Член Спілки письменників України.

З 1942 у Німеччині, куди був вивезений на примусові роботи. З 1949 року – в Австралії.

Автор творів: «В джунглях Нової Гвінеї: життя і пригоди українського дослідника Миклухи-Маклая», «Веселка Кукабара», «Мої австралійські сороки», «У світі коралів», «Папуа Нова Гвінея», «Романтика і дикі квіти», «Казка про море», «Горе матері-кита» тощо.

Весела кукабара

В Евкаліптовій долині вже почалася весна. Сонце розсипалося своїми золотими променями, почало нагрівати холодну та мокру від зимових дощів землю. Зеленіла перша молода травичка, а повітря стало свіжим, теплим і виповнилося ніжним запахом весняних квітів.

Як перший провісник весни, весело усміхнулася пухнастим жовтим цвітом австралійська верба – «вотл трі».

Густими китицями повних золотих м'ячиків, жовтіє вона по долоні серед старих евкаліптів, киває цвітом вітрові. Красуня, що й казати! Стало заздрісно старим евкаліптам, дивлячись на нове, розкішне вбрання верби, та й кажуть вони:

– Ми ще краще зодягнемось, почекай!

Підслухала хитра кукабара, сидячи на гілці, як цілу ніч перемовлялись старі евкаліпти між собою, і як сонце зійшло вранці, засміялась вона веселим, безжурним сміхом:

– Ха-ха-ха! От так зодягнулися! Хо-хо-хо! – понеслась луна всією долиною і пробудила зі сну всіх звірят, птахів, комах.

Вискочив спросоння з-за куца старий кенгуру, став на задні лапи та як закричить сперсердя:

– І що тобі так весело з самого ранку? Дай хоч добрим звірям поспати!

З нори, на самому дні долини, виліз, протираючи очі, качконіс, роздивився своїми маленькими очима й собі під ніс забубонів:

– І що воно за лиха година з тією кукабарою? Немає кому її провчити, щоб не турбувала звірів так рано!

А маленький ведмедик «коала бер», кутаючись в своє пухке, тепле хутро, промовив з дерева:

– Я вже багато разів говорив їй про це, але бачу, що не допомагає.

З сусіднього дерева, блимаючи великими очима, встряв в розмову й посум:

– Вона оце й мене так перестрашила, що аж мій хвіст розв'язався – мало не впав з дерева.

Дивись, так можна й шию зламати.

Зачувши голоси, озвався й ему:

– Шкода, що в мене крил немає, а то б я зараз полетів би і провчив би ту галасливу кукабару!

Трохи далі, з-за каменя вилізла й гуана та, послухавши, що інші кажуть, почала їх вмовляти:

– Не чіпайте її, нехай їй лихо, тій кукабарі! Знаю, яка вона! На мене вже не раз нападала.

А «мегнай», австралійська сорока, не стерпіла і неначе радіючи:

– А чи не казала я вам, звірі добрі, що та кукабара все з усіх насміхається? Йй, чи є чого, чи немає чого, вона все скалить зуби!

Після того, як висловили звірята та птахи своє обурення, загули, задзижчали й комахи:

– Правда, правда, вона ніколи не дає нікому спокою: ні вранці, ні ввечері!

Ожила, заворушилася Евкалиптова долина. Дехто пішов здобувати собі щось на сніданок, а дехто, вибравши затишне містечко чи то на камені, чи то в траві або на дереві, грівся на сонці та радів весні.

А весела кукабара, не звертаючи уваги ні на кого, й далі заливалася своїм майже людським сміхом:

– Ха-ха-ха! Хо-хо-хо! Та ж подивіться, евкалипти хвалилися, що вони краще одягнуться!

І раптом всі мешканці долини побачили: вкрилися цвітом старі евкалипти, ніби вдягнулися в новий одяг. Але цвіт був блідий і рідкуватий. І аж тоді всі зрозуміли, чого так заливалася сміхом безтурботна, довгодзьоба кукабара.

* * *

В Евкалиптовій долині від тієї весни вже більше не вихваляються старі евкалипти, хоч реготати весела кукабара ще й досі не перестала. А сміється вона навіть і тепер. Ось послушайте! Чуєте?

ВИННИЧЕНКО ВОЛОДИМИР

Винниченко Володимир Кирилович – український письменник, політик, громадський діяч, публіцист, філософ, художник.

Назавжди переїхав з України у 1920-х рр. Спочатку мешкав у Німеччині, згодом – Франції, де провів рештку свого життя у м. Мужені.

Значним є його внесок у «дорослу» літературу. Написав п'єси, оповідання, повісті і романи, філософський трактат «Конкордизм. Система будування щастя», публіцистичні статті.

Для дітей і про дітей підготував оповідання «Бабусин подарунок», «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник», «Білесенька», «Стелися, барвінку, низенько» та цикл «Намисто».

Гей, не спиться...

(скорочено)

А весна, ой, підсувалася! От-от уже зовсім близько десь дихала. Та так часом дихала, що аж піч трусилася від її подихів. А одної ночі зняла таке ревище, такий гуркіт, наче цілий гурт волів, котів та свиней над головами близні по даху гасав. Ревло, нявчало, вищало. Аж Любка прокидалася й злякано питала:

– Що воно, Вашку?

– Нічого. Спи. То буря надворі.

Дійсно, буря тої ночі була скажена. Коли близня вранці вибігла надвір, вона аж заверещала від радості: весь дах на флігелі був зірваний і задертий догори, як спідниця від вітру. Бантини оголилися, немов ребра в кістяка, і на них виразно було видно горобині гнізда.

От тепер можна було дерти їх!

– Гайда на кришу, Любко!

– І-і-і!!! – заверещала від захвату Любка і вихором метнулася до повіток. На дах повіток вилізти – це все одно, що на піч. А з повіток і на флігель.

Дах на флігелі був некрутий, і лазити на нього й раніше було не важко і не страшно. Та раніше він, проклятий, раз у раз страшенно гуркотів од найменшого дотику. А на цей гуркіт зараз же вибігала паршива орендаторка і гвалтувала так, неначе близня її різала. А тато після того скидав ремінь із штанів.

Тепер же все залізо задерлося к чорту й задубіло, немов поли замерзлої мокрої кожушини. Можна було ходити просто по горищі й діставати руками до гнізд.

Та всі гнізда порожнісінькі були. Тільки в одному лежало рябесеньке яечко з того літа, легеньке, з дірочкою. (Самі горобці, мабуть, і випили його).

Івашко, вхопившись за край бляхи, визирнув на вулицю. Гей, ліхтар лежить, повалений бурею. А в приставші дві віконниці зовсім одірвано.

Раптом Любка закричала:

– Ой, Вашку, глянь!

І показала вниз, під самий флігель, рукою. Івашко перехилився і аж язиком зацмокав: бідний-бідний Лейба, – геть-чисто знесло дах з його підвалу. Аж сіно крізь оголені дошки внизу видко. І приступки до підвалу, і навіть табуретку, що на ній Лейба сидить при дверях, коли покупців немає.

Та вмить Івашко занепокоївся і почав пильно водити головою то туди, то сюди, щось розшукуючи очима.

– Любко! А де ж його шкатулочка?

У Лейби над дверима була поличка, а на тій поличці раз у раз лежала старенька бляшана коробочка з грошима. Коробочка замикалася на ключик, а ключик був завжди зав'язаний у кінчик червоної хустки. От коли треба було покласти чи вийняти гроші з коробочки, Лейба вийняв хустку з кишені, розв'язував вузлик і визволяв ключик. А потім помаленьку знімав із полички коробочку, відмикав її ключиком і клав або брав із неї гроші. А тоді знову коробочку замикав, обережненько засував її на полицю, а ключик зав'язував у хустку. І грошей-грошей раз у раз було в тій коробочці!

Тепер її не видко було на поличці, тієї коробочки. А повинно б було бути видко, як дах здерто. Чи не взяв на цей раз Лейба її з собою?

І вмить Івашко сильно вхопив Любку за руку і мовчки показав головою в бік од підвалу.

– Он вона! Під хвинарем¹! Бачиш?

І, не давши Любці навіть роздивитися як слід, прожогом кинувся злізати з горища.

– Швидше, Любко, бо хтось візьме!

Ніколи близня так швидко, як тепер, не злізала з даху, навіть як сам орендатор із палицею вибігав на гуркіт. Ніколи, навіть на пожежу, так не вилітала з воріт.

Ні, ніхто не взяв. Коробочка лежала під ліхтарем, щільно боком пригорнувшись до нього, до свого товариша в однаковій біді.

Івашко спочатку озирнувся на всі боки, потім присів коло шкатулочки і швиденько одною рукою запхнув її під полу свого пальтечка, другою згори зараз же міцно притиснув її до свого тіла. А Любка тим часом хижо озиралась на всі боки, стережучи й уся тремтячи.

Після того Івашко підвівся й, закриваючи засуненими в рукава руками горб од коробочки, помалу, повільно рушив із того місця. Любка була кинулась бігти, але Івашко зразу ж зупинив її:

– Не біжи! А то як побачать, що біжимо звідси, так одразу догадаються потім, що то ми взяли. Іди собі тихенько.

Легко було сказати «іди собі тихенько», коли зсередини щось тебе трусило, рвало й несло, як отою нічною бурею. Та й сам Івашко аж посірів увесь, а очі йому стали маленькі, гострі, чудні.

Тільки в повітці, коли добре заціпнулися зсередини, Івашкові очі трохи побільшилися і забігали так само, як раз у раз. Вийнявши коробочку з-під пальта, Івашко легенько струсив її. Густо й глухо брязнули гроші.

– Повно, Івашку? Повно? Ану, дай я! Ану, дай!

І Любка вхопилася обома руками за шкатулку й разом з Івашком струсила. Знову солодко й густо брязнуло всередині.

– Не дуже повно... – хрипко сказав Івашко.

– А давай подивимось!

– Еге, подивишся, як вона замкнена.

– А розбить!

Івашко покрутив головою: шкода розбивать.

Але в цю мить недалеко від повітки зачувся крик:

– Івашку!.. Любко!

Івашко й Любка на мент перелякано закликали: ой, прийде мама сюди! Потім зашамоталися по повітці, шукаючи, де б сховати коробочку. І тут недобре, і там небезпечно.

– Івашку-у-у! Любко-о! Та де вони, шибеники, подівалися? До школи!

Івашко похапцем засунув коробочку під свої дошки, на самий спід. Дощок ніхто не чіпатиме.

– Ходім! Після школи.

Але сьогодні школа не школою була, а чистим катуванням: ой, хтось знайде шкатулку, ой, хтось знайде шкатулку!

А потім і другі думки: а скільки ж то в ній грошей? А стане на голубник чи не стане?

Любка гаряче вірила, що там на три голубники буде. Така ж бо важка вона, та люба коробочка!

– Бідний Лейба! – раптом зітхнула вона. – Не буде вже перевертати у пальцях копійок.

(Лейба мав звичку перед тим, як дати кому-небудь гроші, срібні чи мідні, швиденько та якимось ловко перевертати монети між пальцями обох рук, неначе перевіряючи, чи не позлипалося кілька їх в одну. Нізачо не дасть навіть копійки, гарненько не покрутивши її).

Але Івашко на зітхання Любки раптом чогось дуже розсердився.

– А хай не кидає грошей напризволяще! От іще! Ми знайшли на вулиці! Яке нам діло!

– Та ну да! Лежала собі на вулиці, а ми знайшли. Значить, вона – наша.

– А чого ж ти кажеш: «Бідний Лейба»?

Любка зняковіла: справді, якщо Лейба бідний, то коробочка – не їхня і її треба йому віддати. А з якої ж речі її віддавати, коли вона лежала на вулиці під ліхтарем і вони знайшли її? От іще!

А тут іще, як на те, коли бігли зі школи додому, зустрівся їм коло самих воріт Йоська. Він стояв лицем до паркану і помалу-помалу, наче в задумі, водив пальцем по дошці. Близні стало якимось тісно від того, що там стояв Йоська. Гукнути на нього? Так не хотілося чогось. А пробігти, не сказавши нічого Йосьці, товаришеві своєму, якимось соромно було. Ну, і мусив Івашко підійти ближче.

– А чого стоїш так, Йоську? Набили?

(Лейба сам ніколи не бив Йоськи, Лейба й блохи десь убити не міг. А як Йоська чимсь проштрафлювався, то бив його дядько, мамин брат).

Йоська навіть не озирнувся, а так само совав пальцем по дошці згори вниз і знизу вгору.

Івашко збоку зазирнув йому в лице. По щоках Йосьці бігли рясні, швидкі сльози, як краплі дощу по шибці.

Йоська взагалі був собі плохенький хлопець, з величезними, пукатими, як цибулини, очима. А як лихо йому якась, так і зовсім притихав. Коли б не близня, так із його всякий шмаркач знущався б.

– Та що таке, Йоську? Чого плачеш? Набив дядько?

Йоська покрутив головою. Була субота, і вдягнений він був у празникове.

Значить, вдома на нього ніхто не був сердитий, бо тоді б ходив у буденній одежі.

Та близня вже знала, чого плакав Йоська. Знала, чого він стояв тут і не йшов до хати. Бо там, мабуть, було таке, що не всидіти. Де ж пак: пропала вся шкатулка з грошима!

– Ну, Любко, ходім, ходім! А то мама лятимуться.

Та так і не допитавшись, чого плакав Йоська, близня швиденько побігла в ворота. А від воріт, озирнувшись, злодійкувато прошмигнула в повітку. Коробочка лежала під дошками так само, як поклав її Івашко. Тепер тільки треба було її розбити й подивитися, скільки ж то грошей знайшли вони.

Але Івашко навіть не витяг коробочки з-під дощок. Чогось сердитий був і два вихорці його стирчали з-під одсуненої на потилицю шапки загонисто, як розп'яті хвостики півників. Він хмуρο водив очима по повітці й не дивився на Любку.

А Любка теж чогось не хапалася розбивати шкатулку. І сині очі її під розчухраною кучмою були неначе чимсь ізлякані.

Вмить Івашко сердито підбив передком чобота цурупалок і бовкнув:

– Так ми ж знайшли коробочку!

– А ну да! – зараз же гаряче підхопила Любка.

– Коли б ми не знайшли, так хтось інший усе одно знайшов би.

– А ну да!

Але шкатулки з-під дощок, проте, не витягали. Івашко так само нишпорив похмурим поглядом по повітці, а Любка злякано щось слухала в собі широкими очима.

Раптом Івашко вдарив ногою ще один цурупалок й сердито зиркнув на Любку.

– А знаєш що? Давай підемо до Лейби та скажемо: «А що дасте, як знайдемо вам шкатулку? Дасте половину з того, що там є? Як дасте, так будем шукать». Як согласиться, то оддамо. Ну його к чорту. Га?

– Ой, ну да! – чогось аж зрадівши, весело скрикнула Любка і навіть схопилася бігти. – Гайда! Швидше!

– Ні, стривай. От уже й «гайда». А звідки ми знаємо, що пропала шкатулка? Треба наперед у Йоськи розпитать. Немов ми нічого не знаємо.

– Ну, так гайда до Йоськи!

І дивна річ: у Любки очі вже не були злякані й задуму з них, як муху з столу, щось здмухнуло.

Йоська все так само стояв біля паркану. Тільки сльози вже не котилися по лиці і пальцем він не совав по дощці. Щоки мокро блищали брудними патьоками, а очі-цибулини були червоні й сумні-сумні. І тепер він одразу сказав, чого плакав. Пропала коробочка з грішми. Буря вночі здерла дах з підвалу й викинула з полиці коробочку на вулицю. А хтось підняв її. Скільки там грошей було, Йоська не знав. Але тато й мама дуже журяться. Хотів тато купити Йосьці нові черевики, та тепер не купить уже.

І знову карі пукаті очі стали скляні, блискучі, а з них на довгі чорні вії викотилося дві буйні сльози.

Івашко шарпнув Любку:

– Ну, ходім!

І обоє побігли знову в двір, нічого більше не сказавши Йосьці.

Лейбина квартира була поруч квартири близні і точнісінько така сама, як їхня: спершу кухня з піччю, а далі кімната. Тільки меблі трошки інші були, а надто багато свічок було у блискучих підсвічниках. Близня їх добре знала, бо її завсігди кликали гасити їх.

На щастя, Лайба був дома сам. Ні Хаї, ні дядька не було. Але маленькі добрі очиці Лейби в рудих, аж білих, віях, були сьогодні не такі лагідні та тихі, як раз у раз, – сумні-сумні, як у Йоськи. Одначе близню він прийняв привітно, як і завжди. Навіть посміхнувся у свою кучеряву-кучеряву руду бороду і сказав:

– А свічки ще рано гасить.

– Ні, ми не свічки гасить, – бадьоренько відповів Івашко, а сам аж слину ковтнув, бо серце колотилося. – Ми за шкатулку спитать. Пропала шкатулка?

– Пропала, – сумно хитнув головою Лейба.

Любка спустила очі додолу, а Івашко, навпаки, скинув їх на Лейбу й ще бадьоріше сказав:

– А що дасте, як знайдемо?

Любка швидко підвела голову: оттако, умовились же, щоб так не казати, а він ляпнув. А Івашко й сам не знав, як воно так вийшло. Та вже пропало.

Лейба, одначе, покрутив головою:

– Е, взе не знайдете, діточки. Взе знайшли її другі.

(Лейба замість «ж» раз-у-раз казав «з». Все інше добре вимовляв, а «ж» не міг).

– Ну, а якби той, хто знайшов би, приніс її вам, дали б йому половину грошей? Чи скільки?

Тут Лейба вже трошки уважніше подивився на близню: є, щось вони, мабуть, знали, ці маленькі милі гої. Е, може, ще не зовсім пропали гроші. Може, знайшлася така хороша людина та підіслала дітей, щоб спитатися.

Лейба аж почав неспокійно перебирати пальцями кучеряву бороду: і шкода половини грошей, і страшно, що й половини не буде.

– А ви знаєте того, хто знайшов?

– Та... та... А дасте чи ні?

– Ну, нехай узе дам. Нехай узе несе.
– А половину чи скільки?
– Ну, нехай узе й половину. Хай буде хоч половина дома. Спасибі й за половину. Спасибі, що є ще чесні люди, ой, Боже наш, Боже наш!

– Так ви нікуди не йдіть, шкатулка тут зараз буде!

І Івашко, шарпнувши Любку за руку, вихором вилетів із хати. За ним Любка, маючи кучмою, як булане жеребеня гривною.

І так само через кілька хвилин улетіли в хату. Івашко вийняв з-під поли коробочку й поставив її на стіл перед Лейбою, захекавшись і від бігу, і від хвилювання. А вихорці гордо топірчилися над пукатим чолом.

– Одмикайте й щитайте!

Лейба радісно й швиденько вив'язав із вузлика ключик і відімкнув коробочку. Грошей там було, грошей! Любка аж почервоніла вся, аж по вуха залилася радістю.

Але рахування пішло вже не так блискавично. Лейба кожную монетку разів із п'ять перевертав у пальцях, поки відкладав її до купки. Близня ніколи стільки не робила задач на складання, як цей раз.

Та таки склали все з Лейбою до гроша. Вийшло всього чотири рублі двадцять дві копійки. Тоді зробили ще одну задачу на діління, і вийшло на близню два рублі одинадцять копійок. Лейба ще раз перем'яв усі монетки на двісті одинадцять копійок, і близня знову вилетіла з хати.

Та знову в повітку, до китайців. Правда, на голубник не вийшло, але разом із іншими стало сім карбованців і дев'яносто копійок! Коли б не гривун, так уже б можна було весь голубник купувати. Та от, цей гривун! А без гривуна ніяк же не можна було. Сказано: гривун, так мусить бути гривун.

Та раптом Івашко заклопотано почухався.

– Ех, а Лейба всім розкаже, що ми шкатулку знайшли та маємо гроші.

– А попрохати Лейбу, щоб нікому не казав? Га?

– Ану, гайда до нього!

На щастя, Лейба був ще й досі сам. Йоська все плакав собі під парканом, не знаючи ще, що тато таки купить йому черевики. Лейба, молодчина, згодився мовчати, бо й йому це було до речі: він тепер міг сказати своїм, що сам знайшов коробочку і що всі гроші цілі. Нехай їм буде повна радість.

Близня ще раз вилетіла від Лейби: і в неї була повна радість. Тепер голубник уже буде! О, тепер буде!!

¹Хвинар (перекручене з рос.) — ліхтар.

Гей, чи пан, чи пропав

(скорочено)

Так на день-два близня відбилася від ворогів, – ошелешила їх своїм сміхом. Але потрохи очуняли чортові хлопці, почали пригадувати то те, то се та й вивели, що близня дійсно хвалилася разом з грядкою й голубів мати. Та грядка справді була, а голуби... ще десь літали. Обдурити обдурили, та тільки з брехенькою, з соромом собі на всю округу.

І вже зовсім не стало проходу Івашкові та Любці, хоч не ходи ні до школи, ні до річки, нікуди. А тут ще, як на те, сталася їм така штука. Ішли вони собі якось надвечір Бузюківською вулицею. Поганенька була та вуличка – вузенька, заросла будяками та бур'янами, ні одна хата лицем до неї не стояла і ніхто нею ніколи не їздив. Та й близня раніше не ходила там. Тепер, тільки, щоб уникнути хлопців на Садовій, звернули в неї. Ішли собі помаленьку, не хапаючись. Івашко мляво тяг палицю по парканах над будяками, і вона, стрибаючи зо щілини в щілину, торохкотіла й лякала горобців. Любка ступала босими ногами по поросі й озиралася на відбитки своїх підшов. (А сині, віясті очі її були сумні-сумні).

І раптом Івашко аж одстрибнув на Любку: в бур'яні під парканом щось сильно затіпалось. Любка теж кинулась убік і широко витріщила на бур'ян очі. Тіпання затихло.

Що воно могло там бути?! Якийсь собака здихав? Пацюк пробіг? Затіпало й затихло.

Івашко замахнувся палицею й обережно підступив до паркану. Любка зараз же посунула за ним. Ніщо не ворухилось. Івашко тихенько кінчиком палиці похитав будяк. Не обізвалося. Тоді він іще трошки ближче підступив і розсунув гілля будяка. Ніякого собаки не видно було, але щось унизу біля коріння знову заворушилось. Івашко вже не відсахнувся, а тільки міцніше затис палицю в руці й нахилився. Нахилився й зараз же кинувся назад і радісно, здивовано дихнув у лице Любці шепотом:

– Голуб!!! Якийсь голуб! Бий мене Бог!!!

Любка спалахнула тою самою радістю, як купа соломи від піднесеного віхтя вогню. Але, розуміючи, що не можна ні кричати, ні ногами пацати, вона тільки глибочезно зітхнула й поширила, скільки сили було, засяяли очі. А Івашко, зробивши їй знак стояти тихо, знову прихилився до будяка й почав розглядати. Справді, між стовбурцями сидів голуб. Справжній, живий, сірий голуб! Як він туди попав?! Чого там сидів?! І яким способом його так ухопити, щоб не втік??

Івашко повів головою в один бік, у другий, неначе вишукуючи того способу, як палицю, потім трошки відступив од будяка, знову зробив Любці знак не рухатись і ліг на землю. Ліг і почав зараз же обережно-обережно повзти під будяк.

Любка з нетерплячки й цікавості переступала з ноги на ногу, чухала свою золоту кучму обома руками, але підступити й подивитись хоч одним оком на голуба не наслідувалась, – як злякається голуб і полетить, Івашко її вб'є. Вона тільки всім лицем і всім тілом слідкувала за Івашком та все тупала ногами, як теличка, що її обсіли мухи.

От Івашко підповз під самий будяк, так що й голови вже не видно. (Будяк – ще молодий, то не дуже колеться). От затих чогось. От помалесеньку-помалесеньку простягає руку вперед. І вмить увесь шарпнувся в будяк і западав ногами. А з-під будяка зараз же зачулося голубине «ву-ву-ву!» і за ним радісний голос Івашка:

– Є!!

Любка заверещала й забігала біля ніг Івашка, зазираючи то з одного боку, то з другого, то з третього. Але нічого не видно було, крім голови та пліч Івашка.

– Він тут заплутався в будяки... Витягти важко. Будяк держить... Ет, прокляте стерво!

– Та ти зломи його.

– Еге, «зломи». А голуб виприне. Нарешті Івашко почав швидко сунутись задом наперед із-під куща. Коли він став на ноги, пазуха йому випиналася наперед, і з неї стирчав кінчик голубиного хвоста. Любка кинулась виймати, але Івашко відіпхнув її руку й захекано та грізно прошепотів:

– Тікаймо! Швидко!

Дійсно, хто ж його знав, чий це був голуб. А може, хазяїн його десь тут лазив та й відняв би, коли б побачив. Навпаки, Івашко й кінчик хвоста запхав у пазуху й, озираючись на обидва боки вулиці та підтримуючи голуба одною рукою, побіг додому. А Любка за ним, як прив'язаний човник за кораблем. Тата з роботи ще не було, сама мама поралася в кухні. Вона аж зблідла від страху, коли близня ввірвалася в хату.

– Ой, Боже, що таке?!

– Мамо! Ой, мамо, ми знайшли голуба! – задихаючись од бігу й радості, закричала Любка на всі груди. (Тепер уже можна було кричати, пацати ногами, казатись од щастя).

– Якого голуба?!

– Сірого! Гарного! Ой, такого ж гарного!.. Рублів з двадцять стоїть! У бур'яні! Голуб!..

Івашко тим часом обережно спіднизу сорочки витяг голуба й суворо сказав до Любки:

– Позачиняй вікна й двері, я випущу його на землю.

Мама подивилася на вікно – повибиває шибки голуб, – але тільки зітхнула й нічого не сказала: це ж уперше з того часу, як Павлусь утік, їхня близня така радісна та весела була.

Любка позачиняла вікна й двері, але, коли Івашко пустив голуба додолу, він не повибивав шибок. Він схилився на один бік, похнюпив голову й застиг. А одне крило безсило розпустив, як помираючи.

Любка та Івашко зо страхом нахилилися до нього.

– Що йому, Вашечку? Чого він такий? Чого крило так?

Івашко хмарно знизав плечима.

– Перебите, мабуть.

– А він не... не той...

Слово «помирає» Любці страшенно не хотілося вимовити.

– Та ви погодуйте його. Та води дайте. Може, він голодний.

– Ой, справді, може ж, він так од голоду! Може, він там, у будяках, уже кілька днів сидів та захляв, бідолашненький, голубчик сіресенький! Швидше проса йому, води свіженької.

І правда, як тільки сипнули перед голубом купку проса, так він і встрибнув у неї дзьобом, так і почав виривати з неї зернят по десять одразу й глитати з такою жадністю, що аж страшно було, щоб не вдавився.

Води підставили, так і до води кинувся, як до матері рідної, присмоктався до неї, і тільки булькало йому в шийці.

А близня й мама стояли та щасливо посміхалися, дивлячись униз до живої сірої купки пир'я.

– Ну да, він голодний! Ну да! А зовсім не того, що помирав! Правда ж, Вашечку?

Івашко все-таки заклопотано супив брови й заходив то з одного боку, то з другого і все придивлявся до крил.

– Перебите крило, – суворо нарешті сказав він. – Бач, як тягає. Те нічого, добре лежить, а це по землі он волочиться...

– А може, не перебите, а тільки так, забив, абощо? Га?

– Та, може...

А голуб був чудесний. Не якийсь собі там сивак копійчаний, а такої чистої сірої масті, що, здавалося, хтось умисно, коли голуб був увесь чорний, узяв та рівненько й дрібненько поцюкав його білим. Тільки кінці пир'їн на хвості та на крилах лишилися чорні, як у чорнило палеці умочені. Ой, недешевий був голуб та недешевий! Голівка ж яка: малесенька, виточена, не кругла, а довгастенька! А дзьобик: це ж не дзьобик, а пшеничне зернятко, ніжне, рожеве, тупеньке. Та за самий такий носик на базарі карбованця дають, хоч би в поганого голуба був. А тут же все таке, що аж дух забиває: шийка горда, не довга й не коротка, спина ввігнута, хвіст трубою і пир'їн у ньому десь не менше тридцяти шести. А крила ж, видно, такі легкі та сильні, що як пушинку тіло носять.

Івашкові не терпілося: хоч на хвилинку взяти голуба в руки й порухувати пир'я в хвості та на крилах. Але ж голуб їв та й їв, не спочиваючи, а коли Івашко нахилився, щоб хоч торкнутися до нього рукою, він одсувався і робив «ву-ву».

– Не чіпай, Вашечку, хай поїсть.

А самій Любці аж за горло душило, так хотілося взяти голуба в руки, розцілувати його всього, намілуватися ним, до серця гаряче-гаряче притулити, їхній же він, їхній!

Так-от як сталась оця несподіванка з близнею, так і підбавилось їм іще клопоту. Що робити з голубом? Де держати його? В хаті? Так нащо ж тоді грядка стоїть за повіткою? Держати в грядці? Так іще гірше хлопці засміють: хвалилася близня на десять пар та ще й з гривуном, а спромоглася на одного каліку. Хоч би ще здоровий був, а то й на три пальці підлетіти не може, до грядки сам не ввійде, доводитиметься підсаджувати на глум усій вулиці.

Думала близня, думала та й рішила все-таки в хаті голуба лишити. Але держати його в хаті тільки, поки крило не видужає. А як видужає, тоді гарненько підв'язати обидва крила й посадити в грядку. Ану, нехай тоді з такого голуба хтось посміє насміятися. За такого голуба десять пар можна купити та й то близня не візьме. (Тільки поки що тайну берегти так, щоб ні однісінька душа не знала!)

Та через того голуба й зовсім перестала близня на вулиці показуватись. Не стало близні. В школі вона ще сиділа в класі, гаряче про щось шепотілася, а потім як водою змивало її. Васькові часом аж шкода ставало близню: хоч і задаваки, та все ж таки браві товариші були.

Але, як по правді казати, то браві товариші не дуже й журилися тим, що в хаті сиділи. Адже вони не самі там були, а з сірим голубом, з любим, чудесним товаришем.

Він, товариш цей, жив під припічком, – то його власна квартира була. Там у нього, в самім куточку, було гніздечко, де він спав уночі, там було спокійно, тепло, затишно. Їсти та пити він виходив до кухні. А їсти йому давала тільки близня. (Ніхто-ніхто не повинен був давати йому їсти, ні мама, ні тато, ніхто, тільки близня.) Схопившись уранці й ще не вдягшись і не вмившись, у самих сорочках, бігла вона до припічка, заглядала і ніжно викликала голуба: «У-лю-лю-лю! У-лю-лю-лю, сіресенький!». І спочатку сіресенький робив «ву-ву!» та засувався глибше під припічок, а потім перестав і сидів тихо, поглядаючи на близню то одним оком, то другим. А далі, коли Івашко та Любка починали сипати біля порога припічка зерно, він обережно виходив і, сторожко поглядаючи на застиглих постаті дітей, жадливо й швидко їв.

А прибігши зо школи і нашвидку пообідавши, близня всаджувалася долі біля квартири сірого і тут просиджувала до самого вечора. Вона і читала, і гралася, і навіть писала, сидячи або лежачи на підлозі. Та все або позирала на голуба, або годувала його, або, ніжно спіймавши в руки, милувала, цілувала, любувалася. Сірий уже менше робив «ву!», не дуже пручався, а часом затихав у Любки на грудях і оченята заплющував. І тоді Любка зворушено шепотом казала: «Спить!», і обоє сиділи тихо-тихо, щоб не розбудити. І ні мама, ні тато нічого їм не казали, з підлоги не проганяли й навіть дозволяли їм там разом із товаришем їхнім і вечеряти. Тільки спали вони та в школі були не з ним.

ВИННИЦЬКА ІРИНА

Винницька Ірина (1906, Івано-Франківська обл. – 1990, Детройд, США) – письменниця, журналістка, громадська діячка. Голова Союзу Українок Австралії (з 1949), заступник голови Світової Федерації Українських Жіночих Організацій.

Авторка творів: повісті «Христина» (1939), «Музика» (1944), «Кам'яна сокира» (1948), «Горіхове лушпиння» (1949). Друкувалася у журналах «Молоде життя», «Нова хата», «Дажбог» та ін.

Кам'яна сокира

Одного ранку післала мати Тану над ріку наловити риби. З кошиком в одній, а сокирою в другій руці пішов він стежкою, що вела до ріки. Тут, в надбережних хащах було вдосталь качачих та гусячих гнізд, а в ріці плюскотіла rybня. Гурма хлопців гралася над берегом. Кілька старших пускало на воду нового, щойно недавно випаленого човна, інші бродили по ріці та ловили руками рибу. Вони відкушували риbam голови, нанизували на довгий лозовий прут та складали на березі, в сонці сушити. Тана прилучився до них. Йому пощастило зловити товстого коропа, що тріпався в руках та звивав своє ховзьке тіло так, що Тана мусів з усієї сили держати його, нім дійшов до берега. Тут оглушив Тана рибу своєю новою сокирою і кинув до кошика. Риба ще довго металася на дні коша. Стало пізно. Тана знав, що мати буде воркотіти на нього, тож глянувши на сонце, що підбилося вже високо на небі, попростував до оселі.

Ідучи степом, натрапив він на слід якоїсь людської ноги. Сонце спивало вже мокроту світанку, стоптана трава піднімалася і нівечила виразність сліду. Все-таки, можна було ще відгадати, що нога цієї людини була широка, коротка, із надто відхиленим, великим пальцем. Здавалося, що за плечима зашелестіло. Тана шугнув у бік, у високу траву і приляг непорушно до землі. Та це був перепел, що з голосним п'ть-п'л'ть зірвався з-поза плечей Тани.

Крім щебетання пташок, дзвеніння мух та бджіл, ніщо не бентежило тиші лагідного осіннього ранку.

Нізвідкіля не з'являлася ознака небезпеки. Та хлопця полонила тривога. Вдруге нахилиючись над тасмним слідом, він знову порівняв його зі знаним виглядом ноги вагаїв. «Це не є нога людини оселі. Її ноги вузькі і довгі, а пальці лежать побіч себе».

У Тани заколотилось зі страху серце. Хоч дитина, він знав уже всі небезпеки й загрози життю слабкої людини і чував нераз, що немає нічого страшнішого для людського племені, як зустріч із дрогою людиною.

В його голові віджило з усіми подробицями оповідання про життя старого знахора. Одне Око.

Вагаї не знали інакшого ймення одноокої людини, що прийшла до них на заранні молодости з долини Синьої Ріки, де вона жила з одною жінкою й дитиною.

Ватага людей з гадючими хребтами знайшла одного разу печеру самотніх, вбила жінку й дитя. Коли чоловік прийшов з ліса домів, він застав лише попіл у своїй домівці. Тоді він пішов перед себе, долиною, відтак лісом і прийшов до оселі вагаїв і мав у руці зелену гілку, знак згоди і прохав прийняти його. І мужі племені прийняли його до своєї громади. Тепер тіло Одного Ока було сухе як пень зрубаного дерева, але він завжди перестерігав вагаїв перед людиною іншого племені. «Чужа людина – казав він – гірша від голоду й зими. І від темені ночі і від іклаків хижака і від злих духів страшніша. Темінь ночі розсвітлює полум'я вогнища і вкорочує сон. Злих духів проганяють молитви та замовлювання. Хижого зубра й ведмедя можна відігнати вогнем, перед туром втекти на дерево, перед кожним звірем боронитися зброєю, бо він жадний лише людського м'яса. Та людина чужого племені не вдоволяється одною смертю. Вона забирає вогонь, нищить землянки та збрую, що потребує років праці. Вона вбиває всіх чоловіків, а жінок забирає зі собою і держить їх як невольниць. Немає для людини більшого ворога на всій землі як друга людина».

Тана кинувся бігти до оселі. Та по кількох кроках він знову попав у чужий слід. Неначе заворожений вдивлявся він в сліди, що завели його в ліс. Тут вони губилися в кущах, але і тут не було важко віднайти їх знову. Малим півколесом стелилися вони в напрямі до оселі і кінчилися перед частоколом, біля ясенів.

Другий, схожий слід ішов до поля і там розгублювався ледве помітними доторками.

Блискавкою просвітлював мозок Тани один здогад за другим: людина чужого племені йшла степом, до лісу. Біля валу вона зупинилася, відступила назад зла як змія аж до рову, зіснулася в нього, і видряпалася на частокіл...

Тані здалося, що він бачить усю небезпеку своїми очима. Оце ворог нахиляється і заглядає понад вал до оселі.

Свідомість, що ворог бачив усі стежки, ворота землянки, місце джерела і святого вогню, навіває на нього жах. На мить він думає, що це не діється насправді, що він грається з хлопцями і все є гра: сліди, небезпека і страх. Він протирає очі, але чужі сліди не зникають від цього. Хоча ворог пішов, то він вернеться не один. Ворогів буде багато. Тана не вміє лічити, але він легко уявляє собі величезну громаду ворогів, що нападають на оселю, гасять вічний вогонь, вирізують чоловіків та дітей племені.

Тана побіг до оселі. Та тепер і ця здалась йому інакшою як завжди. Сьогодні його вразила пустка й тиша на майдані. А це ж була звичайна річ, що в погідний осінній ранок усі працювали поза оселею. Лише слабші та малі залишилися дома, всі інші добували дерево, харчі, гриби, хворост, траву, усе, що було потрібне на довгі і холодні зимові місяці.

Тана зустрів Сову, жінку Рудого Щура, що йшла до джерела по воду. Це була погана жінка і Тана боявся її. Вона знала завжди все: скільки шкур, полотна та дітей має кожна сім'я, які успіхи й невдачі мали чоловіки на полюванні, скільки яка жінка напружала ниток на дерев'яному веретені, котра родина має прясличку, навіть те, що хто говорить, або в рот кладе у другій землянці. Вона знала, котра з дівчат буде цієї осені віддана котромусь із парубків, та яку кару повинна одержати яка дитина. Всі боялися її гострого язика, а діти втікали здалека, зочивши її дебелу, похилу наперед постать з рудою, патлатою головою. Її прозивали Совою і так дразнили її діти зі своїх схованок, але вони знали теж, що вона вміє чарувати. Вона кликнула, побачивши Тану:

– Чи не післала мати синочка по рибу над ріку? Коли він не наловив риби, то де подів кошик із вербового пруття?

Щойно тепер помітив Тана, що в нього немає кошика з рибами. Він залишив його певно десь у степу, або в лісі. Рука його стискала лише сокиру, що її Тана сам зладив впродовж багатьох днів і що з нею не розставався ані на хвилину.

Він спинився, щоб відповісти Сові, але махнув лише рукою; коли б він сказав жінці за чужу людину, сварлива жінка Рудого Щура наповнила б голосінням увесь ліс. Він побіг далі.

– Ходи до мене, сину Вовка, ходи до мене!

Тана оглянувся. Це син Ведмежої Кости, друг Тани кликав його йти з ним кидати на віддаль списою.

Та не до того було тепер Тані. Він наче вже не був малий хлопчина, що грається з дітьми та втікає від праці у ліс, на ягоди. Сьогоднішнього ранку він неначе виріс нагло, став старший, розумніший. Думка про чужу людину була як тягар, що лежав на його плечах.

– Син Вовка не піде кидати списою іграшки ради, йому ніколи! – гукнув Тана і побіг у глибину оселі.

Йому було спішно знайти батька, Сірого Вовка, щоб показати йому чужі сліди. Та батька не було в оселі, він був з іншими чоловіками в лісі, недалеко оселі. Тана вже хотів бігти туди, коли побачив Довгого Мрука, найстаршого та й найзавзятішого з трьох синів старості, Мудрого Вага.

Із-за зросту звали його Довгим, із-за маломовности Мруком. Це був на диво відважний юнак. Вінок на його шиї був зроблений із самих іклаків диких звірят, що він їх поубивав на ловах. Він був завжди лагідний та тихий, але він міг знечев'я попасти в лють і тоді краще було не попадати йому під руки. Тана, так само як і інші хлопці оминали з пошаною усіх членів гнізда Вага. Малому синові Сірого Вовка ніколи не прийшло б на думку зачіпати Довгого Мрука, але сьогодні все було для нього інше, незвичайне, сьогодні здавалося йому, що він уже виріс, що в цьому немає нічого дивного, коли він заговорить до Довгого Мрука.

Довгий Мрук вийшов зі землянки і простував у повітрі свої потужні рамена. Позіхаючи, роззявляв. Довгий Мрук рота і тоді блищали в сонці його білі, скісні й гострі зуби. Він оглянувся на голос хлопця.

– Чого хоче малий син Сірого Вовка? – запитав і звів на Тану свої ясні лагідні очі.

Вроджена несміливість перед старшим, немов зв'язувала язик Тани, але думка про бачені сліди приковувала до землі його ноги. Він замахав руками і став розказувати:

– Людина чужого племені була на частоколі! Вона бачила домівки вагаїв! Тана бачив слід чужих. Людина заб'є вагаїв! – додав хлопець майже з благоанням, бо Довгий Мрук все ще стояв і дивився зчудовано на хлопця, а його уста під кучерявим вусом кривилися не то від усмішки, не то від гніву.

– Чужа людина загасить вогонь! – кликнув Тана. – Нехай хлопець покаже сліди Довгому Мрукові, але... – він підніс кулак і погрозив Тані.

Цей зрозумів: якщо Тана каже неправду, Довгий Мрук поб'є його. Тана мовчки притакнув головою. Його округлі чорні очі блищали, коли він побіг у напрямі воріт, щоб показати Довгому Мрукові сліди чужої людини.

ВОВК ВІРА

Вовк Віра (1926, м. Борислав, Львівщина; справжнє ім'я – Віра Остапівна Селянська) – українська письменниця, учений, професор, перекладачка, літературознавець, громадська діячка. Лауреат численних премій. Член Національної Спілки Письменників України. Учасниця «Нью-Йоркської групи» літераторів.

З 1939 року на еміграції у Німеччині, а з 1949 року мешкає у Бразилії.

Авторка чималої кількості книг поезій, прози, п'єс, перекладів, серед них поезії «Юність», «Зоря провідна», «Чорні акації», «Духи й дєрвіші», «Смішний святий», «Іконостас України» тощо. Для дітей писала казки, легенди, оповідання, мініатюри, оповідки, які зібрано до купи у збірці «Чар-писанка», що містить такі розділи: «Казки», «Ранні оповідання», «Легенди», «Вікно навстіж», «Свято з жар-птицею».

Легенда про колоски

Всі ждали на хліб. Мати лежала горілиць на постелі, а менші верещали. Ніна мусіла знайти раду. Може, трактори не зібрали всіх колосків, може, вдасться їй назбирати жмінку-дві. Пішла перед сходом сонця.

Земля була холодна, добра. Коли піднеслися мряки, Ніна була сама, як лущинка лісового горіха, серед океанів піль. Стерня колола, хоч вона була звикла ходити боса. Зоріла, як чайка, і ховала забуті колоски в рукави і малу пазуху сірої суkenки. Але потім прийшло сонце: велике, як млинове колесо, і пекло в очі. Ніна не знала, що їй робити. Хотіла вертатися додому, але пригадала собі мамині напухлі ноги і кощаві руки. І братчиків, що верещали...

Станула, прислонивши очі від ясності рукою, і приглядалася одноманітності стернища. Здала ішла жінка з мальованим рядном на руці. Була смуглява від сонця, повновида, як дерево, що родить, чиста, в льоновім морщенім платті. Зблизилася, і Ніна хотіла бути коло неї, як ласкаве звірятко. Жінка матерньо погладила коротко стрижену голівку:

– Яка ти марненька, яка тісна й куца твоя суkenка! Я поможу тобі збирати колоски, – сказала вона і похилилася над стернею.

Ніна, що не зводила з неї очей, побачила через виріз її сорочки серце, перебите сімома мечами.

– Бідна, як її катували, – думала дитина.

Жінка, мабуть, відгадала її думки, і в її очах заблесли сльози.

– Ой, не плач, не плач! Ходи, я повиймаю мечі з твого серця! – і Ніна обгорнула її сильно своїми руками. Вона знала, що хтось заподіяв тій жінці велике горе, але не знала, яке.

– Знаєш, мого батька розстріляли, – звірилася дитина.

– А мого Сина розп'яли, – відповіла жінка. Ніна не розуміла. Жінка розстелила на межі своє рядно:

– Бачиш, в це рядно загорнули Його тіло і поклали в кам'яний гріб...

На рядні було намальоване Боже Тіло.

– Мого батька загребли без домовини... – сумно сказала дитина. Мати Божа заплакала кривавими сльозами, але потім усміхнулася, поцілувала Ніну і почала сипати для неї зі своїх сліз намісто на стебло пшениці.

– Прийди завтра, Ніночко, сюди на поле. Ми підемо тоді разом далеко, підемо по веселці в мою хату. Я дам тобі хліба, дам тобі золотого меду, а в моїй хаті ти зустрінеш когось дуже любого.

– Я прийду, дай мені тільки занести колоски для мами! – кликнула дівчинка і побігла додому полями і порожніми городами. Зачинила за собою двері на засуви, висипала колоски на постелю недужої і почала розказувати: про жінку на стернищі, про її серце з мечами, про мальоване рядно. Мати кидалася на постелі, пробувала руками й устами Нінчиного чола, христилася. Діти принишкли довкола з розкритими ротами. Ніна не знала нічого, як і вони, про Бога.

Досвіта, коли всі дрімали гарячковим сном, Ніна пішла на поле, їй стало дуже радісно на душі. Здавалося, що вперше почула ляцання птахів перед сходом сонця. Мати Божа вибігла з розгорненими раменами Ніні назустріч і втиснула їй на голову віночок з придорожніх квітів. З тим віночком знайшли потім Ніну на стернищі. І заспівали жайворонки, що також і нехрещеним дітям відкритий рай...

ВОЛИНЯК ПЕТРО

Волиняк Петро (1907, Рівненщина – 1969, Торонто, Канада; автонім – Четет) – письменник, літературний критик, журналіст, видавець.

З 1945 року емігрував до Зальцбургу (Австрія), з 1948 року – у Канаді.

У 1956 – 1960 рр. видавав і редагував журнал для дітей «Соняшник». Публікував шкільні та дитячі книги, зокрема «Запоріжжя», «Київ». Окремими виданнями вийшли: «Земля кличе», «Під Кизгуртом», «Кубань – земля українська, козача».

Що одна писанка наробила

У хаті ще було напівтемно, як мама вже розбудила Наталю.

– Уставай, Наталю, – каже мама, бо вже час до церкви йти паски святити. Хіба ти забула, що Великдень сьогодні?

Наталія зараз же і встала. Швиденько почала вмиватися. А вмивалась не так як завжди: помилася водою та з милом, а потім ще й писанку взяла, умочила її у воду, а тоді нею личко потерла. Вона вже давно знала, що перший раз на Великдень треба писанкою чи крашанкою вмиватися. Хто писанкою на Великдень умивається, той завжди буде рожевенький і здоровий!

Ще й сонечко не сходило, як Наталія з мамою й татом пішли до церкви по дорозі вони зустріли маленького хлопчика, що йшов до церкви із своєю мамою.

– А покажи, мені, Наталю свої писанки? – просив хлопчик.

Наталія сіла на травичці і розгорнула хустинку з писанками та крашанками. А вони були такі гарні, що весь світ звеселили: всі і все хотіло на них подивитися. Першими прилетіли дві пташечки. Сіли вони на вербову гілочку і защебетали:

– Христос Воскрес! Христос Воскрес! Христос Воскрес! Ох, які хороші писанки в Наталі!

А з-за горбика сірий вухастий Зайчик виглянув.

Як відомо, усі зайчики великі боягузи: зайчик боявся Наталі, боявся хлопчика, боявся пташечок навіть... То він голову вухату показав із-за горбка. Дуже боявся, щоб його довгих вух ніхто не побачив. Він їх хотів до землі притулити. Прихилив одне вушко, а друге не слухалося і стирчало над зайчиковою головою. Ніби підслуховало, про що Наталія з хлопчиком розмовляли.

Захотіло й Ясне Сонечко на ті писанки подивитися. Викотилось воно на небо та й собі позирає.

А люди йдуть, та йдуть до церкви! А коли в церкві в усі дзвони задзвонили, то Наталія із хлопчиком згадали, що й їм же треба до церкви поспішати, писанки святити.

Дуже вони квапились та одну писанку й забули взяти. Як побачили всі звірі і птахи, що писанка залишилась, то всі вони гуртом до неї! Першою прискочила Білочка Хвостата. Другим підбіг Зайчик Вухатий, а тоді й пташечка прилетіла. І всі раділи та тішились писаночкою. Навіть квіточки посміхались весело, на писаночку дивлячись. А сонечко й собі із-за біленької хмарки визирало і всім тепло посилало та радісно посміхалось.

І все говорило:

– Христос воскрес! Христос воскрес! Христос воскрес!

А дзвони з церкви відповідали:

– Воістину воскрес! Воістину воскрес! Воістину воскрес!

Так гарна дівчинка Наталочка своєю писанкою весь світ звеселила.

Давні народи, що населяли Україну (уривок)

Вірування скитів

Найбільше шанували скити бога-опікуна домашнього вогнища – Табіті. Найбільшою присягою було присягнути ім'ям цього божества, а зламання присяги перед іменем опікуна цього царського вогнища, уважалось злочином проти царя, бо це викликало гнів бога Табіті до царя.

Цей культ домашнього вогню нагадує культ сучасних осетинів (на Кавказі) і взагалі загальноіранський культ домашнього вогнища.

Був ще в скитів бог землі – Апі, богиня худоби – Аргімпаса та інші боги. Святинь, крім згаданих уже мечів, у скитів не було ніяких. Худобу, призначену богам, задушували, а потім кращі кусні м'яса розкидалися на жертву богам.

Спеціальних жерців у скитів не було – кожен молився і приносив жертву сам. Було багато ворожбитів, які ворожили на палочках та на корі.

Похоронні обряди у скитів

Тіло померлого царя обвозили по всіх підвласних йому народах, щоб вони віддавали йому почесні. Потім ховали його у глибокій камері. Разом з ним ховали одну з його жінок, багатьох слуг, убиваючи їх перед тим, кращу худобу, золотий посуд (срібла й міді скити не вживали).

Над гробом насипали високу могилу. Таких могил є багато по всій степовій і лісостеповій Україні. По році справляли поминки по цареві: убивали 50 найкращих його слуг і стільки ж коней. Коней напихали половою і розставляли навколо могили на палях. Мертвих слуг садили на коней і вони стояли, мов сторожа.

Державний устрій скитів

Як бачимо, державним устроєм у скитів була монархія. Цар мав велику владу. У скитів було кілька царів, але один був головний, а решта – племінні царі. Цар мав велику владу над своїми підданими. Цареві служили не раби, а кому він звелить.

Коли цар захворіє, то ворожбити пояснювали, що хтось неправдиво поклявся богом царського вогнища – Табіті. Тоді ворожбити шукали винного. Якщо той, на кого вони вкажуть, вирікається, то його перевіряють ворожінням інших ворожбитів. Врешті карають винного, рубаючи його голову, або тих ворожбитів, які неправильно вказали на нього. При тому цар карає смертю і їх синів.

По смерті царя влада переходила до його сина.

Та часом, у найважливіших справах, чималу роль відігравала й військова рада царів різних племен. Вищою законодавною радою була «рада скитів». Часом ця рада навіть карала царя, позбавляла його влади й життя. Так було з царем Скілом, який прийняв грецькі звичаї (його матір'ю була грекinya) і в Ольвії приніс жертву грецькому богові Діонісові.

Така була головна скитська орда. Мабуть вона була невелика числом, але володіла всіма іншими скитами і всіма племенами, що були тоді між Доном та Дунаєм.

Скитські війни

Скити були войовничим народом. Ще женучись за кімерійцями вони дійшли аж до Мідії. Мідія тоді була найсильнішою державою Стародавнього Сходу. Скити перемогли Мідію і деякий час були господарями в цілій Малій Азії.

У 514 році перед народженням Христа на скитів пішов війною перський цар Дарій I. Він ніби мав покарати скитів за їх напад.

Дарій I зібрав величезне військо і напав на скитів із заходу, перейшовши Дунай у його нижній течії.

Скити вирішили не вступати в бій з Дарієм, бо він мав значно більшу силу. Вони відступали, засипаючи за собою колодязі та джерела, знищуючи траву. Перси втомились у погоні за скитами. Тоді Дарій послав до головного скитського царя Іданфірса гінця з такими пропозиціями: «Бийся у відкритому бою, або як вважаєш себе слабшим, то визнай над собою владу перського царя».

Скитський цар гордо відповів:

«Знай, персе, який я: я й раніше ніколи не тікав від страху ні від кого з людей... А чому я не поспішаю битись з тобою, я це тобі поясню: у нас нема ні міст, ні засіяної землі, із-за яких ми квапилися б битись з вами... Як ти хочеш прискорити бій, то у нас є могили предків: ось спробуйте відшукати і зруйнувати їх, – тоді побачите чи станемо ми битися з вами із-за гробниць, чи не станемо... А тобі замість дарів землі й води я пришлю дарунки, які тобі належаться. А за те, що ти назвав себе моїм володарем, ти ще мені заплатиш».

Знаючи, що Дарій опинився у важкому становищі скитський цар послав йому в подарунок птаха, жабу, мишу і п'ять стріл. Значення цього дивного подарунка перси пояснили собі так:

«Якщо ви, перси, не полетите в небо, перетворившись у птахів, або не сховаетесь у землю, як миші, або не пострибаєте в озера, як жаби, то не вертайтеся назад, бо будете вражені цими стрілами».

Перси почали відступати, скити погнались за ними аж до Херсонесу Фракійського. Міць персів була зламана, скити здобули перемогу, про яку заговорив цілий світ – скити мали славу непереможених.

Кінець Скитії

Скити вели довгі війни з фракійцями. Спочатку вони були успішними для скитів, але у 399 році перед Христом на Дунаї скити були розбиті. В цьому бою загинув і їх 90-річний цар Атей.

У цей же час зі сходу на скитів натиснула нова орда – сармати. Серед підвладних скитам племен було також невдоволення. Скити відступили в Крим, хоч ще зберегли за собою й невеличку територію над нижнім Дніпром. Тепер їх столицею став Неаполіс-Скитський.

Ця скитська держава звалась Малою Скитією. Проіснувала вона аж до II-III століть по народженню Христа.

По Шевченківських місцях

І Дніпро і кручі...

Весь правий берег Дніпра, де Шевченкова могила, в гушині дерев. Весною і влітку тут сама тільки зелень, голубе небо та золоте сонце в ньому. А внизу поблискує спокійний і лагідний Дніпро. Його сріблясті хвильки ласкаво горнутья до золотистих берегових пісків.

З пароплава, що пристав до причала, сходять люди. Вони задумливо, але з ласкою дивляться на Кобзареву могилу. Здається, що в їх очах є обіцянка:

«Скоро, скоро, Тарасе, ми виконаємо твій великий заповіт! Скоро ми вже пом'янемо тебе в сім'ї вільній, новій», скоро ми визволимось з-під «російського окупанта!».

Там, де минуло дитинство...

Село Шевченкове – колишня Кирилівка.

Серед села височить пам'ятник Тарасові Григоровичу Шевченкові. На сірому гранітному постаменті з непокритою головою стоїть Кобзар України з книжкою в руці. Наче він прийшов подивитись, як живуть його нащадки-земляки.

А живуть вони погано, і досі у злиднях, і досі працюють, як колись на панщині, у колгоспах. Як і колись, за Шевченкових часів, чекають волі – російські окупанти й досі ще поневолюють їх.

Та життя тепер змінилося. Не ті тепер уже люди. Ще в 1917 році скинуто російського царя. Створено Українську Самостійну Державу. Народ воскрес. Тепер народ не так легко втримати в темноті, як колись, за Шевченкових часів.

Тепер у селі є лікарня, аптека, середня та початкова школи, технікум механізації сільського господарства, клуб, кінотеатр. У селі є багато фахівців, у кожній хаті є Шевченкові твори. Мешканці колишньої Кирилівки горді, що в їх селі колись провів своє дитинство Тарас.

Багато садів, довкола села плещуть хвилі блакитних озер. Люди, хоч і стомлені та зажурені, але привітні, лагідні.

В кінці одного провулку на подвір'ї, де колись була хата поетового батька, стоїть гарний цегляний будинок. Тут розташовано музей Тараса Шевченка. Праворуч – обеліск¹. На ньому напис, що на цьому місці стояла хата, де Тарас провів своє дитинство.

За музеєм стежка круто спускається в яр, де густо ростуть калина, терен, верби, тополі. Ліворуч сріблиться озеро. За яром на горі потопають у садках білі хати, а далі – безмежні поля. Все це так любив Тарас!

Тут же, над кручею – добре доглянута могила поетової матері Катерини Якимівни. У ногах росте груша, а в головах – калина. Батька поетового поховано в саду біля технікуму.

Як відомо, Тарасів батько народився й жив у Кирилівці, а одружившись з кріпачкою, перейшов жити в село Моринці, де й народився Тарас. Досі ніхто не знав, чого перейшов Шевченків батько в Моринці. Виявляється, що в Моринцях був кріпак Копій. Цей Копій підняв повстання проти російських поміщиків. За це його заслано в солдати. Його хата лишилась пустою. От пан і переселив родину кріпака Григорія Івановича Шевченка (Тарасового батька) в цю порожню Копієву хату. Та поетів батько скоро вернувся з родиною в Кирилівку, у стару й тісну батькову хату.

Дякова хата

У селі Шевченковому збереглася дякова хата, у якій малий Тарас «проходив науку». Це дуже стара хатина. Маленькі віконця-сліпці вже майже при землі. Дуже стара солом'яна стріха дістає вже до плеча.

Випнулась стіна. Всередині – маленькі сіни, праворуч – кімната з долівкою. Тут чотири маленьких вікна, піч, стіл, лава й полиця. Чотири стовпи підпирають стелю.

Щоб зберегти цю хату для наступних поколінь, бо в ній «учився» кобзар України у дядька, тепер будують над нею велику гарну будову, яка покриє дякову хату, як коробка, щоб зберегти її від негоди й руйнації.

Неподалік від хати, внизу, колись була криниця, з якої малий Тарас носив на гору воду школярам. Тепер на місці криниці велике озеро.

У колишньому маєтку Енгельгардта

Недалеко від Шевченкового розкинулось село Будище, де колись був головний маєток пана Енгельгардта. Біля села парк, шумлять старі каштани. Широка алея веде до одноповерхового будинку. На стіні пропам'ятна дошка. Тут Т. Г. Шевченко був слугою-козачком у пана Енгельгардта в 1828 – 1829 роках.

Тепер у будинку розміщено восьмирічну школу. Є тут і кімната-музей з речами, що розповідають про Тарасові роки.

У парку росте велетень-дуб, у дуплі якого Тарас ховав від панських очей свої дитячі малюнки. Стовбур його в кількох місцях скріплений залізними шинами, а дупла заліплені цементом, деякі гілки підперті.

У Моринцях

Нескінченно довгою видається забрукована, обсажена тополями головна вулиця села.

Збоку двоповерховий білий будинок нової школи інтернату. Трохи далі – велика цегляна двоповерхова школа-десятирічка.

Через вулицю – дороге кожній українській людині місце: білими штахетами огорожена невеличка площа землі, де колись стояла хата батьків матері Тараса Шевченка, у якій він народився. Невеличкий білий обеліск з написом. Трохи осторонь – бронзове поетове погруддя. Навколо – груші, яблуні, вишні...

Так українці, хоч і перебувають ще й досі в російській неволі, намагаються зберегти все, що розповідає світові про великого поета, про велику людину, яка віддала своє життя в боротьбі з російськими займанцями України, яка боролась за волю і щастя людей усього світу.

¹ Обеліск (грецьке слово) – старогрегетська споруда, звичайно у формі чотиригранного стовпа, що звужується до верха. Наверху стовпа звичайно прикріплюється якась площина (здебільша у формі трикутника), на якій визначено славному подію чи місце, на пошану якого поставлено обеліск.

ВОРСКЛО ВІРА

Ворскло Віра (1926, Київ; автонім – Юлія Трирог) – поетеса, перекладачка, літературний критик, дитяча письменниця.

В еміграції з 1944 року. Спочатку у Перемишлі (Польща), потім – у Канаді. Авторка збірок «Листи без адреси» (1967), «Лада» (1977). Для дітей публікувалася у журналах «Соняшник», «Наше життя» тощо.

Христос Воскрес

Зайчик сонячний ускочив,
Нашу Оленку лоскоче.
Каже-будить: «Уставай,
І Великдень зустрічай!
Уставай і не барися,
На Великдень подивися.
Вже проснулись трави й квіти,
І пташки, і гарні діти.
Уставай мерщій, будь ласка,
На столі стоїть вже паска.
Писанки там різнобарвні,
Пиріжки рум'яні, гарні!»

Теплий вітерець пробіг:
Вже розтав і лід, і сніг.
Сяє сонце із небес:
Радуйся: Христос Воскрес!
Квітка линула на світ,
О, яка ясна блакить!
Пташка недалечко десь
Їй співа: Христос Воскрес!
Розспівалися струмки,
Розпустилися бруньки,
І радіє люд увесь:
Вже весна! Христос Воскрес!

Котик

– Хто поїв усю сметану,
Молоко усе попив? –
Це в сусідки кіт поганий
Знову шкоди наробив
– Мурцю, Мурцю – кличе пані
Йди-но, котику поганий!
І скажи мені тут хто
З’їв сметану й молоко?
Насторбучив котик вуха,
Хвіст під себе підібгав
І пішов догану слухать,
Бо ж сметанку він злизав.
– Молоко ти з’їв, ледащо! –
Закричала пані зла. –
– Ти мишок ловив би краще,
Всю сметану з’їв до дна!
– Мила пані, – котик каже
Молоко не я попив.
Чорний кіт, неначе сажа
Від образи затремтів.
– Мила пані, – котик каже
Молоко не я попив.
І сметану я не нюхав
І не бачив, і не крав!
Опустивши хвіст у вуха
Котик тяжко заридав.
– Ах, який же ти поганий!
Це ж брехня слова оці.
В тебе вуса у сметані
Ніс увесь у молоці.
– Не кради – казала пані, –
Прожену тебе під пліт.
– Ой, пробачте, – це востаннє! –
У сльозах промовив кіт.

Звідки слово «Україна»

Звідки слово «Україна»
Прибрело до нас в долини,
Чи «окраяна» вона,
Чи «окраїна» вона?

Ти поглянь на океани,
Грає тут вода баяном.
І угледиш ти відразу,
– «Ок» води тут буде назва!

Зрозумілим всім це стане,
Бо з води ж всі океани.
Океаниться вода
Й «ок» на воду припада.

Напиши слівце «ок-раять»:
Води тут річками грають,
Бо вода найкраще крає
Краєвиди в кожному краї.

Води крають гори й доли
– Краєвиди всі навколо.
Краяна земля – це край.
«К» відкинь і буде «рай».

Сполучи ти «ок і ріє»
– Звідси «крає», звідси «криє».
Це вода все ріє й ріже
Й творить краєвиди різні.

Краяна земля – порита
Має види розмаїті:
Тут яруги й скель химери,
Тут струмки, річки, озера.

Назва «край» або «країна»
– Краєвидів всіх картина.
«У» – всі краєвиди є
Й «Україна» постає.

Коляда

(Легенда)

«Коло нове дає» – «Колянда».
Це матір Року – Коляда,
Що сонця золоту троянду
У небо знову викида.

Ось сонечко біжить по колу
І день за днем нам креслить рік,

Щоб ожили і ліс і поле,
І звір і птах, і чоловік.

Це сонце народилось знову
І нам несе на крилах рік.
Всі оживуть сади й діброви,
Як тільки скресне перший сніг.

Це сонце курс взяло на весну
І Рік Новий кує буття,
Щоб ожило все і воскресло
Розпочало нове життя.

У Коляди три гарних доні:
Зима, Весна і Осінь ще,
А син – це Літо у шоломі,
Воно врожай у полі тче.

Так Коляда – це Року матір –
– Несе усе нам залюбки,
її стрічають в кожній хаті
І їй співають колядки.

ГОШОВСЬКИЙ БОГДАН

Гошовський Богдан (1907, Львівщина – 1986, Торонто; псевдоніми і криптоніми: Богдан Данилович, Б. Гармаш, М. Сухий, Б. Г., Б. Д., Д. Б., М. С. та ін.) – видавець, знавець дитячої літератури. Основник Об'єднання Працівників Дитячої Літератури і перший його голова. Основник і редактор видавництва ОПДЛ «Нашим Дітям» і «Свиан-Зілля».

Співробітник і редактор журналу для дітей «Малі Друзі» (Львів, Краків, Автсбург 1937 – 1948), основник і редактор журналу молоді «Дорога» (Львів, Краків 1937 – 1944), «Молоді друзі», «На варті», «Крилаті», редактор літературних, педагогічних, дитячих, молодечих і інших видань (бібліотека «Моя книжечка», б-ка «Дорога», «Книжка для всіх» і т. д.), Українського Видавництва (Краків-Львів 1940 – 1944), співредактор (разом із В. Барагурою та Р. Завадовичем) часопису «Веселка».

У Німеччині з 1945 року, потім емігрував у Торонто, Канада (1949).

Дослідник історії княжої доби, «Слова о полку Ігоря» («Княжий город Пліснеськ», «Княжі Голі гори і Рожне поле» у виданнях «Червоної Калини» й окремо). Автор праць з історії української дитячої літератури й статей на педагогічні теми в журналах та пресі. Видавав збірник «Ми і наші діти». Написав для дітей збірники «Китиця квіток для чемних діток», «Рожне поле», переспів «Як їжаченяттам майстрували чоботята» тощо. Автор історії і хрестоматії української дитячої літератури.

Слава не поляже

(уривок)

Початки Козаччини

Запоріжжя

Південні українські землі над Чорним морем та долишнім Дніпром мають назву Запоріжжя. Ріка натрапляла колись на своїй дорозі на великі гранітові скелі-пороги. З шумом та гуком переливалася тут вода, творилися водоспади та вири, ріка вкривалася хвилями й піною. Найбільших дніпрових порогів було дев'ять: Кайдак, Сурський, Лохнський, Дзвонець, Дід або

Ненаситець, Внук, або, Вовніг, Будило, Вільний або Гадючий. Були ще й менші пороги або забори. Тепер там видобували великі гаті, вода залила всі пороги так, що вони наче позникали.

Нижче порогів Дніпро розливається широко й ділиться на кілька великих русел та безліч менших проток або рукавів. Між цими річками порозкидалися острови та плавні. Острови – вищі, деколи скелисті, покриті лісом. Плавні – це місця, які вода заливає весною під час повені, на них росте трава, очерет, лоза, верба й усякі кущі. В давні часи бували тут і овочеві дерева, а в затишних місцях по скелях стелилися виноградна лоза.

Далі від ріки дерев мало, бо підсоння тут сухе, дощі падають зрідка. Але земля родюча, і тепер росте тут добре пшениця. В давні часи широкі простори були вкриті тільки самою травою. Це були славні українські степи. Навесні степи зеленіли й укривалися різнобарвними квітами. Під подувом вітру трави хвилювали, як те широке море. Пізніше серед літньої спеки вони жовкли й висихали. Ніколи плуг не орав цих степових земель; ніхто трави не косив, ані не збирав сіна. Природа жила тільки сама для себе.

Серед степів та по лісах над річками було багато всякого звір'я. Жили колись тут тури з породи диких волів, зубри-буйволи, вкриті вовною, ведмеді, коні, олені, степові кози, дикі кабани; на річках гніздилися бобри. Ловці, що заходили в ці сторони, за короткий час збирали велику силу шкури й футер. Птахів було так багато, що на весні люди набирали повні човни яєць качок, гусей, журавлів, лебедів, а й пізніше ловили цілі табуни молодих птиць. Орлят брали до кліток з уваги на їх пера, що були потрібні для стріл. У старих деревах, дуплистих від старости, роїлися бджоли; їх мед був дуже смачний і запашний. У річках та озерах було повно риби; часом в одну сіть ловили по дві тисячі риб, найменші з них були стопу завдовжки.

Турки й татари

Та хоч Запоріжжя було таке багате на всяке добро, мало хто відважувався заходити туди, бо життя було небезпечне через татар, що кочували в степах. Через татарську небезпеку широкі простори над долиною Дніпром запустили, зробилися «Диким полем». Татари – це був напівдикий народ, що прийшов до нас із Азії. Вони були низького росту, мали широкі плечі, велику голову. Їх лице було широке з вистаючими кістями (вилицями), з рідким заростом, ніс плоский, очі малі та скісні. Їх оселі були на півострові, що зветься Крим. Вони не любили хліборобства, не сіяли збіжжя; всім їх майном були великі стада коней та овець. Живилися найбільше м'ясом і молоком. Улюбленим їх напитком був кумис, кисле кобиляче молоко. Татари були добрі вершники, вони влучно стріляли з луків. Татарський хлопець змалку вчився їздити на коні та стріляти з лука. Бувало не діставав їсти весь день і мусів сам добувати собі поживу на ловах. Татари не любили спокійного життя, тож радо йшли на війну шукати здобичі в Україні.

Турки це був теж півдикий народ, що прийшов з азійських степів. Вони здобули грецьке царство (1453 р.) і в Константинополі (Царгороді) заснували свою столицю. Турки вірили в одного бога, який у них називався Аллах, і пророка Моххамеда, який установив їх віру. Себе називали музулманами, себто підданими бога, християн прозивали джаврами або невірними. Славну церкву Св. Софії в Царгороді турки перемінили на свою святиню-мечеть і на місце хреста поставили свій знак – півмісяць. Турецький володар звався султан, його міністри – везіри, урядовці – баші або беї. Турки вели боротьбу з різними народами, завоювали Болгарію, Волощину, Молдавію й більшу частину Угорщини. Кримські татари й турки стали союзниками і спільно опанували побережжя Чорного моря. Турки поставили свої замки: Акерман або Білгород при гирлі Дніпра і Очаків при Дніпровім лимані.

Татарські набіги

Татарське військо виходило в похід найрадше навесні, коли українські степи вкривалися свіжою травою. Попереду війська татари висилали на всі боки розвідувачів, щоб дізнатися, де можна знайти найбільшу здобич. Татарське військо переправлялося на долині Дніпрі. Кожний татарин роздягався, до хвоста свого коня прив'язував в'язку тростини і клав на ній сідло, зброю і одяг, щоб не замокли, а сам плив – одною рукою веслував, другою держався кінської гриви. Головні шляхи, що ними татари ходили в похід були: Чорний Шлях між Дніпром і Богом, Кучманський – між Богом і Дністром, Покутський або Золотий – між Дністром і Прутом, Муравський – по лівому боці Дніпра.

Татарські частини або загони йшли балками та ярами, щоб українці їх не доглянули; вночі не розпалювали вогнів, на всі сторони розсилали підглядачів. Які уже були в середині краю, ділилися на три частини. Головна частина або кіш була у бойовій готовності та йшла на ворога. Битву татари вели таким чином, що ставали в дуже широку лінію і старалися обійти противника з боків та ззаду. Але приймали бік тільки с меншими частинами, бо не мали іншої зброї, тільки шаблі й луки. Два менші загони пускалися на боки за здобиччу.

Горе тому селу, на яке напали татари! Вони оточували його з усіх сторін і підпалювали крайні хати, щоб викликати переполох між мешканцями. Потім кидалися на вулиці й починали грабіж і розбій. Забирали коні, корови, вівці й виганяли за село. З хат виносили харчі, муку, убрання, постіль – усе що попадало в руки, і клали на коней. Хто боронився, того вбивали; хто був безпомічний, того брали в полон або ясир. Куди перейшли татари, там залишалися тільки згарища, порожні хати, кров і тіла убитих.

Татарсько-турецька неволя

Полонених людей татари вели до свого коша. Кожний татарин мав при сідлі кілька шнурів, арканів, ним в'язав нещасних невольників. Потім, обвантажений здобиччу, татарський табір поволі вертався додому. Бранці мусіли всю дорогу йти пішки. Гаряче степове сонце палило їм голови, спраги висушувала уста, голод і втома томили все тіло. Ішли босі, обдерті, спотикаючись, роздираючи собі ноги об колюче терня. Ішли старі діди й здорові чоловіки, жінки й діти; ішли сумні, пригноблені, втираючи сльози, важко ридуючи. Кожний мав якусь утрату: одному вбили батька, другому дитину забрали, в іншого пропала вся родина. Татари вели всіх бранців до Криму. У Бахчисараю, Кафі та інших татарських містах були великі торговці, де продавали невольників. Нещасні люди стояли там рядами й чекали своєї долі. Купці з різних далеких сторін, найбільш турки й араби, приходили й оглядали їх, як тепер на торзі оглядають худобу. Одні купували сильних, здорових чоловіків, інші брали жінок, ще інші вибирали собі дітей. Купець давав татаринів плати і забирав з собою невольників. Ні на що не зважали турки: виривали дитину з рук матері, розлучали брата з сестрою, чоловіка з жінкою. Серед плачу й ридання прощалися бездольні люди – звичайно, навіки.

Найважча доля була тих бранців, що попадали на турецькі кораблі – галери або каторги: їх рядами приковували до помосту, і вони мусіли гребти веслами. Турецькі наглядачі знущалися над ними і били ногами, кайдани на руках і ногах калічили тіло.

Християнських дітей турки брали до своїх шкіл і виховували в мусульманській вірі. Малі діти забували своїх батьків, вчилися турецької мови і турецьких звичаїв. З потурчених хлопців виростали вороги християн і турки творили з них військо, що називалося яничарами. Отак несвідомо виростали малі діти на зрадників християнства та рідного народу.

Козаки

Отож, життя у степах було дуже небезпечне. Кожної хвилини можна було потрапити в руки татарам. Але, хоч тяжко було жити, проте сміливі люди з міст та сіл, збиралися разом, вибирали собі «старшого» й на конях із зброєю в руках пускалися далеко в степи, на зв. «уходи», і подавалися на Запоріжжя. Там стріляв звірину, ловили диких коней, рибачили по ріках і потім з м'ясом рибою, шкірою та зловленими звірятами верталися додому. Дехто шукав собі захисного місця, у степах ставив хату та розводив господарство: годував худобу, закладав пасіку, потроху орав степи і сів збіжжя. Такі люди були в небезпеці. Українські поселенці були сіллю в очах татар, і вони старалися їх знищити. Але наші люди хоробро оборонялися від ворогів, а не раз самі ходили на татарські села, билися з татарами, та відплачували їм за кривду. Тих сміливих людей, що йшли промишляти в степи й воювати з татарами, називали козаками. Від того, що козаки жили на Запоріжжі або Низу, їх називали запорожцями або низовими козаками. Перші згадки про козаків походять з часу коло 1500 р.

Запорозька Січ

Спочатку козаками були самі міщани й селяни. Згодом до них почали приєднуватися бідні шляхтичі, а далі йшли на Запоріжжя й могутні пани, що не лякалися небезпек і хотіли навчитися хоробрості й витривалості.

Серед козаків був на Запоріжжі і князь Дмитро Вишневецький. То був багатий пан, мав на Волині біля Вишнівця кілька сіл, але покинув своє майно й пішов козакувати. Козаки не мали тоді постійної оселі, переходили з місця на місце, і раз тут, раз деінде нападали на татар. Вишневецький був досвідчений войовник, бачив, що така боротьба не дуже шкодить татарам, і, щоб справді перемогти орду, треба мати добре військо й хоч би одну твердиню до оборони під час татарського нападу. Вишневецький зібрав найсміливіших козаків, дав їм добру зброю й подався з ними на острів Малу Хортицю.

То був невеликий острівець на Дніпрі, високий, скелистий, добрий до оборони. В найвищій частині острова, над самим берегом, князь Дмитро визначив місце на твердиню. Козаки повикопували кругом глибокі рови й землю з них повикидали на вали кілька метрів заввишки.

На валах ставили частокіл, клали дерев'яні зруби та будували помости під гармати. Вихід зробили лише один, широкий, для переїзду. Замкнули міцними оборонними воротами з дерева, а понад рів перекинули звідний міст, що піднімався ланцюгами вгору. За валами стояли курені. Курінь – то козацька хата; ставили її з дерева, а зверху накривали очеретом або й звірячими шкірами, яких у степу було багато. По середині твердині був порожній майдан. Така фортеця була подібна до інших замків, що їх тоді було на Україні багато. Але козаки дали їй нову назву, «Січ» – від слова «сікти», «рубати», бо на укріплення сікли дерево і ставили у засіки; самі ж звали себе січовниками. Було це 1500 р.

Від того часу Запорозька Січ була головною козацькою оселею.

ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ ВАСИЛЬ

Гренджа-Донський Василь (1897, Закарпаття – 1974, Братислава, Словаччина) – поет, прозаїк, драматург, публіцист, перекладач, дитячий письменник.

З 1939 року на еміграції у Словаччині.

Автор 32 книг, серед яких: «Квіти з терням», «Шляхом терновим», «Петрик». Його різножанрові твори окремо вийшли у 12-томному виданні «Твори Василя Гренджі-Донського».

Колисала мати сина, колисала

Колисала мати сина, колисала,
над колискою синкові так співала:
Ой, рости, мій сину милий,
мій голубчику єдиний,
щоб я мала з тебе радість,
щоб я мала де на старість
голову склонити.
Син як виріс, то й покинув рідну хату,
рідну хату, ту маленьку, небагату,
в світі, в чужині блукає,
про матусю й не згадає,
не згадає, не напише,
може, вже вона й не дише...
От яка невдячність!

Мені ішов...

Мені ішов, так, рік четвертий,
у вікна вітер бив упертий,
кашляв я весь час,
я босоніж ходив, маячив,
тоді твої, матусю

бачив сльози перший раз.
Дитяче серце щось відчуло,
і я спитавсь: «Чого ж ти плачеш,
матінко моя?»
А ти взяла мене, зітхнула,
поцілувала й загорнула:
«Йди на піч. Зима...
Дров у нас нема...»

В чужині

Ой, голубко сива-сива,
дай легенькі крила,
най утечу, най полечу,
де країна мила.
В чужині ж бо нудно-сумно,
скрізь чужії люди,
хоч братайся, не братайся,
ти чужий усюди!
Ой, голубко сива-сива,
сумно тут самому,
дай, голубко, легкі крила,
хай лечу додому.

Через доли та додому

Через доли та додому,
сивий коню, не ставай,
не сказав я тут нікому,
що полечу в рідний край.
Там співає соловейко
і поточина гуде,
так миленько, солоденько
рідна пісня там плыве.
Там високі полонини, а поздовж – це ліс і гай,
беріжки й вузькі долини –
то мій милий рідний край.
В горах свіжо вітер віє,
шепче пісеньку мені,
ясна ніч росу насіє,
ночі гарні, зоряні.
Рано-вранці зійде сонце,
вітрик гіллям потрясе,
сонце гляне у віконце,
поцілунок принесе.
Ягідки дівча збирає,
миє ноги у росі,
стрімко жайворон літає і ласує у вівсі.
Дзвонять дзвіночки у полі
голосний же там прокіс.

Пісня

Ой, гай, через гай,
Та через долину,
Поганяє вівчар вівці,
Жене в полонину.
Ой, гай, через гай,
Літа і соловейко,
І літає і співає
Мило, солоденько.
Ой, гай, через гай,
Гуляє річенька,
Прилітає воду пити
Голубка біленька.

Сиротина

Ходить бідна сиротина,
Плаче і ридає,
Ані батька, ані неньки,
Нікого не має.
Чужі люди позбиткуюють,
Мачуха налає...
На її серденьку смуток
Радости не знає.
Її личко побліділо,
Вже не рум'яніє...
Тяжко тому в світ і жити,
Хто осиротіє...

В таборі пластунів

Лежить табір серед долини,
внизу співучая ріка,
Довкола гори, полонини,
Що так стоять од вік-віка.
Гуляли цілий день доволі,
Бродили поріц і малій,
А над рікою в чистім полі
Там тьохкав милий соловій.
Я знов свобідний син природи,
Бо гори ці – мій рідний край.
Течить, течить, сріберні води
В широку Тису, у Дунай...
Вечірня зірка заблищала
І місяць вгору підносивсь.
Як ніч покровець, розтягала
Огонь в таборі розпаливсь.
Пісні долиною звучали
При таборовому вогні,
А вівчарі в сопілку грали
У полонині, на ґруні.

Давно ми північ перегнали.
Огонь в таборі погасав,
В шатрах дівчата ще співали,
Мене їх спів приколивав.

Все життя оддав своє
Своєму народу,
Щоб здобути для народу
Щастя і свободу.
Рідний край він одірвав
Від чужого світа,
Най живе Тома Масарик
На многая літа!

Каменяр

В коваля старого чеха
Учень, молодий Тома,
Б'є залізо, б'є гаряче,
Б'є руками обома...
Руки у чорноробочих
Не гладкі, а з мозолями
Трудячись ночами, днями...
А натомість серце біле
Повно скарбу і свободи,
Таємниче і широке,
Як широкий світ природи...
Б'є залізо, б'є гаряче,
А кривавими шляхами
Сумно йде його народ...
Палке серце заридало
В молодого коваля:
– Йде кривавими шляхами
Мій народ, іду і я.
Дотепер кував залізо,
Відтепер буду кувати
Щастя, долю і свободу
Для любимого народу...
Йду ламати страшні скелі

Князь Огонь

Жив собі раз дід та баба
Та було в них по дочці:
В баби була донечка,
Нездарна Іяна,
Дівчище погана,
Пелехата, кострубата,
Сама як конопля,
І страшенно язиката.
Як вона отворить рот,
То зворушить цілу хату,

Чути аж поза город.
Ноги аж занадто довгі,
Мов в стеблі солома,
І не мис і не пере,
А все сидить дома.
У пустунки руки білі,
Як білесенький пампук,
Бо не ходить до роботи,
Бо вона лінюх!
В діда була донечка
Молоденька Галька,
Дівчина, як лялька,
Волосячко чорне-чорне,
Як чад серед ночі,
І прегарні чорні брови
І темнії очі.
І носик гарненький,
А личка біленькі,
Мов рожево-кольорові,
Уста малинові.
Тільки руки в праці
Трохи припалено,
Але сама як куделя,
Як те веретено.
Білі ніжки ходять
По росі раненько,
Сама шие, сама пере
І ходить чистенько.
Та дарма змагалась
Через цілу днину,
Її баба не любила,
Не свою дитину.
Сидить Галька і пряде
Нечіхране клоччя,
Праця недитяча.
Сидить баба на печі
І говорить до дочки:
– Іди ж, доню, до криниці,
До криниці по водицю,
Та корчаги не розбий,
Та й водиці не розлий.
– Я не йду, не піду,
Нехай іде Галька.
Галька встала з свого крісла
Із судиною пішла,
Баба гойкає за нею:
– Гей, чи чуєш? Зачекай!
І сяка ти і така!
На корчагу уважай,
Бо коштує п'ятака,
У криниці не розбий,
По дорозі не розлий,

І скоренько повертай!
– Та біжи вже, а не стій!
Треба шити сорочки
Доні золотій моїй.
І звариш нам галушок,
Напечеш нам пампушок,
А тобі застанеться
Із вареників окріп
І вівсяний хліб!
Тобі, прецінь, не зашкодить,
Міцні в тебе зуби,
А як то не до вподоби,
То йди до загуби!
Мені ти вже наснувала
Іди скач у воду,
Бо у мене є дочка,
Моя дорога!
Я її приберу,
Гарненько причешу,
А як прийдуть сватачі,
Напечу їм колачі,
Поставлю горівку,
Віддам заміж дівку.
А дідова хай сидить,
Та хай смиче клоччя!
– Пішла Галька
Роздивилась на облаки до криниці
І принесла воду,
А бабусина дочка
Снувала незгоду:
Стрінулися на дорозі
Майже на порозі,
І почала зачіпати.
Ударил Гальку
І корчага покотилась
Та на камені розбилась,
Лиш вухо лишилось.
А пустунка, реготалась,
Забігла до хати
І голосить:
– Мати Мати!
Ось, дивися, Розбила судину,
Корчагу єдину,
Чим будемо воду брати?
Подивися, мати!
– То не правда каже Галька,
– Вона завинила,
Вона мене зачіпила,
Судину розбила!
– Та ще й брешеш! – каже баба, –
Іди мені з хати!
Від сьогодні я за тебе

Не хочу і знати!

Вигнали її із хати
Мачуха з дочкою,
Заплакала бідна Галька,
Стоїть під вербою
І не знає, що робити,
Хіба йти служити.
Має дві здорові руки
І роботу знає,
Сама пере, сама мие,
Сама вишиває.
Через гору, через ліс
Веде піша стежка,
Йде дівчина молода
Служить до містечка.
Але ліс глибокий,
В далечинь широкий,
Йде угору, йде в долину,
Аж дійшла під полонину.
Заблудила вона в лісі
А тут темна ніч.
Потекли дві рясні сльози
З її карих віч.
Сіла вона на скалі,
На облаки зоряні,
Мабуть прийдець ночувати
В бур'яні, у бур'яні...
В полонині уночі
Ревуть сови і сичі,
Дівчина злякалась,
Неспокійні ті квичі
Все перекликались.

Прогулянка на місяць

(фантастична п'єса)

Дійові особи:

І в а н М о р о з е н к о, пілот космічного корабля
О л ь г а, його дружина
П е т р и к, їх син, літ 12
О к с а н к а, їх дочка, літ 10
П р о ф. Т а р а с М о р о з е н к о, вчений – астрофізик
Б о с и й, собака у Морозенків
Г у с ь о, старий гусак у Морозенків
Ф р о с я, мавпа
З л о д і й
Н і ч н и й с т о р о ж будинку при ракетовій базі
Діється в ХХІ столітті, на Землі і Місяці

Дія перша

(Площа ракетової бази, на ній скосом лежить тулуб космічної ракети з написом «Перемога». До входу приперті сходи, дверці ракети відчинені. Пілот Морозенко, одягнений у скафандр з відчиненим скляним кепом, вносить до ракети коробки, пакунки, йому помагає дружина.)

О л ь г а. І знов ти від'їжджаєш...

І в а н. *(З натиском)* Від'їжджаємо, так, тепер не тільки я сам їду, але ЇДЕМО, люба жінко!

О л ь г а: І хто ж таке чув, брати з собою дітей у таку страшно далеку дорогу?! Задумав таке.

І в а н. Люба Олю, це тепер і не така то вже далека дорога, летимо тільки на Місяць, а це супроти Марса і Венери дуже близьенько... Це ж перший наш сусід. Адже не по-перш туди керую космічний вантажний корабель, нашу славну «ПЕРЕМОГУ».

О л ь г а. За дітей боюсь...

І в а н. Покинь ти свої турботи, живемо в двадцять першому столітті, а не в двадцятому, коли батьки робили тільки перші дитячі кроки до космосу.

О л ь г а. Так, так... але діти...

І в а н. Дивись, люба жінко: діти в школі вчать, працюють у гуртках і вдома помагають, і давно просять мене повезти їх на прогулянку на Місяць, до дідуся в гості, побути там принаймні кілька днів.

О л ь г а. А коли вони захворіють в дорозі? Сам знаєш, як то з дітьми...

І в а н. Вони здорові як бук, ними ти не журись!

О л ь г а. На всякий випадок візьми оці пілюльки, на опануваннях я понаписувала, що то за медикаменти. Оці *(показує)* проти болів голови, оці на шлунок, оці проти перехолодження. В плящині краплі на полоскання горла, адже в космосі холод...

І в а н. *(Сміється)* ...а теж і гаряч, але людям в нашій ракеті ні студінь, ні спека не пошкодять, адже я тобі говорив, що наша наука й техніка як і ракети вибудувала. Там температура така, яку собі самі забажаємо.

О л ь г а. Все ж, медикаменти візьми.

І в а н. Ну, добре, поклади мені в торбу до горішньої кишені, або... поклади краще в оцей чемодан... А тепер іди дітей приготуй на дорогу, одягни в скафандрики. Тих скафандрів є там більше, візьми найкращі.

О л ь г а. Виспались, добре їх нагодувала, щоб не голодували.

І в а н. Жінко, ти не крокуєш з часом, адже тепер у нас в ракеті є всі потрібні і вітаміни в пілюльках.

О л ь г а. Ходи, ти краще зумієш їх одягнути в скафандри, ніж я.

І в а н. Ну, добре, ходім! *(Відходять. На сцену входить собака, Босий, шерсть на ньому чорна, тільки тут-там біла плямка на хребті, теж і ноги долини білі, через те якраз і прозвали його «босим». Босий підходить до тулуба ракети, оглядає, потім кличе свого приятеля, старого, білого гусака).*

Б о с и й. Гав-гав-гав... Гусю! Гу-у-сю ! Ану, ходи, щось тобі скажу! Ходи-ходи, мерщій! *(Почулося далеке тегання гусей, потім надходить Гусь, з довжезним дзьобом).*

Г у с ь о. Ге-ге-ге-га-га-га... Чого ти мене кличеш, Босий? Я якраз гарно купався собі на потічку, ти знов придумав щось, знов щось загадав! Невже ж тобі так сумно самому? Ти радше пішов би викупатись і був би білим, наприклад я, а ти через те чорний, що не купаєшся.

Б о с и й. Не верзи дурниць! У мене шерсть така.

Г у с ь о. А водичка приємна, така приємна! Я люблю собі плавати, а ти весь день лежиш серед бліх... Ха-ха...

Б о с и й. Хіба ж я не переплавав ціле озеро з Петриком?

Г у с ь о. Тільки носа було тобі видно, ха-ха, але я як плаваю, то так, граціозно, неначе лебедина, і сюди і туди, а ти очі вилупиш, переляканий, ха-ха!

Б о с и й. «Хвали мене роте, їстимеш кашку!» – так і ти. А я кажу тобі, що був у воді.

Г у с ь о. Бачив, Петрик тебе кинув в озеро і ти вже мусів звідти виплавати.

Б о с и й. Це вже брехня, бо Петрик вкидав до озера палицю і я сам за нею скакав стрибком у плесо і виносив палицю... Але покиньмо вже цю розмову!

Г у с ь о. Ти кажи, навіщо мене кликав?

Б о с и й. Наш хазяй летить знову на Місяць.

Г у с ь о. І як воно так, що оця цигара без крил, а все ж таки летить, а в мене, дивись, і крила є (*розмахує крилами*), а летіти не потраплю? (*Знову пробує крила, стрибає, але в повітря піднятися не може*).

Б о с и й. Бо ти грубий, незграбний. Твоїх предків люди приручили, ти крилами не вправляв, потовстів, черево в теберосло і втратив здатність летіти, он що!

Г у с ь о. А ти хіба ж не став вигідним? Твої предки-вовки не служили покірно хазяєві, не чекали на голу кістку з їхнього столу, але самі, власними силами добували собі їжу, он що!

Б о с и й. Але в такому випадку я б тепер на тебе напав, зубами схватив тебе так за ногу, що ти ані не писнув би. Отак! (*Зубами кусає йому ногу, гусак плаче*).

Г у с ь о. Ге-ге-ге... га-га-га.. Ой, песику, друже мій, не дурій, а то я тебе дзьобну у хребет, отак! (*Щипає його довгим дзьобом*).

Б о с и й. Гав-гав-гав! Ой! Як ти мене за шкіру вщипнув! (*На сцену вбігає Оксанка*).

О к с а н к а. Геш, гусак! Вже знову сваритесь? Геш, Гусю, геш! Іди собі на поле або в свій курник, а то як візьму патику, то буде тобі, буде!.. Ходи, мій песику, ходи до мене і подай мені свою лапку на прочанин, бо довго не будемо бачитись. Я їду з Петриком і татом далеко, на прогулянку на Місяць. (*Показує пальцем*) На онтой, що ген-там світить, бачиш?

Б о с и й. Та я вже те давно знаю, що оця ракета і є корабель до космосу. Але чого туди дітям їхати?

О к с а н к а. Їдемо до дідуся в гості. Наш дідусь там працює, як дослідник, як вчений. Закладає шахти на Місяці на добування дорогих металів... Ну, але ти не знаєш, що то метал, а ми вже в нашій школі вчилися про металі... Оцією ракетою полетимо ген-ген небесами, вернемося тільки за два тижні. Прекрасна прогулянка, що?

Б о с и й. Гав-гав-гав... Оксаночко, візьми і мене з собою!

Г у с ь о. (*Який це підслухав*) Ге-ге-ге, га-га-га, і я хочу їхати, і мене бери!

О к с а н к а. Іди собі, Гусю! Навіщо ти нам на Місяці здався? Але нашого Босого я радо взяла б з собою, бо він і лапку вміє гарно подати, тільки... тільки не знаю, чи татко дозволить.

Б о с и й. Ти поговори насамперед з Петриком і потім вдвох попросіть вашого батька і він дозволить. А хіба ж, як виїдете на прогулянку в ліс або понад озеро, не берете і мене?

Г у с ь о. Ге-ге... і мене, і мене! Ми з Босим приятелі!

Б о с и й. Нехай і він їде з нами, попроси і за Гуся.

О к с а н к а. Тільки тоді, як і Петрик погодиться... Ну, прощай, Босий, їду додому добре наїстися і готуватися в дорогу, бо на нас дідусь чекає. (*Відходить*)

Г у с ь о. (*До Босого*). Ти в дітей маєш більшу протекцію ніж я, возяться, пестяться з тобою, а мене відганяють. А я так хотів би летіти високо, високо! Поклопотайся і ти за мене, друже, то ми з тобою всім собакам і всім гусям оповідатимемо, що ми там бачили. Ходім, затанцюймо свій танок і заспіваймо свою пісеньку! (*Беруться лапкою за крило і крилом за лапку, танцюють і співають*):

Г у с ь о. Ге-ге-ге, га-га-га, нав'язали дружбу,

Б о с и й. Гав-гав-гав... хазяям зробим добру службу.

Г у с ь о. Га-га-га...

Б о с и й. Гав-гав-гав.

Б о с и й і Г у с ь о. Будемо летіти, позавидять нам усі, і дорослі й діти.

Г у с ь о. Гіп-гіп-гіп.

Б о с и й. Гоп-гоп-гоп.

Б о с и й і Г у с ь о. Сядемо в ракету і давай! Поганяй льотом на планету.

(*Петрик входить на сцену, одягнений у свій дитячий скафандр*).

П е т р и к. Ви раз сваритесь, а раз братаєтесь. Мабуть, посварились і знову помирились, що так собі розтанцювались і розспівались.

Г у с ь о. Ге-ге-ге, це ми так з радості.

Б о с и й. Гав-гав-гав... з великої втіхи танцюємо, бо Оксанка приобіцяла, що поговорить з тобою і з своїм батьком і нас візьмете з собою.

П е т р и к. Куди, на Місяць?

Г у с ь о. Авже ж!

П е т р и к. Батько дозволив взяти тільки Босого, вже й скафандр йому пошили, а ти, Гусю, геш! Хто таке бачив, гусака брати на ракету! *(На сцену вбігає й Оксанка в скафандрику)*.

П е т р и к. Правда, Оксанко? Беремо тільки Босого, гусак туди не годиться, це батько сказав.

Г у с ь о. А хіба ж білі миші не летіли в ракетах? А я кращий за мишу, і білий, і дужчий.

О к с а н к а. Особливо уважай на квоччині маленькі курчата, щоб їх шуліка або ворона не понесла. Як сяде котра з них на тополлю і підкрадатиметься, щоб украсти курча, то ти підними такий крик, як ти звик, щоб вона налякалась і полетіла геть від хати.

Г у с ь о. То значить, що ви мене не візьмете з собою?

П е т р и к. Десять раз тобі казати?! Сказано, що не їдеш з нами і готово!

О к с а н к а. Ходи, Босий, ми на тебе надінемо твій скафандр. *(Крім гусака всі відходять)*.

Г у с ь о. *(Сам)* Ну, добре, коли не візьмете. А все ж таки я полечу з вами на Місяць! *(Крадькома підходить до сходів, які приперті до відчиненого входу ракети)*. Отак!.. Вилізу в ракету, сховаюсь під сідак, а коли ви, голубчики, підніметесь, то вже мене не викинете на Землю... Ха-ха-ха... Сховаюся, ще й накриюся, так, що вони мене не запримітять. *(Лізе входом і там зникає)*.

І в а н. *(Входить на сцену, іде сходами і входить у тулуб ракети. Двері входу відчинені, так, що можна бачити його кожний рух і чути кожне слово. Маніпулює з апаратурою, потім кладе слуховий ріжок телефону на голову і говорить до телефонної трубки)*. Гальо, база на Місяці... Гальо, шахта номер один... Це ви, батьку? Тут говорить пілот космічного корабля... так, так тут ракета «ПЕРЕМОГА», ви, батьку, ну й добре... Землі здоровить Місяць, син здоровить батька... Здорові були, таточку! *(Вибирає годинник)*. Так, от, ми сьогодні і, третього липня дві тисячі дев'ятого року, о годині сімнадцятій і вісімнадцять хвилин за нашим часом, отже через 12 хвилин, вирушаємо із Землі на Місяць. Сконтролюймо, батьку, свої годинники: у мене тепер сімнадцята година і шість хвилин ... У вас, кажете, на хвилину більше? Астрономічно точно, ну, добре, то я стрілку свого годинника посуваю на одну хвилину дозаду. *(Направляє)*. От, уже і є. Слідкуйте і ви за нами і тримайте з нами радіосполучення... Гаразд, тату, до побачення... Батьку, не складайте ще трубки, бачу, діти біжать сюди. *(На сцену вбігає Петрик, за ним Оксанка)*.

І в а н. Ходіть, діти, скажіть дідусеві кілька слів.

П е т р и к. *(Бігом вистрибне на сходи, влізе, вже через поріг кричить до трубки)* Дідусю, це я тут, Петро! Хотів вас спитати, дідусю, чи не понести вам ваш янтаровий мундштучок, який ви забули на етажерці... Той сам, в якому видно закам'янілу мурашку. Що? Ви вже не курите, бо тютюн шкідливий?.. А що тоді з янтаровим мундштучком?.. До музею дати, якраз через мурашку... Що? З Оксанкою хочете говорити? *(До Оксани)* На трубку, дідусь тебе кличе.

О к с а н к а. Це я, дідусю, Оксана... Що кажете? Дактилі для Фросі, або радше п'ять кілограмів бананів... Добре, дідусю, принесу... До побачення, любий дідусю! *(Віддає трубку батькові)*.

І в а н. Тату, так ми вже кінчили, бо поспішаємо... *(До дітей)* Біжіть, діти, скажіть матері, нехай банани не забуде запакувати для Фросі.

О к с а н к а. Що то за Фрося? Дідусева жінка?

І в а н. Побачиш! *(Діти відходять, він теж зістрибує з ракети і виходить вправо за куліси. На порозі входу до тулуба ракети з'являється Гусьо, випростовуючись)*.

Г у с ь о. Пішли... Ой, поперек у мене болить, горблений, скорчений лежав під сідаком, ноги затагнув під себе, щоб їх не було видно. А до того хазяїн ще якось мене, не хотючи, стуснув черевиком у живіт... Ой, під сідак я не сховаюся. *(Розглядається)*. Он, стіл подовгастий, під столом мабуть буде краще... Так і буде, сховаюся я під стіл, на ньому скатерть довга, до самої долівки, там мене не побачать і ноги не треба буде корчити. *(Зникає в ракеті. Незабаром Іван вертається, оглядає ракету, чи все впорядку. Теж приходять на сцену, готові в дорогу, Петрик, Оксанка, з ними їх матуся Ольга, за ними підбігає на чотирьох ногах Босий)*.

І в а н. (Із сходів, вибухає сміхом). Ха-ха-ха... Кумедний ти, Босий, з твоїм смішним скафандром, до якого не помістився твій хвіст! Ну, ходіть, діти, нам поспішати треба, але поперш попросіть з матусею і сідайте в ракету. *(Діти підходять до Олі і ніжно, з поцілунками прощаються. Босий у скафандрі бігає сюди-туди, видно, що й йому подобається ця його маска).*

Ольга. *(До дітей)*. Будьте слухняні, чемні і уважайте на себе і на тата. А на Місяці будьте дуже обережні. Без дідуся або без тата не виходьте ані на крок!

П е т р и к і О к с а н к а. Добре, мамочко, ми будемо слухняними.

О л ь г а. *(До Петрика)*. А уважай на сестричку, ти старший і повинен бути розумніший.

О к с а н к а. Петро часом дурниці робить. Он і зараз ножом розпорів скафандр Босого і витягнув йому хвіст.

П е т р и к. Не більше як ти. Ти не хотіла на голову брати кеп.

О л ь г а. Не сваріться вже!

І в а н. *(До Оксани)*. Принесла банани?

О к с а н к а. Тут вони. *(Показує на мішок. Батьк від неї бере).*

І в а н. До ракети! *(Діти сходами підходять, за ними і Босий біжить).*

О л ь г а. Петрик прорізав скафандр Босого, втече кисень, він може задушитись.

І в а н. Не бійся, наша передова техніка придумала такий апарат в кабіні пасажирів, що вони собі кисень з чистесеньким озоном самі виробляють. Скафандри беремо тільки на всякий випадок і на гулянку на Місяці, де немає атмосфери.

О л ь г а. А як з тяжінням, коли опинитесь в безгравітаційному стані? Діти, мабуть, стоятимуть догори ногами.

І в а н. Ха-ха-ха, це так було на початку космічних летів в другій половині минулого сторіччя. Батько, сміючись, говорив, що води не можна було вилити із склянки, а людина не відчула рівноваги, ходила по кабіні шкереберть і сторчаком. Але наука і це питання вирішила. В леті ракета обертається без того, щоб пасажири помітили і витворює власну гравітацію, так, що можемо рухатись нормально і не сидіти прив'язаними в кріслах як колись.

П е т р и к. *(Нетерпеливо)*. Тату, ходіть уже!

І в а н. *(Дивиться на годинник)*. Ну, справді пора їхати. Жінко, бувай здорова і нами не турбуйся. А коли прибудемо на Місяць, етером тебе сповістимо, радіотелеграмою або телефоном. *(Обнімає її, Іван сідає в ракету і замикає двері ракети. Ольга виймає хустку, киваючи їх прощає. Пілот мотор включив, він сильно гучить).*

Завіса падає.

Дія друга

(Широкий тунель у скелі Місяця. Під стінами зелені рослини, кущі квітів та дерева, на стелі тунелю величезні люстра неонові, але вони тепер не світять, бо скляна завіса до тунелю перепускає світло сонця. В середині стіл з кріслами, на столі телефон, радіоприймач і сигналізаційна апаратура радіотелеграфії і телефонії, в стіні на дошці електропоказні прилади. Зліва два окремі входи – перший і другий, з арабськими написами, між ними умивальник з водоводом, справа килимом накрита канапа. Під скляною стіною стоїть на трьох ніжках телескоп, намірений на землю, в куті полиця з книжками. Коли відчинити перший вхід до паралельного тунелю, то чути гук моторів.

Старий вчений – астронавт професор Тарас Морозенко, лисий, з сивою бородою, на очах окуляри з сильним чорним обрамванням, в білому халаті, ходить нетерпеливо по долівці, виймає годинник, контролює з апаратурою, щось записує, трохи схвильований. Потім сідає, далі встає, підходить до телескопу і спостерігає, але нічого не бачить. Мавпочка Фрося жує хліб, але виплювовує, потім підходить до етажерки, за книжками знаходить яблучко, з нього з'їсть тільки половину, рештою шпурить на землю, потім підійме і кидає в професора).

Т а р а с. Фросю, ти знову погано поводишся! Фе!

Ф р о с я. Я хочу бананчик! Мені давай бананчика!

Т а р а с. Пожди трохи, привезуть. Доведеться хоч-би тільки для тебе виростити тут дактилі і банани. Цитрусові дерева в нас тут ростуть, але тобі цитрина не смакує.

Ф р о с я. Не люблю, але дактилі люблю, за ними вилізла б на пальму, аж у вершок...Але я зараз хочу бананчика, тепер, вже тепер!

Т а р а с. Не будь нечемною, а то буде зле, як розгніваюся. (*Фрося трохи заспокоїлася, дивиться у дзеркало, робить гримаси, регочеться, вишкіряє зуби...*).

Т а р а с. Фросю, ти знову робиш дурниці, уважай! (*Погрожує прутом*).

Ф р о с я. Я вже буду чемна. (*Крокує по хаті поважно, руками робить собі окуляри і наставляє на очі, імітуючи професора, підходить до телескопу і виглядає, обертаючи на всі боки*).

Т а р а с. (*Сердито*). Геть від телескопу! Ще звалиш і поламаєш!

Ф р о с я. Та йду вже, йду! (*Знову робить гримаси, глумиться, потім ходить по долівці, поважно, наслідуючи задуманого і схвильованого професора, що часто заглядає на годинник, у телескоп, турбуючись внуками в ракеті. Потім Фрося покидає імітування, ходить по долівці руками і робить всілякі комічні фігури. Професор, не звертаючи на неї уваги, в розсіянні підходить то до телескопу, то до радіотелеграфії. Врешті опинився біля радіотелефонії, одержав сигнали і знову зрадів*).

Т а р а с. Нарешті, сигнал! (*Бере ріжок і трубку*). Гальо, «ПЕРЕМОГА», обізвись!.. Гальо, гальо. Що, там «ПЕРЕМОГА»? От, знаменито! Це ти, Іване?.. Ну й добре! Що нового? Як діти маються? Кажеш, добре витримують дорогу? Ну, й добре, здорові, кажеш, а це головна річ!.. Яка неприємність? З яким гусаком?.. Що, гусака там маєте?.. Що собаку взяли, ну це добре, але гусака брати на ракету, це дурниця! Що? Кажеш, сам прийшов? Ніяк не розумію!.. Так, так, головна річ, що всі ви здорові... Так, слідкуватиму телескопом, дотепер вас не бачив, але апаратура точно показує, де ви знаходитесь... Ракету ти закеруй у паралельний тунель ракетової бази, а ми туди вганятимемо повітря, щоб ракеті було до чого зачепитись і загальмувати... Бувайте здорові!.. Цілую тебе, Петрику й тебе, Оксанко!..(*Складає трубку, витирає чоло хусткою, потім на іншому телефоні викручує числа*).

Ф р о с я. Що там таке, з ким говорив?

Т а р а с. Фросю, будь тихо, мовчи і не перешкаджай. (*До трубки*). Гальо, технічний відділ? Ігнате, відчиніть завісу на тунелі числа два і вганяйте туди повітря, бо за п'ять хвилин ракета «ПЕРЕМОГА» прибуде в тунель... Включіть всі мотори!.. Дайте повне світло! Це і всі. (*Відкладає трубку, підходить до телескопу. Відчиняє вхід число 2, але зразу зачинає, бо там дуже гучать мотори і віє вітер з поганяного повітря*).

Т а р а с. Оце і добре. (*Контролює апаратуру і знов біжить до телескопу*). О, вже летять, скоро будуть тут. Ракета збільшується.

Т а р а с. Іди і не заважай мені! Сідай на канапу! (*Непосидюця Фрося сідає на канапу, руками обгортає коліна і гойдається*).

Ф р о с я. Гойда, гойда, гой-да... (*Чути мотори щораз сильніше. Фрося налякано ховається в кут*).

Т а р а с. Вже вбігла ракета в паралельний тунель... (*Відчиняються двері ч. 2 і вбігає Петрик, за ним Оксанка*).

П е т р и к. Дідусю! (*Вбігає прямо в обійми дідуся, за ним і Оксанка, яка з великого хвилювання і двері забула зачинити*).

Т а р а с. Петрику, Оксаночко! Вітайте, любі внуки, довгенько я вас не бачив. Скидайте кепи з голів!

П е т р и к. А є тут у вас повітря?

Т а р а с. Є, Петрику, адже чуєш, вдалині гудуть мотори, машини виробляють нам повітря і трубами вганяють у кожне приміщення, де тільки його потрібно.

О к с а н к а. (*Глибоко втягаючи повітря*). О, яке це у вас повітря свіже, як легко дихається, неначе десь у лісі після дощу.

Т а р а с. Можеш його втягати повними грудьми... Але заждіть, діти, нехай на вас подивлюся, нехай вас поцілую, погладжу і налюбуюсь вами, бо давно вас не бач и в... О, Петро вже великий, та й ти, Оксанко, виросла геть-геть , відколи вас не бачив.

О к с а н к а. Дідусю, матуся казала, що вам тут сумно самому без нас. Чи то правда?

Т а р а с. Оксаночко, в мене тут дуже багато роботи, нема часу в мене нудитися, але, правду кажучи, за вами трохи мені скучно, тому я вас і запросив до себе в гості.

П е т р и к. На майбутні вакації знову сюди приїдемо.

Т а р а с. Побачимо, як воно вийде.

О к с а н к а. Дідусю, в ракеті є два пакунки для вас – це подарки від нашої матусі, від мене...

П е т р и к. ...і від мене, тато принесе.

Т а р а с. Значить: несподіванку для мене зробили. Дякую, дорогенькі! *(Відчиненим входом вбігає в скафандрі на чотирьох ногах пес Босий)*.

Т а р а с. Невже це Босий? Про нього ваш тато з ракети мені говорив. Він ще був маленьким цуценятком-щенюком, коли я полетів на Місяць, а тепер він вже старий собака.

П е т р и к. Ану, Босий, знімай скафандр! *(Діти стягають з нього)*.

Т а р а с. Такий, як і був тоді: чорний з плямками і в білих «туфлях» – босий тай вже! Його назва «Босий» зовсім до нього підходить.

Ф р о с я. *(Яка дотепер сиділа в кутку непомітно, тепер вискочила на стіл)*. Ой, я боюсь, я боюсь цього звіра!

О к с а н к а. Дідусю, дідусю, це мавпа! Я таку бачила в зоопарку.

Т а р а с. Вгадала ти, це справді мавпа.

Ф р о с я. Яка я мавпа?! Я Фрося! Фрося!..

П е т р и к. А, та це та Фрося, про яку тато говорив.

Т а р а с. Фросю, геть із стола! Негідна твоя поведінка!

О к с а н к а. Не бійся нашого Босого, він добрий песик.
(В паралельному тунелі із-за куліс чути страшний крик Гуся).

Г у с ь о. *(За кулісами)*. Ге-ге-ге... га-га-га... ой, я задушуся!.. Ге-ге-ге.. га-га-га..

Т а р а с. Що то за крик там такий?

О к с а н к а і П е т р и к. Це наш гусак, наш Гусьо... *(Хочуть підійти до входу, але Іван в скафандрі вносить на руках в ганчір'я завитого гусака, кладе його на долівку і швидко зачиняє двері, стягаючи кеп з голови)*.

І в а н. Здоров, батьку!

Т а р а с. *(Подає руку)* Вітай, сину! А це що за страховище?

І в а н. Та це той гусак, про якого я вам говорив телефоном... Він непомітно заліз у ракету, побачили його аж тоді, коли вирушили, а то ще й без скафандра. В ракеті міг дихати нами випродукованим повітрям, але в тунелі вже почав душитися.

Т а р а с. Ну, правда, бо ракета приземлилася в тунелі і наші техніки перестали туди вганяти повітря.

Г у с ь о. *(Ще все повитий лежить на долівці)*. Ге-ге-ге, га-га-га....

І в а н. *(Розпактовуючи гусака)*. Тепер вже не бійся, можеш вільно дихати. А це тобі поучення на майбутнє, щоб ти не закрадався туди, куди для тебе заборонено, що не робив того, що тобі не дозволяється.

Г у с ь о. *(Ставши на власні ноги)*. От і добре, вже можна дихати! А я тобі сказав, Босий, що і я полечу на Місяць, хоч і не своїми крилами. Шкода, що не бився об заклад з тобою, ге-ге-ге, га-га-га!

Б о с и й. Гав-гав-гав! Хвалько ти, Гусю, та й годі! Долетів сюди не власною заслугою.

О к с а н к а. Ха-ха ха, дідусю дивіться на Фросю, яка вона смішна.

П е т р и к. Кумедна та й годі! От це вона і є – Фрося, несподіванка для нас.

Т а р а с. Фросю, ти вже багато виробляєш! Не вередуй, кажу!

І в а н. Я маю роботу, тату, іду в наш тунель-аеродром.

Т а р а с. Іди, іди, сину, тільки дітей мені лишай, нехай ними натішуся.

І в а н. Гарзд, діти! Будьте чемні, слухайте дідуся!

П е т р и к. Будемо слухняними.

О к с а н к а. І добрими, ми дідуся давно не бачили. *(Іван виходить, натягаючи знову кеп скафандру на голову)*

Т а р а с. *(До Гуся)* А чого ж ти такий неслухняний? Пускатися в таку велику дорогу та й ще без скафандра, без підготовки, за те будеш покараний: спатимеш під лавицею!

Б о с и й. Я казав, що кара тебе не мине! *(Гусак пускається до нього дзьобом, Босий хватає його за ногу)*.

Т а р а с. Го-го, голубчики, тут мені не бийтеся, а то вижену без скафандра на спеку! *(Іван знову входить з пакетами)*.

І в а н. Забув пакунки вам принести.

П е т р и к. Це вам, дідусю, подарки із Землі.

О к с а н к а. І від матусі є там.

Т а р а с. Гарзд, Оксаночко. *(Відчиняє перший пакуночок)*. О, це окуляри ти мені приніс!

І в а н. На одну діоптрію сильніші.

Т а р а с. *(Пробує)*. Якраз і добрі. А ось і нова бритва-машинка. Все приніс, що я просив. Дякую, сину.

О к с а н к а. Дідусю, той найменший – це від мене.

Т а р а с. *(Розчиняє)*. Сім'ячко на квіти! Васильчики, незабудьки, чорнобривчики, то буде в мене тут квітник! Дякую, Оксаночко!

О к с а н к а. Уважайте на них, мама казала, що на Землі краще виростити поперш розсаду.

Т а р а с. А в мене є тут ще кращий спосіб промені, незабаром вони вже зазеленіють, потім і зацвітуть. Дякую, Оксанко, за сім'ячко. *(Цілує її)*.

П е т р и к. А це від мене.

Т а р а с. *(Розпаковує)*. Петрику, перо, вічне перо, для дідуся ти приніс! І як ти знав, що моє впало і зломилось?

П е т р и к. Це таємниця, дідусю!

О к с а н к а. *(Шепче дідусеві на вухо)*.

Т а р а с. А, так воно, від батька довідався. Ну, дякую, Петрику!

І в а н. Ну, то я вже таки піду, знайду в шахту.

Т а р а с. Іди, іди. *(Іван відходить)*.

О к с а н к а. А в цьому мішку я принесла банани для вашої Фросі.

Ф р о с я. *(Почувши розмову про банани, як підстрілена зривається з канати, але, боячись Босого, який спокійно ліг собі, і гусака, що лежить і чистить собі пір'я, вискочила на стілець)*. Мої бананчики!.. Мої солодкі бананчики! Сюди бананчики! *(Оксанка їй подає мішок)*.

Т а р а с. *(Виринаючи з мавпячих рук мішок)*. Не так, не всі нараз! *(Вибирає і подає їй один)*. Ось, тут маєш один банан на сьогодні, а решту сховаю для тебе. Доведеться тут для тебе вирощувати і банани. *(Фрося з великою нетерплячкою бере банан, чистить і заповідливо їсть)*. Але робить збитки: лупину з банана кидає то в Босого, то в Гуся. Ті, гавкаючи і ге-гекаючи, сердяться, Фрося регочеться; їх троє робить гамір, що професор береться за вуха).

О к с а н к а і П е т р и к. Ха-ха-ха, дідусю, от сварка!

Т а р а с. Заждіть тільки, ми собі з ними порадимо! *(Підходить до телефонного апарату, викручує цифри)*. Там технічний відділ? Тут професор Морозенко, так, старим, з бородою, бо молодший Морозенко ще не є професором, а в наймолодшого Морозенка, що ось прибув до нас у гості, ні вусів, ні бороди немає... Слухайте, спустіть скляну завісу на вхід тунелю номер два і вганяйте туди повітря... Навіщо, кажете? Є тут у мене неприємні гості, приблизно такі, як і моя Фрося, то хочу їх вигнати, щоб нам тут не перешкоджали. *(Складає трубку)*. Фросю, Босий і ти, Гуся! Не міститесь в шкірі, то геть звідси! *(Відчиняє вхід номер два)*. Ну, геть, геть!

О к с а н к а. Так тобі треба, Фросю, за твою нечемність й інші терплять.

Ф р о с я. Але я боюсь оцих двох...

Т а р а с. Вилізеш на камінюку, а ти, Босий, і ти, Гуся, можете там собі поспати, там приємно, як і тут. Ну, геть! Швидко, швидко! *(Звірята відходять, професор зачиняє двері, підходить до дітей)*. Може, ви втомлені, діти, то я вас заведу до спальні.

О к с а н к а. Ні, ні, дідусю, ми виспалися в ракеті.

П е т р и к. І наїлися досхочу.

Т а р а с. А все ж руки не помили. Ходіть до умивальника і помийте руки, на полиш мило і рушник.

П е т р и к. *(Умиваючи руки)*. В школі ми вчилися, що на Місяці нема атмосфери, отже нема й води, а осьде у вас водовод. Як то, дідусю?

Т а р а с. Ти знаєш хімічний склад води?

П е т р и к. Ще не вчилися, але глипнув у підручник і здається, це H_2O .

Т а р а с. Правильно, Петрику, отже з хімічних речовин ми і виробляємо тут на Місяці і воду, і повітря. В нас є на те в утробі Місяця різні майстерні. Там виробляють і воду, впускають у водоймища, а звідти не важко погнати мотором у трубу. Розумієш?

П е т р и к. Зовсім розумію, дідусю.

О к с а н к а. *(Підстрибуючи)*. Дідусю, тут так легко підстрибується, мені здається, що я легонька, немов пир'ячко.

Т а р а с. Правильно, Оксаночко.

П е т р и к. Скажіть про те детальніше, дідусю!

Т а р а с. І Земля, і Місяць мають свою гравітацію, отже все тягнуть до себе. Ти підкинеш камінь, а він падає назад, Земля його притягає. А тому, що Земля далеко більша ніж Місяць, притягає більшою силою, то означає, що і ми важимо стільки і стільки кілограмів.

П е т р и к. Нам про це учитель оповідав.

Т а р а с. Ну, й добре, треба, щоб про це й Оксанка знала. *(До неї)*. Оксанко, скільки ти важиш вдома?

О к с а н к а. Двадцять чотири кілограми.

Т а р а с. А тут важиш тільки одну шестину з того. Поділи двадцять чотири на шість, скільки буде?

О к с а н к а. Буде чотири.

Т а р а с. Правильно. Отже твоя вага тут чотири кілограми, а моя тринадцять... Але про такі наукові речі іншим разом, а тепер ходіть до мого столу, я вам покажу помаранчу, яку ми виростили в нашому саду в утробі Місяця. *(Виймає помаранчу, ділить на дві частини і подає їм)*.

П е т р и к. Ой, яка соковита!

О к с а н к а. І смачна! Краща, ніж на Землі.

Т а р а с. А тепер від мене для вас подарунки. *(Виймає із стола)*. Оксанці наш майстер зробив оцей ланцюжок із щирого золота.

О к с а н к а. Ой, який гарний! Дякую, дідусю! *(Цілує дідуса і причіпляє ланцюжок на шию)*.

Т а р а с. А тобі, Петрику, ось коробка зі збіркою мінералів, які знаходимо в утробі Місяця.

П е т р и к. *(Оглядає)*. Це шматочок срібла, правда дідусю?

Т а р а с. Ні, це платина, або інакше: біле золото, дорожче, ніж саме щире золото... А оце срібло, оце грудка щирого золота, а отут різні мішанини, різні руди дорогих металів, про те довідаєшся, аж будеш вивчати мінералогію.

О к с а н а. А оце що таке, дідусю, оця блискуча грудочка, а отут лише крихітка? Це, може, коралі?

Т а р а с. Ні, дитино, це алмаз.

П е т р и к. Я знаю: його вдома майстри вишліфують і буде з нього брильянт, правда, дідусю?

Т а р а с. Правильно, Петрику.

О к с а н к а. Що то брильянт?

Т а р а с. Це такий дорогий цвіт, який блищить всілякими фарбами райдуги.

О к с а н к а. Я знаю! Такий у нашої матусі в перстні.

Т а р а с. Еге ж, Оксанко.

П е т р и к. А залізна руда є тут?

Т а р а с. Є, але ми її не беремо, її ще на Землі досить, врешті вона дуже важка. Копаємо тільки рідкісні і дорогі метали.

П е т р и к. Дідусю, я цю збірку мінералів подарую нашій школі.

Т а р а с. Добре, сину, роби як хочеш. *(В паралельному тунелі счинився крик, двері відчиняються і входить гусак, сильно кульгаючи)*.

Г у с ь о. Ге-ге-ге, га-га-га.... Нога страшно болить!

Т а р а с. Що сталося?

Г у с ь о. *(Майже плачучи)*. Та ваша паскудна мавпа мене намовила вистирчити плавець моєї плоскої, тоненької ніжки і мене щось там попекло... ой! *(Фрося з'явилась на порозі, регочеться, тішиться і робить гримаси. Потім танцює, обертається. Діти сміються з кумедної мавпи)*.

Т а р а с. Фросю, в кут і навколішки! *(Підходить до неї, бере її за вухо і тягне в кут та садовить навколішки. Мавпа там сидить, шкрябається, ловить блохи, а як їй навкручило стояти на колінах, сідає, заглядаючи, чи професор не бачить. Потім шепче на гусака, сміючись: «Ходи, я тобі подую і загоїться – ха-ха-ха...»)*.

Г у с ь о. Ой, нога, нога, мій плавець на правій ніжці! Ой!

Т а р а с. Будь терпеливий трохи! Ходи сюди, я тобі лікувальною пастою намащу і тобі стане краще. *(Гусьо підходить до нього, професор із стола вибирає медикамент, смарує ним плавець, а Оксанка вибирає хустинку зав'язати)*.

Т а р а с. *(До Оксани)*. Оксанко, не хустинкою носа, але стерильною газкою треба рану зав'язати. Он, ножиці, відріж шматок цього білого полотна, це і стерильна газка і завий ніжку гусакові. *(Оксанка завиває)*.

П е т р и к. Дідусю, як то, що ногу, чи пак плавець на нозі гусака спалило сонце?

Т а р а с. А так, що коли тут сонце світить, то температура піднімається і до сто-п'ятидесяти ступенів Цельсія. Без скафандру і без скафандрового кепка нас сонце попекло б гірше окропу.

Г у с ь о. Дуже дякую, вже покращало трохи. Я вже більше не слухатиму мавпи. *(Виходить, а за ним крадькома і Фрося)*.

Т а р а с. *(До дітей)*. Діти, ви, може, втомлені, то я вас заведу до спальні.

О к с а н к а. А де тут ваша спальня?

Т а р а с. Он, там, під номером один, ходіть!

О к с а н к а. Ні, дідусю, ми спали в ракеті.

П е т р и к. І мені ще не хочеться спати, бо я ще багато хочу знати про Місяць. Дідусю, який великий цей Місяць?

Т а р а с. Ну, як би тобі сказати, щоб ти краще порозумів? Отже слухай: коли б ми Місяць повертіли, зробили в ньому тунель, то наш швидкий поїзд проїхав би від одного кінця до другого за наших двадцять чотири години.

О к с а н к а. То значить, так, як на Землі за одну ніч і один день.

Т а р а с. Правильно, Оксанко.

П е т р и к. Дідусю, коли ми приїхали, сонце прекрасно світило. А чому небо було чорне і видно було зірки?

Т а р а с. А тому, що на Місяці немає повітря, як кажуть, Місяць без атмосфери. Атмосфера на землі і є причиною того, що небо на землі, або, як кажуть по-вченому, горизонт, є блакитної фарби. *(Оксанка підходить до прозорої завіси, щось оглядає і радісно гукає)*.

О к с а н к а. Дідусю, дідусю! Он, дивіться, який світлий бальон там видно!

Т а р а с. Ні, Оксанко, це не бальон, а наша рідна Земля. Ось, підходьте ближче. *(Діти підбігають, дивляться в бінокль телескопу, раз одне, рад друге)*.

Т а р а с. Ну, що ти ба чиш, Петрику?

П е т р и к. Бачу так, як на карті в нас у школі.

Т а р а с. Ану зажди, я тобі направлю якраз на нашу країну, бо Земля, як знаєш, обертається, можна навіть спостерігати. Наша країна тепер якраз проти нас. Ну, що ти бачиш?

П е т р и к. Ясні місця і темніші плями... О, так як і на карті, тільки на карті ті плями намальовані синьою фарбою.

Т а р а с. Ти мені скажи як воно називається на карті?

П е т р и к. Це... це Чорне Море, на карті так воно й написано великими буквами.

Т а р а с. Правильно, Петрику, молодчина ти! З тебе буде непоганий астронавт.

П е т р и к. Я ним і хочу бути, полечу на Марс... на Венеру...

О к с а н к а. І я хочу бачити Чорне Море... Покажіть! *(Дивиться біноклем і вона, але Петрик знову бере від неї бінокль телескопу)*.

Петрик. Дідусю, Чорне Море вже далше, Земля обертається в напрямок сходу... он перед нами вже ясний чобіт.

Тарас. А чи ти знаєш, як той «чобіт» називається?

Петрик. Це... це Італія!

Тарас. Молодець наш Петрик! Ну, правда, тобі вже дванадцять років, ти це повинен знати, а навіть більше.

Оксанка. *(Перед прозорою тюлевою завісою)*. Дідусю, сонце заходить.

Тарас. Так, заходить і от зразу і повна, темна ніч, та не тільки ніч, але і страшний холод. Треба засвітити неонові люстри. *(Підходить до вимикача і зразу розсвічує)*.

Петрик. І то вже буде ніч?

Тарас. Довга Ніч, Петрику, триватиме два тижні, а так само і два тижні довгий день, бо Місяць довкола своєї осі обертається раз за чотири тижні і одинь день. А Земля як обертається, чи ти знаєш?

Оксанка. Та це і я знаю: раз на добу.

Тарас. Так і є, двадцять чотири години. Про це ти переконаєшся телескопом. Земля обертається і Чорного Моря вже тепер не побачиш, воно переходить на другий бік так, наче б яблучко обертав, ми його побачимо тільки завтра, через 24 години, в такий самий час, як сьогодні бачили.

Оксанка. Дідусю, ви казали, що тут ніч триватиме два тижні. То ми цілі два тижні спатимемо?

Тарас. Ні, дитино, спатимеш так, як і вдома, збудившись рано – о сьомій.

(За кулісами чути болісне гавкання собаки. Відчиняються двері і входить Босий, скавулячи, обертаючись з нарівнаним як патик хвостом. Фрося опинилась на порозі, регочеться, регочеться, танцює і робить гримаси).

Босий. Гав-гав-гав-г а в... Мій хвіст!.. Хвіст мене задеревів, болить!.. Ой, мій хвіст, мій хвіст.

Оксанка. Дідусю, що сталося Босому?

Тарас. Нехай він сам нам оповість. Говори, Босий!

Босий. Я спав собі в кутку біля скляної завіси. Мавпа підійшла і над долівкою через шпару запахала мій хвіст у щілину... Ой, ой, ой, болить!.. Болить!..

Тарас. *(Сердито)*. Я вже казав, щоб технічний відділ герметично зачиняв скляну завісу, бо тут буде постійно клопіт за клопотом ... Гей, Фросю, сюди ходи!

Фрося. *(З порога)* Я не йду, бо ти мене будеш бити...

Тарас. Кара тебе не мине, з тим ти мусиш погодитись. *(Енергійно)*. Сюди, кажу! Раз-два, сюди! *(Фрося нерado слухається, але професор підходить до неї, ловить її за вухо)*. А тепер я тебе замкну до клітки, інакше не буде тут спокою! *(Тягне її, вона кричить)*.

Фрося. Професоре, я вже буду чемна...

Тарас. Не вірю! Гайда в клітку! *(Виводить її через вхід номер 2)*.

Босий. *(Скавулить)*. Ой, мій хвіст... Мій хвіст!

Петрик. Це за твою необережність.

Босий. Хіба ж я винуватий?

Оксанка. Бідний наш песик! Ходи, Босий, нехай тебе погладжу.

Тарас. *(Входить. З етажерки бере вазу, квіти кладе на папір, підходить до водоводу, напускає свіжої води і підходить до Босого)*. Ходи, Босий, хвіст намочиш у воді і він поволі перестане боліти... Змерзнуть комусь руки або ноги – натирай холодним снігом. Потім дам тобі й інший медикамент, як хвіст розмерзне. Ходи, виведу тебе в гай, який ми виростили в утробі Місяця, щоб ти не був з тією мавпою разом. *(Бере Босого і виводить входом номер 2, тримаючи в руці вазу з водою. Незабаром вертається назад)*.

Петрик. Фрося заслужила б, щоб весь час була клітці.

Оксанка. Скажемо дідусеві, щоб її вже не випустив з клітки, бо вона погано поводитьсь супроти своїх гостей, адже Гусьо і Босий це її гості, правда?

Петрик. Так, то правда.

Т а р а с. *(Вертаючися)*. Все буде в порядку, йому не відмерзне.

О к с а н к а. Дідусю, я ніяк не розумію, як воно так – в тій самій щілині гусячу оболонку спекло, а собачий хвіст заморозило. Чому воно так?

Т а р а с. Це так, Оксанко: на Місяці, доки сонце світить, то страшна спека, а як сонце зайде, то дуже холодно.

О к с а н к а. Як і вдома зимно?

Т а р а с. Та де так! Спека – над сто ступенів Цельсія, а гарячіше, ніж окріп, а студінь до сто п'ятидесяти під нуль. Це Петрик певно розуміє

П е т р и к. Розумію – два тижні гаряч від сонця неначе в кітлі, а два тижні без сонця холод такий, що без скафандра хоч пропадай!

Т а р а с. Отак воно і є. *(Побачив, що Оксанка починає позіхати)*. Ну, діти нам пора на вечерю, а потім спати. Ходімо! *(Гасить світло і всі виходять дверми номер 1)*.

Завіса падає.

Дія третя

(Та сама сцена, що і в першій дії, з тією ріжницею, що із правого боку видно частину фасади будинку з входом і вікном. Над дверми написано «Нічний сторож». Ще завіса не знялася, а вже там чути сильний гук моторів. Коли завіса піднеслась, тулуб космічного літака «ПЕРЕМОГА» вже приземнився. Уніформований нічний сторож з револьвером на поясі тисне дерев'яні сходи під самі двері літака. Пілот, Іван Морозенко, відчиняє вхід; виходить він, за ним Петрик та Оксанка. Зліва стоїть Ольга і вже чекає своїх пасажирів з двома маленькими і одним більшим букетом живих квітів).

І в а н. Ну діти, ми вже вдома. А, он, і наша мамочка тут.

П е т р и к. Слава! Ми вже знову на Землі! Матусю, вітайте!

О к с а н к а. Мамочко! *(Ніжно цілунками вітаються)*.

О л ь г а. Більше двох годин чекала на вас. Вітайте, любі!

П е т р и к. Бо ми, замість раз, двічі облетіли Землю.

І в а н. Доброго здоров'я, жінко! Не гнівайся, що спізналися трохи. *(Цілує її в чоло)*.

О л ь г а. Я турбувалась вами.

І в а н. А я ж тобі казав не турбуватись.

О л ь г а. Ви, певно, всі втомлені, виголоднілі, ходіть швидко додому.

О к с а н к а. Ходім, мамочко!

І в а н. Ідіть, а я тут все дам до порядку. До побачення!

П е т р и к. До побачення, тату, вдома!

О к с а н к а. До побачення! Ходім, мамочко!

С т о р о ж. Вітайте! Спізналися на дві години і чотири хвилини.

І в а н. Точно так, дядьку Петре, спізнались через дітей. А скажіте, металовиробня не прислала вантажного авта з людьми?

С т о р о ж. З металовиробні були тут люди, шофер чекав півтори години, потім пішов з тим, що завтра прийде по вантаж, коли ви не прибули на час.

І в а н. На час я не прибув тому, що діти хотіли краще ізблизька побачити «білу шапочку» на південному бігуні нашої Землі. Її, правда, як і всю Антарктиду можна було бачити і з Місяця, але не так детально. А ми Землю над південним бігуном облетіли двічі, наробили на фільм фотографічних знімків, але через те все і спізналися... А що тепер? Хіба ж подзвонити за ними телефоном?

С т о р о ж. Навіщо? Ваш космічний літак замикається ключем, правда?

І в а н. Це правда.

С т о р о ж. Ну і замкніть та ходіть собі відпочити, а я допильную. Виспіться спокійно, а завтра раненько прийдете сюди, надійде і шофер з людьми і з вантажним автом і повезе скарби з Місяця на металургійну виробню. Привезли руду, чи вже виплавлений готовий метал.

І в а н. Руди мало, все здебільша виплавлене атомами ще на Місяці, щоб транспорт був дешевший.

С т о р о ж. В такому випадку може й не потрібно на металовиробню, а просто до Державного Банку.

І в а н. О, ні, наші металурги повинні ще перевірити, точно зважити і тільки потім до банку... Отже, пильнуйте, я замкну, до скарбів можна дістатися тільки через цей єдиний вхід. *(Замикає)*.

С т о р о ж. Спокійні будьте, сюди ніхто не прийде. А як і прийде, то лиш такий, на якого давно чекаємо. Моя сторожка зараз тут близьенько, звідти все бачити. *(Іван аж тепер побачив, що в літаку Босий і Гусьо. Знову відчинив двері)*.

І в а н. А ви що не вилізаєте, заспали?

Б о с и й. *(Позіхаючи)*. Хіба і так хочеться... так хочеться спати...

І в а н. Ну, швидше вилізайте і справді лишити вас в середині допильнувати літак.

Б о с и й. Набридло вже в середині!

Г у с ь о. Га-га-га, і та довга дорога так і ніч і день плавав.

І в а н. Ну й добре, по-друге вже вас не візьмемо з собою.

Б о с и й. Ну й скажіть, чому людина шкрябається на онтой пустий Місяць?

І в а н. Бо людина – корона Природи, хоче пізнати всю Природу. Крім того і користи з того чимало, не тільки наукової, але й господарської: он, скільки плятини та золота привезли. Але вас вже справді не візьмемо на Місяць, там ви нам тільки заваджаєте, робите дурниці, провадите всякі примхи та витребеньки.

Г у с ь о. Хіба ж не мавпа Фрося була причиною всього лиха?

І в а н. Фрося ще з вас була найрозумнішою, а що робила собі з вас кпини і жарти, це ви є причиною, бо дурніші за неї. Але і Фросю професор покарас. Найближчим транспортним літаком привеземо її на Землю назад.

Б о с и й. Гав-гав-гав, тільки не сюди, я їй не прошу за мій хвіст, гав-гав!

Г у с ь о. Я її вже не хочу ані бачити, кульгавим стану мабуть до смерті. Всі гуски з мене сміятимуться.

І в а н. Слухайте, ви обидва: залишіться тут на цю ніч стерегти нашу ракету.

Б о с и й. Навіщо стерегти?

І в а н. Та хіба ж ти второпаш, чи що? Адже казав тобі, що ми привезли скарби: платину, золото, срібло, алмази, вольфрам, уран і хто зна що ще там наша хімічна наука знайшла.

Б о с и й. Накажеш, то стерегтиму. Скажи й гусакові, нехай залишається зі мною, вдвох буде веселіше.

Г у с ь о. Я спатиму як ведмідь.

І в а н. Але ти, Босий, сонливий-дрімливий тільки вдень, а тепер настає ніч, будеш бадьорий як завжди.

Г у с ь о. А хіба ж не може допильнувати оцей дядько з окулярами та з револьвером? Мусимо і ми тут бути?

С т о р о ж. З тобою чи без тебе – все одно. Але мені йдеться про Босого, в нього очі вночі видющі, нюх гострий. А в мене, бачиш, окуляри. Крім того, в мене й інші об'єкти, і телефон. Залишайся, песику, я дбаю, хоч і під літак, але будь тут, а наш господар нехай іде собі відпочити.

Б о с и й. Гарзд! Залишаємось, правда, Гусю?

Г у с ь о. Нехай і так.

І в а н. То ж, добраніч вам, дядьку Петре, і вам, Босий і Гусю!

В с і. На добраніч! *(Іван відходить, замкнувши на ключ двері)*.

С т о р о ж. Вікно моєї сторожки оце *(показує)*, щоб ви знали. *(Входить до сторожки, погасивши світло. Гусьо зразу лягає під літак і засипляє, Босий бігає сюди-туди, нюхаючи якісь сліди. Згодом вертається назад і констатує, що Гусьо глибоко спить, тягне його за крило гратися)*.

Б о с и й. Гусю, милий Гусю, ходімо, затанцюємо собі! *(Обертає ним проти його волі, приспівуючи при тому)*:

*Танцювала ріпа з маком,
А петрушка з пастернаком,
А з горошком бараболя,*

І цибуля і квасоля ...

Г у с ь о. Дай мені спокій, я втомлений, сонливий, я хочу лежати, спати хочу!

Б о с и й. *(Співаючи)*. А я тепер не спатиму.

Г у с ь о. Бо ти, неначе нічна сова... Так, так, ти сова... Сова, ха-ха-ха, ти нічний звір, як і лисиця... Ти хижак!

Б о с и й. Коли б я був хижаком, то я б тебе вже давно з'їв, отак: гав! *(Хватає його за ногу)*.

Г у с ь о. Ой, боляча ніжка в мене! Ти грубіяне! *(Із сторожки виходить сердитий дядько, нічний сторож свариться, лається)*.

С т о р о ж. Вже знов ви два сваритесь? А геть з аеропорту! Геть під три вітри, щоб я вас тут не бачив!.. Здіймуть такий крик, галас, гомін, то на кілометр чути. Я таких сторожів не потребую. Геть звідси, геть. *(Перед сердитим дядьком вони тікають під літак, а нічний сторож вертається до своєї сторожки. На сцену вбігає Петрик, в руках довга палиця. Розглядається, шукає Босого, але його не бачить)*.

П е т р и к. *(Свище на песика)*. Босий! Босий, де ти? Фіть-фіть-фіть-фіть... Босий, ходи сюди! *(Босий прибігає)*.

Б о с и й. Петрику! *(Лащиться)*.

П е т р и к. Де ти був?

Б о с и й. Нас двох з Гусем отой старий дід з окулярами на очах прогнав геть... Петрику, а ти не спиш?

П е т р и к. Не міг заснути і вернувся сюди. Рішив стерегти з тобою цієї ночі наші скарби, які ми привезли. Батько при кермі ракети всю свою увагу звертав на дорогу, щоб не відбочити, отже є втомлений, а я собі спав, в сон мене тепер не бере... Знаєш що, Босий? Будемо стерегти так, щоб ані ока не захмурити, адже ці скарби з батьківського транспортного космічного літака можуть викрасти.

Б о с и й. Добре, Петрику, будемо обидва пильнувати *(сміється)*, а Гусько нехай собі під літаком спить, ха-ха-ха... *(Серйозно)*. Покличмо його. *(Кличе)*. Гусю! Гусю, на, на!

Г у с ь о. *(Під літаком)*. Га-га-га-га... Вже знову мені докучаєте!

П е т р и к. Ага, ти під літаком? Ну й добре, спи собі там!

Б о с и й. Знаєш що, Петрику?

П е т р и к. Що таке?

Б о с и й. Я обнюхав весь терен і знайшов сліди якоїсь чужої, дуже підозрілої людини... Зовсім свіжі сліди і свіжий запах, знаєш, такий, ну, просто трухливий сопух, немов із тюрми.

П е т р и к. Ну побачимо. А тепер сховаймося отут за ракету.

Б о с и й. Добре. *(Прислухається і носом вітрить, потім обидва ховаються за літак. Павза)*. *(На сцену крадькома, на пальцях, входить злодій, з чорною маскою на очах. Надкрадається обережно, оглядаючись на всі боки. Потім на пальцях підходить під вікно сторожки)*.

З л о д і й. Ха-ха-ха... хе-хе-хе... Старий розмовляє телефоном, а доброго собаку прогнав... А я вже давно мрію дістати в руки хоч лиш одну коробку з тієї дорожочіної посилки з Місяця... Завжди, як тільки привезли ті скарби, то зразу і навантажили на вантажні авта, а тепер цінності тут, в отій «цигарі»... Сьогодні літак спізнився і скористаю... А потім – без праці жити!.. Монте-Карло... Але дістатися до цих скарбів не буде легка річ, але мушу, бо це моє завдання! *(Обережно, крадькома підходить сходами, пробує відчинити двері літака)*. Го-го, але двері замкнені на патентний ключ. Не біда, я в злодійстві «майстер на всі руки», дам собі ради і з патентними ключами. В мене ключів досить, підберу один. *(Вибирає з кишені зв'язок ключів і пробує в замку дверей)*. Ані один з них не підходить. Але в мене є пильник, треба трошки надпиляти, надрізати. Здається, оцей буде добрий. *(Сходить в долину, виймає пильник і пиляє, потім підходить сходами і пробує підроблений ключ)*. Не годиться, ані цей, ані оцей. Один завеликий, другий замалий... Ага, пластелин є в мене, візьму мірку... *(Виймає, притискає до ключової дірки, потім оглядає)*. Так, а тут щербину зробити і піде! Обов'язково піде! *(Таки там на сходах пиляє пильником, віддуває пил, пробує і врешті вигукує переможено)*. Браво, бравіссімо! Відчинив! Не дарма я міжнародний злодій, і то злодій-взломщик! Я відімкну кожний замок, кожну

касу, як не ключем, то різакон, електросвердлом або й динамітом... Я давно спостерігаю, що цей космічний транспортний літак з Місяця возить... А він возить платину, золото, срібло... Ха-ха-ха! Рідкісну руду, вольфрам, уран та інші я не візьму, але готову платину, золото – то вже так!.. Газети писали, що на Місяці знаходять не тільки малі грудки, але й великі камені щирого золота. Але є там й електропечі, в яких виплавлюється дорогий метал вже на Місяці, а потім золоті прути кладуть у коробки з легкої пластмаси і возять на Землю. *(Входить у літак і виносить звідти коробку)*. Важкий! Що це може бути? Ага, тут є карточка з написом. *(Бере і читає)*. Срібло... Ні, срібло дешевше золота, я веберу щось інше. *(Вносить коробку назад і з літака виносить іншу, ще більшу і важчу, аж згорбився під нею. Сходить вниз сходами, кладе на долівку, склонюється над нею і починає читати напис)*. Золото! Щире золото! Двадцять чотири каратове чистісеньке золото, його дуже легко продати спекулянтам. Слава!

(В цьому моменті з одного боку вискакує Босий, з другого боку вистрибує Петрик, в одній руці палиця, в другій якийсь блискучий метал, ніби револьвер. Злодій не має куди тікати тільки горі сходами, але тут його Босий зубами схватив за штани понижче литки).

Б о с и й. *(Гарчить)*. Гр-гр-гр... Гррр-гррр...

П е т р и к. *(На злодія)* Руки вгору!

(Злодій другою вільною ногою починає фиркати, бити Босого, але з-під літака вибігає гусак).

Г у с ь о. Га-га-га-га... дядьку, тут злодій! Ге-ге-ге-ге... Злодій тут, рятуйте! Ряту-у-уй-те! *(Підбігає до злодія і він та своїм довгим, гострим дзьобом ударяє злодія у вільну ногу, щоб нею не копав Босого. Петрик весь час тримає у жаху злодія з піднесеними руками)*.

С т о р о ж. *(Вибігаючи із сторожки з револьвером у руках, до злодія)*. А, спіймався, волоцюго! Наші скарби хотів викрасти! Забавив без праці жити на рахунок чесних людей! За це кара тебе не мине, погинеш у тюрмі! *(Підходить до нього, обмацує і вибирає з кишені зброю)*. Дивися, Петрику, що за зброя в нього! *(Зброю відбирає, кладе у свою кишеню, звідки вибирає ланцюг і злодієві звязує обидві руки. До Петрика)*. А в тебе, Петрику, звідки револьвер?

П е т р и к. Та це не револьвер, тільки кишеньковий ніжик. Тримаю його в руках так, неначе револьвер.

З л о д і й. Ну, ще так мене ніколи не спіймали, як тепер. *(На сцену вибігає Іван у піжамі)*.

І в а н. Петрику, ти тут? А ми налякались, що ти десь пропав з хати.

П е т р и к. З Босим та з Гусем ми пильнували дорогоцінні скарби.

С т о р о ж. Петрик молодець! Із своїм собакою спіймали злодія. *(До злодія)*. Гайда вперед, до тюрми! *(Виводить його)*.

Завіса падає.

Оси

Гарний, сонячний серпень хилився до кінця. На сіножаті під полониною люди косили. Косив і татко Василька – ночуючи під колибою. З ним ночував і Васильків братик, п'ятирічний Михайлик. Василеві вже дев'ять років і він допомагає: носить страву з села, що наварила матуся. Матуся тепер не ходить у поле, бо має маленьку дитинку Параску, якій два тижні.

Василько подався на узбіччя, але раптом зупинився, мов завмер: на нагрітій сонцем кам'яній плиті лежала отруйна змія. Недалеко стара бабуся пасла теличку і підійшла до нього.

– Бабко, гадюка! – сказав Василько.

– Ой, тої треба боятись! Але дитині вона нічого не зробить.

– Як то не зробить? – питався Василь.

– А так, бо дитина до сьоми років, – ангелик. Дитину не сміє вкусити ані гадюка, не сміє її вжалити ані оса, бо Господь Бог і з неба їм заборонив чіпати маля.

– А мені вже дев'ять років, – відповів Василько.

Він кинув камінь і змія втекла. Вирушив у дорогу і весь час роздумував. Отже, й осі не сміють жалити дитину.

Після полуденку Василько й каже братикові:

– Михайле, ходім за куші над криницею. Там є осяче гніздо, будеш бити осі.

– Але... – промовив братик, витріщивши оченята.

– Не бійся нічого, ти – ще ангелик. Тебе не сміють оси жалити.

Вирівав Василь із смерічки три густі гілки з чатинням, зв'язав мотузком, а всередину всунув патик. Підійшли до осячого гнізда.

– Оцим віником бий, сміло бий, ти ж ангел! – наказував Василь, а сам на кроків десять відступився в зад.

З ямки осячого гнізда одні оси вилітали, другі влітали. Михайлик підійшов зовсім близько і – «бах, бах!» почав на ямку вдаряти.

Незабаром почувся страшний крик і вереск Михайлика. Обхопивши голівку руками, він верещав на все поле. Василько скрикнув:

– Тікай, не стій там як стовп!

Михайлик тікав суньголов, а оси за ним!

Коли прибіг тато, голова Михайлика була опухла.

Довідавшись в чому річ, батько дав Василькові тонким, березовим прутиком такого «ангелика» по тій частині тіла, звідки ноги ростуть, що той цього ніколи не забуде.

ДЕЙКО МАРІЯ

Дейко Марія (1889, Полтава – 1969, Австралія) – письменниця, науковець, освітня діячка. Почесний член Української Центральної шкільної ради, член її програмово-методичної комісії.

За часів Другої світової війни емігрувала до Німеччини, потім – Австралії.

Автор віршів і оповідань: «Про що тирса шелестіла», п'єс «Оля Перевізниківна та інші п'єси» тощо. Є упорядником 5 читанок-підручників для дітей: «Буквар», «Рідне слово», «Волошки», «Рідний край», «Євшан-зілля».

Хитрий Микитка

Дійові особи:

О к с а н а – 13 р.

Х р и с т я – 8 р. сестри

М а р у с я – 10 р.

М и к и т к а – 9 р.

Л ю б а – 8 р.

І р и н а – 9 р. сестри

С т е ф а – 6 р.

Хата. При столі сидить Оксана. Вона щось вишиває і стиха співає «Ой, ходила дівчина бережком...». Вбігають, танцюючи, Христя й Маруся, що наспівують мотив танку «Катерина». В танку оббігають навколо стола й спиняються задихані.

Х р и с т я. Ох, і люблю ж танцювати!

М а р у с я (сідаючи при столі). Ти скажи мені, чи є така дівчинка, що не любила б танцювати?

О к с а н а. А я! Я до танку цілком байдужа. От співати – це я люблю. Цілий день можу співати – і не надокучує.

Х р и с т я. А покажи, Оксано, чи багато вже вишила. Мабуть, скоро й скінчиш?

О к с а н а. Вже небагато лишилося. А тоді почну тобі суконку вишивати.

Х р и с т я. Та невже?! Ой, яка ж я рада! Матиму на Різдво нову суконку... нову суконку... нову суконку... (приспівує й пританцьовує по хаті).

М а р у с я. От тобі й маєш! А я ж як? Не матиму нової суконки к Різдву?

О к с а н а. Тобі мама вже почала вишивати.

М а р у с я. Піду поспитаю (*встає йде до дверей, по дорозі дивиться у вікно*). А вже й вечоріє. Стривайте, чи не Микитка йде он там.

Х р и с т я (*підбігаючи до вікна*). Він і є. (*гукає*) Микитко! Микитко! А йди-но до нас (*до Оксани*). Трохи нас розважитьь.

(*Входить Микитка. Він брудний, обдертий, з шапкою на голові*).

О к с а н а. Чом не вітаєшся, входячи до хати, Микитко?

М и к и т к а (*недбайливо*). Добривечір!

О к с а н а. Та скинь же шапку! Чи не знаєш, що в хаті не можна мати шапку на голові?

М и к и т к а. (*ще глибше насуває шапку на вуха*). У мене без шапки голова мерзне.

Х р и с т я. Щось такого! Та ж літо тепер!

М а р у с я. Що це ти, Микитко, сам-один блукаєш? Де ж твій брат Павло?

М и к и т к а. Хворий (*одна рука в кишені, щось там розшукує; кишеня, видно, глибока*).

О к с а н а. Що ж йому є?

М и к и т к а. Ми заложилися, хто найбільше вихилиться з вікна другого поверху. Він упав на брук... і побився.

О к с а н а. От бідака!

М а р у с я. Та й дурний же той Павло!

М и к и т к а. Чому дурний? Та ж він виграв заклад.

М а р у с я. Скільки тобі років, Микитко?

М и к и т к а (*поволі витягає з кишені банана і починає підкидати його й ловити*). Вісім. Я мав би вже дев'ять, але один рік пролежав хворий.

О к с а н а. Видно, що вмієш рахувати. До школи певно ходиш?

М и к и т к а. А ходжу.

М а р у с я. І добре вчишся в школі?

М и к и т к а. Ще й як! Вчора спитав вчитель таке трудне запитання, що ніхто в класі не вмів на нього відповісти – лише я один.

Х р и с т я. Що ж він запитав, цікаво?

М и к и т к а. Хто з нас розбив шибку в класі.

(*Всі сміються*).

Х р и с т я. Е, та з тебе, бачу, добрий козак!

(*Микитка задоволено посміхається. Маруся, що стояла весь час і поглядала крізь вікно, перехилиється й кричить*).

М а р у с я. Любцю, Любцю, іди сюди!

(*Входить Люба*).

Л ю б а. Добрий вечір, люди добрі. А, і Микитка тут!

О к с а н а. Тут і він. Послухай, що він нам тут розповідає. (*Люба сідає біля Оксани, придивляється до її роботи*).

М а р у с я (*до Люби*). Його цікаво послухати — він розумний (*до Микитка*). Ти й рахувати вмієш, хлопче?

М и к и т к а. А певне.

М а р у с я. Де ж ти навчився?

М и к и т к а (*подумавши*). А вдома.

Х р и с т я. Мабуть, до десятих вмієш порахувати.

М и к и т к а. Ого! Далеко більше!

М а р у с я. Та невже? Ану порахуй

М и к и т к а. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, хлопець, дама, король, туз.

(*Загальний сміх*).

Л ю б а. Ну, як ти так добре вмієш рахувати, то скажи мені скільки буде один кіт і два коти?

М и к и т к а (*підтягає штани*). Три коти.

Х р и с т я. А скільки буде один кіт, один горобець і один хробак?

М и к и т к а (*впевнено*). Буде один кіт.

М а р у с я. Як то? Чому?
М и к и т к а. Бо горобець з'їсть хробака, а кіт горобця і лишиться один кіт.
О к с а н а. А ти, хлопче, недурний?
Х р и с т я. Почекай, Оксаночко, я хочу ще щось його запитати. (до Микитки). Скажи, Микитко, скільки буде один пес, один заєць і один кріль?
М и к и т к а (подумавши). Нічого не буде.
Х р и с т я. Таке вигдав! Чому?
М и к и т к а. А так: заєць і кріль повтікають, а пес побіжить їх ловити.
Л ю б а. Ти на все маєш відповідь. Видно, що добре вчишся.
М и к и т к а. Ого? Я й граматику знаю.
М а р у с я. Знаєш? То скажи нам, якого роду миша?
М и к и т к а. Миша? Чоловічого
Л ю б а. Ну, це вже ти помилився.
М и к и т к а. А от і не помилився! Миша чоловічого роду, бо в неї є вуса.
(Сміх).
М а р у с я. І придумав же отаке!
О к с а н а. А ну тепер ще я тебе щось запитаю. Склади якесь речення із словом «цукор».
М и к и т к а (замислюється, а далі). Щоранку я п'ю шклянку кави.
О к с а н а. От тобі й маєш! А де ж цукор?
М и к и т к а. А цукор у каві.
О к с а н а. Ну, тебе, хлопче, і в ступі не влучиш! Певно знаєш, які маємо органи чуття?
М и к и т к а. Та знаю. Зір, слух, нюх, смак і дотик.
О к с а н а. Добре. А який з них найбільш розвинений?
М и к и т к а. Дотик.
Л ю б а. Чому саме дотик?
М и к и т к а. Я вчора, не хочючи, сів на будяк, і хоч я його і не бачив, і не нюхав, і не коштував, і не слухав, а чую його ще й сьогодні.
О к с а н а. Ну, гаразд. Слухай, Микитко, а чи не скажеш ти нам...
М и к и т к а (перебиває). Ні! Тепер уже ви послухайте, що я вам скажу і дасте відповідь на моє запитання.
М а р у с я. Згода. Кажіть, що ти хочеш знати.
М и к и т к а. Скажіть, нащо пекарні роблять довкола хліба тверду скоринку?
(Всі думають. Тиша).
Х р и с т я. Скоринку?
Л ю б а. Тверду скоринку?
М и к и т к а. А що! От і не знаєте! А ще старші за мене! Та якби не було скоринки, то тісто витекло б.
Х р и с т я. А цур тобі! І таке вигдає!
Л ю б а. Ха-ха-ха! Ну й дивак же з тебе! (Микитка іде до дверей). Куди ти? Почекай трохи, тепер ще я хочу загадати тобі загадку.
М и к и т к а (через плече, зневажливо). Що там ще таке?
Л ю б а. Я маю в цій торбинці цукорки (Микитка швиденько підходить до неї і ласо облизується). Як вгадаєш, скільки їх, то дам тобі всі п'ять.
М и к и т к а (вдає, що думає). Скільки ж їх там у тебе? Може п'ять?
Л ю б а. Ну, дивись! Вгадав! На, маєш цукорки.
М и к и т к а (бере цукорки, перераховує, чи всі п'ять Люба дала і поспішно йде до дверей).
М а р у с я. Микитко! Микитко! Куди ти так поспішаєш? Чуєш, Микитко?
М и к и т к а (з серцем). Ну, чого ще треба?
М а р у с я. Хочемо сказати тобі добраніч.
М и к и т к а. Не маю часу. Завтра вранці скажете. (вибігає. Всі сміються).
Х р и с т я. Боїться, щоб ми не забрали в нього цукорки, бо ти ж сама, Любцю, сказала йому, що маєш п'ять.

Л ю б а. Хіба? А я й не помітила.
О к с а н а. Але ж таке мале, а таке розумне й хитре.
Л ю б а. На нашім кутку всі так і звать його хитрим Микиткою.
М а р у с я (*виглядає у вікно*). Он спинився під грушею і їсть цукорки (*навза*). О, вже пішов!
Л ю б а. Та вже й мені час додому.
М а р у с я. Посидь ще в нас трохи, Любцю. Поспіваємо, поки мама не покликкала вечеряти.
Л ю б а. Якщо співатимете, то й побуду якийсь час. Страх, як люблю співи. (*Раптом різкий крик за вікном. Маруся, що при вікні стояла, з жахом кидається на середину хати*).
М а р у с я. Ой, як же я злякалася! Що це? Хто це так кричав? (*з перестрахом виглядає у вікно*) А!.. Та це ви, дівчатка! Заходьте, заходьте до хати.
(*Вбігають, сміючись, Ірина і Стефа*).
І р и н а. А що? Настрашили вас?! Ми по тебе прийшли, Любо. Скрізь тебе шукали. Насилу знайшли.
С т е ф а. Мама нас послала, щоб ти вже додому йшла. Бо вже нерано.
Л ю б а. Ага, то я вже піду.
М а р у с я. Та посидьте ще трохи. У нас тут Микитка був. Так нас насмішив.
І р и н а. Ми його тількищо зустріли.
С т е ф а. Мабуть, додому йшов. Щось таке дорогою їв.
Л ю б а. То він мої цукорки кінчав.
О к с а н а. Розумний хлопець.
І р и н а. О, він дуже мудрий. В школі добре вчиться. Але вчитель раз-у-раз його карає. Бо він такий збитошник. Все щось таке накоїть. Як не шибку розіб'є, так каламар розтовче. Або когось наб'є. І все каже, що то не хотячи.
С т е ф а. Хто б йому повірив?! Я його боюся! (*до сестер*). Ходімо вже, бо мама сердитиметься.
М а р у с я. Та ми ще хотіли трохи поспівати. Оксано починай якоїсь.
О к с а н а. Якої ж хочете? Веселої чи сумної?
В с і. Веселої, веселої!
О к с а н а. Як веселої, то й веселої (*заводить пісню, всі співають*).
Повільно спадає заслona.

ДІМА

Діма (1925, м. Ромни, Сумська обл.; справжнє ім'я Діамара Олексіївна Камілевська, у дівочтві Ходимчук) – українська письменниця, акторка. Член Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді імені Леоніда Глібова. Лауреатка премій різних літературних конкурсів. Друкувалася у часописах і журналах США, Канади, Аргентини.

За часів Другої світової війни була вивезена на примусові роботи до Німеччини, згодом у 1945 році перебралася до Парижу (Франція), а з 1959 року до Нью-Йорку (США).

Писала різножанрові твори, серед яких збірки поезій «Волошки» (1947), «Росяні зорі» (1952), «Мить» (1955), «Третій берег» (1963), «Зустріч років» (1973), «Осіннє мереживо» (1984), оповідання «Гіркий вітер» (1960), книга нарисів «День подорожі» (1958), п'єси «Шлях до свого дому» (1950), «Пересаджені квіти» (1955), «Книжко моя, книжко» (1966) тощо. Для дітей підготувала збірки «М'ячик-скачик» (1955), «Їжачок» (1958), «Кіт музика» (1971) та ін. Багато її поезій покладено на музику.

Кіт-музика

Чудо сталося велике,
Появився Кіт – Музика.
Здивувався цілий світ.

– Де він є? Який той кіт?
Він в сіренькому кожусі,
Біла плямка є на вусі,
Інша є ще й на хвості,
Як буває у котів.

Він зі скрипочкою ходить,
Дивну музику виводить
І дивує цілий світ
Ось такий
Музика – Кіт.

Їжачок

Маленький їжачок вийшов з мамою і татом на прогулянку, їжачок був дуже радий: адже це вперше він вийшов із лісу в широке поле. У полі було багато м'якої трави і чарівних пахучих квітів, яких маленький їжачок ще ніколи не бачив.

Йому було всього два місяці і батьки мусили майже на кожному кроці робити йому зауваження:

- Обережно, тут яма!
- Це місце дуже небезпечно, його краще обійти.
- Дивись під ноги, не наступай на колючки!

Коли вони підійшли до горбочка, на якому росло багато білих квіточок-ромашок, мама сказала їжачоку:

- Зараз я покажу тобі, як треба скочуватись з горбочка, щоб скоротити шлях і час.

Вона згорнулася клубочком і – не встиг їжачок опам'ятатись, – була вже далеко від нього. Тато-їжак сів собі збоку на пеньок і спостерігав за наукою сина.

Маленький їжачок, так само, як мама, згорнувся клубочком і покотився вниз із горбка. Зразу він злякався трохи, та незабаром уже шкодував, що не міг котитись ще далі і далі...

Кілька разів підряд їжачок вибігав на горбочок і з радісними вигуками скочувався в м'які трави. Він був би радий бавитись так і цілий день, але мама сказала:

- На сьогодні досить! У тебе від незвички і так болітиме завтра спинка.

– Так, це правда, годі вже тобі скочуватися, – ствердив мамині слова тато-їжак, і вони пішли далі.

По дорозі їжачок згадав про високу гору з другого боку лісу.

– Мамо, чи ми коли-небудь підемо гуляти на ту гору? Я хотів би вилізти на саме верхів'я і покотитися вниз.

На це його бажання батько суворо відповів:

– Ніколи навіть і не думай про це! Біля тієї гори живе старий Лис, який вже давно має намір піймати нас. І взагалі з високих гір скочуватись небезпечно.

- Чому? – здивувався їжачок. – Адже це так цікаво!

– По дорозі ти можеш наскочити на камінь і поранитись. Найгірше те, що ти довго не зможеш зупинитися, скотившись з високої гори.

– Ти можеш закотитись аж у село, де тебе піймають люди і вже ніколи не випустять до нас, – стурбовано промовила мама, їжачок посмутнів...

«Шкода, – подумав він про себе, – що біля тієї гори живе Лис, а то б я обов'язково скотився з неї. Бодай один раз. Тоді б я котився довго-довго!».

Увечері перед сном маленький їжачок уявляв себе на самому верхів'ї високої гори. А коли зовсім потемніло і над лісом засяяв яскравий повнолиций Місяць, їжачок тихенько виліз із нірки і побіг в напрямку гори. Йому так хотілось вибратись аж на саме її верхів'я, потім згорнутись клубочком і швидко-швидко покотитися вниз!..

Ах, це було так привабливо, так захоплююче!

Про Лиса їжачок навіть і не згадував. Він був певний, що Лис тепер спить і його не варто боятись.

Їжачок біг щодуху. Ось він уже вибіг із лісу, біжить полем. Ще трошки – і він буде біля гори.
– Шур!.. Шур!... – почулося в нього над головою, їжачок згадав, що батьки вчили його в хвилину небезпеки згорнутись клубочком і сидіти нерухомо. Він так і зробив.

– Шур!.. Шур!.. – прошипіло ще кілька разів угорі і замовкло.

Їжачок підняв голову: величезна сова, покруглявши над ним, полетіла в ліс.

– Як добре, що вона мене не помітила, – подумав їжачок і ще швидше побіг до гори. Добігши до її підніжжя, він побачив, що гора була набагато більшою, ніж здавалася здалеку. Вилізти на її верхів'я було не так-то вже й просто. Але маленький їжачок був дуже упертим і вирішив за всяку ціну досягти задуманого.

Добравшись до половини гори, він відчув, що сили його слабіють. У нього майнула думка:

– А може, не треба лізти на саме верхів'я? Може, краще вже тепер згорнутись клубочком і покотитися вниз?

Їжачок трохи подумав і вирішив:

– Ні, я мушу обов'язково добратись до верхів'я!

Напружуючи рештки сил, він таки добрався до неї. Поглянув навколо і сказав сам до себе:

– Молодець, їжачок! Шкода, що зараз ніч і ніхто тебе не бачить, а то, напевне, всі тобі заздрили б.

Його радість поменшала, коли він поглянув униз. Гора була дуже високою і він міг закотитись хтозна-куди. Може, й справді аж у село, як колись казала мама?.. Але їжачок потішав себе тим, що він зможе завжди в потрібну хвилину зупинитись. Він згорнувся клубочком, промовив:

*Раз, два, три
Я лечу з гори!
Чотири, п'ять, шість.
Мене Лис не з'їсть! –*

і покотився вниз...

Він котився так швидко, що навіть вітер не міг би його наздогнати. Ось уже й гора кінчиться, а він все котиться, котиться далі... Ось уже й село недалеко, а їжачок ніяк не може зупинитися. Згадав він тоді батькові слова, але тепер вже було пізно. Якось дивна сила штовхала його все далі і далі. Він проминув село, викотився на шлях, покотився незнайомими полями і лісами... Перекотився через міст над річкою, через яр і викотився на широкий шлях, де вже ніщо не могло його зупинити, бо шлях був рівний і такий довгий, що йому кінця-краю не було видно...

Злякався їжачок. Серденько його забилося тривожно, на очі навернулися сльози. Попробував ще раз зупинитись, та де там! Котився так само швидко, як і раніш... Ось перед ним великий, глибокий яр. Їжачок знав, що коли він упаде в цей яр, то покалічить собі ніжки.

– Мамо! – крикнув переляканий їжачок... – і прокинувся. Побачив себе вдома на м'якому листі, поруч мами і тата, які спокійно спали.

Їжачок також заснув незабаром, подумавши перед тим: «Тепер я вже ніколи навіть не згадаю про ту гору. Як добре, що все це сталося уві сні!»

ДУБИНА ВАСИЛЬ

Дубина Василь (1923, Хмельниччина – 1998, Чикаго, США) – письменник, журналіст.

До Німеччини емігрував у 1943 році. З 1949 року – у США.

Друкувався у періодичній пресі: «Обрії», «Нові Дні», «Крила», «Гомін України» та в інших часописах. Редагував газету «Люстро». Для дітей видав збірку віршів «Блакитні хмаринки».

Блакитні хмарки

(уривок)

Молитва

Я ще маленький,
звуть мене – Петрусь,
І за тата й неньку Богу я молюсь.
Ой, прости, мій Боже,
Що, часом, я б'юсь,
Що, забувши, може,
Я не помолюсь.
Та зате незмінно
В молитвах моїх
Рідна Україна
Над усе й усіх!

Моя книжечка

Мама книжечку купила,
Щоб я віршиків училась,
Щоб напам'ять вірші знала,
Мама книжку купувала.
Перший віршик – про Україну,
Другий – про сестричку Зіну,
Третій – про малого Гриця,
А четвертий – це про кицю.
П'ятий...
Ну, про що ж той п'ятий?
Треба в книжці пошукати,
Пошукати, прочитати,
Щоб вам, друзі, розказати.

Немила пригода

Боже мій, я у тривозі,
Бо хтось плаче на дорозі.
Бачу я, як сльози ллються
У приятельки Марусі.
Я тепер своїй матусі
Ляльку показати боюся.
Що ж, непильна, я зробила?
Лялька впала. Ніс розбила.
Як свою вгамую муку?
Поламала ляльці руку.
Ой, яка ж я нещаслива,
В коника відпала грива.
І ведмідь десь загубився,
Чи в калюжі утопився?

Осінь

Розгубила ягідки калина,
Обтрусили жолуддя дуби.
Кошкики узявши чи торбини,

Ми ідем до лісу по гриби.
Там і сиріжки-одноніжки,
І решітки, і опеньки там,
Та шкода, що вже нема горішків
Вивірка із віт стрясла б їх нам!
Ось дивіться – вивірка-вертуха
Вискочила вмить аж на вершок.
Замість того, щоб гостей послухать,
Чепурить хвоста свого пушок.
Ти послухай, вивірочко хитра –
Це ж тобі бажає дітвора:
Хай тебе обвіє теплим вітром
Якнайшвидше весняна пора!

ЗАВАДОВИЧ РОМАН

Завадович Роман (1903, с. Славне, Тернопільщина – 1985, Чикаго, США; псевдоніми, криптоніми Роляник, М. М., Роман зі Славної, Фортіссімо, Володимир Переяславець, М. Маморський та ін.) – український дитячий письменник («князь дитячої літератури»), журналіст, редактор, культурно-освітній діяч, педагог. Разом із Б. Гошовським є співзасновником Об'єднання працівників дитячої літератури (1947), а з 1953 року його голова. Член редакційної колегії журналу для дітей «Веселка» з часу його створення у 1954 році. Друкувався в українських і діаспорних журналах «Малі друзі», «Світ дитини», «Дажбог», «Дзвони», «Літературно-науковий вісник», «Молода Україна», «Сонечко», «Юні друзі», «Євшан-зілля», «Мій приятель», «Наше життя» та ін. Співзасновник Братства св. Андрія Первозваного в Чикаго. Визнаний професор Українського католицького університету в Римі.

У 1944 році покидає Україну, спочатку перебуває в Австрії, далі переїхав до Німеччини, де жив у різних таборах для переселенців, а з 1949 року емігрує до США.

Автор численних віршів, казок, оповідань і сценок для дітей. Він видав понад 40 своїх книжечок, серед яких вішовані казочки «Пригоди гномика Ромтомомика», «Чародійні музики», «Тодіроків літачок», «Казка-вигадка смішна про ведмедя-ласуна», «Гоца-Драла», прозові казки «Зимові царівни», «Карпатський чарівник», історичні поеми-казки «Хлопці з зеленого бору», «Переполох», вішовані оповідання «Гелікоптер», «Луць Нехтобудь», «Маруся Богуславка», «Погоня», п'єси «Кобзарєва гостина», «Гетьманська шабля», казка-епос на історичну тему «Богута-багатир», цикл гумористичних оповідань «Марушка Чепурушка і Лесь Побігдєсь», історична казка «Богдан – січовий стрілець», тематична збірка духовних поезій «З буднів у свято», збірник «Три казки» тощо. Писав статті на теми літератури для дітей та молоді.

Хлопці з зеленого бору (уривок)

Богатирський Меч
Гей, як гарно в світі жити,
Гей, який чудовий світ!
Шепчуть трави, пахнуть квіти,
Сонце світить, ліс шумить,
А у лісі, у дубині,
Над ставочком при долині
Видно хатку, наче гриб –
Ніби бігла та й спинилась,
Над ставочком похилилась,
Німо дивиться у глиб.

Вийшов з хати білий хлопчик,
Веселенький, мов весна –
Радісно цвіркнув горобчик,
Сів на гілку край вікна;
Квіти хлопчика пізнали,
Головки понахиляли,
Оглядаються за ним,
На хвилину стала річка,
А над кришею, мов стрічка,
Зупинився сивий дим.

Вийшов з хати чорний хлопчик,
Непривітний, мов слота –
З гілки втік мерщій горобчик,
Мов від злющого kota,
Квіти хлопчика пізнали,
Головки повідвертали,
Змовк на липі бравий кіс,
Загорнулось сонце в хмару
І холодну тінь-примару
Гнівню кинуло на ліс.

Вийшов з хати сивий батько
І в повітці цюк та стук,
Ріже, теше, струже гладко,
Робить, мовби мав сто рук.
Білий хлопчик каже: «Тату,
В вас роботи так багато,
Поможу я трохи вам
Чи піддержати, чи що там,
В мене є на все охота,
Вже й бо трохи майстер сам».
«Добре, Саньку!» – батько каже,
Наш Санько такий вам рад!
Тут приб'є, а там прив'яже,
І усе до шмиги, влад.
Батько дивиться, радіє,
Що Санько робити вміє,
В світі, знай, не пропаде –
Тільки той Пашко... ох, Боже!
Той Пашко – дитя негоже,
Він до лиха доведе!
Чорний хлопець у повітку
Ні півоком не дививсь,
Хоч було це вранці влітку,
Він під дубом положивсь.
Ледве ліг, а вже забувся,
Мов колода простягнувся,
Захропів на всенький ліс –
За годинами години
Пропливали, мов хмарини,
Над верхами вільх, беріз.
Пробудився, чує – грають,
Поміж пнів луна іде,

З лісу вої виїжджають,
Оповісник їх веде.
Встав Пашко, цікавий звідки,
І Санько біжить з повітки,
Вийшов батько до воріт,
Шапку зняв, гостей вітає,
Відкіля й куди, питає,
Радий чути щось про світ.
Оповісник от і каже:
«Сталось лихо, батьку, знай!
Превелике військо враже
Вчора в наш вступило край.
Проживали ми в спокої,
Не бажали ми чужої
Ані крихточки собі:
Ні майна сусідів наших,
Ні їх нив, ні стад, ні паші,
Ні невільників – рабів.
Та углядив ворог злющий
Наші стада і поля
І наринув, наче тучі,
На наш край звідусіля.
Де появиться, ох, Боже!
Просьба-ласка не pomoже,
Не лишає в полі стад,
Горне все з комор, із поля,
І людей жене в неволю
Силоміць із рідних хат.
Князь, владика наш ласкавий
Попереджує, що нас
Переможе цар лукавий,
Як не виступимо враз.
Ми країну об'їжджаєм,
Про війну оповіщаєм,
Княжий всім несем наказ,
Щоб, хто тільки має силу,
Батьківщину любить милу,
Голосивсь до війська вчас».
Як почув Санько те слово,
Просить батька: «Батьку мій!
Я на заклик цей готовий,
Хоч ще хлопець молодий».
Батько каже: «Йди, дитино,
Борони свою країну,
Й ти, Павлуню, з ним іди!
Йдїть і сміливо борїться,
Батьківщині прислужїться,
Виведїть її з бїди!»
Оповісник от і каже:
Сталось лихо, батьку, знай!
При березі, при високій
Три дороги розїшлись,

На три шляхи, на широкі
Смілі вої подались.
А Санько й Пашко в дорогу
З бору темного, густого
Вибираються якстій –
Батько хлопців провожав,
По дорозі їх навчає,
Що таке війна, що бій.
«Ліпше б вам не знати зроду,
Що то є таке війна –
Точить кров, неначе воду,
Сльози, біль несе вона.
Та коли ворожа сила
В наш хороший край вступила
І несе неволю всім,
Що ж вам іншого робити?
– Долю-волю боронити,
Захищати рідний дім».
«Завжди, діти, ч е с н і будьте,
Чи в забаві, чи в бою,
Славу лицарську здобудьте,
Зберігайте честь свою!
Краще вмерти, як в неславі
Провести весь вік лукавий,
Обезчестити свій рід,
Як за срібло і за злото
Добру славу у болото
Кинути на ганьбу-стид!»
Розпрощались, обнялися,
Втерли теплі каплі сліз
І з узлісся розійшлися
Хлопці – в степ, а батько – в ліс.
Чи ще стрінуться, чи знову
Заведуть коли розмову,
Сядуть разом при столі?
Хто це відає, хто знає,
Хто прийдешність угадає,
Що захована в імлі?
Поміж стада і отари
Рубачеві хлопці йдуть,
А над ними білі хмари,
Мов гусята ті пливуть.
Стало сонечко сідати,
Вже й пора б заночувати,
Глип – могила височить
І широка й круглобока,
І трава на ній висока –
Хлопці тут лягли спочить.
Тільки що закрили очі,
Сон приснився їм чудний,
Мов з могили серед ночі
Вийшов лицар крицяний.

(Ну, а втім непевна справа,
Чи це справді сон, чи ява)
Голос залунав в ту мить:
«Встаньте, хлопці! Тут під вами
Між героїв кістяками
Богатирський меч лежить.
Хто відвагу в серці має,
В кого думка наче сніг,
Хто облуди, зла не знає
І не відає, що гріх,
Меч оцей бери у руки
І такі слова науки
Повсякденно пам'ятай:
За святе і чесне діло
Тим мечем борися сміло –
Ось і напис, прочитай!»
Протирають хлопці очі,
Розглядаються кругом –
Що воно за сон пророчий?
Ну, а може, це й не сон?
Аж нараз – Господня сило! –
Розкривається могила,
Стало видно аж до дна:
Густо там біліють кості,
Меч лежить блискучий, гострий,
Ще і скринька кам'яна.
«Брате! – так Санько. – Ти старший,
Першенство тут маєш ти.
Підними цей меч монарший,
Перемози шлях мости!»
То Пашко зійшов до ями,
Розгорнув кістки ногами,
Згідно черепи тручав,
На меча й не подивився,
Лиш над скринькою схилився –
«Скарб!» – уголос закричав.
Він уздрів блискучі гроші,
Перли, золото, срібло...
Перснів, діядем хороших
Пребагато там було.
Скриньку ухватив руками
І побіг, побіг без тями,
Про Санька і не згадав –
Взяв Санько меча з собою
І подавсь його тропою,
Що видніла серед трав.
Аж уранці край дороги
Врешті він Пашка уздрів,
Як із дива і з тривоги,
Мов камінний стовп сидів.
Він бо, як в бігу спинився
І до скриньки подивився,

Що держав її в руці,
То не скарби там побачив
(Хтось то так переіначив!),
А звичайні... камінці.

Предивний Двобій

Бій предивний вам звіщаю,
Іскор скроплений дощем –
Бій геройства і відчаю,
Бій хлоп'яти з силачем.
Мов крилаті-хижі змії,
Мчаться коні бойовії,
Стугонить широкий луг –
Прибігають, зупинились...
Два шоломи поклонились,
Два борці спинили дух.
Зразу в себе націлялись
Ратищ вістрям крицяним,
Відступились, розігнались
І ударили, мов грім.
А як ратища при тому
Поламали, мов солому,
То борці тоді мигцем
За важкі мечі вхопили,
Рубонули враз щосили,
Іскри бризнули дощем.
Вдруге, втретє рубонули,
Чути тільки чах і чах –
Із мечів скалки сипнули,
Стали щерби на мечях.
Міцно так борці рубались,
Що лиш держална остались
У руках у них одні,
Та зупину вже не мають,
Голі руки простягають,
Гнівні, дужі, запальні.
Обхопились раменами,
Лячна це була борня –
Порють коней острогами,
Кінь зіп'явся на коня.
Лицар з лицарем зчіпились,
Кінь з конем кусались, бились,
Встала курява до хмар;
Брязкіт броні, коней хропінт,
Крик борців, іржання, копінт
У в один злились кошмар.
Військо дивиться, німіє,
З дива весь забуло світ,
Ворухнутися не сміє,
Заворожене стоїть.
Хто кого в борні тій зможе,
Хто противника положить

прославить свій народ?
Хто ж то буде той щасливий,
Чи хлопчина уродливий,
Чи найперший з воєвод?
Раптом крик, мов бурі подув,
В лавах війська залунав –
Захитався воєвода
І з коня додолу впав;
А ворожих воїв лава,
Вздівши, що пропаща справа,
Врозтіч кинулась якстій;
Княже військо теж не спало,
Навздогін за нею гналось,
Наче бджіл сердитий рій.
Ніч погоню припинила,
Сон на очі навела,
Розгорнула чорні крила,
Степ обкутала імла.
На небес лані просторім
Ізійшли червоні зорі,
Мов кривавії квітки,
Місяць човником промчався
І у хмарах десь запався,
Морок все покрив їдкий.
У наметі похідному
Князь з боярами засів,
Він Санька слuzі своєму
Вмиг покликати звелів:
«Сину мій! Хлоп'ятко любе!
Врятував ти від погуби
Рідну землю в боротьбі,
Від держави і народу
Щиру дяку й нагороду
Тут виношу я тобі».
За тяжкі мечі вхопили,
Рубонули враз щосили...
«Княже мій! – Санько вклонився –
Не сказав би я в цей час,
Чим я більше заслужився,
Як хто-небудь інший з нас.
Кожний мужньо з нас змагався,
Ран і смерти не боявся,
Бивсь і я, як знав і вмів,
Я з одного тільки радий:
Не відстав я від громади,
Обов'язок свій сповнив».
Князь на те: «Не лиш хоробрий,
Ще й до того скромний ти,
Певний я, що зможеш добре
Наше військо в бій вести.
Я, владика цього краю,
За заслуги призначаю

Воєводою тебе;
Вміло в бій води дружину,
Бо моє рам'я вже, сину,
Бачиш, втомлене й слабе».

І звелів оголосити
Війську княжий цей наказ,
В сурми радісно сурмити,
Бити в бубни раз-у-раз.
Пізно в ніч огні палали,
Бубон гув, і сурми грали,
Табір втіхою шумів,
Поки спати не уклався,
Світ у темряві запався,
Степ затих і занімів.

Слава

У столиці шум, тривога,
У столиці лютий бій,
За рабами перемога,
Йде Санько, мов буревій.
Він під замок наступає,
«Де мій меч? – кричить-гукає, –
Богатирський крицяний?
Дайте меч мені у руки,
Бо я замок ваш на штуки
Розметаю навісний!»
З ним і князь, мов голуб білий,
На буланому коні –
Хоч від старости похилий,
Грають ще в очах огні.
(З бору він на даний знак
Вихопився, мов юнак,
Поєднався з Саньком завзятим.
Хлопці, що із ним були,
Вилетіли, як орли,
Друзів-бранців визволяти).
Бачить цар – погана справа,
Ворог замок обступив,
Пропаде і сила й слава –
Богатирський меч вхопив.
Думав – дивна сила в ньому
Розторощить, мов солону,
Хоч би й скільки ворогів;
Та що вдарить, все дарма,
Від меча й знаків немає,
Ще нікого й не убив.
Кинувся Санько щосили,
Вирвав меч у нього з рук,
Похитнувся цар збілілий,
Побоявся смерті мук;
Став навколішках благати:
«Хочу жити, не вмирати,

Пощадіть – всі скарби дам...»
Лицар згідно посміхнувся:
«Ні, мій брате! Ти забувся –
Воля – скарб найбільший нам».
Дзвонять дзвони в Княжій Місті,
Будять села і лани –
Надійшли веселі вісті:
Їде військо із війни.
Їде князь, мов голуб сивий,
«Слава!» – люд кричить щасливий,
Всюди радощі і сміх,
Гомонять юрби народу,
Упізнали воєводу,
Наймолодшого з усіх.
Товпляться жінки і діти,
Усміхаються уста,
Сиплються осінні квіти
Вершникам під копита;
Тут пізнала сина мати,
Там хтось кличе: «Рідний брате,
Ти вернувся, ти здоров!»
Он біжить дітей громадка
З втішним гомоном до батька
По майдані стрімголов.
Хто ж це, хто між людським збором
З дива наче скам'янів?
Це старий рубач із бору
Зустрічать прийшов синів.
Вже Санько його углядив
У густій людей громаді,
Скаче із сідла мерщій,
Пригортає батька ніжно,
І обидва шепчуть втішно:
«Батьку любий!» – «Сину мій!»
«Де ж Пашко?» – рубач питає. –
«Де твій брат, признайся, де?
Чом він батька не вітає,
Чом до мене не іде?»
Відіззавсь Санько до тата:
«Не питайтеся! Я брата
Ні не маю, ні не мав...
Цитьте, тату! Мужні будьте,
Ймення те повік забудьте,
В нас ніхто його... не знав.»
Між народом край дороги,
Там стоїть старий рубач –
На обличчі чеснім в нього
Борються і сміх і плач.
На Санька що лиш погляне,
Мов весіннє сонце стане,
А згадає про Пашка,
Болю тінь накриє очі,

І вітцівське серце точить
Розпач чорна та гірка.
Князь у терем свій вступає,
На престіл сідає свій,
Писарів у двір скликає,
Дістає паперу звій
І диктує їм: «Віднині
І старому і дитині,
Оголошую усім:
За заслуги всі для краю
Олександра призначаю
Я намісником своїм.
А як болість серце стисне,
І настане смерті час,
Олександр, мій намісник
Хай князює серед вас!
Чи на те ви згідні, люди?»
Кажуть радники: «Так буде!
Хай князює серед нас
Олександр воєвода!»
І народ гукає: «Згода!
Він по серцю нам якраз!»
Втіха-радість в Княжім Місті,
До присяги нарід йде,
Срібних сурем грає двісті,
Барабанів сто гуде.
А далеко, в синій далі,
Де хмарини, мов коралі
На сніжистих шиях гір,
Осінь в шатах йде парчевих,
І про хлопців рубачевих
Дивну казку шепче бір.

Пригоди гномика Ромтомтомика

Запрошення

Ось вам гномик. Ромтонтомик.
Лісовий такий душок!
Будьте, діти, з ним знайомі,
Хоч той гномик – малючок.

Не здивуйте, що маленький –
Він удався в татів рід,
Невеличка в нього ненька,
Невеличкі баба й дід.

Всі душки такої вдачі,
Всі душки на зріст малі,
Та серденька в них добрячі,
Звички теж у них не злі.

А живуть вони в дібровах,
На полянах, серед гір,
Розуміють звірів мову,
Спів пташат і шепіт зір.

Бо душки розумні дуже,
В них нема ледачих, ні!
Проживають мирно-дружньо
Без незгоди і сварні.

Ви б хотіли певно, діти,
У гостину до душків –
Гарно там: гриби і квіти,
Шум дерев, пташиний спів.

Ось дивіться! Ромтомтомик
Сам запрошує вже нас,
Він вже добре знає, хто ми
Тож ходімо, друзі, враз!

Повінь

Ромтомтомик наш маленький,
Переспавшись під грибокком,
Не спитавши батька-неньки,
Мандрувати йде ліском.

Аж назустріч грім гуркоче,
Застеляє хмара луг!..
Паш душок з дороги збочив,
Заглядає під лопух.

Там сидів жучок вусатий,
Глип – іде малий душок.
Поклонивсь: «Прошу до хати
Хоч ця хата – лопушок».

Серед зливи, серед грому,
Хоч сердито вітер дув,
Друзі два, жучок і гномик,
Переждали всю біду.

Як настала знов погода,
Наш душок із сховку скік!
Глянув – гей, нова пригода:
Навкруги шумить потік.

Повінь землю заливає,
Каже жук: «Біда! Стривай!
Чи про тебе батько
Вістку ти йому подай.

Бачиш, в'ється хміль по віттю
Телефон це лісовий!»
Ромтомтомик скочив миттю:
«Гей, галло, татуню мій!»

Дзвонить, кличе, вже і плаче
Відповіді щось нема...
Здогадався жук: «Юначе,
Дріт перерваний, дарма!»

Глип душок на бильце кмину
Павутин побачив шість,
То павук розп'яв антену,
Радіотелеграфіст.

«Ох, павучку, милий брате,
Інженере любий мій,
Вісточку до мами-тата
Ти у ліс подай мерщій!»

«Лісовії люденята! –
В мікрофон павук гука, –
Вісточку для мами-тата
Подаю вам від синка».

Вістку враз почула мати,
Посилає батька вмить:
«Йди синочка рятувати,
В Павуківці він сидить».

Запрягає миттю батько
Дві комахи до візка
І щосили ну-ж на кладку
До малого рівчака!

Та комахи йдуть помалу,
Не близька ж бо сторона!
Батькові терпцю не стало,
Осідлав він цвіркуна.

Під'їжджає – Божа сило!
Батько руки заламав –
З рівчака ріка зробилась,
А по кладці й слід пропав.

На вербі сова сиділа
Від давнього часу
Ромтомтома пожаліла
«Я тебе перенесу!»

Та сова на очі хвора,
З того трапивсь клопіт знов –

Замість підлетіти вгору,
Впала в воду стрімголов.

Але рак, пливак підводний,
Що по дні ліниво ліз,
Витяг гнома на колоду
І до берега довіз.

Ромтомтом, наш бідолаха,
Не лякається біди,
Він наймає черепаху –
От, автобус хоч куди!

А як тиху землю вкрила
Темна нічка без зорі,
Світляки їм засвітили
Електричні ліхтарі.

Так всю нічку мандрували
Лісом-бором серед трав
І на ранок аж дістались
Там, де гномик ночував.

Ромтомтомик з Ромтомтомом
Обнялися, як брати,
А павук ще раз додому
Вістку радісну пустив.

«Добрі вісті з Павуківки
Чесній пані Ромтомтом:
Вже вертається з мандрівки
Гномик-син і батько-гном».

Воля найдорожча
Раз удосвіта проснувся
Наш старенький Ромтомтом –
За кущами шелест чувся:
Певно, хтось ішов гайком.

Ромтомтом швиденько скочив
З-під накривала з листка,
Нахиливсь, приплющив очі:
«Може, тут біда яка?»

Це раненько вийшли до хати
Лісникові діточки
Серед лісу пошукати,
Чи не вирости грибки.

«Он, який грибок! Диви но!» –
Хлопчик радісно сказав
І грибка – душків хатину

Він у кошик свій поклав.

«Гей, рятуйтесь, як хто може!» –
Крикнув гном. – «Рятуйтесь, ох!»
Він стрибнув у кущик рожі,
А гномиха – в буйний мох.

Лиш маленький Ромтомтомчик
Ледве очі протирав,
Як його русявий Ромчик
Із грибком у кіш поклав.

Та ще більш злякався сірома
(Та й чи не злякався б хто?),
Як його Олюся вдома
Вигорнула в решето.

«Гляньте, що воно за чудо! –
Запищала на весь двір. –
А ідіть но, добрі люди.
Пізнавати, що за звір».

Батько, що на всьому знався,
Відповідь дає якстій:
«Це душок такий спіймався,
Чоловічок лісовий!»

А до батька каже мати:
«Ти б забрав його куди!
Може, вміє він кусати –
Треба дітям ще біди!»

Та малий душок, на диво,
З голови шапчину зняв
І поважно, шанобливо
Діточкам поклін віддав.

Засміялися всі хором,
Ромко каже: «Він не злий!
Бачте, виріс він у борі,
А розумничок який!»

Посадили гостя діти
На коробку сірників,
Просять їсти, просять пити,
Та хлопчина посумнів.

У м'яку колиску лялі
Положили, щоб заснув,
Мух упертих обганяли,
Щоб не вибився зо сну.

«Може, схоче в нас він жити? –
Так сказав малий Роман. –
В лісі мусить він бідити,
А у нас він буде пан».

Та, як темна ніч настала,
Не заснув маленький гном,
А в лісок мерщій дав драла –
Втік відчиненим вікном.

Місяць видряпавсь на дуба
І малого запитав:
«Чом тікаєш, жовтодзюбе?
Ти ж вигоди там всі мав».

«Мав я всякі марципани,
Спав донесхочу і їв,
Та от, бачиш, ясний пане –
Я за волею тужив».

І пробрався поміж трави
Ромтомтомик наш притьмом
В гущину, де дожидали
Мати й батько Ромтомтом.

Вся сім'я з утіхи скаче,
Козачка цвіркун заграв –
Я випадком це побачив,
Ну, і вам тут розказав.

На шкільній лавці
Наш душок цікавий вдався,
Знати б він усе хотів:
І відкіль цей ліс узявся,
І чому в нім стільки пнів.

Чи пробудиться, лягає,
Чи з батьками в ліс іде,
«Тату, мамо», – все питає,
«А чому? – А як? – А де?»

Що там далі ген, за лісом?
Де живе рубач Тимко?
Чом пушистий хвіст у лиса,
А у зайця тіцький-о?»

«Що мені йому казати? –
Батько думає старий. –
Треба в школу записати,
Хай учиться хлопець мій».

В дуплах липи край діброви
Пугач школу, знай, завів –
Вчили там учені сови
Дивоглядних школярів.

Там білки і гороб'ятка
На березовій корі
Пишуть і рахують гладко
Наче справжні школярі.

Ромтомтом туди подався,
Сина в школу записав –
Як малий про це дізнався,
Тата цмок! – поцілував.

Ось іде він вже до школи,
Йде до школи перший раз
Веселенький, як ніколи,
Бо настав веселий час.

Відтоді душок щоднини
Без принуки в школу йде
Та й учиться без упину
І чому – і як – і де.

Там школяррики учаться
Пильно-пильно – це не сміх!
Гей, не раз Василь чи Настя
Зчервоніли б коло них...

Проць, що школи все боявся
І тікав аж за село,
Раз на липку ту зіп'явся
І заглянув у дупло.

«Правда це, чи, може, смішки?»
Проць із дива остовпів –
Там душок читає з книжки
Із березових листків.

Проць, хвилинку приглядався...
«Хто приніс цю ляльку тут?»
Далі вголос засміявся:
«Не даремний був мій труд!

Я візьму її додому
І нікому не віддам,
Не скажи про це нікому,
Буду гратись нею сам».

Тільки пальці розкарячив,
Ухопити і – гайда,

Пугач вже його побачив –
«Пугу! – закричав. – Біда!»

Надлетіли дикі бджоли
(Чи бува що гірше ще?),
Як шпигнуть, у серце коле
І у п'ятах запече...

Ой, тіка же Проць ледащо
З тої липи стрімголов,
Каптана продер нінащо,
Ногавиці розпоров.

Далі каже: «Що ж, драбуз!
Так і треба! Нащо брав?
Заробив я по заслuzі,
Та зате мудріший став.

Ось душок, малий, як палець,
Вчиться в школі а, о, є –
Я ж хлопчище – не бувалець
Обминаю школу все.

Більше школи не мину я,
Не віддам себе на сміх!
Буду вчитись а, о, у, я
І навчуся, далєбіг!»

Відтоді той Проць до школи
Точно день-у-день іде,
Не спізняється ніколи
І не б'ється вже ніде.

А душок уже навчився,
Де живе рубач Тимко,
Чом пушистий хвіст у лиса,
А у зайця тіцький-о!

Тішиться, радіє тато,
Сина в школу все веде:
«Вчися, вчись, щоб знав багато
І чому – і як – і де».

Пригода з яструбом
З татом, з мамою в дорогу
Ромтомтомик раз пішов,
Та в ногах почув знемогу,
Личко терном поколов.

Батько взяв синка на плечі
І подибав попід ліс –
Раптом глип! Погані речі!

Яструба лихий надніс.

Над узліссям край діброви
Яструб колесом літав,
Зранку вибрався на лови,
Бо порожній шлунок мав.

Вже доглянув яструбина
Ромтомтомів бравий рід,
Потекла по дзьобі слина –
«Добрий матиму обід!»

І злетів неначе камінь,
На сім'ю маленьку вмить,
Ромтомтомик крикнув «мамо!»...
І почув, що вже летить.

Бачить батько – ще хвилинка
Й пропаде маціцький син...
За патіжочок хлопчини
Учепився міцно він.

Хоч держався сина цупко,
Та дарма! Він зойкнув «ах»
І упав униз, мов грудка,
Із патинком у руках.

А тим часом вище й вище
Підлітає хижий птах,
Тільки вітер в ухах свище
І проймає серце страх.

Серед поля скирта сіна
Бовваніс, мов горбок,
Понад нею ніс дитину
Розбишака-яструбок.

Ви подумали б, що, може,
Так наш гномик ізлякавсь,
Що у лазурях ворожих
Про рятунок не гадав?

Ні, ніхто із нас не скаже,
Бачивши його тоді,
Що він хлопчик не відважний,
Не зарадний у біді.

Ромтомтомик руки витяг
Із широких рукавів,
Каптана лишив у кігтях,
Сам на скирту полетів,

Впав на скирту Ромтомтомик,
Аж в голівці нагуло,
Плющить очі від втоми,
Жаром мозок обдало.

Де не взявся Дзів-горобчик,
Мокру примочку приніс,
Шпак йому на поміч скочив,
До аптеки мчиться в ліс...

Дрізд Матвій всі ліки знає,
Славний лікар, хоч куди!
Окуляри закладає,
Зілля подає й води.

За годинку невеличку
Ромтомтомик вже здоров;
Розцвіло рум'янцем личко,
Жар в голівці похолов.

А тим часом батько-мати
Вибігають з-між кущів
(Шпак успів їм розказати,
Як обох в сльозах зустрів).

Пригорнула мама сина,
А татунь Ромтомтом
Каже: «Сміла ти дитина,
Будеш певно летуном».

Шпак собі: «Ну, та й завзятий
Цей хлопчина ваш малий,
Він зуміє раду дати
В небезпеці хоч якій».

А душок собі гадає:
«Так було, і буде ввік:
Небезпеки хто не знає,
Той безрадний чоловік».

Він узув свого патинка,
Що його татусь приніс,
І здавалось, гном-хлопчинка
Трішки з гордощів підріс.

Гостина в мишки
Між зеленою рістнею,
Під крилатим лопухом
Спочивав собі з сім'єю
Довговусий Ромтомтом.

Аж горобчик, бравий хлопчик
(Цвіркуненко звався він)
Із письмом у дзюбку скочив –
Посланець з чужих сторін.

На тонкім листку калини
Прочитав таке душок:
– Ромтомтомику, в гостину
Приїжджай хоч на часок.

Підписала Шкребетушка,
Сіра мишка з-за води;
Писнув гномик, наче мушка:
«Я б на крилах рад туди!

Мамо люба, – він питає, –
Чи дозволите піти?»
Мати радо дозволяє:
«Лиш вертайся вчасно ти!»

До струмочка збіг в долину,
Сів на тріску і – гайда,
Поки до куща ожини
Не прибила їх вода,

Далі став спинатись пішки
По вербових корінцях
І до хати пані Мишки
Перебіг недовгий шлях.

Гей, зраділа Мишка дуже,
Ромтомтомця обняла:
«Ну, кришинко, не дармуй же!
Всіх прошу я до стола!»

Круг стола засіли гості:
Три метелики, джмелі,
Із мисками по помості
Увихались дві бджолі.

А потому гороб'ятко
Взяло скрипочку: тір-лі!
Всі пішли в танок в порядку
І великі, і малі.

Гороб'ятку помагали
Музиканти-цвіркуни –
Як ушкварили – заграли,
Ноги рухались самі.

Джміль густим грубезним басом
Пісню-думу проспівав,

Бджілка з гарним рихилясом
Прочитала вірші два.

Павучок на павутині
Показав чимало штук –
«Ну, це ж чудо – не дитина!».
Похвалив старий павук.

Господиня у долоні
Заплескала на служок,
Щоб в чарках з квіток червоних
Наливали сік-медок.

Гості п'ють, пісень співають,
Гомін, сміхи звідусіль –
Господиню прославляють,
Дякують за хліб, за сіль.

«Ах!» – злякались мишенята
Стурбувало щось там їх!
Лихо! Віддалік на чатах
Кажуть, кіт Мурко заліг.

Гості потаємним ходом
Крізь кертиці темний дім
Враз прокралися до броду
У чагарнику густім.

З осоки ленок озвався:
«Ромтомтомику, іди!
Батько твій затурбувався
І прислав мене сюди».

На хребті прудкої риби
Сів душок, мов на сідлі,
І помчався понад глиби
В рідні сторони свої.

Батько-мати йдуть на стрічу –
«Ти здоровий? Що там? Як?».
Всі пригоди щось аж тричі
Їм розказував хлопчак.

Батько каже: «Не загинем,
Як щиренькі друзі в нас!
Пам'ятай це, милий сину –
Пам'ятай це повсякчас!».

І лягла сім'я маленька
Під крилатим лопухом:
Батько-гном, маленька ненька
І ще менший Ромтомтом.

А світляк, добрячий хрущик
Що за дня у мосі спав,
Цілу нічку невсипуще
Коло гномів вартував.

Рятуйте берізки
Ромтомтомик у діброві
Чує здаля «цюк» та й «цюк»
І супить брови
На такий зловісний звук.

Хтось діброву там рубає!
Серце ахнуло в душка;
Ромтомтомнк підбігає,
Заглядає з-за дубка.

На зеленій на галяві
Аж по пояс у траві,
Мов дівчата кучеряві,
Там стоять берізки дві.

Стан тоненький, зріст на диво
Біла, мов папір, кора –
Доглядала їх дбайливо,
Пуща матінка стара.

Коси їм вітри чесали,
Дощик вибілів кору –
Наче ті панни стояли
Дні берези у бору.

А рубач якийсь губатий
Із сокирою в руці
Підступає, щоб зрубати
Молоді берізки ці.

«Стій!» – гука душок щосили, –
«Не рубай! Облиш! Це гріх!
Що вони тобі зробили,
Що ти хочеш смерті їх?»

Молоді вони ще дуже,
І м'яке у них тільце –
То і сам подумай, друже,
Чи тобі на користь це?».

Рубачище не зважає,
Ніби він душка й не чув,
Розмахнувся, ударяє,
Бором глухо «цюк» загув.

«Ой!» – берізка злебеділа,
Як обсунулась кора
І її м'якого тіла
Ймилось вістря топора.

Ромтомтомик по підмогу
Дременув щосили в ліс:
«Гей, сусіди, ради Бога,
Рятувати йдіть беріз!»

Виповз чорний вуж з криївки
З-під тернового куща,
Припідняв з трави голівку,
Став лякати рубача.

Вовк завив, наїжив гриву,
Пугач крикнув, мов крізь плач,
Та у відповідь глузливо
Топором потряс рубач.

«Підійдіть, будь ласка, ближче,
То і вам тут буде смерть!».
Налякався вуж, вовчище,
Страх залив їм серце вщерть.

Джміль на ворога пустився,
Над чолом йому загув,
Та рубач і не скривився,
Лиш рукою відмахнув.

Вдарив він джмеля навідлі –
Джмелик у траву упав
І безпам'ятний, поблідлий
Непорушно він лежав.

Аж ведмідь, Бурмило бурий
Виступає з-між дерев,
Став дибка – і враз понурий
Сколихнув лісами рев.

Заревів, поглянув скоса,
Пазурями землю дряп:
«Ух, утру тобі я носа,
Покуштуєш ніжних лап!..».

Утікав же рубачище
Із діброви стрімголов –
«Ой, щоб далі! Ой, щоб швидше
Щоб хутчіше у село!..».

А в селі на раді людям
Заявив таке: «Кінець!»

Рубачем уже не буду,
З рубача зроблюся швець!».

А берізки на галяві
Зеленіють під ліском –
Там джмеля лікує бравий
Невеличкий Ромтомтом.

Лісова музика

Дощ ішов три дні без впину,
Заступили мряки світ,
Залила вода долину,
Не пройти її убрід!

На четвертий день, мов квітка,
Вийшло сонце з-поза хмар;
Дрізд зрадів: «Минула слітка!»
Виліз з-під листка комар.

Нав'язала білка вузлик,
В мандри став збиратись їж,
Застібнув останній гудзик:
«Час в дорогу, чимскоріш!».

Виглянув душок з криївки,
Виставивши носа пів,
Та й схопився за голівку,
З дива наче остовпів.

Де не глянь, по всій діброві
Лиш гриби, гриби, гриби,
Та такі густі й здорові,
Хоч граблями їх гребі!

Капелюхи в них крисаті.
Рівні білі тулубці,
Глянеш – нічого казати! –
Славні браві молодці.

На дубів верхів'ї вітер
Гомінкий, збиточний все
Тут і там торкає віти,
Злегка листячком трясе.

А на вітах і на листі
З попередніх мокрих днів,
Наче мавчине намисто,
Висять каплі срібляні.

Обірвалась крапельина
Із дубового листка
Та й униз з галузки лине

Промениста і важка.

Як летіла, то горіла,
Наче зірка в ніч лунку,
Як упала задзвонила
На червоному грибку.

«Дзінь», – по лісі звук роздався,
Забринів веселий тон, –
Ромтомтомик здивувався:
«Що це грає? Ксилофон?».

Друга, третя капля впала –
Їм переліку нема!
Пуца весело заграла
Раптом тонами всіма.

Вийшла музика на славу,
Гномик скочив у танок,
Скік наліво, стриб направо,
Сперши руки на станок.

Дятел взяв в танок сороку
Білку – їж, а бджілку – джміль.
Зайчик тупав так нівроку,
Аж згубив чумацький бриль.

Танцювали до втоми,
Аж попадали на мох –
Не охляв лиш Ромтомтомик,
Бо завзятий був за трьох.

Задивилось ясне сонце,
Як то ліс чарівно грав,
А маленький Ромтомтомчик
По-козацьки танцював.

Батько-мати вийшли з хати,
Поспиралися на тин,
До татуня каже мати:
«Та й гульвіса той наш син!».

«Дзінь»... Остання капля впала,
Чуду-музиці кінець –
Вся природа зашептала:
«Ромтомтомик – молодець!...».

Ромтомтомик подивився.
Батька-матінку пізнав,
Засоромився, закрився
І в тернину драла дав.

У вирій

Роз осінньою порою
Вибіг гномик з-між кущів,
Подививсь – ого! Горою
В вирій линуть птиць ключі.

«Варто б, – дума, – понад гори,
Полетіти їм услід,
Подивитися на море,
На чудовий дальній світ».

Бачить гномик – крук літає,
Кряче сумно понад ліс –
Хлопчик крука закликає,
Щоб його у вирій ніс.

«Добре, – каже крук. – На плечі,
Садовись мені, малий!
В теплий край шляхом лелечим
Ми полинемо якстій».

Линуть-линуть попід хмари –
Незвичайний був це лет:
Світ мов казка, зорі-чари,
А вони усе вперед.

Ось і пальми майоріють
Край пустині тем, де Ніл,
Сонце пражить, а не грію,
В річці плеще крокодил.

Крук ізморений, безсилий
Опустився край води:
«О, спасибі, кручку милий!
Як чудово тут, гляди!

Заживемо ми прекрасно,
Бачиш – снігу ні на лік,
Всюди любо, тепло, ясно,
Тут прожив би я весь вік!

Інші, бач, живуть тут люди,
Інші села і міста,
Піраміди тут, верблюди
І всіляка дивота».

Ходять, бродять, оглядають
Кожний кутик, кожний дім,
В кожную дірку заглядають,
Все таке цікаве їм.

Але крук жалівся: «Друже,
Я від спеки так упрів!».
Дзьоба він розкрив так дуже,
Мов верблюда з'їсти хотів.

«Щось з моїм здоров'ям крухо,
Спека силу в мене їсть,
В лобі жар, у дзьобі сухо,
Розпирає груди млість.

Надивились ми досхочу,
Тож пора б уже назад».
Гном пристав на це охоче:
«З того я безмірно рад!».

Крук розправив дужі крила:
«Ну! сідай! Готовий я!».
Знов попи три дні летіли
Понад гори і моря.

А четвертого дня зранку,
Як старенький Ромтомтом
Садовився до сніданку,
Став наш гномик під вікном.

«Зустрічайте, мамо-тату,
Йде до вас голодний гість,
Відчиняйте швидше хату,
Дайте їсти, все поїсть».

Мати сина обіймала,
Батько цмокнув тричі аж:
«Ти вернувся! Ми це знали,
Волоцюжко любий наш!

А теперечки, будь ласка,
Роздягайся і сідай –
Ось вареники, ось кашка,
Ти зморився – уплітай!».

Сніг упав... Мороз і вітер!
Надійшли зимові дні...
Таємничі срібні квіти
Розцвітають на вікні.

Гномик вшив собі кожуха,
З миші шкуркою підбив –
Не злякає завірюха,
Ні негоди лютий спів.

Хоч і холодно, щоднини
Він на совгах чи санках

Із вершечка кротовини
Лине вниз, неначе птах.

Так оце, маленькі друзі,
Все скінчилось без біди –
Ромтомтомик радий дуже
І спортовець хоч куди.

Білосніжки

До хатини Ромтомтомів
Загостив мамунин брат
І в дарунку дав малому
Пару див – рукавичат.

Славні це рукавичата,
Теплі і м'які, що ну! –
Гномик цмок і дядька й тата
Та й мерщій у ліс шугнув.

Вітер котить шум горою,
Спить діброва у снігу,
І берізка під вагою
Ізгнулася в дугу.

Коло дуба на узліссі
Сірий зайчик дибки став.
«Зайку, друже, подивися,
Що від дядька я дістав!».

«Гарні!» – зайчик став хвалити. –
«Та, хлопчино, май позір!
Бачиш, он з санками діти
Йдуть у наш сніжистий бір».

«Хто вони такі?» – «Я знаю,
Білосніжками їх звать –
У хатинці коло гаю
Із бабунею живуть».

Зайчик смик у нетрі швидко –
Ромтомтомик же малий,
Щоб його не стало видко,
Виліз на дубка якстій.

«Гу-гу-гу», – гуде вітрище
(Бач, розсердився губай!),
Між дубами грізно свище,
Гнівню трубить на весь гай.

Лютої пори такої
З-між засніжених дубів
Надійшло дівчаток двоє –

Невеличенькі обі.

Зупинились, назбирали
Трохи хмизу з-під беріз,
В'язку на санки поклали
І везуть крізь білий ліс.

Деревіють в стужі пальці,
А мороз гризе, мов псюк –
Каже Вірочка Наталці:
«Ой, не чую, сестро, рук...».

«А мені, – Наталка каже, –
Леденіє голова,
Вітер холодом аж пражить,
Та й шапчина не нова...».

Як почув душок, то скинув
Тим дівчаткам з дуба вниз
Рукавички і шапчину
Просто на санки, на хмиз.

Рукавички ж і шапчина,
Хоч маціцькії були,
Як летіли, в ту хвилину
Все росли, росли й росли.

І такі великі стали,
Що дівчата в тую ж мить
Надягли їх, хоч не знали,
Що вгорі душок сидить.

Тільки но пішли дівчатка,
Скік душок із дуба в сніг
І без рукавиць, без шапки
Навпростець додому біг.

А за ним Мороз погнався,
Все за вушка щип і смик:
«А, братухо! Що, піймався?
Заморожу на патик».

Вітер збоку забігає,
Дує, мов ковальський міх –
Ромтомтомик не зважає,
Засміявся і побіг.

Хоч біліти стали вуха,
Посинів маціцький ніс,
Не побачить Завірюха
Ні Мороз душкових сліз.

А як з чубом, повним снігу
Він забіг до хатки знов,
Кулачка зложивши в «фігу»,
Показав їм у вікно.

Прощання

Отакі-то мав пригоди
Ромтомтомик – молодець!
Правда? Гарний світ пригоди,
Тільки... книжечці кінець.

Любі друзі, час додому!
Добродушку, прощавай!
Може, ще колись до гномів
Ми навідаємся в гай.

Гетьманська шабля

Дійові особи:

І в а н М а з е п а, г е т ь м а н У к р а ї н и
І в а с ь, ш к о л я р
Х л о п ц і – п о л т а в ц і
М о т р я, й о г о с е с т р а
Д і в ч а т а – п о л т а в к и
А н д р і й, І в а с і в т о в а р и ш
С о н н а М р і я
Д в а П р и в и д и

Відслона

(Кімната, ліворуч двері у спальню, праворуч – у коридор. У лівому кутку стіл і три крісла. Під правою стіною шафа. За задню стіну править заслона, що в ході дії розсувається і засувається. Івась та Андрій сидять за столом над розкритими книжками, трохи збоку Мотря щось вишиває).

І в а с ь *(читає голосно)*. «І промовив Мазепа до козаків: «Браття, настав наш час! Віддячимо москалям за їх насильство над нами, за нелюдські муки й неправду, що їх заподіяно нам! Прийшов час скинути ненависне ярмо і нашу Україну зробити вільною самостійною державою!».

М о т р я. Це про Івана Мазепу – того, що був гетьманом України?

А н д р і й. Авжеж! Про славного Івана Мазепу, що разом з королем Швеції Карлом Дванадцятим заходився визволити Україну з московської неволі.

І в а с ь. Знаєте, відколи вчуся історії, ні один гетьман не припав мені так до вподоби, як Мазепа. Хіба... хіба ще Богдан Хмельницький, але без Переяславського договору.

А н д р і й. І мені також Мазепа – дуже припав до серця. Ану, читаймо далі, як там було!

(Дзигар на вежі повагом вибиває 10 разів).

А н д р і й *(глянув на стінний годинник)*. О, ніколи вже! Час мені додому! *(Складає книжки, зшитки і встає)*.

І в а с ь. Справді, вже десята! Жаль, що так швидко минув вечір!

М о т р я. Тобі, Івасю, аби книжка, та ще про давні часи, то ти так зачитаєшся, що хоч гарматою в тебе стріляй! Нічого не бачиш і не чуєш.

І в а с ь *(захоплено)*. Немає нічого кращого за добру книжку!

А н д р і й. І я так кажу! Завтра ввечері я знов прийду до вас, пограємось, почитаємо, а тепер – добраніч!

І в а с ь і М о т р я. Добраніч, Андрію! Приходь завтра! *(Андрій вийшов)*.

Мотря (*відкладає робітку*). Підуй я, постелю ліжко собі та й мамі, щоб не трудилися, як вернуться опівночі з роботи. А ти, брате, теж лягай – уранці ж до школи вставати пора! І хай тобі щось гарне присниться! (*Встає*).

Івась. Гарне, кажеш? А що, наприклад?

Мотря. Те, чого найбільше бажаєш. Ну, добраніч! (*Пішла у спальню ліворуч*).

Івась. Добраніч, сестричко! (*Приклав долоню до чола, задумався; потім встає з-за столу і виходить на середину сцени*). Справді, якого б я собі бажав сну? О, вже знаю! Хай би мені приснився Мазепа! Начитався про Мазепу і так розворушив думки, що ні про що інше думати не можу. Засів мені той гетьман у серці, і так мені його жаль, мов рідного батька. (*Підходить до столу і, нахилившись, пврелистковує книжку*). Ось і його портрет! (*Взяв книжку в руки, придивляється зблизька*). Так, славний гетьмане! Вибач мені, що не жив я в ті часи, коли ти заходився визволяти Україну. Мав би ти з мене вірного помічника, а Україна – завзятого оборонця. А Петрові, тому лютому цареві, що розпинав нашу Україну, я б показав, я б його провчив!.. Роздобув би шаблю і самопала, осідлав би коня вороного і перед боєм гукнув би з козаками так, як отут у книжці написано: «Волю здобути або вдома не бути!» (*Сідає за столом*). От було б славно! Може, я був би гетьманським чурою, може, козаком з охорони гетьмана. Може, він посилав би мене з наказами в бій... А втім, хай би мене зробили навіть кашоваром, аби я тільки міг чим-небудь прислужитися козацькому військові, своїй рідній справі!.. Дуже-дуже шкода, що не жив я в ті часи! (*Пауза*). Тож хай би мені хоч приснився мій Мазепа! Хай би сонна мрія перенесла мене в Київ, або в Батурин, або під Полтаву, хай би хоч одну хвилину міг дивитися гетьманові в очі, читати з його чола мудрі думки... (*Перелистковує книжку*). Ну, почитаю ще трохи – бодай думкою полину в минуле, хоч сумне, та славне...

(*Заглибився в питання, спершився на руку*).

(*Здалеку відзивається лагідна музика. Світло змінюється на синє. Позаду Івася в крузі білого світла з'являється Сонна Мрія в білій одежі, у прозорім серпанку, стає за плечима і простягає руки над головою хлопця, що трохи похилився, мов до сну. Музика затихає*).

Сонна Мрія (*говорить лагідним, притишеним, але виразним голосом*).

*Я Сонна Мрія, Сну сестриця,
Мене ти кликав – я прийшла.
Засни!.. Нехай тобі присниться
Прозорий сон, як срібна мла.*

*Не знає Сон, що неможливе –
Він вміє все, він може все:
Тебе у світ омани й дива
На ніжних крилах занесе.*

*І ти опинишся в країні,
Де княжить Привид і Мана,
Де воскресають мертві тіні
І оживає давнина.*

*Засни!.. Нехай тобі здається,
Що там, в минулому твій дім ...
Я Сонна Мрія, Сну сестриця,
Мене ти кликав – ну, ходім!*

(*Знов відзивається музика. Мрія бере за руку сонного Івася з заплющеними очима, виводить з-за столу на середину сцени і майже нечутно плече в долоні. З двох протилежних сторін входять Привиди в білому, один приносить козацький жупан, а другий – шапку. Мрія вдягає непорушно-сонного Івася, надіває на нього шапку – і всі троє зникають. Завіса, що закрила задню стіну, розсувається надвоє, відслонюючи полтавський краєвид з полями, рікою та вітряками.*

Музику переривають три гучні постріли з гармати, світло знов змінюється з синього на біле).

І в а с ь (*здрігається, торкається пальцями очей і відкриває їх, потім прикладає долоню до чола і розглядається*). Де це я? Ах, знаю: он Полтава, там бій кипить, рішальний бій. Гетьман і король міряються силами з царем... Боже, дай їм перемогу! (*Гуркіт гармат*). Ні, не видержу! Піду й я туди! Тільки ж у мене немає ні шаблі, ні будь-якої зброї... (*Задумується*). Нічого! Роздобуду від козаків! (*Вбігає гурт дівчат; побачивши Івася, зупиняється*).

Д і в ч а т а. Івась! Ти тут?

І в а с ь. Ви куди? Чого злякані? Що сталося?

1 д і в ч и н а. На нашому хуторі москалі!..

2 д і в ч и н а. Обійшли збоку наших!..

3 д і в ч и н а. А ми вихопились садками-городами, щоб подати вістку гетьманському військові.

1 д і в ч и н а. Ти знаєш, де наші?

І в а с ь. Он там, під Полтавою. Бачите? Горять хати і дим чорною хмарою звивається під небо.

2 д і в ч и н а. Івасю, заведи нас туди!

І в а с ь. Гаразд, я сам хотів туди йти. Не можу тут устояти без діла. Там б'ються мій батько і брат, рідну землю грудьми від ворога захищають, а я... Як думаєте, чи козаки дозволять мені воювати?

3 д і в ч и н а. Та ж певно – ти вже великий.

І в а с ь. Ходіть! Заведу!

(*Пускаються йти. Знов гуркіт. На сцену вбігає гурт хлопців*).

1 х л о п е ц ь. Стійте! Хто ви такі?

І в а с ь. Молоді мазепинці. Чи нема у вас шаблі?

2 х л о п е ц ь. Ми самі шабель шукаємо, гетьманові помагати хочемо.

3 х л о п е ц ь. Треба нам списів і самопалів.

1 д і в ч и н а. Ви вже вмієте стріляти?

4 х л о п е ц ь. Авжеж! Батьки навчили. Тільки ж вони самі в бій пішли і зброю взяли з собою.

5 х л о п е ц ь. А ми чули, що щось недобре твориться під Полтавою.

1 х л о п е ц ь. Там, кажуть, москалів видимо-невидимо, а наших козаків та шведів не так то й багато...

2 д і в ч и н а. Тому москалі наших уже й оточувати стали. На наш хутір наскочили.

І в а с ь. Ходім гуртом, поможемо козакам. Зброю там дістанемо.

Х л о п ц і. Ходім! (*Пускаються йти, але назустріч виходить Мазепа*).

В с і. Хто це?

І в а с ь (*придивляється уважно, а потім, знявши шапку, вклоняється в пояс*). Чолом тобі, ясновельможний гетьмане!

В с і (*пошепки між собою*). Гетьман! Гетьман! (*Вклоняються*).

М а з е п а (*схиляє голову*). Здорові, хлопці й дівчата! Куди в таку грізну годину мандруєте?

І в а с ь. До війська козацького.

М а з е п а. Невже?

Х л о п ц і. Ворогів бити.

Д і в ч а т а. Рани козацькі білим полотном перев'язувати.

В с і. Прийми нас, гетьмане! Хай і ми послужимо Україні!

М а з е п а. Спасибі, голуб'ята! Прийде час, що Україна покличе вас на службу. (*Опустив на хвилину голову*). Та не тепер!.. Тепер вона, мов чайка при битій дорозі, квилить-ридає над гніздом своїм зруйнованим... Ворог знову чорною хмарою налягає на нашу землю, нові кайдани їй готує.

І в а с ь. А бій – там, під Полтавою?

М а з е п а. Гармати замовкли... Не гримлять рушниці... Бій скінчився!..

В с і (*з тривогою*). І що ?

М а з е п а. Козаки і їх союзники шведи боролися, як леви, але перед ворожою навалою не сила було встоятись... На полі бою під Полтавою цар святкує перемогу.

В с і (з жахом). Боже!..

М а з е п а. У всьому Божа воля! Тяжкі часи чекають Україну, але не пора на розпач і на сльози! Боротися вона не перестане! Ми програли один бій, та не програли боротьби. Боротьба триватиме довго, як довго народ живий.

І в а с ь. Але москалі тебе спіймають, гетьмане!

Х л о п ц і. Ми не дамо тебе ворогам:!

Д і в ч а т а. Ми сховаємо тебе!

М а з е п а. Ні, не так, мої любі! Я з козацьким військом і з запорожцями подамся за турецьку границю. Там куватимемо нову зброю і чекатимемо пригожої пори, щоб знову з перемогою і волею вернутись у рідний край.

В с і. Хай вам Бог допоможе!

Д і в ч а т а. Ми щоранку молитимемось за це.

Х л о п ц і. Щодня будемо вас ждати-виглядати.

М а з е п а. Моліться і ждіть, а тим часом ростить у силу і в завзяття. Не зрадьте рідної Матері нашої, козацької Вітчизни!

І в а с ь. Ясновельможний гетьмане! Ти наш батько і всій Україні голова. Ми зробимо, як ти кажеш. Ні одного прихильного слова, ні одної усмішки, ні одної послуги не матиме ворог від нас! Серця нашого в неволю не віддамо!

М а з е п а (втішеним, кладе йому руку на плече). Бачу: ти, мов жива любов краю нашого рідного. Ти вірність і непохитність роду нашого козацького. Чи вся молодь така, як ти?

В с і. Вся, вся, гетьмане!

М а з е п а. То маєш, юначе, від мене шаблю гетьманську. Передаю її цвітові України, молоді нашій – на твої руки. Будь ти для неї, як розум і серце! Будь її сторож і провідник! «Візьміться всі за руки, не допустіть гіркі муки Матці своїй більш терпіти!». (Відпинає шаблю). Бажайте волі, прямуйте до волі і цінуюте волю понад усе, як цінували її славні предки наші! (Подає шаблю). А як прийде час, «самопали набивайте, гострих шабелю добувайте, а за віру хоч умріте і вольностей бороніте!».

І в а с ь (приймаючи шаблю, вклоняється). Спасибі, ясновельможний! Буде так, як бажаєш. Шабля – це знак боротьби. Великий дар і великий обов'язок для мене, для нас усіх. Хай Бог тебе оберігає, а нам допоможе!

В с і (вклоняючись). Спасибі й від нас!

І х л о п е ц ь. Ми будемо вірні заповітам батьків, що поклали голови під Полтавою.

І д і в ч и н а. Не осоромимо Матері нашої Вітчизни!

М а з е п а. Спасибі й вам від мене, соколята! Ви осолодили мені гірку розлуку з рідною землею. Я відходжу, але моє серце залишиться з вами, з усім народом, з нашою Україною. (Пригортає Івася й цілує в коло). Будь же непохитний як справжній лицар-козак! Як Байда, як Сагайдачний! «Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права!». Прощайте! Будь здорова, молода Україно! На тебе моя надія!

В с і. До побачення! До побачення! (Вимахують шапками і руками, прощаючись з гетьманом. Хтось з гурту заспіває «Гей, у лузі червона калина», всі підхоплюють. Під кінець строфи хлопці відходять в одну сторону, а дівчата – в другу).

І в а с ь (залишився сам-одинокий з шаблею на долонях. Підносить її і цілує. Світло темніє. Очі в Івася заплющуються. Заслона знову закриває краєвид. Відзивається тиха музика. З приємкою виходить Сонна Мрія і два білі Привиди. Сонна Мрія здійснює з Івася жупан і подає першому Привидові, потім здійснює шапку і подає другому. Привиди відходять).

С о н н а М р і я (бере Івася за руку і веде його за стіл. Івась сідає і похилиється над книжкою. Шаблю кладе на столі так, що її не видно. Сонна Мрія стає за його плечима і, простягнувши руки над його головою, говорить).

Я Сонна Мрія, Сну сестриця –
Скінчився сон... Я йду... Прощай!..

*Та не забудь – запам'ятай,
Що чайка ще над полем в'ється
І дух Мазепи з-під Полтави
До боротьби, до волі й слави
Невпинно кличе Рідний Край!
Про це ти завжди пам'ятай!..*

(Повторюючи «пам'ятай!»). Сонна Мрія відходить у тінь і зникає. Раптом відзивається електричний дзвінок. Ясне світло).

Маруся Богуславка

Є в Україні місто Богуслав. Одного разу напали татари на це місто. Пов'язали людей і погнали їх у Крим у тяжку неволю. Спіймали татари й дівчину Марусю з Богуслава. Їй було шістнадцять років.

Дуже гарна була Маруся. Коли її продавали на базарі, вона дуже сподобалась багатому турецькому паші. «Яка гарна дівчина! Вона – наче квітка, – подумав турецький паша. Візьму її до свого дому. Виховаю в мусульманській вірі та в турецьких звичаях Нехай буде туркенею, за дитину мені буде».

Купив турецький паша Марусю. У свою палату привів, у турецьку одягу одягнув. Узвав учителів, щоб дівчину навчили по-турецькому, щоб зробили її туркенею. І вчили вчителі так, що Маруся жодного українського слова не чула, хреста не бачила, молилася не до Христа, а до Аллаха.

Але дівчина глибоко в серці пам'ятала рідний край, чудове своє село, річку й білі хати.

Минули роки. Виросла Маруся й стала туркенею. Турецького пашу рідним батьком називає. Живе в розкошах і вигодах.

Коли паша з дому виїжджає, то ключі від усього господарства їй у руки віддає. Чудова у паші палата, вся у золоті та сріблї. Багато квітів у саду.

А за садом стоїть вежа висока, із сірого каменю збудована, у землю глибоко вмурована. Багато разів Маруся пашу питала, що то за вежа. Турецький паша мовчав, нічого не відповідав.

Одного разу ввечері пішла Маруся в сад погуляти. Підійшла до вежі. Дивиться та думає, нащо паша таку вежу збудував.

Раптом почула вона пісню. То не один голос співав, то кілька сотень людей співало. Співали про те, що вже тридцять років у неволі сидять, Божого світу, сонця не бачать.

Дівчина слухає. Що це? Пісня й слова наче знайомі, близькі її серцю.

Маруся здогадалась: то невольники з України в цій вежі-темниці без сонця вмирають.

З того дня Маруся все думала, як допомогти бідним невольникам.

Одного разу турецький паша до мечеті на молитву поїхав. Маруся взяла ключ від вежі. Побігла до неї. Ключем двері відімкнула.

Стала на порозі і ахнула. Триста козаків, бідних невольників, на соломі лежать. Руки їхні заковані в кайданах.

– Невільники нещасні, я вам двері на волю відчиняю! – промовила Маруся.

Подивились невольники. Не можна цій турецькій дівчині вірити, хоч вона й по-українському говорить.

Тоді Маруся заплакала:

– Брати мої рідні! Я допомогти вам хочу! Кажу вам, у землю християнську втікайте, поки турки ще нічого не знають.

Вийшли невольники з холодної вежі, сіли на човни та й поїхали в Україну.

А коли останній невольник з вежі вибігав, Маруся сказала йому:

– Прошу тебе, козаче, як будеш в Україні, заїдь до міста Богуслава. Знайди мою матір і батька. Передай їм поклін від дочки Марусі. А я в Україну не повернуся, бо я вже туркенею стала.

А той козак був бандуристом.

Як повернувся він в Україну, то склав прегарну думу про турецьку бранку Марусю Богуславку і скрізь про неї людям співав.

Слухали люди думу, тяжко зітхали, й питали, що сталося з Марусею. Але козак бандурист цього не знав і в думі не розказав.

Так і залишилася навіки незнаною доля дівчини-бранки, Марусі Богуславки, що без своєї вини туркенею стала та братам рідним – невільникам бідним волю дарувала.

КАЧУРОВСЬКИЙ ІГОР

Качуровський Ігор (1918, м. Ніжин – 2013, Мюнхен) – український письменник, літературознавець, мовознавець, теоретик літератури, критик, перекладач, учений, педагог, радіожурналіст. Один із членів-засновників Об'єднання українських письменників (ОУП) «Слово», Спільки аргентинських письменників, Національної спільки письменників України, Лауреат різноманітних премій та орденоносець.

З 1943 року разом із родиною емігрує до Австрії, де перебував у таборі біженців, згодом переїздить до Аргентини. З 1969 року мешкав у Мюнхені (Німеччина). Помітне місце у творчості займає поезія, представлена у збірках «Над світлим джерелом», «В далекій гавані», «Пісня про білий парус», «Свічада вічності», «Осінні пізноцвіти» («Село в безодні»), «Лірика». І. Качуровський автор діалогії «Шлях невідомого» і «Дім над кручею», повісті «Залізничний куркуль», монографії «Новела як жанр», спогадів «Крути мого дитинства», підручники «Строфіка», «Фоніка», «Нарис компаративної метрики» та ін., критичних розвідок «Ми – в Аргентині», «Перекладачі української діаспори», «Українська література в світових енциклопедіях, словниках і довідниках», «Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори» та ін., що виходили на сторінках журналів «Сучасність», «Визвольний шлях», «Всесвіт» тощо. Окремими книгами вийшли його переклади, серед яких «Золота галузка», «Стежка крізь безмір», «Пісня про Роланда» тощо. У літературі для дітей та юнацтва виступав у жанрі віршованої казки, серед яких «Пан Коцький».

Пан Коцький

На селі, в одній господі
Жив колись муругий кіт.
Та такий брехун і злодій,
Що іще не бачив світ!
Ось украв він кусень м'яса,
За хвилину все пожер
Та вже цілить на ковбаси –
Як дістати їх тепер?

Але хтось йому наврочив:
До ковбас він не доскочив,
А штовхнувши тарілки
Геть потовк на черепки!
А господар згріб котища
Та давай його учить.
Б'є дрючком, аж вітер свище,
А котяра знай нявчить.

Коли раптом стало тихо...
Бачать, кіт уже не диха.
І господарі удвох
Поставали та й не знають,

Чи вдає, чи справді здох?
Ось тоді господар каже:
«Хай тому котові біс!
Щоб звести насіння враже,
Занесу його у ліс!

В лісі тихо, в лісі глухо,
Між гілками вітер дмуха...
Занесу його у ліс!
Хай там вовк його поцупить,
Шкіру хай ведмідь облупить,
А кістки потрощить вепр!» –
Та й заніс його у дебр.

Тихо в лісі, глухо в лісі,
А по хащах ходять рисі,
І ведмеді, і вовки –
Гострозубі хижаки.
Розтулив котяра очі
(Він лише вдавав, що здох),
Бір стоїть, темніший ночі,
А кругом – зелений мох.

Скрізь шипшини і ожини,
І ніде нема стежини.
Сів сердега на пеньку,
Думу думає гірку.
Коли зирк – іде лисичка,
Чепоруха-молодичка.
Як побачила kota,
Зупинилась і пита:

– Хто ти є? Якого роду?
Як забрів ти в цю господу?
– Я – пан Коцький, – каже кіт, –
Це славетний дуже рід.
А цей ліс – моя дідизна,
Кожен звір це скоро визна:
Нам, котам, належить світ!
– Добре, – каже тут лисичка,

Чепуруха-молодичка, –
Чоловіком будь моїм
І ходім до мене в дім!
От побрались молодята,
У лисички в лісі хата,
Невеличка, чепурна,
Гарно прибрана вона.

Кіт набув поставу хвацьку,
Люльку курить він козацьку,
Вибиває об пеньок.

А йому лисичка годить,
Коло нього тільки й ходить,
Ніби справді він панок.
І така вже рада-рада,
До села щоранку – шась,
Там гарненько курку вкраде
І котові всю віддасть.

В лісі темно, в лісі глухо,
Між гілляччям вітер дмуха,
І пташинний спів замовк.
Сумно вовкові самому,
До лисиччиного дому
Завітав у гості вовк.
Та лисичка не впускає,
Каже: – Утікай чимдуж!
В мене є пан Коцький – муж.
Коли він тебе спіткає,
Розірве тебе і з’їсть,
Бо така вже в нього злість!

В лісі темно, в лісі тихо,
Сам ведмідь і ведмедиха
Із маленьким ведмежам
Погуляти вийшли там.
От кортить їм завітати
До лисиччиної хати,
А лисичка каже їм:
– Не впусти до себе в дім.
Повертайтесь, але тихо,
Бо я вам не хочу лиха,
Щоб пан Коцький вас тепер
Не почув і не роздер...

Вибравши погожу днину,
Вийшла лиска на гостину
В найгустішу темну дебр,
Де живе могутній вепр.
Каже: – Не заходь до мене,
Бо я замужем тепер.
Тільки муж мій злий, скажений,
Всіх забив би і пожер.
Він – пан Коцький, лютий кіт,
А котам належить світ!

Страшно вепрові старому.
Стрів ведмедів коло дому
(Ведмедисі був він кум)
Та й про свій повідав сум.
Каже: – Треба на пораду
Лісову скликать громаду,
Може, знайдемо тоді,

Як зарадити біді,
Щоб пан Коцький нас тепер
Не порвав і не подер...

В лісі тиша вікова.
Чути, як росте трава.
Угорі скрипить ялиця,
Сиплеться на землю глиця,
Зеленіє темний мох.
От зійшлись вони утрюх:
Хижий вовк, ведмідь-бурмило,
З ними й вепр-невмите рило.
Кажуть: – Щоб тримати мир,
Запросімо їх на пир –
Пана Коцького й лисичку,
Чепуруху-молодичку....

Погодились без вагання
Та й пішли на полювання
Хижий вовк, ведмідь-бурмило,
Третій вепр-невмите рило...
Вполювали разом тура,
Що на ньому груба шкура,
Зате м'яса, якби хтів,
Вистачить на сто котів.
Затягли його у дебр
Вовк, ведмідь и дужий вепр.

Поставали, піт втирають
І довкола позирають:
– От і маємо як слід
Пану Коцькому обід!
Тільки страх їх огорта:
Як закликати ката?
Каже вовк: – Уже з добу я
Щось нездужаю, слабую...
А ведмідь: – А я – незграба,
Неповороткий, як баба...
Мовить вепр: – А я старий,
Це не те, що землю рий...

Аж зненацька з-за куща
Вибігло до них зайча.
Тут вони йому зраділи,
Кажуть: – Зайчику наш милий,
Ти проворний, ти меткий,
Швидконогий і прудкий.
Через хащі, переліски
Побіжи мерщій до лиски,
Побіжи через ліси,
На гостину запроси,
Запроси її як слід

З паном Коцьким на обід!

От збирається лисичка,
Чепуруха-молодичка,
З паном Коцьким на обід,
Прибираються, як слід.
Пану Коцькому вона
Одягає жупана,
Витяга йому із скрині
Шаровари темно-сині,
Чобітки, немов на свято,
Що лишив покійний тато,
Капелюх його з пером,
Сріблом вишитий кругом...
І такі вони розкішні,
Набундючені і пишні,
Разом рушили у путь,
Де з обідом друзі ждуть.
А лисичка невеличка,
Чепуруха-молодичка,
Каже: – Любий, подожди,
Я сама піду туди,
Щоб не сталося біди.

Підійшла, очима блиска
І говорить звірам лиска:
– Вовче-брате! Ти мерщій
Заховайся за кущі.
Ти, ведмедю, вуйку любий,
Ліпше видряпайсь на дуба!
Друже-вепре, та ж і ти
Мав би далі відійти,
Бо пан Коцький – лютий гість,
Він порве вас і поїсть!

Бідні звірі од біди
Поховались хто куди.
От на дуба зліз бурмило,
Дужий вепр-невмите рило
Весь зарився в листя й хмиз.
А вовцюра в кущ заліз.

От наш кіт угледів тура,
Що на ньому груба шкура,
Але м'яса стане там
На вечерю всім котам.
Облизавсь котяра ласо:
– Добре м'ясо! Сите м'ясо!
Кличе вголос: «Мау-мав!»,
Ніби сам його піймав.

А довкола звірі тихо
Причайлись: буде лихо,
Коли мало ще йому
Стільки м'яса одному,
То, диви, в недобрий час
Він з'їсть котрогось із нас!
А комарик «дзиг!» та «дзиг!»
Вгору-вниз, вгору-вниз...
Через хмиз і через лист
Визирає вепрів хвіст...
Він кружляє низько-низько
І сідає на хвостисько.
Бідний вепр приник увесь,
Та зненацька хвіст – шелесть!

В лісі морок, в лісі тиша.
Чує кіт – неначе миша
Серед листу шарудить.
Він стрибком-прожогом вмить
(Бо на це у нього хист)
Вепра тільки хап за хвіст!
Той шарпнувся – та тікати,
Не пізнав своєї хати
І в найдальшій з темних пущ
Заховався в хміль і плющ...

А пан Коцький з переляку
Стриб на дуба, на гілляку,
А бурмило звідти сторч
Головою прямо в корч!
Кіт тремтить, зірвавсь із жаху –
Та на вовка бідолаху,
Пазурами просто в ніс,
Той як схопиться – та в ліс!

А тим часом на селі
Зміни стались немалі:
У господі – сум і тиша,
На столі гуляє миша,
Загніздилися в норі
Отакенні-о щури,
Вуж – у сінях, тхір – в коморі...
А господарі аж хворі.
Жаль сердешних огорта:
Як їм бути без kota?
І господаря з села
Господиня посила:
«Приведи kota живого,
А назад не йди без нього!»

Довго лісом той бреде,
А kota нема ніде,

Вже на другім кілометрі
Почалися дикі нетрі:
Скрізь ялини та дуби,
Та модрини, та граби,
Та малини, та гриби,
Та шипшини, та ожини
І ніде нема стежини.
Коли чує: кіт нявчить,
З жаху вепр там верещить,
Вовк, як цуцик, скавулить,
Ніби щось йому болить,
Застогнав ведмідь-бурмило,
Мов життя йому немиле...

Коли бачить: через дебр
Утікає лютий вепр,
Далі вовк кущами скаче,
А ведмідь біжить та плаче,
І жене за ними в слід
Кіт, його муругий кіт!
Тут з котом вони спіткались,
Обіймались, милувались
І раділи без кінця.
Тим скінчилась казка ця.

Тут ми бачимо kota:
В теплій затишній господі
Про свої ж таки пригоди
Довгу казку він чита.

КОБЕЦЬ ОЛЕКСА

Кобець Олекса, Воронин Олексій (1892, м. Канів, Черкаська обл. – 1967, Нью-Йорк, США; справжнє ім'я Олексій Петрович Варавва) – український письменник, редактор, перекладач російської класичної літератури, культурний діяч. Член Об'єднання українських письменників «Слово», учитель і засновник школи українознавства.

З початком Другої світової війни залишився під німецькою окупацією, згодом евакуювався на Захід, де перебував у німецьких таборах переселенців. По третій хвилі еміграції переселився до США.

Автор автобіографічної повісті «Записки полоненого», роману «Люлі-люлі, дитино», патріотичної п'єски «В Тарасову ніч», сценарію «Червона хустина», поезії «Під небом чужим», поеми «З великих днів». Для дітей написав поезії «Ряст», «Сходить сонце», «Чайка», «Снігурі» та ін., що виходили у збірках чи публікувалися у різних періодичних виданнях («Веселка», «Соняшник», «Наше життя»). Багато його творів ще не опубліковано.

Од синього Дону...

Од синього Дону до сивих Карпат
Одна нероздільна родина:
Без панства, без рабства, насильства і ґрат –
Вільна, незалежна Україна!
Сини України! Ставаймо вільні

Під прапор ідеї одної:
Зберем з поля рідного квіти рясні
В вінок України вільної!
На нашім прапорі вогненні слова,
Запалені гнівом народу:
«Хай зникне безслідно тюрма вікова,
Вперед за братерство й свободу!»
Сини України! Ставаймо в ряди!
Ставаймо в незломную лаву:
Стяг Волі і Правди ми будем нести
Вільній Україні на славу!
Нехай же від Дону до сивих Карпат
Живе нероздільна родина:
Без рабства, без панства, насильства і ґрат –
Вільна, незалежна Україна!

Записки полоненого

(уривок)

У Карпатах

Обоз і канцелярія зупинилися перед самим входом до Карпат, у селі Мізенці, а мені наказали негайно гнати з якимось пакетом до полку, в гори, аж до Вишківського перевалу, до позицій.

Не маючи найменшого розуміння, як треба поводитися з військовим, «бистрим та легкокрилим» моїм конем (дома в батька я знав, коли напувати, коли годувати, коли коневі треба дати відпочити, але то було давно-давно, ще в дитинстві десь!), я погнав свою руденьку вузькою, крученою дорогою в Карпатські гори, і гнав, немилосердно підбадьорюючи нагаєм, безперестанку всі сорок кілометрів, поки не «добіг» до місця, де розташувався полковий штаб. Це було на узбіччі високої верховини – 892, коло церкви, в священницькому домі. Моя бідна, на всі чотири ноги крива, кобила ледве-ледве видихала таку дорогу. Коли ми з нею прибули до місця, вона просто лягла, і вже не хотіла більше служити, та й край...

Це мені стало в пригоді. Бо коли ще виявилось, що й погодувати сердешну конячину коло штабу нічим, начальник команди зв'язку, маленький, червоноликий поручник Травінський похитав-похитав поважно головою, загнув на мою адресу крутеньке слівце (це після того, як із ним поговорив про мене мій давній «приятель», губатий унтер Кокін) і сказав:

– Не буде з тебе ординарця – віддай коня до кухні, а сам ставай за телефоніста.

– Як за телефоніста, то й за телефоніста, – чому ні? – байдуже подумав я.

Так безславно закінчилася моя кавалерійська кар'єра в славетній царській армії...

А потрапив я до чортових зубів Кокіна, вперше в його повне розпорядження, бо керував телефоністами тільки він. А що це мало значити, я добре вже знав.

– Не буде мені спокою й на мить, – гірко думав я, прощаючись із руденькою, що жалібно-жалібно на мене дивилася, неначе я винен був, що їй, нещасній тварині, доводиться так мучитися, нарівні з людьми...

Почалося з тієї самої ночі. Кокін призначив мене, звечора ще, разом із другим – затурканим, безсловесним телефоністом, у найтяжче й найнебезпечніше місце і – в «секрет» поперед наші окопи, з телефонним апаратом.

Тієї ночі відчув я, що не всіх іще неприємностей війни зазнали ми досі.

На височині 1100 футів (над поверхнею моря), на так званому Вишківському перевалі (славетна гора Маківка, де загинула така сила людей, зокрема – українських Січових Стрільців, була від нас праворуч, далеченько – за кількадесят кілометрів), розташувався в окопах наш полк.

В глибоким снігом занесених Карпатських горах годі було й думати про нормальні окопи в землі, що бодай трохи захищали б від дошкульної зими 1915 року. Тут усі наші роти лежали просто в снігу цілими місяцями, щоправда, в снігу, розчищеному за всіма правилами фортифікації:

снігові окопи порито було з заламами, з ходами сполучення, були навіть снігові бліндажі. Ворожа куля в сніговому окопі, щоправда, менше дошкульна, ніж у звичайному – для неї досить піваршинної товщини, щоб вона втратила, зашипівши в снігу зрозгону, всю свою силу.

Отже, не кулі непокоїли, а лютий, невідступний, невимовний холод. Благенькі чобітки, що на них обтікав, крижаніючи, сніг, не захищали ніг од холоду; аж ніяк не гріла тонка шинеля, і ви вже з першої півгодини в сніговому окопі починали трястися, як у пропасниці. А перед вами – довга-довга, нескінченна зимова ніч. А над вами цілу ту ніч вис, верещить, сипле, мете снігова завірюха, а вас посипають кулями шрапнельними згори...

Тільки шапка, знаменита карпатська шапка, що розкладалася начетверо й закривала шию, вуха й горлянку, правила за справжній порятунок і єдину відраду в ті страшні карпатські ночі. Проте, шапка не дуже помагала всьому тілові: щоранку до полкового лазарету тяглися з окопів десятки людей з пообморожуваними за ніч ногами, руками, боками, задами... На їхнє місце щодня прибували нові й нові лави ополченців.

Нам у секреті першої ночі не пощастило. По-перше, нам це дали білих балахонів (пізніше всі розвідки, застави й секретні завжди надягали на себе білі, з в'язі, балахони аж до п'ят, із кобеняками на голови, і це не вдавало ворогові добачати в снігових заметах людських постатей), а по-друге, коли ми вже геть-геть од своїх окопів одплазували в напрямку до ворожих, потихеньку розмотуючи телефонний дріт, хтось із нас, чи обидва разом, десь спотикнулися, поточилися, і з усього розгону покотилися в якийсь невидимий переярок.

Затріскотіло гілляччя смerek, нашими тулубами потривожене, і не встигли ми підвестися, щоб доміркуватися, що саме сталося, як заясніла зовсім близько перед нами ракета з австрійського округу, забахкали часто-часто постріли рушниць по всій, до того тихій, лінії, залопотів дрібно кулемет.

Нас урятував переярок, але верталися ми, прориваючися, мов кроти, в снігу до своїх окопів, до самого світанку.

День після того довелося вартувати в окопі, і, на вечір ми мали правої на зміну для відпочинку.

Так тяглося з тиждень. Кокін зловтішався з моїх невдач, за всякої нагоди призначав у дуже небезпечні місця, добре знаючи, що не піду я протестувати, а свою компанію пильнував він тримати, та й сам терся, більше коло самого штабу, де й тепліше, і затишніше, і зовсім для життя безпечно.

Але на злість йому сталося раз якось так, що в приміщенні вартового телефоніста коло штабу, коли саме він, вартовий телефоніст, десь вийшов, подзвонив телефон, і я, будучи тут, узявся записувати телефонограму з окопів. Була вона нескінченно довга, досить плутана, але я хутко ловив слова, низав їх дрібним письмом на «книжці телефонограм одержаних», і не бачив, що за мою спиною стоїть начальство.

Коли і я скінчив телефонограму, поручник Травінський поклав мені на плече руку:

– Е-е, да ти, виходить, грамотний?!

Йому, мабуть, очортіло розбирати курячу дряпанину Кокінових приятелів, і він тут таки сказав:

– Так ти, брат, лишайся тут, у нас.

З цього можна було тішитись. Бо у всякому разі, не тільки від кулі, а й від одмороження ніг та рук тут захисток Певний.

Сталося, проте, якось так, що вже другого дня Кокін, блискаючи втішно очима, передав мені наказа-наряда – вартувати в землянці батальйонного, під верховиною 1100, недалеко від окопів. Чи забув до ранку поручник Травінський свою обіцянку, чи унтер Кокін був за нього дужчий, але потюпав я знову ближче до куль, до вогню, до небезпеки, копу, за нею – правда, небезпека була тільки в час переходів од штабу до землянки. Треба було вийти на гору, пройти з кілометр чистим місцем, попід лісом, потім узенькою, крученою стежкою через ліс у долину (а ліс аж стогне, аж реве від пострілів, од вибухів шрапнелів), далі підвестися до половини 1100-ї верховини, а там і землянка – «штаб» підполковника Корвін-Крукоського.

Рідко коли стрічав я на своєму віку таких дурних підполковників. Він анітрохи не соромився нашого брата – солдата, складаючи свої щоденні галасливі реляції про блискучі перемоги над ворогом на його бойовій ділянці. А що ті реляції він диктував кожного дня перед вечером одному з нас, телефоністів, уголос, то, зрозуміло, що й усі, хто був у землянці, чули і добре знали, як начальство втирає очки своєму вищому начальству.

Він, знову, анітрохи не соромився присутніх, читаючи листи від жінки й готуючись писати їй, наперед хвалився про все, що має написати. А в тих листах до жінки мали фігурувати і тьми вошей, що вже «всю рослинність, уяви собі, скрізь, геть чисто всю пооб'їдали на мені», і що від сидячого життя «одна половина заду, моє золотко, загниватися почала»...

В землянці й коло землянки батальйонного Корвін-Круковського я пробув беззмінно щось із місяць, часто носив його переможні реляції до полкового штабу ночами, і вони просто пекли мені руки, бо, здавалося, і конверти з ними повинні би були пашіти з сорому за серйозну, дорослу, відповідальну людину, що так безмежно бреше. Коли б бо підрахувати всі перемоги бойової ділянки підполковника Корвін-Круковського за самий тільки той місяць, то вийшло би, що ні фронту, ні взагалі війни давно вже не повинно бути – все бо розтрошили, зім'яли, потоптали «доблестні» частини другого батальйону шостого фінляндського полку стрілецького...

Правда, ділянка підполковника Корвін-Круковського була таки неспокійна. Траплялося, і досить часто, що впродовж доби відбувалося по вісімнадцять атак на цій ділянці, з перемінними завжди успіхами. Правда, людський склад батальйону за місяць цілком обновлявся кілька разів, але сам підполковник за весь той час жодного разу навіть не визирнув із землянки. Він навіть «генерала» вживав, щоб не виходити, не наражатися на небезпеку, і його денщик мав не зовсім приємний обов'язок – виносити кілька разів на день (а після посиленої гарматної стрілянини – особливо часто підполковницький послід геть-геть за землянку, в зарослий віковими смереками переярок...

За всю цю хоробрість підполковник Корвін-Круковський, ще за моєї пам'яті, одержав найвищу воєнну нагороду – солдатського георгієвського хреста. Всі інші нагороди – Анни, Володимира, золоту офіцерську зброю він мав іще до Карпат, напевно, за такі самі блискучі бойові перемоги...

У відрядження додому

Цей розділ моїх спогадів буде найкоротший, бо не вистачає снаги переказати ті переживання, що опанували всього мене на звістку, що, нарешті, наша комісія таки вирушить до Києва, і мене до неї приписано, їхав якийсь незначний офіцер, здоровий, високий унтер із обозу і я.

Кілька днів чекали, поки все буде оформлено, в обозі другого розряду, в тій самій Мізенці, під Карпатами, де обоз зупинився з самого початку. Тут містилася й полкова канцелярія. Тут працював і мій любий Хома Мельниченко. Але товариш Хома саме тоді переживав трагедію суперництва з Мишею Бурловим, теж писарем, за дівчину. Через те мені уваги він оддавав менше.

Це була Муся – дячкова дочка, що в їхній хаті містилася й канцелярія. Господар хати, старий Микола Костів, був пресимпатичніша в світі людина, м'яка, чула, тонкосльоза.

Почалося з того, що старий Костів, зачувши, що я їду до Києва, кинувся мене обіймати й залився гарячими слізьми... У Києві живе його син – Кость Миколаєвич, може чулись-те, пане добродію, композитор Верховинець. А якже, а якже, він і одружився там... І ще минулого року, коли не було цього нещастя на нашу голову, цієї проклятої війни, приїздив із своєю дружиною в гості до старого. Аякже... І що ми тоді пережили, пане добродію, як вони поїхали!.. Бо як тільки поїхали, то донесли на нас сусіди, пане-добродію, що то царський наслідник із Росії приїздив із моїм сином, передягнений за дівчину – а вона ж у нього, пане-добродію, маленька, дрібненька, як хлопчик... То й почали мене тягати... А тут війна вдарила ... Другого сина мого, прошу вас, заарештували й смертельно побили шандарі – вже три місяці після того кров'ю харкає...

Старий оповідав усе це у власній хаті, а тим часом боязко озирався на кутки – чи не підслуховує хто, чи не донесе, бува, коли повернеться військо з-поза Карпатських гір назад...

Почувши, мою чисту українську мову, старий відразу якось довірився мені, і видно було, що радий з того неймовірно, бо «поміж тих ваших, вибачайте, москалів багато...».

Менша донька його, чотирнадцятилітня Зося, того самого дня, пильно вдивляючись у мене великими дитячими, повними жаху, очима, оповідала мені, так само пошепки, тулячись до старшої сестри, як довелося їй бути за випадкового свідка страшної картини.

«Коли прийшли до нас мадяри, виказав хтось на Боруха, на отого, що шинок тримав, наче він російському військові щось переказував. . . » .

І того Боруха, на очах маленької Зосі, вішали мадярські гусари під мостом – «он під отим самим, що недалечко від нашої хати...».

«Та й не відразу повісили, прошу вас. Отак підіймуть, потримають-потримають, та й знову опустять, та й знову підіймають... Аж поки задушився зовсім – ні рукою, ні ногою й не дригне... Тоді покинули, а самі пішли, виспівуючи. . . » .

В дитячих оченятах Зосі світився глибокий, нелюдський жах, що, я певний в тому, не вивітриться з свідомості цієї майбутньої людини усе її життя.

Прокляття війні!

Увечері, коли гори Карпатські дихали в широко розчинені вікна невимовними, чарівними пахощами молодого весни, Зося з Мусею, схилившись на вікно, напрочуд гарно і зворушливо співали:

*«Лети, моя пісне,
Мов той цвіт вишень –
Солодка, як мрія,
Палка, як вогень ...
А де б не торкнулась
Крайчиком крилець, –
Там спливала б радість
До сумних сердець. . . »*

Я з природи людина сентиментальна, але здавалося мені досі, що пережите на фронтах за останній рік навіки вибило з мене ту чутливість, що часами примушувала здригатися й посилено блимати очима, щоб не дати политися непроханим сльозам...

Того вечора я відчув, що ця моя вада мене ще не покинула: та журлива дівоча пісня примушувала посилено битися серце, поза спиною й на голові бігали уїдливі мурашки, сама собою розмагнічувалася воля, занепадав запал ненависти до всього, що коїлося в світі навкруги...

Ні, не треба закам'янілому солдатові слухати таких чарівних пісень!..

Коли другого вечора до невеличкого гурту пристав і товариш Хома з своїм чарівним оксамитним баритонем – і це було тріо незрівняної сили й краси.

І здавалося мені, що всі переваги на боці товариша Хоми.

Ось тільки послухати, як змагається, як переплітається його принадний голос із високим, глибоко-ліричним сопраном Мусі, як вони випереджають один одного, неначе двоє діток, за ручки взявшись, наперегони розквітлим лугом біжать-біжать, доганяючи золотавих метеликів, невловимі, над повноцвітними килимами...

А проте – товариш Хома не вийшов на вроду. Не треба було бути досвідченим спостерігачем, щоб побачити, як горнулася Муся до Миші Бурлова – людини, здається, чужої їй і психікою, і мовою, і всіма чуттями...

А товариш Хома неймовірно страждав.

Для нього це кінчилося трагічно. Коли до його суперечки з Мишею було якось притягнуте трохи вище начальство, товариш Хома, людина горда й незалежна, не втримався, наговорив чогось зайвого, і сердешного друга мого відразу ж погнали в окопи.

А в окопах уже першої ночі товариш Хома загинув під час атаки...

Прокляття тобі, ненажерна пащеко війни!

У Києві на вулицях незвично багато військового народу, більше, ніж до чорта генералів, що їм треба віддавати честь, зупиняючись. І щоб пройтися солдатові Хрещатиком один квартал, треба потратити трохи не годину часу. Зате тут таки, здивований і гордий, побачив я, як козирають мені,

– ні, не мені, а хрестам моїм георгієвським – цілі команди юнкерів, кадетів... (У Карпатах мені дали вже й другого хреста за те, що зв'язував порвані телефонні дроти під гарматним обстрілом, не раз виразно ризикуючи життям).

У вагоні, в дорозі з Києва до Миронівки, кілька годин не давали мені спокою якісь дві молодичі-солдатки:

– Об'язательно заїжджайте до нас, солдатику, перепочинете, покушаєте, як слід, ви ж там голодуєте, бідненькі!? (...)

І на станції Ольшаниці, де їм треба було вставати, вони, нарешті, посварилися між собою. Крізь сон уже я чув люту лайку, нелюдські вигуки, що в них клекотів глибокий протест покаліченого війною молодечого життя!

Прокляття війні!

З дівчиною в Каневі я умовився. Вона чекатиме, поки я, живий і неушкоджений, повернуся додому.

Мого фотографічного апарата, що я до нього в Києві докупив новісіньку, хорошу камеру, вкрали разом із майже всім майном і продуктами, які везла наша комісія, десь на перегоні між Бродами та Львовом. Везли 59 великих скриньок, у Львові одержали тільки 19...

Украли й пакуночка з цукром та коржиками, переданого для старих Костевих його сином, композитором Костем Миколаєвичем Верховинцем та невісткою, що їх я розшукав був у Києві, за дорученням старого, в театрі Садовського.

Найприкріша мені була ця втрата. І хоч я й компенсував старих, віддавши їм кількамисячну свою солдатську порцію цукру й усе печиво власне, що віз із собою з дому в торбі за плечима, а проте, зауваження старої Костевої, що «краще б ви вже були самі поїли, на здоров'я, ніж ото воно вкратило, бодай йому...» прикро пекло: все мені здавалося, що в їхній свідомості таки я залишався винний за крадіжку в дорозі дорогого їм пакунка...

А ще прикріше було згадувати, як симпатичний Верховинець, після кількогодинних розпитувань про життя-буття батьків (при чому плакав він, як дитина), не знайшов нічого кращого, як сунути мені, на прощання, в руку срібного карбованця. Так, воно, мабуть, із солдатом і не можна було інакше, але мені той карбоанець, що я його тут таки повернув товаришеві композиторові, і досі пече долоні...

Полкове начальство лаштувалося віддати до суду всю комісію, погрожуючи неймовірними карами як-же: в вантажі загинуло 10 000 цигарок, яких так чекали пани-офіцери, але події на фронті не дали тим погрозам здійснитися.

Початок кінця

В середині травня 1915 року генерал Радко-Дмитрієв, десь далеко праворуч од нас, усадив, як чортові в зуби віддав, цілий свій корпус, і фронт захитався, розчохнувся й побіг – бігом побіг назад із Карпат, у галицькі долини, на галицькі українські поля, не скрізь поорані й не всі засіяні...

Тікали ми, не спиняючись, сімдесят дві години, і тільки на четверту добу, доценту виснажені, зупинилися. Наш контрудар коштував Галичині двох спалених до цурочки сіл, а австрійському війську – шістьох тисяч полонених, захоплених самим тільки нашим полком. А потім – знову тікати, тікати й тікати. Без води, без шматка хліба чи сухаря, без хвилини відпочинку, бо слідом гналася незчисленна ворожа сила й погрожувала відрізати, захопити, полонити...

За контрударний бій, коли впродовж кількох днів і ночей безперервно я не відтуляв ні на мить телефонної рурки від ушей (обоє ушей понапухали), тягаючи за ротою знаряддя зв'язку, мені виписали ще одного, вже третього (золотого) хреста.

А коли ми всі, безмірно виснажені, зупинилися на відпочинок у селі Буянові, Жидачівського повіту, коли так хотілося впасти в клуні на солому й дати змогу хоч на годину відпочити здерев'янілому тілові, унтер Кокін викликав мене, чомусь мене одного, – трясця тобі в печінки! – і послав темної, дощової ночі, до окопу четвертої роти з телефоном.

Окопи були «ззадалегідь підготовлені», на півметра завглибшки, вщерть позаливані дощовою водою. Довелося, нашвидку, підкопувати збоку такі собачі конури, щоб хоч трохи

захиститися від дрібного, надокучливого дощу, що сів зверху, та від ковбач, що стояли в окопах – під ногами...

На світанку німецька артилерія (це були такі німці, вже не австрійки) за якусь годину зрівняла наші окопи з рівним полем, а все, що лишилося живого після вбивчого, гураганного, як казали тоді, вогню гармат і кулеметів, потрапило в полон.

Між живими був і я.

Було це на світанку 23 травня 1915 року.

Цілу ніч ішов дощ, у «заздалегідь підготовлених» окопах було повно води – мокро знизу, мокро згори, непривітно й утомно зсередини. На світанку прийшов на допомогу мені худючий, як кістка, кадровик Коваленко з Таврії, приніс пачку махорки й добрий окраєць хліба. Хліб йому в торбі так розкис, що скоринки геть повідставали, а з м'якушки можна було заново балабушки пекти. Проте, хліб ми з ним одразу, до останньої кришечки, з'їли, а закурити так і не пощастило – сірники змокрили.

Німецька артилерія намацала нас чуть-світочок. Кілька черг перелету, кілька недолету, а потім – оскаженіло, люто, невблаганно-ритмічно почала закидати мізерний окіп наш важкими набоями.

Вже після першої черги пострілів, уздовж окопу, пригинаючися в три погібелі, протупав командир цієї роти, капітан Павіян, а згодом – за ним услід, до затишної землянки знов-таки того самого підполковника Корвін-Круковського, пробіг і командир сусідньої – п'ятої роти, капітан Орло – сувора, серйозна, але чесна і в поведженні з солдатами людяна, людина.

Капітанові Орло, коли пробігав він повз нас, телефоністів, мабуть трохи ніяково стало (нас бо так вважали за публіку трохи свідомішу), бо він зупинився на хвилину перед нашою собачою конурою в окопі, геть залитою водою, подивився на нас якимось крізь нас і вимовив винувато:

– Піду, знаєте, до батальйонного по інформації...

– Аякже, йдіть, пане капітане, – життя кожному дороге, а в підполковника Корвін-Круковського землянка в ярку, за межами досягнення ворожих набой – затишна, надійна схованка...

Я рухуся, що так от ми подумали обидва з Коваленком, і подумали водночас, глянувши тільки один одному в вічі.

Над нами, попереду нас, позад окопів і взагалі кругом – пекло. Ні на мить не перепочивають німецькі гармати. В повітрі – рев сотень тисяч розлючених левів – диявольська музика уламків... Лунають зойки пораниених, покалічених. Мовчать мертві.

Розвиднілося. Вже разів з п'ять ми з Коваленком, по черзі, вилазили з свого сміхотворного захистку на чисте поле – розшукувати та зв'язувати шматки вцент набоями потерзаного телефонного дроту. Важко підтримувати зв'язок із штабом...

Реве оскаженіла, пекельна музика ворожих пострілів, ворожих вибухів. Мовчить артилерія з нашого боку.

– Хай наші гармати хоч обізвуться! – з наказу ротного командира, якогось унтера з поляків, гухаю я хрипким голосом у телефон (жодного офіцера ні в цій роті, ні, як потім виявилось, в усьому полку нашому, що розтягався півпідковою ген-ген ліворуч і праворуч од нас, не було – в затишній підполковницькій землянці їх збіглося «по інформації» аж дев'ять чоловік а... Там їх усіх і забрали живцем німці).

– Хай наша артилерія хоч обізветься! – надриваюся в телефон, але неголосний мій голос тане в осатанілому ревінні безнастанних вибухів – над нами, попереду нас, позад окопів...

– Нема набойів... – обзивається, нарешті, здалека голос штабного чергового.

– А-а-а, пся-крев, то нас тут, як куріпок, постріляють! – гукає несамовито ротний унтер із поляків, і я бачу, що з нього вже й не командир, і не вояка...

Чемодан ударив у голову нашої конури, в самий окопний насип мене привалило землею.

– Прощай, світе, Канів... моя Дівчино любач... моя любов нерозквітла... Мамо! Рідна мамо моя!..

Мить, я почуваю, що живий. Нічим дихати. Дригаю незасипаною ногою – може ж та живий Коваленко – визволить!

Коваленко визволив – одкопав, одгріб, здається, і лопаткою, і руками, й ногами, і навіть зубами розривав, поки розрив мою могилу.

– Живий? – радісно питає, а сам трясеться, як осиковий лист.

– Живий, – спасибі.

– А не ранений?

– Ні, здається, не ранений... Спасибі.

Знову дріт нам десь порвало, а перша й третя роти вже здалися...

Несподівано відчуваю початок кінця. Неначе тисячопудовий тягар спадає із серця – глибоко зідхаю, побачивши крізь вибоїну в окопі, як на місці нашого правого флангу вже маршують розстрільною, заходячи нам у запілля, сині німецькі мундири.

А над нами пекельна какофонія не вщухає...

Здається, не Коваленкова черга зв'язувати дріт, але я – старший, він мій помічник – то дарма, що він мене тільки що відкопав, – я чиню юдине діло – посилаю Коваленка... Його трясє пропасниця, але він лізе і востаннє налагоджує наш зв'язок із штабом шостого фінляндського полку стрілецького. Сонному поручникові Травінському я гукаю в телефон, що треба штабові тікати, що й лівий і правий фланги наші здалися в полон, що німці обходять, оточують, і чую в відповідь майстерно закрученого матюка.

– Што ти єрунду болтаєш, трах-трах-тара-рах!

Забуваю, що він – офіцер, не своїм, владним голосом наказую покликати до телефона полковника Кельчевського.

Щось раптом змінилося в світі. Секунда, дві, три – немає вибухів. Хвилина, дві – мовчать німецькі гармати й проти нашої ділянки...

На окіп вискакує розкуйовджений, увесь у глині, ротний – унтер із поляків, і перемішуючи лайку рідною йому, польською мовою, з російськими матюками, командує своїй роті:

– Кидай зброю, вгору руки, й до них, пся-крев, бо переріжуть, як собак, усіх!

Полковник Кельчевський вислухав нервово і, як належало порядному командирові, не забув спитати:

– А що ж із тобою, голубчику, буде?

– А до мене ось біжить німець із настобурченим багнетом – як не заріже, то житиму, пане полковнику... До побач...

Німець своїм багнетом перерізує мій зв'язок, і ще за двадцять кроків рухами показує, щоб я підвів руки вгору.

Коваленко витягся – блідий, як сама смерть: його піднесені вгору руки не хочуть його слухати, тремтять, зводяться, корчаться.

Ліворуч од нас, геть позад нашого окопу, кар'єром вилетіла з долини німецька батарея – чотири гірські «плювалки» – миттю розташувалася і вже б'є в наше глибоке запілля, не дає відступати.

Все це спостерігаю в одну мить, коли випростовуюсь в окопі і, згадавши, що за емблему миру всюди править біле, лізу в кишеню по мою, не зовсім білу, хустинку, щоб нею махнути ворогові.

А він біжить – у нього наліт кров'ю, розпалені очі, на його довжелезному багнеті-ножі блищать крапельки дощу, як роса на схід-сонці – значить, він ще нікого не зарівав сьогодні... Мій рух до кишені здався німцеві за ворожий рух: може, я гранату поліз діставати, – він зупинився за десять кроків од мене, клацнув замком, наставив цівку – одна тільки манісінька часточка моменту... і я дістав свою хусточку і махнув нею в повітрі... Рук угору так-таки й не підняв.

Німець миттю опустив цівку.

На сільську роботу

Єдине, що змінилося в нашому житті після приїзду вінченосної князівни, – це те, що, нарешті, нам дозволили листуватися з далекою домівкою. Та й то ще невідомо, чи був то наслідок приїзду князівни, – бо дозвіл листуватися прийшов десь аж через місяць після її відвідин, – чи в нашій масі знову нагромадилося стільки запального матеріалу, що треба було відчинити якусь

хлипавку, а нового кровопускання, може, і саме таборове начальство не хотіло. За таку хлипавку тепер і мав правити цей дозвіл.

Роздали всім бланки листівок, спеціальних листівок для листування полонених; хімічні олівці придбати ми попильнували вже самі, за допомогою мадярських вартових, із міста, і повезли перший уже тиждень із табору на пошту віз листівок – страшенно всі однакового змісту: «поможіть... пришліть поживного...».

Я через місяць по тому, коли вже в повітрі пахло близькою весною, одержав першого пакунка з далекого Канева, а в пакунку – цукор і ціла сотня коржиків... Пухнастих, добре підпечених, із справжнього пшеничного борошна, смачних коржиків.

Тієї ночі я не спав. І то не тільки тому, що всю ніч голова обтяжена була складними вираховуваннями, на який час стане цього рятівного їстива, коли, наприклад, споживати щодня по два, ну, по три від сили, й в крайньому разі – по три з половиною коржиків, ні з ким не ділячись, покладаючись і на те, що не вкрадуть. Не тому тільки не спалося, що треба було достеменно вирахувати, чи вистачить дотягти до весни, коли, може, пощастить потрапити десь на сільську роботу, бо про це вже доходять поголоски, – а й тому, що треба було моє добро, варте життя людського, пильно стерегти.

Довго примощую торбу з коржиками під головою – виходить небезпечно, підкладу під спину – бачу, як блищать голодним огнем очі найближчих сусідів у бараці; вони цілу ніч очей не склеплять, нехай тільки я засну – попрощаюся зі своєю надією...

Коли починає голову втомляти арифметика і гостра, до болю пекучого, гостра турбота за таке дороге майно, розтрушую коржиків в торбі так, щоб не дуже муляли, вкладаю на матрац і налягаю животом – так уже не витягнуть.

За ніч відбиваю кілька атак, показуючи, що не сплю саме в той час, коли, слідом за наближенням двох фосфоричних огників, чиясь рука починає намацувати узголів'я мого ліжка. Рвучко повертаюся, голосно кашляю, і – напад відбито.

А на ранок іще більша трагедія: де приховати, кому доручити зберегти торбу з життєдайними коржиками? Довелося – шинелю наопашки, торбу з коржиками – через плечі, і так на роботу і з роботи тягтися з нею, як із писаною.

Моїх найближчих друзів я почагував не дуже щедро: ніяк рука не підводилась дати більше, як по одному, – мовляв, ось, покуштуйте, які смачні коржиків вміють пекти у Каневі... А потім відповідне число днів зменшувати собі призначену порцію на число розданих коржиків. Це було, здається, найраціональніше використання дорогого пакунка – привіту дорогої, далекої матері.

Тут, може вперше в житті, відчулося, яка черства й нечутлива може стати людина, пройшовши етапи від Дебрецену, через ганебний стовп, до раптового збагачення, на виду жадених на засоби рятування від голодної смерті тисяч. Це я – до того, що не знайшлось у мене тоді стільки мужності, щоб настояти – нехай Іллюша Симонія візьме не лише «покуштувати», а нехай візьме і другого, може, й третього коржика. Сам Іллюша дуже делікатно відмовився...

І тисячі оправдань для самого себе: чому я не настояв? Та моя ж мати пекла, десь думала про мене, про моє життя, про моє тут поневіряння, і т. д. і т. д.

І ще: ті щасливі, що так само одержали перші пакунки з далеких домівок і не встерegli їх ночами, на ранок божеволіли, два чи три в самому нашому бараці в петельку полізли...

...А весна йде непереможною ходою. Ось уже сонце навіть нагріває за день бараки, запашна солома в матрацах гріє знизу, і вже не треба десятки разів вибігати вночі до ям, де по-старому ночами працюють нещасні серби.

Їх, сербів, не пустять на сільські роботи, бо не знає милосердя до цих «винуватців» війни, винуватців передчасної смерті наслідника австрійського трону, архикнязя Фердинанда, вся мадярська воєнщина – від найдрібнішого, миршавого цурека до таборового коменданта-генерала.

А про те, що з нашого табору будуть пускати на сільську роботу, ми вже маємо незаперечні відомості. По бараках починають складати список охочих, старші бараків – унтери – набирають, у зв'язку з цим, великого авторитету, перед ними тупцяють, плазують, молять, благають, бо виявляється, що охочі до сільської роботи, охочі вихопитися з цього пекла – всі, а посилатимуть небагато.

Коло старших бараків утворюється атмосфера протекціонізму, підкупу, підлабузництва.

Ні Русінов, ні я милостині у свого старшого барака не просимо: він – тому, що найменшого розуміння про сільську роботу не має і не впевнений, що він на цій роботі «згодиться», а я тому, що мені взагалі відрізано шляхи куди б то не було, як утікачеві, а ще тому, що ненавиджу старшого барака Богданова лютою ненавистю, як колишнього жорстокого пригінчого, як убивцю молодого хлопця за крадіжку ним пайки хліба, і як злодія, що сам украв у мене такі самі три пайки.

У своїй конторці на роботі я безнастанно звертаю всі розмови на сільські роботи, але, на моє здивування, ні Іллюша Симонія, ні палітурник Ваня Фйодоров із підприємства Ситіна в Москві сільськими роботами не цікавляться. Іллюша, крім фотографії, нічого в світі робити не знає, а Ваня Фйодоров до села ставиться взагалі презирливо.

Тоді, зваживши, що робота в нашій конторці без мене не розвалиться, я знову використовую безмежну добрість інженера Дітріхса, хоч як мені це прикро, бо вже двічі робив він для мене аж надто багато, і прошу його допомогти мені потрапити на село.

Він довго дивиться на мене своїми розумними очима; він, може, шанує в мені гарячкову сміливість; він, може, в цей час змірковує, що з села цей юнак таки дасть дьору, вернеться до себе на батьківщину, буде з того щасливий, і на один нікчемний, мікроскопічно малий атом стане в цьому божевільному світі менше страждань, – а інженерова Дітріхсова душа – проти страждань, – і він дає мені свою згоду.

Це було на початку березня 1916 року. Впродовж місяця вже точаться розмови про сільську роботу, гудуть надіями бараки, метушаться, таємниче радяться, шушукаються старші бараків, складаючи і перескладаючи списки – це теж певна хлипавка, певний засіб утримати в лабетах послуху нечувано експлуатовану й гноблену масу, спосіб розмагнічувати волю маси нездійсними надіями.

На початку квітня виявляється, що всі списки, складені старшими бараків – липа, що з усього гаймашкерського табору посилають на різні роботи поза табором, між іншим, і на село, всього кількесот чоловік. Мої надії на інженера Дітріхса здійснились. Списки тепер складають мадяри – коменданти бараків. Дітріхсове слово для такого коменданта, мабуть – закон, і призначених на роботи хутко виряджають.

В гурті тринадцятьох, куди несподівано для нього самого потрапляє й Дмитро Русінов, крім нас двох – решта все хлібороби-селяни, переважно з Таврії.

За добу нас привозять до села Дуначебу, у найпівденнішому закутку Угорщини, де вона, Угорщина, межує з колишньою Сербією, тепер дуже потріпанною і сплюндрованою країною, до того Дуначебу, де повз саме село «тихо, тихо Дунай воду несе...».

До Дуначебу від останньої залізничної станції Паланки – кілометрів 16–18 хорошого брукованого шляху. Цю відстань ми проїздимо на селянських підводах; баскі, як вихор, коні, добре ковані, і мальовані вози; і ми добираємось до Дуначебу за якісь півтори години.

Уже добре зеленіє озимина, парує свіжозораний угорський суглинковий чорнозем, на полях працює багато народу. Всі жінки й дівчата, а коли й чоловічої статі, то – або в три погібелі зігнуті діди, або підлітки, хлопчаки. Худоба скрізь добре вигодувана, гладка.

В Дуначебі (це – звичайнісіньке собі село) – бруховані вулиці, по боках замощені каменем канали для збігу дощової води, а вздовж рядів звичайних селянських хат, дуже веселих на вигляд, бо зовсім сніжно-білих, тягнуться кам'яні й цегляні пішоходи; у Дуначебі посеред села, в чудовому садку з культурними квітниками, двоповерховий кам'яний будинок, як сніг білий – од низу до даху – це нотаріальна управа.

Селом заправляє державний урядовець – нотар, і в його руках керівництво всіма ділянками громадського, адміністративного, юридичного порядку. Гернотар – тут усе: і старшина, і становий, і суддя, і радник у всіх сімейних справах. Тільки релігією керує в селі патер; праворуч од нотаріату – висока, готична кірха, а коло неї, в не менш чудовому садочку – покої самого патера.

У нотаріальному управлінні нас зустрічає секретар управління, шваб Йозеф Деннерт – низенький, років під сорок, чоловічок. У нього добродушне писарське обличчя з масою зморшок попід очима, він дбайливо виголений, він у вбогенькому, але чистому костюмі. Це він складав

вимогу на тринадцятьох полонених, бо бракує в селі чоловічої робочої сили, і це він має нас поділити між господарствами.

З нашого гуртка ніхто не знає по-німецькому зліпити жодної фрази. Дмитро Русінов уміє тільки «шкільних» слів, і переговори з Йозефом Деннертом ведуться, глибоко певний, що коли він і десяту частину зрозуміє моєї «німецької» мови, то й то буде добре.

А я вже добре привчився шанувати мову інженера Дітріхса й використовував у Гаймашкері всяку нагоду, щоб хоч трохи навчитися цією мовою орудувати.

Тоді Деннерт виявляє велику радість, що «має з ким обмінятися думками», переказує через мене кілька нескладних розпоряджень членам нашого гурту, складає списки – кого куди призначити і, дійшовши до мене, хитає головою.

На жаль, тринадцятий уже зайвий: те господарство, що його вимагало, несподівано дістало робітника – повернувся господар із одрубаною однією тільки рукою, а другою ніхто йому не забороняє працювати. Це господарство тепер одмовляється від полоненого, ви, мовляв, гер Олексі, з професії фотограф, з роботою селянською напевно не обізнані зовсім, і...

– Е, ні...

Але Деннерт не дає мені заперечити. Він похапцем закінчує свою думку:

– ...і я візьму вас до себе. Господарство у мене невеличке, худоби немає, і вам буде непогано... Добре?

– Добре. Дякую.

У Йозефа Деннерта чотири сини: Йоня, Йодя, Ганс і Макс, а незабаром, уже при мені, народиться ще й Карло. Це все симпатичні пущірки від трьох до восьми років, і з першого дня вони не відходять од мене ні на крок.

Вони страшенно цікавляться моєю мовою, а я – не менше їхньою. І, наперед не вмовляючись, а якось так, самопливом, ми беремося взаємно навчати одна одну української й німецької мов.

Мої хлопці, а за ними й їхні батьки, довго не можуть нічого второпати, що то таке єсть Україна, вони знають тільки «русіш», батько чув, що є ще «кляйн-русіш» (мала Росія), і мені шматується серце, що я ще не вмію їхньою мовою, як слід, оповісти, що «кляйн-русіш» – це знуцання з мого доброго і працювितого тридцятимільйонного народу, що вже ось триста років... і т. д. і т. д.

Пізніше, вивчившись від цих пущіроків непогано по-їхньому розмовляти, я розповім цьому доброму німецькому батькові і хорошій людині Йозефові Деннертові з Дуначебу багато з історії свого народу, розповім про гніт великодержавного російського імперіалізму над моїм Краєм, розповім про придушення культури цього Краю, і т. д., і т. д.

Тоді Йозеф Деннерт іще ласкавіший буде до мене, і ще більше визнаватиме мене не тільки за свого наймита, а й за людину, що думає.

Коли Деннерт, поділивши й роздавши дванадцятьох моїх спільників по господарствах, привів мене до себе, то дуже гостинно запрошував сьогодні нічого не робити, а відпочити з дороги в одведеній мені окремій кімнатці в кінці його довгого будинку, з вікном на вулицю (а попід вікном, просто на вулиці – густі, кучеряві волоські горіхи з пахучим листом). А що робити зранку – буде видно. Його жінці, високій і худій фрау, конче захотілося почастивати «русського» чаєм.

Діставши на те мою згоду, вона заходила коло кухні й вовтузилася щось із години. А потім прибігли до мене всі чотири її сини й голосили дати, якщо я маю, якусь посудину на готовий чай. У моєму казанку вони принесли мені від мами на самому денці якоїсь густої, чорної патоки, що страшенно принадно пахла чаєм...

Ризикуючи виявити себе нечемним, я, проте, не міг не зайтися веселим реготом. Я пояснив дітям, що сподівався дістати чаю повний казанок, що наш брат випиває часом і більше чаю відразу.

Тоді покотилися по підлозі, з буйних веселощів, Деннертові нащадки, а, насміявшись досхочу, красномовно показували мені, що я ризикую мати отакенного живота, потягли мене гуртом до матері.

Тут довелося мені, вперше в житті, дати наочну лекцію німецькій господині на тему про те, як варять чай. За десять хвилин у мене закипів казанок окропу, мені дали кілька грудочок цукру, і я тут-таки продемонстрував, як і скільки того чаю п'ють у нас.

Перший день пройшов весело і навіть радісно – десь така страхітна й далека танула в туманах забуття примарна гаймашкерська каторга, не хотілося про неї згадувати, ятрити болючі ще рани.

У Йозефа Деннерта хазяйства – як той кіт наплакав. На вгороді, коло будинку, грядка хмелю, кілька років підряд культивованого, що його конче треба зараз викорчувати й насадити кукурудзи: хлопці на війні, і на пиво катастрофічно впали ціни.

В нього край села півгектара левади, вже зораної, де теж треба посадити кукурудзу, а поруч – чималенька смуга доброго виноградника. На подвір'ї – качка з селезнем та кілька родин кролів.

Уздовж вікон із надвору – квітник, що його треба щоранку поливати, набираючи воду тут-таки у дворі, з артезіанської криниці. Та ще треба щоранку пильно замітати пішоход – од брами нашого двору до двору сусіда – нотаревого помічника, що в нього така струнка, красива й така лагідна, привітна жінка.

Оце й усе. Занадто мало роботи на довгий весняний, а потім і літній день; годують, як члена своєї родини, і я почуваю себе зовсім непогано, дістаю щотижня від господаря дві крони платні, вчуса німецької мови, добувши товстезного сербсько-німецького словника, а найбільше – використовуючи за вчителів усіх чотирьох Деннертових хлопчаків.

Перед ними і я не в боргу. Незабаром вони бігають із юрбою сільської дівчорони по вулиці і страшенно захоплено, голосно деклямують добре від мене завчене:

*«Сорока-ворона на припичку сиділа,
Діткам кашку варила...» і т. д.*

Деклямують на велику заздрість іншій дівчороні, що не має у себе такого «гефангена» (полоненого)...

Моїм приятелям із Гаймашкеру живеться трохи гірше, бо важка коло господарства праця, і тієї праці більше, але ніхто з них, крім Русінова, на долю не нарікає.

Коли ми неділями сходимося до гурту, щоб побалакати між собою, як земляки, своєю мовою, та щоб поділитися враженнями про способи та умови господарювання мадьяр та швабів, виявляється, що мої земляки-хлібороби багато чого навчаються у тутешніх господарів. А найбільше, мабуть, навчаються пильності, акуратності в праці.

І шваб, і мадьяр, і словенець, і серб (у Дуначеві є населення всіх цих націй) встають до роботи дуже рано, ще далеко до схід-сонця, а вертаються з поля тільки пізно вночі.

Оце, можливо, і не до вподоби Дмитрові Русінову. Але він каже, що лякає його не робота, а те, що господиня чіпляється, картає його за всяку дрібницю, з харчуванням не дотримується якогось порядку – то годує найвишуканішими стравами, то раптом махне рукою й тримає напівголодного.

Ми блукаємо з Русіновом у неділю запашними луками вздовж Дунаю.

Який той Дунай подібний до Дніпра! Ті самі луки, очерети, верби й лози по цей бік, і хвилясті гори – по той бік, у межах сербського вже королівства... З його, Русінова, скарг на свою господиню, мені відразу зрозуміло стає, в чому тут справа...

Дмитро Русінов, не в приклад іншим інтелігентам із полонених – високий, кремезний дядя, з приємною посмішкою, що завжди викриває два ряди великих, білих зубів і чарує, хоча у цього й рудувата, гостра борідка й рудуваті інтелігентські вусики, – такий дядя має подобатися жінкам, та ще коли у тих жінок чоловіки вже скоро рік, як на фронті, в полоні, або полягли головами, во славу отечества, десь у Карпатських стрімких горах, чи на пухких галицьких долинах.

А коли якось увечері приходять до мене, як до толмача, всі вони троє – Русінов, його господиня і жандарм, що йому вона поскаржилася на неначе б то ледарство її полоненого, – мої підозріння підтверджуються.

Вона молода, дебела мадьярка, на ній, як кажуть, шкура горить...

На розмові з жандармом усіма способами вигороджую мого друга, а наступної неділі, коли, викупавшись в тихих дунайських водах, ми гріємося з ним на бережку під благодатним угорським сонцем, викладаю Русінову свій особистий погляд на його господиню й на нервові ставлення її до мого приятеля.

Його це неймовірно дивує, він не хоче, наївна людина, й думки такої припустити, а я, роздратований цією двадцятип'ятилітньою дитиною, кидаю йому в вічі образливо:

– Знаєте, Дмитрику, ви – просто йолоп!

Він не ображається. І надалі лишається у стосунках із своєю господинею такою ж наивною людиною, і доводить її до того, що відмовляється вона від нього, не зважаючи на найгарячішу пору літньої роботи в господарстві.

Тоді, за допомогою жандарма, влаштовуємо обмін: товариш Дмитро переходить до якоїсь менше експансивної особи, а до цієї його господині (чоловіка її вбито ще на самому початку війни) стає хтось інший із нашого гурту, і цей інший відразу потрапляє вередливій молодиці в тон – він стає в її господарстві за робітника у всіх галузях...

Немало їх, наших полонених, позалишалосся за господарів коло таких молодиць, вже й по закінченні війни.

У мене з моїм господарем за все літо – всього кілька дрібних сутичок. Перша – власне, не у мене, а за мене у нього – сутичка з віробожними дуначевськими молодицями. Побачивши, що я працюю на в городі, викорчовую хміль у святу Страсну П'ятницю, що її шанують тут більше, мабуть, за перший день Великодня, кілька молодиць, ідучи до кірхи, напосілися були спочатку на мене, щоб кинув робити, а на моє заперечення, викликали самого Йозефа Деннерта й просто влаштували йому «путч» – трохи не побили маленького на зріст, вертлявого мого господаря. І коли він, загітований запіненою лайкою (у Страсну П'ятницю!) роздратованих християнок, казав мені роботу кинути, запротестував я: у нас, в Україні, наша православна християнська Церква не боронить людям працювати у Страсну П'ятницю, а злиденне економічне життя тих людей, експлуатованих чужинцями, ще й спонукає до такої праці... А до того... знає ж пан господар, що з наказу владуших світу цього, на війні ріжуть живих людей, як худобу, і не в такі свята...

Останнє моє зауваження, видно, дуже злякало симпатичного Деннерта (противоєнна ж агітація в час війни, Боже милій!). Він не тільки не переказав його по-мадярському моїм напасникам, а просто не дав мені довести його до кінця...

Недовга його дискусія зо мною на релігійні теми закінчилася на тому, що Йозеф Деннерт, якимось заспокоївши і збувши з свого огороду розлючених молодиць, виніс на місце роботи великий келих чудового, жовтого, як сльоза прозорого, вина, міцно витриманого, з його власного виноградника, і заявив при тому:

– Воля ваша, гер Олексі, ви можете працювати, але мого гріха в тому немає... Добре?

І здалося мені, що отак по-змовницькому підморгнув убік кірхи й тих молодиць, що до неї посунули.

Друга сутичка була складніша.

Щоранку вдосвіта, коли я замітаю довгою мітлою ділянку пішоходу вздовж будинку мого господаря, виходить замітати й свою ділянку сусідка – струнка, красива, лагідна й привітна дружина безпосереднього начальства мого господаря – нотаревого помічника. Вона в легенькому вранішньому вбранні, що так не пасує до довжелезної мітли в її ніжних, пухких руках, у неї гора чудового, конопляного кольору, волосся під прозорим серпанком, а вітер бавиться, виграє тим серпанком, драгуючи мою молодість. Вона, моя сусідка, здалека робить такий принадний жест рукою й голосно вимовляє:

– Сервус! (Привіт!).

– Сервус! – відповідаю якнайніжніше, і мітла в моїх руках починає неймовірно страждати:

Куди це я потрапила? Чого це мною так буйно, так рвучко мотають? – могла би подумати сердешна мітла, коли б узагалі їй дано було думати...

Зустрічаючи мою сусідку десь удень, під руку з її опецькуватим, здається, вже трохи лисим і з порядним животиком, мадяром-мужем, я, на легенький кивок чарівної голівки й ніжне «сервус!», відповідаю тим самим буйним, рвучким, задерикуватим:

– Сервус!

І міряю, з голови до ніг, цього опецькуватого лантуха з посоловілими, завжди сонними очима на безбарвному обличчі, що дістає весь її, «стрункій» і т. д. – тільки до плечей.

Мадяр скаржиться моєму господареві, а той береться читати мені лекцію з якоїсь чудернацької, заяложеної в віках і, на моє глибоке переконання, гнилої, міщанської моралі:

– Бачите, гер Олексі, – «сервус» – це дружній, приятельський привіт. І коли дама ласкаво ним вітається з вами, вам треба побожно відповідати щось інше, бо не друг же, не приятель ви її, ну, відповідайте щось – чи «моє поважання», чи «добридень», чи ще щось таке...

Я голосно регочу Йозефові Деннертові в його ображене й дуже заклопотане начальственою скаргою обличчя, і делікатно кажу, що такі лекції не входять у коло наших із ним взаємин, що я людина доросла, і що нехай пан помічник; нотаря обминає мене, коли не хоче чути мого дружнього вітання з його дружиною, вітання, здається мені, зовсім не неприємного їй, бо отже ж вона так привітно мені відповідає...

А коли ношу з подвір'я нотаріату, з великого цементового басейну, де збирається дощову воду для потреб усього села, повні великі відра на прання білизни своїй господині, проходжу повз вікна моєї приятельки й вирішую, на зло «надменному» мадяру, «увічнити» мою теплу симпатію до його привітної дружини, й записую ввечорі до щоденника:

*«А звуки роялю, мов хвильки сріблясті,
Пливли-впливали з вікна:*

*Чи ночі минулої славили щастя,
Чи сяйво грядущого дня?*

*Невольник з вагою на юних раменах
В задумі пройшов повз вікно;*

*Йому, в його долі, в турботах щоденних,
Не снились ті звуки давно...*

*Хотів би постоять, послухати ближче,
Та гнала неволя кудись;*

*І мусів іти, та зігнувся ще нижче,
Щоб, часом, не вгледів хто... сліз.*

*Вона їх піймала...
Спинилися руш,*

*Порвався мелодій разок,
Розсипались перли, і зникли десь звуки,*

*Як феї прекрасні з казок...
І довго ту зігнуту постать слідила, –*

*В очах засвітилась печаль;
Аж поклики мужа її сполошили...
А потім – заплакав рояль ...»*

Третя, серйозніша сутичка у мене з моїм господарем сталася десь отак у липні, знову майже на такому самому ґрунті – і тут приплутане було його начальство, а четверта й остання – прикріша

за попередні – вже геть пізніше, під осінь, напередодні знаменної для мене події, що взагалі круто змінили моє становище в неволі, але про все це – пізніше.

Тепер – кілька слів про село, про угорське село, заселене мадярами, швабами, словенцями й сербами одночасно.

Жило воно влітку 1916 року, як і всякий закуток земної кулі, розворушений війною і втягнутий у війну, єдиними надіями та сподіваннями: ось-ось скоро закінчиться війна, повернуться додому, якщо можуть ще повернутися, робочі руки, і попливе тихе, мирне й повноцінне життя багатого закутка багатої, родючої угорської землі.

Державна мова тут – угорська, панівна нація – мадяри, але переважна частина населення – шваби. Мадяри тримаються з висока із швабами, шваби – з словенцями, а всі разом – із невеличким числом сербського населення на селі. Серби й тут – найупослідженіша нація, і за велике диво треба вважати, що серед сільських поліцаїв є один старенький, сивий уже, добре підтоптаний серб.

Сербську мову я опановую (словник) швидко, а старий серб-поліцай не пропускає жодної нагоди, щоб поговорити зо мною наодинці десь, злодійкувато озираючись на всі боки. Він скаржиться на тяжку долю сербів під мадяром, великі надії покладає (тут голос йому завжди доходить до ледве чутного шепотіння) на те, що російський цар розтрощить тих клятих маляр і, значить, їхньому братові буде полегкість...

Село за літо зазнає трьох чи чотирьох додаткових мобілізацій: беруть старші, надто вже старі роки, беруть зелену молодь, під кінець літа забирають уже й сімнадцятилітніх хлопчаків.

Усякі накази влади оголошують тут населенню своєрідним і, мабуть, іще спредковичним способом. Ранком чи ввечорі з нотаріальної управи виходить старий-старий, ще, мабуть, часів угорського повстання, ветеран війни з величезним через плече барабаном, поважно, гордо ступає, стає на перехресті вулиць, п'ять хвилин підряд соковито, з смаком, голосно барабанить, задравши вгору голову з підведеними під лоба очима.

Тоді – де б і коло якої роботи не був громадянин чи громадянка Дуначебу, вони кидають і печене й варене, вилітають за ворота чи браму, і пильно, сторожко слухають.

Закінчивши барабанний вступ закрученим «Др-р-р-р...», ветеран набирає повні легені повітря і зичним, добре вишколеним, голосом гукає, зупиняючись після кожного слова:

– Громадяни... слухайте... завтра... вранці... гемайнгауз (нотаріальна управа)... приймає... торішній хміль... по...

Або:

– Слухайте... громадяни... сьогодні... опівдні... всім... чоловічого... роду... громадянам... по сімнадцять... і п'ятдесят... вісім... років... на... вербунок!

І закінчує тим самим майстерним «др-р-р-р...».

Таке розпорядження заміняє собою всі накази, повістки, запрошення.

Живе населення в межах суворо визначених норм: усі лишки харчових продуктів давно відібрано для армії, кожна теличка, підсвинок, гуска, курка – на облік в нотаріальній управі.

Щоранку село об'їздить закритий фургон і запитує по дворах, чи не згинула за минулу ніч яка жива тварина. Тоді господар мусить передати фургонщикаві трупа – однаково, чи це дохла курка, чи теличка, бо тільки після такого наочного доказу з господаревого рахунку спишуть здохлу тварину, про що видають господареві величезну посвідку з актом.

Різати для власних потреб усяку живність можна тільки з особливого дозволу, якого – підіть, спробуйте дістати!..

М'ясо населення їсть двічі на тиждень, але цей закон легко обійти. Мій господар, наприклад, докопався в продовольчих законах до якоїсь примітки про те, що голубів за надвірну птицю не вважають, на облік не беруть, а, значить, їсти суп із голубенятами можна хоч і щодня. У нього велика голуб'ятня, і так ми й робимо.

В жнива приїхали державні косарки, облягли облогом величезні дуначебські лани буйної, золотої пшениці, скопили всі смуги окремих господарів, населення дозволило всі снопи на одно місце в полі, повивершувало величезні скирти, тут таки з'явилися машинні молотарки, спорожнили буйне колосся, люди понасипали тисячі лантухів добірного зерна, навантажили на пароплав, і повезено все це «для потреб армії».

Населенню залишено рівно стільки, скільки мало вистачити до майбутнього врожаю, з найпильнішим обліком усіх можливих змін у складі родин господарів, з передбаченням найдрібніших потреб, як от збільшення пайки на святки, на можливі народження, християн тощо.

І все це – блискавично швидко, астрономічно точно, без скарг, без непорозумінь, без черг... І всю цю величезну статистику й плутаний, складний облік провадить нотаріальної управи апарат, що складається з... одного мого господаря Йозефа Деннерта.

Правда, не минало, видно, й тут без зловживань, хабарців, політики «найбільшого сприяння» за певну мзду, що інколи, на моїх очах, перепадала нотаріальному секретареві, під виглядом мішечка картоплі, кошелика фруктів, торбини зерна «для голуб'ятні».

І одного разу, коли симпатичний Йозеф Деннерт, читаючи свою будапештську газету «Песті-Хірляп», – а читав він тільки малярську газету, – надібав там, курсивом надруковане, слово в повідомленні про якусь чергову панаму в російських міністерствах, незрозуміле йому слово «казнокрад», так і не пояснене від редакції, і прибіг до мене та просив розтлумачити значення того загадкового слова, мені дуже бракувало конкретного прикладу з їхнього життя, і дуже кортіло сказати: «Казнокрад – це трохи, знаєте, нагадує самого Йозефа Деннерта, коли він за невеличку мзду обдурює, тобто, обкрадає державну казну».

Правда, це більше скидалося на звичайне хабарництво, і тому, що не хотілося ображати хорошу людину, – я того разу так і не навів того прикладу, але значіння слова «казнокрад» сільському секретареві Йозефові Деннертові розтлумачив досконало.

Ще дещо з побуту угорського села.

Літніми запашними вечфами, так само, як у нас, на Україні, гримить тут уліця веселим гомоном молоді, не тріщать, правда, тини, бо тут їх немає – все більше паркани; до вранішньої зорі лунають дівчачі співи, але співи все якісь тужливі, сумовиті й не такі безмежно хвилясті, не такі мелодійні, як в українському селі.

Неділями, після Служби Божої, все чоловіче населення – діди й хлопчачки – просиджує цілі дні в «біргалках» (пивнушках), випиваючи за день од сили пляшку чи дра-три кухлі пива.

І ще маленька деталь: хоч би на якій роботі був маляр зранку, а коли почує, що годинник із кірхи відбиває восьму, він миттю кидає все, витягає шматок густо поперченого червоною «папрікою» (перцем) сала та окраєць пшеничного хліба, і снідає. З цим доходить часто до курйозів: захоплений восьмою годиною ранку десь серед довгої й глибокої баюри на возі, маляр однаково спиняє воли й починає снідати, дарма, що за цей час колеса можуть повгрузати в баюру до самого коша.

Те саме з обіданням, полуднуванням, вечерею.

А взагалі – народ працьовитий, пунктуальний, але неймовірно гарячий і в розгніваному стані лютий... куди там Іллюші Симонії!

На другий тиждень життя мого в Дуначєбі я несподівано одержую з пошти на свою адресу величезний пакунок літератури.

Це – повний комплект журналу українською мовою «Вісник Союзу Визволення України» з Відня та пачка львівських газет: «Діло» – галичани так і вимовляють із наголосом на «ло», як і «Свобода», з наголосом на «да», «Громадський Голос» та інші.

«Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре, почуття нудьги за рідною країною, яким обкипає серце від довгого пробування на чужині? Чи відомий вам той психічний стан, коли за один рідний звук, один образ рідний, ладен буваєш заплатити роками життя?...»

Це – не я. Це пише великий Михайло Коцюбинський у «На крилах пісні».

Цей постулат, очевидно, добре зважили організатори Союзу Визволення України на початку світової війни, заклавши свою організацію – спочатку у Львові, а коли там, через жорстоку, запеклу боротьбу з поляками не стало їм чим дихати – у столиці Австро-Угорщини – Відні.

Вони знали, що, промовляючи рідним словом до тисяч і сотень тисяч тих, що в наслідок війни потрапляють у, неволю, в чуже оточення, коли ні з ким слова сказати, коли людина розмовляти, сміятися забуває, – вони знали, що цією зброєю можна багато здобути. І пильно взялися до роботи...

Але як потрапила до мене ця пачка літератури? Звідки у Відні адреса нікому в світі невідомого хлопця з Канева, гера Олексі, як зве мене Йозеф Деннерт, полоненого № 6987, наприклад, із гаймашкерського табору?

КОЛОМИЄЦЬ АВЕНІР

Коломиєць Авенір (1905, Волинь – 1946, Австрія) – поет, прозаїк, драматург, журналіст.

У 1944 році був вивезений до Німеччини, перебував у таборах для переміщених осіб.

Редагував журнал «Керма» (Зальцбург). Автор поем, нарисів, повістей, драматичних творів. Для дітей написав: «Громадка гномика Дадка», «Казка темного бору» тощо. Підготував і видав підручники «Звучня» та «Основи граматики і правопису».

Як громадка Гномика Дадка собі нову батьківщину знайшла

Колись і я не вірив, що на світі є маленькі люденятка.

– Звідки вони могли б узятися? – думав я собі. – Де ж вони можуть мешкати? Що вони роблять? Як вони говорять? Ні, це неправда, що гномики є на світі!

Аж одного вечора, коли я засинав у ліжку, хтось дрібненькими ніжками затьонав по моїй подушці.

– Ти думаєш, що гномиків нема? – почув я голосок біля свого вуха. – А хіба ти все знаєш, що є і чого нема? Хіба ти все бачиш, що є на світі? Зимою ти дивишся, як надають сніжинки, а хіба ж ти бачиш, як вони махають до себе ручками, кивають пальчиками? Літом ти дивишся, як гойються колоски на високих стеблинках у полі, але чи ти чуєш, як вони шепчуть між собою і які гарні казки собі оповідають? А як плачуть квіточки над жайворонковим гніздечком, коли на нього нападає лиха сова, ти хіба бачив? Багато ти не бачив іще. Не кажи ж, що і гномиків нема!

І голосок замовк.

Я зірвався, засвітив світло, почав шукати по цілій кімнаті, але нікого вже не було.

Хто б це міг бути?

– Це, напевно, був гномик, – подумав я собі.

Від того часу став я до всього дуже придивлятися і прислуховуватися. І справді – я став бачити те, чого раніше не бачив. Сніжинки, справді, мали ручки, віталися, обіймалися й білими громадками надали на м'яку пелену на холодній землі. І колоски на полях, справді, шептали собі цікаві казки. Побачив я і те, як моргала пелюсточками синя квіточка – волошка до червоного маку, та як за це гнівався на волошку гостроносий кукіль.

А коли я навчився все це бачити й чути, тоді й гномики перестали від мене ховатися. Вони почали приходити до моєї кімнати, бігали по столі, коли я писав, заглядали в мої книжки, скакали через попільничку, гралися в хованки в кишнях моєї камізельки.

Тепер я вже знаю про гномиків: і де вони мешкають, і що роблять, і як говорять, і як їх треба кликати, щоб вони прийшли.

Ось і тепер – я пишу для вас книжечку, а передо мною, на столі, на великій чорнильниці, сидить гномик Дадко – мудрий і чемний голова цілої громадки чудасійних чоловічків.

Він підгорнув поли свого червоного жупавика, заложив ногу на ногу і розчісує пальчиками спую довгу сиву борідку. На ногах у Дадка великі зелені чобітки, а на голові, немов у козака якого, висока хутряна шапка з довгим зотистим шликом.

Дадко цілий день сьогодні не сходить з мого бюрка. Він уважно дивиться на моє перо і читає кожне моє слово.

– Пиши, пиши, – каже мені Дадко. – Ти вже знаєш, що ми справді є на світі. Я вже показав тобі цілу мою громадку. Нехай же й діти знають про нас і вірять, що ми є. Коли вони прочитають оцю книжечку, то також будуть чути, як ми говоримо, будуть нас розуміти, й самі до нас будуть говорити. І нам буде дуже приємно. Ми найбільше любимо дітей.

І я слухаю, що говорить мені Дадко, і пишу казочку про його маленьку веселу громадку.

Про гномика Зуня – молоденького збиточника.

Про гномика Куваньчачу, що хоч добре, хоч погано – він ніколи не плаче. Куваньчача – гномик учений. Він має великі окуляри і все читає грубу-грубу книжку.

Про Чук-Чука – гномика вістуна.

Про Бориса-небориса задираку й крикуна.

Про співця і поета Бринь-Таратайка.

Ну, і про Дадка – гномика всезнайка.

А коли я пишу, гномики один за одним просуваються у щілинку під дверима, їх знаходить повна кімната, ціла підлога засипана ними. Я навіть ногою під столом рушити боюся, щоб котрого не придушити. І я не рухаюся. Я пишу. А коли вже не знаю, як далі писати, повертаю очі на гномиків: главу, послухаю – і вже знову маю скільки писати, що й паперу мені не стає, і чорнила виписуються, і пера ломляться.

А Дадко дивиться на мене, гойдає ніжками в зелених чобітках на чорнильниці – і сміється, так сміється, що і мені робиться смішно, і ми сміємося обидва довго-довго: ха-ха-ха та ха-ха-ха!

– Ну – каже врешті Дадко, – напиши ж їм сьогодні знаєш яку казочку? Казочку про те, як ми – гномики – по світі мандрували, як нової батьківщини шукали та її знайти не могли. Пиши, я тобі буду диктувати.

Я завжди роблю те, що каже мені Дадко. Я беру перо і пишу.

Далеко-далеко, за горами високими, за ріками глибокими, у густому лісі, в такому густому, що там тільки пташки літали та вовки з ведмедями гуляли, жили маленькі-маленькі люденятка, що зналися гноми.

Гноми були такі маленькі, що могли літати на метеликах, як на літаках, а на слимачка то їх могло насідати стільки, як великих людей на віз.

Дуже веселі були гномики. Співати вони вчилися від пташок. Послухають, як співає щиглик чи соловейко, та й собі таку саму пісеньку складають. Гратися й бешкетувати гномики вчилися від молодих звірятко. Надивляться, як граються молоденькі лисики або ведмежата, – і ну, собі так само виробляти. Бігають, стрибають, один одного перекидають, а того, хто дасться перекинути, беруть гномики за ніжки, за ручки та і несуть до лісового поточка; розгойдають його на березі – і – гоп! – укинуть у воду. Але гномик не топиться. Всі гномики вміють дуже добре пливати, вони вчаться від рибко, від жабок та водяних павучків, що то но воді, як мухи по столі, бігають.

Гномики ніколи не плачуть. Гномик гномикові ніколи кривди не зробить. А звірі, пташки й комашки також гномиків дуже люблять, бо хоч гномики й маленькі, але вони дуже мудренькі. Вони все знають, де що діється, знають, що хто робить, куди можна йти, куди ні, чим можна гратися, а чим ні і що можна сказати, а що – ні. От для прикладу: гномики ніколи не кажуть «Дай!», лише «Прошу дати!»; ніколи гномики не граються сірниками, бо знають, що вогнем можна попекти собі пальчики або спалити хату. І тому, що гномики є такі розумні й чемні, ніхто на гномиків ніколи не гнівається, але й гномики люблять лише тих, що є; так само розумні й чемні.

Але найбільше люблять гномиків і звірі, і пташки й комашки за те, що вони знають усі стежки в лісах і всі дороги на полях, усякому вміють порадити, куди треба йти або куди летіти. Часом прилетить у ліс бджілка здалека і не знає, як їй вернутися додому. Вона тоді зачинає кликати гномів. Гноми прибіжать і покажуть, в який бік треба летіти.

Або як приходить осінь і стає холодно, тоді багато пташечок зачинає мерзнути і не знають, що із собою робити, де нагрітися. Тоді від холоду гинуть також мушки, і маленькі пташечки, як от ластівочки, не мають чого їсти. Всі пташки зачинають тоді шукати по лісі гномів і питати їх, що робити. А гноми все знають.

– Тут буде холодно і прийде зима, – кажуть гноми, – а як прийде зима, тоді нападає багато снігу, і ви зовсім померзнете. Ви мусите летіти далеко-далеко з лісу й шукати такого краю, де є завжди літо. Там вам буде тепло і там ви будете мати багато мушок, щоб їсти.

– А де ж ті теплі краї? – питають пташечки.

– А ви дивіться на сонце, – кажуть гноми, – де воно вдень – от у той бік і вам треба летіти. В тім боці є теплий край – вирій.

Слухають пташки ради гномів і відлітають. А як приходить зима, як знову починає гріти сонечко, як заквітають квіточки, і літають мушки, тоді пташечки назад вертають до лісів і знову співають ціле літо гномикам свої пісні.

Аж одного разу сталося в тій далекій країні так, що як прилетіли з вирію пташечки до свого лісу, то не застали вже в нім гномів. Скільки їх не шукали по корчах, по деревах, під грибками, в квіточках, у пташиних гніздечках ніде не було гномів. Скільки не кликали пташечки гномів – ніхто не обізався.

Засумували пташечки, без гномів жити не могли. Розлетілися по цілому світі шукати своїх маленьких приятелів.

А як вилетіли з тієї далекої країни маленькі пташечки, як не стало в ній гномів, зачали там падати великі сніги. Падали й падали, цілу країну закрили, усі ріки й струмочки льодом закували. Так холодно в ній зробилося, як ще ніколи не було. Схотіли й люди з тієї країни втікати, але не знали, куди: гномиків уже не було, не було кого запитати. І мусіли зостатися там люди, зосталися і мерзнуть аж до сьогодні.

– Але де гномики поділися? – пригадав я Дадкові. – Ти ж мав нам про гномиків розказати?

– Гноми нагнівалися на цю країну.

– А за що ж вони нагнівалися?

– За те, що люди тієї країни велику кривду гномикам зробили.

Гномики люблять усім помагати, усім порадять, а за це не хочуть ні грошей, ні подарунків, – хочуть лише, щоб про них укладали люди казочки, співали пісні та щоб малювали гномиків на малюночках. Більш нічого не хочуть маленькі чоловічки.

– Хіба ж люди в далекій країні так не дякували вам? – запитав я.

– Колись дякували. І пісні співали, і казочки укладали. Один з них навіть книжечку про нас нависав і до друку її дав. Але господар друкарні прочитав, що було написано, та й почав сміятися, і я маю таке друкувати, про якихось маленьких люденяток? Я їх ніколи не бачив, я не вірю, що вони є. Не буду друкувати такої кники!" І кинув усе про нас написано в піч. Згоріли казочки про гномиків...

Я подивився на Дадку, а в Дадку великі сльози котилися по личку і падали на сиву бороду.

– Так тобі шкода тієї далекої країни? – запитав я.

– Ні. Шкода мені тієї казочки...

– Не плач, Дадку, я про тебе пишу нову казочку. Посміхнися. Розкажи краще, як ви шукали нової країни.

Дивлюсь, а Дадко й справді вже посміхається.

– Ой, то було пригод-пригод, як ми звідти забралися! – говорить весело Дадко. – Скільки ми світу сходили, скільки див бачили! І в тім краї були, де сонце пече, а люди чорні, як шоколяда. І в тім, де люди у високих-високих домах живуть, таких високих, що аж до хмар дістають! І такі країни бачили, де все гори та гори. І такі, де все вода і болото. І такі, де піски й піски. Бачили й краї, де ніколи зими нема, де люди голі ходять. Але ніде нам не подобалося. Там, де були добрі люди, що нікому кривди не робили, там вони так важко працювали, що ніколи їм було й думати про нас, не те що казки укладати чи розповідати. Там, де були високі доми, там люди були багаті й часу вони мали багато, але вони тільки й думали про те, як би то ще багатшими стати. Ніде нам не подобалося. Аж одного дня ми на метеликах прилетіли над іще одну країну, про яку ми і не думали, що вона є на світі, бо навіть у грубій книзі Куваньчачі нічого про неї не було написано. Подивилися ми в один бік море-море! Подивилися в другий – гори-гори! Глянули перед себе поля й поля! Глянули позад себе – села й міста, а по селах і містах такі люди, яких ми ще не бачили: веселі, розспівані; побачили метеликів, руками махають, нас вітають!

– Братики! – сплеснув ручками найменший гномик Зуньо. А що ж це за прекрасна країна!

Дивимося та надивитися не можемо. Бачимо хатину біленьку в садочку, а під хатиною на призьбі бабуся сидить, казочку розказує, а навколо діти слухають. Бачимо – дідусь сивенький струни пальцями перебирає та людям якусь цікаву пісню співає.

– Про що, про що він їм співає? Я хочу навчитися! – зачав термосити свого метелика за вуса Бринь-Таратайко.

– А вчений гномик Куваньчача мало в носа не втиснув окуляри, так листок за листочком читав свою грубу книгу, щоб знайти, яка то країна і як вона називається.

– Не шукай! – крикнув гномик-войка й задирака Борис-неборись. – Ось краще, Куваньчачо, униз подивись. Які тут люди здорові! А які міцні та які гарні! Мабуть, що й ти хотів би таким бути!

– А які в них широкі штани! – кричав Зуньо. – Та ж у такі можна б цілу нашу громадку разом з метеликами сховати!

– А ти, галайку, не горлай, – напустився на Зуня гномик Чук-Чук, – ти краще послухай, яка їхня пісня.

Аж нарешті й Дадко, що досі слухав та придивлявся, і собі обізвався.

– Велика країна, велика й багата! І від гір до моря все ті самі люди тут, та сама мова. Яка хороша мова! Слухайте, гномики, слухайте!

І зачали гномики ловити слова тієї мови, що долітала до них і укладати їх у своїй пам'яті так, щоб уже ніколи не забути.

– Гномики! – скрикнув раптом Зуньо, – це ж така країна, якої ми шукали!

– Тут такі люди, яких нам треба! – підхопив Борис-неборись.

– Але як вона зветься? – аж за вухом чухав учений Куваньчача. – От ніяк знайти в моїй книзі не можу. Не інакше, тільки хтось умисне не написав про неї, щоб ми нічого не знали. Але я напишу! О, я багато напишу!

– Ха-ха-ха! – зареготали метелики. – Чого ви смієтеся! Ми хочемо тут зостатися! Ми не хочемо далі! – кричали в один голос усі гномики й затурзали кожний свого метелика.

Зупинилися метелики.

– Яка це країна? Як вона зветься? – кричали й кричали гномики.

– Ми вам скажемо, – промовили метелики, – ця країна зветься Україна!

– Україна? – як сонечка, зясніли личка всіх люденяток. – Це буде наша країна! Сідаймо! Сідаймо! Слава нашій Україні!

Розпростали метелики крильця й повільно опустилися з гномиками на зелену леваду. І від того дня нікуди вже не хочуть летіти гномики, не хочуть шукати іншої батьківщини.

Гномики так злюбили все, що тут бачили, що деякі скоро навіть виглядом сталися подібні до тутешніх людей. І Зуньо вдягнув широчезні шаровари й дуже хутко навчився витанцьовувати навприсядки.

Бринь-Таратайко навчився грати на бандурі і все пригравав до танцю Зуньові.

І Борис-неборись не переставав співати пісню, що він – козацького роду й усім казав, що попливе човном через море, як колись козаки, й буде воювати з турками. Навіть бороду собі Борис-неборись збрив. І тільки довгі вуса покинув.

Зате Куваньчача і Дадко, як були з вигляду гномиками, так і зосталися.

А одного разу, як дуже вже докучали Куваньчачі Зуньо з Бринь-Таратайком, щоб він бодай чоботи свої величезні змінив та хоч гопака танцювати навчився, Куваньчача наклав на носа окуляри, розгорнув свою грубу книжку й прочитав уголос:

«Не будь мавпою і не вдягайся в чуже пір'я. Нехай будуть на світі різні мови, різні штани і різні пісні. Ти роби так, щоб усе твоє було найгарніше.

Амінь.»

Дуже засоромлені відійшли Зуньо з Бринь-Таратайком. Почув про все і Ворис-неборись і також засоромився. З того часу не намагалися вже гномики бути такими, як хтось, а вернули знову до всього гном'ячого і до роботи, якої гномикам вирікатися невільно: помагати людям та берегти їх від лиха.

– От, тому, що ми мешкаємо у вас, – говорив поважний Дадко, – то у вас і сонечко не перестає гріти, і пташечки співають, і квіточок стільки по лугах і полях, як ніде. А там, де нема сонця, де квіточки до людей не посміхаються, де люди більше плачуть, ніж сміються, там, так і знайте – нас нема.

– Але в нашій країні ви є в кожній хаті? Правда, Дадку?

– О, ні, – відповів Дадко, – ми є тільки там, де є люди добрі і де діти чемні та мудрі. Там, де люди недобрі, де діти неслухняні або між собою сваряться, там нас нема. Із таких домів ми втікаємо і вертаємося до них тільки, як почуємо, що там уже знову всі чемні і добрі, і не сваряться.

– А як же ви знаєте чи вже вертатися чи ще ні?

– О, ми все знаємо. Ми вміємо так увійти в хату, що нас і не бачать. Ми вміємо заглядати у віконця до хат, прикладаємо вухка до шибок, слухаємо... Але ти про це не пиши! – аж скочив із чорнильниці Дадко. – Нехай люди не знають.

– А я вже написав, – кажу йому.

– Ну то видери!

– Як буду видирати, то ще цілу казку подеру.

– Ну то я тобі за це нічого більше сьогодні не скажу! – розсердився Дадко.

І Дадка не стало.

Скільки я перешукав, скільки заглядав по куточках, за шафу під подушку, – Дадка не знайшов.

Але я знаю: він прийде знову. В Дадка добре серце. Може, взавтра прийде. Знову сяде на мою чорнильницю й буде оповідати.

А що він мені оповість, ви знати будете: я зараз напишу. Бо що-що, а такі казочки про себе гномики люблять найбільше.

А писати про них і розказувати треба, бо ще і на нас розгнівалися б і від нас повтікали б.

КУЗЬМЕНКО СВІТЛАНА

Кузьменко Світлана (1928, Чернігівщина; по чоловікові Грибінська) – поетеса, прозаїк, критик, перекладачка. Член Пен-клубу, президії Об'єднання українських письменників «Слово».

Під час війни емігрувала до Австрії, потім до Німеччини, з 1948 року – у Канаді.

Авторка численних збірок для дорослої аудиторії. Для дітей видала «Івасик та його абетка», «Півникова пригода» та інші казки. Серед перекладів: «Казка з березового лісу» (1988), «Живуть на світі добрі звірі...». У часописі «Веселка» упродовж восьми років друкувала віршовані оповідання в малюнках «Івась-Мудрась».

Маринчина писанка

Як весні раділа
Кожна людська хата, –
До людей зближались
Великодні свята.
Готувались люди –
І дорослі, й діти:
Як же то найкраще
Їх собі зустріти.
У Маринки мама –
Як усе до свята –
Вміє дуже гарно
Писанки писати.
І Маринка маму
Дуже попросила,
Щоб її писати
Писанку навчила.
Сіли мама й доня
Писанку писати.
І матуся доні
Стала повідати,

Що іде Великдень,
Зовсім недалечко,
І чому виходить
Писанка з яєчка.
А на ній всі знаки
Дихають віками,
Їх передавали
Дітям їхні мами.
Ось уже й Великдень
Зовсім недалечко.
У Маринки писанка
Вийшла із яєчка.

Івась-Мудрась

У зеленому садочку,
У хатині, на горбочку,
Раз жила-була родина:
Батько, мати і дитина.
Цю дитину колихали,
Любим сином називали.

У вигодах там спроквола
Ріс в родині син Микола.
У садку пташки співали.
Красні квіти розцвітали.
А в хатину, у віконце,
Усміхалось ясне сонце.

Коли нічка наставала
І дитина засинала,
У вікно світили в хату
Ясні зіроньки дитяті.
Підростав малий Микола –
Третій рік вже йде до школи.

В школу з другом він ходив.
Друг його в сусідстві жив.
Друг Івасем називався.
Він на всім багато знався.
І як щось було невлад,
Він знав тисячу порад.

Вранці діти йдуть до школи:
Йде Івась і йде Микола.
А навколо скрізь сніги
Покривалами лягли.
Хлопці в сніг грузький ступають,
Про «Веселку» розмовляють.

Поруч, дві малі сороки
З ними йдуть сорочим кроком

Й гомонять про різні справи
А, можливо, й про забави.
У сорок свій власний крок:
Підлетять та скок і скок.

Раптом: хто це наче плаче?
Зирк! – в снігу пташину бачать.
Мабуть, в неї щось болить?
Може, ранена лежить?
Діти пташку оглядають.
Що робити їм? – Не знають!

Тут Івась схопив пташину
І мерщій до хати лине.
«Попильнуй її, мамусю,
Поки з школи повернуся!»
Недаремно цей Івась
Називався Івась-Мудрась!

КУЛІШ ВОЛОДИМИР

Куліш Володимир Миколайович (1917, м. Олешки, нині Цюрупинськ, Херсонська обл.; псевдоніми – Степан Євин, Серафим Гусочка) – український письменник, син репресованого драматурга Миколи Куліша. Член Асоціації діячів української культури.

Емігрував у роки війни спочатку до Австрії, потім Аргентини, з 1950-х рр. переїхав до Філадельфії (США). Автор повісті «Пацани», н'єси «Ліс шумить», спогадів «Слово про будинок “Слово”». Публікується у збірках Асоціації Діячів Української Культури, періодичних виданнях «Свобода», «Літературна Україна» тощо.

Пацани

(уривок)

Пацани прокинулися від надзвичайної тиші. Кок обережно висунувся з сіна і поліз до дверей. Вагон уже, мабуть, давненько стояв на запасних рейках. Поруч сіріла маса інших вагонів. «Ми певно на вузловій станції, – помислив хлопчина. – Треба розвідати, де ми». Він обережно відсунув двері й, обдивившись навколо, м'яко стрибнув на землю.

Була глуха ніч. Небо в намисті із зір, немов палахкотіло. Присідаючи, Кок помаленько пішов вздовж вагонів. «Хоч би не забути вагона, звідкіля вискочив – подумав він. – Так легко вилізти, а потім шукай... Ага, тут недалеко є водогін і на нього мушу орієнтуватися...».

За півгодини хлопчина повернувся до вагона, в якому спали його друзі. Він знову обережно відчинив двері й неголосно крикнув у темряву:

– Гей, ви сплюхи!

Відразу з сіна виринула голова Журавля, а згодом і Жука.

– Харків? – запитали вони в один голос.

– Та де там. Вузлова станція перед ним. Я вже трохи рознюхав навколо. Далі не поїдемо, бо вранці розвантажуватимуть вагони. Це сіно для війська. Тому нам треба зникати. Тут міліції, як мурашок. Але я вже дещо підшукав для вас. Тож швиденько мийтеся, чистіть зуби і робіть ранішню руханку, – зажартував він.

– Я вас поведу до готелю.

Хлопці ішли обережно гусаком, оминаючи стоси залізничних порогів і рейок. Нарешті пірнули в якийсь коридор, утворений новими порогами, від яких пахло свіжою смолою.

– Ну, й прикотились! – задоволено сказав Кок. – Бачите?

– Бачимо, – відповів Жук, – бачимо, не повилазило.
– Що ж ти бачиш? Ану, скажи!
– Щось бачимо, але чорти його знають, що це воно за штукенція!
– Не муч, а скажи, куди ти нас завів? – не втерпів Журавель.
– У вас, мабуть, куряча сліпота, чи що? Он там стоїть поламаний пасажирський вагон, зрозуміли? У тому ж вагончику можна спокійнісінько пережити день-два, плюючи на лягавих і дощ. Він же немов у цих горах шпал сховався. Хто ж буде нас шукати?
– Правильної сказав наш товариш капітан!
– Журавель поклепав Кока по плечах. – От карапет!..
– Я ж вам казав, що ви без мене пропали б у дорозі, – вдоволено набундючився малий. – Пішли. Тут навіть вогонь розвести можна, ніхто не бачитиме.

Вагон справді надавався на сякий-такий захист. Кок запалив маленьку свічку, що її, разом з іншим добром, подарував їм добрий господар. Жук і Журавель почали наводити лад, викидаючи різне сміття і затулюючи розбиті вікна шматками дощок, що валялися у вагоні. А Кок вирішив цілком добити своїх друзів. У кутку біля залізничних порогів він розпалив невеличке вогнище і почав пекти картоплю, що її встиг під час своїх коротких оглядин потягти з одного вагона. У куховарстві він справді був незрівняний.

До печеної картоплі придався і великий шматок хліба, що його подарував шофер, кусочок сала, сіль і три великі паляниці. Журавель навмисне не витягав «залізного» запасу, що його він ховав під сорочкою, діставши від господині. Кок щиро розділив харчі на три частини, а картоплю дозволив брати «без карток», скільки заманеться.

– Поки не скінчиться, – сказав він.
Незабаром усі харчі зникли й хлопці задоволено крякнули.
– Попоїли, – сказав Жук, зіваючи.
– Спали, спали і знову спати хочеться, – здивувався Журавель.
– Напевно ростеш, – потішив його Кок, дивлячись, як Журавель скручує з газетного паперу здоровенну цигарку.
– Що я бачу, бароне? – здивувався Жук. – Ви після обіду закурили сигару?
– Не витримав, – щиро признався Журавель. – Я довший час не курив, але знову потягнуло. Це мені господар всипав самосаду. Ми там з ним пару разів закурили... Я вже давно хотів закурити, та у вагоні з сіном не міг... Тепер я справді почуваю себе, немов той барон. А ти ще не пробував курити? – звернувся він до Кока.

– Ану, дай раз потягнути!
– Облиш, це свинство! – порадив малому Жук.
– Прошу мене й моєї сигари не ображати! – поважно сказав Журавель, затягаючися димом.
– Оце тобі, Коку, перша лекція: затягнися і кажи – «пішла баба на базар, купила дров, запалила в печі, пішов дим». Випускай дим. Просто й гарно. Так і навчисься.

Кок затягнувся, але не встигла баба запалити в печі, як він закашлявся і впав на спину.
– З тебе курця не буде, – засміявся Журавель. – Я так і знав.
– От ми і повечеряли, як ніколи, – вдоволено сказав Жук.
– А тепер полягаємо ось так на землі, – додав Кок, – на рідненькій нашій землиці, і накриємось зорями. У голови покладемо собі місяць... Але ж і ніч яка!..

Кок ліг горілиць і задивився в небо. Журавель солодко задрімав, а Жук лежав, замислившись.

– Оцим небом, що ми накрилися, – голосно мріяв Кок, – кудись зорі біжать. А куди? Мабуть, ідуть Чумацьким шляхом, чую як мажі скриплять, воли ремигають, а чумаки гомонять, ідучи... Невже з того шляху видно весь світ? Виліз би я оце на Місяць і глянув униз... Трохи страшнувато, правда, це тобі не на залізничних буферах їхати. Глянув, а в низу люди живуть... Та хіба живуть? Ну, добре, таки живуть. Себто, радіють, сваряться, журяться, плачуть, працюють... А є від чого плакати, а журби тієї як отих зір. Не перелічиш! Темна наша журба як ніч, а ніч як журба. Ого, бач, втяв. Поетично, як у книжці. Ну, спробуй ще! Куди я заліз? Га?

– На Місяць, – пригадав Жук, якому раптом і спати відхотілося. Він прислухався до мрійної розповіді Кока і боявся пропустити слово. – Ану, малий, ще щось! Так гарно ведеш...

– Виліз я на Місяць, – Кок навіть не звернув уваги на слово приятеля, – за ріжок ухопився – не пече. Такий гладенький, як котик-муркотик. Зачепився я за ріжок і сів, ноги наче на човні вниз спустив, балам, балам, і дивлюся. Глянув на захід. Мені що? Можна. Там усе інакше. Люди гарно одягнуті, ситі, авта, як світлячки, а головне – свобода. Лягавих наче королева язиком злизала. А якщо вони і є, то лише за порядком слідкують, а не пацанів бідних ловлять. Тьфу, на тих фараонів! Ну, добре, не буду собі пейзажу псувати! Знову дивлюсь – бачу Африку. А, здається, піску там досить. Напевно на картки не дають. Слони попадаються, жирафи, леви, одним словом, різна комашня пасеться. Чекай, десь там і річка є. От забув, як називається, – Кок замислився.

– Ніл, – підказав Жук.

– Еге, Ніл. Цікаво, чи такий як наш Дніпро? Шкода, що я високо, не бачу крокодилів, але чую, як вони клацають зубами і хочуть Журавля за його розкішні ноги вхопити. Ей, Журавлику, крокодили хочуть тобі ноги обгризти!

– Нехай, – донеслося з землі, – я їм...

– Куди ти там! Подумаєш, герой!.. Спи, я їх одгоню. Ану, ви там, киш!.. Але й кумедні ті крокодили... Десь я читав про Африку, але де, не пригадую. Давно це було. Гарна така книжечка. Що там ще є в тій Африці?

– Пальми, – сказав Жук.

– Звичайно пальми. Обов'язково вони є. Пальми й решта кокосів і бананів. Беру я ці банани й починаю їсти. Легко сказати, а смак який? Але їм. Смакує мені клятий банан, здається, що сотню б з'їв. Ну, що там ще? Придивляюсь. І знаєте, що я бачу?

– Ну? – Жук аж підвівся. – Що там ще?

– Нічого, бо така ніч клята, хоч око вилупи.

– А про піраміди забув?

– Добре, що пригадав. Піраміди, фараони... Ти дивись, і там фараони були? А я про це й не думав. Ті ж піраміди рядочком стоять. Виліз я на піраміду, сів на свою сталінську конституцію і вниз. Ух... і знову поліз на гору, і знову вниз як на санчатах зимою, вдома... – Кок раптом замовк.

Аж після доброї хвилини він пошепки сказав:

– Вдома... Колись вдома... «Ой, люлі, люлі, прилетіли гулі, – співала мама, – спи, синочку, спи». А я далеко від мами на Місяці гойдаюся, ось так – сюди-туди... Дивлюсь на світ Божий... Жуче, ти спиш?

– Ні, не сплю, не можу. Така ніч, що й спати не хочеться, як і тобі.

Кок довго мовчав, глибоко замислившись. Опісля запитав друга:

– Скажи, прийде колись такий час, що не буде більш безпритульних? Буде колись так, що в кожного пацана будуть тато й мама? Щоб нас не ловили як звірів, щоб ми могли ходити до школи, щоб... Щоб можна було жити? Чи я багато хочу? Правда ж, ні? Лише жити так, як десь люди собі живуть.

– Напевно так буде, – схвильовано відповів Жук.

– Ех, коли б! – Кок замріяно повів очима по небі. – Колись я ходив до школи. Хор у нас був, я співав у ньому...

Кок засміявся тихеньким тонким голоском.

– Пригадую, співали ми гарну пісню... На слова Шевченка... Стривай, стривай, може, згадаю... Ні, забув. А хор у нас був прекрасний. А мелодія!.. І думаєш, що? Учителів, учнів порозганяли, навіть Шевченка ліквідували. Недовчився я, пішов докінчувати освіту на вулицю... Ти кажеш: малий, а мені вже тринадцятий... В університеті прийдеться теж на вулиці записатися. Не виріс я, малим залишився, як дитина, але душа велика... Але чого я це так сьогодні роз'їхався? Мабуть, через оці зорі й місяць... Гарна сьогодні ніч. А ти спиш?

Жук мовчав, думав про те, що сказав малий, а такий багатий і зрілий душею, пацан, і питав себе, чи справді на світі немає нічого вічного. То чого ж оце невічне таке довге-довге, вічне?

Мабуть, було далеко поза північ, як хлопці поснули, разом із своїми думками. Що їм снилося у цю весняну, місячну ніч? Може, далекий дім, може, мати чи тато? А, може, взагалі не було снів?

Далеко в небі плив місяць, на якому раніше сидів у мріях Кок. Плив, минаючи зорі, малі хмарки, що вибігли на небо, на знать звідкіля, жартував із вітром і, нарешті стомившись, заховавсь у глибину нічного неба.

Ніч минала поволі, поволі. Здавалося, що все завмерло на місці. Лиш згодом Чумацький шлях почав бліднути. Вже й зорі стомлено моргали очима. Місяць ще раз виглянув, немов із-за дверей хатніх, і гукнув до них, щоб котра з них не впала вниз і не збудила хлопців.

Нехай сплять! Бачите, на день благословиться? Он там, ледь-ледь зачервоніло. То напевно сонце протирає заспані очі. Народжується день. Правда, ще не скоро, але напевно прийде, як приходив учора і прийде завтра. День і ніч. День і ніч...

Три дні хлопці розкошували в безділлі... Кок сумлінно сповняв обов'язки кухаря, час-від-часу зникаючи, щоб роздобути харчів. Він приносив непотішаючі вісті. Станція була дуже дбайливо бережена і на ній зупинялися таємничі ешелони. До поїздів нікого не допускали, вагони були запечатані, а варта ходила з собаками. Так само нагло ці ешелони зникали. Вночі їх контролювало НКВД. Кок не раз намагався підлізти до тих таємничих вагонів і побачити, що в них є, але завжди мав невдачу. Оті проклятущі собаки завжди занюхували ще тоді, «коли я тільки думав про те», – скаржився він хлопцям.

Одного вечора він зник як завжди. А за півгодини прибіг захеканий:

– Нарешті я довідався про ці таємничі поїзди. В них везуть людей на заслання. Я чув, як плакали діти і хтось просив води. Віконця малі, загратовані. Напевно, і повітря там нема. А який довгий ешелон... Коли я вже відходив, прибуло ще три таких ешелони, їх поставили на першу путь. Довго не затримують... Боже, Боже, скільки там горя!..

Ця вістка приголомшила хлопців. Кожний з них по-своєму уявляв набиті людськими тілами поїзди. Старі, молоді, діти. Невинні, урки, бандити, все перемішане, їдуть... Куди ж стелеться їх шлях? Скільки з них доїде? Скільки лишиться живими для того, щоб десь там серед вічного морозу й голоду нарешті померти, мріючи про свою сонячну батьківщину...

– Не можу тут більше сидіти, – висловив загальну думку Жук. – Рушаємо, засиділися. Оця проклятуща станція мені важким каменем лягла на серце. Будь проклята та хвилинка, коли видумала кацапів і того ката!..

– Я вже думав, як би нам зробити шухаря і звільнити тих бідних людей, – морщив чоло Кок. – Усе передумав. І так і так. І ніщо не виходить. Хіба б була зброя і постріляв би всю варту.

– І що з того? – Журавель холодно підходив до справи. – Що з того?

– Що з того? А тоді повипускав би всіх і крапка.

– Еге, постріляв би варту одного ешелону. Треба постріляти всю владу, тоді щось з того було б.

– А ти думаєш, що колись не постріляємо? – запитав Кок із недовір'ям у голосі, ніби хотів почути заперечливу відповідь.

– Постріляємо, не хвилюйся! – Журавель аж зубами заскреготів, – їх усіх треба нищити, де тільки можна, – голосно висловлював свою думку Жук. – Лягавих, енкаведистів, сексотів. І де лиш можна, помагати усім тим, хто карається невинно. Ми, правда, звичайні пацани, але все-таки можемо дещо зробити...

– І дещо вже зробили, – пригадав Журавель. – Міліція згоріла якраз в пору.

– Сьогодні увечері рушаємо далі, – ствердив Жук. – Пробуватимемо тримати напрям на південь. Коли б у дорозі виявилось, що на Кавказі справи такі самі, як тут, міняємо маршрут. Мені, щиро сказавши, вже й курорту того відхотілося. Але все ж поїдемо туди. Зрештою, ми завжди знайдемо собі халепу.

– Я вас, дармоїди, ще раз сьогодні нагодую, – обіцяв задоволений з вислуду нарад Кок. – Бо не знати, чи в епоху боротьби з лягавими та іншим паразитським елементом моя кухня зможе працювати нормально...

– Давай, годуй, ми такі, що ніколи не...

У цю хвилину за горами залізничних порогів почувлися приглушені голоси: «Я бачив, що він біг сюди. Напевно, десь тут поховалися. Заходьте з двох боків...».

Хлопці завмерли. Міліція. Очевидно хтось стежив за Коком аж сюди. Хлопці блискавично позбирали своє добро і Кок махнув рукою:

– За мною! Я їм покажу, де раки зимують. Ми вийдемо одним таким провулком, що вони й нечуються, як ми опинимося у них в тилу, – прошепотів. – Тільки тихо, як тіні. Рушаймо.

Здавалося, що голоси ворогів були ось-ось за порогами. Чути було, як хтось обережно ступав важкими чобітьми. Хлопці пірнули в перехід, але не пройшли кілька кроків, як їм назустріч вийшов міліціонер. Його було досить добре видно, а хлопці ховалися в сутінках. Міліціонер подумав, що це його товариші і зашипів: «Тссс!..».

Кок закам'янів, не знаючи, що далі робити. Жук і Журавель притулилися до купи дерев'яних порогів.

– Проходь ближче, – прошепотів, очунявшись Жук до міліціонера. – Вони там...

Міліціонер ступив крок і відчув, що чийсь руки схопили його впоперек.

– Ви що, здуріли? Не жартуйте, – злісно просичав він.

– Та ми й не жартуємо, – шепотом відповів Журавель, затуляючи міліціонерові рота.

Нападений пробував крикнути, але Журавель так стиснув йому горло, що він лиш захрипів. Ще кілька добрих стисків і міліціонер мішком осів на землю.

– Одного ми тимчасово заспокоїли, – шепнув Журавель. – Нехай полежить, поки прийдуть інші. А ти справді ведеш нас провулком, де повно лягавих, – з докором штовхнув Кока.

– Звідки я міг знати, що він сюди залізе? – боронився малий. – Давайте далі, – і Кок повів хлопців. – А тепер, увага! Виліземо сюди на шпали. На сам вершечок. Тримайтеся мене, а потім...

– Чого ти сюди преш? – не витримав Жук.

– Ша! Слухай наказу! Зліземо на цю гору шпал, вона найвища з усіх. Потім я скажу: раз, два, три і посунемо якусь шпалину вниз. Вона й потягне за собою решту. Зрозумів? Ми їх тут і закопаємо. Це я вже давно приготував на всякий випадок. Ну, полізли, але, боронь Боже, якщо хтось з вас наробить гуркоту!..

Хлопці помалу полізли на пороги, чіпляючись за окремі з них, що повиставали з ряду. Кок дряпався як кішка, здавалося, що він у темряві бачить як удень. Нарешті опинилися на самій горі купи і тоді Кок скомандував:

– Увага, я зараз гукну, щоб знати, де ті супчики гуляють і в який бік нам найліпше цей дерев'яний Казбек пхати. Товаришу начальнику, – гукнув він з усіх сил, намагаючись надати голосові якнайнижчих тонів, – вони тут!

– Де? – голос ішов із самої середини складу порогів.

– Тут. Тримаємо, швидше всі сюди! – гукнув басом Журавель, збагнувши задум Кока.

– Всі на голос Іванова, – пролунав наказ. – Жевжиків піймали...

– Як лиш підійдуть ближче, підносимо оцю шпалу й кидаємо, – пояснив Кок. – Ох, і важка вона до біса!

Хлопці піднесли дерев'яний поріг і натиснули на інші.

Раз... два... три! – дерев'яна з гуком покотилася вниз у темряву, зрушуючи своїх сусідів. Здавалося, що валиться велика гора, тягнучи за собою купи каміння і піску.

Крізь гуркіт хлопці почули крики, матюки і прокльони. Не чекаючи, аж усе розвалиться, хлопці швиденько втекли. Позаду них валилися величезні стоси порогів, дзенькали рейки... Коли пацани були вже на землі, Кок пояснив:

– Я там не раз лазив і виміркував, що треба на всякий випадок приготувати ті гори до обвалу. Ну, й переконався, що коли лиш одну шпалку рухнути з місця, повалиться і решта. Самі знаєте, як по ударному тяпуляпу складали ці шпали й рейки. Аби норму виконати. А тепер, хлоп'ята, нам треба оминати цей горбок і зачекати на вечірній поїзд. Він ходить для робітників. Тут повзе як черепаха, тож зачепимось і доїдемо до найближчої станції. Мені здається, що за яких десять хвилин він під'їде. Ну, що ви на це, мої орли?

Кок гордо випростувався.

– З нього будуть люди, – переводячи дух, сказав Жук. – Молодець. Тобі варто почепити орден з картоплі або й з буряка. Хвалю, ти справді молодець, Коку.

– А ви, Журавлику, що на це? – Кок чекав і від Журавля похвали.

– Я нічого. Це по-моєму ми вже почали, тобто продовжуємо нашу умову... Але, коли вже хочеш, щоб і я тебе похвалив, то похвалю. Дай п'ять! – і потиснув Коківі руку.

Робітничий поїзд, що про нього говорив Кок, справді підліз, дихаючи важко парою, немов ядушливий. Вагонів було небагато. Старі, з повибиваними вікнами, брудні й неохайні, вони робили дуже сумне враження. Не треба було багато зусиль, щоб непомітно влізти до напівтемного вагона.

У вагоні переважно їхали робітники, перемучені працею. Багато з них спало, інші куняли, спершись об плече товариша чи стінку вагона. Хлопці якимось примістилися і почали розглядати оточення. Деякі робітники розмовляли, але так пошепки, що важко було зрозуміти сенс слів.

За годину поїзд нарешті доволікся до якоїсь великої станції. На обшарпаному пероні бруд був ще гірший, ніж у вагонах. Робітники повисідали і за яких десять хвилин на пероні знову запанувала тиша й порожнеча. Хлопці пішли за натовпом і вийшли на невелику пристанційну площу, на якій вітер ганяв шматки газет і різного сміття. На площі стояла пара лавочок, росли рахітичні дерева й пожовкла та потовчена трава на клумбах. Посередині площі стояло на спеціальному підвищенні погруддя Сталіна. Сильна електрична лампа кидала світло на напис: «Спасибі дорогому Сталіну за щасливе життя»...

Хлопці подивилися на те «щасливе життя» і плюнули. Кок не витримав і, оглянувшись навколо, підніс камінець та майстерно шпурнув у лампу. Тоскно дзенькнувши, лампа згасла.

– Правильно, – похвалив Журавель.

– От, ми з вами причадили. А звідсіля куди ж думаємо поплисти? – запитав Жук, якому стало сумно на цій безлюдній, здавалось, вимерлій площі.

– Хто його зна? – почухав потилицю Журавель. – Така діра, що аж гидко.

– Може, порадимось в он того фараона? – Кок показав на міліціонера, що якраз вийшов із-за рогу станційного будинку. – Дивись, який він важливий! А живіт випер поперед себе, як начальство...

Кок знову нахилився, щоб підняти камінець, опісля націлився в міліціонера.

– У живіт? – ділово запитав Жук.

– Думаю в живіт, але може бути відхилення на два градуси, тоді просто в пику.

– Валяй, але не промаж! – Журавель прижмурило око, міряючи віддаль до лягавого.

Кок кілька разів відвів руку назад, ніби розмахувався.

– Вогонь! – скомандував Жук.

Міліціонер стояв під світлом і хлопці бачили, як він нагло схопився за щоку.

– Мала помилка в розрахунку. Відхилення на три ступені, – завважив Журавель.

Міліціонер злякано оглядався навколо, витягаючи нагана. Хлопців він не бачив, бо вони стояли в темному місці.

– Нехай собі переживає, далі не цікаво. Ану, хлоп'ята, спробуємо піти на станцію, – запропонував Журавель.

– Ти що? Здурів? – скрикнули в один голос Жук і Кок. – Та там нас відразу накриють!

– Тут нас швидше накриють, – резонно відповів Журавель. – Там між народом переночуємо. Не будемо ж тут стояти цілу ніч.

– Та воно ніби й правда, – погодився Жук.

Хлопці знову повернулися до станційного будинку. Стріляючи на всі боки очима й намагаючись оминати зустрічі з підозрілими цивільними, що з мінами звичайних пасажирів вешталися без діла й тільки мишкували, пацани підійшли до залі третьої кляси. Біля дверей стояв міліціонер, який пропустив їх без слова, але уважно зміряв від ніг до голови.

У залі було накурено й брудно. На лавках і долівці валялися чоловіки, жінки й діти. Всюди повно клунків, мішків та старих, перев'язаних мотузками, валізок. Невелика лампа під стелею ледве пробивалася своїм світлом крізь туман диму й вогкого повітря.

– Тут для нас не зарезервовано місця, – песимістично ствердив Кок, наступаючи комусь на ногу. – Нема де й голці впасти, а про дихання й не кажи. Ходім до другої кляси.

– Це є безкласове суспільство, – дивлячись на сплячих подорожніх, сказав Жук.

– Проміняймо цей палац на вулицю, там хоч повітря є, – Кок попростував до дверей.

– Справа безнадійна, – погодився Журавель. – Що ж, ходімо, може, попадеться підходяща тумба або щось подібне.

Коли хлопці виходили, міліціонер знову підозріло глянув на них:

– Чого швендяєтесь?

– Загубили маму, – відповів Кок.

– Я тобі загублю маму, – погрозив представник влади. – Провальной, мабуть, за чужими чемоданами полюєш?

– Коли б попалися. Самі мішки й клунки, як бачите, товаришу начальнику. Та ми вже не працюємо, пізно...

– Давай, давай! Зараз очистити мені територію!..

– Я б тебе очистив, – пробубонів Кок, – що й рідна мати не пізнала б. Паразит!..

Хлопці пішли коридором, де на скляних дверях висів великий напис: «Зал першого класу. Для пасажирів м'яких і міжнародних вагонів». Коло дверей в залі стояв якийсь дідуган у лівреї. Він уважно оглядав кожного, що заходив у залу. У декого навіть питав за документами. Третьокласники мовчки оминали двері й зразу ішли натопком до третьої кляси. Там вони і тупцювали перед дверима, не маючи змоги ввійти до середини.

Хлопці зацікавлено підсунулися під самі двері першої кляси, і почали заглядати крізь скло дверей. Дід відразу завважив їх і широкою спиною заслонив двері.

– Ей, ти! – Кок застукав пальцем об шибу. – Відсунься! Чи ж не можна глянути, як пасажири виглядають на м'яко і на міжнародно?

– Чого преш? – прогудів дід. – Хіба не знаєш, де ваша кляса лежить?

– Ти, дідугане, не кипятися! Ми ж майбутні орденоносці. Нам глянути дозволено. Не бачиш, чи тобі повилазило? – Кок став навшпиньках і притулив кирпатого носа просто перед дідовою бородою.

Дід настобурчився. Він відчинив двері і визвірився на Кока.

– Провальной, провальной, шпана мені тут різна...

– Борода у тебе, діду, як бачу, ще дореволюційна. Тоді ти тут комусь іншому також відчиняв двері і так само вгинався в три погібелі. Нічого для тебе не змінилося. Для чого ж ми кров проливали? – звернувся Кок до хлопців.

– Для його бороди, – пояснив Жук, – хіба вона не варта того?

– Не базікай, щеня паршиве, а то зараз покличу, кого слід.

– Не розмахуй так руками, бо полетиш. Ота кляса, що там сидить, скоро лежатиме. А ти, мабуть, лежатимеш в могилі. Подумаєш, який нарком шляхів знайшовся! – Журавель згори дивився на низького діда.

Дід скоренько витягнув свисток.

– Стоп, дідугане, – зупинив його Жук. – Перед тим, заки ти набереш цього повітря для орденоносців, подумай, чи варто їх лякати вночі? Вони ж тобі цього не подарують. Ти ж тільки подумай: чого ж я, старий дурень, буду серед ночі симфонічну оркестру заводити?

В цю хвилину до дідугана підійшов гладкий чоловічок. На його грудях виблискували медалі.

– Старік, мені треба чемодана на перон винести. Де тут носильщик?

Дід відразу забув про хлопців, зігнувся, як казали вони, в три з половиною погібелі і, шанобливо кинувши оком на медалі, солоденьким голосом відповів:

– Зараз пришлю, ваше ство... товаришу орденоносець. Чичас пришлю-с.

– Може б, ми вам, товаришу наркоме, перенесли? – запропонував Кок. – Дешевше буде.

Чоловічок глянув на пацана критичним оком, опісля ж запитав:

– А ти чому не в будинку для безпритульних?

Кок не чекав такого запитання. Він хотів віднести валізки і, може, дещо заробити. А тип з таким питанням. Не розгубився лиш Журавель.

– Ми прийшли, щоб вас запитати про дозвіл, – сказав грубо, бо чув, як в серці накипає злість. – Оце весь день чекаєм на вас...

– Покличте міліціонера! – наказав дідові чоловічок.

– Отставіть! – раптом почули хлопці за собою.

Чоловічок з медалями зухвало подивився на кремезну постать військового, що непомітно підійшов був до них і прислухався розмові.

– Отставіть! – повторив військовий. – Ми і без міліції поладнаємо.

Не звертаючи більш уваги на типа з медалями, він сказав до хлопців:

– Я маю один чемодан, занесіть до залі.

Тип вороже подивився на військового, а потім фальцетом крикнув:

– Назад, босячня! Я не дозволю цим обірванцям заходити в залу. Вони туди бліх понаносять.

– Коли ви підете геть, то бліх більш не буде, – з усмішкою відповів йому військовий і дав у руки Кокові малу валізку. – І раджу вам тут більш не кричати. Зрозуміло?

– Та я вас... та я... – чоловічок мало не луснув із злоти.

– Прошу вас, обережно з висловами! – відрубав військовий.

Несподівано до хлопців підійшов якийсь цивільний. Він давно вже стояв осторонь, прислухаючись до суперечки. Не кажучи ні слова, він начальницьким оком зміряв військового, опісля типа з медалями.

– В чом дело, товарищі?

Військовий не відповів. Він відсунув діда, що дививсь, чия візьме, загорнув рукою хлопців і пхнув їх до залі. Сам він пішов за ними. Дід стояв ні в сих, ні в тих. Кок бачив, як цивільний про щось питав типа з медалями, а той показував рукою на військового, що вже відшукав вільний столик і сів на стілець. Хлопці поставали біля нього, не знаючи, що їм робити.

– Сідай, братва! – запропонував їм військовий. – Зараз повечеряємо. Не хвилюйтеся, нехай оті поміж собою поговорять. Гей, офіціанте, вечерю на всіх, – крикнув він до пробігаючого прислужника.

Жук із зацікавленням дивився на військового. Цей був в уніформі, без відзнак. Над розумним і гарним чолом пробігало пасмо сивого волосся, закинене назад голови. Добрі очі, які при усміху обводилися сіткою тоненьких зморшок, дивилися лагідно. Але коли військовий говорив, відчувалося, що він вміє наказувати. Його голос мав у собі сталеві нотки.

– Безпритульні? – запитав хлопців військовий, усміхаючись кутиками уст.

– Важко заперечити. Все одно не повірите, – відповів Жук.

– Повірю, повірю... Голодні мабуть? Та чого ж ви стоїте?

Хлопці несміливо посідали, їм було ніяково серед цього моря світел і небаченої розкоші. Білосніжні скатерті на столиках, квіти, м'які килими на долівці. Чудовий з горіхового дерева буфет, повний пляшок і з горами закусок. Офіціанти пролітали повз столики, за якими сиділи цивільні й військові, з випашеними обличчями й гордовитими мінами. Хлопцям здавалося, що на них всі звернули увагу. Хоч це була деякою мірою правда, бо поява військового з трьома обірванцями, з яких один ніс валізку, здивувала всіх.

Офіціант приніс цілу гору тарілок, на яких парували борщ і м'ясива. Не бракувало й пляшки горілки. Розкладаючи тарілки, прислужник недбало підсував їх хлопцям. Йому й досі не хотілося вірити, що ця компанія вечерятиме з військовим, чи хто він там був. Хлопці увесь час переглядалися поміж собою і були в здогадах. Може, оце зараз прийдуть лягаві й заберуть їх? Чого цій високій риби забагалось запросити їх на вечерю і то в таке місце, хай би воно сказилося! А, може, це просто примха вельможі, який хоче бути, так би мовити, ближче «мас»? Одним словом, чорт його зна, що воно за штука і чим це все закінчиться!

Навіть їлось, хоч були голодні, якось мляво. Військовий завважив це, суворої подивився на хлопців і наказав:

– Наїдайтесь, наїдайтесь!

– Ми вже наїлися, – відповів Кок.

– Не бреші! Такий малий, а брехати навчився. Бачу, що голодний. Ну, оповідайте про себе...

Хлопці відразу й ложки поклали. Журавель глянув на Жука, який перевів свій погляд на Кока. Кок ніби говорив: «А не казав я вам? Нагодує, а потому допит...».

Військовий відразу збагнув, що сказав не те. Він уважно подивився на хлопців і поправився:

– Я не так висловився. Говоріть не про себе, тобто біографію, чи що... А от про те, як живете і взагалі...

– Та живемо добре, – порушив досить довгу мовчанку Жук. – А взагалі... теж добре.

Розмова явно не клеїлася. Військовий теж перестав їсти і, стукаючи вилкою по столі, важко замислився.

– Оце дивлюся на вас, хлопці, і згадую своє дитинство... І я колись був безпритульним. Так, як ви, тинявся по світі. Потім прийшла революція... Захопила мене, закрутила... Був я при війську, захищав здобутки революції. Думав, що виборю краще життя. І виборів. Таких як я, багато. А бачу, що доборолись... Хто був нічим, той став усім. Нас, старих дураків, обдурено. От, знову є безпритульні, знову злидні навколо... От вам і Україна. Обідрана, голодна Україна. Годуємо чи не пів-Європи, не кажучи про Росію, а самі... Чого це я? Ви не слухайте мене старого, їжте! Мені хотілося б вас усіх нагодувати. Та чую, що мене скорше нагодують десь там ті... з орденами...

Він замовк. Хлопці не знали, як реагувати на його, здавалося б, щирість. Ніби і не п'яний, бо до горілки не доторкнувся, а таке говорить...

До сусіднього столика підійшов підозрілого вигляду типок і примостився, ніби замовляючи меню. Військовий і оком не моргнув. Лише Кок, який опинився обличчям до типка, відразу насторожився. За хвилинку до столика, за яким сиділо веселе товариство військових з жінками, розмальованими немов на сцені, підійшло трьох. Вони щось там поговорили і військові, вагаючись, встали та перейшли до іншого столика. Троє сіли і вже відкрито почали дивитися в бік хлопців з військовим. Жук глянув на військового. Цей нічого не говорив, пив горілку, смачно закусуючи. Одначе було видно, що він уважно слідкує за тим, що навколо нього діється. На дверях біля дідугана стала раптом миршавенька постать, заклавши руки в кишені.

Жук очима показав його Журавлеві, ніби хотів сказати: «Дивись і будь готовий!». Сам у душі кляв себе за те, що так по дурному сюди влізли. Але хто знав, що воно так буде.

Кок вартував на протилежному боці й увесь час сигналізував очима Жукові. Журавель сидів насторожено. Військовий сидів спиною до залі, одначе відчував, що навколо починає бути цікаво. Він випив ще одну чарку горілки, витер серветкою руки і сказав ніби до себе:

– Ви тільки дивіться, як зараз тут буде весело. Просто театр. Але ми заграємо як справжні артисти. Офіціанте! – гукнув він голосно. – Ми платимо й рушаємо...

Підбіг прислужник. Типчики за своїми столами насторожилися. В цю хвилину в дверях появився високий енкаведист. На зріст він був чи не на голову вищий за Журавля. Видно, що це була висока риба, бо за ним увійшло ще два, теж в уніформах. На них усе блищало, починаючи від чобіт, і кінчаючи відзнаками. Вони підійшли до столика, де сидів військовий з хлопцями. Всі типи, що обсіли поблизькі столики, скочили з своїх місць немов на команду. Військовий заплатив, кинув на чай офіціантові й поклепав себе по животі. В цей час до нього підійшов енкаведист. Двоє, що були з ним, стали дещо осторонь, тримаючи руки в кишнях. У залі враз настала тиша. Всі голови з страхом і цікавістю звернулися до них.

– Дозвольте ваші документи! – пролунав бас енкаведиста.

Військовий ніби не чув. Він грався краєчком скатертини, мнучи її в руках.

– Обшукати! – впав різкий наказ.

Двоє, що стояли осторонь, вмиль кинулися до стола. Військовий, не поспішаючи, обернувся до них.

– Замри і не рушся! – сказав він тихо. – Зараз я вас, супчики, перевірю!..

Почувши ці слова, енкаведист витягнув пістоль, думаючи, що військовий буде боронитися. Те саме зробили й ті, що стояли навколо нього. Військовий навіть не встав з крісла. Він пальцем покликав до себе енкаведиста, який, не випускаючи пістоля, наближився.

– Я тобі, сволоч, покажу, як перевіряти документи, – погрозив. – Сховай свою дулю, а ні, то я тобі морду розіб'ю! Чув? А коли вже так хочеш документів, на, дивись! – і витягнув з кишені червону книжечку.

Разом з цим впали на стіл три орденоносні книжки.

Енкаведист взяв книжечку до рук й відразу зм'як. На обгортці золотими літерами стояло: «Ц.К.К.П. (б)». А коли б хлопці заглянули в середину, то прочитали б: «Пред'явник цього є спеціальним уповноваженим ЦК Партії з необмеженими повноваженнями. Особи й організації, як партійні, так і НКВД, підлягають його вказівкам і наказам. – Й. Сталін».

Хлопці з дива не могли вийти, коли побачили, яку міну зробив енкаведист. Він раптом приклав руку до дашка шапки і виструнився. Ті, що стояли біля нього, порозкривали роти. Військовий забрав з рук енкаведиста книжечку, подивився на неї, дивно усміхнувся і сховав. Опісля промовив до енкаведиста:

– Забери оту тічну псів. А з тобою я ще поговорю. Марш!.. Ага, зачекай! Того з орденами, що навів тебе на мене, посадити. Я сам перевірю, як ви тут господарите. Ясно?

– Так точно, – пролунало чітко. Офіціанти, усі гості за столиками, навіть дід при дверях мовчки дивилися, як енкаведисти поспішно відходили. А потім відразу всі столики опустіли. Усі тікали, не знати чому. Чи зі страху перед людиною, від якої всемогутнє «око» народу бігло, не оглядаючись, чи від подиву до такої, ще ніде не баченої, «високої риби» з партії. Лиш військовий не звертав ні на що уваги. Він позбирав свої документи про наділення орденами, вимішав їх немов карти і поклав до кишені.

– От ми й закінчили театр. Як це вам, хлоп'ята, подобалося? – голос військового був надзвичайно теплий, а очі усміхалися. І голос був різуче неподібний до того, що ним він перед хвилиною говорив.

Хлопці не знали, що відповісти. Ось така мала книжечка, а яка в неї була сила! Напевно, він – велика людина. Але його щирі ніби слова розходилися з тим, що вони оце тільки пережили.

– Нічого ви не розумієте, малята, – кивнув головою старшина. – Це й краще. Колись зустрінемось, якщо тільки зустрінемося, тоді ви багато зрозумієте. А тепер ми собі дещо на дорогу приготуємо. Офіціанте! – гукнув він трубним голосом.

Офіціант миттю прибіг і так низенько зігнувся, що Кок не витримав і пирснув сміхом.

– Приготувати цим пацанам на дорогу харчів. Зрозумів? А не так, як кіт наплакав!

– Слухаюсь! Чичас зробимо, – офіціант побіг мов вітер.

У залі почало прокидатися завмерле життя, дехто з полегшенням зітхнув.

– А куди ж ви подорожуєте? – проникливо подивився на хлопців несподіваний їх опікун.

– Як вам пояснити, – зам'явся Жук. – Ми мандруємо, оминаючи непередбачені перешкоди...

– Куди очі, туди й ми, – докинув Кок, відчуваючи, що можна говорити трохи свободніше.

– Ну, а все ж таки? До якогось дитячого притулку чи колонії вас не тягне?

– Чому не тягне! Ще й як. Та от, очі не туди дивляться, а ми за ними. Що поробиш! – глибоко зітхнув Журавель. – Така вже наша доля, мабуть...

Військовий засміявся.

– Я бачу, що ви й дотепні. Люблю гумор. Ану, розкажіть ще щось.

Кок глянув на своїх друзів і оповів жарт, в якому було багато правди.

Побудували якось новий крематорій, тож треба було перевірити, чи справно він діє. Під рукою не було свіжо-померлого, але попалась шпана. От її і запхали всередину. Натиснули на різні там гудзики, пустили струм. Чекають.

Нарешті, за розрахунками, з тієї шпани вже легка пам'ять мала лишитися у вигляді попелу. Відчиняють двері, а з крематорію: «Закрий двері, заразо, не бачиш – віє...».

Військовий так зареготався, що, здавалося, стіни трясуться. Ті, хто уривками чув розповідь Кока, і собі засміялися.

Прибіг офіціант і приніс величезний, дбайливо загорнений у папір пакунок.

– Ось вам на дорогу, – військовий поклав пакунок перед хлопців. – Беріть, беріть...

Опісля він подивився на годинник.

– Мені час рушати, – пояснив він. – Зараз над'їде мій поїзд. А ви все ж таки зрадьте свою таємницю, куди думаете далі, тобто, куди ваші очі звертають?

– На південь, – вихопився Кок. – На курорт. Нам треба трохи відпочати. Всі трудящі мають право на труд і відпочинок. І ми теж, здається, хоч і без права, маємо право...

– Гаразд, валяйте на південь. Шкода, що я з вами не можу... Відпровадьте мене трохи...

Коли вони встали з своїх місць, знову всі голови повернулися в їхній бік. Дивна це була компанія: трьох безпритульних, а посередині них величезна постать військового. Дідуган задалегідь широко відчинив перед ними двері і нахилив голову:

– Прошу-с...

Кок подивився на діда і підморгнув. Мовляв, а я ж тобі не казав?

Коли вийшли на перон, військовий взяв валізку від Журавля.

– Давай, синку, я не звик, щоб мені носили. От і мій поїзд.

Підійшов кур'єрський поїзд лише з вагонами першої кляси. Коли він зупинився, ніхто з нього не висів. Лиш у дверях вагонів з'явилися військові. На пероні в цей час, крім військового і хлопців, не було нікого. Всю посторонню публіку міліція зігнала до станційного будинку. Але Кок знав, що з усіх боків за ними зорять всевидючі очі міліціонерів і енкаведистів. Вони тільки чекають, щоб цей несподіваний опікун від'їхав, а тоді... Кок набрався відваги й шепнув до військового:

– Дозвольте й нам увійти до вашого вагону...

Густі брови старшини піднеслися із здивування вгору.

– Та, ось що... – почав він непевним голосом, – не знаю, чи...

Кок швидко обірвав йому.

– Та ні, не думайте, що ми хочемо їхати з вами. Нам тільки ввійти оцими першими дверми, а вийти тими, що напроти... А то лиш ви рушите, а нас лягаві зразу забарабанять. А ми їм дулю під ніс, проскочимо другими дверима, а там поза насип і давай, Боже, ноги...

Військовий щиро зареготався:

– Ну, й спритні ж ви молодці, їй-бо!.. Ваша правда, я поїду, а вам не минути лиха. Так, давайте швидше...

Вагони були з червоного дерева, так звані «міжнародні». Але один із возів був цілком не подібний до інших. Величезні вікна його були щільно завішені заслонами, напівтемні.

До того вагона і попрямував військовий, підганяючи наперед себе пацанів. Двері вагону відчинилися і два військові в них виструнилися, хоч їхні очі мало не вилізли з лоба, коли вони побачили безпритульних.

– Пропустіть їх, хай проскочать! – усміхнувся весело старшина.

Військові ще більш здивувалися, коли Кок, немов білка проскочив крізь перші двері й зразу кинувся до других. За ним прошмигнули й інші два.

– На вас чекають, – сказав один військовий до старшини.

– Іду, ніби зітхнув він і кинув оком крізь шибку вихідних дверей, де мелькнули тіні пацанів.

Поїзд рушив тихо, без стукоту...

Надвечір, коли сонце збиралося впасти десь за море, і місто гомоніло, спроквола охолоджуючись від денної спеки, недалеко від залізничної станції Одеса-Головна, перед закритим семафором зупинився поспішний поїзд.

Стомлені дорогою пасажири кинулися до вікон. З-під одного вагону вилізли три запорошені, аж чорні постаті. Вони рядочком поставали біля вагону першої кляси і з завзяттям почали тріпати свою одягу. Якесь дамочка, що якраз висунулася з вікна, обурено крикнула:

– Це ж просто хамство! Я не маю чим дихати!..

– А чи не більше хамство, що це опудало їде там на подушках і ще кудкудахає? – почувся нам знайомий голос Кока.

Дамочка швиденько заховалася у вагоні. З вікон виглянули пасажири, з зацікавленням оглядаючи «справжніх» безпритульних.

Лагідно пригрівало надвечірнє сонце, повітря було чисте й свіже. Моря не було видно, але його подих відчували всі... Загудів паровоз, вагони рипнули й помалу покотилися по гладких рейках. Наша трійця залишилася, вдоволено втягаючи в легені повітря.

– От, коли б ту курочку посадити на наші місця в ту скриню під вагоном і коли б вона проїхала три дні й три ночі, напевно не так співала б, – Кок подивився за поїздом, що немов розставав у далечині.

– Мусимо зробити невелику перерву у використанні залізничного транспорту, бо він мені вже боком вилазить, – сказав Журавель, намагаючись випростуватися.

Глянувши на Журавля, Жук засміявся. Він пригадав, як вони їхали під вагонами в скрині, куди залізничники деколи кладуть свої причандали. Ці скрині стали улюбленим місцем

подорожування усіх безпритульних, що вибирали пасажирські поїзди як засіб для своїх поїздок із міста до міста.

– Чого ж ти, нещасний, так заливаєшся? – ніби образився Журавель. – Чи я винний в тому, що скрині не пошиті на мій зріст? Але це штука так вміти зігнути і, не розгинаючись, доскочити аж сюди. Що?

– Сер, вам належиться признання. Я мушу поговорити з наркомом залізничного транспорту, щоб ті спальні домовини трохи розширити. Це просто обурююче, що ми мусимо їхати так невідгодно... А все таки, дорогі корешочки, ми доїхали. І доїхали досить щасливо. Факт?

– Факт, а не реклама, – потвердив Кок. – Доїхали... Ох, як приємно, яке повітря!.. Шкода, що я маю лише двоє легенів.

– Можу позичити тобі свої. Дихай! Я не скупий, – запропонував Жук.

Він обвів поглядом довкілля і зрадів:

– От ми й приїхали до Одеси-мами, притулку всіх безпритульних, злодіїв, босяків і взагалі усіх позакласових елементів, як сказав би наш рідний, зараза йому в печінки, Сталін.

– Рідна Одесо, чи ти знаєш, хто до тебе приїхав? Я – Кок... Чуєш, Одесо?..

– Чую, – відповів Журавель, – чую. Не позакладало.

– Чи ти за всю Одесу відповідаєш?

– За всю. Навіть з Пересипом і Молдаванкою. Не хвилюйся! Ось я не кричу, а напевно знаю, що коли браточки довідаються, що я приїхав цілий і здоровий, побачиш, як зрадіють. Я маю тут корешків на всі сто. А ти, Жуче?

Жук поглянув у напрямі міста й мимоволі зітхнув.

– Колись я їх мав, та навряд, чи хто з них залишився...

– Попереджати про наш приїзд телеграмою ми не будемо, – не вгамувався щасливий Кок. – А просто так прийдемо і скажемо, що ми вже...

– Що вже? – зацікавився Журавель.

– З тобою говорити це все одно, що переконувати лягавого, що ніч є днем. «Вже» значить... як тобі це науково пояснити?.. Ну, вже і крапка. Зрозумів?

– Отак би й відразу. Певно, що тепер мені ясно. А то загинає за сто кілометрів.

– Ви чуєте? – раптом насторожився Жук. – Чуєте?

Журавель і Кок замовкли, з запитом дивлячись на Жука.

– Не чуєте? Ех, ви! А ще «ми з Одеси»!.. Справжній одесит як тільки приїде до свого міста, зразу почує, а ви?..

– Не муч, – не витримав Кок. – Ти ображаєш в моїй особі цілу Одесу.

– А ти, Журавлику, теж нічого?

– Я? – Журавель безпорадно оглянувся і прислухався. – Я... нічого.

– Та морем пахне! От з вас жлоби! Пахне морською травою. Пахне смаженою скумбрією, бичками, асфальтом, смолою... Пахне Одесою... Ех, одесити з вас!..

– Так багато запахів, що ми просто розгубились, чи не так, шпано? – запитав Кок, звертаючись до Журавля.

– Ці всі запахи такі смачні, що я просто паду з голоду. І пригадав наші нещасні животи! – Журавель втягав в себе повітря і важко зітхнув. – Запахами навіть в Одесі не зацитькаєш голоду.

– Не зачіпайте моїх сердечних почувань, – зітхнув і собі Кок. – Нам треба швидко різати до міста. Вмру на очах в одеситів. Корешочки мої дорогі, ви тільки подивіться на море! – гукнув він, коли друзі рушили в дорогу й у віддалі замерехтіли хвилі. – Скільки в ньому води і скільки в ній риби, крабів і взагалі різного барахольця.

– Одним словом, стихія! – докінчив Жук.

Він зачаровано дивився на прекрасну велич моря. «Ніхто ще не зміг описати цю красу, – думав хлопець. – Та, мабуть, і не зможе. Бо кожний відчуває по-своєму. Напише, а той, хто читає і ніколи не бачив моря, а може й бачив, скаже, що це не так. Про море треба писати всією душею, всіма відчуттями, чи хто зна чим, але... наша мова, мабуть, забідна, щоб підняти слова...».

– А що воно за штука стихія? – запитав Кок, перериваючи думки друга. – Щось нове для мене...

– Стихія, – почав Жук. – Як тобі пояснити... Хоче, робить бурю, хоче – спокійне. Раз перекидає все догори ногами, іншим разом лагідне, як ягнятко... Зрозумів?

– Ага, – зморщив чоло Кок. – Це, так сказати, як ота клята міліція: хоче – тебе піймає, а як не захоче – забирає.

– Або як наша дорога власть, – додав у тон Журавель. – Зробить з тебе наркома, а завтра на Соловки або під мур поставить.

– До біса з цією стихією! – щиро обурився Кок. – Це якась чортяка, коли не гірш...

– А чи були ви у катакомбах? – запитав Журавель, гордо поглядаючи на друзів.

– Ого, настрашив. Чули ми про такі. Хоч і ніколи не бували, але колись побуваємо, – відповів Жук і раптом зник, немов крізь землю провалився.

– Ого, ти дивись, він відразу від слова до діла. Гей, де ж ти заповся? Може, й справді в катакомби поліз? – занепокоївся Кок.

Ідучи до міста, хлопці й не помітили, що почав западати вечір. Море, яке, як здавалося, було тут під рукою, почорніло й нахмурилось. Зникли чарівні барви й усе бралось чорними плямами. Тож Жук упав у якусь яму, не встигши й крикнути.

– Обережно там, тут яма, – почувся немов із-під землі голос Жука. – Нехай би тому, що її викопав, добре в ній лежалося! Дайте ж руку!..

Кок зразу впав на черево й нахилився над ямою, простягаючи: руку кудись у темряву.

– Але й глибоченька вона... Де ж твоя лапа? – гукав він до Жука.

При цьому він сунувся все нижче й нижче і, коли б його не підхопив Журавель, Кок напевно теж зникнув би в ямі.

– А ти куди? Не рухайся, бо не втримаю! – перестерігав малого Журавель. – От, напасть! Забагалось їм у катакомби...

– Тримай, – задихано репетував Кок, – тримай... Сунусь...

– Та я ж тримаю.

– Кого? Мене?

– А тож кого? – щиро здивувався Журавель. – Теж запитання!..

– Тримаєш мої штани... Зникаю!.. – майже кричав з розпукою Кок. – Тримай, ірде, не штани, а мене за ноги.

Журавель похопився і зачепив Кока своїми залізними руками, що хлопчина аж йойкнув.

– Він мені мої останні ноги повикручує... легше там на палубі, чуєш?

– Вірааа! – сказав Журавель і потягнув Кока до себе.

– Фууу! Оце була катакомбочка, – випльовуючи з уст пісок, покрутив головою Кок. – Наївся уже...

– А я думав, що ти вже пішов, навіть не попрощавшись, – засміявся Журавель. – Як смакує пісочок?

Кок не встиг відповісти солоним слівцем, як знову почувся голос Жука:

– Шпано задрипана, чи думаєте про мене?

– Ти дивись, він іще там? А ми думаємо, куди це його запропастило? – жартував Журавель, заглядаючи одним оком в яму.

– Зв'яжіть свої ремінці від штанів, інакше не вилізу, – гукав Жук. – Тут повно води...

– Справа починає набирати державного значення, – ствердив весело Кок. – Скидай Журавлику, свого пояска. Ось тут мій і зав'яжуй їх швидше, бо там Жук дуба ріже...

Журавель швидко зв'язав до купи два ремінці і спустив у яму.

– Тримай мене за ноги, – гукнув він Кокові. – Але тримай, бо коли пустиш...

Кок сів на пісок, заперся і вчепився за довгі ноги Журавля, який відважно майже по тулуб зникнув в ямі.

– Намагайся робити в піску діри і так вилазь, за ремінчики я не ручусь, вони...

Жук вхопився за кінець ремінця і, впираючись ногами в пісок, почав лізти вгору. Журавель помалу висувався з ями. Кок не випускав його ніг, відповзаючи назад.

– Давай руку! – донеслося з ями.

Журавель простяг руку, а друга, в якій він тримав ременці, раптом ослабла. Жук знову гепнув вниз.

– А щоб вам там нагорі волосся вилізло, – почав він лаятися.

– Не лайся, – заспокоїв його Журавель. – Хіба ж я винен, що ти моєї руки в темряві не знайшов. Пробуй ще раз.

– Бог трійцю любить, – додав упівголоса Кок. – Тягни, Журавлику, того катакомбника.

Знову ж повторилася та сама історія, на цей раз, одначе, з щасливим закінченням. Журавель витягнув друга й Кок привітав Жука:

– Вітаємо тебе з щасливим поворотом із того світу! – він не витримав і зареготався.

– Регочись, заливайся на всю губу, – скривився Жук. – Хотів би я бачити тебе на своєму місці.

– Чого ж якраз мене? Мені вистачить і на тебе подивитися...

Жук поглянув на свою одежу. Увесь у мокрому піску, що поприлипав не тільки на одежі, а й на обличчі, подряпаний і в синцях, Жук виглядав незavidно.

Журавель з жалем дивився на пояски, від яких лишився тільки спогад у вигляді двох шматочків.

– Як же я тепер штани носитиму? – журився він. – Лишилися ми з тобою, Коку, без підпори. Наші пояски згнули, рятуючи цього типа. Як же тепер по Одесі парадуватимемо?

– А якщо б там залишився, щоб тоді було? – запитав Жук.

– Нічого. Ти залишився б у ямі, а ремінці з нами. От і все, – пояснив Кок.

– Не тріпай там! – Жук подивився на Кока з удаваною злою міною. – Ходіть краще скупаємось.

– Нарешті ми почули від товариша доповідача мудре слово. Гайда купатись!..

Десь далеко на Пересіпі, в малих одноповерхових дімках робітників і рибалок засвічувалися огні. Вони наче моргали, заплющуючи то одне, то друге око вікон.

Хлопці минули ще один залізничний насип, пройшли невеличким, зарослим бур'янами, полем і вийшли на широкую косу морського пляжу.

– Ось воно, наше Чорне море!.. Купайся, братчики, скільки влізе. Я дозволяю, – Жук підійшов до води і набожно зачерпнув жменю води. – Просто не віряться, що ми вже коло нього...

– А пісочок такий дрібненький, такий солодкий! – Кок з насолодою простягнувся на піску.

– Для Жука він уже втратив смак, – усміхаючись, додав Журавель. – Йому тепер більш смакує море.

– Роздягаємося. Раз... два... три! – крикнув Жук. – За мною всі!

Журавель не дав себе довго просити і помчав у воду разом із Жуком. Лише Кок не поспішав. Він дивився на голі спина приятелів і кричав, весело заливаючись сміхом:

– Журо, дістань он там дна, дивись, Журавлику, щоб тобі бичок пупця не відкусив... Спіймайте мені краба... Тепер, хто довше під водою? Раз, два...

– Ей, голубе, а ти чого це тільки кричиш? – виринув з води Журавель, задоволено випускаючи з рота цілий водограй солоної води. – Капітане, ви що? Може, води боїтеся? Жуче, де ж ти?

– Я тут, – виринув і собі Жук, який все ще сидів під водою, думаючи, що змагається з Журавлем на час перебування під водою. – Хто виграв? – запитав він, відсапуючись.

– Ніхто. Нам треба того крикуна до води зтягнути, – показав на Кока Журавель.

– Як? Він ще на березі? Ти що, здурів? Ану, ходи, бо зтягнемо, тоді буде ще гірше...

– Громадяни, дозвольте сказати пару слів перед тим, заки ви почнете мене топити. Я...

– Згодом, згодом. А зараз, давай, сину... Море на тебе чекає.

Жук і Журавель прожогом вискочили на пісок і почали ганяти за Коком, що майстерно тікав їм просто з рук. Після біганини вони спіймали його, підтягнули до води й, взявши за руки й ноги, почали розгойдувати.

– Раз... два...

– Ви тільки не перекиньте мене до Туреччини! – просив Кок, який очевидно був цілком задоволений. – Я ж жива людинааа... три...

І малий полетів у воду, кумедно розмахуючи руками й ногами. Хлопці стояли й дивилися, де врешті покажеться Кокова голова. Але ніяких ознак на появу Кока над водою не було. Жук затривожено подивився на Журавля, а цей, довго не думаючи, стрибнув у те місце, де мав бути Кок. Зляканий Жук пішов за ним. Аж ось голова Кока з'явилася ген далеко від берега. Він сміявся, дивлячись як друзі, відсапуючись і відпльовуючись, кумедно повертали свої голови на всі боки й шукали товариша.

– Я тут! – крикнув він і, набравши повні легені повітря, знову пірнув під воду.

Жук і Журавель і собі поринули.

– Піймаймо того нахабу, – вирішили вони. – Тоді він побачить, де раки зимують.

Але пімати Кока було нелегко. Він мав на диво здорові легені й тримався під водою так довго, що Жук здався. Він чекав, поки малий сам не виплине і попаде їм до рук. Лише Журавель не примирився з програною, а вганявся за хлопчиною, немов дельфін. Врешті і він охляв. Тоді Кок раптом висунувся з води біля нього і задоволено запитав:

– Ну, а що?

– Але ж і плаваєш ти!.. Вилазимо. На перший раз досить.

– Я ще раз пірну, – сказав Кок. – Коли я у воді, мене важко з неї витягнути. От...

І він, як той морський бичок, махнув ногами і зник. Журавель задоволено дивився на море. От тобі й капітан! Таке куце, а так прекрасно плаває! А капітан тільки вдав, що він поплив десь далеко в море. Він підплив до Журавля і так щипнув його в ногу, що цей з несподіванки аж підскочив і йойкнув. Та Кок не дав йому отямитися, а потягнув у воду. Жук негайно кинувся йому на допомогу. Море враз закипіло від боротьби морських титанів, як сказав би капітан Кок. Видно було, як хлопці з'являлись над водою, то знову поринали. Нещасливо напившись морської води, Журавель виліз на беріг і звідтіля слідкував лише, як двоє його приятелів виладовували свою енергію. Нарешті і вони помучилися.

– Відкладаємо на завтра, – запропонував Жук. – Я вже готовий.

– Я ще ні, але приймаю вашу умову. – Кок ще раз набрав до уст води і так майстерно випустив її вгору, що Журавель на березі з задоволенням аж закректав.

– Капітане, дайте мені потиснути вашу руку, – сказав Жук. – Ви нас сьогодні потрясли. Від такого куцого я такого не сподівався.

– За слово куций ви зараз знову будете під водою цього Чорного моря, – загрозово випростувався Кок. – Хочете?

– Дуже вам дякуємо за таку пропозицію.

Кок хотів ще раз пірнути, але Жук затримав його.

– Хвилинку, капітане. Одне запитання: коли ви хочете ночувати в Чорному морі, ночуйте. Але ми хочемо їсти і тому просимо вас уклінно приладнати нам вечерю, а потім собі і нам на здоров'я можете впірнати: хоч і ціле своє життя. Як ви на це? Скажіть, але щиро, ми люди свої...

– Чого ти до нього пристав? Плаває собі, нехай плаває. А ми самі пошамасмо. Може, чоловік не голодний. Плавай, плавай, хлопчику! – Журавель підморгнув Жукові.

Кок завмер. Він очевидно вирішував питання, чи далі поринати, чи повечеряти. Опісля зітхнув і вийшов на беріг.

– А чи я не казав? – задоволено сказав Журавель. – Проміняв море на шамовку. От тобі й капітан!

– Поки я приготую вечерю, ви візьміть наше барахольце і поперіть. Тільки не так, ніби ви виконуєте п'ятирічку за один день. Сумлінно, чуєте?

– Слухаємо, ваше благородіє. Пішли, Журавлику, він нас убив.

– А де ж ми це барахольце розвішаємо? – ділово запитав Журавель.

– І на чому? – додав, розглядаючись, Жук.

– В період суцільної колективізації і техніки ви ще маєте лице завдавати мені такі дурні запитання? Певно, що на місяць не зачепите. Ну, й йолопів послала мені нещасна доля! – Кок зневажливо подивився на хлопців. – Чи не здогадуєтеся, що випрану білизну треба розкласти на піску? Сама висохне.

– Коли сама висохне, так чого ж її на піску класти? – не здавався Жук. – І я сказав, що висохне сама, тобто треба її попрати і покласти на пісок. Але досить вам базікати. Швидше до роботи. Майте на увазі, що їсти ми маємо малувато, трохи хліба й картоплі. Якщо завтра не подумасмо про поповнення, то... Зрозуміли?

– Та як не зрозуміли. Ходімо, Журавлику, а то він нас замучить промовами.

Білизна була випрана й розкладена на піску. За цей час Кок знайшов відповідне місце за невеликим горбком, що був межею між пляжем і невеликим пустирем, назбирав паперу, трохи гілля, що лежало біля засохлого кущика, й розвів багаття. Хлопці сіли голяком біля вогню і чекали, поки Кок не спече картоплю. Картопля трохи пригоріла, але це не перешкоджало з'їсти її з великим смаком.

– Усе? – запитав розчарований Журавель, коли хліб і картопля зникли.

– Зараз подадуть шампанське і морозиво, – поважно відповів Кок. – Ось я гукну.

І він справді гукнув у ніч.

– Прошу подати три пляшки французького шампанського і морозиво... Морозиво аж на двадцять копійок кожному!

– Чичас, – раптом почули вони відповідь. – Несу...

У Кока виступила гусяча шкіра. Журавель і Жук приготувалися скочити на рівні ноги, якщо знайде потреба.

Почулися кроки і біля вогню появилася якась постать. Кок з полегшено зітхнув, коли побачив, що це не міліціонер. Незнайомий лише стрельнув очима на хлопців. Але вони мовчки дивилися на непроханого гостя, який стояв і ніяково усміхався. На ньому було досить прилипне убрання, біла сорочка з викладеним коміром, а на голові кашкет з малим дашком. На ногах він мав сандалі, що їх звичайно носять літом одесити.

Гість трохи постояв, опісля ж присів біля вогню. Обличчя в нього було не погане, вражали тільки несимпатичні очі, примружені від диму цигарки, що звисала в кутку уст. Досить довгу мовчанку порушив Кок.

– Ну, а де ж те морозиво? – запитав він.

Незнайомий відповів густим басом:

– В місті в кіосках. Хіба ти з неба впав? А ви що тут голяка? Може вам робу покрали?

– Ще той не народився, хто б у нас щось вкрав, – похвалився Кок. – Ми оце скупались і, добре повечерявши, відпочиваємо. Голяка тому... А чи ти не слідчий, часом? Дивись, його все цікавить. Може б спершу привітався, як це водиться у порядних людей?

– По вас не видно, чи ви порядні. Важко розпізнати, на твоєму животі того не написано, – усміхнувся нічний гість, не виймаючи з уст цигарки.

– А ти хоч і піжоном, то я тобі скажу, що ти просто жлоб! – сердився Кок.

– А це чому? – здивувався незнайомий. – Хіба жлоби так виглядають?

– Точнісінько. Бо порядний жевжик не швендяє поночі і не турбує чесних людей.

– Невже ж? Якщо б я був жлобом, то я просто взяв би ваше барахло, що там лежить на піску, й адіос! Тобто, до побачення! І в чому б ви завтра гуляли? Ви звідкіля приїхали? – запитав раптово.

– Звідки знаєш, що приїхали? – нахмурився Кок.

Жук і Журавель мовчали. Журавлеві цей незнайомий когось нагадував і він намагався пригадати, де його вже раз бачив.

– Бо хто ж з одеситів купається вночі та ще й пере своє барахло? А після чого вам захотілося морозива? Чи не після картоплі?

Опісля незнайомий звернувся до Журавля.

– Чи не бачив я тебе раніше, корешок? Здається, що ми з тобою уже десь гуляли?

Журавель перебігав у думках усі свої зустрічі й місця, але ніяк не міг пригадати, де й коли зустрічався з цим типом. Тому й мовчав. А гість пильно вдивлявся в його обличчя і дивно посміхався, нервово курячи цигарку.

– От і не пригадує. Але бачу, що й ти не можеш. Та напевно, що ми з тобою старі знайомі. Це добре. Може закурите?

Гість витягнув пачечку цигарок. Цигарку взяв лише Журавель, прикурив і, випускаючи дим, сказав до Кока:

– Принеси, Коку, нашу одягу, може вже трохи підсохла. Якщо ж ні, то тут біля вогню швидше висохне. Я вже змерз.

Кок встав і пішов по білизну. Він ще раз обернувся і кивнув головою Журавлеві, немов хотів сказати: ти дивись, поки я скочу.

Знову настала мовчанка. Здавалося, що сидять старі знайомі, які наговорившись, посідали відпочити. Повернувся Кок і Журавель одягнув на себе штани та підсів ближче вогню, щоб швидше вони підсихали. Кок усе ще сидів голий. Він тримав у руках сорочку, не знаючи, чи одягати її на себе.

– От ми й поговорили, – відізвався незнайомий, встаючи. – Ви продовжуйте курорт, а я піду. Ми напевно ще зустрінемося. Мда... Але все таки, де ж це я тебе вже бачив? – звернувся він до Журавля.

Блимаюче світло загасаючого огнища кидало навколо слабі, темні тіні. Море відбивало золоту доріжку місяця, що немов струмочок бігла з далекого таємничого обрію. Ніч була прекрасна. Віддалік шуміло місто, блимали огні маяка, немов хтось моргав великими червоними очима.

Так само як прийшов, незнайомий відійшов у ніч, не попросившись і не сказавши більш ні слова. Журавель мовчав, Жук теж не хотів порушувати тиші, тільки Кок не витримав і злісно сказав:

– Зіпсував настрої цілого вечора. Чого це він так пристав до тебе, Журавлику? Може, ви й справді десь зустрічалися?

– Не можу пригадати, – відповів спокійно Журавель. – Але напевно ми вже десь зустрічалися. Та не варто про це думати. Лягаймо спати.

Хлопці примостилися на піску й Кок зразу почав лічити зорі. Але дійшов до десятої, тієї, що була найяскравішою. А потім раптом зорі почали зникати, прийшов сон і обтулив хлопчину темним приємним покривалом.

Уранці наша трійка маршувала приморським Миколаївським бульваром. Вулиці були порожні, Одеса ще спала. Поблукавши трохи, хлопці присіли на відомих на весь світ сходах. Внизу розкинувся порт, в якому стояли великі, пузаті кораблі. Вони тулились до елеватора, з якого текла прекрасна українська пшениця. Якийсь рибальський човен виглядав немов крапка на плесі моря.

Кок милувався краєвидом, розглядаючись навколо. Ось ліворуч запущений і брудний «Луна-парк», направо мала залізничка-фунікулер, яка підвозила тих, що не бажали йти тими довгими, предовгими сходами. Просто перед сходами – пам'ятник дюка Рішельє. У його постументі незграбно застрягла важка залізна куля. Коли і як вона туди попала, ніхто не вмів сказати. Або просто не знав. В самому низу, де закінчуються сходи, через вулицю – маленька церковка. Вона вже давно перестала бути Божим храмом, тож стояла сумна, нагадуючи ті часи, коли в неділі одесити, особливо пристаневі вантажники й мешканці припортових дільниць, ходили до неї молитися.

Не зважаючи на ранній час, сонце почало припікати. Кам'яні сходи добре нагрілися і, зморені теплом, хлопці мляво реагували на появу чоловіка, що помалу ішов сходами, часто витираючи піт з лоба. Кок думав про те, що його спрага більшає, а Журавель таки сидючи досипляв ночі. Перехожий кинув оком на хлопців і рушив до них. На ньому була біла сорочка, легкі сині штани й елегантні черевики.

– Ще якогось піжона до нас несе, – буркнув Жук. – Не дадуть спокійно насолоджуватися заслуженим відпочинком.

А незнайомий, зупинившись біля хлопців і ще раз витерши чоло, сказав:

– Сидимо, га?

Кок, не поспішаючи відповів:

– Думаю, що ніяк не виглядає на те, щоб ми лежали або стояли...

– Хочете, хлопці, дещо заробити? – раптом запитав незнайомий, байдуже оглядаючи пацанів.

– Дещо не хочемо. Для «дещо» навіть не рушимося. Але заробити добре, якщо це можливо, можемо, – пояснив Кок.

– Тож я пропоную вам добру працю. Нам для фільмування, отам внизу, на пристані потрібно людей для масових сцен. Двадцять п'ять карбованців на день.

– А що нам там доведеться робити? – цікавився Кок. – Я ще ніколи не грав у кіні. Це цікаво, якщо ви не заливаєте нам баків...

– Я шукаю за учасниками масових сцен. Поки гарна погода, мусимо фільмувати. Я напишу вам записочку і ви, не гаючись, чимчикуйте вниз. Там недалеко стоїть корабель «Україна» і там відбудуватиметься масова сцена.

Незнайомий, не чекаючи відповіді, витягнув записку й написав кілька слів.

– Я зараз і сам там прийду. А якщо б ви ще знали когось, що хотів би заробити, покличте. Нам потрібно досить багато людей.

Махнувши на прощання рукою, незнайомий пішов.

– Що ви, братчики, на це? – сміючись, запитав Кок. – Йому напевно подобалися наші фраки. Чи ви звернули увагу на те, як він на мене дивився?

– Еге ж, – сонно відповів Журавель. – Він лише з тобою і говорив, а на нас – «ноль вніманія».

– А що він там написав? – зацікавився Жук.

Кок подивився на записку.

– Тут написано таке, – почав він фантазувати, – посилаю вам для фільмування трьох прекрасних хлопців. Найменший – це вимріяний красунь і нова зірка. На нього прошу звернути найпильнішу увагу. Він здібний...

– Потягнути все, що лежить, разом з усім фільмовим барахлом, – додав Журавель.

Але Кок і оком не моргнув. Він продовжував:

– Здібний... от ти мені й перебив... страшенно здібний...

– Не так здібний, як страшенно, – поглузував Жук.

– Можна і так, – погодився Кок. – Але слухайте далі: другий, трохи більшенький, дарма, що він надто чорнуватий, може грати роль кочегара. Третій... – Кок подивився на Журавля, – може служити за щоглу або за стовп. Ну, що, чухраємо? Мене цікавість просто розпирає.

– Пождемо, аж тебе таки розіпре, і тоді підемо, – жартував Жук. – Сімдесят п'ять карбованців на землі не валяються. Можна спробувати, коли той тип нам не збрехав. Шкода, що ми на базар не зможемо піти.

– Підемо іншим разом, – заспокоїв Журавель. – Зробимо капітанові приємність.

Поки хлопці збігли з сходів, добре упріли. При кінці сходів Кок оглянувся і кивнув рукою.

– Це ти кому? – запитав Жук.

– Дюкові Рішельє. Мовляв, постій трохи, зараз повернемося.

– Ааа, – поважно відповів Жук, – ти маєш високі знайомства.

– А ти ж думав? Мене вся Одеса знає. Чухраємо сюди направо. Я знаю, де стоїть «Україна».

За п'ять хвилин наша трійця була на причалі, але там було порожньо. Хлопці зникли. Невже той піжон збрехав? Вони вже хотіли смачно вилаятися, як за великим кам'яним баракком, що стояв поруч, щось сліпуче блимнуло.

– Значить там, – показав рукою Кок. – Піжон не обдурив. Гайда туди...

– Звідкіля ти знаєш, що якраз там, а не на Пересипі? – не повірив Жук.

– Бачиш, як щось блимнуло, напевно дзеркала. Ходім, побачимо. Це ж два кроки...

– Ти лише подивись, як йому закортіло стати кіноартистом. Що ж, ходімо, може й справді з цієї бузи щось вийде.

Кок перший прибіг на місце і зачарований завмер. Коли ж підійшли його приятелі, вони переконалися, що малий не помилився. На причалі, де стояв старенький пароплавчик, було доситьлюдно. Збоку під великою парасолею сиділа група акторів і характеризувалася. Далі від них – ще більший гурт статистів, в одягах купців, офіцерів царської армії, міщан та вояків. Великі дзеркала відбивали сліпуче одеське сонце. Біля трьох фільмових камер метушилися оператори і їхні помічники. Через увесь причал гадюками звивалися великі й млі, грубі й тонкі, дрони.

На пароплавчику стояли моряки в кумедній уніформі. Серед них височів капітан, з люлькою в роті, який тоскно дивився в бік режисера, що з своїм асистентом обговорював, мабуть, наступну сцену. Ще молодий режисер, з сценарієм у руках, час від часу оглядав увесь причал, критично переводив погляд на статистів і помахом руки заспокоював капітана. Там, де сидів гурт артистів, був приклеєний великий аркуш паперу, на якому хлопці прочитали: «Кіно-студія Ленфільм. Ленінград». Біля самого пароплавчика ціла гора скринь, клунків і валізок, недалеко селянський віз без коней. Все це наші пацани оглянули за одну мить.

– Чи я не казав? – захоплювався Кок. – Чисто як у кіні. Лафа...

– Піди, запитай у якогось фрасера, де нам треба стати, чи як, – наказав Журавель. – Коли отак стоятимемо, напевно ніхто не дасть нам ні копійчки.

Кок голосно шморгнув носом, зробив поважну міну й рушив просто до стола під парасолею, за яким сиділи артисти. Він підійшов до «надзвичайно вродливої», як йому здалося, артистки й без усяких передмов запитав:

– До кого тут треба... так би мовити. Вибачте, добридень!

Артистка цікаво подивилася на пацана й, усміхаючись, запитала:

– Ви до мене?

– Нас прислав сюди якийсь піжон, – пояснив їй Кок. – Тут потребують артистів, так от ми й прийшли.

– Ви артисти? – повторила артистка.

– Так, ми артисти. З самого народження.

Ледве стримуючи сміх, артистка відповіла:

– Ви сказали, що «ми прийшли». Чи багато вас?

– Аж троє. Думаю, що нас вистачить. А яка ваша думка?

– Мені здається, що так, – щиро засміялася дівчина, але швидко схаменулася і поважно пояснила пацанові, – вам треба звернутися до помрежа. Он там. Бачите його? Він усе скаже, що вам робити.

До розмови прислухалися інші артисти. Один із них підійшов навіть ближче. Він був в уніформі полковника донських козаків. На грудях блищала ціла купа медалів та відзначень, з-під військового кашкета звисала чудова, пишна чуприна. Почувши Кокові слова, він презирливо посміхнувся і, звертаючись до інших колег, поглузував:

– Оці хохли всі з уродження артисти. І де їх стільки набралось?

Кок спалахнув. Він зміряв «полковника» від голови до ніг і в тон йому відповів:

– І розвелось на білому світі фраерів, що вдають з себе артистів! Розвелось, як у сучки бліх.

Артист з несподіванки аж рота роззявив. Він хотів відповісти, але голосний сміх не дав йому й слова сказати.

– Вибачте, – Кок галантно звернувся до дівчини, що хустиною витирала заплакані від сміху очі, – вибачте і прошу не плакати. Ми за словом у кишеню не поліземо. Оревуар!..

Хлопчина вклонився і пішов до приятелів.

– Нам треба звернутися до того жлоба, що оце бігає, наче води після дині напився. Він нам усе пояснить. А той фраер з медалями ще дістане від мене за образу.

– Що він тобі заливав? – запитав зацікавлено Жук.

– Назвав нас хохлами. Я не знаю, що це таке, але мені здається, що тітка колись пояснювала мені, що нас, українців, так називають кацапи. Все одно. Я йому ще покажу.

– Хохлами? – перепитав Жук. – Ага, цього не треба забути.

– Коли я був в одному таборі, – додав Журавель, – там усіх, що були з України, називали хохлами. Більшої образи для українців не було. Ми йому цього не подаруємо. А тепер ходімо шукати того помрежа.

– Ви навіть не переодягайтеся, – сказав спітнілий і заклопотаний помічник режисера. – Зараз усім пояснять, що треба робити. Дайте вашу картку, я зазначу на виплату грошей.

За хвилину всіх статистів скликав асистент режисера. Він виліз на якусь скриню і почав пояснювати.

– Ця сцена уявлятиме евакуацію білогвардійських військових відділів. Але й ви, цивільні, намагаєтесь дістатись на корабель. Між вами буде головна артистка і герой, який буде вас розштовхувати, щоб і собі врятуватись. Це він намагатиметься зробити за всяку ціну... Запам'ятайте: за всяку ціну! Інакше їх і вас порубають червоноармійці, які от-от наскочуть на пристань...

– Нічого собі перспективна, – зажартував хтось із статистів.

– Отож, – продовжував асистент, витираючи спітніле чоло, – ви собі уявіть, що ви рештки контрреволюції, рештки недобитої сволочі і єдина у вас надія врятувати себе і свою родину, це всісти на корабель, що відплине до буржуазних країн...

– Уявити легко, – знову пролунав голос з гурта статистів, але чи не пришиють опісля 58 статтю?

– Від цієї сцени, як ви її зробите, залежить, чи скоро ми закінчимо її і зможемо перейти до чергової... Тож більше метуші, одчаю, крику. Прошу приготуватися.

Асистент зіскочив з скрині. Відразу до причалу помалу під'їхали на візках фільмові камери й величезні дзеркала кинули на гурт людей сліпуче світло.

– Приготувалися? – крикнув асистент і підійшов до режисера.

– Приготувалися! – запищав за всіх Кок, а до своїх друзів шепнув: – Дивіться, отой фраєр, що я з ним говорив. Як він надувся. Та він, як бачу, головну рольку грає... Цікаво.

«Донський полковник» почав пропихатись крізь гурт статистів, тримаючи за руку дівчину, до якої звертався за порадою Кок. Це була його «наречена». Асистент махнув рукою, немов би давав наказ військові іти в наступ. Немов стадо баранів, статисти кинулися до східців корабля. Режисер поглянув на суматоху й значуче повернув голову до асистента.

– Стоп, стоп, – загорлав асистент. – Хіба так виглядає евакуація?

– А хто його зна, як вона виглядає? – донеслося з гурту.

– Чи ви ніколи не евакуювалися? – захрипло закричав асистент.

– На жаль, ніколи, – відповів за всіх Журавель, якому почало подобатися це кіно. – Ви лиш дайте нам можливість, ми дуже радо...

Статисти безпорадно стояли. Вони були перемучені спекою й очевидно не мали ніякої охоти грати так, як цього вимагав асистент режисера.

– Спробуємо ще раз, – наказав асистент. – На цей раз з головними особами фільму.

– Хлопці, увага! – попередив Кок. – Той фраєр теж полізе. Он бачиш, який пишний полковник.

А «полковник» набундючився і приготувався виявити свій акторський талант.

– Цей миршавий? – зацікавився Журавель. – І він посмів нас образити?

– Той самий, – потвердив Кок. – Отой, що преться першим. Прошу запам'ятати його благородну фізію.

– Запам'ятаємо. А тепер на прохання дирекції додамо до нашої сцени такого життя, що напевно нас не забудуть, – Журавель весело підморгнув своїм друзям. – Ви, корешочки, напевно мене розумієте?

– Сказавши щиро, ні. Але розуміємо вашу благородну думку. Ви хочете щось встругнути?

– Ми – за, – погодився Жук. – А що ти придумав?

– Нічого надзвичайного. Не спускайте очей з того жлоба й усе. Пхаймося до нього, а там дивіться, що я робитиму.

Асистент режисера знову звернувся до статистів.

– Пробуємо останній раз. Більше життя! Рухайтесь жвавіше, кричіть, вимахуйте руками, штовхайте один одного... Одним словом – грайте. Граайте! – крикнув він в одчаю.

– Ми готові! – прокричали хлопці.

Решта статистів здивовано подивилася на них, мовляв, ви що, здуріли? Нам аби день якимсь скорше скінчити, а вони «ми готові»...

– Приготуватись! Акція!

Наша трійка перша побігла до східців, проштовхуючись до головного артиста, який сумлінно пробивався крізь натовп, тягнучи за собою героїню. Фільмові камери прицілювалися з усіх боків.

– Чудово, тааак, – захоочував асистент, – продовжуйте!..

Але в цю хвилину наших хлопців відтиснули від героя. Тож пацани не на жарт почали змагатися з товпою статистів, аби знову приблизитися до своєї жертви. Нарешті їм пощастило й несподівано чиясь невидима сила почала підносити героя понад голови статистів. Він незграбно чіплявся за чужі голови, щось кричав, але статисти, пам'ятаючи наказ асистента, ревіли, немов би їх хтось різав.

– Чудово, природньо, молодці! – захоплено гукав асистент. – Так його, вище...

Героя піднесено ще вище, він майже плавав у повітрі. Опісля він зробив невиразний рух усім тілом і, розчепіривши руки, полетів у воду.

– Стоп, павза, – закричав асистент. – А тепер повторимо цю сцену. Товаришу Борисе, товаришу Борисе, – гукав він у натовп. – Ви і Тамара на свої місця.

Але «товариш» Борис чомусь не з'являвся. Всі безпорадно оглянулись. Аж героїня, яка була свідком випадку з «товаришем Борисом», вияснила асистентові:

– Борис впав у воду...

– Що? – злякався асистент. – Хто впав у воду?..

– Товариш Борис, – гукнули хором хлопці. – Він чомусь піднісся в повітря і... Може, хотів скупатися? В таку спеку це єдиний спосіб дещо прохолодитися.

Асистент як ошпарений кинувся до води. Всі з цікавістю дивилися, як унизу, між східцями і пароплавом, бовталася у воді постать Бориса. Вона прокричала: «Рятуйте, тону-уу!», і зникла під водою.

– Надзвичайно натурально тоне, – поважно завважив Кок. – Я від нього цього не сподівався. Талант!..

– Та чого ж ви стоїте? – закричав режисер. – Рятуйте!..

– А ми не вміємо плавати, а тут глибоченько, – відповів Кок. – Нехай собі трохи рибки половить.

Та в цю хвилину хтось кинувся у воду й вхопив потопельника, що ще раз виринув на поверхню води. Хтось кинув рятивничий пояс і за хвилину товариша Бориса витягнули на берег. А коли витягнули... дружній регіт покотився пристанню.

Донський полковник згубив перуку свого чорного волосся, і прекрасна лисина засяяла на весь причал. З гордої постави і зарозумілості не залишилося ні сліду. Вигляд у нього був такий кумедний, що всі присутні, разом із режисером і асистентом, просто лягали від сміху. Товариш Борис лежав на гарячому камінні пристані і, здавалося, не дихав. Сміх ущух і всі розгублено переглянулися. Тоді з пароплавчика скочив засмаглий кочегар і почав рятувати полковника, пристосовуючи штучне дихання.

– Ач, який егоїст, – сказав Журавель, дивлячись, як з уст Бориса пішла вода, – подивіться, скільки він водички попив. Мабуть, хотів ціле море в себе втягнути.

За деякий час артист опритомнів. Режисер зрадів і наказав понести його в тінь парасолі. За ним потягнулась решта артистів. Асистент проголосив перерву і статисти, зі сміхом коментуючи пригоду, розійшлися. Наша трійця і собі подалася геть, шукаючи затінку.

Хлопці посідали в тіні великого бараку на купі корабельних канатів, від яких пахло морською травою і смолою.

– На перший раз з нього вистачить, – задоволено ствердив Кок.

– Це йому за хохлів! Може, варто було його довше потримати в воді, напевно зм'як би не так, – засміявся Журавель. – А як прекрасно він бульки пускав.

– А як лисиною засвітив, – пригадав Жук.

– Цікаво, чи й далі він буде таким чванькуватим? – запитав Кок. – Може, купіль йому придалася. А яка ваша думка, товаришу професоре? – звернувся він до Жука.

– Ні, братику. Цей з тієї породи, що всією своєю мізерною душею ненавидить Україну. Для них вона завжди буде хохлацькою країною, «Малоросією». Це той чистокровний кацап, про якого мудро казала твоя тітка.

– Тітка у мене добряча, – зітхнув Кок. – Дай, Боже, їй багато років прожити!

– Де вона, у Києві? – запитав Журавель. – Може б ми колись до неї навідалися?

У Кока засвітилися очі. Напевно в нього промайнув спогад про добру тітку...

– Та ми, крім тітки Кока, нікого з родичів не маємо, – завважив Жук. – Обов'язково треба її відвідати. Чи не майнути б нам до Києва?

– Восени, – пообіцяв Журавель. – Ми ще не встигли в Одесі погуляти.

– Але ж і гуляємо ми, – скривився Жук. – Вже, мабуть, друга година, або й далі, а досі не йвши. І в тому винен Кок.

– А чому ж я винен? – здивувався пацан. – На чому ж і з чого маю тут приготувати для вас обід? Ми ж учора всі свої делікатеси поз'їдали. А він – «Кок винен»!..

– Тому ти винен, що захотілося тобі стати відомою кінозіркою, не знаєш?

– Мені вже відхотілося, – враз засумував хлопець. – Я думав, що цікавіше буде, а воно...

– Чи довгої так чекатимемо? – Журавель кинув оком на опустілий причал. – А ось щось приїхало, дивіться!

На причал в'їхало невелике вантажне авто й зупинилося недалеко парасолі. До авта підскочили всі артисти.

– Я так і знав, – зітхнув Жук, – ви дивіться, братики, для них привезли шамовку.

Справді, всі, хто підбіг до авта, тримали в руках великі білі булки, ковбасу, сир, пляшки вина. В бік авта дивилися не тільки наші хлопці. Всі статисти жадібно слідкували за майже небаченою в Одесі сценою: жадної черги, білий хліб, м'ясиво...

– Може, й нам дадуть, – непевно сказав Кок.

– Напевно, вони помилково дають отим жлобам. Зараз і до нас під'їде, роззяв ширше рота!..

– Журавель сплюнув. – Ми їм дуже потрібні.

Авто постояло ще кілька хвилин і від'їхало.

– А я не казав? – Журавель раптом встав. – З мене досить. Ходімо, скажемо, щоб заплатили за пів дня і чухраємо на базар.

Друзі погодилися.

– Вам чого? – невдоволено запитав асистент, смачно заїдаючи. – Коли треба буде, я покличу...

– Ми вже закінчили, просимо заплатити.

– Як? Що закінчили? – не зрозумів асистент.

– Нашу працю з вами.

– Але ж ви знаєте, що треба бути увесь день, вам про це говорили?

– Так, але не говорили, що ми мусимо тут з голоду повмирати.

– Я вам нічим допомогти не можу, – асистент розклав безпорадно руки. – Не можу...

– Тоді заплатіть нам і все буде гаразд.

– І цього не можу зробити. Ви повинні бути тут увесь день. Тому ми так добре платимо. Перетерпіть ще пару годин...

– А чому ви не можете перетерпіти і їсте? – не втерпів Жук.

Асистент, який хотів відійти, зупинився. Він зневажливо подивився на хлопців і крізь зуби процідив:

– Ми інша справа.

– Я щось не второпав, – не заспокоювався Жук. – Може, поясните, яка різниця між «ми» і нами, всіма статистами?

Асистент почервонів, але презирливо сказав:

– Ми – це ленінградці, або москвичі... А ви... – і махнув лиш рукою.

– Ось мені вже все ясно. Ходімо, хлопці, від цієї зарази, від неї ми нічого не дістанемо.

– Що ти сказав? – гаркнув асистент. – Ану, повтори...

– Якщо це тебе дуже цікавить, я з радістю, – вмішався Журавель. – Зараза!

– Ви... ти, шантрапа, я вас... – позеленів асистент, плюючись хлібом.

– А ти паразит, от що «Ми ленінградці, ми москвичі!» – перекиривив Кок. – Ти чий хліб їси? Ану, скажи? Може, з Ленінграду привіз?

– Та я вас зараз до НКВД віддам! – прошипів асистент і рушив до парасолі.

– Бачили таких, не злякаєш, – гукнув йому у слід Журавель. – Фраєр ленінградський!..

– Барахло московське, – додав вдоволено Кок. – Барахло, чув?
– Треба й мені йому на дорогу побажати, – сказав Жук і гукнув, – кацап!
Асистента немов хто по голові вдарив. Він повернувся і хотів кинутися на хлопців. Але в цей час на причалі, де бігли дроти, піднявся огник, вдарило сліпуче світло й запахло горілою гумою.
– Дроти горять! – закричало декілька голосів. – Рятуйте реквізит!..
Асистент побіг до причалу, забуваючи про хлопців, що спокійно пішли геть.
– От тобі й сімдесят п'ять карбованців! – засміявся Журавель. – Бачили, як вони нас накрили? Нічого, капітане, ти не журися, – потішив він Кока. – Колись ще будеш великим артистом.
– Та я нічого. Головне, що ми грали в кіні. А на решту наплювати.
– Правильно, – погодився Жук, – Ми добре йому сказали.
– Дивіться, яка краса! – раптом одвернув їхню увагу Журавель.
За розмовою хлопці і не спостерегли, що вийшли на причал, де стояли дубки, що привезли кавуни й дині з Херсону. Над морем плив чудовий, терпкий запах баштанів.
Дубків було безліч. По дерев'яних, перекинутих з кожного човна, східцях, бігали люди й виносили, кидали, тягали цілими кошами кавуни. На березі біля кожного дубка стояли великі одеські вози на пару коней, так званих «бендюжників». В повітрі стояли гамір, сміх і лайка.
– Оце справжнє кіно, – захопився Кок. – От, де життя...
Він жадібно втягав носом усі запахи пристані й у своїх думках уже мчав дубком до Херсону. Навколо великі хвилі, вітер роздуває вітрила і весело насвистує у всіх щілинах... Але кермо в надійних руках. Кок прикладає руку до чола, чи не видно бува якоїсь небезпеки?..
– Ти що? – раптом він почув біля себе голос Журавля, що здивовано дивився на малого. – Може тобі окулярів треба?
– Я... ні, це просто так... – опам'ятався Кок. – Від сонця, – і глибоко зітхнув.
Хлопці підійшли до найближчого дубка. Він стояв, як і інші, носом до причалу. На ньому метушились кремезні, без сорочок, люди. Засмагли від вітру й сонця тіла, по яких спливав піт, виблискували під гарячим промінням одеського сонця. За дубком з усіх боків цілий ліс щоглів. Здавалося, що: вони виринали з води.
Опущені різних кольорів вітрила, сонно хилилися над водою. Та й самі дубки були всяких розмірів, мирно дримаючи один біля одного та потираючись своїми боками. У воді, серед великих синьо-фіалкових плям олії плавали червоні плями розбитих кавунів. То тут, то там блискала жовтою шкіркою диня.
– Гей, ви, чого так роти порознімали? – гукнув до хлопців чолов'яга, який стояв на дубку й приглядався, як цілий ланцюг кавунів біг до воза на березі. Їх передавали з рук до рук вантажники.
– Кавунів не бачили, чи що? – чоловік тепло усміхнувся і пакмув свою люлечку. – Ставайте з нами до роботи. По кавунові заробите... Це ж не абиякі кавуни. Чули про Таврію? Так от, – додав він гордо, – вони звідтіля.
– Вже раз заробили, – неголосно відповів Журавель, – вистачить з нас.
Але Жук був іншої думки. Йому сподобався той чолов'яга з Таврії. Адже ж батько так багато про неї оповідав... Пропонує заробити по кавунові, але жартує... Може, й справді допомогти йому?
– А може б ми помогли? – несміливо запитав Кок. – Покоштуємо кавуна...
– Я згідний, Коку, – відповів Жук, – а ти, Журавлику?
– Що з вами поробиш! Ходімо! – погодився Журавель.
Чоловік на дубку бачив, що хлопці вагаються.
– Та ідіть до нас, – гукнули вантажники. – Не з'їмо. Ви ж ще не доспіли...
У відповідь почувся дружній регіт.
– Побачимо, чи зможете піднести оцього з Олешок, – один білявий велетень узяв у руки здровенного кавуна і кинув його сусідові немов картоплину.
– Коли вони беруть нас «на слабо», то вже хоч-не-хоч, а мусимо іти – пояснив Журавель.
– Ходімо хлопці, й тримайся. Зціпи зуби і не вдар обличчям у калюжу...
Вони підійшли до ланцюга вантажників. Ці, весело переморгуючись, зробили для хлопців місце. І знову побіг потічок кавунів і динь...

– Тримай! – гукали один одному вантажники. – Тримай! Іде з Голої Пристані...

– А ось летить з Очакова ...

– Херсонський, хлопці... Оце кавунчик...

«Херсонський» перелетів через десяток рук і попав до Кока, який захитався і мало кавуна не випустив.

– Ледве хлоп'ятка з ніг не збив, вибирай меншенькі, – жартували в гурті.

– Меншенькі в нас не водяться, – відповів йому чоловік з дубка, – хіба більшенькі...

Наша трійця спітніла. Боліли спини й руки, але хлопці зціпили зуби і намагалися кидати так, як і інші. Вони нишком слідкували, як треба підхоплювати кавуна чи диню від сусіда і як треба кидати далі. Опісля навіть вправилися. Найгірше було Кокові. Ті, що кидали перед ним, були височенного росту, тож доводилося хлопчині кидати свого кавуна ніби до неба. Але той, що стояв біля Кока, непомітно підійшов ближче до нього і майже відбирав від нього з рук. Але при тому він далі кричав, ні, просто гудів на весь причал, відвертаючи увагу інших.

– Тримай, малий, трииимааай... Добре, молодець з тебе, люблю таких...

За годину навантажено останнього воза. Вдаючи злих, бендюжники гукнули на коней і вози потягнулися шнурком в напрямі Воєнного спуску. На причалі почало втихати. Праця на дубкові, де стояв чоловік із люлечкою, на його наказ зупинилася.

– Кінчааай! На сьогодні вистачить... Хлопці, полуднують!..

Останнього кавуна так і не докинули. Він упав на гаряче каміння причалу і розсипався сліпуче червоним нутром. Всі задоволено поставали, хвилину відпочиваючи й розправляючи бронзові тіла. Опісля один за одним, а було їх чоловіків із десятків, посунули на дубок.

Старші посідали в тіні вітрил, а молоді відром черпали воду з моря і під жарти та сміх поливали одіта одного.

Наші хлопці постояли, постояли і рушили за останніми возами. Вони були мокрі від поту й штани неприємно ліпилися до ніг. Але пацани були задоволені.

– Хлопці! – почули вони позаду себе. – А ви це куди поперли?

– Це не до нас, не хвилюйся! – заспокоїв Кока Журавель. – Поїхали, поїхали...

Але той самий голос уже сердито наздогнав їх.

– Та я до вас, трясця вашій печінці. А їсти ж хто буде?

Хлопці обернулись і побачили чоловіка з люлечкою, що напіввисунувся з невеличкої каютки й махав до них рукою.

– Повертай оглоблі... Швидше. Ач, які... – він ніби розсердився і знову зник у каютці.

– Може, жартує? – висловив загальний сумнів Журавель.

– Напевно, – погодився Жук. – Ми підійдемо, а він... Знаємо такі штучки: «чого прийшли»?

Та тут решта вантажників, які вигідно посідали і курили, гукнули, не змовляючись:

– Ходіть, хлопці, до нашого гурта. Ми не кусаємось... Ходіть!

Наша трійця рушила до дубка. По східцях вони перейшли до вантажників.

– Сідай, де хто стоїть, – зажартували вантажники. – От ми зараз до моторів трохи пального докинемо. Миколо, чи ти там пропав? – гукнув один із вантажників у середину каютки. – Давай їсти, бо твого дубка почнемо гризти.

Лоцмани, а не вантажники, як спершу думали хлопці, були різного віку. Були й сивуваті, справжні морські вовки. На своєму віці вони з сотню разів, чи то в бурю, чи в негоду, махали з Одеси до Херсону або навпаки. Переважно возили кавуни, дині, яблука, виноград. Возили й знамениті олешківські абрикоси. Усе, що давала щедра й плодюча українська земля, особливо в Таврії. Такі подорожі були для цих людей звичайністю. Отак ніби переїхались з одного села до великого міста. Свої дубки вони любили. Бо дубки для них були те, що для доброго господаря коні й віз.

Сам дубок був схожий на невеличку пузатеньку барку. Він низько сидів у воді і був кременний і відпорний на всяку погоду як і їхній господар. Дубки ходили переважно під вітрилами, яких було два-три, про що свідчили невеликі щогли. На дубку був ще кубрик – невеличка каюта, в якій варили їсти і де спали під час плавби. Залога дубків була невелика – п'ять-

шість людей, залежно від величини дубка. Але, коли був більший вантаж кавунів чи динь, то пливло більше людей.

На дубку, куди прийшли наші пацани, були теж і молоді хлопці, які привчались до моря. Такі молоді учні проходили добру школу й чимало з них опісля ставали капітанами, штурманами чи механіками на справжніх кораблях. Вони водили українські кораблі по всіх морях світу.

– Гей, там на горі, тримайте! – почулося з каютки, з якої раптом попливли такі пахощі, що в усіх присутніх аж слинка потекла.

– Іде наш дорогенький, іде, – протягаючи руки до каютки, гомоніли лоцмани.

Дужі руки витягали вгору здоровенний осмалений казан.

– Щоб ні одна краплина не впала! – бідкалися ті, хто витягав. – Тут. Став обережно... Ох, і пахне, біда. Просто кладе.

За казаном появився і кухар. Це був отой чоловік з незмінною люлечкою в зубах. На ньому чистенька вишита сорочка. Коротко підстрижене волосся, густо всіяне сивиною. А очі такі сині, ніби в них сховалося усе море.

– Це наш старший, – пояснив один із лоцманів. – Він і куховарить. Краще за нього ніхто такого не зготує... Сідайте, хлопці, ближче. Тут не можна гав ловити.

Власник вишитої сорочки тримав у руках цілий оберемок дерев'яних ложок. Він поклав їх на розстелений біля казана рушник з мережаними краями.

– До роботи, до роботи! – закликав він. – Покажіть, чи ви так само вмієте їсти, як і кавуни вантажити.

– За те не турбуйся. Ось ми зараз його знищимо.

Усі посідали півколом, порозбирали ложки поміж себе й хлопцям дали по одній. Молодим нетерпеливилось. Вони жадібно поглядали на казана, то на свої ложки, але не починали їсти, їх стримували суворі погляди старших.

Нарешті господар витягнув люлечку з уст, старанно вибив попіл до води і присів до гурту. Він мовчки нахилив голову і так завмер. Усі затихли. Наша трійця пацанів спершу не зрозуміла, в чому справа. Але опісля Жук непомітно штовхнув Кока. Всі мовчки молилися.

Нарешті скінчили молитву. Дружно опустили ложки в казан. Коли хлопці і собі покуштували їжу, аж крякнули.

– Що? Як вам? – запитав один із лоцманів. – Чи їли колись таке?

– Ніколи я не їв такої смачної каші, – щиро відповів Кок, облизуючи ложку.

Усі зареготалися.

– Це, синашу, не каша, а по нашому називається куліш. Колись чумаки, якщо чував про таких, варили...

– Та де йому про чумаків чувати. Він оце, мабуть, недавно і ходити навчився, – їжте, хлопці, і вдома розповісте, яким кулішем ми вас годували.

– От і не розповімо, – відважно сказав Кок.

– А це чому? – запитало відразу декілька голосів.

– Бо ми не тут живемо, – пояснив Журавель.

– Ага, ви приїжджі?

– Вчора лише, – додав Жук.

– А де ж ваші батьки? – підсовуючись до хлопців, запитав білявий велетень, що вантажив кавуни разом із Коком.

– Нема в нас батьків, – тихо сказав Кок.

– Як-то нема? – не зрозумів господар й уважно подивився на хлопців.

– Та от... як воно... ми безпритульні.

Хвилина мовчанки. Всі навіть перестали їсти.

Потім господар співчутливо запитав:

– Та все ж колись вони у вас були?

– Були. Інакше ми оце з вами кавунів не вантажили б, – усміхнувся Кок.

– Ти диви... От воно яка штука. Так ви справді безпритульні? – нахилився сивовусий лоцман, що досі не приймав участі в розмові.

– Справжнісінькі, без усяких домішок. Чистокровні, – відповів Журавель, непомітно розстібаючи гудзика на штанях. Він уже не міг дихати. «Пережерся!» – з докором подумав сам про себе.

– Та все ж, де ваші батьки? Вибачте за цікавість. Ми люди свої ...

– От у нього, – Жук показав на Кока, – повмирали... з голоду. У нього – показав на Журавля – розстріляли всю родину. Матір, батька і братів. Тут уже в Одесі. Моїх позасилали... Здається, на Соловки, не знаю...

Знову впала мовчанка. Дехто хотів закурити, але так і залишився із піднесеною до уст цигаркою. Звичайно, для присутніх це не була аж ніяка новина. Голод, арешти, розстріли. Але на них чомусь зробило величезне враження те, що ці пацанята оповідають про себе так просто. До того говорять українською мовою. «Це ж наші діти!» – подумав не один із них.

Нарешті хтось неголосно запитав:

– А як же ви живете? І де?

– Живемо, як бачите, де захочемо. Сьогодні в Одесі, завтра поїдемо до Харкова, пізніше на Кавказ, Крим... Як живемо? Це вже інша справа. На це не важко відповісти. Як можемо. І де можемо...

– А... ви, може, і... – не закінчив хтось свої думки, засоромившись.

– Крадемо? – запитав Жук, зрозумівши запитання. – Трапляється. Але це коли ми дуже голодні і заробити не можемо. Але лише в тих, хто забагато має. На базарах. У спекулянтів. Цих не шкода.

– А міліція вас не чіпає?

– Міліція? Та це ж наші найкращі друзі, – гірко усміхнувся Журавель.

Присутні й собі усміхнулися. А Кок, довго не думаючи, почав оповідати про незліченні пригоди хлопців. Оповідав так майстерно і з таким гумором, що не раз дружній регіт плив понад море. Лише старший лоцман увесь час покинував головою.

– На цьому наше гостювання закінчуємо, – сказав, встаючи, Жук. – Дякуємо вам за хліб, сіль і за куліш.

– Постривайте, хлопці. Ми вам винні по кавунові, ви їх чесно заробили.

– О, за кавуни дякуємо. Ми тільки вийдемо з ними, а фараони тут як тут. Забарабають за крадіж.

– От що, пацанята, – встав і старший, – не відмовте нам... Ми тут вам дещо приготували. З одягу. Воно, правда не нове, але ціле й чисте. Може, і не дуже воно буде на вас, та не наша вина, що ми всі повиростали на таких козарлюг.

– А я ось маю трохи сала, – встав інший.

– Я маю цілу хлібину, я... – відразу загули всі. – Візьміть, вам воно буде потрібне. Ми і так завтра на Херсон...

Кок чогось увесь час м'явся. Він насуплював чоло, усміхався, опісля знову ставав поважний. Щось його мучило, але він не мав відваги сказати. Нарешті підійшов до старшого і, несміливо потягнувши за руку, запитав:

– А чи не могли б ви взяти нас зі собою до Херсону? – у цю хвилину очі Кока були такі дитяче добрі й такі просючі, що старший не витримав і відвернувся.

– Не можу, сину, не можу... – він теж захвилювався. – Нас контролюють в морі човни прибережної охорони НКВД. Коли б вас знайшли... До чортової матері, – раптом з душі вилаявся. – Я б зараз вас узяв. До себе... Я в Херсоні недалеко пристані. Запитайте про лоцмана Вусатого. Вам покажуть.

– Та і до мене прошу, і до мене, – загомоніли інші лоцмани.

Кок, хоч і не мав надії від'їхати дубком, все ж був надзвичайно вражений відмовою. Він ладен був заплакати. Таким хлопці бачили його вперше.

– Він у нас капітаном мріє бути, – пояснив Жук, якому теж стало шкода малого. – Тому його від води не відтягнеш. Не журися, – потішив він Кока, – колись при нагоді напевно дубком до Херсону махнемо.

– Та я... не журюся, – підтягнув носом Кок. – Я вже не журюся. Не можна, так не можна... – і хлопець відвернувся, щоб не зрадити сліз. – Я вже...

– А, може, все ж таки... – запитав велетень, який від Кока не відступав ні на крок.

Йому ці хлопці, а особливо найменший так припали до вподоби, що він готовий був зробити все, щоб їх узяти з собою.

– Ти ж знаєш, що неможливо. Гадаєш, що я про це не думав? – старший почухав стрижену потилицю. – Думав я, братику, думав... І нічого не видумав. Коли б ми це везли якийсь вантаж, то інша річ. Заховали б так, що й... Але порожняком повертаємо. А ті напевно усе переринуть горі дном. Вони це вміють.. Туди ж їх до сто сот... Ходімо, хлоп'ята, в кубрик, там ми вас переодягнемо. Коли буде трохи завелике, якось уріжемо чи зашиємо, – сказав Вусатий і поліз у каютку.

За ним полізли й хлопці. Решта залишилась на покладі. Замовкли розмови. Чомусь уже не хотілося і жартувати, не чути було й звичайного в цей час співу. Хто був з інших дубків, пішов до себе, попрощавшись із господарями. І не один лоцман поніс у душі спомин про трьох українських дітей-безпритульних.

Пристань затихла. Світлячками мигали скупенькі ліхтарі на дубках. Небо почало затягатись чорними хмарами. З моря несміливо повів вітер. Потім він дмухнув сильніше, заліз у щілини і тоскно заспівав. З чорного обр'ю наближався шторм.

Наша трійця вийшла з каютки. На них були чисті моряцькі сорочки. Правда, штани висіли трохи незграбно, особливо у Кока, але на це не зверталось уваги. В кожного під пахвою пузатенький клунок. Вони попрощались з своїми новими приятелями внизу. Вийшов лише Вусатий. Він провів своєю шорсткою рукою по Коковій чуприні, потиснув руки Журавля і Жука. Постояли трохи мовчки. Кожний із своїми думками. Потім рушили на беріг. Ще довго блимала люлечка на дубку, аж і її накрила нічна темрява.

ЛЕПКИЙ БОГДАН

Лепкий Богдан Сильвестрович (1872, Тернопільщина – 1941, м. Краків, Польща) – поет, прозаїк, перекладач, учений, літературознавець, видавець, художник.

Після окупації Галичини за часів Першої світової війни виїздить до Відня (Австрія), згодом – до Вецлару (Німеччина), де займається по таборах українських полонених культурно-освітньою працею.

Укладає читанку «Перша читанка для народних шкіл», для дітей упорядковує збірку творів українських письменників. Після війни Б. Лепкий переїздить до Берліну, де займається виданням творів Т. Шевченка. Пише повісті «Під тихий вечір», «Сотниківна», «Зірка», «Мазепа». З 30-х рр. ХХ ст. постійно мешкає у Кракові (Польща), де викладає історію української літератури. Б. Лепкий написав тритомну працю «Нарис історії української літератури». Переклав на польську мову «Слово о полку Ігореві» тощо. Автор казок «Про діда, бабу і качечку кривеньку», «Про дідову дочку Марусю і про бабину Галюсю», «Про лиху мачуху, сирітку Катрусю, Чорну кицьку, дванадцять розбійників і про князенка з казки», «Казка про Ксеню і дванадцять місяців», «Мишка», оповідань «Цвіт щастя», поезій, повісті тощо.

Шевченкова верба

Коли на чорний шлях ступав,
Ішов на прогнання в неволю,
Галузку вербову підняв,
Обчімхав і забрав з собою.

Була відірвана, як він,
Від пня і від землі святої,
Засуджена на лютий скін

Серед пустині степової.

Поніс її і посадив
За фортом, в полі, на пустині,
Здалека воду приносив
І пильно підливав щоднини.

Принялася і на весну
Зелене листя розпустила.
Ох, як же, як була йому
Та деревина люба й мила!

Було, з казарми прибіжить
В зеленій тіні відпочити,
Положиться, верба шумить
І шепче щось над ним, як мати.

Мов жалується, що весна.
Сади цвітуть на Україні,
Вона ж сумує тут одна
Посеред дикої пустині.

Летить степом листочків шум,
Немов далека пісня жалю,
Ні твоїх снів, ні твоїх дум
Нам не забути, рідний краю!

Казка мого життя (уривок)

Святий вечір

Чекаєш першої зірки.

Ось і вона! Хто має час, накриває або помагає накривати стіл. Парубок приносить «діда», себто житній сніп, і ставить у кутку, пастух кидає під стіл в'язанку сіна і розстелює дідуха¹ по підлозі. «А тепер уважати на вогонь!» – остерігає усіх; він старий, йому й остерігати вільно. Не одно пережив і не одно бачив на своїм віку. Пожежі від дудіха також.

– А не забудьте там про часник! – кличе мама з кухні.

Кладуть часник під обрус на чотирьох кінцях стола, бо він має велику силу, його ароми бояться усякі недуги. Поміж тарілки кидають гіллячки темно-зеленої соснини. Та ще з ялинкою клопіт. Хоч вона буцімто й не наша, лиш з далекої півночі прийшла, але так вдомашнилася в нас, що тяжко знайти священичу хату, де її не вбирали б.

Ось і ялинка готова. Така пишна й розкішна, хоч малюй. А що буде, як по вечері всі свічечки на ній засвітять! Розкіш одна...

Нараз відзиваються пси, і в сінях чути шування ніг. Входить дівчинка, обкручена великою маминою хусткою, бо надворі мороз, і каже: «Просили вам татуньо й мамуня, і я вас прошу на коляду». Проговоривши ті слова, подає миску з дарунками, між якими бувають горіхи, мед, медівники, на що яку хату стати.

«А чия ти, доню? – питають її, вона каже, й записують на листочку паперу. – Подякуй мамуні і проси татуня, щоби на другий день свят прийшли до нас на вечерю».

Та ще вона не зачинила за собою дверей, як увійшов хлопець. Так само кланяється і просить на коляду. За ним другий, третій, десятий. Хлопці й дівчата сипляться, як з мішка. А всі такі повновиді, веселі, здебільшого багацькі діти.

Перейшли.

Тепер батько бере тарілку з просфорою, помащеною медом, всі підходять до нього, діляться нею і бажають собі усього добра.

І про челядь не забувають. Батько й мати виходять до кухні, де накритий стіл до челядної вечері, і так само обмінюються бажаннями. З усіма, хто там є. Не дай Боже, обминути кого!

Що лиш тоді вертаються до їдальні, до пісного борщу з ушками, до риби студженої і смаженої, до голубців з грибочками, до пиріжків з капустою і сушеними сливками, до сушені, що її подекуди зовуть «узваром», і до куті назимно. Страв повинно бути дванадцять, і як порахувати все, що на стіл подадуть, то скільки й буває, бо Бог ласкав, не відмовляє родючої сили нашій землі.

«А квокати не будете?» – питається мама дітей.

Дітям того двічі й казати не треба. Вже вони під столом, у сні. А там горіхи, ліскові й волоські цукерки в таких гарних папірцях, що аж їх обдирати жаль. Знаходять, тішаться, обмінюються ними, поки у вікні не з'являться хлопці зі звіздою й поки крізь шибки не залунає коляда. Проспівали, й тато дає їм рукою знак, щоб ішли до кухні, де їх обдарують. Пішли, а на їх місце надтягнули другі, й треті, четверті, бо це їх свято, свято коляди. Як село довге й широке, скрізь вона лунає, а вітер її звуки несе і зв'язує з такими самими колядами по інших селах, по цілім краю, по всіх отих широких просторах, де живе наш народ. Коляда, золотий, небесний обруч, один із тих нечисленних, що тримає вкупі все, що своє, рідне, власне, святе...

Гаснуть свічечки на ялинці, і догоряють свічки в ліхтарях на столі, мама залишки страви вносить з другої кімнати для духів, а челядь з кухні недоїжену страву згортає до путні й кладе в саду для вовків. Зорі меркнуть, вітер шумить і білим снігом обтулює дерева, хати та задуває стежки й дороги. Село спить...

¹Дідух – ритуальний куль соломи, який вносять на святвечір до хати, ставлять на покуті.

Зимовий ранок на селі

«Зимовий ранок на селі» – це була тема, що її задав нам у четвертому класі, зимою, професор польської мови Алойзій Штайнер. Мені вона дуже сподобалася, бо я любив село в кожній порі року, а зимою зокрема. Вирішив я опрацювати цю тему віршем, і то в трьох сонетах.

Чому саме в такій формі? – спитаєте. А тому, що Міцкевичеві «Кримські сонети» вмів я напам'ять, і сонети вважав верхом поетичної форми. Це одне, друге – хлопці в четвертому гімназійному класі люблять пориватися з мотикою на сонце: це, звичайно, час найменшої самокритики. Польської мови нас вчили добре, я володів нею знаменито, чому ж тоді не спробувати сонетів?

По довгих зусиллях два з них були готові. Але до третього вплив я соціальний мотив про хлопську біду зимою, про голод і студінь, і цього третього сонета ніяк не міг зв'язати з двома попередніми. Він був інший і куди гірший від тих. Завтра мали ми віддати зшитки, а нині пішов я до Яричевського. Він прочитав мені свою працю, переписану каліграфічним письмом начисто, кільканадцять чотирьохрядкових строф, гладких, легких, дзвінких, – кілька зимових образків, кілька вдалих порівнянь і при іменниках самі влучно підібрані прикметники. У цих віршах розказував Яричевський, як то село будиться зі сну серед снігів і мряки, як позіхає димами зі стріх і коминів, як зиркає вогнями, що розпалюють господині, щоб варити обід, як худоба ревом дає про себе знати і як з воріт виїжджають сани по дрова до лісу або до міста на торг. Нараз «тра-а-а-ах!», лунає постріл, – знак, що в графських лісах починаються лови.

Я уважно прочитав цей вірш і похвалив за нього автора, хоч не любив, коли мене хвалили, і не вмів хвалити інших, бо хто я такий, щоб мав право когось хвалити? Але своїх сонетів уже не скінчив, тільки завдання написав прозою.

Минуло якихось десять днів, професор Штайнер приносить справлені зошити й каже:

– З тої пори, як мені в Дрогобичі польські завдання писав Іван Франко, я такої гарної праці, як оця, ще не мав.

Клас зацікавився, бо професор Штайнер не любив нікого хвалити, він дуже гостро оцінював домашні праці своїх учнів, і загалом, вдовольнити цього гіркого і недовірчого чоловіка було нелегко.

Хто ж це так догодив йому, що він його хвалить, і то так дуже? Над класом повис великий знак питання.

– Найкраще завдання написав Яричевський, – заспокоїв нашу цікавість професор. – І то написав його віршами, – говорив далі, – такими гарними віршами, що я їх вам прочитаю.

Клас напав наглий кашель, такий прикметний для вияву скритого глуму й критичної іронії, бо в класі було кілька товаришів, що недолюбливали Яричевського.

Професор Штайнер знав дуже добре польську граматику та історію літератури з біографіями письменників і змістами їхніх творів. Знав, де, коли й про що про них понаписувано, він брався навіть докінчувати недописану драму Словацького, але не мав дару слова й читав якось дивно, що весь приваб читачького твору під тиском його вимови кудись дівався. А вже ж таки вже при першій строфі вірша Яричевського кашель у класі ущух, бо навіть найбільші вороги Яричевського musiли признати, що вірш був гарний і написаний бездоганно.

З тої пори Яричевський став відомий не тільки в гімназії, але і в цілім місті, як признаний поет. Він іще вище носив голову і ще тяжче ходив, буцім йому нелегко носити голову таку безліч ямбів і трохеїв.

– Ось воно як! – казав до мене. – Хай знають, як мені легко було б стати їхнім поетом, але я все-таки писатиму для своїх і по своєму.

Слова дотримав і тільки раз спроневірився рідній літературі. Тоді, як був на студіях у Відні і тяжко борикався з бідю, написав по-польськи сенсаційну повість «Дзіка Ружичка». Друкував її у Відні місячними зшитками, і з гонорарів за ті зшитки деякий час жив, хоч ці гонорари були непристойно низькі.

Тоді як Яричевський був відомим поетом у цілих Бережанах, від Посухови до Лісник і від Хаток до Сівка, на мене дивилися, як на «многонадійного маляра» в майбутності. Але вірші я також писав, тільки не в окремім альбомі, лише на палітурках книжок і зошитів, де вони й пропадали так само скоро й непомітно, як скоро й непомітно являлися з-під мого пера.

А все ж таки мене куди більше манило до себе малярство.

Гарна лінія профілю людської голови, граціозний рух kota, молодий жеребець у бігу захоплювали мене. Шовковий шум трави, розгойдані вітром берези, розігріті пні ялиць в гарячий літній полудень – жили й розмовляли зі мною своєю таємною мовою. На краєвид міг я годинами дивитися, забуваючи про всіх і вся, хоч у цьому краєвиді нічого незвичного й не було б, ні гір, ні водопадів, ні руїн старосвітських замків. Вузькі смуги селянських нив, перекросні польовою доріжкою, місток над річкою, що ледве слизить, самотній корчик, що ним вітер хитає, а там десь темний вал хмар, за які скотилося сонце, – такий собі звичайний, непомітний краєвид був не раз предметом моєї малярської насолоди. Фарби приваблювали мене не тільки в своїх гармонійних зіставленнях, у численних відтінках і переливах, але й кожна зокрема, сама собою. Фіолетова викликувала усмішку на вустах, зелена втишала нерви, синя настроювала до мрій.

Великодній ранок

Дзвони від страстей висіли на дзвіниці без шнурів.

Відпочивали.

Аж тепер знову чистими голосами відізвилися.

Цілому світові радісну вість подали, що «Христос воскрес!».

І втішилися гаї-діброви: «Христос воскрес!».

І зашуміли зеленим шумом дерева в лісі і птах на горісі: «Христос воскрес!».

Риби гуляють, бо й вони все знають: «Христос воскрес!».

Бо й вони вже знають, чого дзвони грають: «Христос воскрес!».

Люди зі свяченим з-під церкви в село біжать. В нецятах, вимитих і випарених начисто, паска, ковбаска і «всякія сніди». Білий хрін з-поміж них визирає. Закрутить він вам у носі, закрутить! Нецята в полотенцях льняних, перетиканих. Жінки їх чоловікам на плечі завдають, бо в селі здавна звичай такий, що чоловік має свячене на плечах з-під церкви аж до самої хати нести, чоловік, а не хто.

Лиш щоб було, що нести, – понесуть. Не бійсь!

І несе хлопчина невеличкий, літ може дванадцять, несе, аж під ним ноги тріщать, бо нецята важкі. Мама коло нього ступає. Підтримала б, коли б посовгнувся, щоб не було сміху.

Люди минають їх і дивуються, кажуть: «Ще надсадиться хлопчисько».

А мама: «Тоді покійник ніс, а нині на нього черга, одинак. Навіть вам чути не хотів, щоби хто другий брав».

Хлопець, як молодий лошак, ногами викидає – гордиться...

До нас свяченого не несуть. Батько ще вчора під вечір паску освятив. У нас і в дворі – для челяді. Свячене розставлене на столі у великім покою. (Він малий, але більший від інших, і тому його величають великим.) А в другім покою стіл стоїть накритий. На нім тарілка зі свяченим яйцем і на полумиску накраяне м'ясо: шинка, ковбаси, порося. Нині обіду не варять. Тільки борщ. Але який! Такий борщ лиш раз на рік буває. Мама пильнує його, бо Доська як не пересолить, то переперчить. Міри в губі не має. Нараз від кухні: «Єгомость ідуть!».

Поки оглянулися, тато вже через ганок у хату ввійшли.

Утомлені, але веселі, молоді такі, гарні. Скинули плащ і шапку, «Христос воскрес!» – кажуть до нас.

«Христос воскрес!» – відповідають мама; «Христос воскрес!», – несміло кажу і я.

Ділимося свяченим яйцем.

«Щоб ти великий ріс, – кажуть мама до мене, – і щоби чемним був». А тато додають: «Щоби ти добре вчився», – та в голову цілують. А голова, що лиш учора милом мита. (Мило до очей напливало й гризло. Скільки плачу було!)

Сідаємо снідати.

Тато хвалять, що шинка дуже добра.

А мені до тортів спішно. Кажу це мамі на вухо. А мама: «На вухо за столом не говориться. Це нечемно. Як чого хочеш, то вголос кажи». – «Торта помадкового хочу». – «О, ні, ні. Хто не їсть м'яса, той і торта не дістане», – відповідають мама, а в голосі чути якусь рішучість, як мало коли. Насилу їм це м'ясо, а з тортів ока не спускаю.

«А тепер, – кажуть мама, – хіба до челяді підемо». Беруть таріль зі свяченим яйцем, і всі троє ідемо до кухні. Там чисто, прибрано: голубці зі шкаралущ висять у вікнах і, мов живі, тріпочуть крильцями з кольорового паперу. Кухня вибілена, дерев'яна стеля милом і рижовою щіткою витерта, за сволоком понатикані гіллячки з базьками, чи там з котиками, як у Поручині казали.

Челядь зібралася уся. Є фірман Кирило, що з Поділля, з Крегульця, тата й маму привіз, є пастух Василь, також ще звідти, є парубок, великий Василь, що «від нього пан Бог міру згубив», є Доська, що ніколи виспатися не може, є ще й друга дівчина, що «таку силу має, як хлоп».

І є бабуся безіменна. Бабуся і – тільки. Не хоче сказати, звідки вона і як зветься. Мороз її до нас зимою під вечір пригнав. І – служить: зимою в печах палить, літом птицю пасе (...).

Всі вони нині вимиті й вичесані, білий одяг на них. Дівчата вбрали щонайкраще вишивані сорочки та запаски. Чорною і червоною волічкою виведені рослинні узорі. Ніби тут квіти нараз зацвіли.

Тато й мама діляться з ними свяченим яйцем. Вінчують їм, щоби скоро власну хату мали. Кирило дякую за всіх, бо він найсміливіший. «Дай Боже і єгомостеві, і їмості з роси та з води, щоб лихо їх хату минало, а щастя на лаві сідало, від Воскресення до Воскресення, на цілий рік, поки їм пан Бог назначив вік».

Доська наливає борщ до мисок. Відходимо, щоб не в'язалися нами.

Тато на четверть годинки лягають у великім покою з папірською у руці, щоб трохи відпочити.

«Єгомость трудні», – кажуть, посміхаючись, мама, беруть мене за руку й ведуть до середнього покою, там, де чекає вже на мене великий шматок помадкового торта.

Сонце підноситься вгору. Крізь невеличке вікно зазирає до нас, так вдоволене, здорове,

Мама аж очі жмурять.

Нараз хата здригнулася: «Бебевх, бевевх, бевевх!».

Ніби грім з ясного неба.

Це коваль Микола з моздрів за цвинтарем стріляє.

Казка про Ксеню і дванадцять місяців

Дійові особи:

Автор
Ксеня
Мачуха
Палана
Січень
Червень
Серпень
Грудень

Пролог

Автор.

Як маєш час, то сядь при ватрі,
Або при свічці лойовій
Най фантастично, як в театрі,
Явиться в голові твоїй
Жмуток давніх оповідань,
Які ти чув колись від нянь...

Піднімається інтермедійна завіса.

В порослих ялицями горах пламеніє вогонь ватри.

Автор.

...Ах що це? Сон?

Чи світло ясне б'є з вікон?

Чи ватру ставлять легіні?

Що на верху такі вогні?

Так тепло там, так ясно там,

Ціла гора, як Божий храм,

А там – дванадцять каменів,

На них дванадцять велетнів,

Між ними ватра – ясний жар,

Немов пожар б'є аж до хмар,

Багрою криє всіх від ніг

До голови й кривавить сніг.

Булаву найстарший із них

Тримає, у руках кріпких,

Це місяць Січень. А отсі

Круг нього – інші місяці.

Дванадцять Місяців (танцюючи, приспівують).

Сипле, сипле сніг,

Криє переліг,

Білим килимом лягає

Аж під наш поріг.

Легкий, білий пух,

Наче той кожух,

Криє землю, щоб не знала

Стужі й завірюх.

У танці 12 місяців то віддаляються, то наближаються.

Автор.

Мов привиди, мов духи гір

Думають думу: як би їм

Пускати дощ, тримати грім,

Як завертати від левад
По довгих спеках зимний град,
Як не пускати його до нив,
Щоб людям шкоди не вчинив.

ДІЯ ПЕРША

К а р т и н а п е р ш а

Подвір'я біля сільської хати.

З хати виходить Ксеня. Їй назустріч кидається пес Лиско. Ксеня грається з ним.

К с е н я (до песика).

Лиско – мій пес.

Ти товариство дуже любиш,
То за курми женеш і тягнеш їх за чуба.
То торгнеш веприка за хвіст або за вухо,
І з тих пригод якимось виходиш гладко і сухо.

Ксеня іде до хліва. Звідти виглядає корова.

А корова здорова,
Не хоробра, але добра,
Не відважна, а поважна,
В господарстві дуже важна.

Ксеня заходить у хлів і звідти лунає її голос. На подвір'я вибігає козуля.

А козуля – ось красуня!
Як голівку піднесе,
Бородою потрясе –
Ах, бодай же би тебе!

Ксеня виходить з хліва. Вслід за нею вибігає цапок.

І цапок – теж панок,
Кожний крок, кожний скок
Це не хід, а танок
О, цапок – молодець!

З хати виходить Мачуха й з кулаками кидається на Ксеню.

М а ч у х а.
Ото мені дівка.
Ото невторопа,
За малу дитину робить,
А їсть за два хлопці!
З коновками йди до броду
Принеси до хати воду!

Ксеня бере коновки і йде по воду.

Ото мені дівка,
Ото невторопа!
Мачуха йде до хати.

А в т о р.

Поки жила неня
Гринькової Ксені,
Поти були її коси
Чесані й машені.
Як прийшла до хати
Мачуха лукава,
То вона її ті коси
Спересердя б рвала...
Все якась робота

В хаті і в городі,
Бо сироті навіть
Помолитись годі.
Та мачуха люта
Все до рук прибрала,
Вона навіть свого мужа
До гробу загнала...

К а р т и н а д р у г а

Зимовий вечір. Ксеня сама в кімнаті. Знадвору чутно веселий гомін молоді, яким поступово віддаляється. Ксеня наспіває мамину колискову. Біля неї моститься песик.

К с е н я.

Ой спи, дитя, колишу тя,
А як заснеш – відійду тя,
А як заснеш – відійду тя.
Та піду я на Поділля,
Та принесу я три зілля,
Та принесу я три зілля.
Одне зілля, щоб ти спало,
Щоб ти спало, задрімало,
Щоб ти спало, задрімало.
Друге зілля, щоб ти встало,
Щоб ти встало, щастя мало,
Недоленьки не видало.
Трете зілля, щоб ти росло,
Щоб ти росло, не боліло
Ні серденько, ні все тіло,
Ой, коли б то!

До хати входять Мачуха й Палана. Ксеня клопочеться біля печі. Мачуха і Палана ідуть у другу кімнату переодягнутися. Ксеня, накинувши хустку, йде за дровами.

М а ч у х а (З'являючись).

Десь би друга дівка
Вже давно сконала,
А ота дідівка
Ходить ніби пава.

П а л а н а.

Хлопці так за нею,
Як за медом бджоли,
А до мене не приступить
Ні один ніколи,
Ні один на мене
Навіть і не гляне...

М а ч у х а.

Ще ти, доню, через неї
Дівкою зостанеш.
Прийдеться волосся
Сивого діждати,
Як ми зараз тої відьми
Не проженем з хати...

Замовкають, почувши шум з сіней. Входить Ксеня.

П а л а н а.

Підеш мені у гори, Ксеню,

І фіалок там нарвеш хоч жменю,
Як принесеш, то озолочу
Тебе, бо я фіалок дуже хочу.
Так дуже-дуже, що й не знаю,
Як це тобі сказати маю!

К с е н я.

Фіалок? Де ж тобі їх взяти?
Весни ще навіть не видати
Ще лиш Йордан минув недавно,
Де-де фіалок ще, Палано!
Та й як іти тепер у гори?
Та ж там сніги, як біле море.,.
Та ж там вовки й ведмеді ходять.
Я не піду! Не можу! Годі!

П а л а н а.

Жебрачко, та відколи ти,
Мені так смієш говорити?!

М а ч у х а.

Ти дармоїде, ти неробо,
Непотрібе якийсь, хорообо
Тяжка! Як не підеш ти по фіалки,
То я тебе потну в кавалки
Й собакам кину, або свиням.
Бо я тут в хаті господиня!
Я! Тільки я! Ти чула чи не чула?
Чи, мої кулаки забула?
Як хочеш, можу пригадати...
Ану, дідівко, геть із хати!

*Ксеня виходить. За нею вибігає песик.
Затемнення.*

К а р т и н а т р е т я

Сипле сніг. Борючись із хуртовиною, іде Ксеня. За нею песик.

К с е н я.

О Боже, всюди сніг і сніг!
Стежок не видно, ні доріг...
Леди в ярах, а по верхах
Так вітер виє, що аж страх.
О нене мила, в серці жах.
У грудях лід, свічки в очах,
Не чую рук, не чую ніг,
Мороз мене вже перемиг.

*Знесилена падає. Засинає. Песик шарпає її, примушує встати.
Раптом вдалині запалахкотіли вогні. Ксеня йде до світла.*

Ах, що це? Сон?

Чи світло ясне б'є з вікон?
Чи ватру ставлять легіні,
Що на верху такі вогні...

Ксеня наближається до галявини, де довкола ватри сидять Дванадцять Місяців.

Д в а н а д ц я т ь М і с я ц і в (співають).

Сипле, сипле сніг,
Криє переліг,

Білим килимом лягає
Аж під наш поріг
Легкий білий пух,
Наче той кожух
Криє землю, щоб не знала
Стужі й завірюх.

С і ч е н ь (*помітивши дівчинку*).

Ти нащо від людей з села
В столицю нашу прийшла.
Не місце тут таким, як ти!
Чого шукаєш? Говори!

К с е н я.

Із села

До вас я по фіалки йшла.

С і ч е н ь.

Не знав старий я, сивий дід,
Який дурний цей людський рід!

Не бачить, що тепер зима

І що квіток ніде нема...

К с е н я.

Квіток нема, я знаю це,

Та мачуха мене жене,

Ще й каже, що потне в кавалки,

Як не принесу їй фіалків.

О, ви не знаєте, яка

Вона неблаганна, лиха

Не серце має, тільки камінь...

С і ч е н ь.

Ну, та коли ж така лиха

Та мачуха, то брате Травню,

Сідай отут, де я сідаю,

Знімай булаву догори,

Буди весну й квітки твори!

Лиш скоро, скоро, друже наш,

Бо бачиш – дівчина вміває!

Т р а в е н ь (*виконуючи ритуальний танок*).

Мене послухайте – я Травень,

Нехай шумить зелений гай,

Потік хай грає, згине сніг,

Зеленим стане хай моріг,

На зеленім моріжку

Під кущиком у холодку

Нехай фіалки зацвітуть,

Їх руки добрії зірвуть.

Все навкруги немовби засіяло весною. Розквітли фіалки.

Дівчисько миле, поспішай!

Нарви собі й назад вертай!

К с е н я.

Добрідень, сестриці,

Маю квіт ваш зібрати,

Квіт ваш зібрати,

До хати забрати.

Простіть, сестриці,
Що красу вашу рву,
Красу вашу рву,
Всім нам жалю завдаю.
Т р а в е н ь.
А мачусі скажи від нас.
Що на квітки тепер не час.
На все в житті своя пора:
Ти молода, вона стара.
Тобі лиш жить, їй міркувать,
Як з Богом душу поєднать.
Скажи ти їй, що заздрість – гріх
Бо Господь обділив усіх!
Кому красу, кому – добро
Для кожного щоб щось було!
К с е н я.
Вклоняюсь низько місяцям
Великеє спасибі вам!
За вашу ласку, за добро,
Що мені втіху принесло.

Затемнення.

К а р т и н а ч е т в е р т а

Мачуха й Палана в хаті. Мачуха готує вечерю, дивиться у вікно.

М а ч у х а.
Про що задумалась, Палано?
П а л а н а.
Чи верне Ксеня з гір, чи ні?
М а ч у х а.
Та не журись, моя кохана,
Там на верхах, в далечині,
Такі вітри, сніги, леди,
Що хто тепер пішов туди,
То вже не вернеться...Де-де!
П а л а н а.
Іде!.. Іде!.. О мамо, йде!
М а ч у х а.
Хто йде?.. Не бачу, серденько...
О, бачу... Тю-тю, та то ж мара,
Мара якась, якась омана
Ота дідівка препогана!
Вона таки! Таки вона!
Давай відійдем від вікна.
П а л а н а.
Що не придумай, не роби,
А не позбудешся біди.

Заходить Ксеня, обтрушує сніг.

П а л а н а.
Фіалки де, скажи-но, Ксеню?
К с е н я.
Ось нате вам, тут повна жменя.

Ксеня віддає фіалки.

М а ч у х а.
Ти де добула їх?
Кажі! Лиш, чуєш, дівко, не бреші!
Бо битиму!

К с е н я.
Там, за горою
Такі цвітуть, немов весною
В поповім лузі.
Сині-сині,
Неначе килим по долині
Весна послала.
Жаль їх рвати,
Хотілося б весь день стояти.
Дивитися на них і пити
Ті пахощі несамовиті...

М а ч у х а.
Ах, цить вже, цить!
Мовчи, ледащо!
Таке базікаєш казна-що!
Аж вуха пухнуть!

П а л а н а.
Ох-ох-ох! Ах-ах-ах!
М а ч у х а.
А що тобі, Паласю, серце?
П а л а н а.
Така недужа, що аж страх...

М а ч у х а.
А мо' горілкою натерти з перцем?..
А мо' зварить якого зілля,
А може, скинути вугілля
Й водицею облити личко?
Скажи мені, перепеличко.
Моя ти радосте єдина!

П а л а н а.
Ой гину, мамо, гину, гину!..

Мачуха бере сухе листя, обкурює ним Палану. Та на мить втихомирюється, потім починає знову:

Так мене давить коло серця,
Так мене коле краї реберця,
Так, наче ріже всередині,
Ще трохи – й буде по мені!
М а ч у х а.
Паласю, серце, Боже, Боже!
Якби ж я знала, що pomoже,
З-під серця крові не щадила б...
Скажи, що хочеш, доню мила!

П а л а н а.
Ягід хочу!
М а ч у х а.
Яких, яких, дитинонько?
П а л а н а.
Суниць...

Мати біжить.

А як нема – то полуниць,
Лиш свіжих, свіжих, не сушених.
Хай Ксеня принесе для мене.
М а ч у х а (*до Ксені, здогадавшись*).
Дідівко, чула? То вже йди,
Суниць Палані принеси!
Тільки не гайся! Бачиш – хора!
К с е н я.

Та нині в горах
Суниць на лік ніде нема,
Та це ж не літо, а зима.
І як там йти на ті верхи
В такі сніги, в такі леди,
Де ані плаїв, ні доріг,
Де вітер все тручає з ніг!
М а ч у х а.

Мовчи, проклята! Вже досить
Пащекувати! Зараз йди!
Кажу тобі: не доведи
Мене до злості, бо уб'ю,
Вб'ю, як собаку!
П а л а н а.

Йди! Так давить коло серця,
Так мене коле край реберця!
М а ч у х а (*до Ксені*)
Жебрачко, чуєш! Миттю іди!
Ягід Паласі принеси.
Коли не знайдеш, то вважай –
Додому краще не вертай!

*Ксеня виходить, а перед псом Мачуха зачиняє двері.
Затемнення*

К а р т и н а п'я т а

І знову сипле сніг, шугає вітер. Знову Ксеня в дорозі.

Сніговиця втихає. Ксеня опиняється на вже знайомій полонині. Як і раніше, тут горить ватра. Як і раніше, навколо неї сидять Дванадцять Місяців.

К с е н я (*до Січня*).
Дідусю добрий! Вчора я вже
Була у вас, фіалки рвала,
А нині знов мене послала
Сюди Палана по суниці,
А як нема, то полуниці,
Та й мачуха ще погрозила,
Щоб я без них не приходила,
Бо вб'є мене. Так, дедю любий,
Рятуйте сироту від згуби.
Бо що я тут нещасна вдію,
Ще трохи – і закостенію!
С і ч е н ь.

Та Бог з тобою, чим я можу
Тим радо я тобі поможу.

А нуте, Червню, милий брате,
Сідай, де я привик сідати.
Тільки скоріш будись зі сну,
Бо треба літо сотворити,
Інакше Ксені же не жити!

Червень (бере булаву, мовить заклинання і починає ритуальний танець. Приспівує).

Займайся полумінь кривава
І розгоряйся враз заграва
Довкруж над горами, і сніг
Стопися скоро, а моріг
У непомітну хвилину
Покрий широку полонину.
На тім зеленім моріжку,
Неначе клаптики сніжку,
Немов на небі зірочки,
Цвінуть хай білі сунічки.
Відбуваються всі ті переміни.
Чого стоїш ти, мила Ксеню?
Збирай мерщій суніці в жменю!

К с е н я.

Добрідень, суніці,
Такі гарно лиці.

Простіть, що вас рву

І до хати несу.

До хати несу,

Маю долю таку...

Ви ж знов виростаєте

І зла не тримайте.

(Зібравши суніці, кланяється Місяцям.)

Я щиро вдячна, місяці,

За те, що добрі ви такі!

На серці стало легко-легко,

А все погане так далеко,

А добре все так близько дуже,

А все, що кривдило, байдуже.

ДІЯ ДРУГА

К а р т и н а п е р ш а

Мачуха й Палана виглядають у вікно хати.

П а л а н а.

Видно, не буду суніць я мати...

М а ч у х а.

Поглянь, дідівка вже вертає в хату! *(До Палани.)*

Дивись на стелю, буцім би ти хора.

Буцім, світ байдужий, не лиш суніці –

Тобі до них не треба і спішитися.

Мачуха вкладає Палану в ліжко, сідає біля неї. Заходить Ксеня, подає суніці.

П а л а н а *(їсть)*.

Якісь несолодкі, щемлять від них зуби,
Не такі смачні, як влітку бувають на зрубі!

М а ч у х а *(до Ксені)*.

А де ти, неробо, так довго бувала?

І чому ти там, жебрачко, не заночувала?
Тебе тільки слати до міста по ліки,
Зак вернулася б, то хорий замкнув би повіки!
Нічого не вмієш, нічого не знаєш.
Тільки іншим, непотрібна, місце забираєш.

*Не слухає її Ксеня: як сиділа, так на лаві й заснула, неначе здалеку, для неї звучить оліскова.
Затемнення.*

К а р т и н а д р у г а

Та ж кімната наступного дня, Палана лежить хвора, біля неї мати – шепчуться. З іншої кімнати виходить Ксеня.

П а л а н а.
Ох, щоб так яблучок мені!
Сочистих яблучок, хоч два,
То не боліла б голова
І не спирало би в грудях
Коли б так яблучок. Ах- ах...
М а ч у х а.
Дідівко, чуєш? Швидко іди!
А тільки довго не сиди,
Не пропадай чорт знає де,
А то на мак зітру тебе.
Отак, отак... (*йде з кулаками до Ксені. Верещить.*)
Та не мовчи!

К с е н я.
А що слова допоможуть,
Як чуття нема?
Що з мови серця?
Люта злість йому знуцанням відповість
І вдвоє, втроє гірше ще
Мене ця кривда запече
Ще гірше серце закипить
Не краще, що воно мовчить?
Ксеня виходить з хати. Мачуха й Палана залишаються в хаті.

П а л а н а.
Ой, матусю, то не чисті справи!
М а ч у х а.
Так, Паласю, так, серденько...
Бо чи чув хто в світі, чи хто таке видів,
Щоби яблука зимою доспіли огиді!
Щоби вона в морози збирала суниці –
Ті фіалки і суниці, то не є дрібниці!
П а л а н а.
Певно, дурна Ксенька когось в горах має,
І той їй за кожним разом бере і помагає.
М а ч у х а.
Якби ми, небого, та пішли до нього,
То хтозна, чи не принесли б до хати усього;
Кептарі і фоти, таляри, дукати –
Скажи, мила, чому б нам та не спробувати?
(*Збираються.*)
Ось візьмемо ми з собою бесаги на плечі,

Бо ж то, доню, маєм нести усіякі речі,

П а л а н а.

Бо ж то маєм нести таляри й дукати.
За пазуху того всього нам не заховати.

М а ч у х а.

А не забудь, донцю, у губі язика
Бо ти в мене не дитина, а дівка велика.
Бо ти в мене, доню, не гірша від мами,
І не тобі на позики іти за словами.

(Виходять із хати.)

Затемнення.

К а р т и н а т р е т я.

Знайома полонина, де навколо ватри сидять Місяці. Підходить Ксеня. Ховаючись, за нею стежать Мачуха й Палана.

С і ч е н ь.

Це знову ти? Вже третій раз
Приходиш, дівчино, до нас!

Т р а в е н ь.

Чи не зачасто? Годі, годі
Псувати лад нам у природі.
Псувати лад нам у природі,

І годі, дівчино, щоб ми

Робили літо із зими,

Ростили фіалки і суниці

Через якісь там марниці!

К с е н я *(крізь сльози)*.

Простіть, шановні, не мені

Ті фіалки і суниці, ні!

Я рада, як хлібця шматок

Дістану й страви в черепок.

А йду, бо мушу, бо мене

Зла мачуха до вас жене,

І морить голодом, і лає,

Покійну матір зневажає.

Та ще й хвалиться, що уб'є,

Ох, горе-горенько моє! *(Плаче.)*

Т р а в е н ь.

Ти дармо сліз гірких не лий,

Ховай на завтра. Світ лихий,

Нелегко доброму живеться.

Тобі ще, доню, доведеться,

Заплакати в житті не раз.

Кажі, за чим прийшла до нас?

К с е н я.

За яблуками для Палани,

Та тільки, щоб були рум'яні

І соковиті, бо як ні,

То не вертатъ в село мені...

С і ч е н ь.

Твоя турбота, Серпню-брате,

Сідай, де я привик сидати...

Гей, Серпню сіроокий!
Чи бачиш, хтось іде, поглянь.
Хтось із села мережить кроки.
А потрудися ти на плай –
Мені щось ломить спину –
Як хто чужий, то не пускай,
А заверни в долину! (*Побачив Палану.*)
Гов! А ти куди, небого?
П а л а н а (*грубо*).
Підемо ми, де схочеться,
Опудало прокляте!
Я кращих ставлю в коноплі,
Щоб горобців страхати.
Чи видів хто? Такий пугач,
Такий старий дідисько,
Такий горбатий пелехач
Стає до мене з писком!
Вступися геть! Не люблю страх
Возитися з дідами!..
Як дам тобі раз по зубах,
Накриєшся ногами!

Почувши це, місяці хором ахають. У ватрі гасне жар. З непроглядної темряви виникають чугайстри й упириці. Наростає вітер. У цьому жасі чути крики Мачухи й Палани

Г о л о с и П а л а н и й м а ч у х и.

Ой, гину, гину!
Не чую рук собі, не чую ніг,
Ще трохи, і мене присипле сніг.
Як ту мурашечку, як мушечку мізерну,
Присипле, і додому вже не вернусь,
Й не буду я від Ксені забагати
Бог зна чого!.. Ой мати, рідна мати!
(*до Місяців.*)

Ні, не треба, прошу. Боже!
К с е н я (*стає на коліна, молиться*).

Хрестом хрещуся,
Богу молюся,
Бога ззиваю,
Спасителя називаю.
Стань їм у помочі,
Святий Спасителю.

Всі кривди їм перед хрестом
Прости їм, Боже, обидвом.

С і ч е н ь.

Та не журись, бо мачуха і Палана
Самі собі копали яму.
У неї впали...

Тож іди
До хати, й хати бережи...
Тепер у ній хазяйка – ти!
Це посаг твій, твоє це віно.
Обсієш поле, скосиш сіно,
Худібку будеш, дріб плекати,

Собака допильнує хати,
Поможеш бідним, даш на Боже,
І Бог тобі за це pomoже.

К с е н я.

А як вони? Скажи, дідусю...

С і ч е н ь.

Як розуму вони вже наберуться.
То, може, і додому повернуться.
Отак-то, діво люба. Прощавай.

Звеселяючи Ксеню. Місяці танцюють, запрошують до танцю.

А в т о р.

А що сама ти і що в хаті
Нема з ким ввечір розмовляти
Ані перечитись – стривай!
Настане осінь, вечорниці,
Мине Різдво, прийдуть м'ясиці
І... появиться твій хазяй!

З А В І С А.

І в мене був свій рідний край

І в мене був свій рідний край,
Цвіли там квіти у діброві,
Шумів таємну пісню гай,
Збіжжя стелилися чудові
На паску і на коровай...

І в мене був свій рідний край.
А нині там земля порита,
Біля рова стрілецький рів,
Квітки столочили копита,
Ліс поторощений зчорнів,

Пшениця ніби градом збита, –
Щаслив, хто бачив й не здурів!

І в мене був свій рідний край,
Хати в садочках потопали,
Коли настав чудовий май
І соловейки заспівали.

Здавалосьь – не земля, а рай.
І в мене був свій рідний край.

А нині з сіл сліду немає, –
Де схочеш, вітре, там гуляй.

З могили череп визирає,
Хрести стоять, як чорний гай,
Між ними смуток походжає,
І сльози ллються, як Дунай.

О краю мій! Свята руїно,
Новітня Троє в попелах!
Перед тобою гну коліно
І кличу: боже в небесах,
За кров, за муки, за руїну
Верни, верни нам Україну!

Верни нам нашу прежню волю
І добре ім'я нам верни,
Людською кривдою важкою
Землі святої не скверни,
Досить вже кривди, муки й болю –
Верни нам вітчину, верни!

ЛВИЦЬКА-ХОЛОДНА НАТАЛЯ

Лвицька-Холодна Наталя (1902, м. Золотоноша, Черкащина – 2005, м. Торонто, Канада) – українська письменниця, перекладачка, культурна діячка. Одна із засновників літературної групи «Танк» та часопису «Ми». Учасниця «Празької школи» і «Нью-Йоркської групи». Член управи Союзу українок Америки.

В еміграції з 1920 року: Польща (Варшава), Чехія (Прага, Подєбради), Німеччина (табори переміщення осіб), США (Нью-Йорк, Йонкерс), Канада (Торонто).

Авторка поетичних збірок «Возонь і попіл», «Сім літер», «Поезії старі й нові», біографічної прози про Тараса Шевченка «Шлях велетня», оповідань для молоді «Синя квітка», «Я бачив Симона Петлюру», «Розповідь про Крути», перекладів творів Ш. Бодлера, П. Валері та ін.

Шлях велетня

(уривок)

Залізні стовпи

Але малий Тарасик народився не в Керелівці, а в сусідньому селі, Моринцях, де тоді проживали його батьки, 9-го березня 1814 року. Вивезли його до Керелівки, як було йому тільки два роки, і йому тепер здається, що тільки й світу, що в Керелівці – під хатою та під коморою або над струмочком під вербами.

Високо в блакитному небі стоїть сонце. Ряснолисті віти черешень, яблунь, груш та сливок ваблять приємним холодом. Звиваються білими стрічками дороги поміж зеленими долинами, ярками та горбиками і кличуть у мандри, в далечінь.

Над тихим струмочком під склепінням верб – спокій і прохолода. На березі під кушем калини серед лоповухого листя сидить білявий хлопчик. Він щойно викупався. Мокре волосся позлипалось і смішно звисає йому на чоло. Жваво світяться мудрі сірі оченята.

– На чому тримається небо? – думає хлопчик. Від діда він чув, що на високих залізних стовпах. – Мабуть, ці стовпи там, за горою. А що як піти та подивитись, як вони підпирають небо?

І хлопчик, натягнувши довгі, не на нього шиті, штанята, побіг босоніж у поле. Перебіг його межами, відпочив трохи і подався далі.

Те, що здалека здалося йому високою горою, було тільки високою могилою, яких багато по українських степах. Дряпаючи ноги об колючі куці, він виліз на могилу і подивився на всі боки. Скрізь було видно густі темні сади та біленькі селянські хатки.

По той бік долини був і знайомий йому рідний садочок з грушами, яблунями та черешнями. Здавалося, що тільки збіжиш униз – і опинишся біля тину з горщиками, біля скирти жита... Он і стара верба з засохлим вершком коло комори над ворітьми. Стоїть наче на сторожі. Хлопчик уявив собі, як усі зібрались там коло хати, посадили колом на землі й полуднують. І йому раптом дуже хотілося їсти.

– Не дійду я сьогодні до тих стовпів, – подумав він, – та й не видно їх звідси.

Він стрімголов скотився з горба, але не знайшов дороги додому, заблудив і довго блукав у степу. Хлопчик був соромливий і впертий і ні в кого не хотів розпитувати дороги.

На щастя зустрів він валку чумаків, що везли сіль та рибу. Чумаки пізнали хлопчика.

– Це ж Тарас, син Григора з Керелівки, – сказав один з них і посадив хлопця до себе на віз.

Було вже зовсім темно, коли довговусий чумаки привів сонного Тараса до батькової хати. Вся родина сиділа за вечерею. Тільки старша сестра Катря стояла коло дверей і тривожно дивилась на дорогу. Побачивши брата вона радісно кинулась до нього, цілуючи й лаючи водночас.

– Прийшов, прийшов! – примовляла вона. – Сідай швидше вечеряти, прибуду! Куди ж ти ходив?

Тарас бурмотів щось про залізні стовпи, що підпирають небо.

– Завтра підемо подивитись на них – казав він крізь сон, поки сестра роздягала його та укладала спати на соломі, – з тобою вдвох.

Кінець дитинства

Але це щасливе дитинство рано скінчилось. Тарасові було дев'ять літ, коли Катря вийшла заміж і виїхала в друге село. Він часто бігав туди відвідувати її. Вона пестила його, годувала всім, що мала найсмачнішого, і швиденько відсилала назад, боячись, щоб він не заблудив або не скотився десь у яр. Тарас відходив сумний і самотній.

Того ж року вмерла його мати. Батько женився вдруге. В дім прийшла мачуха, а з нею різки, голод і тяжка робота. У Григора Шевченка було п'ятеро дітей. У мачухи теж були діти.

Мачуха не любила Тараса. Він був упертий і гордий. А крім того він змалку любив правду. Він воював із сином мачухи Степанком, що був брехуном і любив скаржитись.

Одного разу через Керелівку проходив солдат, чи як тоді казали, москаль. Він заночував у Шевченків у хаті. На другий день виявилось, що у нього пропали гроші. Степанко щось шепнув матері, і розлючена жінка назвала Тараса злодієм! Тарас почервонів і стиснув кулаки.

– Я не крав, – гукнув він у розпуці, – не крав, не крав, не крав!

Він стрімголов вискочив з хати, тільки голі п'яти залоскотіли по долівці.

Чотири дні просидів Тарас у яру. Він зробив собі в кущах калини намет, розчистив перед ним місце і посипав його піском. Він любив, щоб коло нього був лад і порядок. Йому було тоді тільки дев'ять літ, але він не боявся самоти. Він не був голодний: брати й сестри потайки приносили йому їсти. Цілими днями він стріляв з бузинової пукавки або лежав у траві й мріяв. І в цих мріях він раз-у-раз бачив себе верхи на коні з козацькою шаблюкою при боці у поході проти страшних москалів або лютих поляків. А часом – теж у мріях – ходив з батьком у Крим по сіль.

Та на п'ятий день Степанко викрив, де ховався Тарас. Він покликав своїх братів і матір. Тараса схопили й привели додому. Він понуро й твердо стояв на своєму: «Я не крав!».

Солдатові повернули гроші, продавши юпку (верхня жіноча одежа) покійної матері, а Тараса били три дні, поки він, майже непритомний, таки не сказав, що взяв гроші. Але він не міг сказати, де вони були заховані, і його били далі.

Пізніше виявилось, що гроші вкрав Степан і заховав їх у дуплі старої верби.

Школяр

Посеред села стояла стара, крита позеленілим гонтом церква, а коло неї була й школа. Школою завідував дяк. При ньому жили півчі і читці, що їх набирали з безпритульних дітей-сиріт.

Заможніші селяни платили за науку своїх дітей грішми, хлібом, м'ясом. Цим годувалась уся школа. Більшу частину дяк забирав собі, а решту здобували ті, що були зручніші й міцніші. Невдахам залишались недоїдки.

В їхній школі виконували всю чорну роботу. Вони носили воду, рубали дрова, палили печі, варили.

Живучи в бруді та голоді, школярі мріяли лише про те, щоб якнайшвидше подолати всі науки та самим поробитися дяками. А наук було багато: треба було вивчити граматику, Псалтир, Часослов, треба було знати напам'ять усі церковні молитви зі словами.

До такої школи, Григор Шевченко віддав свого сина Тараса. Школою завідував «отрішений од парафії» піп Василь Губський. Тарас учився добре, але карали його більше за всіх.

Замість учитися, він малював усе, що бачив: хату, польову дорогу, голову вола в ярмі. Його били, відбирали і рвали малюнки. Але Тарас продовжував малювати.

Одного літа, коли школу розпустили, здійснилась Тарасова мрія: батько взяв його з собою в чумаки. Сонце, степи, галасливі ярмарки, життя на волі захопили Тараса. Він чумакував і співав. І здавалось йому, що співає він голосніше за всіх в світі. І справді, гарно Тарас співав.

Він співав тоненьким, як у дівчинки, чистим голосом. Співав козацькі думи, сумні пісні дівчат-кріпачок, співав і веселі танцювальні. Але співав він теж і своє власне. Це були його власні слова й мотиви, уривки дідових оповідань або скарги на сирітську долю. Але раптом скарги уривались і пісні його ставали веселими, завзятими, хвацькими. Часом він так добре співав, що аж батько просив:

– Ану, Тарасе, заспівай!

Тарас часом слухав сліпих кобзарів, що заходили в село і співали на поминках, на весіллях або й на вечерницях. Але найбільше він бачив їх на ярмарках, коли чумакував з батьком.

Сивоусі сліпі діди молодими голосами співали про вольності козацькі. Тарас любив дивитись на їх пальці, що з такою вправністю перебирали струни. Ці пальці відвикли від тяжкої роботи і, ніби споріднившись з тими струнами, зробились якісь особливо тонкі та гнучкі. Тарас усе хотів нарисувати ці пальці, схопити їх невловимий рух. Він заздрив хлопчакам-поводирям, що мандрували з кобзарями, і не раз думав про те, чи не піти й собі з ними.

Від кобзарів, як і від діда, Тарас довідувався про минуле своєї батьківщини – України.

Це минуле в його рідній Звенигородщині було ще таке свіже, що про нього свідчили не тільки люди, але сама місцевість, села, що ними проходили славні гайдамаки, могили з написами на надгробних плитах. Це ж у недалекому Мотронинському монастирі перебував послушником Максим Залізняк, обмірковуючи з ігуменом Мельхиседеком Значко-Яворським план повстання. І звідти, освятивши ножі, рушив у свій, переможний на початку, похід проти польської шляхти.

Смерть батька

Весна 1825 року була останньою в житті Григора Шевченка.

Здоров'я його було давно підірване тяжкою роботою. А до того ж під час повені він застудився в подорожі до Києва. Повернувшись додому, він тяжко заслаб. Стан його був безнадійний, і вся родина сумувала біля його постелі.

Вогка пахуча земля зеленіла перед вікнами молоденькою травичкою. Прилетіли з вирію пташки й радісним щебетанням сповняли двір.

А в хаті Шевченків лунали плач і стогін. Хворий кволим голосом проказував свою останню волю.

Григорій Шевченко знав, що після його смерті жінка скривдить його дітей від першого шлюбу; він квапився виконати свій намір: обдарувати всіх хоч чим не будь зі свого бідного господарства.

Померклими очима дивився він на дітей. Кожному з них він призначив, що саме взяти з його добра. Коли ж дійшло до Тараса, він раптом зупинився, почав ще тяжче дихати і сказав:

– Синові Тарасові з мого господарства нічого не треба. Він буде неабияким чоловіком: з нього вийде або щось дуже добре або велике ледащо. Для нього моє наслідство або нічого не значитиме, або нічого не допоможе!

А коли Тарас голосніше заплакав, він пестливо поклав йому на голову руку, а другою притягнув до себе.

Перше кохання

Тут же у Вільні Тарас зустрів молоду дівчину польку, яка була кравчиною. Вони одразу покохали одне одного. Спершу його кохання було палке й радісне. Нарешті він був не сам! Нарешті було з ким ділити свої жалі, говорити про свої думи і мрії! Нарешті хтось ніжний і добрий дбав про нього. Дівчина вишивала йому сорочки, приносила потайки їжу. Одного не могла вона стерпіти – Тарасової «мужицької» мови.

І Тарас навчився від неї польської мови, а її тільки вчив співати українських пісень. Знов, як колись з Оксаною, під вечір він співав «ой, зійди, зійди, ти зіронько та вечірня! ..». А вона стиха підспівувала йому.

Але скоро Тарас зрозумів, що щастя не для нього. Дівчина була вільна, а він кріпак, прив'язаний до свого господаря, що був паном його долі.

І це мучило його. Часом він вдавався в розпуку і один раз мало не наклав на себе руки. Але молодість, талант і любов до життя, до природи, до людей перемогли. Тарас залишився жити. Але він не міг зв'язати свою долю з долею вільної людини.

В цей час дідич Енгельгардт переїхав до Варшави. Це допомогло Тарасові пережити цю першу любовну драму і почати нове життя.

В Варшаві пан продовжував учити Тараса на маляра. Один час він учився навіть у відомого під той час у Варшаві маляра-портретиста Лямпі.

Перебування в Польщі і знання польської мови мало великий вплив на Тараса. Це дало йому можливість познайомитися з літературою сусіднього слов'янського народу, а крім того показало йому, що не тільки його батьківщина стогне в ярмі. Тарас побачив, що його мрії не такі вже нездійсненні і що, може, колись оживуть українські лицарі-герої не лише в його уяві, а й в дійсності.

Але тим часом ця дійсність була для Тараса дуже тяжка. Злякавшись польського повстання, Енгельгардт вирішив переїхати до Петербургу. Сам він подорожував вигідно, а челядь свою вислав етапом пішки під поліційною ескортою, як злочинців, щоб дешевше коштувало і щоб не розбіглися. По дорозі у Тараса зовсім розвалився один чобіт. А тим часом ще стояли люті московські морози. Тарас, щоб не відморозити ноги, мусів увесь час перевзувати чобіт з однієї ноги на другу і так дійшов до Петербургу.

Братство

Микола Костомаров оселився в Києві в серпні 1845 року, а літом наступного року був уже професором університету св. Володимира. Дуже талановитий учений, добрий лектор і талановитий літератор, він зібрав коло себе гурт молодих і відважних ентузіастів-романтиків, що мріяли про краще майбутнє і хотіли для нього працювати.

Київ мав за собою славні вільнолюбні традиції. Над ним досі ще витав дух славних революціонерів декабристів, частина яких вийшла з України. Познайомившись з Костомаровим, Тарас Шевченко увійшов у його гурток.

Костомаров жив на Хрещатику. Раз якось після Великодня Шевченко зайшов до нього з кимсь із спільних знайомих. За кілька днів після цього він прийшов уже сам і приніс з собою й вірші. Господар запросив його до садочку. І там під розквітлим яблуням відбулося знайомство Костомарова з Тарасовою музою.

– Ніколи я не забуду того дня, – розказував потім Костомаров, – Шевченко приніс зошит своїх недрукованих віршів. Читав їх мені і довів мене до захоплення.

З цього часу почалося зближення Шевченка з Костомаровим. Костомаров захоплювався поезіями Шевченка і скрізь про це говорив. До червня того року Тарас був у нього кілька разів.

Костомаров і його друзі в цей час носилися з думкою закласти таємне товариство. Вони назвали його Кирило-Мефодіївським Братством. Головною найближчою метою братства мало бути знесення кріпацтва й піднесення культурного рівня народу.

Костомаров уже написав статут братства, який був наче проектом конституції нової загально-слов'янської держави-федерації. Братчикам лежала на серці доля України, а тому вони вважали за потрібне виступити з закликом до поляків і москалів, що «розп'яли і розтерзали» Україну, пропонуючи їм занехати дальшу ворожнечу і пристати до слов'янської спілки.

Костомаров прочитав усе це Шевченкові. Поет захопився ідеями братства. Це ж були ті самі ідеї, які хвилювали його після прочитання книги Шафарика.

– Ваші пісні, Тарасе Григоровичу, допоможуть нашій загальній справі, – закінчив Костомаров їх жваву розмову.

Шевченко радів. Членами братства були його друзі: Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський, молодий учений Микола Гулак, студент Маркович та інші добрі його знайомі. Братчики носили перстені зі словами: «Кирило й Мефодій, январ 1846 р.» і мали свою печатку. Шевченка привітали вони як свого національного пророка. Його вірші в поетичній формі викладали їх ідеї. Сухій програмі вони надавали подих життя і чар поетичного вислову.

Братчики найчастіше збиралися в помешканні Гулака. Захоплюючись розмовою, вони не завжди були обережні, не звертали уваги, що за стінкою хтось живе. Цей хтось був студент київського університету Петров. Він почав помічати, що в Гулака часто збираються люди. Приклавши вухо до стінки, він підслухував, що говорили братчики. Чув окремі слова, а часом цілі речення. І раптом одного разу він виразно почув:

А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од молдаванина до фіна На всіх язиках все мовчить...
– Еге, – подумав Петров, – та це щось політичне!
І він продовжував пильно підслухувати.

Тим часом Шевченко продовжував їздити по Україні. Там, на провінції, він усе більше переконувався, як потрібні були його вірші народові. Дуже часто він чув їх з уст різних людей, що знали їх напам'ять.

Несподівано прийшла з Києва радісна вістка. Костомаров повідомляв Тараса, що його призначено професором малярства в київському університеті.

Але Шевченко не поспішав назад до Києва. Він об'їздив свої улюблені місця, відвідував знайомих, змальовував старовинні речі й переглядав рукописи, що зберігались по різних кутках України, по церквах, його скрізь зустрічали з пошаною, улаштовували йому прийняття, на яких він з запалом читав свої революційні вірші.

ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДЕР

Лотоцький Олександр (1870, Поділля – 1939, Варшава, Польща; псевдоніми – О. Білоусенко, О. Любенський, Spectator) – письменник, публіцист, визначний громадський і державний діяч.

У 1920 році емігрував до Відня (Австрія), з 1929 року – у Варшаві (Польща).

Автор художніх творів «Батьків гріх», «Заручини», «Сестра» тощо. Для дітей підготував казки «Пригоди Вовка-Неситого», «Зайчик-Побігайчик», «Лисичка-сестричка», хрестоматію дитячої літератури «Вінок».

Лисяча родина

Лисичка-Сестричка народилася в лісі, у глибокій норі. Там було темно, але вона не відчувала того, бо лисенятка спершу бувають сліпі й починають бачити аж за два тижні. Лисичка почувала, що їй тепло і м'яко в лігві, бо воно було вистелене сухим листячком, травою та мохом.

Та й спритно ж була вирита оця лисяча домівка! Між грубим корінням старого дуба ледве було помітно купку землі. Тут лиси почали рити свою нору, а потім закидали початок нори землею, щоб затаїти своє житло від чужого ока; замість того прорили аж два непомітні виходи в густі кущі. Як застукують коло одного, то можна другим утекти.

Посеред нори, глибоко під землею, було лисяче лігво, де виводилися лиси. Місця тут було доволі для всіх. Не тільки старий батько, Лис Микита, та мати лисиця могли тут розлягтися по своїй уподобі, ще й п'ятеро їх дітей могло тут вовтузитись, борюкатися та іграшки заводити.

У нашої лисички було двоє братів і дві сестри. Жили вони в добрій злагоді, не дряпались, не кусались. Лисичка була найвеселіша та найжвавіша за всіх; вела перед у всіх виграшках, і брати та сестри дуже любили свою дотепну сестричку. Так її й назвали – Лисичка-Сестричка. Гуляючи, лисенята вигадали й співали таку пісеньку про свою сестричку:

*Хвіст пухнатий, гострі вушка,
Бистра, жвава, як та мушка,
Веселенька, як та птичка,
Наша Лисонька-Сестричка.
На забани і на лови
Перша всюди й скрізь поспіє.
Лісові звірячі мови
Так, як рідну, розуміє.
Розбере і слід і голос,
Кожне пір'ячко і волос,
Кожну шпарку і гніздечко
Чи внизу, чи на вершечку.*

*Хитро-мудро, тишком-нишком
Скрізь діткнеться носом-личком,
Де повільно, а де жваво,
Де наскоком, де лукаво.
Над хитрішими схитрує,
Хоч кого перемудрує
Наша милая сестричка,
Над лисичками лисичка!*

Лисяча наука

Старі лиси любили своїх дітей. Мати і на хвилинку їх не покине – годує молочком, купає їх, вилизуючи язиком, і не дає їм заводити між собою бійку. Про їжу для матері старався Лис Микита: то зайчика принесе, то яку птицю, часом курку, а то й мишу, рибу чи хоч жабу.

Лисенята ростуть, вже й бачити почали. Стала їх мати на світ із нори виводити. Ой, як же любо їм було на траві біля нори гуляти. Які лиш іграшки вони заводили, які штуки Лисичка-Сестричка вигадувала!

Ростуть лисенята, але їм самого матірнього покорму замало. Аж пищать, коли їсти хочуть. Став для них і батько їжу носити. Та не просто принесе щось уже готове, а конче постараться якесь живе створіння принести, щоб дітям наука була, як з ним справитися, як його їсти. Принесе мишку, ледве живу, пустить між дітей. От і почнуть вони з нею вовтузитися, скубуть її з усіх боків, геть порвуть на ній кожушок (...).

Дістав з саней доброго дрючка, підійшов до вовка, розмахнувся та як тарахнув його, то вовк ледве з місця підвівся та й побіг, не оглядаючись, куди очі бачать.

– Отже, – каже лисиця до дітей, – хто хитрий та мудрий, тому ні звір, ні людина не страшні. Наш рід лисячий завжди мав добру славу ні розуму, ні спритності йому не бракувало.

Самі люди розказують своїм дітям багато казок про те, як наша лисяча порода не раз, було, перемудрить їх.

– А ви, мамо, знаєте ті казочки? – допитуються лисенята.

– Та таке не раз бувало, що, відвідуючи село, тих казок під вікном наслухаєшся.

– Розкажіть же, мамо, розкажіть хоч одну казочку! – просять діти.

– Ну, добре, слухайте та навчайтеся, як треба мудрим бути!

Собака

Одного разу вся лисяча родина сиділа перед печерою. Мати щойно вернулася з ловів, принесла смачну курочку, і діти добре нею поласували.

Аж ось здалеку почувся якийсь звук, досі тут нечуваний. Мати насторожила вуха. Скоро виразно почулося: гав-гав-гав! Лисиця зразу пізнала собаче гавкання і гаркнула дітям одно слово: «Собака». Самим лиш помахом голови вона дала знак дітям, щоб ховалися до печери, а сама кинулася в куці – в ту сторону, звідки чулося гавкання. Через якийсь час собака так радісно і голосно загавкала, наче говорила: «Ось-ось він, свіжий слід лисиці!». Лисенята аж тремтіли в печері, бо боялися за долю матері. «І чому вона не сховалася разом з нами в печеру? – думали вони. – Чому пустилася на очевидну небезпеку – туди, де собака гавкала?».

Але скоро радісний голос собаки змінився на якийсь непевний, а то й зовсім замовк. Видно, собака загубила слід та й почуває себе ні в сих, ні в тих. Аж ось і мати прожогом вбігла в печеру. Вона була мокра, немов щойно скупалася. Діти кинулися до неї, скавулять з радості.

– І чому ти, мамо, покинула нас та побігла на той собачий голос? – запитала крізь плач Лисичка-Сестричка. – Ти ж могла там загинути та нас осиротити.

– Ох, ти ж моє мале та нерозумне! – відказала лисиця, ніжно облизуючи свою улюблену доню. – Для того я й побігла, щоб відвести собаку від нашої печери. Собака, видно, натрапила на недавній мій слід, що залишила я, вертаючись з куркою. Треба було відвести собаку новим слідком від нашої домівки. Я так і зробила. Побігла спершу в сторону собаки, а потім подалася вниз до річки. Собака знайшла мій свіжий слід, побіг ла тим слідом, а я тим часом скочила в річку, пробігла по дні біля берега, вискочила з води та й сюди прибігла. Собака ж загубила мій слід у воді й досі там гавкає над річкою. Ось, ходім, подивитесь!

Лисенята вибігли з печери і з-за куща дивилися, як понад річкою бігав, висолопивши язика, якийсь звір, схожий на вовка. Він крутився по березі, схиливши до землі морду, біг по сліду до річки, спинявся над річкою та сердито гавкав.

Він сердився, бо вода не залишає сліду. А лисяча родина на горі за кущем аж качалася від сміху, що так одурено того лисячого ворога. За якийсь час собака втомилась і подалася додому, в село.

– Тепер ви бачили, діти, собаку! – сказала лисиця. – Цей наш ворог дуже небезпечний. Не такі страшні для нас його гострі зуби, як небезпечне те, що він має дуже добрий нюх. Своїм нюхом він добре чує наш слід і по тому сліду може прибігти до нашої домівки. Отже, треба на всі хитрощі пускатися, щоб його відвести від своєї хати. Бо слідом за ним прийде людина, а вона найхитріша за всіх звірів на світі. Тільки лис може її перехитрити, та й то не завсіди.

ЛЯТУРИНСЬКА ОКСАНА

Лятуринська Оксана (1902, с. Вишнівці, Тернопільська обл. – 1970, м. Міннеаполіс, США; псевдоніми – Роксана Вишневецька, Оксана Печеніг, криптонім О. Л.) – українська письменниця, перекладачка, скульптор і маляр. Учасниця «Празької школи». Член Спілки українських митців, письменників і журналістів, Об'єднання українських письменників «Слово». Співпрацювала з Союзом українок Америки.

В еміграції з 1919 року: Німеччина – Чехія (Прага) – Німеччина (табори для переміщених осіб), а з 1949 року в США. У 1983 році за редакцією Б. Гошовського та С. Кузьменко вийшло зібрання творів О. Лятуринської, що містило переклади та переспіви, збірки поезій «Гусла», «Княжа емаль», «Веселка», «Туга», «Чар-зілля», для дітей збірки віршів «Бедрик», «Ягілка» та оповідань «Материнки».

Бедрик (уривок)

Виліз бедрик на стеблинку,
показав крапчасту спинку,
розчепірів раптом крильця
і от-от злетить з бадильця.

Тут бажання проказало:
Бедрику, злітай но вдало:
вбік до сонця-світлоноші,
й випав щасно день хороший!

Загадки

1. Чепуруха запишалась:
– Що вбрання я покидала
скільки вже не змарнувала!
Хоч і скину зверхне денно –
більш і більш вбрання у мене.

А яке зелене!

От назадрилась зозулька!
Якби так зірвала Гулька –
лишиться кошулька.

(Капуста)

2. Нагорі світличка,
ясна й невеличка.

Вікна на осоні,
шпалери червоні.
Хтось побіля з вишки
кидає горішки.
Може, це і байка –
нам злетить лушпайка.
(Дупло і вивірка)

3. Я кудись усе біжу
через річку, то межу,
з вітром-сонцем я дружу,
за далінню все тужу.
Перейняти хоче гай,
заманити хоче плай. –
Кину стрічку не одну
і до річки враз пірну.
(Дорога)

Ягілка

(уривок)

Вітрянки (білі проліски)

У ліску вітряночки
взулися в сап'яночки,
ходять колом, ходять,
ягілки виводять.

– Вийди ти, Вогнисте
в золотім намисті,
пагінцем, листочком,
раннім Іваночком! –

Лепетять примовочки
в крок білоголовочки,
ходять колом, ходять,
ягілки виводять.

Фіялки

По хустинці по синенькій
роздавала квітам ненька:
– На, дитинонько, вбери
та, гляди, не подери.

Неньку-Весну діти люблять,
хусточок не рвуть, не гублять.
Щоб не спали на красі,
хусточки перуть в росі.

А коли їх сполокають,
під лісочком розстеляють,
ще й од сонця крадькома,

щоб не блякнули дарма.

Яблуневий цвіт

Вчора ще морозило,
а сьогодні невідь.
Звідки ясна прозелень
і той цвіт рожевий.

Гарно так на гілці
в сині коливатись!
Джмелину і бджілці
цвіту не здогнати.

Він погнався брунькою,
не вженешся, де там,
за отим скакунькою,
де там, де там, де там!

Шипшина

– Мчить за обрій далечінь,
не вженеться навіть кінь!
Пахнуть трави і полинь.
Зупинися, відпочинь!

Буде любо тут тобі.
А на пам'ятку собі
висмикни чаклун-трави
й гілочку мою зломи.

Гілка свіжа, запашна,
а чаклун-трава міцна:
стане зразу легше йти,
усміхатимешся ти.

Троянди хусточка

Випала в трояндочки
хусточка в садку.
Ніженьки левандочки
збили до впадку.

– Ой, царівно-ясочко,
хусточки нема!
Вже бо її, красочки,
і шукать дарма!

Де поділась хусточка,
де поділась, де?
Хусточки-пелюсточки
не найти ніде...

Та ж була в рукавчику,
та ж була, пахка!...
Гульк! Вона в ласкавчика,
любчика-пажка.
Він усе до усточок
притуля хапком
хусточку-пелюсточку:
цьом її та цьом!

Материнки

Даремне було б виводити цю назву квіток-материнок від трави-материнки, якої вживають у нас знахарі для різних лікувань і яка росте чи не всюди. Ці квітки з тією травною нічого не мають спільного.

Вони росли на Материнщині – маленькому хутірці, і може, тому їх діти так назвали, тим більше, що ніде інде їх не можна було знайти.

Всі люди, хто їх тільки не побачив, були заздрі на ці материнки, пробували пересаджувати до себе. А от на, ніде вони не приймалися!

Як вони справді називались? – Хто його знає. Ніхто ні зблизька, ні здалека про це не міг нічого сказати. Може, про це можна було довідатися щось у старолатинських ботанічних атласах. Пригадую, допавшись колись такої книги, я заглядила під рубрикою дивовижної флори якісь квіти – Sancta mater чи щось подібне. Але вони не були такі, як материнки. Материнки були далеко кращі, і з тим в один голос погоджувались усі діти з Материнщини.

Їхній колір був сито-блакитний, оквіття подібне до оквіття повних стокрот, тільки трохи більше. Якби не той колір, вони б майже цілком були подібні до квіток Атосу, так званих «слізок Матері Божої».

Про ці слізки, що ростуть лише на Атосі, тамошні ченці розповідають таке:

Мати Божжа ходила по горах плакала: її

Син мав бути розп'ятий!

Вона питала Місяця, Вона питала Сонечка:

«Чим полегшити його муки?».

Ніхто не знав, лише Земля-праматір:

«Слізьми, своєю мукою!».

Мати Божжа ходила по горах і плакала,

Просила Місяця, просила Сонечка:

«Будь свідком моєї печалі!».

Місяць посвітив, Сонечко пригріло,

Земля сльози квіточками позбирала.

В слізках перламутром блистіла справжня сльоза.

В материнках завжди стояла синя роса.

Слізки пахли бальзамами і кипарисом.

Материнки – чимсь дуже наближеним – маминою хутрянкою.

Вони росли на галявах Материнщини з ранньої весни до пізньої осені. Іноді здавалось, що вони ростуть і взимі на глибокому снігу, особливо ввечері, як приплющиш трохи очі.

В домі материнок, сухих або свіжих, завжди було повно. Вони стояли в їдальні на столі, в дитячій кімнаті біля узголів'я, в божниці біля слізок.

Вони, ніби як слізки, ніколи й не в'янули.

Коли хтось з дітей був далеко від дому, йому посилали материнку. Тоді дитині ставало легше на душі: хтось знав про неї, хтось пам'ятав! І згадка про Материнщину була однією пахучою материнкою.

Тепер усіх дітей з хутора розігнала хуртовина в різні сторони. І ніхто вже їм не пошле материнку. А вони так би втішились, якби хтось хоч сказав, чи ще ростуть материнки на Материнщині.

Якби хтось з вас чув про це – перекажіть!

МАК ОЛЬГА

Мак Ольга (1913, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл. – 1998, м. Торонто, Канада; справжнє ім'я Петрова (Дорошенко, Геґ у заміжжі) Ольга Нилівна) – українська письменниця. Лауреатка численних конкурсів, що їх проводила Світова федерація жіночих організацій (СФУЖО). Друкувалася у газеті «Свобода».

Під час Другої світової війни емігрує до Австрії, у 1947 – до Бразилії, а з 1970 року мешкає у м. Торонто, Канада.

Писала різножанрові твори: романи «Жаїра», «Проти переконань», повісті – пригодницька трилогія «Бог вогню», «Чудасій», «Руслом угору», «Куди йшла стежка», повість про голодомор «Каміння під косою», оповідання «Дала дівчина хустину», «У Великодню ніч», «Столиця голодного жаху», «Суджена» (про Т.Шевченка), фейлетони «А він почав скакати собі до очей», спогади «З часів єжовщини», «Мій Ніжин», есе «Три матері», «П'єси» тощо. Серед написаного для дітей – збірка переробок народних казок «Призабуті казки», історичні легенди і казки «Як Олег Царгород здобував», «Аскольд і Дір та київські князі», «Казка про киянку красуню подолянку» тощо.

Аскольд і Дір та київські князівни

Діялося це давно, у славному городі Києві – столиці Землі Полянської, за князя, що його імені вже ніхто не пам'ятає. Може, звався він Кий, а може, якимось інакше – не знали тоді наші предки письма, то й не записали. А шкода, бо був той князь мудрим і сильним правителем, якому корилися не лише поляни, що жили довкола Києва, а й інші українські племена: деревляни, дреговичі, сіверяни й тиверці. Давали данину князеві, йшли служити до нього дружинниками, ходили в походи разом з ним – і збагачували княжу столицю.

І був город Київ найкращий та найбагатший серед усіх інших українських городів, а слава про його князя йшла далеко довкола і заходила аж у царство індійське, в городи грецькі. Стояв, як і тепер стоїть, Київ на березі Дніпра-ріки, а по ріці вгору і вниз пливли човни великі, всіляким крамом навантажені. Купці біля Києва приставали і з киянами торгували. Веселий і багатий був город Київ.

Та ось упав на нього сум великий, огорнув цілу Землю Полянську, бо занедужав тяжко князь Кий і зліг на смертельну постіль.

– Горе мені, горе й вам! – говорив умираючий князь до своєї родини й бояр, що зібралися біля його ложа. – Ось умру я – і скінчиться княжий рід Київ, від того першого Кия, що осадив оце місто. Не дав мені Бог синів, лише дві доньки. Хто ж перейме владу по мені?

– Горе нам, горе нам! – повторювали бояри, повторювали дружинники, а за ними все місто і вся Земля Полянська. – Вже не будемо мати такого мудрого й доброго правителя! Хто ж нас у бій поведе, хто ж нас від ворогів оборонить?!

Горе нам, горе нам!..

А як уже вмер князь Кий, то трава три дні рососою сходила, дерева додолу похилялися, а хвилі в Дніпрі-ріці так схлипували жалісно й так об береги билися, аж вали довкола міста мокрі стали. А вже що люди плакали та журилися – й казати нічого!

Вмерлого князя посадовили на золотом кованому троні, трон поставили у видовбаний з дуба човен, а човен встановили на великому кострищі. Три дні й три ночі приходили люди з усіх сторін і разом з киянами оплакували померлого володаря. А тоді вбили його найкращого коня, найулюбленішого мисливського собаку, поклали в човен княжу зброю, їжу, питво – і все це підпалили. Коли ж усе згоріло, висипали на місці кострища високу могилу, на ній наставили столів з усякою їжею та питвом і засіли за тризну. Такий тоді був похоронний звичай.

Ось п'ють кияни, їдять, померлого князя прославляють, його воєнні подвиги згадують і журяться:

– Де ж ми другого такого доброго князя знайдемо?..

Так собі розмовляють, аж бачать – пливе вниз Дніпром човен великий. Та не простий, а цілий кленовий, міддю кований, на дванадцять пар срібних весел. Спереду стоїть молодець, на веслярів покрикує, ззаду стоїть другий молодець, керму тримає. Гарні обидва, в зброї блискучій, в одежі адамашковій, сріблом-золотом шитій. Відразу видно, що непростого роду.

Побачили їх кияни, почали руками махати й до берега закликати. А ті й послушали. Навернули човен до берега, на землю посходили, шапочки соболеві поскидали, людей привітали і питаються:

– Хто ви такі, люди добрі, і що за подія у вас сталася, і чого ви нас у дорозі припиняєте й до себе просите?

– Ми поляни, – відповідають їм люди. – А подія у нас дуже сумна: вмер наш князь і не лишив по собі синів, лише дві доньки, Яромиру й Любомиру. Тож ми по ньому тризну справляємо, а самі журимося: хто ж нами правити буде?..

Сідайте з нами до столів, нашого покійного князя спом'яніть і розкажіть про себе, хто ви й куди путь держите?

– Ми, – відповідають гості, – добрі молодці, з далекої землі Варязької, що звідси на північ. Старшого з нас звать Аскольд, а молодшого – Дір. Вибралися ми в дорогу щастя-долі шукати, сили свої випробувати. Шукаємо собі землі й людей, де б можна було княжити. І добре, що до вас трапили: у вас нема князя, в нас – землі. У вас князівни женихів ждуть, а ми собі наречених шукаємо. Чи не приймете нас по-доброму?

Порадилися кияни й відповідають:

– Приймемо вас, але перше хочемо знати, чи ви й у війні такі справні, як при столі? Дамо вам дружинників багато, і хай кожен з вас покаже, що вміє. Один хай іде через степи половецькі на грецькі городи, орду половецьку погромить, городи грецькі завоює і данину з них візьме. Другий хай іде рікою Дніпром аж у самий Табарістан – у царство хозарське, що лежить над Каспійським морем. Хай хозарського царя у полон візьме, військо його розгромить, а з городів дань ізбере. Коли того докажете, віддамо за вас князівен і признаємо вас за своїх князів.

– То й добре! – згодилися Аскольд і Дір.

От зібралися війська сила-силенна – а все добрі молодці, до війни охочі, слави жадібні, до чужих країн цікаві. Поділилися на дві частини: котрі кінні – мали йти з Аскольдом, котрі піші – мали пливти з Діром.

Коли вже всі зібралися в дорогу, вийшли на ганок обидві князівни з своїми судженими попрощатися. Стали у віночках та стрічках, у сорочках вишиваних, у керсетках шовкових, у дукачах та в намистах – мов дві зіроньки засяяли. Стали навпроти них молоді брати – каптани на них оксамитні, панцери золоті, на шапках пера павині – мов два місяці зійшли.

На прощання війняв Аскольд із-за пазухи яблуко золоте й подав Яромирі.

– Візьми, – каже, – князівно, це яблуко. Не просте воно – чарівне. Стане тобі у пригоді, коли з тобою біда трапиться.

А Дір подарував своїй нареченій клубок пряжі золотої та й каже:

– Оце, Любомиро, по цьому клубочку я знайду тебе скрізь, куди б тебе доля не занесла. Бо не простий цей клубочок, а чарівний.

Попрощалися всі гарно – і брати поїхали, а сестри лишилися. Посідають, було, коло віконечка, на срібних веретенцях льон прядуть, милих із походу виглядають. Біля них у ногах Лешко сидить, байками князівен розважає. Був такий при князівському дворі карлик з лікоть завбільшки, з домовиком під піччю спав, багато всякого знав і не раз ставав у пригоді княжій родині.

От чи багато часу минуло, чи ні, а вибралася Яромира в ліс ягідок на полуденок назбирати, і Лешко з нею.

– Глядіть, князівно, далеко в ліс не заходьте, – остерігає карлик. – Отут скраю збирайте.

– Коли ж бо тут уже всі ягоди визбирано! – каже Яромира. – Ходімо далі.

Пішли трохи далі – і справді, більше ягід, та такі гарні, та такі стиглі, що в устах розпливаються.

– Ой, князівно, не йдім далі, бо буде біда!.. – знову остерігає Лешко.

– Та ще трошки.

Яромира ягідки збирає, в нову козубеньку складає, а Лешко по боках озирається, бо чує щось недобре. Потім князівну за рукав смикнув і показує:

– Князівно, гляньте-но, що там за тою старою липою стоїть?..

Глянула Яромира та й ягоди зі страху розсипала; причаївся за липою Лісовик страшний-престрашний і з Яромири очей не зводить. Голова в нього, мов копиця сіна, величезна і зеленим мохом обросла. На чолі роги, ноги цапині й борода аж по землі волочиться. Скрикнула Яромира і – в ноги! А за нею на тисячі голосів залунав регіт лісовика: «Хо-хо-хо, ха-ха-ха!..»

Прибігла Яромира додому, матері свою пригоду розповідає, а княгиня й каже:

– Цур йому, доню! Більше до лісу не ходитимеш!

– То й не ходитиму, матусю...

За день чи за два пішла Любомира на Дніпро-ріку хустя прати, а за нею знову Лешко. От і пере князівна – кладочка у неї кришталева, праничок бурштиновий, а все хустя – шовкове. Вдарить Любомира бурштиновим праничком по кришталевій кладочці – кладочка задзвенить, і люди знають, що то князівна хустя пере.

Пере Любомира, пере, вже мало й залишилося, коли гляне – аж найтонша її сорочка, що то цілі рукави золотом гаптовані, враз упала в воду і попливла. Пливе попри самий берег, так, що здається – ось руку простягнеш і піймаєш, але піймати не дається. Князівна за нею, а вона далі, князівна за нею, а вона все далі.

Заплакала Любомира, білі ручки заломила, – шкода їй, бач, сорочки, та й матері боїться, щоб не сварила. Хотіла вже у воду скочити, але Лешко не дав. Учепився Любомирі за запаску і каже:

– Не сама ваша сорочка у воду впала, князівно. Її стягнув он той, що в очереті сидить.

Дивиться Любомира – справді з очерету Водяник виглядає, та такий то вже страшний, такий страшний – і не сказати! Пика в нього синя, опухла, борода з баговиння, очі з мушель, а в бороді чорні раки сидять.

Скрикнула Любомира й пустилася тікати, а Водяник у воду пірнув – тільки забулькотіло по ньому: буль-буль-буль!..

Прибігла Любомира додому, матері скаржитись, плаче, а княгиня на те:

– Цур йому, доню, разом із сорочкою! Більше на ріку не ходитимеш, а я тобі другу сорочку справлю.

Сидять знову сестри проти віконця, на срібних веретенцях льон прядуть і своїх суджених виглядають. Пливають Дніпром великі човни, всяким добром навантажені, одні вгору, другі вниз, а суджених як не видно, так не видно, як не чувати, так не чувати.

Коли одного дня в'їхав на княже подвір'я лицар ставний і на чорному, як ворон, коні. Коня до конов'язу прип'яв, сам у світлицю увійшов, шапочку зняв, княгині до ніг уклонився.

– Здоров, лицарю! – каже княгиня. – Сідай та розкажуй, хто ти і з яких сторін і чи по волі прийшов, чи по неволі.

– Добрі молодці все по волі ходять, – відповідає лицар, – тож і я по власній волі прийшов. Я Деревлян, князь Землі Деревлянської, що то є на захід звідси. У нас ліси густі, дерева багато всякого – через те і прозивають нас деревлянами. А прийшов я, бо зачув, що в Землі Полянській є князівна Яромира, станом висока, личком рум'яна, очима ясна, розумом славна і до всякої роботи вдатна. То хочу її засватати. Віддасте за мене, чи ні?

– Рада б я, – каже княгиня, – твою, княженку, волю вволити, та не можу: посватана вже наша Яромира за княженка Аскольда, що то пішов перед шлюбом слави лицарської добувати у степах половецьких, у городах грецьких. Яромира на нього чекає.

– Коли ж бо, – Деревлян на те, – даремно буде князівна на Аскольда чекати. Я сам був із ним у поході й на власні очі бачив, як загинув Аскольд із рук половецьких у степах. То хай Яромира за мене йде.

Яромира, зачувши це, та в плач, мати її потішає, а малий Лешко княгиню за одягу – смик!

– Іди геть, Лешку! – княгиня на нього. – Не до тебе тут тепер... – а до Яромири: – Що ж, дочко, зробиш! Пропав Аскольд – то пропав, а заміж тобі все одно треба. Йди за Деревляна. Він гарний, молодий, а земля деревлянська багата. Будеш княгинєю. Йди!

Ще Яромира не надумалася, а Лешко знову княгиню за спідницю – смик!

– Іди геть, Лешку! – розсердилася княгиня так, що аж за вухо вщипнула карлика. – Лізеш, коли тебе не просять!

Образився Лешко, під піч до домовика чкурнув і вже не обзивався.

А Яромира подумала, подумала – і згодилася. Деревлян зрадів, зараз князівну поперед себе на коня – і помчав, аж закурилося за ними. Не впіла дівчина як слід ні з матір'ю, ні з сестрою попрощатися.

Княгиня стала на ганку, дивиться вслід за донькою й зітхає:

– Шкода, бо шкода, але, слава Богу, буде дитина не за якимсь приблудою, а таки за сусідським князем!

Тут де не взявся Лешко й собі дивиться за вершником.

– Авжеж, – каже, – буде князівна за князем, але ви не знаєте, за яким.

– Як то за яким? За Деревлянином, що є князем у Землі Деревлянській. Там багато лісу й дерева, тому він і прозивається Деревлянином.

– Ой, то правда, що там багато лісу, – потакує Лешко, – а тому він по-справжньому називається не Деревлянином, а попросту Лісовиком.

– Та що це ти?! – злякалася княгиня. – Звідки знаєш?

А Лешко:

– Знаю, бо знаю! Князівна впала в око Лісовикові ще тоді, як по ягоди ходила. А він тепер у молодця обернувся і за деревлянського князя себе подав. Дивиться-но, як услід за ним дерева гнуться!..

Подивилася княгиня – і справді: ні вітру, ні тучі, а там, кудюю поскакав вершник, найгрубші дерева так гнуться, так гнуться, що аж верхів'ям до землі торкаються.

От сплалака сердешна мати, заголосила, та що зробиш – пропало!

Сидить уже Любомира сама біля віконця, білий льон на срібному веретенці пряде, на Дніпро-ріку споглядає, сестричку згадує, судженого виглядає. А його як нема, так нема.

Аж ось пливе Дніпром угору корабель невиданий, незнаний: сам увесь срібний, щогли золоті, шовкові, а пливе так скоро, що його конем не перебіжиш, птицею не перелетиш. І то – проти води!

Зрівнявся корабель з княжими палатами, кітвичку кинув, сходні спустив, і зійшов ними на берег лицар молодий та ясний. Увійшов просто до світлиці, шапочку зняв, старій княгині до ніг уклонився.

– Здоров, лицарю! – привітала княгиня. – Сідай, та розкажуй, хто ти і з яких сторін, і чи по волі прийшов, чи по неволі.

– Добрі молодці все по своїй волі ходять, – відповідає лицар. – Я є Дрегович, князь Землі Дреговецької, що то на північ звідси над рікою Прип'яттю. У нас озер багато, очерети густі, в озерах – риба всяка, в очеретах птаства повно, нас дреговичами звать. А повертаюся з Табарістану, а до осель ніхто не доступить, бо заховані вони за болотами-дряговинням. Тому й прозивають царства хозарського, де воював разом із княжичем Діром. Тільки ж не пощастило Дірові: наскочили на нього хозари, шаблями порубали, списами покололи. Вмираючи, закликав мене Дір і каже: «Побратиме вірний, князю дреговецький, не ходи більше по землі табарістанській, а напинай вітрила і їдь у край полянський, у столицю Київ. Є там у хоробах княжна Любомира – станом висока, личком рум'яна, очима ясна, голосом дзвінка, розумом бистра і до всякої роботи вдатна. Отож, іди, мій побратиме вірний, Любомиру привітай, матері-княгині до ніг уклонися і скажи їм, щоб мене не чекали, бо поліг я у землі хозарській. Князівну ж Любомиру, – найкращу над князівнами, собі за дружину візьми, щоб не дісталася вона нікому іншому, лише моему побратимові вірному». Отож я і приїхав. Віддасте мені Любомиру по волі, чи ні?

Почувши таку сумну новину, заплакали мати з донькою і не знають, що тут чинити, що казати. А карлик Лешко потихеньку підкрався та княгиню за сукню – смик!

– Іди геть, Лешку! – княгиня до нього. – Тут горе таке – не до тебе...

А тоді до Любомири:

– Що ж, доню, така, видно, твоя доля. Не судилося тобі бути за Діром, то будеш за Дреговичем. Дреговецька земля також багата: по ріках бобри та видри живуть – хутра в них дорогі, а очерету на хати – скільки завгодно. Іди, доню, за Дреговича – будеш княгинею.

Княгиня отак промовляє, а Лешко під лавою сидить і все княгиню за сукню – смик та й смик! Прогнівилася вельми княгиня на карлика, насварила ще й за вухо вщипнула, щоб не докучав. А Лешко тоді образився і під піч до домовика втік. Мовляв: не хочете мене слухати – робіть, як знаєте!

А Любомира вже й згодилася, вже й руку Дреговичеві подала. Дрегович дуже зрадив, зараз таки Любомиру на руки взяв і на корабель поніс. Не вспіла, небога, і з матір'ю попрощатися. Поки княгиня на ганок вийшла – корабель уже й поплив угору проти води, та так скоро, що й конем не перебіжиш, птицею не перелетиш.

Стала княгиня на ганку, білою хусточкою вслід за кораблем махає і сама до себе говорить:

– Шкода бо, шкода, але, слава Богу, буде дитина не за якимсь прибудуою, а таки за тутешнім князем.

А Лешко вже коло княгині крутиться і відповідає:

– Еге ж, буде за тим князем, що у воді сидить...

– Та що ти? – злякалася княгиня. – Чому в воді?

– Та бо то ніякий князь, а Водяник, – відповідає Лешко. – Хотів я сказати вам, та ви не послушали, ще й вуха мені нам'яли, а я бачив, як у того молодця увесь час вода з лівої поли капала. Йому князівна в око впала ще тоді, коли сорочки на ріці прала, от він і обернувся в князя дреговецького. Тепер подивіться на лаву, де він сидів...

Подивилася княгиня на лаву – справді, лава мокра, а під лавою калюжа стоїть. Заплакала тоді сердешна мати, заголосила, хотіла була слуг навздогінці за кораблем посилати, коли ж корабля вже й не видно. Що робити? Пропало...

А Лісовик доти лицарем був і на коні їхав, доки люди могли його бачити. Як же в'їхав у ліс, ураз перекинувся знов у велетня з головою, мов копиця сіна, з рогами, з цапиними ногами і з бородою, що аж по землі волочилася. І кінь під ним на дикого оленя обернувся.

Як побачила це Яромира, то злякалася дуже й почала на поміч кликати. А Лісовик засміявся та й каже:

– Не клич, не гукай, князівно, бо тут моє царство, і ніхто в лісі зі мною до боротьби не стане.

Заплакала тоді бідна дівчина рясними сльозами.

– Доленько ж моя нещаслива!.. – приговорює. – Мала ж я бути за княженком, а дісталася Лісовикові страшному!..

– Не плач, дівчино, не нарікай! – Лісовик їй.

– На те я є страшним, щоб мене люди боялися, щоб мене звірі слухали і щоб усяка рослина мені поклонялася. Але для тебе я можу обернутися яким завгодно молодцем.

– Не хочу я, – каже Яромира, – бачити тебе ніяким молодцем, бо це буде сама облуда! Пустити мене додому!..

– Ні, – відповідає Лісовик, – не пущу! Не на те я по тебе в далеку дорогу вибрався, не на те викрав, щоб тепер пустити. Завезу тебе у свій замок, будеш звірів лісових доглядати, птахів годувати, мене, старого, піснями розважати. А за це будеш у шовках-оксамитах походжати, дорогими намистами побрязкувати, бо царство моє неміряне, багатства нелічені (...)

Однак ніщо не тішило лісову княгиню – вона все ходила сумна й нишком сплакувала.

Завважила це якось сіра горличка й питає:

– Чого це ти, князівно, така сумна? Чи тобі їсти-пити нічого, чи тобі походити ні в чому, чи тобі хороми тісні, що ти зідхаєш і сльози рониш?

– Маю я що їсти й пити, маю в чому походити, і хорони мої величезні, – відповідає Яромира. – А зідхаю я й сльози роню, бо тужу за своєю стороною, за своїм несудженим судженням, від якого мене Лісовик обманом відібрав.

І розказала князівна горличці усе по правді, як воно було.

А горличка вислухала її та й каже:

– Я оце сьогодні літала і бачила, як із городів грецьких почерез степи половецькі яесьь військо до Києва простує. Попереду війська лицар ясний на білому коні виступає. На ньому шолом золотий, панцер срібний, жупан кармазиновий, а вуздечка на коні шовковая.

Як зачула це Яромира, то аж у долоні сплеснула:

– Оце ж він! Оце ж і є Аскольд! Та коли б же він знав, що я тут – прийшов би напевно мене визволити!...

А горличка на те:

– Коли б же в тебе, князівно, та було яблучко чарівне золоте, то ти б ним по землі покотила, а воно до самого Аскольда прибилося б і йому дорогу до тебе вказало б.

Зраділа Яромира цеє почувши, бо зараз собі пригадала, що має таке яблучко, у дуплі старої груші сховане. Побігла до сховку, яблучко добула і покотила по землі, промовивши:

*Котись, котись, яблучко, по землі,
Докотись до лицаря на коні,
В ліс йому доріженьку покажи,
До мене дібратися поможи.*

Ябличко стрибнуло й покотилося, а там, куди воно покотилося, лишилася золота доріжка.

І з Любомирою таке було: ледве корабель відплив далі від Києва, як Водяник скинув із себе личину князя Дреговича і став таким, як його бачила Любомира в очереті: з очима-мушлями, з пикою синьою, опухлою, з бородою із баговиння і з чорними раками в бороді. І корабель його зовсім не був кораблем, лише китом-рибою, що то його Водяник у корабель обернув.

Закричала Любомира, заплакала, таке побачивши, почала від Водяника відбиватися, на поміч кликати (...)

Стала Любомира у Водяника за господиню. Убралася в сорочку, з туману випрядену, у керсетку, з ряски виткану, на шию начепила перлове намисто, на голівку – вінець із лілей. Рибок доглядає, диких качок, гусей та лебедів до себе приручає, у погребі навідується, де самі оселедці соляться, та в комин, де тараня сама на гачки чіпляється і завуджується. Багато клопоту в Любомири. Водяник ото кудись попливе, а тут, дивись, качки посварилися. Ще не вespіє князівна їх помирити, глядь – зубаста шука плотичку проковтнула. Ще не покарала Любомира шуки, а тут бобри чи видри хутра принесли. Треба прийняти і в скриню поскладати, щоб міль не поїла. А там уже й Водяникові їсти зварити, а там ще щось – і так цілий день.

От робить вона, клопочеться, а сліззоньки з очей тільки – кап-кап, аж в озері вода посолонішала. Зауважив це карасик червоноперий, що то його була Любомира на юшку Водяникові пожаліла і живим пустила, приплив до неї і питає:

– Чого це ти, князівно, плачеш та й плачеш?

А Любомира відповідає:

– Як же мені не плакати, коли Водяник мене обманом з дому забрав, від любої ньеньки відірвав, з судженням розлучив, зі сторони рідної, з краю милого у підводне царство завіз?...

І розплакалася рясними сльозами князівна, свою долю карасикові червоноперому оповідаючи:

– А мій суджений, княженко Дир, не міг мене оборонити, бо поплив він човнами з дружиною хороброю у царство хозарське, у самий Табарістан, військо хозарське розбити, з городів хозарських данину взяти...

Тоді каже карасик червоноперий:

– А я оце сьогодні вниз Дніпром-рікою плив і бачив, як яесьь військо на човнах із царства хозарського, із самого Табарістану з даниною багатою у Київ поверталось. Попереду всіх тих

човнів човен кленовий, міддю кований, на дванадцять пар срібних весел. А на ньому стояв лицар ясный у панцері золотому, в каптані оксамитному, на шапочці пера павині...

Як зачула це Любомира, ручки заломила і крикнула на цілий голос:

– Оце ж ніхто інший, як княженко Дир, мій наречений! Та коли б же то він знав, де мене шукати – відразу прийшов би мені на поміч.

– Знав би він, де тебе шукати, – відповідає карасик золотоперий, – коли б у тебе був клубочок пряжі золотої. Ти б кінчик нитки взяла, до пояса прив'язала б, а клубочок покотила б дном ріки – от він би й докотився до княженка Дира.

– А я ж маю такий клубочок! – пригадала собі Любомира і мерщій побігла до сховку, бо клубочок лежав у печері під берегом, де жив найбільший і найстрашніший Рак Великоклешній. Любомира йому життя подарувала, не взяла на холодець Водяникові, а за те Рак Великоклешній її золотого клубочка беріг.

От забрала князівна золоту пряжу, кінчик ниточки собі до пояса прив'язала, а клубочок покотила дном ріки, промовляючи:

*Покотись, клубоченьку, та й по дні,
Докотись до лицаря на човні,
Тоді дайся лицарю упіймати –
Хай по нитці суджену йде шукати.*

Клубочок зараз і поплив-покотився, розмотуючи за собою золоту нитку...

Котилося золоте яблучко, котилося, крізь ліс дрімучий, крізь галявини ясні, пеньки й колоди перескакувало, струмочки переплигувало – та й викотилося аж у степи половецькі, просто під ноги білому коникові, на якому княженко Аскольд сидів.

– Еге! – промовив Аскольд, яблучко піднявши. – Десь моя наречена в біду попала, коли мені цим яблучком знак подає.

Тоді питає дружинників:

– А що, дружино моя хоробрая, чи підете й тепер за мною, чи лишите мене власними силами мою суджену шукати і з біди визволяти?

Відповідають дружинники:

– Де ж то видано, де ж то чувано, щоб дружина свого ватажка в біді відступила? Водив ти нас, княженку, на городи грецькі, на орди половецькі слави здобувати – веди й тепер нашу князівну з біди визволяти. Ми тебе не покинемо.

Поїхали. Їдуть, їдуть по золотій стежечці, що то її яблучко по собі лишило, і приїхали під самий ліс. А Лісовик уже також стежечку від яблучка в лісі догледів і догадався, що воно й до чого.

От вийшов на край лісу, став перед Аскольдом і питає:

– А що, княженку, прийшов ти битися, чи миритися?

– Як скажеш, де князівна Яромира перебуває, то не буду з тобою битися, – відповідає Аскольд.

– Князівна Яромира у моєму замку, – каже Лісовик, – а до того замку ти вже стежки не знайдеш, бо я наказав золотий слід від яблука землею притрусити.

Розсердився Аскольд:

– Коли так, – каже, – то ми зараз почнемо дерево по дереву корчувати, увесь ліс знищимо, а до Яромири доберемося. Гей, дружино моя вірная, а беріть но сокири й зачинайте!

Дружинники з коней позіскакували, за сокири похапали – і до дерев.

Бачить Лісовик, що непереливки: дружинників – що колосся на пшеничному лані, сокири гострі – за день увесь ліс вирубають, і схватися ніде буде.

– Стривайте! – кричить. – Не рубайте! Хай буде мир! Я зараз князівну Яромиру сам приведу!

І привів.

Зраділи наречені, після такого довгого часу побачившись. – Господи! Почали одне одного розпитувати, а дружинники довкола з радости, що їхній вождь та з їхньою таки, київською князівною зустрілися, шапки вгору підкинули і всі разом закричали:

– Слава княженкові Аскольдові і його судженій, князівні Яромирі, слава!

І клубочок золотої пряжі по дні Дніпра-ріки котився, куди треба, але трапилася йому пригода, через яку мало що все не пропало. Виплила ото десь із намулу завжди голодна зубаста щука, і, думаючи, що це якийсь золотий горішок (клубочок трохи розмотався, то й поменшав), – накинута на нього і проковтнула. І був би клубочок ніколи в руки княженка Діра не потрапив, коли б його дружинники не закинули сітей – рибки на вечерю наловити. Витягли ото сіть, а в ній пучина величезна – отак із коромисло завдовжки. Стали її тельбушити – клубочок золотий всередині знайшли і віднесли до княженка.

Як же побачив Дір клубочок, зразу й сказав:

– Попала в біду Любомира, треба її визволяти.

І питає дружинників:

– Гей ви, хлопці-молодці, дружинонько моя вірная! Попала в біду ваша князівна київська, моя суджена Любомира, і оцим клубочком мені знак подає. Чи підете зі мною її шукати, а чи я сам маю йти?

– Не годиться, княженку, дружині вождя свого в біді лишати. Куди голка – туди й нитка, куди князь – туди й дружина. Ти водив нас слави наживати, срібло-золото, паволоки дорогі здобувати у царстві хозарському, у самому Табарістані, а ми підемо тепер твою суджену, нашу київську князівну, з біди визволяти. Веди!

Стоїть Дір на носі човенця, у руках клубочок тримає, золоту пряжу назад змотує, на веслярів погейкує, стерничому дорогу вказує. А та дорога все йде по золотій нитці.

Плили, плили, плили, та все вгору, та все проти води, аж тут раптом нитка й увірвалася. Бо Водяник догледів пряжу золоту, догадався, що воно і до чого – взяв і перекусив нитку. Тоді виліз із води, став перед чоловим човном і дорогу через ріку загородив.

– А що це ти, княженку Діре, – питає, – прийшов битися чи миритися? І чого тут шукаєш?

– Шукаю я свою суджену, київську князівну Любомиру, – відповідає Дір. – Десь вона мусить бути у твоїй владі під водою, бо золота нитка дном ріки бігла. Віддаси дівчину – навесні тобі дамо в жертву коня й кабана, не віддаси – не дістанеш нічого, ще й боки тобі намнемо, а князівну таки знайдемо.

Ох, як і розсердився Водяник, аж вода коло нього піною взялася.

– Що, – кричить, – мені боки нам'яти?! Та я вас зараз усіх потоплю!..

– Ба, не потопиш! – Дір на то. – Ось ми зараз усі на берег повискакуємо, а ти на землі сили вже не маєш. Та поберемо всі заступи в руки, та почнемо землю копати, верболози рубати – закидаємо всю ріку і всі озера! Тоді куди подінешся? Висохнеш на смерть без води.

Бачить Водяник, що то не жарти: у Діра дружини на човнах, мов зерен у маківках, а він, хоч і Водяник, сам-один. Та й згадав собі, як то не раз йому скрутно доводилось, коли бувало посуха воду поспиває, а сонце зверху припече.

А Дірові дружинники часу не гають, вже на берег вискакують, землю копають, верболози витинають і в Дніпро кидають.

Злякався Водяник.

– Стійте! – кричить. – Почекайте! Віддам вам вашу князівну, тільки ріки мені не загачуйте!

Пірнув на дно, а за якийсь час виходить і Любомиру живу-здорову з-під води виносить.

Молодята з радості аж плачуть, обіймаються, а Дірова дружина, на них дивлячись, так грімко закричала «слава!», що Дніпрові води береги позаливали.

Почала була Любомира Водяника соромити за його брехню, що нібито Діра в Табарістані забито:

– І де ж таки видано, щоб цар брехав?! Ти ж водяний цар, а...

Не скінчила князівна, бо Водяник так засоромився, що вже й не бачив нічого і, замість у воду, пірнув у болото – лише бульбашки над ним повискакували: буль-буль-буль!..

А в Києві, славній столиці Землі Полянської і всієї держави Руси-України, сум стояв великий, жалоба важка. Бо скрізь уже чутки розійшлися, що обидва княженки разом із

дружинниками своїми полягли в далеких походах, а князівен хитрощами викрадено. Стара княгиня за доньками очі виплакала, подруженьки князівен, дівчата з боярських родів, геть посмутніли й пісень співати покинули. Цілий Київ зажурився, тільки один Лешко надії не тратив. Сидів собі з Домовиком під піччю й рідко коли на світло виходив. Коли ж виходив, то все казав:

– Вовк овець носив, носив, аж поки його самого не понесли. А Кривда Правді обидва ока видовбала, та скінчилося тим, що Правда прозріла, а Кривда осліпла...

І от одного дня засурмили сурми, заграли роги. Зі сторони, куди пішов Аскольд, курява знялася на Дніпрі, яким поплив униз Дір, зароїлося від човнів.

Повибігали кияни з домів, на мури пнуться, долонями очі від сонця заслоняють, щоб пізнати, чи то ворог іде, чи свій. Та як уже впізнали своїх, та як побачили князівен і княженків – радість велика людей огорнула. Кричали «слава», гукали радісно, гостей дорогих зі щирого серця вітаючи. Потім справили гучне весілля, бо аж дві князівни за двох княженків разом заміж виходили. Три дні смажені в меді горіхи їли, сичений мед пили, пісень співали, всіх подорожніх до столів закликали, щоб слава по світу йшла про радість у столичному городі Києві.

Призабуті казки

(уривок)

Як Іван-Великан чортів перехитрував

Колись дуже-дуже давно там, де Дніпро у Чорне море впадає, поміж каміннями та скелями великими, прокопалися чорти із середини землі, із самого пекла, на світ Божий. І виходили, коли хотіли, чи то вночі, чи то й удень, і добрим людям усякі капості чинили: воду в криницях каламутили, рибалкам сіті дерли, а на полях поміж пшеницею та житом кукіль розсівали. І так усім допекли, що мусіли християни насиджені землі покинути і на всі чотири сторони світу розсіятися, бо ніхто не міг з нечистою силою дати ради.

А жив собі у столиці, у Києві, веселий та дотепний парубок Іван-Великан. Був він дуже побожний, дуже милосердний і дуже відважний, а нечистої сили не любив – страх! І коли зачув, яке лихо людям над Чорним морем сталося, довго не думав. Узяв у торбину шмат хліба, плесканку свіжого сиру і ще там чого, торбину закинув на плече, з родиною і сусідами попрощався, до церковних хрестів перехрестився і вийшов за браму міста.

Чи довго йшов, чи ні, але прибув на берег моря й побачив діру з пекла. Та й неважко було її знайти, бо з неї хмарою дим валив, а всередині клекотіло, наче в казані.

Став Іван-Великан, помолився, поснідав, подумав і заходився каміння відвалювати та від Дніпра рів копати. Аж тут і чортяка з діри виліз. Чорний та рогатий, та поганий-поганющий і з хвостом предовгим. А сіркою від нього так заносило, що Іванові аж у носі закрутило.

Привітався чорт з Іваном і питає:

– А що це ти, парубче, тут робиш?

– Хіба не бачиш? – відповідає Іван-Великан. – Хочу ріку у вашу діру завернути. Як у Києві на Йордан посвящать воду у Дніпрі, а вода в пекло потече, то ви там усі й погинете.

Злякався чорт, аж позеленів, бо ж усім відомо, що свяченої води ніяка нечисть не витримує.

– Правда ж то, Іване? – питає. – Не жартуєш?

– У мене з чортами жартів нема, – відповідає Іван. – Видушу вас усіх – і сліду не лишиться!

Ще більше злякався чортяка і під землю – шусть! Лишень китичка на кінці хвоста майнула.

Прибіг до самого найстаршого чорта – до Сатани й оповідає.

– Так і так, – каже, – прийшов із Київської землі Іван-Великан і річище Дніпра нам у пекло хоче завернути, щоб на Йордан нас свяченою водою вигубити. Що накажеш робити, царю?

Злякався й Сатана, залізними зубами задзвонив і за роги вхопився.

– Біда! – застогнав. – Біда! Велика біда! Чув уже я про того Івана-Великана: він не одному нашому братові хвоста прикрутив. Як напосядеться на нас – буде лихо! Але ти візьми його на спитки. Може він якраз і не такий сильний, як про нього кажуть. Зроби йому першу спробу з каменем.

Вертається чортяка до Івана й говорить:

– Чи ти, Іване, й справді такий дужий, що нас не боїшся? Таж ми така сила, що проти нас ніхто не встоїть.

А Іван йому на те:

– Божа сила більша від вашої. А я з Богом, то й вас переможу!

– Ну, як так, – каже чорт, – то давай міряться. Будемо один одному задачі давати. Хто переможе – той сильніший.

– Добре, – згодився Іван. – Кажи ти перший, яку там задачу маєш.

Узяв чорт у руку камінь і каже:

– Задача така, щоб у руці камінь роздушити.

Стиснув каменюку, а вона й розсипалася піском.

Подивився Іван, почував за вухом, подумав і відповідає:

– Роздушити камінь – невелике діло. Ти спробуй камінь так стиснути, щоб з нього аж вода потекла.

– Ге-ге! – каже чорт. – Такого ніхто не втне, бо в камені води нема.

– Як нема? – ніби дивується Іван. – Зараз я тобі покажу.

Щоб чорта засліпити, перехрестив торбу, витягнув з неї грудку сиру і каже:

– Дивися!

Стиснув сир у кулаці – а сироватка так і потекла.

– А що, є вода в камені, чи нема? – питає.

У чорта від подиву й страху аж у копитах похололо. Хресний знак йому очі затулив, то він і не побачив, що Іван з торби сир витягнув.

Зігнувся нечистий, махнув хвостом і знову до Сатани на пораду.

– Так і так, – оповідає, – той Іван може з каменя воду витиснути.

Гепнув спересердя Сатана копитом у землю і наказує:

– Візьми його ще на пробу вогнем. Цієї проби ніхто з хрещених не витримав, то, може, й Іван не витримає.

Вернувся чорт до Івана і каже:

– Зробімо, Іване, ще одну спробу. В мене така гаряча рука, що я нею без вогню можу підпалити сирий пень і на тому пні цілий день руку грітиму. Як і ти зможеш свою руку на вогні цілий день втримати – виграєш, а як ні – програєш.

– Гаразд, – погодився Іван, – хай буде.

Поклав чортяка свою пекельну руку на великий дубовий пень – так пень одразу й затлівся. І тлів од ранку до вечора, а чорт на жарі руку тримав і навіть не кривився.

– Завтра, – мовив до Івана, – буде твоя черга.

– То й добре.

Вночі зладив Іван шкіряну торбу, набрав у неї води, сирицею стягнув і в рукав засунув. А щоб чорт підступу не побачив, рукав перехрестив і ліг спати.

Приходить чорт уранці й каже:

– Ну, Іване, клади свою руку на вогонь – побачимо, чи витримаєш?

Підійшов Іван до того самого пня, що вже до половини згорів, поклав руку на жар, а другою рукою – смик за сирицю! Хлюнула вода з торби, погасила вогонь – і лишень пара пішла.

– Е-е, – сміється Іван, – що ж це ти, чорте, такий ледачий вогонь поклав, що на ньому добрий християнин і руки нагріти не може!

Засмутився чортяка, аж йому хвіст зів'яв, і ще раз побіг до свого царя.

Вислухав його Сатана і розхорувався. З горя випив сім бочок смоли, обтерся і тоді каже до чорта:

– Візьми ж ти того Івана ще на останню спробу – на мою булаву. Та гляди, щоб не загубив де, бо тоді я сам тобі роги скручу!

От вертається чорт до Івана і несе на плечах сатанинську булаву. А булава з кованого заліза, величезна та важезна – на сто пудів. Несе її чорт – і під ним земля вгинається.

– От, Іване, – мовить чорт, – зробимо останню спробу. Це булава самого нашого найстаршого царя. Хто її підкине вище – той виграє. Годишся?

– Годжуся, – відповідає Іван, а сам і зажурився. Бо як таку булаву підкинути?

А чортяка як розмахнувся, як розмахнувся, та як пошпурить тією булавою – аж загуло! І полетіла булава вгору зранку, а вернулася і впала на землю як сонце заходило. Та як упала, то земля під нею розкололася, а на дні розколини вода виступила.

– Ну, – каже чорт, – узавтра рано твоя черга кидати.

Завдав собі булаву на плечі й пішов.

Ранком повертається, приносить булаву й дає Іванові.

– Бери ж та й підкидай, – говорить.

Узяв же Іван булаву за тонший кінець та й ледве здолав його на три лікті піднести, а голова і з місця не зрушилася. І взяла досада парубка. Силач він був великий і недарма Великаном прозивався, але щоб таку тяжезну булаву підкинути – куди-куди! Ніякої людської сили на таке діло не вистачило б.

А чорт скаче довкола й принаглює:

– Та ну бо, Іване, підкидай, не гайся!

– Почекай, – каже Іван, а сам надумується.

– Та чого там чекати! – нетерпеливиться чорт. – Підкидай!

– Зараз, зараз...

І далі стоїть.

Чорт знову до нього:

– Та Іване, та чому ж ти отягаєшся? Он сонце вже підбилося як високо! Чого ти чекаєш?

Розсердився Іван та як крикне:

– Ох і впікся ти мені, чортяко! Та чекаю, поки он та хмара ближче насунеться: загирю вашу пекельну булаву на неї, а тоді побачимо, як ваш Сатана буде без неї верховодити.

Чорт аж підскаочив з переляку, та за булаву! Видер її Іванові з рук і гур-гур – назад у діру – тільки курява за ним знялася.

– Слава ж Тобі, Господи! – перехрестився Іван. – Позбувся клопоту! Тепер можу знову до діла взятися.

І став знову рів копати.

Копає-копає, коли гульк – іде до нього якийсь дід, увесь у білому і зі срібною бородою по коліна.

Привітався з Іваном і питає:

– А що це ти, Іване, робиш?

– Так і так, – каже Іван, – хочу річище Дніпра у ту діру відвести, щоб на Йордан свячена вода пекло зруйнувала, а всіх чортів винищила.

Похитав старець головою і мовить з докором:

– А що ж оце ти, Іване, старший за самого Бога, чи як? Коли б Господь схотів пекло зруйнувати, то досить Йому лишень мізинцем кивнути. Але Він того не робить. Пекло зруйнує Ісус Христос, але тоді лишень, як на землі ні одного грішника не зостанеться. А ти не маєш права того робити!

Злякався Іван, хотів щось дідові сказати – а діда вже й нема. Зажурився парубок, сів і думає: що його у світі Божому робити? Отой дід напевно не був звичайним дідом, а, може, був самим святим Петром, якого Бог послав. Отже, не можна Дніпра у пекло пускати. То тоді як? Знову дати чортам волю над миром хрещеним збиткуватися? Також гріх.

А тим часом у пеклі переполох великий. Як почув Сатана, що Іван хотів його булаву аж на хмару закинути, то зі страху мало дуба не дав. Склинав усіх чортів од старого до малого і давай раду радити. Радили, радили, і врешті врадили.

– Піди, – каже Сатана до чорта, – і спитай у того Івана-Великана, який він окуп від нас хоче. Дай йому, скільки б він не запроваив, лишень хай іде собі, звідки прийшов.

І ще раз приходить чортяка до Івана, та такий смирний, наче побитий пес.

– Іване, – каже, – чи не взяв би з нас окупу? Дамо тобі золота, скільки хочеш, тільки не губи нас і йди собі геть звідси.

Зрадів Іван і мовить:

– Не так буде вам легко мене позбутися. Ти мені тричі задачі задавав. Тепер я тобі задам: ось як до трьох разів насиплеш мені повний бриль золота, то я собі піду отак; але як не насиплеш, то я тобі хвоста намну, а до того накажу вам зсередини пекла діру засипати і замурувати і більше на світ не виходити. Згода?

Зрадів чорт, бо що там за задача до трьох разів бриль золота насипати! Він за один раз це зробить.

І каже Іванові:

– Добре, зараз іду принесу.

– Та ні, – відповідає Іван, – узавтра вранці принесеш.

– Хай буде.

Пішов чорт, а Іван дочекався вечора, перехрестив довкола себе на всі чотири сторони світу повітря, щоб чортяка нічого не побачив, і заходився копати глибоку яму. Яму хмизом притрусив, землею посипав, лишень невелику діру посередині лишив. На ту діру поклав дном униз бриля, а в дні бриля маленьку шпарочку прорізав. І ліг спати.

От приходять зранку чорт і приносить торбу золотих червінців. Сипнув червінці у бриль, а червінці через дірочку і посипалися в яму. Глянув чортяка – а бриль як був порожнім, так і є.

Почував він потилицю заднім копитом, покрутив хвостом і побіг назад. Приносить цілий міх золота. Висипав у бриль, а червінці знову через щілину – в яму, і бриль, як був порожнім, так лишився.

І втретє побіг чорт по золото. Набрав його повну волову шкуру, аж зігнувся, поки доніс. Так що ж – і на цей раз бриль через шпарочку всю волову шкуру червінців в яму пропустив, а сам, як був порожнім, так порожнім лишився.

Чорт – у плач, а Іван хап його за хвіст, накрутив на руку і давай смикати з усіх сил. Чорт уже й проситься і благає, а Іван смикає і смикає. Мало не відірвав.

Насилу-насилу видерся чортяка й прожогом утік у діру.

Три дні й три ночі гарували всі чорти в пеклі, засипаючи та замуруючи вихід на світ, а Іван прикотив величезний камінь і заклав діру зверху. Тоді пішов сповіщати по цілому краю, щоб люди поверталися і жили, як раніше. А на ті гроші, що їх із ями вигріб, сказав збудувати найбільшу у світі церкву і поставити найвищу дзвіницю.

Язиката Хівря

Давно колись, ще за кріпацьких часів, жило в одному селі подружжя: Іван та Хівря. Іван був дуже працьовитий, статечний і розважний, але жінку, мов на лихо, мав занадто цікаву до чужих справ, а вже таку слизькоязику – не доведи Господи! Що б у хаті не сталося – Хівря відразу розносила по цілому селу. А вже як своє розносила, то чуже й поготів. Та ще мусіла знати, що в чийй хаті діється і що у чиєму горщику вариться, а як перша не довідалася якої новини, то просто хорувала від заздрості. Оце, бувало, почує, що в сусідки борщ не вдався, – та й зараз до іншої сусідки:

– Ой, кумонько, чи ви чули? Там Явдоха такого борщу наварила, що хоч собаці на хвіст вилий! Там така нездара, що нічого не вміє. Та там з неї така нехарапутьниця, що я ще зроду не бачила...

Або побачить, що якийсь парубок дівчині підморгнув – і зараз по селу:

– Сусідонько, чи ви знаєте, що Нечипоренків Василь до Мелашки Ковбенкової старостів посилає?

– Та невже?!

– Істинну правду вам кажу! Оце перед Покровою і весілля буде. Сама бачила, як він до неї моргав. А чого б мав моргати? Та певно, що хоче сватати...

Стояла в Хіврі робота в хаті і в полі, не раз і свині були голодні, й корова вчас не здоєна, й вечеря незварена. Бо ж, щоб усі новини по селі позбирати й порозносити, треба було мати час. Як уже Іван її не просив, як не соромив, не докоряв, не сварив – дарма! Нічого Хіврі не помагало. Та й сусіди Хіврі не любили, не вірили їй і дражнили «язикатою».

От одного разу поїхав Іван панське поле орати. Орав, орав до полудня, втомився гірко й зголоднів. Пустив воли на попас, а сам сів під дубом, пополуднував сухим хлібом з водою і

зажурився. Оце ж поле колись належало його дідові-козакові, та з'явився польський пан з королівською грамотою, землю забрав, селян покріпачив і змушує на себе задарма працювати. Бідують люди. Та в інших господарів хоч жінки добрі. Наробиться чоловік у полі, натерпиться від панських гайдуків, а прийде додому – то й легше йому на душі. Бо й жінка, хоч також панщину відробляє, а все ж у хаті порядок держить: і їсти зварить, і сорочку випере, і позамітає. Покінчають усю роботу, повечеряють, а тоді сядуть разом, пожуряться, порадяться – і вже краще їм. А в Івана – що? Не раз прийде додому, а жінки нема, і діти голодні й піч холодна, бо Хівря, чи ходила на панщину, чи ні, – вже з язиком по селу бігає. А щоб порадитися з нею, чи поскаржитися на панських посіпак і самого пана – сохрани Господи! Одразу ж ціле село знатиме, а тоді начувайся біди.

Отак сидів Іван під дубом, журився-журився і не зчувся як заснув. І приснився йому покійний дід. Став перед Іваном і каже:

– Не журися, сину. Запрягай воли та виводь борозну рівненько – просто аж на той білий камінь. Як мудрим будеш, то і з кріпацтва викупишся і господарем станеш. Та гляди, жінці своїй сім год правди не кажи, бо буде біда...

Прокинувся Іван, розглянувся довкола і сам собі не вірить: стояв же дід отут навпроти, наче живий, а нема нікого. Перехрестився Іван, запряг воли у плуг і повів борозну рівненько на другий бік поля – якраз на білий камінь, що лежав на межі. Погейкує на воли, натискає на чепіги і поволі ступає за плугом. Аж плуг раптом за щось зачепився і став. Дивиться Іван – а то зігнилий пень у землі. Вивернув він той пень, а під пнем, яма, а в ямі великий горщик, повний червінців.

– Оце ж мій покійний дід напевно його тут і закопав! – догадався Іван.

Впав на коліна, помолився за дідову душу, горщик з грішми добре в торбу заховав і далі оре, мов би нічого й не сталося. Оре та й оре, а сам думає: «Мазав покійний дід, що, як мудрим буду, то й з кріпацтва викуплюся і господарем стану. Але як його викуплятися, коли пан знає, що я бідний? Зараз і спитає, звідки в мене гроші? Моли б моя жінка не була така язиката, то хоч з нею порадився б. Та їй признатися – то все одно, що по цілому селу роздзвонити. Зараз і до пана дійде. Не даром же й дід остерігав, щоб їй сім літ правди не казати. І що тут його у світі Божому робити?».

Доорав Іван поле й вертається додому, як звичайно, ввечері. А Хівря на воротах стоїть і вже здалека кричить:

– Чи ти чув, чоловіче, що в Горпини ще позавчора корова близнят привела? Два бички, як писані!

– То щастя їй Боже! – відповідає Іван.

– Щастя Боже?! – аж у поли вдарилася Хівря. – Та бодай би вони їй до вечора подошли!

– Схаменися, жінко! – злякався Іван. – Чи ти Бога не боїшся? Та чого кленеш?

А Хівря б'є кулак об кулак і кричить ще дужче:

– Клену, клену і буду клясти, бодай їй сей та й той! Третій день, як корова отелилася, а вона слова не сказала! У нас іще зроду корова близнят не привела, а як приведе одно, то я зараз даю всім знати, не криюся, як та клята відьма! Йולי б не кума Параска, спасибі їй, то я б і досі не знала. Такі в нас сусіди!..

Вже нічого Іван не сказав, сховав горщика з червінцями у купі гною, повечеряв і ліг спати. А на другий день ранком каже до Хіврі:

– Звелів мені пан піти сьогодні рибу у ставку порахувати. То я й піду.

– То й іди.

Пішов Іван, але не до ставка, а до міста. Накупив усяких ласощів і солодких бубликів та й вертається додому. А, йдучи через ліс, зустрів лісничого, що ніс упольованого зайця.

Привітався Іван з лісничим і каже:

– Продайте мені, пане лісничий, зайця.

– А ти ж маєш гроші?

– Та маю. Оце продав поросятко в місті на базарі.

Відкупив зайця, а тоді вже обходом і пішов до панських ставків. Витягнув одну вершу, вибрав з неї рибу, замість риби, запхав туди застреленого зайця, а з рибою вернувся знову до лісу

та й порозкидав її попід кущами. А, прийшовши у подвір'я, торбу з ласощами та бубликами під стріху заховав і тоді вже – до хати.

– Ну що? – питає Хівря. – Порахував рибу?

– Та порахував.

– А багато було?

– Та багато. Коли б усю поскладати на вози, то було б дванадцять повних і ще три рибини зверху.

Полягали спати, і, як Хівря вже добре заснула, Іван устав потихеньку, витягнув торбу з-під стріхи, порозвішував ласощі й бублики на вербі біля хліва і знову ліг. А Хівря ранком устала, пішла свиням їсти давати та й угледіла бублики. Вбігла прожогом назад у хату і кричить:

– Іване, Іване, ану вставай скоро та подивися, яке диво сталося!

– Яке там диво? – питає Іван, наче зовсім сонний.

– Та ходи подивися!

Почухався Іван, протер очі й вийшов за Хіврею надвір.

– Чи ти бач! – сказав. – Бублики на вербі! Таке чудо буває хіба у тисячний рік і тисячний день.

– Як, як? – питає Хівря.

– Та так, – відповідає Іван, – кожного разу, як минає рівно тисяча літ і тисяча днів, то стаються всякі дива: на вербі бублики родяться, у верші зайці ловляться, а в лісі може риба притхнутися.

– Ой, Господи! – аж не тямиться з радощів Хівря! – І родилася і христилася, а такого ще не бачила і не чула! Ой, Івасю, голубчику, та зриваймо мерщій ці бублики та й їймо! У мене вже слинка котиться!..

А Іван на те:

– Зривай, зривай, але їсти – зась! То панські бублики – треба йому віднести.

– А не діжде він! – лютиться Хівря. – Бублики на нашій вербі вродили, а не на його! Та, видно, такі добрі та солодкі, що я ще й зроду таких не куштувала. А панисько там щодня такими обжирається. Нічого не віддаваймо! Збираймо та й їймо самі!

– То збирай і їж, – каже Іван, – а я на них і дивитися не хочу. Як пан довідається і поспитає, то моя хата скраю – так і знай!

– Не бійся, не довідається.

Пострушувала Хівря і бублики і пундики з верби, що з'їла, то з'їла, що дітям дала, то дала, а решту сховала і каже до чоловіка:

– А що то ти казав про зайців і про рибу?

– Та казав, що можуть зайці у верші ловитися і риба в лісі притхнутися.

– Як це притхнутися? Що воно таке?

– Ну, таке, що риба з води вилазить і в лісі поміж деревами лягає.

– Ой, Івасю, ой голубчику, та ходімо тих зайців і ту рибу пошукаймо! – благає Хівря.

– А навіщо тобі? – питає Іван. – Однаково ж ні зайці, ні риба не наші, а панські. Тож хай пан іде собі та й шукає.

– Та, Івасю, я лишень хочу подивитися, чи воно правда! Ходімо!

– То й ходімо, коли вже так хочеш...

От повів Іван Хіврю до ставка, витягнув ту вершу, що в ній був заєць, і показує.

Хівря лишень у поли вдарилася:

– Оце диво! Оце чудо! І родилася і христилася, а такого не бачила й не чула! Берім же, Івасю, того зайця та й несім додому. Злупимо з нього шкуру, а я спечу, та й буде нам обід.

– Не хочу я твого обіду, – каже Іван. – Ти зараз по селі роздзвониш, пан довідається та й з мене шкуру злупить.

– Та, Івасю, та я нікому й словечка не скажу, хай мені язик усохне! – присягає Хівря.

Але Іван не йме віри.

– Як хочеш, – каже, – бери сама, а я до нього й пальцем не торкнуся.

Загорнула Хівря зайця у фартух і знову до чоловіка:

- Ой, Іване, ходімо ж іще у ліс. Хочу подивитися, як то риба притхнулася.
- Хоч і притхнулася, – каже Іван, – та не наша панова. Шкода задаром ноги збивати.
- Але Хівря так просить:
- Та ходімо, Івасю, хай хоч подивлюся.
- То й ходімо.

Повів жінку в ліс на те місце, де рибу порозкидав і показав. Знову дивується Хівря, знову каже, що і родилася й христилася, а такого чуда не бачила.

– Забираймо ж цю рибу, – просить чоловіка, – та несімо додому, а я почищу та й доброї юшки наварю.

Але Іван «ні» та й «ні».

– Тебе пан як почистить, – каже, – то летітиме з тебе луска ще краще, ніж з оцієї риби.

Але Хівря й рибу позбирала у фартух. Принесла все додому, рибу зварила, зайця спекла, сама наїлася й дітей нагодувала. Тільки Іван нічого з того і не покуштував.

Але Хівря, як Хівря. Хоч і присягала чоловікові, що нікому нічого не казатиме, так невитримка ж! Ледве губи після обіду обтерла – і зараз же по селу майнула:

– Ой, людоньки! Ой, сусідоньки! Та чи ви знаєте, які дива бувають у тисячний год і тисячний день? На вербі бублики родять, зайці у верші ловляться, а риба з води вилазить і в лісі попід деревами притихається!..

Люди слухають і лишень плечима потискають.

– Не чули такого, – кажуть. – Чули лишень, що на вербі груші ростуть, а дурні в таке вірять.

– Та Господи! – присягає Хівря. – Та я вам істинну правду кажу! Та я ж достеменнісенько знаю!..

А люди далі кепкують. Розказала б Хівря їм усе до кінця, так пана боїться, щоб не поспитав за бублики, і за зайця, і за рибу. Так ні з чим і додому вернулася.

От живуть вони далі. Іван щотижня чи там що два витягне червінця з-під гною і купить то поросятко, то пару овечок, а далі й волів пару, ба й воза кованого і чумацьку мажу. А на весну пішов до пана та й відпросився чумакувати: у Крим по сіль поїхав. Правда, що заробив, – половину панові мусів оддати, але й собі половина лишилася. На другий рік знову поїхав і на третій також. Краще стало родині жити, а люди казали:

– Тому Іванові йде, як з води. Десь, мабуть, упіймав щастя за хвіст.

Так минуло сім літ. Аж одного дня зачув Іван, що пан дуже в карти програвся і грошей до зарізу потребує. Має навіть частину землі й кріпаків продавати.

То Іван зараз і пішов до панського двору. Так і так, мовляв, хочу з усією сім'єю на волю викупитися і землі придбати. А пан зрадів.

– Давай сто червінців, – каже, – то випущу тебе на волю і ще шмат поля одріжу.

Зараз таки папір списали, печатки прибили, Іван гроші відрахував і вертається додому вже вільним чоловіком. Та такий радий та такий веселий, що на радощах і признався Хіврі.

– Знасш, – каже, – жінко, а це ж ми вільними стали і поле придбали за дідовий скарб, який я на панському полі виорав.

– Та не бреш! – дивується Хівря.

– Не брешу, ні, чисту правду говорю.

І розказує все, як воно сталося.

– Коли ж то було? – питає Хівря.

– А було ще тоді, як Горпинина корова близнят привела.

Як не скочить же Хівря, як не зверещить:

– Ах ти ж такий-сякий! То Горпина від мене з бичками-близнятами три дні крилася, а ти зі скарбом аж сім літ!? Та бодай же тобі се і те! Та хай же я сама лусну, як не піду зараз до пана і не розкажу йому всього!..

– Та чи ти жінко, при своєму розумі?! – злякався Іван. – Хочеш знову у кріпацькому ярмі ходити?

– І ходитиму, і ходитиму! – Хівря на те. – І ти ходитимеш, щоб знав, як від жінки критися!

І побігла до панського двору.

– Паночку! – репетує. – Гвалт! Рятуйте! Мій чоловік мене сім літ дурив, а вас обікрав!
– Як то обікрав? – дивується пан.
– А так: він виорав на вашому полі горщик із червінцями і за них викупився на волю, ще й поле у вас купив.

Ох, як розлютиться пан на таку новину, як затупає ногами.

– Зараз мені того злодія приведіть! – кричить. – Я йому покажу, де раки зимують!

Метнулися панські гайдуки, вхопили Івана і приволокли до двору.

– То ти так?! – наскакує на нього пан. – Моїм золотом від мене викупився, ще й шмат поля видурив?!

– Хто вам такого наговорив, пане? – ніби дивується Іван.

– Та твоя жінка! Віддавай мені зараз усе золото, що на моєму полі виорав, і той папір з печатками, бо я тебе, вражий хлопе, звелю канчуками на смерть засікти! Та я тебе у в'язниці згною!..

– Ба ні, – каже Іван, – паперу з печатками я вам, пане, не віддам. А моїй жінці ви не вірте, бо в неї в голові клепки бракує. Таж самі знаєте, що я чумакую і на вашому полі вже давно з плугом не ходив.

А Хівря:

– Ага, ага, не ходив! Це було ще перед тим!

– Коли саме? – питає пан.

– Та було, паночку, – каже скоренько Хівря, – саме у той день, як Параска мені сказала, що Горпинина корова близнят привела. Там такі були бички, як писані!

– А кат же тебе, бабо, знає, коли тобі хто про писані бички оповідав! – розсердився пан. – Ти мені толком кажи!

– Скажу, паночку, скажу! – спішить Хівря. – Це було день перед тим, як ви загадали моєму чоловікові у ваших ставках рибу порахувати.

Пан лишень очі вирячив:

– Не верзи, бабо, дурниць! Я такого ніколи не загадував!

– Ой загадували, паночку, загадували! – Хівря своєї. – А мій чоловік нарахував тієї риби стільки, що було б на дванадцять повних возів, і ще три рибини зверху zostалися б.

– Та чи ти впилася, бабо?! – ще дужче сердиться пан. – Коли це таке було?

– Та було, паночку, саме перед тисячним роком і тисячним днем.

– Що таке?! – зовсім спантеличився пан. – Що то за тисячний рік і тисячний день?!

– Ой, паночку, та хіба ж ви не знаєте? Та то було у той рік, як на нашій вербі бублики вродили, і як у ваші верші зайці ловилися, і як у вашому лісі риба притхнулася.

Пан з лиха лишень плюнув.

– Бачу, – каже, – що в цієї баби й справді не всі вдома. Дайте їй сотню канчуків за те, що мені голову морочила, і виженіть з двору.

Та Івана жаль за серце стиснув: усе ж, як не як, а рідна жінка.

– Майте Бога в серці, пане! – просить. – Бачите самі, що жінка не сповна розуму. Змилосоєрдність!

– Гаразд, – каже пан, – знай моє милосердя: хай буде не сто, лишень десять – і за те подякуй.

Обернувся і пішов у покої.

Розтягнули гайдуки Хіврю на колоді, всипали десять канчуків і вигнали з двору.

Йде вона додому й плаче, а Іван збоку ступає і питає:

– А що, Хівре, навчили тебе розуму?

– Ой навчили, Іване, навчили! – хлипає Хівря. – Ще зроду такою мудрою не була. Тепер уже не здуриш мене ані рибою, ані зайцем, ані бубликами, ані тисячним роком і тисячним днем. Та вже нікому нічого не казатиму, щоб люди з мене ще дужче не сміялися.

Переніс Іван хату з села на свій ґрунт, і подружжя зажило у згоді. Після панських канчуків Хівря навчилася тримати язика на припоні й не бігала по сусідах розносити і своє й чуже сміття. За це люди почали її шанувати, хоч і далі зі звички позаочі називали язикатою.

Та й по нинішній день про кожну жінку, яка любить багато непотрібного говорити, зустріє у чужі справи й оповідає одним усе, що почула від інших, кажуть: «Оце язиката Хівря».

Бог вогню. Санто Антоніо

(уривок)

Таємниця

В опорожнілому домі запала урочиста тиша. Вона видавалася ще урочистішою і глибшою тому, що обоє співрозмовників сиділи в темноті, нервово розсвітлюваній червоними відблисками тоненьких смужок світла, які пробивалися від дверцят та відкритого піддувала і вихоплювали з темноти дві постаті, таких близьких у цю хвилину, а разом і таких неподібних людей. Старий, згорблений Коарасіаба, з поморщеним обличчям і погаслим поглядом, був ніби втіленням віджилого минулого, що скінчило свій життєвий шлях і стоїть над приготованою могилою. Юний Данко, стрункий і міцний, як пальма, з енергійним, відвертим лицем, чистим блиском темних очей і гордим чолом, був натомість живим образом майбутнього, що переступає обрій соняшного ранку.

Але одночасно в обидвох постаттях було щось моторошно-подібне, якесь невловиме для ока, спільне тавро, що позначає без різниці віку всіх людей, душі яких діткнені великим вогнем тотожних бажань. Старий і молодий сиділи поруч, оточені густою тьмою, і виглядали в Тремтячих відблисках вогню, як символічний образ вічності прагнень свободолюбивого духа, що, відмираючи з одними, народжується в других, еднаючи нерозривно серця й думки істот, котрі походять з цілком різних світів.

Сиділи, подавлені величчю наступаючого моменту, в якому мала розкритися похмура тайна, що її дотримання було попереджене урочистою присягою.

– Кілька разів ти питає мене, – заговорив Коарасіаба після довгої мовчанки, – про знак на моїх грудях. Що це є, по-твоєму?

Данко подивився на груди індіянина і відповів тихо:

– По-моєму, це – знак Сонця.

Коарасіаба хитнув головою:

– Так, це є знак Коарасі. Маю цей знак я, має Арасі й всі морубішаби Соняшної Династії, що з давніх-давен править племенем гваянців...

– Гваянців?! – живо перепитав Данко. – Тих самих гваянців, котрі билися під арауе великого Аїмбіре проти португальців?

Пригаслі очі Коарасіаби раптом ожили і широко відкрилися від здивування:

– Звідки ти знаєш? – спитав він вражений.

– З книжок, – просто відповів Данко.

Того вже Коарасіаба ніяк не сподівався. Йому ніколи й на думку не приходило, щоб у книжках, до котрих він завжди ставився з певного погордою, могли бути записані речі, про які знали тільки піяги та морубішаби племені. А тепер виходило, що про ці речі давно вже знали білі, навіть такий малий хлопець, як Данко.

Разом зі здивуванням прийшла й велика тривога про долю Соняшних Клейнодів: «Може, їх уже й нема на місці, коли білі такі чарівники, що все знають?..» – подумав він. Але, опанувавши своє хвилювання, спитав:

– Що записано в книжках? – і додав наказуючим тоном: – Оповідай!

– О, Коарасіабо, – відповів трохи розчарований Данко, – в книжках записано дуже багато речей, і мені забракло б ночі, щоб тобі все переповісти...

– Ніч довга, – спокійно зауважив Коарасіаба, – а всіх книжок мені і не треба розказувати.

– А що ж тобі розказати?

– Тільки те, що знаєш про гваянців.

– Та я про гваянців нічого не знаю. Знаю тільки, що вони воювали разом з тамойосами проти португальців.

– Ну, то розкажи про тамойосів і про великого морубішабу Аїмбіре.

Данко вже дуже жалував, що вихопився зі своїм питанням. Йому кортіло якнайскоріше довідатися про Коарасіабину таємницю, але тепер він уже не міг примусити упертого індіанця говорити, а натомість мусів йому оповідати сам.

– Що ж тобі розказувати? – спитав він вдруге, покірно зітхнувши.

– А от розкажи, чому гваянці пішли за Аїмбіре, і що було потім?

– Хай буде, як бажаєш... Тільки я не можу розказувати від Аїмбіре і тамойосів, а мушу говорити від початку...

Данко трохи задумався, підбираючи потрібні йому для важкої розмови вирази, і став оповідати:

– В той час, про який велиш оповідати, в Бразилії точилася кривава боротьба: португальці намагалися скорити індіан, а індіанці об'єднувалися у великі маси і, де тільки можна було, нищили, своїх поневолювачів. У Баїї підняв загальне індіанське повстання легендарний морубішаба Карамуру, коло затоки Гванабара лютував на чолі числених племен жадливий людоджер Кунямбебе, а в кряжах Серра до Мар зворохобилися племена тамойосів. Повстання тамойосів було найстрашнішим для португальців і тому, що цих племен було дуже багато і тому, що повстання очолював великий морубішаба – мстивий Аїмбіре, котрий уже скоштував рабства. Правда, скочивши з кайданами в ріку, він урятувався з неволі, але не міг подарувати своєї ганьби і присягнув за неї жорстоко відплатити. За бойовим призивом Аїмбіре піднялися не лише всі тамойоси, але приєдналися також й інші племена, як от, гваянці та карібокці...

Так, чи ні, Коарасіабо?

– Так... Ну, і що далі?

– А далі для португальців стало ще гірше, бо з-за великої води приплили інші білі люди – французи. Це було 1555 року... Ах, ти ж не знаєш, що то є «1555 року»... Це було... Це було стільки років тому назад, скільки є пальців на ногах і на руках у двадцятьох людей.

Розумієш?.. Так, отже, бачиш, з землі, яка називається Франція, вигнали багатьох людей іншої віри – гугенотів... Але ти й так того не зрозумієш... Ну, от ці французи-гугеноти посідали у великі човни і зі своїм вождем, на ім'я Вілеганьо, приплили до затоки Гванабара. Там висадилися на острів, збудували міцне укріплення і почали робити заходи, щоб і собі відвоювати кусок бразилійської землі.

На островах у Гванабарі і на побережжях материка жило багато індіан, здебільша племен тамойосів. Французи від самого початку заприятинилися з ними, не робили їм кривди, як португальці, не вбивали, не поневолювали, а, коли щось вимінювали, то чесно з індіанцями розраховувалися.

За таке добре ставлення індіанці сподобали собі нових білих людей і жили з ними в мирі. Французи ж, знаючи про ворожнечу і війну між португальцями та місцевими жителями, почали ще більше бунтувати індіанці і обіцяли їм допомогу у боротьбі.

Спочатку португальці, зайняті війною з індіанцями, не важилися нападати на французів.

Але пізніше головний Губернатор рушив на Бразилію.

– Мень де Са зібрав великі сили і кинув їх у бій проти французьких укріплень на острові.

При допомозі відділів мамелуків французів вдалося викинути з острова, але від того не стало краще, бо французи втікли на материк і ще тісніше об'єдналися з тамойосами. Дійшло до того, що Аїмбіре на знак приязни видав свою доньку заміж за француза і тим скріпив взаємини між обома народами.

В той час, коли коло Гванабари з перемінними успіхами йшла боротьба між французами й португальським військом, Аїмбіре руйнував і палив португальські оселі в Сан Павло. Маси тамойосів та інших племен сунули, мов гураган, і ніщо не могло їм протиставитися. Там, де вони пройшли, нічого не залишилося від португальських осель.

Та майже по трьох роках постійних перемог, коли Аїмбіре, перейшовши місцевість, де є тепер місто Сан Павло, прибув до ріки Піратінінга, щастя зрадило великого морубішабу. Назустріч йому виступило велике об'єднання племен гваяназців під керівництвом морубішаби Тібіриси. Гваяназці вже були навернені на християнство, а й сам Тібіриса був уже вихрищений і

носив ім'я Мартінъ Афонсо Тібіріса. Назвали його так на честь великого португальського діяча – Мартінъ Афонсо де Соуза...

Зустрівшись з військами Тібіріси, Аїмбіре був розгромлений цілковито і після поразки втік з рештою своїх прихильників над беріг моря в місцевість Іперойг, що лежить серед гір Бокаїна.

Але тоді, коли він утікав, племена карібокців і гваянців не пішли за ним, а завернули на південний захід і опинилися близько тих околиць, де ми тепер живемо...

Данко зупинився і замовк. Мовчав і Коарасіаба, перенісшись думками і серцем у те далеке минуле, від якого його відділяло майже чотири століття, але про яке він багато вчився від свого батька і жреців племені. Коарасіаба так заслухався в оповідання, що йому почало видаватися, ніби він, малий ще хлопчина, сидить перед п'ягою Ітапірою – наймудрішим жрецем племені, котрий учився історії племені гваянців разом з батьком Коарасіаби. Отрясшись з того враження, він нетерпеливо сказав:

– Чому ж нічого не говориш?! – Оповідай далі!

Данко був у клопоті:

– Я не знаю, чого ти ще хочеш, Коарасіабо... Оповідати можна багато...

– Оповідай далі про Аїмбіре і про тих... як їх?

– Французів?

– Умгу, про французів.

– Та ти ж уже знаєш... Аїмбіре втік до Іперойг, скликав на нараду всіх морубішаб племен, щоб з ними обговорити і підготувати рішучий спільний наступ проти португальців.

Аїмбіре покладав при тому великі надії на підтримку французів, хоч їхній «морубішаба» Веліганьо вже вернувся на свою батьківщину.

Губернатор Менъ де Са не хотів воювати проти тамойосів, а тому послав до Іперойг двох священників: падре Нобрегу і падре, Аншіету, котрі вже довго жили перед тим серед індіан і працювали для їхнього добра. Обидва священники послухали прохання губернатора і вибралися до Іперойг. Це була дуже небезпечна подорож, оскільки індіани в стані війни є особливо ворожі до чужинців, а в ті часи розправлялися з ними немилосердно. Однак, Нобрега та Аншіета не побоялися смерті і відважно взялися за виконання дорученого їм діла. Вони самі, без зброї, дісталися до Іперойг і почали переговори з присутніми морубішабами.

Спочатку їх зустріли ворожо, поставили коло них охорону, щоб вони не втікли, але пізніше це все змінилося. Просидівши кілька місяців з індіанами, священники зуміли схилити морубішаб до того, щоб вони, відмовилися від наміру вести війну проти португальців і проголосили мир.

– Так, так, – гріко хитнув головою Коарасіаба, – мир з ворогом, який ніс рабство!..

Данко змішався:

– Я не знаю, Коарасіабо... Тільки можу тобі одне напевне сказати, що ті обидва священники були ворогами рабства. Вони захищали індіан перед владою і робили їм багато добра.

– Ну, добре, добре... І що було далі?

– Та нічого. Священники просиділи в Іперойг п'ять місяців і тоді, заручившись обіцянкою миру, вернулися до Сан Павло. Правда, Аїмбіре довго не годився на мир, а, коли годився, то тільки під умовою, щоб йому видали на розправу всіх тих португальців, котрих він забажає. Але священники тому спротивилися і так довго говорили з іншими морубішабами, поки не добилися свого.

А падре Аншіета, коли перебував у Іперойг довго молився і ходив по березі моря та писав на прибережному піску пісню на честь Матері Божої.

Досягши миру з великим морубішабою племен тамойосів – Аїмбіре, португальці вдарили на французькі укріплення в Гванабарі. Французів у жорстокій битві розгромлено, а решта племен тамойосів, котрі воювали навіть після перемир'я між Менъ де Са й Аїмбіре, також зложила зброю.

Так по десятиох роках тяжкої війни з тамойосами нарешті наступив мир.

Коарасіаба за своєю звичкою сумно похитував головою і бурмотав:

– Так, так, всі були добрі, всі були відважні, всі хотіли миру, всі хотіли добра, а принесли війну, ненависть і нещастя для індіан... А що записано про гваянців у твоїх книжках?

– Я ж тобі вже казав: після того, як Тибіріса розбив коло Пірїтінінґи війська тамойосів і їхніх спільників і Аїмбіре втік до Іперойґ, гваянці пішли в іншу сторону. Вони боялися португальців і вирішили шукати таких земель, де ще не було білих. Перейшовши ріку Паранапанема, частина гваянців оселилася в диких горах Аггукарани, а частина зайняла побережжя річки Тїбажі, де жили ботокуди. Через якийсь час гваянці поділилися на три окремих племена...

– Як?! – стрепенувся Коарасіаба. – Чому поділились?

– Я того не знаю, Коарасіабо, – відповів Данко. – В тих книжках, які я читав, нічого не написано про те, чому гваянці поділилися.

Написано лише, що вони мали трьох окремих морубішаб і пізніше жили вже понад лівим берегом ріки Парани, ось тут, де ми тепер, і вниз по ріці аж до місцевосте Гваїра...

Данко замовк.

– Чого ж та став? – з ноткою гніву спитав знову Коарасіаба. – Кажі далі!

– Що ж тобі казати далі?

– Кажі все, що знаєш про гваянців!..

– Більше я нічого не знаю, Коарасіабо. Тільки ті вчені, котрі зустрічалися пізніше з гваянцями, писали про них, що гваянці були розумніші від багатьох інших племен, що вони вмїли багато такого, чого не знали інші індіани...

– Так записано в книжках? – втішився, як мала дитина, Коарасіаба.

– Так записано в книжках, – підтвердив Данко.

– О, – урочисто промовив Коарасіаба, – то не всі, що пишуть книжки, є дурними! І що далі?

– Далі – нічого... Я ж не читав усіх книжок...

– А... А... – Коарасіаба помітно схвилювався. – А не читав ти нічого про Соняшні Клейноди?

– Ні. Що це таке?

Сухорляве тіло Коарасіаби раптом зібгалось і потім випростувалося, зовсім як у гадуки перед скоком. Це було ознакою вдовolenня, яке Коарасіаба підтвердив ще й беззвучним сміхом.

– Ех, ви, білі!.. – вимовив він з добродушною погордою. – Все ви знаєте, але найважливішого не знаєте!.. Ну, але це й краще... Слухай, Данку... Це, здається, Арасі?..

Данко напружив слух, але не почув нічого.

– Це тобі причулося, Коарасіабо.

– Ні, не причулося. Тут є Арасі... Ану, подивися у вікно...

Данко встав підійшов до вікна, відчинив його і виглянув надвір. Але скрізь було спокійно, тільки з площі ще й далі доносилися крики і вибухи.

– Нема нікого, Коарасіабо. Ти помилився.

– Може... Але дивно: хїба б я вже й справді став глухим?..

– Ти зовсім не глухий, Коарасіабо, – поспішив заспокоїти старого Данко. – То напевне був якийсь пес...

– Пес, кажеш?.. Ні... То не був пес...

– Ах, лиши це, Коарасіабо!.. Розкажуй... – тут Данко увірвав сам себе, бо пригадав, що йому, молодшому, не належить силувати старших до розмови.

Але Коарасіаба зовсім не помітив нетакту хлопця. Він сидів деякий час нерухомо, не то прислухаючись до чогось, не то збираючись з думками. Нарешті заговорив:

– Отже, слухай, Данку... Багато правди у твоїх книжках, але не вся... Багато-багато є ще такого, чого не знають вчені білі і не знатимуть... Є таке, що знаємо лише, ми, морубішаби гваянців, і тримаємо в таємниці... Знають багато також і наші пїяги, котрі говорять з великим Тупаном і душами померлих... Кожний старший син морубішаби племені, перше ніж візьме у свої руки батьківське арауе, мусить багато днів слухати науки пїяг і батька... Так велить наш звичай, і тому навіть у ваших книжках записано, що ми, гваянці, є розумніші від інших індіанських племен. Та наші морубішаби є розумними не тільки від наук пїяг, а й від іншого... Це стара історія і тягнеться від Потопу...

– Що?! – здивувався Данко. – Індіани також знають про Потоп?!

Коарасіаба не зрозумів Данкового здивовання:

– Чому питаєш? – запитав він. – Хїба є такі люди, що не знають про Потоп?

Хлопцеві стало соромно.

– Я думав, – сказав він збентежено, – що то тільки християни вірять в Потоп...

– Звичайно, – хитнув головою Коарасіаба, – в Потоп мусять вірити навіть і християни... Так, отже, кажу, це – стара історія... Насамперед, був тільки Великий Тупан, а більше нічого... Тупанові було сумно самому, і він зробив собі приятеля – індіанця. А для того, щоб індіанець мав де жити – Тупан зробив землю. Походивши по землі, індіанець відчув велику спрагу і сказав про це Тупанові. Тоді Тупан зробив воду. Напившись, індіанець захотів відпочити, але сонце дуже пекло, а тіні не було. І Тупан сказав: «Лягай і відпочинь, а я заступлю від тебе сонце і дам тобі тінь». Індіанець послушав, а коли прокинувся – побачив, що лежить під високою, креслатою пальмою. Довкола також росли ліси, бо, поки індіанець спав, Тупан зробив ліси. Відпочивши, індіанець відчув голод і знову сказав про це Тупанові. Тоді Тупан понавіщував на дерева овочів, пустив у лісі звірів, а у воду вкинув рибу. І з того індіанець був дуже вдоволений. Але через деякий час індіанець знову прийшов до Тупана і сказав: «О, великий Тупане! Я сам мушу ходити на полювання і не маю часу ні зробити собі сіть на рибу, ні приправити убитих тварин, ні зробити доброго напою з кукурудзи – аюаті, або напою з бананів – пакова. Такі речі найкраще роблять жінки. Отже, сотвори мені жінку, яка буде доглядати мою господарку і веселити мене, коли я повернуся до свого вогнища». І Тупан послушав індіанця та сотворив для нього жінку. Індіанцю вже було веселіше і він більше не був самотнім, коли Тупан кодив працювати або полювати і не приходив цілими днями.

Так минали роки... Індіанці множилися, а Тупан жив серед них, як морубішаба. Але, коли індіанців намножилося вже багато, вони почали сваритися між собою за місця полювання і стали вбивати один одного. Тупан розгнівався і сказав їм, що вони не сміють того робити. А індіанці відповіли: «Хіба ж ти не бачиш, Тупане, що нам тісно? Зроби так, щоб для всіх вистачило місця на полювання». І сказав тоді Тупан: «Добре, я зроблю так, що всім вам буде досить місця...». А тоді нагнав на землю всі дощові хмари, завернув назад у ріках воду і викинув на сушу море. Настав Великий Потоп, у котрому погинули майже всі індіанці, і тільки частина з них, що допливла до високих гір, урятувалася. Серед них були гваянці.

Багато милуло днів, а індіанці мусіли сидіти в голоді на вершках гір, чекаючи смерті. І от тоді вони вирішили просити у різних богів рятунку: одні перепрошували Тупана, другі просили рятунку в Жассі, а гваянці звернулися до Коарасі. Але Тупан не відгукнувся на молитви, бо був гнівний на індіанців. Жассі не міг чути прохань, бо індіанці зверталися до нього вдень, коли Жассі йшов спати, а, коли Жассі виходив на небо, то була ніч, і тоді спали індіанці. І тільки одне Коарасі послухало гваянців: почало гріти з усіх сил і випивати воду, а до того ще й прислало на поміч індіанцям священних птахів – Саракур. Саракури приносили в дзьобах великі кошики, повні землі, і засипували водну глибину. Так урятувалися гваянці і ще трохи індіанців з інших племен.

Коли вони зійшли з гір, то вже на землі було багато місця, але від того не було краще, бо всі звірі потопилися, а Тупан не схотів зробити інших. Тоді індіанці самі заходилися виробляти звірів з попелу і глини. Звичайно, люди не були такі мудрі, як Тупан, і спочатку у них виходили такі тварини, що їх не можна було їсти або й такі, що шкодили індіанцям. Потім, правда, індіанці вже навчилися робити самих корисних звірів, але шкідливі дуже розмножилися і множаться по цей день...

Від того часу, як гваянці вибрали собі за опікуна Коарасі, Коарасі полюбило наше плем'я і на знак дружби подарувало морубішабі клейноди влади – Соняшні Клейноди. Це були аквангапе і арауе, зроблені зі справжнього золота – з пір'я священних птахів Саракур, які виступають схід Коарасі і відправляють його на спочинок. І вправило Коарасі в обидва клейноди два великих камені, які блищали так, як саме Коарасі, і мінилися всіма фарбами веселки. Той камінь, що є в аквангапе і приходиться якраз над чолом, називається Оком Коарасі і надає розуму та прозорливості всім морубішабам, котрі вдягають аквангапе на голову. Камінь, вправлений в арауе, називається Кулаком Коарасі і надає всім морубішабам сили в руках та сприяє зміцненню їхньої влади в племені. Окрім тих двох великих каменів, в аквангапе є багато синіх каменів, а від Кулака Коарасі звисають двадцять чотири золотих ланцюжки, на кінцях яких прикріплено червоні камені, кожний завбільшки, як великий біб.

Такі є Соняшні Клейноди.

Пізніше, коли за часів повстання племен тамойосів тапуїтінґи бачили ці клейноди, вони казали, що наші арауе і аквангапе походять з земель Мая... Дурні тапуїтінґи! Адже у нас і найменший хлопець знає, що Соняшні Клейноди є даром Сонця, що сині камені – це уламки неба, а червоні – застигли краплини крові бога тьми Сасі з пробитої долоні. Було також багато серед тапуїтінґів, охочих виміняти Соняшні Клейноди за круглі, блискучі гроші, за тканини, або навіть за намиста чи дзеркальця, але гваянці не хотіли: всі бо знали, що в Соняшних Клейнодах захована велика сила, яка приведе колись до панування гваянців над іншими племенами.

Арауе й аквангапе були знані далеко у всіх сторонах. Морубішаби, п'яти й прості індіанці з інших племен приходили з далеких околиць, щоб поклонитися нашим клейнодам. Хто торкнувся їх – ставав мудрим, сильним і бистрим, а, коли хворий торкався їх – то uzдоровлювався.

І було багато воєн через Соняшні Клейноди. Були задрісні через них і тупіси, але особливо тапуяси. Підлі, дурні, нікчемні тапуяси!.. Вони думали, що, коли здобудуть клейноди, то стануть такими, як ми, гваянці, вибранці Коарасі!.. Але тапуяси ніколи навіть не торкнулися Соняшних Клейнодів, а натомість поселили в наших серцях глибоку ненависть до себе, таку ненависть, якої не забуде навіть останній з роду гваянців. Всі племена тупісів ненавидять тапуясів, але найбільше їх ненавидять гваянці. Ми не знаємо, що це таке – мир з тапуясами. Ми вбиваємо і нищимо їх скрізь, де тільки зустрічаємо...

Так от, бачиш, було багато воєн через клейноди. Але ні разу не вдалося нікому відбити з наших рук ні аквангапе, ні арауе. Горстка найвідданіших і найсильніших гваянців завжди виводила морубіша б у з клейнодами в безпечне місце, а плем'я гваянців, не дивлячись на постійні втрати у боях, відроджувалося скоро знову.

Морубішаби племені гваянців мали на грудях оцей знак Коарасі і завжди називалися соняшними іменами: Ранкова Зоря, Сонце, Саракура, Світанок, Ранок, або, от, як я, Соняшний Волос. Кожний гваянець мав у давнину по кілька жінок, а дівчата інших племен були горді, коли їх купували собі за жінок мужі племені, яким рядила Соняшна Династія. І хоч постійні війни не давали нашому племені розростись так, як іншим племенам, але гваянці все були серед інших племен тим, чим є маленьке сонце супроти великої землі...

І так було, поки з-за Великої Води не припливли білі тапуяси. Багато кривди зазнали від них всі індіанські племена, але ще більше зазнали її наші предки. Бо нас не тільки ловили в рабство, як інших, не тільки забирали наші землі, як у інших племен, а й полювали за нашими клейнодами.

Тому, коли великий вождь Аїмбіре кинув бойовий клич до всіх індіанських племен, то в першу чергу під його арауе приєднались роди гваянців.

Ти правду сказав, Данку, що була велика війна... О, такої війни ще не бачила наша земля!.. Як бурхливі води ріки після дощу зносять всяке сміття, так індіанці змітали на своєму шляху всі сліди перебування білих тапуясів. Тапуїтінґи тікали, або гинули, а їхні невільники-індіанці, приєднувались до вождя Аїмбіре і збільшували його війська.

Так прийшли над Піратінінґу. Але тут довідались, що проти тамойосів стали племена гваянаців під проводом зрадника Тибіріси. Аїмбіре не сподівався такого від індіанців, а тому скликав на нараду всіх морубішаб і старших мужів племені. Соняшні Клейноди тоді носив хоробрий Гварасе. І от на нараді Аїмбіре поставив до Гварасе вимогу: віддати йому Соняшні Клейноди. «Мені, – сказав Аїмбіре, – тепер потрібний великий розум і сила, інакше я не переможу Тибіріси. В Тибірісі багато війська». Гварасе спротивився: «Соняшні Клейноди можуть носити тільки морубішаби гваянців. Коли ти не відчуваєш сили, то віддай мені провід, і я переможу Тибірісу!». На ці слова Аїмбіре запалав страшним гнівом: «Я можу забити тебе, Гварасе!.. Я досі йшов на чолі походу, я керував війною, і я мушу мати клейноди, рівні своїй гідності. Запам'ятай, що клейноди робляться для морубішаби, а не морубішаба для клейнодів! І ти не можеш зробитися великим морубішабою тільки через те, що маєш клейноди! Аквангапе робиться для голови, а не голова для аквангапе! Арауе робиться для рук, а не руки для арауе! Коли я звелю відрубати тобі руки і голову, то й Соняшні Клейноди з тебе морубішаби не зроблять!». На це Гварасе відповів: «Твоя правда, Аїмбіре: аквангапе робиться для голови, а арауе для рук морубішаби. Гваянців є мало, а тамойосів багато. Але голова також мала. Гваянці є головою всіх племен, а ви, тамойоси, є

тільки плечами і ногами. Тому не личить, щоб Око Сонця було на плечах, а Кулак Сонця тримали ноги. Віддай мені, як голові і рукам всіх індіанських племен, владу, о Аїмбіре, і ми переможемо гваяназців!»

Між обома морубішабами загорілася сварка і, напевне, скінчилася б смертю одного з них, коли б в цей момент не донесено, що Тибіріса вдарив на тамойосів.

Тибіріса мав значно менше сил, як Аїмбіре, але через те, що сварка між вождями і їхніми прихильниками перенеслася аж до простих вояків, навіть до жінок і дітей, Аїмбіре програв. Після кількох днів тяжкої битви з гваяназцями ми, після внутрішніх заколотів між тамойосами, гваянцями і карібокасами, Аїмбіре мусів утікати, а гваянці, загнівані за зневагу їхнього морубішаби, відділилися від тамойосів і пішли в іншу сторону.

Довго, довго йшли гваянці, забираючись все далі в ліси, все далі від тих доріг, якими вже ходили білі, аж поки не зупинилися, як ти казав, у горах Апукарани. Там поділилися на окремі племена і почали розселюватися так, щоб всім вистачило місця на полювання, і на будову окремих осель, і на поля під мандьоку, солодку картоплю і кукурудзу. Кожним племенем правив окремий вождь, але всі вони підлягали головному морубішабі Гварасе. Одне плем'я відбилося досить далеко і зайшло над річку Тібажі, де зустріло тапуясів-ботокудів. Вони жили тут уже давно, ще від Потопу, коли їх велика хвиля занесла сюди і вихлюпнула на гори. Звичайно, гваянці, вибрані нащадки Коарасі, не могли стерпіти сусідства брудних пуру, і так довго нападали на них, поки нарешті ботокуди, котрі не згинули в боях, забралися геть, лишивши землі для гваянців. Тоді ніхто не знав, що нащадкам войовничого племені доведеться ще раз зустрінутися з нащадками ботокудів...

Довго і щасливо правив Гварасе розкиданими по різних околицях родинами гваянців. Час-до-часу він розсилав у всі кінці гінців, щоб скликати вождів на нараду, або гостину. І всі приходили здалека, і всі радилися і гостилися, всі шанували накази великого морубішаби.

Але коли до Гварасе почала навідуватись Марагігана – передвісниця смерти, великий морубішаба оголосив свою останню волю, призначивши одного зі своїх трьох синів на спадкоємця Соняшних Клейнодів.

Та по смерті батька двоє других не погодилися з його рішенням і почали оспорювати право на клейноди і на велике морубішабство, зламавши вперше в історії гваянців закони племені. І з того почалися нещастя. По сварці й битвах Соняшні Клейноди забрав другий син, а той, кому їх призначив батько, мусів тікати. Від'їжджаючи, він прокляв своїх братів і сказав, що з цього дня Соняшні Клейноди будуть джерелом нещастя для кожного неправного властителя, так, як досі були джерелом сили й успіхів. Та ще сказав, що Соняшні Клейноди колись на довго пропадуть з племені, а над гваянцями візьмуть верх ботокуди. І так сталося...

За трьома синами морубішаби Гварасе гваянці поділилися на три окремих королівства. Один рід, отой, що пішов за законними нащадками, вимандрував з апукаранських гір і оселився аж над берегом Парани. Інші два роди жили у постійній війні, а клейноди щокілька тижнів опинялися то в одних, то в других руках. Незабаром обидва брати загинули, але тоді за клейноди почали битися їхні діти, а потім онуки. Таємниця клейнодів дійшла й до білих, і щойно тоді племена відчули весь тягар киненого прокляття. На гваянців нападали білі, нападали мамелуки, нападали й інші індіанські племена, бо всі хотіли дістати дорогоцінні клейноди у свої руки. Багато гваянців гинуло в боях, багато попадало в рабство. Нашадки Коарасі забули про спокійне життя, про полювання, про оброблювання землі, про сон, про відпочинок. Вони не будували осель і не жили на одному місці, а постійно кочували, як ті найбільше упосліджені племена, що їх називають тремембе. І хоч нікому так і не вдалося ні разу викрасти від Гваянців ні Ока, ні Кулака Коарасі, але й морубішаби ними недовго тішилися: кожний з них гинув від стріл своїх противників.

І так тривало довго...

Обидва ворогуючі племені, тікаючи від переслідувань то туди, то сюди, нарешті прибули різними дорогами до вод великої Гваїри, туди, де води Пікірі впадають у води Парани. Там, на своє велике здивування, застали вони третє плем'я гваянців, що його морубішаба мав законне право до клейнодів. Цей морубішаба називався так, як і я, – Коарасіаба і був дідом моїх багатьох дідів. І це третє плем'я зазнало багато лиха від білих і тікало так довго, поки не зустріло білих

піяг, таких, як падре Вісенте Піяги були добрі для індіан, і коли дід моїх дідів Коарасіаба здався під їхню опіку, його плем'я зазнало спокою і зажило тихим життям. Так що коли до Гваїри прибули два других племені, вони застали там укріплену оселю й оброблені поля. Піяги, довідавшись про дивну долю трьох племен, прийняли новоприбулих радо, дозволили їм поселитися коло себе і наказали усім помиритися, а Соняшні Клейноди сховати і забути про них, поки не настануть кращі часи. Гваянці послухали доброї ради і так зробили.

Відтоді настав у племені мир. Гваянці жили на одному місці, обробляли багато землі, завели у себе коні, корови, свині та різну працю. Вони навчилися від білих піяг багато такого, чого не вміли раніше, а потім почали молитися до білого Тупана.

І було тоді добре, ботапуїньги і мамелуки не важились нападати на гваянців, а, коли нападали, то гинули самі, але ніколи не поверталися зі здобиччю.

Та, чим далі, то частіше навідувались до Гваїри та пуїтінги, бо довідалися, що там у землі є багато дорогоцінних каменів, а в ріках є діаманти. Індіанам все те не було потрібне, бо ні одного ні другого ніхто не міг їсти, ні зжигати на щось. Але тапуїтінги за один діамант, за кусничок цієї ствердлої води, або за жменю каменів давали багато різних речей, а навіть убивали один одного на смерть. Вони цілими місяцями могли бродити по пояс у воді річок, а нарешті гинули від голоду, від хвороб, або від рук інших шукачів. Білі піяги казали, що камені та діаманти – це велике нещастя для людей, а тому наказували їх збирати і ховати від тапуїтінгів. Індіани слухали піяг, і те, що знаходили, приносили й віддавали своїм покровителям. А піяги склали те все до ями, прикритої великим каменем.

Але, видно, тапуїтінги дізналися, що гваянці мають багато прихованих каменів і діамантів, бо одного разу на оселю напало велике військо, і тільки з великим трудом і втратами нашим предкам вдалося оборонитися. Один піяга тоді упав забитий, а з ним і багато гваянців. Тапуїтінги відступили, але незабаром напали вдруге з ще більшою силою, а потім ще, і ще... Там, де були оброблені поля, лишилася сама втоптана земля. Замість оселі – лишилися самі згарища. Згоріла навіть тупанока, де гваянці молилися до білого Тупана, а з самого племені лишилася ледве половина. І тоді білий піяга наказав решті переселитися в інше місце, де було безпечніше. Вирішили перейти на острів Гваїра, що лежить серед вод Парани. Поробили тратви, щоб було на чому перевезти худобу і речі, і помалу перевезли те все на острів. Там поселилися. Вибудували нову табу, вибудували тупаноку, обгородилися міцним частоколом, а до того ще й пізніше висипали великий вал. Тапуїтінгам уже не можна було так легко напасти на гваянців, бо їх з трьох боків охороняла вода, а з четвертого – висока стіна, зложена з грубих колод і брил каміння. Тяжко працювали гваянці, укріплюючи своє селище і розчищаючи землю під нову господарку. Вони рубали і палили ліси, носили важке каміння і колоди та робили все можливе, щоб забезпечитися і перед ворогом і перед голодом. Окрім того, піяга наказав рити під тупанокою велике підземелля. Коли почали його рити – наткнулися на глибокий хід, який лишила по собі Велика Кобра, коли вилазила з-під землі на поверхню. Той хід є дуже довгий і глибокий та кінчається аж там, де вода Парани скаче через сім східців. Коли розчистили цей хід, вилунали усе підземелля камінням, а найглибшу печеру, куди знесли все дорогоцінне каміння й діаманти, а разом і Соняшні Клейноди, закидали й засипали землею, так що тільки небагато людей знало, як можна туди діратися. А ті, хто знав, зложили велику клятву, що не зрадять таємниці нікому сторонньому і самі з неї не скористають.

Так забезпечившись і обгородившись на острові, думали наші предки, що нарешті зможуть спокійно жити і працювати. Але помилилися.

Ледве зібрали вони зі своєї, тяжко обробленої ріллі два врожаї, як на них знову напали тапуїтінги. Вони висадилися високо на острові вгорі і йшли великою силою. Найбільша, найзавзятіша боротьба розгорілася коло валу, але, коли білі перейшли вал, гваянці уже не мали можливості ні боронитися, ні тікати. Лишалось тільки вмирати. І гваянці умирали, але так жорстоко билися, що тапуїтінги в останній момент не витримали і подалися назад. Наші предки відперли їх рештками своїх сил у глиб острова, а тоді вернулися назад і почали радитися. Вони бачили, що другого наступу білих, котрих ще лишилося багато, не здержать, і тому вирішили залишити острів і перейти вночі на другий берег Парани. Кинулися шукати білого піягу, свого

покровителя і добродія, але не знайшли його ні серед живих, ні серед забитих. Видно було, що білий Тупан забрав його живого до себе.

Тупанока згоріла і завалилася, а під її згарищами лишилося і підземелля, і печера зі скарбами. Гваянці не мали часу їх шукати і відкопувати, а тому лишили там, де вони були, а самі вночі на тратвах і човнах перебралися на другий беріг ріки до Великого Лісу, до Мато Гроссо, як кажуть тепер. Було їх дуже небагато, а всі вони згодились без суперечок, щоб, замість зниклого білого п'яги, їхнім начальником став знову за старим звичаєм морубішаба Саракура – один з правнуків мудрого Гварасе, той, що був внуком правного спадкоємця Соняшних Клейнодів. Саракура і за життя білого п'яги користувався великою пошаною серед гваянців та один з небагатьох знав, де скрип клейноди...

Коарасіаба несподівано увірвав оповідання, зірвався на ноги і кинувся до дверей. Здивований у першу хвилину, Данко і собі побіг за старим, нічого не розуміючи.

– Арасі!.. Арасі!.. – кричав у дворі Коарасіаба. – О, ти негідний маландро, вагабундо!.. Підслухуєш?.. Ти думаєш, що я нічого не чую?!

Але ніхто не обізвався на цей крик, і нічого не зраджувало присутності підслухувача.

Коарасіаба повернувся тремтячий і схвильований.

– Бачиш, – звернувся до Данка, я ж тобі казав, що тут був Арасі!..

– Ти бачив його?

– Ні. Поки я відкрив двері – він утік. Але я напевне знаю, що він тут був і підслухував...

– Та годі тобі, Коарасіабо! Арасі зараз коло Саміра і забув про все на світі.

Ці слова до решти обурили індіянину, і він зігнав свою злість на хлопцеві:

– Ти краще знаєш, чи я?!.. – крикнув на ціле горло. – Нікчемний зелепуху!.. Я, Коарасіаба, що був оком і вухом племені стільки років, не міг би тепер розпізнати присутності власного внука?! О, які ж ви, білі, нездари!.. Які ви глухі і сліпі!.. Навіть дурний Арасі має гостріший зір і слух, як найученіший серед вас!.. Й Арасі підслухав!.. Арасі тепер знає!.. А не смів того знати, бо негідний!..

Коарасіаба був у такій розпуці, що Данкові стало його жаль.

– Я думаю, Коарасіабо, що Арасі не міг багато чути знадвору; адже ти говорив тихо, а у містечку великий галас...

Старий індіанець від тих слів трохи заспокоївся.

– Це правда, – сказав. – Але, коли б навіть і почув, то й так нічого не зробить. Не з його вдачею скарбів шукати... Він лінивий і боязливий...

Вернулися обидвоє знову до кухні, посідали перед піччю, підкинули дров і наново взялися до шмарону.

– Так от, бачиш, – продовжував Коарасіаба, Саракура зібрав решту племені, проголосив себе морубішабою і наказав усім йти далі у Великий Ліс. Там незабаром гваянці зустріли інших індіанців племені гварані, а потім паягва. Це були дружні племена. Вони знали про гваянців, а тому радо продали нашим предкам багато своїх дівчат і дозволили жити поблизу себе. Але Саракура не погодився. Він шукав таких околиць, куди б були замкнені всі дороги. Він хотів відвести своє плем'я в закутану, де б гваянці були забезпечені від білих. Ігварані і паягва сказали, що такою околицею є долина коло ріки Ігурей, куди можна зайти лише тоді, коли стоїть велика посуха. І ще сказали, що в Долині Ігурей живе плем'я ботокудів, які колись давно прийшли сюди і яких гварані винищили, а решту загнали за високі гори, за болота і непрохідні ліси, в закутану, що лежить між ріками Ігватемі та Ігурей. Обидві ріки впадають в Парану, але Ігватемі творить великі болота, а Ігурей тече попід стрімким кряжем Маракажя. Гори Каагвасу зі заходу, болота і гори зі сходу коло берега Парани робили Долину Ігурей великою пасткою, куди не можна було ні увійти, ні вийти без великих втрат. І хоч гварані і паягва не радили Саракурі залазити в цю пастку, але Саракура вирішив саме йти туди.

Стояла страшна посуха. Земля тріскала від спраги, а зів'ялі овочі опадали з дерева. Було дуже погано, але Саракура тішився там нещастям і скерував своє плем'я в Долину Ігурей.

Довго йшли. Не дивлячись на посуху, багато гваянців потопилося в трясовинах, а багато родин відстало від племені і залишилося позаду. Не всі бо мали силу у голоді і спразі дертися через ліси і гори, переходити глибокі, стрімкі потоки і зрадливі болота.

Але нарешті перевалили останній гірський перстень і опинилися в родючій і затишній Долині Ігурей. Там дійсно зустріли ботокудів. Коли б гваянці не були такі виснажені довгою дорогою і коли б їх було більше, то напевне вони б зробили так, як годилося: знищили б негідних пуру до ноги. Але ботокудів було багато, і вони не зазнали такої тяжкої мандрівки, а тому в бою могли перемогти гваянців. Отже, Саракура не вступив з ними в битву, лише проголосив себе господарем Долини Ігурей, а ботокудам наказав підкоритися собі: «Від нині, – сказав він, – ви, ботокуди, будете буграм и племені гваянців. Коли спротивитеся – то наші п'яги нашлють на вас велику пошесть, і ви вигинете всі. Пам'ятайте, що ми – вибранці ясного Коарасі й найстарші над усіма індіанськими племенами!». Ботокуди знали це і зробили все так, як звелів Саракура. А Саракура наказав їм вибратися аж у саму закутану долину під гори Каагвасу, визначив межу їхніх земель і сказав, що кожний ботокуд, котрий зважиться ту межу переступити, не вернеться назад. Своїм же людям Саракура заборонив зустрічатися з ботокудами і ходити без дозволу на їхні землі...

В Долині Ігурей гваянці скоро відновили всі свої давні закони і свою віру, так що сини Саракури поволі вже забували науки білих п'яг, а сини їхніх синів вирости правдивими гваянцями, що знали тільки своїх богів і закони своїх предків. Правда, кожний гваянець мав тільки уже одну жінку, і один гваянець не смів убивати другого зі свого племені. Оце все, що лишилося по науці білих п'яг...

І спочатку все було добре. Плем'я гваянців розрослося і жило в достатках, не знаючи ніяких турбот. Але п'яги, котрі говорили з духами, не були вдоволені. Вони казали, що гваянці зледачіють від такого життя, почнуть ворогувати між собою і вимирати. І аж тоді знову повернеться знову давня слава і сила племені, коли його морубішаба одягне на голову священне а квангапе і візьме в руки берло з Кулаком Коарасі. Та обидва клейноди лишилися в землі під руїнами оселі на острові Гваїра, а морубішаби не бачили ніякої загрози для гваянців і не спішили вибратися у подорож по клейноди. По кількох поколіннях плем'я вже навіть забуло про них, і тільки морубішаби та жреці вірили і знали про місце сховку дару ясного Коарасі. Від решти гваянців це тримали в таємниці.

Коли я прийняв від свого батька владу над племенем, для нас наступили тяжкі часи, передбачені п'ягами. Наш рід малів з кожним роком, а до того докучали нам ще й ботокуди. Вони, хоч і боялися нас, але вже не слухали, як раніше: часто переходили визначену Саракурою межу, крали наших жінок, або й навіть чоловіків. Жінок залишали у себе, а чоловіків убивали й з'їдали. Кілька разів у відплату за це порушення законів ми нападали на них і вбивали, але при тому гинули й наші мужі. Я хотів був уже зібрати свої сили і раз на все скінчити з негідними сусідами, але наші п'яги не погодились:

– Духи нічого не кажуть про те, чи ти переможеш ботокудів, – говорили вони. – А один живий гваянець вартий більше, як десять мертвих ботокудів. Не можна тратити наших сил, бо тоді до решти вигине рід нащадків Коарасі.

І я скорявся раді п'яг.

Я вже був батьком жонатих синів, коли мені одного разу сказали, що прийшло троє ботокудів і бажають зі мною говорити. Здивований, я вийшов за селище і дійсно побачив трьох ботокудів. Всі вони були розмальовані в жовті й чорні фарби, всі мали в губах та вухах великі кружальця, а один мав на голові пишне аквангапе з червоного і жовтого пір'я папуг.

– Хто вам дозволив перейти межу? – спитав я.

– Не гнівайся, Соняшний Волосе, – відповів той, в аквангапе, – але ми мусіли говорити з тобою. Годі було нам чекати на межі, поки ти туди прийдеш... Я є новий морубішаба ботокудів і називаюся Убіражара.

– А навіщо має знати морубішаба племені гваянців про те, хто є морубішабою серед бугрів? – спитав знову я.

– Морубішаба гваянців мусить про це знати! – злісно відповів ботокуд. – Я, Убіражара, заявляю тобі, що віднині ми більше не будемо коритися вам! Ми є господарями в Долині Ігурей, бо наші предки перші прийшли сюди! В Долині Ігурей мусять мати силу наші закони!

– Звідки ж ви, брудні тапуяси, набрали відваги так говорити з вибранцями Коарасі?!

– Вибранцями Коарасі є ми, бо нас більше, як вас! Мені досить кинути лише боевий клич до свого племені – і ви всі завтра будете або нашими в'язнями, призначеними на їжу, або мертвими!.. Але я не хочу війни – я хочу миру! Нехай наші мужі мають право брати ваших дівчат за жінок, а ваші – наших. Нехай не буде заборонених меж між нашим і вашим племенем. Не скидайте засуджених на смерть зі Скелі Невороття, бо це шкода, а віддавайте нам, щоб ми могли повеселитися і гарно поїсти.

Тут я не витримав:

– Годі! Ти досить сказав, бугре, щоб бути засудженим на муссурану, і не смій більше говорити ні слова! Але через те, що ти прийшов, як кажеш, з миром, ми не вчинимо з тобою, як з ворогом: ти не вмиреш на муссурані, а підеш на Скелю Невороття! Це – честь для тебе, ботокуде, бо ж на Скелю Невороття ми посилаємо тільки людей зі свого племені... Візьміть його! – наказав я воякам.

В одній хвилині Убіражара був зв'язаний, другий, що поспішив йому на поміч, упав, пробитий списом, а третій кинувся тікати і втік.

На цю подію збіглося все плем'я, а зв'язаний Убіражара кричав на все горло:

– Він бреше ваш морубішаба!.. Він не є нащадком Коарасі!.. Він дурить усіх вас, гваянців!.. Він не хоче, щоб ми жили в мирі!.. Він не хоче, щоб ви женилися з нашими дівчатами!.. Він приведе плем'я до загибелі!

Хитрий був Убіражара: він знав, що багато гваянців уже не відчували обридження до ботокудів і радо проміняли б своїх сестер за їхніх поганих дівчат.

І дійсно, то тут, то там почали падати окрики:

– Правда, Соняшний Волосе, чому не хочеш миру з ботокудами?

– Хто сказав, що мир з ботокудами загнівить Коарасі?

– Хто сказав, що ми дійсно є нащадки Коарасі?

– Ми – такі самі індіяни, як і ботокуди!..

Я вже хотів услід за Убіражарою засудити на Скелю Невороття ще кількох бунтарів, котрих давно мав на прикметі, але на середину виступив наш наймудріший і найстарший піяга Ітапіра. Він сказав:

– Бачу, що духи казали правду: зледачіли гваянці і втратили віру в себе. Сумнів і непокора зародилися в племені, а вони є найповнішими віщунами того, що спаде незабаром на гваянців великий гнів Тупана. Настане велика посуха, і нічого не вродиться на ваших полях. Висохнуть річки, а в них погине уся риба. Звірина розбіжиться по дальших околицях, а ваші діти гинутьимуть від голоду!

Я бачив, як в очах гваянців родився страх, а голови гнулися додолу. Дехто, а особливо жінки, почали стогнати від цих пророцтв і благально простягали руки до Ітапіри. Але той був невмолимий:

– Нарешті наступить той день, – гримів далі він, – коли ви всі опинитеся під владою брудних ботокудів. Хотите того?

– Ні! – завили довкола. – Ні, Ітапіро! Не хочемо! Відверни від нас це лихо!

– Коли не хочете – слухайте наказу морубішаби! Соняшний Волос засудив Убіражару на смерть і так мусить бути! Убіражара піде на Скелю Невороття, бо так наказав наш вождь!

Коли Убіражара невинний – він може повернутися назад!

– Так, так! – закричали довкола. – Коли Убіражара говорив правду – він може повернутися назад!

Я дав знак рукою. Убіражара знову кричав і впирався, але це йому не допомогло. Двоє мужів потягли його зі собою і скинули в пропасть. Закон не велить дивитися за скиненим униз, бо, де діється справедливість Тупана, людські очі непотрібні.

Я нічого тобі не сказав про Скелю Невороття.

Бачиш, ще могутній Саракура, коли прибув із племенем в Долину Ігурей, скликав усіх п'яг і мужів на велику раду племені, щоб встановити нові закони для гваянців. Бо за той час, коли плем'я жило з білими п'ягами, витворилися інші закони й інші порядки, настановлені білим Тупаном. Правда, наші п'яги нишком від п'яг білих і далі поклонялися індіанським богам і робили так, як веліли закони гваянців. Також багато індіан, хоч і поклонялися білому Тупанові, не забували при тому і богів своїх.

Та, коли прибули в Долину Ігурей самі, без білих п'яг, не було вже кому говорити з білим Тупаном, не було кому підтримувати Його закони. А без законів і богів плем'я не могло жити. Отож, коли зібралася велика рада, Саракура спитав, що далі робити? Старі п'яги казали, що нема іншої ради, тільки повернутися до тих законів і тієї віри, яку винесли гваянці зі своєї батьківщини і якої трималися, поки не зустрілися з білими п'ягами. Та більшість мужів на великій раді вже не могли пристати на це. Вони не годилися завести закон кари на муссурані, вони спротивилися взагалі проти того, щоб один гваянець мав право убивати другого, вони не погодилися на те, щоб мужі мали по кілька жінок. Закони білого Тупана забороняли це, і більшість гваянців не схотіла тих законів переступати.

– А що ж зробимо з тими, котрі заслужать на смерть? – спитали п'яги.

І на це ніхто не зміг відповісти. Говорили різно: одні так, другі інакше. Та нарешті заговорив Саракура:

– Я думаю от що, мужі і ви, п'яги: наша таба лежить над прірвою, а он підноситься висока скеля. Я вже ходив на ту скелю і дивився. Глибока пропасть під нею і дістатися, з пропасті в нашу табу можна лише, зробивши багато днів дороги, поки не вийдеться до берега Ігурей.

Якщо скинути людину в пропасть, то нема певності, чи вона долетить до дна живою, але й нема певності, що заб'ється. Зробимо ж так: кожного, хто заслужить смерті, будемо скидати зі скелі. Адже, в законах білого Тупана нема заборони скидати винного в пропасть. І хай собі чи то індіанський, чи то білий Тупан роблять зі скиненим, що схотять: коли засуджений невинний – боги можуть його врятувати, коли винний – ні. Ви пам'ятаєте, як нас вчили білі п'яги? Вони казали, що білий Тупан є справедливий. Він карає винних і рятує невинних.

– Так, так! – закричали присутні і пристали на раду Саракури.

Потім радили ще над цим законом і вирішили, що, коли скинений зі скелі вернеться назад до оселі, то ніхто не має права більше його карати, або скидати вдруге в пропасть. Тому, коли когось вели на Склею Невороття, йому казали: «Коли ти невинен – можеш повернутися назад». Урадили також, що на Склею Невороття можна посилати тільки винних дорослих мужів, але не жінок, юнаків, або дітей.

Спочатку ту скелю називали Скелею правосуддя, але через те, що ніхто зі скинених не вернувся назад, її почали називати Скелею Невороття.

Кару муссурані на великій раді постановили залишити лише для ворогів-чужинців, які нападуть на плем'я, але тому, що в Долину Ігурей ніякі вороги не заходили, а ботокудів рідко коли вдалося піймати на наших землях живими, то кари на муссурані у нас не було. Правда, може й була, але ні за моєї, ні за мого батька пам'яті. Зате ботокуди дуже люблять муссурану і засуджують на неї своїх досить часто. Зрештою, догадуємося, що тією смертю загинув і не один наш муж, котрого підступно зловили ботокуди.

Так ми скинули Убіражару зі Скелі Невороття.

Після того ботокуди присмирніли і не показувалися на наших землях, але Ітапіра не був вдоволений. Він все казав, що випадок з Убіражарою – це тільки початок нещастя і що я порушив закон, опоганивши Скелю Невороття, кров'ю ботокуди.

– Убіражару треба було скарати на муссурані! – говорив Ітапіра. – Хай би гваянці бачили, що і у виборі смерті є різниця між нами і ботокудами... Тепер жди гніву Тупана, Коарасіабо!

І дійсно спав на нас гнів Тупана. Відколи скинули Убіражару зі Скелі Невороття, перестали падати дощі, а натомість у завжди затишній Долині Ігурей почали шаліти гарячі, сухі вітри. Індіанці дуже бояться посухи, бо впарі з нею завжди йдуть інші нещастя, найбільше хвороби, від котрих гинуть люди і худоба. І так було того разу. Минув місяць, другий, третій. Минула одна і друга пора великих дощів, а посуха погіршувалася з кожним днем. На полях не тільки посухла

мандьока і кукурудза, але посохли навіть бур'яни. Повтікала десь уся звірина, і мужі поверталися з полювання без ніякої добичі. Коротше кажучи, сповнилося те, що передбачав Ітапіра в день суду над Убіражарою.

В племені почалися нарікання. Спочатку тихі й несміливі, а далі – то все голосніші й відтвертіші. Мужі викручувалися від виконання моїх наказів, а жінки й діти не віддавали мені належних почестей.

– Це кара за смерть Убіражари! – чув я часто за своїми плечима.

– Це він винен, що Коарасі перетворило нашу землю в сухий попіл!

– Правду казав Убіражара, що наш морубішаба обманець, що він дурить нас усіх!

– Коли б не скинули Убіражари в пропасть і помирилися з ботокудами, напевне не мали б тих нещастя!

– Так. А то діти голодні...

– Струпи їх вкривають...

– А померло вже скільки!

І от одного дня я попросив усіх п'яг поговорити з духами. Вони віддалилися в печеру і цілу ніч щось радили. А на ранок прийшов до мене Ітапіра і сказав:

– Коли не хочеш своєї і свого племені загибелі, Коарасіабо, – мусиш піти по Соняшні Клейноди. Вони одні врятують нас. Ти є правшим спадкоємцем їх і нащадком славного Гварасе. Мусиш піти.

– Я вже сам думав над цим, Ітапіро. Але, як я їх знайду? Як дійду до них, коли з Долини Ігурей нема виходів? Довкола болота і гори.

– Болота, кажеш? О, Коарасіабо, світ змінився! Коли я ще був малим хлопцем, то там, де тепер полюють наші мужі, лежали непрохідні трясовини. І я думаю, що дорога в Долину Ігурей і звідси назад тепер не є така небезпечна, як була за часів великого Саракури. Іди й шукай і знайди. Знайди і принеси. А, коли загинеш... Тобі все одно, Коарасіабо, чи вмерти тут, чи в дорозі за клейнодами... Так сказали духи!..

– Добре, – сказав я, – і хто ще піде зі мною?

– Ніхто! — відповів Ітапіра. – Ти підеш сам. Коли ти загинеш – після тебе піде твій старший син Гварасе. Коли загине Гварасе – після нього піде його син. Тайни сховку клейнодів, Коарасіабо, не сміють знати всі, а особливо тепер. Іди.

І я, залишивши тимчасово морубішабою племені свого старшого сина Гварасе, нікому нічого не сказавши, вирушив у дорогу.

Найближче було б – скочити зі Скелі Невороття і тоді йти на схід. Але я пішов на південь до берега річки Ігурей, куди вів лагідний схил, а звідтам щойно мусів повернути на схід, де були найстрашніші й найнебезпечніші болота. Прийшовши до цих болот, я аж тут побачив усю силу посухи: там, де колись розлягалися непрохідні мочарі, сіріла висохла трава, і тільки з усієї сили натиснувши на спис, можна було ним пробити землю до болота. В колишніх озерах, що лежали серед цих трясовин, не лишилося води навіть, щоб напитися. І я скоро перейшов цей болотяний пас, надіючись, що далі буде краще. Але й далі було те саме. Глибокі річки перетворилися в порожні корита, в котрих не тільки не було риби, а навіть і жаб. Плоди на деревах були маленькі й в'ялі, або недозрілими обсыпалися на землю.

Голодний продирався я через колочу гущавину лісу і спішив, спішив. Був навіть радий тій посусі, що давала мені можливість так скоро посуватися вперед. Харчувався найбільше гадюками – єдиною звіриною, яку ще можна було зустріти.

По п'ятьох днях дороги, коли я, змучений і голодний, ліг трохи відпочити, моє вухо вловило далекі підозрілі звуки. Я зірвався на ноги і побачив позад себе людську постать, що спиналася на шпиль гори. Приглянувшись краще, я побачив Убіражару. Від страху у мене помертвіли руки і ноги, бо я був переконаний, що бачу духа. Але, дух, чи не дух, я захопив лука і стрілив. Убіражара скрикнув і повалився вниз.

Спочатку я хотів побігти до нього ближче і переконатися, але потім мене знову опанував такий страх, що я кинувся чимдуж тікати.

Довго біг, не оглядаючись назад.

Потім, коли забракло сил, а страх трохи минув, я присів коло якоїсь калабані, напився, освіжив своє тіло водою і з подвійним поспіхом пішов уперед. Серце моє говорило, що Убіражара живий і, поки я вернуся, накоїть багато лиха. Тепер я не смів вертатися без клейнодів і, згадуючи Ітапіру, дякував йому в думках за пораду – здобути докази своїх прав і могутності.

Довго, довго я йшов, навіть згубивши рахунок дням, і нарешті опинився під останнім стрімким гірським кряжем, що тягнеться вздовж берега ріки Парани. Я пішов попри нього вгору, але побачив, що цей кряж перейти – безнадійно. Вернувся вниз – і побачив те саме. Тільки втішило мене, що в одному місці просто з-під того кряжу, з якоїсь немов печери, плив бистрий потік. Вода в ньому була чиста, прозора, річкова. Я скупався, напився і сів відпочити. Тіло моє було таке, як висушена риба, а сили... сили у мене було стільки, що малий хлопчина міг би ударом в груди звалити мене на землю.

Відпочивши, я почав думати, як мені перейти кряж? Йти знову вгору, або вниз і шукати лагідніших схилів? Це вимагало багато часу і невідомо, чи скінчилося б успіхом. А тим часом Убіражара... При згадці за Убіражару я вже не думав довше і поліз на стрімкі скелі кряжу.

Вже навіть не пам'ятаю добре, як я ліз вгору і як спускався вниз, і отямився аж тоді, коли опинився над берегом Парани. Ліворуч внизу гриміла вода на сімох східцях Гваїри, а просто переді мною виднілися береги того острова, з якого, колись Саракура вивів рештки племені гваянців і на якому лежали в землі Соняшні Клейноди – мета моєї мандрівки.

Вода в ріці внаслідок посухи впала набагато, так набагато, що в деяких місцях, де раніше могла втопитися людина, можна було розкласти вогнище. Та все ж таки Парана була ще дуже широка і її треба було переплисти, а човна я не мав. Добре, що хоч голоду я вже перестав боятися, бо, де є вода – там і риба, а де є риба – нема голоду.

Зробити човен – невелика річ, але на це треба мати час і помічників. А я не мав ні одного, ні другого. Тому, думаючи над своєю невідкладною тяжкою переправою, я пішов угору проти течії, сподіваючись якоїсь нагоди. Гори з цього боку не були такі круті, як з протилежного, і звідси дістатися на шпилі було не так тяжко. Це все я затамив, йдучи вгору і вгору, аж поки несподівано не перегородила мені шлях велика суха колода – стовбур зламаной пальми.

– Це буде мій човен! – скрикнув я вголос.

Тоді кинувся до лісу, виломав довгу жердку і з нею вернувся на беріг.

Перше, ніж відплисти, я добре прив'язав до спини лук, закріпив колчан зі стрілами, а тоді лише зіпхнув колоду в воду, сів на неї і, помагаючи собі жерткою, поплив.

Я плив просто напереріз течії, але вона мене зносила вниз. На колоді було дуже тяжко втриматися, бо вона оберталася на воді то одним, то другим боком, а жердка зв'язувала мені руки. Але все ж таки я якось з великими труднощами приплив до острова. Витягнув колоду на берег і пішов углиб шукати табера.

Довго я ходив, довго лазив по землі, поки нарешті не відшукав те, чого шукав: це були ледве помітні залишки валу з каміння і грубих колод, що поросли деревами, корчами, повзючими зелами і вгрузлі в землю. Але більше не було нічого. А де ж була печера Великої Кобри, куди сховали колись предки Соняшні Клейноди? Як до неї добратися? Того я не знав. Знав лише, що треба копати землю багато разів у різних місцях, щоб знайти вхід, завалений колись камінням, а тепер ще й зарослий лісом.

І коли я отак думав, дух зневіри вповз у моє серце: «А чи дійсно те все, чого я вчився від батька й піяг, є правдою? А чи не є всі оповідання про Соняшні Клейноди видумкою, як сказав Убіражара?». І від цього мені стало ще страшніше, як тоді, коли я стріляв в Убіражару.

Щоб прогнати сумніви, я ще раз взявся шукати і скоро переконався, що піяги не могли всього видумати. Я вмів читати минуле землі, і там, де часом наймудріший індіанець не помічає нічого, я багато бачу... По тому, які рослини і як ростуть, я можу сказати напевне, чи була колись на цьому місці таба, навіть можу визначити, де була оаїста, а де – оброблювані поля. В лісі для мене нема таємниць.

Отож, полазивши по острові, я знав уже все, як тут було колись. Таба була на самому його кінці, що врізався у води Парани. Він півночі був вал, який хоронив оселю перед нападами. Я догадувався навіть уже, де стояла Тупанока, під якою мав бути вхід до печери Великої Кобри. І

тут треба було копати! Та для мене самого такої роботи вистачило б на кілька місяців, а, коли б почалися дощі, – то ще й на довше. Окрім того, я не міг сам і працювати, і сторожувати, а на випадок небезпеки ще й боронитися. Тому, хоч Ітапіра наказав мені шукати клейнодів самому, я вирішив зробити інакше: вернутися до оселі, взяти кілька сильних і довірених мужів і з ними знову прийти сюди. Головне було те, що я вже не мав сумнівів.

Так вирішивши, я поспішив до своєї колоди, і мене знову обняв страх, що посуха може змінитися дощами, і тоді я не дістануся в Долину Ігурей, або не буду мати змоги вийти вдруге звідти зі своїми помічниками.

Сівши знову на колоду, я відіпхнувся від острова і поплив. Та, коли вже відплив далеченько від берега, побачив, що зробив велику помилку: мені треба було піти пішки вгору берегом острова і починати переправу вище. Тепер же сильна течія підхопила колоду і несла її вниз, на водоспади. І хоч як я працював жердкою, ставлячи спротив воді, але, коли б на моєму місці сиділа муха, то і вона не могла би бути більше безпомічною, як я. Колодою крутило, кидало на всі боки і нарешті перекинуло зовсім. Я вчепився за неї обома руками і випустив жердку. Тепер, здавалося мені, прийшов кінець, бо я вже виразно чув, як ревіла на водоспадах вода. Течія зі скорої перетворилася в шалену, як буря. Колода то летіла стрілою, то ставала впоперек, то переверталася, і я опинявся під водою. Та я міцно тримався, а мої руки і ноги немов приростали до рівного стовбура. Колода кілька разів ударилася в підводні каміння, а я в таких випадках мало-мало не зривався з неї, але кожного разу втримувався і летів уперед, оглушений ревом, не маючи можливості ні відкрити очей, ні дихнути, щоб не набрати в груди води. Нарешті, колода, підкинута надзвичайною силою, скочила просто вгору, як стріла, перевернулася у повітрі, і я разом з нею сторч головою полетів у справжнє водяне пекло і стратив притомність...

Коли отямився, то спочатку взагалі нічого не розумів. Довкола шуміло, гуркотіло, бурлило, обдавало мене рясними бризками, а я лежав побитий і задубілий на якомусь мокрому камені. Поволі щойно пригадав собі всю пригоду і вирішив, що я мертвий. Тому закрив очі і лежав далі нерухомо, як личить мерцєві. Однак, це наобридло, тим більше, що камінь піді мною був холодний і нерівний. Отже, я розкрив очі й сів. «Адже душі померлих можуть рухатися», – подумав собі. Але і при тому був переконаний, що я таки мертвий і знаходжуся на Блакитних Горах. Та те, що було довкола, зовсім не нагадувало ані Блакитних Гір, ані нічого такого, що я досі бачив. На три людські рости наді мною ляглася якась блискуча і гримуча водяна стеля, яка грала всіма кольорами сонця і з гуркотом падала на кілька кроків нижче від мене в яму, повну клетотячої піни. Праворуч і ліворуч були скелі, розділені простором, як на два довгих списи. Всередині було вогко, холодно, але зовсім ясно.

Довго я роздумував, поки не усвідомив усього дива. Для мене стало дійсно, що я живий і чудом потрапив під водоспад. Видно, що та колода, на якій я плив, скочивши вгору, а потім кінцем занурившись униз, пробила водну течію, вдарилася об камінь, скинула мене на ньому, а сама попливла геть. Тепер я опинився у водяній пастці. Річка пливла вгору, луком спадала зі скелі вниз, а під тим луком знаходилася порожнеча, в якій я тепер сидів.

– Гм!.. Не є воно добре, але мертвому бути ще гірше, – подумав я і звівся на ноги.

Першим моїм рухом було перевірити, чи лук і колчан зі стрілами не загубилися? На щастя, вони знаходилися при мені. Та в тій же хвилині я зрозумів, що вони мені не потрібні, бо тут не було чого стріляти. І від того мені стало страшно і сумно: «Що я тут робитиму?» – спитав сам себе і оглянувся назад. Оглянувся і заціпенів від здивування: у тій скелі, під якою я сидів, побачив тяжкі, ковані залізом двері, а на них... на них був випалений хрест і під ним знак Коарасі! Побачивши це, я хотів закричати, але мені перехопило віддих, і з горла не виходив ніякий звук..

– Нема сумніву, це є вхід до печери Великої Кобри! – подумав. – Тепер уже нема жодних сумнівів! Тільки треба ці двері відкрити!

Відкрити!..

І я кинувся на двері, як на сильного ворога.

Обмацував кожний вкритий грубою верствою плісні рубець, ламав нігті, запихаючи пальці в шпари, штовхав спиною, бив кулаками – дарма! Двері були такі самі непорушні, як і та скеля, в якій вони були вмуровані.

Пообдивавши на собі шкіру, покалічивши руки і стративши всю силу, я сів під проклятими дверима і завив з розпуки. Але й виття не допомогло: двері лишилися замкненими, відгороджуючи собою мене від Соняшних Клейнодів.

Що було робити? Сидіти і чекати голодної смерті? Що я сам міг вчинити з цими дверима?

І тут я ще раз вернувся до думки – якнайскоріше дістатися до племені, вибрати з десяти найсильніших і найспритніших мужів, прийти сюди назад і тоді щось починати.

Та виникало нове питання: як видобутися звідси? Іншої дороги не було, як тільки здатися на ласку води і скочити он в ту клекотячу яму.

Може, якраз вода не розіб'є мене на дальших східцях Гваїри, а винесе на тиху течію? Це було дуже непевне, зате, коли лишитися тут, то смерть була певна.

Розваживши ще трохи, я ще раз перевірив, чи добре тримається на мені лук і колчан, і вже хотів скочити у воду, як нараз в голову мені Прийшла думка: «Оці двері робили мої предки разом з білими п'ягами і всі вони тоді поклонялися білому Тупанові. Ось на дверях є знак білого Тупана – хрест. Напевне в цьому місці Він має Свою силу... Чи не попросити й мені тепер Його помочі?...».

І я впав ниць і закричав щосили:

– О, великий, білий Тупане!!! Чи ти чуєш мене через гуркіт води?! До Тебе звертається морубішаба племені гваянців – Соняшний Волос!!! Я не знаю, чи ти розумієш по-індіанськи, але я вірю, що Ти є на небі! Поможі мені вирватися звідси живим і скоро вернутися до племені! А я Тобі обіцяю за це найкращих десять шкур і п'ять шнурків найліпшого намиста з білих зубів!!!

З цими словами я, довше не роздумуючи, кинувся туди, де клекотіла вода...

Спочатку мене потягнуло глибоко вниз, а потім, як уламок сухої кори, викинуло на поверхню, і я побачив небо і сонце. Та зараз же вода вхопила мене і знову пхнула під спід.

– Білий Тупане, рятуй!!! – крикнув я, захлинаючись.

І тут я відчув, як хтось мене вхопив упоперек і потягнув. Тягнув довго-довго, а потім вирвав з бистої течії і з усієї сили шпурнув убік.

Я відразу поплав помаліше і несподівано наткнувся на якийсь камінь. Вчепився за нього і тоді відкрив очі. Позад мене бурлила ріка, і скакала на дальші східці, а спереду плила цілком спокійна течія. А я сидів на камені, що підносився над водою і ніби ділив ріку на дві половини: бурхливу й спокійну.

– О, – гукнув я на цілі груди, втішений спасінням, – я готов признати Тобі, великий білий Тупане, що Ти маєш силу, більшу, як Тупан індіанський!..

Довго я відпочивав на камені перше, ніж пустатися далі вплав до берега, і дивився туди, звідки мене щойно принесла вода. Виходило, що оті двері знаходились під першим водоспадом, який був нижче острова. Сам острів ледве майорів угорі, і я дуже дивувався, що за такий короткий час переплив таку велику відстань.

Відпочивши добре та обігрівшись на сонці, я знову кинувся у воду і незабаром досяг берега. Знову відпочив, а тоді пішов угору, до того місця, де переходив кряж, ідучи з Долини Ігурей.

Хоч гори з цього боку, як я вже казав, не були такі стрімкі і неприступні, як з протилежного, проте перехід кряжу мені видався значно тяжчим, як першого разу. Кілька разів, видряпавшись на якийсь шпиль, я мусів повертатися назад, бо далі дороги не було. Виявлялось, що гора з другого боку вривається стрімкою скелею, або спадає в глибокий яр, з якого знову-таки треба лізти просто до гори по голому каменю. Але врешті-решт я таки перейшов цей перстень і більше котився та падав, ніж йшов вниз по другий бік. Спустившись, я скоро знову натрапив на дивний потік, який випливав з печери, і подумав собі, чи не пливе він також слідом Великої Кобри? Але думати довго я не міг і, скупавшись у цьому потоці та набравши з собою трохи води, пустився у відворотну дорогу.

Тяжко було йти. Посуха стояла далі і випалювала все навколо. Ранками сонце сходило, як би серед диму, і відразу починало пекти, хоч і не показувалося. Гаряча сірвата мла висіла над лісами майже до полудня, поки вітри розганяли її, і тоді випливало сонце. Ах, яке воно було сердите і гаряче!.. Навіть сине небо від нього, спалювалося в попіл і, замість блакитного, ставало зовсім сірим.

Спрага і голод зробили моє тіло зовсім порожнім і, коли зривався вітер, мені здавалося, що мої кості грають, мов сопілки. Але, як би там не було, по впливі одного місяця я опинився в знайомих сторонах. Здивувало мене, що ніде не було нікого видно: ні мужів на полюванні, ні дітей та жінок, що збирали овочі, кору, або лічнічі зела – нікого. Так, ніби тут ніколи й не було ніякої оселі поблизу.

Опанований недобрими передчуттями, я приспішив ходу і несподівано побачив Ітапіру, котрий сидів над тоненьким струмочком пересохлого потоку. Ми привіталися і мовчки подивилися один на одного.

Ви, білі, любите дуже багато говорити і не дізнаєтесь нічого від свого співбесідника, аж поки він вам того не скаже сам. А ми вміємо читати думки з чужих очей, і нам не треба багато говорити. Побачивши Ітапіру, я вже зрозумів, що він на мене давно тут чекав і що побачив мене раніше, як я його. Зрозумів я також, що від того, чи приніс я клейноди, чи ні – залежить дуже багато такого, чого я не знав.

А Ітапіра, тільки подивившись на мене, здогадався, що я, замість клейнодів, приніс лише якусь потішаючу вістку. І зрозуміли ми обоє, що нам треба поговорити на самоті про дуже поважні речі. Тому я відразу сів біля Ітапіри і закурив.

– Я знайшов місце, де сховані клейноди, – сказав я. – Тільки, щоб їх здобути, мушу взяти з собою кілька міцних чоловіків.

– Ти не возьмеш зі собою нікого, Коарасіабо, – відповів Ітапіра. – В оселі дорогий кожний муж, бо Убіражара вернувся. Чекаємо нападу з дня на день.

– Я бачив Убіражару...

– Він вернувся поранений і тепер набирає сил.

– То я його поранив...

– Шкода, що не вбив. Тепер гваянці бояться і кажуть, що Тупан показав справедливість, урятувавши життя Убіражарі на Скелі Невороття.

– Я вже не вірю в справедливість Скелі Невороття.

– Гваянці тепер ні в що не вірять: ні у своє призначення, ні в Соняшні Клейноди, ні в те, що кажуть духи...

– А я вірю в Соняшні Клейноди! Я сам бачив двері, за якими вони заховані! На тих дверях є наш знак – знак Коарасі. Ці двері під першим водоспадом за островом Гваїра.

– Ти віриш, але гваянці не повірять тобі. Гваянці вірять в Скелю Невороття, і ліпше буде, коли ти не скажеш на великій раді, де є двері. Того ніхто не повинен знати...

– Погано, Ітапіро.

– Так мусіло статися, Коарасіабо!.. Адже, ти пам'ятаєш, що над нами висить прокляття скривдженого спадкоємця Соняшних Клейнодів?.. Здасться, приходить той день, коли гваянці опиняться під владою ботокудів.

– Хіба ж наші предки не відвернули того прокляття, коли всі три племена зустрілися коло Гваїри і жили в мирі під владою білих піяг?

– Здасться, ні. Духи ворожать погано.

– Як в оселі?

– Голод, пошесті і невдоволення проти тебе. Багато хочать миру з ботокудами. Гварасе має тверду руку... Маєш доброго наслідника... Уба пропала.

– Уба? Жінка Гварасе?

Ітапіра хитнув головою:

– Напевне вкрали її ботокуди.

– А Арасі?

– Арасі в оселі. Пильнуємо його... На випадок твоєї смерті і смерті Гварасе хтось мусить залишитися.

– Я вже піду, Ітапіро.

– Йди. Скликай велику раду. Я прийду незадовго... І пам'ятай, що всі говорять, ніби Убіражара приніс зі собою якийсь небесний вогонь, який тримає за поясом. Наші дуже того вогню бояться.

– Як бачу, є серед нас зрадники, які навідуються до ботокудів і приносять звідти різні брехні.
– Є, звичайно, і зрадники. Коли скличеш велику раду, може вдасться їх викрити і покарати.
Старіші мужі стоять за тобою. Йди.

В оселі зустріли мене криками:

– Коарасіаба прийшов!

– Коарасіаба повернувся!

І зараз же з усіх боків повибігали люди. Всі дивилися на мене з тривожною цікавістю, але одночасно уникали моїх очей. Видно було, що плем'я знало про мету моєї подорожі і так само, як Ітапіра, вичитало вже про її невдачу.

Я поспішив до своєї оки, де Іботіра, жінка мого молодшого сина, приготувала вже для мене кусничок печеної риби та кілька сухих бананів.

– Більше ми не маємо нічого, морубішабо, – сказала вона.

Я з'їв те, що було, і наказав Гварасе оповідати.

– Погано, батьку...

– Знаю.

– Убіражара вернувся.

– Знаю.

– Наші бояться небесного вогню, що його приніс Убіражара...

– Знаю.

– Я сказав, що ти пішов по Соняшні Клейноди, і, коли принесеш їх – ми не маємо чого ні боятися Убіражари, ні його небесного вогню.

– А коли не принесу?

Гварасе подивився на мене винувато:

– Я був переконаний, що ти їх принесеш, батьку!

– Погано, Гварасе! Адже досі ми не боялися ботокудів, хоч і не мали клейнодів.

– Досі, батьку, ботокуди не мали небесного вогню...

– А тепер мають? Хто про це сказав?

– Всі говорять.

– А перший хто сказав?

– Перший – Кажю. Він дуже хоче миру з ботокудами.

– Ага!.. Ну, йди скликай велику раду. Будемо радити... Про Убу нічого не чути?

– Ні. Я думаю, що то Кажю її викрав для ботокудів.

– Мусимо відібрати! Йди скликай людей.

Коли Гварасе вийшов, я спитав Іботіра:

– А де ж Гвапі, Іботіро?

– Як звичайно, десь робить стріли, або списи, морубішабо. Тепер треба буде багато зброї. – А ти не боїшся ботокудів?

– Хто, я? – злісно блиснула очима Іботіра. – Я нічого не боюся, навіть небесного вогню!

– А коли ботокуди схотять тебе вкрасти, як Убу?

– Мене не вкрадуть живою, а з мертвої яка комусь користь?

– Волієш вмерти?

– Для жінки навіть молодшого сина морубішаби Соняшного Волоса краща смерть, як життя серед ботокудів!

Так сказала Іботіра, а я тоді подумав, як уже не раз думав, що саме вона, а не лінива і неповоротна Уба мусіла стати жінкою і матір'ю морубішаб гваянців.

Коли я на великій раді сказав, що мусимо відразу виповісти війну ботокудам і вбити Убіражару, спинився крик. Одні були за мною, але більшість – проти. Я дав волю говорити одним і другим, а сам тільки прислуховувався до їхніх слів. Нарешті заговорив Кажю:

– Слушайте, ви, піяги, і ви, мужі гваянські!

Ви пам'ятаєте, який був присуд над Убіражарою? Сам Ітапіра сказав: «Коли Убіражара невинний – він може повернутися назад». Й Убіражара повернувся! На Скелі Невороття Тупан показав невинність морубішаби ботокудів, котрий прийшов до нас з миром. Хто ж поважиться

тепер зламати закон? Хто посміє виступити проти справедливості присуду Тупана? Убіражара не тільки не загинув, але повернувся з небесним вогнем, який дістав на Блакитних Горах. Він тепер може цим вогнем спалити всю Долину Ігурей і нас з нею. Але Убіражара добрий. Він не хоче нас палити. Він і далі хоче миру. І так сказав Убіражара: «Хто з гваянців кине зброю переді мною – буде моїм приятелем. Хто буде воювати проти мене – згине. Тепер погані часи і чим буде більше бранців у війні, тим ліпше для ботокудів». Тому, гваянці, краще мирімся.

– Правда, краще мирімся!.. – загукали одні.

– З людоджерами не може бути миру! – відповіли другі.

– Хочете, щоб нас ботокуди половили зі зброєю в руках і поїли, як вони роблять зі своїми бранцями?!

– А ви хочете, щоб вас пожерли обеззброєних?!

– Убіражара сказав, що дарує життя і приязнь усім, хто не буде проти нього воювати!.. – знову крикнув Кажю.

Тоді я встав і наказав усім замовчати.

– Тепер, гваянці, говоритиму я! А хочу сказати, що не вірю ні в небесний вогонь, ні в те, що мир з ботокудами принесе нам добро. Це все неправда!

– Правда! – крикнув Кажю.

Я підійшов до нього і став з ним лице-в-лице:

– Звідки ти знаєш про це, Кажю?

Кажю скрутився, як гадюка, і спустив очі в землю:

– Це всі знають, – відповів він тремтячим голосом.

– Ні, не всі знають, а тільки всі повторюють те, що ти говориш. Питаю ще раз: звідки знаєш про обіцянки Убіражари і про небесний вогонь?

Кажю почав трястися всім тілом і вже не відповідав нічого.

– Мовчиш? – продовжував я. – Ну, то я говоритиму за тебе. Отже, це ти сієш страх серед гваянців! Ти ходиш потайки до ботокудів і приятелюєш з ними! Ти вкрав для них Убу! Ти є зрадник, Кажю, що є найтяжчим злочином серед гваянців! І ми за це скараємо тебе на муссурані, бо ти більше не гваянець, а ботокуд! Ні, ти є ще гірший від ботокуда: ти є бугро ботокудів! Ти є ганьбою нащадків Коарасів!

– Правда, правда! – закричали присутні. – Він є бугро Убіражари!

– Він ходить до ботокудів уночі!..

– Він хвалився, що Убіражара віддасть йому свою сестру!

– Нашої дівчини він не може купити!

– Бо не має, за що!

– Ледащо! Сам для себе їжі не здобуде!

– Коли діти щось знайдуть у лісі, то він нападає на них і відбирає!

– На муссурану з ним!

– На муссурану Кажю!

Всі вже забули і про небесний вогонь, і про Убіражару, і про мир з ботокудами, а бажали тільки одного: смерти Кажю. І не дивно: всі були голодні, злі й налякані, а тому бажали на комусь помститися. Я вже хотів наказати зв'язати зрадника, як несподівано з-за корчів і дерев зафурчали стріли з прикріпленим до них вогнем і вп'ялилися в тростинові стіни і пальмові стріхи...

– Ботокуди! – заверещало відразу кільканадцять голосів.

– Убіражара! – підхопили цей крик інші.

– Тікаймо!

Перше, ніж я успів сказати слово, в селищі спинилося ціле пекло: заголосили жінки, скликаючи дітей, закричали діти, шукаючи матерів, завили на вид вогню собаки, кидаючись попід ноги. Навіть ті відважні мужі, що тримали за мною, розгубилися і бігали, немов малі хлоп'ята, з одного боку в другий.

– Гваянці!!! – закричав я, скільки було сили. – Беріть зброю!!! Ставайте до оборони!!!

Та мого крику ніхто не чув. Шал страху вселився в гваянські серця і відібрав їм розум. Ніхто не думав про зброю, про оборону. Всі хотіли тільки сховатися, або втікти. Але ні тікати, ні

ховатися не було де. Ботокуди окружили нас з усіх боків і засипали стрілами. Пересохлі очи, підпалені вогненими стрілами, запалали відразу, немов великі вогнища, а крики і переполох від того ще побільшилися. Одні бігли до своїх халуп, шукаючи укриття, другі тікали з них, рятуючись від вогню, а всі разом вили, збивали одні других з ніг і гинули від ворожих стріл.

Я з розпукою дивився на своїх людей і побачив уперше, що вони дійсно зледачіли за довгі роки спокійного життя і що вони нічим не нагадують своїх відважних, войовничих предків, про котрих я стільки наслуховався від батька і від піяг. Побачив я також, що оселя вже впала, бо її ніхто не боронить.

– А де ж мої сини? – подумав я зі стидом. – Чи й вони такі самі дурні й полохливі, як решта гваянців?

І ніби у відповідь на це питання почув крик:

– За мною, гваянці!.. Хто не хоче бути бугром Убіражари – за мною!

І я побачив, як Гварасе, натягаючи тятиву на лук, кинувся до виходу. За ним услід побіг Гвапі, а за ними ще горстка вояків. Вони йшли на певну смерть, бо вороги сиділи сховані в лісній гущавині, а наших усіх було видно, як на долоні. Тому, ледве ота горстка відважних вискочила за частокіл оселі, як на них посипалися стріли і списи, не залишивши в живих ні одного.

О, в цей день, Данку, я побачив більше, як за все своє життя! Я бачив, як упав Гварасе, а потім Гвапі, я бачив, як ботокуди вривалися в нашу оселю, ламаючи частокіл, я бачив смерть десятків гваянців, які лягли під тяжкими ударами тангвапем, я бачив навіть, як загинув Кажю від стріли тих, з ким він так хотів миру.

Але сам стояв, як остовпілий, поки тяжкий удар в голову не звалив мене на землю.

– В'яжіть його, в'яжіть!.. Це – Соняшний Волос!.. Морубішабо велів взяти його живим!.. – загукали довкола мене ботокуди, навалившись на мене цілою масою.

І мене зв'язали і поволікли геть за частокіл палаючої оселі.

Довго я лежав, неначе мертвий, і від удару, і від того всього, що побачив і пережив, а до мене, як крізь сон, доходили вигуки, плач, благання, рев і скигління собак.

Нарешті, ботокуди почали гукати:

– Збирайтеся всі до джерела!.. Всі йдіть до джерела! Убіражара скликає раду! Убіражара буде говорити з гваянцями!

Після того мене знову підхопили і поволікли на те місце до джерела, де я колись мав розмову з Убіражарою.

Убіражара сидів, святочно прибраний, на розстелених шкурах в товаристві найстарших ботокудів, а довкола густою масою стояли індіани: з однієї сторони ботокуди, а з другої – налякані, тремтячі гваянці.

– Чи всі вже? – спитав Убіражара.

– Всі, морубішабо, – відповіли йому.

– А де ж сини Коарасіаби?

– Гварасе вбитий, а Гвапі напевне втік, бо його нема.

– Як же ви посміли випустити його? – закричав Убіражара. – Ідіть і знайдіть його!.. Тепер приведіть сюди Іботіру.

– Іботіри, о морубішабо, також нема ніде . . .

Убіражара впав у лють:

– Як це нема?! – заревів він. – Хто посмів її випустити?! Де Кажю? Я його уб'ю за брехню!.. Обіцяв мені Іботіру, а привів ледачу Убу. Обіцяв удруге придержати Іботіру, а тепер виявляється, що Іботіри нема!.. Де Кажю?

– Кажю забитий, морубішабо!.. – відповіли ботокуди перелякано.

– Ага... Ну, нічого... Ідіть шукайте Гвапі й Іботіру, скоро!

Кілька ботокудів покірно кинулися виконувати наказ Убіражари, а я відчув, що серце моє затремтіло від радості: «А може їм вдасться врятуватися?» – подумав собі з утіхою.

– Ну, а тепер, – продовжував Убіражара, – слухайте мене ви, всі гваянці і ти Соняшний Волос!.. Ви пам'ятаєте той день, коли скинули мене зі Скелі Невороття?

Голови гваянців похилилися від цього питання, як трава перед вітром.

– Пам’ятаємо... Вибач нам, о морубішабо!.. – благально залебеділи голоси довкола.
– Ми – невинні!.. Це Коарасіаба наказав!
– Добре! – вдоволено відповів Убіражара. – Я знаю, що це Коарасіаба наказав. Але, чому ви тоді послухали Коарасіаби, а не мене?..

Голови похилилися ще нижче, і вже ніхто не відловив нічого.

– Але бачите, – продовжував Убіражара, – ви хотіли смерти для мене, а зробили нещастя для себе. Тепер я можу вас усіх вибити до ноги!

– Не роби того, Убіражаро!.. – заголосили знову довкола. – Ми будемо тебе слухати!

Коли б я не був зв’язаний, то кинувся б на цих підлих людей, що прохали ласки в ботокуда, і повбивав би їх власними руками, хоч того і не дозволяє гваянський закон. Але я був зв’язаний і тільки зі стидом дивився на своїх людей.

– Ви обіцяєте мене слухати? – спитав Убіражара і посміхнувся. – Певно! Тепер ви мусите мене слухати!.. Тоді ви мене не послухали, коли я був просто морубішабою ботокудів і хотів миру з вами. Тоді ви мене скинули зі Скелі Невороття. Та там сталася справедливість Тупана, бога всіх індіан. Ви скинули зі Скелі Невороття простого морубішабу, а Тупан вернув мене з неї, як бога вогню!

Гваянці широко порозкривали очі, а в тих очах світився великий жаж:

– О-о-о! – понісся стогін в натовпі.

Але я зробив над собою зусилля і голосно зареготався:

– Ха-ха-ха! Ти – бог вогню? Ха-ха-ха!.. Може, ти хотів сказати, що є богом здохлих щурів і смороду, як кожний ботокуд?! Ха-ха-ха!.. О, який ти дурний, бугре!.. Пуру – бог вогню!.. Ха-ха-ха!..

Деякі вже, заражені моїм удаваним сміхом, почали підіймати сміливіше голови і посміхатися. Але Убіражара зірвався на ноги і закричав:

– Ти ще не віриш, Коарасіабо?! (..) За це заслуговуєш смерти! Тепер побачимо, чи я є богом вогню!.. Слухайте, гваянці, коли Коарасіаба не вірить мені, що я є богом вогню, то нехай він зробить вогонь так скоро, як треба моргнути оком! Зумієш це зробити, Коарасіабо?

– Цього ніхто не зробить, ботокуде, – відповів я. – Щоб здобути вогонь, треба доложити чимало зусиль, і всі про це знають.

– Ага, так... Ну, а мені зовсім не треба докладати ніяких зусиль... Дивіться!..

Тут Убіражара вийняв з-за пояса якусь річ і показав її присутнім. Ніхто, а ні я в тому числі, не знав, що це була звичайна коробка дурних сірників. Всі дивилися на неї з цікавістю і страхом, та ніхто, звичайно, не додумався, для чого може та річ служити.

Убіражара трохи відкрив коробку, обніс її довкола натовпу, а тоді став на своє місце і заговорив:

– Отже, коли ви тоді скинули мене в пропасть, я закликав на поміч великого Тупана: «Тупане, мене кривдить брехливий Коарасіаба, що називає себе нащадком Коарасі! Рятуй!..». І тоді я почув, що мене хтось підхопив і, замість в долину, поніс високо вгору. Я летів довго-довго, а коли розкрив очі, то побачив себе на високій горі, де була ока самого Тупана. Тупан посадив мене на шкірі з онси, частував мене печеним тату і добрими напоями з бананів та гояби. Потім, коли вже я наївся і напився, Тупан звелів мені розказати все, що зі мною сталося. І я розказав, як було. Тоді Тупан дуже загнувався і сказав: «Той Коарасіаба є великим брехуном! Він не є ніяким нащадком Коарасі! Тепер ти мусиш вернутися на землю і завоювати всіх гваянців. Для цього я дам тобі в руки небесний вогонь. Відтепер ти, Убіражаро, будеш богом вогню й морубішабою обох племен». Так сказав мені Тупан і після того спустив мене на землю...

В міру того, як говорив Убіражара, знову страх почав опановувати гваянців і хилити їхні голови додолу. Всі вірили в те, що говорив ботокуд. Я не витримав:

– Він бреше, гваянці! Я ж на власні очі бачив Убіражару, як він дряпався по горах вертаючись додому і навіть підстрелив його з мого лука! Чи Тупан не міг його спустити десь ближче, а на половині дороги звідси до ріки Парана?

– Замовчи! – підскачів до мене Убіражара. – Замовчи, нікчемний! Дивіться всі!

З тими словами він витягнув сірник і тернув його об коробку. Коли блиснув вогонь, всі, навіть ботокуди, завили перелякано і попадали ниць, а декотрі кинулись тікати. Я також, сказавши правду, злякався, але не впав і тільки думав, що це за диво має Убіражара. В цей момент до мене підійшов Ітапіра, котрий досі стояв осторонь, і шепнув мені до вуха:

– Це – штуки білих, Коарасіабо... Я певний, що Убіражара десь по дорозі з ними зустрінувся... А Скеля Невороття... Ну, що ж – і з неї можна впасти живим...

Убіражара тим часом, підпаливши від дурного сірника суху галузку, тримав її високо над головою і вдоволено оглядався довкола:

– Тепер бачили мою силу? – спитав голосно.

– Так, так!!! – застогнали довкола. – Бачили!

– Знаєте тепер, хто я є?

– Знаємо, великий Убіражаро, боже вогню!

– Так, я є богом вогню!.. – гордо підтвердив Убіражара. – Отут у мене є поламана на кусники небесна блискавка, і я нею можу вбити кожного, хто посміє мене не послухати!.. А тепер наказую вам усім робити тільки те, що я скажу! Віднині всі гваянці будуть жити там, де я накажу! Віднині ви будете оброблювати землю для себе і для нас! З полювання лишатимете собі тільки ту частину, яку я вам дозволю!.. Про решту скажу потім... Коарасіаба ще сьогодні вмере на муссурані!

Натовп сколихнувся з жахом:

– Коарасіаба?! На муссурані?! Це неможливо!..

– Закон гваянців не дозволяє підносити руку на нащадків Коарасі!..

– Це принесе страшну кару для племені!..

– Що?! – визвірився Убіражара. – Ви хіба забули, хто вам наказує?..

Від того крику ще раз похилилися голови гваянців і вигуки страху стихли.

Але тут заговорив Ітапіра:

– Слухай, Убіражаро, про той вогонь, який ти щойно показав, давно вже знали наші предки, і він не походить від Тупана, тільки від тапуїтінгів...

– Брехня! – крикнув перелякано Убіражара.

– Ні, не брехня, – продовжував Ітапіра, – а правда. Білі тапуї мали ще страшніший вогонь, який вилітав з великих палиць і при тому гримів, як справжній грім. Ти ліпше розкажи, де і коли ти зустрінувся з тапуїтінгами, а Ми тебе тоді не вб'ємо, бо дотримаємо закону Скелі Невороття, а наженемо туди, звідки ти прийшов...

– На муссурану! – заверещав, Убіражара. – На муссурану і цього!

– Гов, Убіражаро, не так скоро! – спокійно відповів Ітапіра. – Ти можеш, звичайно, і мене і Коарасіабу вбити на муссурані, але тоді пам'ятай!.. Знай, що душа піяги з Блакитних Гір може наслати на тебе і на все твоє плем'я таке нещастя, що ви проситимете потім смерті і не знайдете її!..

Слова піяги зробили величезне враження навіть на самого Убіражару, бо у нас всі вірили піягам, а особливо Ітапірі.

– Добре, – задихаючись відповів Убіражара, – я тебе не вб'ю, але Коарасіаба мусить вмерти на муссурані!

– Коарасіаба не вмере на муссурані! – твердо сказав Ітапіра. – Я не дозволю, щоб на нащадка Коарасі піднеслася чиясь рука! Я маю силу!..

Убіражара розгубився і не знав, що сказати.

Але йому на допомогу прийшов старий піяга ботокудів:

– Скажи мені, Ітапіро, чи закон Скелі Невороття є ваш, чи ні? Ваш. Добре... Ви шануєте цей закон, чи ні? Шануєте. Добре... То ми також пошлемо Коарасіабу на Скелю Невороття. Коли Коарасіаба є невинний – він може повернутися назад...

Довкола загуділо, як у дуплі з дикими бджолами. Одні кричали: «так!», другі – «ні!», але Убіражара більше не думав:

– Коарасіаба піде на Скелю Невороття! – наказав гостро. – Беріть його.

Та в цей момент спинився рух.

– Ось тут ще є один з нащадків Коарасі! – кричали два ботокуди і волокли за собою малого Арасі. – Він має на грудях знак гваянців.

– І цього також на Скелю Невороття! – скомандував Убіражара.

Я бачив, як по натовпі щось знову війнуло жахом:

– Арасі на Скелю Невороття?!

– Але ж це ще дитина!

– Закон забороняє на Скелю Невороття засуджувати дітей!..

– За це прийде кара!

– Страшна кара!..

А мене при думці долі Арасі стиснув такий біль за серце, що я не витримав і закричав:

– Тапуї! Дикуни! Негідники! Так ось яка ваша обіцянка миру?! Убіражара казав, що дарує життя всім, хто кине зброю, а тепер засуджує на смерть навіть дітей, котрі не вміють зброї носити!.. Гваянці, чи ви бачите, до чого дожили нащадки Коарасі?!.

Довкола спинився шум. Вже не було більше похилених голів, вже не було більше страху в очах, але натомість серед мого племені прокидався дух предків і грізними тінями лягав на обличчя.

– Не дамо Арасі!.. – закричали люди.

– Не дамо Коарасіаби також!..

– Убіражара – обманець!..

– Тихо!!! – ревнув Убіражара й витягнув знову свою коробку з дурними сірниками. – Бачите оце?! Спалю зараз усіх!

Натовп, що уже був почав натискати до середини кола, знову подався назад.

– Беріть їх! – не тратив часу Убіражара. – На скелю з ними!

Ботокуди кинулись на нас густою лавою, окружили і відтиснули від своїх. Арасі кричав і тулився до мене, але я не міг його навіть обняти, бо мав зв'язані руки.

Так, підштовхувані з усіх боків, оточені ненависними ботокудами, посувалися ми вгору, де виднілася сумна Скеля Невороття. Коли ми вже підійшли до її підніжжя, знову спинився шум, і ми зупинилися.

– Ось тут вони, тут! – кричали ботокуди, показуючи на печеру.

– Морубішаба наказав узяти Іботіру живою!

– Не вбивайте Іботіри!

Я виглянув понад голови ботокудів і дійсно побачив, що коло входу в печеру, яка була призначена для розмов з духами, стояла Іботіра з тангвапемою в руках.

– Іботіро! – крикнув я, стараючись перекричати шум.

Іботіра почула мій голос і кинулась всім тілом:

– Куди тебе ведуть, морубішабо? – спитала вона.

– На Скелю Невороття... Чи Гвапі живий?

– Пробитий списом... Марагігана – передвісниця смерті вже коло нього!.. – відповіла Іботіра і в той самий момент зробила блискавичний випад вперед, опустивши з усієї сили тангвпему на голову найближчого ботокуда. Голова розскочилася, мов спілий гарбуз, ботокуд упав на землю, а Іботіра, забризкана кров'ю, відскочила назад.

Всі стали, мов укопані, в землю: такому ударові міг позаздрити кожний муж.

– Оце жінка! – вигукнув якийсь ботокуд.

– Так, – відповів другий. – Недаром Убіражара хоче її взяти собі.

– Славно, Іботіро! – гукнув я.

Ніби у відповідь на мою похвалу, Іботіра знову кинулась на кілька кроків уперед і знову махнула тангвапемою. Заточився і другий ботокуд, упавши до ніг Іботіри.

– За тебе, морубішабо! – крикнула Іботіра і посміхнулася так, що мені стало страшно.

Густий натовп ботокудів далі напірав на печеру, а Іботіра вискочила знову і знову положила того, котрий підійшов найближче.

– Чи добре б'є жінка молодшого сина морубішаби? – крикнула мені Іботіра так, ніби вона грала в якусь веселу гру.

– Добре, дочко!

– А ось ще! – крикнула Іботіра і поклала четвертого ботокуда.

Далі мені вже не дали дивитися і знову попхали вперед. Рушаючи з місця, я почув, як в печері заплакала голосно дитина і пригадав собі, що мав ще одного внука, котрий народився незадовго перед тим, як я вирушав у подорож на острів. У тяжких мандрах забув про нього, але аж тепер зрозумів, що Іботірині сили подвоює ще й любов до маленького Ранку, котрого вона невідомо коли і як успіла під градом стріл перенести і сховати разом з пораним чоловіком у печері. О, вона добре боронила ту печеру, дуже добре!..

Потім нас привели на Скелю Невороття, розв'язали мені руки, як велить закон, і зіпхнули в пропасть. Малий Арасі, рятуючись, вчепився мені руками за шию, а я, розв'язаний уже, міцно обняв його, і так ми полетіли.

І, дивно... Чомусь тоді, коли земля щезла з-під моїх ніг, я знову пригадав собі білого Тупана. Вже не кричав, бо не мав сили, а тільки подумав: «Коли білий Тупан урятував мене на водоспадах Гваїри, то врятує й тепер». І від того мені зовсім перестало бути страшно, тільки час-від-часу боліло, коли я ранився об гострі каміння...

І так я злетів з Арасі зі Скелі Невороття...

Старий Коарасіаба урвав оповідання і сидів, як статуя, висічена з каменю, заціпенівши від того болю, що його викликали щойно переказані спогади.

Данко, занетерпеливлений цією мовчанкою, так як би йому несподівано закрили сторінку дуже цікавої книжки, легенько торкнувся старого за плече:

– Ну? – сказав він благально. – І що далі?

Коарасіаба провів рукою по обличчю і зітхнув.

– Та далі ти вже знаєш: я довго блукав лісами і шукав десь бодай якогось маленького роду гваянців, котрі відгубилися, коли Саракура шукав дороги в Долину Ігурей. Але не знайшов нікого. Не схотів допомогти мені тоді і білий Тупан, хоч я до нього багато молився... І були б ми загинули, коли б не падре Вісенте... Така, Данку, моя таємниця... І тепер ти, коли виростеш, підеш в Долину Ігурей, знайдеш Ранка і скажеш йому, де треба шукати клейнодів. Пам'ятай: перший водоспад нижче острова Гваїра, або шукай на самому кінці острова. Там десь мусить бути засипаний землею вхід до печери Великої Кобри... Ти підеш, Данку?

– О, Коарасіабо! Ще перед тим, як я це знав, я вже тобі пообіцяв! – гаряче сказав хлопець. – Але коли б я навіть раніше відмовився, то тепер, знаючи все, я неодмінно пішов би! І я піду, Коарасіабо, неодмінно піду! Я сам поможу Коємі шукати клейнодів, хоч би й мав при тому згинуть!

Коарасіаба знову поклав руку Данкові на голову:

– Добре, мій сину... Але, пам'ятай: в дорозі можуть тобі перешкоджати. Стережися злого Сасі. Він залюбки робить подорожуючим збитки і може привести до загибелі. Добре було б, коли б ти заприятнися з Макашерою: він добрий і любить мандрівників... Коли знайдеш Коєму – підете по Соняшні Клейноди обидвоє.

Ти допоможеш йому, бо він... Він дидун, Данку, хоч і нащадок Коарасі, а ти – вчений. Разом вам буде легше знайти клейноди... От, коли б ще Ітапіра жив!.. Може, й живе... Він старий, дуже старий, такий як був мій покійний батько. Та піяги довго живуть... Може, й Ітапіра живе.

Коарасіаба, ласкаво проводячи шерсткою рукою по Данкових кучерях мріяв уголос:

– І підете з Ранком, знайдете Соняшні Клейноди, а з ними лежить багато-багато блискучих каменів та діамантів. Клейноди забере Ранок для гваянців, а решту – ти можеш забрати собі, Данку, як за плату за труд. Скарби індіанам непотрібні...

– О, Коарасіабо! – образився Данко і відсунувся навіть від індіянину. – Для золота й діамантів я не піду! Я піду тому, що маю борг перед тобою і тому... і тому, що я дуже люблю тебе, Коарасіабо!..

Данко, сам не знаючи чому, раптом обняв Коарасіабу і мало не розплакався з незрозумілого зворушення.

Була вже пізня ніч. У містечку поволі вмовкав галас, рідшали вибухи, зате частіше тупотіли вулицею поодинокі й групові кроки людей, що верталися з святкування Сан Жвона додому...

Бог вогню. Драма на Гваїрі (уривок)

Хід великої кобри

Коли б Данко міг щось відчувати, він би подумав, що попав у якийсь кошмар. Але вся річ була власне в тому, що він цілковито стратив здібність щось відчувати і розуміти. Для нього не існувало ні темені, ні холоду, ні болю, ні страху, ні надій, ні бажань – нічого. А, однак, він не був ні мертвим, ні навіть непритомним, бо десь в надрах його ества жевріла крихітна іскорка неспокою. І це було все, що лучило хлопця з життям. Знаходиться в такій стадії, коли існування стоїть на вістрію і може розплистися непомітно у вічності, як розпливається в проміннях сонця ранковий туман.

До цього нашому юному героєві бракувало дуже мало. Його тіло було знечулене, свідомість – опаралізована, а холод води з кожною хвилиною все глибше просякав у надра виснаженого організму і обривав нитку за ниткою зв'язки між душею й тілом.

Струм води, що ллявся далі згори, падав на його правий бік, коли був слабший; коли під натиском сильнішав – перебігав через тіло і падав на ліву сторону, щоб за хвилину знову вернутися направо і по дорозі ще раз пройтися по всьому тілі. Але Данко не помічав того і лежав нерухомо, як і камінь, на якому розпростерлося його безвладне тіло.

Та ось якась досить велика риба, захоплена потужним виром води, впала йому просто на обличчя, тріпнула з переляку і вдарила його своїм пружним, лоскотливим хвостом по очах. Цей тріпотливий живий дотик справив на оціпенілого хлопця враження електричного струму і відразу вернув його до життя. Він кинувся точнісінько так, як і риба, і, перше, ніж успів щось зрозуміти, сів. Свідомість, вирвана з кайданів приголомшення, запрацювала, і аж тепер він перелякався.

– Боже! – гукнув на весь голос. – Що ж це зі мною? Де я?

Він з жахом розплющував очі в цілковиту темінь, але не бачив нічого, тільки чув, що на нього ллється згори вода і рокоче, спливаючи кудись вниз біля його ніг.

Нагадав про електричну ліхтарну і почав видобувати її заклима пальцями з глибокої, злиплої від мокроти кишені. Добув.

– Господи, чи ж світить?..

Від хвилювання ледве намацав гудзичок, притиснув його – і радісно зітхнув: ліхтарка світила.

Та, ледве повівши нею коло своїх ніг, Данко скрикнув і мало не впустив лямпки з рук. Був це не так крик переляку, як великого здивовання, бо ж мерців Данко не боявся, тим більше не боявся костей. А те, що він побачив, було власне кісткою людини, розпростертої хрестом ницьма на великій камінній плиті. Кістяк лежав перед також камінним тетраподом, на якому стояло срібне Розп'яття, два свічки і розкрите євангеліє, густо припале порохом.

Схилившись над кісткою і присвічуючи собі ліхтаркою, Данко переконався, що бачить перед собою тлінні останки священника єзуїтського ордену, якого смерть застала в глибокій молитві.

Пізнав це по залишках одержі, що де-не-де залишилася, по зовсім добре збережених сандаліях і по вервичці, котра лежала біля пучок лівої руки.

– Упокой, Боже, душу раба твого!.. – перехристився Данко. – Що ж закинуло в це підземелля священника?

Відповідь на своє питання хлопець знайшов, коли пильніше роздивився довкола. Він побачив, що знаходиться у великій печері, стіни й склепіння якої творила суцільна маса якоїсь твердої гірської породи. Її нутро, нерівне й вкрите численними виступами та зморшками, видавалося зарозуміло старанно виполіруваним, бо виблискувало і мінилося при кожному дотику світла. Долівка, вкрита тепер намулом і водою, мала розколину, і в цю розколину стікала вода, що вливалася до печери з великого отвору, промитого високо в одній зі стін. Навпроти цього отвору в другій стіні, але вже внизу, виднівся ще один хід, і в нього також збігала вода, що переливалася через розколину в долівці. В стороні, протилежній до тетраподу, в глибокій ніші, до якої вело

п'ять, чи шість висічених у скелі східців, стояло на підвищенню дві великих, кованих міддю скрині.

Зацікавлений Данко, обережно ступаючи по воді, підійшов до тих скринь і спробував їх відчинити. Замків на них не було, але від давности й сирости тяжкі віка поприкипали до своїх місць і видавалися нерухомими. Данко поклав ліхтарку на віко одної скрині і взявся обома руками за скоби другого. Напружився кілька разів, шарпнув, і – скриня відчинилася.

Коли Данко присвітив і заглянув до середини – у нього запаморочилося в голові: скриня на три чверти була виповнена самородками золота й злежаним, як змокріла сіль, золотим піском, що блищав спокійним, гордим блиском.

Данко боявся поворухнутися, бо йому здавалося, що ця мана може зникнути з його очей.

– Таке багатство!.. Таке страшне багатство! – шептав, очарований. – Кому ж воно належить?.. Чи не є це все скарби гваянців, як казав Коарасіаба?.. Напевне так... Напевне тут лежить кістяк того священика, що пропав безслідно підчас остаточного розгрому гваянської оселі... Коли так – то тут мусять бути і Соняшні Клейноди. Ану, подивлюся до другої скрині...

І Данко заходився підіймати друге віко.

Намучився і впрів добре, поки осягнув свого, але те, що побачив, перейшло всяку уяву: друга скриня була до половини засипана дорогоцінними каміннями різної величини, а зверху на них лежали... Соняшні Клейноди...

– Так, – ствердив Данко і захлиснувся від хвилювання. – Оце ж вони! Це ж ті знамениті Соняшні Клейноди – причина слави і нещастя племені гваянас!.. Це ж – той скарб, який тепер може рішити долю Коарасіабиного внука Коєми і цілого племені!..

Данко з забобонним страхом простягнув тремтячу руку і провів пальцями по холодних предметах. Потім боязко взяв точений зі слоневої кости держак арауе і підніс його вгору. Великий, як куряче яйце, хоч і не зовсім правильної форми діамант, зустрівшись зі світлом ліхтарки, метнув блискавку, а червоні рубіни, підвішені на золотих ланцюжках, немов жива кров, збігали по Данковій руці і загойдалися, глухо й тихенько черкаючись один об другий. «Кулак Сонця» був оправлений в десять золотих листків, густо висаджених дрібнішими самоцвітами.

Полюбувавшись дивовижним арауе, Данко поклав його назад, а натомість витягнув тяжке аквангапе Підніс, глянув на «Око Сонця» і відчув, що з ним робиться щось надзвичайне.

Цей діамант, багато менший від «Кулака Сонця», був такої дивної сили, такої чистоти, ніби увібрав у себе всі соняшні барви і тепер випромінював їх, осліплюючи очі і розприскуючись веселками на склистих стінах печери. Глибоке, як безодня, виповнена сяйвом і кольорами, лагідне, як захід сонця в морі, і одночасно страшне, як поганський бог грому – Перун, це «Око Сонця» недаром називалося оком, бо мало в собі дивну живу силу і вміло проникати своїм поглядом глибоко в душу. Золоте пір'я аквангапе, обсіпане, як і в арауе, різними самоцвітами, виглядало проти великого діаманту бідним і мізерним.

Данко насилу перемиг себе, щоб відірвати очі від чарівного каменя, обережно, немов які святощі, поклав аквангапе назад на своє місце і взявся пересипати в руках інші самоцвіти. Найбільшу їх кількість творили діаманти, але було також багато рубінів, шафірів, а особливо аквамаринів. Вперемішку з ними лежали давні золоті монети, ланцюжки, перстені і сережки з великими каміннями.

Данко любувався красою дорогоцінностей, як дитина гарними цяцьками, перебирав річ за річчю, забувши про все на світі. І тільки, коли зауважив, що світло ліхтарки починає слабшати, схаменувся.

– Боже, що ж це я!?. – кинувся він. – Дякувати Богові за спасіння і за відкриття таємниці, але треба ж і подумати над тим, як звідси вийти?..

Захопившись огляданням скринь, хлопець не помітив, що до нього знову підкралася велика небезпека і поставила ще раз його життя під знак питання. Вода, що й далі вливалася в печеру, забила намулом тріщину в долівці і піднеслася так високо, що вже вкрила камінну плиту і кістяк перед тетраподом. Це означало ні більше, ні менше, тільки загрозу досить страшної і очевидної смерті.

Данко миттю поспускав тяжкі віка і метнувся шукати якогось виходу. Але дарма. З отвору, через який він потрапив до цієї підземної скарбниці, летів бурхливий водоспад, отже, вернутися через нього назад було неможливо. Другий отвір в протилежній стороні, що вів кудись вниз, був уже також виповнений вщерт, бо каламутні хвилі верталися з нього назад в печеру. Третього виходу не було, і Данкові стало моторошно.

– Ах, – подумав він з одчаєм, – коли б же я раніше догадався і, замість того, щоб оглядати скарби, побіг тим ходом вниз!.. Він же, напевне, веде до тих дверей під водоспадом, про які згадував Коарасіаба. Якби ті двері відкрити, щоб випустити воду, – тоді б тут можна було сидіти безпечно. А так... Що ж я зроблю тепер?..

І він почав присвічувати у всі боки, шукаючи якогось рятунку. Але світло виснаженої батарейки було таке слабеньке, що губилося вже на віддалі одного метра, так що Данко мусів його взагалі погасити, аби не висвітити ліхтарки до кінця. Навпомацки добрався до скринь, вліз на них з ногами і, розтираючи чоло руками, почав гарячково думати. Та думки не хотіли в'язатися логічно й послідовно. Вони стрибали на різні факти й особи, а особливо на події останніх днів.

Густа темінь, наповнена ревом води, охопила Данка, як кліщами, давила його страшним тугарем, переносила його в нереальний світ хаосу.

Він відразу відчув, що все тіло його болить, печуть здряпини й рани, що під грудьми немилосерно ссе від голоду, що від мокрої одежі влазить аж під серце проймаючий голод. А на додаток до того всього страшенно хотілося спати. Спати! Заснути тільки для того, щоб не бачити того всього, не чути, не розуміти!.. Ах, Данко справді був занадто вимучений тими всіма подіями останніх днів, і його нерви просили відпочинку...

Свідомість його почала двоїтися: раз йому здавалося, що всі пригоди на річці, в печері, в хатині на острові з Обою і Пойзе, з Великою Коброю і крокодилами були тільки гарячковим маячінням і привиділися йому колись дуже давно. Другий раз знову йому видавалося, що, навпаки, неможливим, неймовірним є його сучасне становище. І Данко, щоб перевірити себе, засвітив ліхтарку.

Та те, що побачив, на жаль, не було маячінням, а було дуже прикрою дійсністю. Вода піднялася вже так високо, що добиралася до поверхні тетраподу, а водоспад не слабшав ані трохи. У Данка тоскно стиснулося серце. Але він, однак, зробивши над собою зусилля, зсунувся зі скринь і обережно побрів через печеру, щоб забрати євангеліє. Не міг допустити, щоб Святе Письмо залляла брудна вода.

Вернувся з ним назад і вже хотів його сховати до скрині, але роздумав. Виліз на своє місце, поклав євангеліє на колінах і знову став терти чоло. Коли б міг рухатися і щось робити – почував би себе краще. Але нічого в темноті він робити не міг. Залишалось тільки сидіти й чекати, в надії, що станеться щось непередбачене. Властиво, могло бути щось і передбачене. Наприклад, міг вичерпатися запас води вгорі, могло тиском води прорвати вихід під водоспад, або пробити замулену в долівці тріщину. Тоді рятунок є майже певний. Але на це треба було чекати. Тільки терпеливо чекати і більше нічого!..

Та одночасно у Данка зроджувалася й друга думка: чи тим терпеливим чеканням він не пошкодить собі? Ану ж, чекання заведе, і він стратить останній шлях до рятунку, котрий можна ще знайти тепер? Не є виключене, що, коли б тепер мав світло і пошукав би добре, подумав би, то щось і знайшов би! Але вся біда в тому, що світла нема...

Данко ще раз спробував натиснути гудзичок ліхтарки. Блискуча цяточка, що з'явилася від того, почала на очах скоро жовкнути, червоніти і слабнути. Хлопець гірко та тяжко зітхнув і потиснув гудзика назад вгору, а потім сховав ліхтарку до кишені.

Хвилини в темноті тягнулися, як густа, чорна смола, як безконечна розпука, і Данкові схотілося плакати. Шипіння й клекіт води ставали незносними. Данко спробував заткнути вуха, щоб не чути їх, але це мало помагало. Врешті хлопця огорнула якась зухвала злість.

«Хай буде, що буде! – подумав собі. – От візьму, ляжу на цих скринях і засну! Як втоплюся, то втоплюся – значить так було треба!..».

І він дійсно спробував лягти. Та віка скринь були опуклі, а до того ж між ними була віддаль на яких десять сантиметрів, отож, лежання ставало не вигідним ще більше, як сидіння. Тому Данко

підсунувся в куток ніші, сперся об стіну спиною, схилив голову на євангеліє, котре тримав далі на колінах, і заплющив очі. Посидівши нерухомо кілька хвилин, він навіть не зчувся, як задрімав, а потім і по-справжньому заснув.

Прокинувся він від того, що тяжке євангеліє раптом зсунулося йому між колінами, а від того все тіло стратило опертя і сильно кивнулося наперед. Перше, ніж це собі усвідомив, інстинктивно вхопився рукою за книгу і при тому почув, що зранив на гострому мідяному обручі скрині вказівний палець правої руки. Біль моментально привів його до цілковитої притомності і примусив пригадати, де він і що з ним діється.

Хлопець відразу вдався по допомогу до ліхтарки, котра, відпочивши добре, засвітила досить ясно. Але картина, що представлялася очам хлопця, обвіяла його холодом смерти: вода вже піднеслася так високо, що сховала під собою Розп'яття на тетраподі і доходила майже до верха скринь.

Данко схопився на ноги і при тому боляче вдарився головою об стелю. Це примусило його піднести очі вгору, і тут він побачив над собою ще одну темну діру. Просунув в неї з трудом голову й руку з ліхтаркою, але побачив мало.

Знав тільки, що за тією дірою є ще якась ніби печера, на дні якої також, здавалося, шуміла вода. Але чи це дійсно так було, чи тільки йому привиділося – точно не міг ствердити. Зрештою, чи не все одно? Тут смерть, і там смерть.

Нерви, підкріплені сном, тепер реагували знову, і притуплена до всього байдужість зникла.

Тепер уже Данко боявся смерті й тремтів цілим тілом. Як загнаний у пастку дикий звір, він кидався по своїх скринях під низьким склепінням і божеволів від жаху. З порізаного пальця стікала кров, євангеліє в руках заважало. А водоспад лляв далі, грізний і байдужий, розриваючи стіни печери своїм клекотом.

– Смерть, смерть! – кричав у середині хлопця якийсь голос, і від того шкіра його вкрилася гусячою висипкою.

– Як же це?! – товк головою Данко об кам'яні стіни. – Після того всього загинути?!.

Стільки разів вирватися від смерти тільки для того, щоб знайти її тут у підземеллі, у брудній воді?!. Чи ж не ліпше було кінчити своє життя там, на поверхні, де принаймні хоч мій труп відшукали б?.. А тут загину безслідно. Ніхто навіть моїх кісток не знайде і не поховає, як он того богоугодного священика, що спочив смертю кілька віків тому назад!..

Данкові чомусь видалося, що саме це найстрашніше в його становищі. В цю хвилину його вже не лякала сама смерть, а мучила свідомість того, що про неї ніхто не знатиме.

– Боже, рятуй мене від того!.. – клякнув він на скрині. – Боже, донеси вістку про мій кінець до мого тата!.. Більше вже нічого Тебе не прошу...

Він хотів перехреститися, але мав зайняті руки. Тепер тільки звернув на це увагу.

– Ах, – сказав втішений, – ще можна якось порадити!.. Можна записати про це на вільному листку євангелія!.. Його напевне колись знайдуть... Тільки, чим же я запишу?.. Олівця нема.

Він з жалем розгорнув старовинне Святе Письмо і почав придумувати, чим би то зробити запис? При тому крапля крові з розрізаного пальця впала на потемнілу сторінку і стекла по ній вниз.

Данко подивився на палець, подумав трохи, обраховуючи дні, і тоді, схилившись над євангелієм та присвічуючи собі слабнучим світлом ліхтарки, почав писати закривавленим пальцем на перших двох чистих листках:

«Тут в ніч з 28 на 29 червня 195... року загинув за велику тасмницю Богдан Сокіл, українець.

Коарасіаби не зрадив. Скарби належать індіанам племені тваянас з долини Ігурей. Морубішабою має бути Коема, а не Убіражара.

Богдан Сокіл»

Літери виходили криві й незграбні та ледве вмістилися на двох сторінках. Поміж ними ясно порозливалися кров'яні краплі, але все ж прочитати написане було можна.

– Коли не загину, – вимовив вголос хлопець, – то дам до цього запису спростування.

Потім подумав, що з такими записами вмирають видатні люди й герої, а тому йому навіть стало трохи жаль від думки, що він може залишитися після цього живим.

Вже хотів закрити євангеліє, але йому вдалося, що написав недостатньо, і він доповнив свій запис на двох чистих сторінках в кінці:

«Татові гроші я відібрав у злодіїв. Вони тут. Розбійник Семипалий заслуговує милосердя. Його поранив Жакоб, а Жакоба з'їла Велика Кобра. Я сам бачив. Моліться за мою душу. Б. С.»

Скінчивши і цей додаток, зроблений уже майже напам'яць, Данко зсунувся зі скрині й опинився вище колін у воді. Тоді відкрив віко, поклав євангеліє і портфель побіч Соняшних Клейнодів і добре закрив скриню.

Зробив це саме вчасно, бо вода вже доходила по самі віка, а ліхтарка більше не світила...

Бог вогню. В Мато Гроссо

(уривок)

Відродження небезпеки

Відколи не стало Коарасіаби, фактичним вождем племені зробився Ітапіра. Старий піяга тримав залізною рукою гваянців у цілковитому послуху, а різними повчаннями та пригадками скріплював боєвий дух своїх підлеглих. Його гострі докори і невблагані насмішки гваянці зносили мовчки, знаючи, що піяга має рацію.

– Хто ви тепер? – нераз гримів Ітапіра. – Ви – труп без голови! Ви гірші від ботокудів! Бо навіть ботокуди мають свого морубішабу і не зраджують його, як ви зрадили Соняшного Волоса!..

– Будь ти нашим морубішабою! – нераз пропонували гваянці на нарадах племені і підносили йому берло.

– Ні! – рішучо відмовлявся Ітапіра. – Гваянці або будуть мати правного морубішабу, або не будуть мати ніякого!

– Але ж у нас нема правного морубішаби! – мало не плакали гваянці. – Коли нема правного, то будь ти! Ліпше мати якого-небудь, ніж ніякого!..

– Коли хочете якого-небудь – то з вас вистачить Убіражари.

– Не хочемо Убіражари, не хочемо!

– Коли не хочете, то терпіть і чекайте.

– Чекати? На кого?..

– На правного морубішабу з Соняшної Династії.

– А де ж він?

– Буде!.. – таємничо усміхався Ітапіра. – Чекайте...

І гваянці терпеливо чекали ...

Тепер оселі стояли поруч, чого ніколи не буває між ворогуючими індіанськими племенами. Але на це були свої причини: ботокуди не могли нікуди вийти з Долини Ігурей, знаючи, що їх відразу знищили б войовничі племена гварані, або гваїкурус; гваянці ж вважали Долину Ігурей своєю діничною землею і нізащо не хотіли залишити її ботокудам. На щастя, ця долина була ще така багата і велика, що могла прогодувати й більшу кількість людей.

Між оселями правдивої війни не було, та не було й правдивого миру, а ворожнеча, викликана беззаконною розправою над Коарасіабою й Арасі і постійно підігрівана терпкими докорами Ітапіри, росла в гваянців з дня на день. Тому про злиття обидвох племен в одне, як мріяв свого часу Убіражара, не могло бути й мови. Навіть найзавзятіші прихильники мирного співжиття з ботокудами і виміни дівчатами між обома племенами стратили охоту до об'єднання після того, як подружені з ботокудками гваянці всі до одного опинилися настромленими на веретела і пішли на поживу новим родичам. Напруження між оселями то загострювалося, то стихало, але ніколи не зникало. Ботокуди постійно кривдили гваянців, то грабуючи їхні поля, то відбираючи їм на полюванні здобич, то викрадаючи жінок і чоловіків.

Вже по самому зовнішньому вигляді осель кидалася у вічі величезна різниця між обома племенами. Гваянська оселя, чепурна, з чисто виметеною і втоптанною окарою, з просторими, свіжо покритими оками, була на додаток обведена високим частоколом, при вході якого незмінно стояла

варта. Оселя ботокудів представляла собою величезну підкову будь-як зіплених халуп, довкола яких валялося повно сміття, бруду й обгризених костей. На частокіл ботокуди не витрачали праці, як рівно ж не обробляли землі. Жили вони виключно з полювання, риболовства та збору диких овочів по лісах. Не знали вони також ніякого ремесла і не вміли нічого робити, крім зброї. Та й та виглядала дуже примітивно.

Гваянці ж, навпаки, кохалися у всякого роду виробих і дбали про їхній естетичний вигляд. Жінки вміли прясти на веретенах бавовну, сукати шнурки і виплітати гамаки та торбини. Вони навіть мали подобу ткацьких варстатів, щоправда, дуже примітивних, на яких натягали основу з ниток і потім переплітали впоперек, виготовляючи щось подібне до полотна, з якого робили піягам святочну одягу і набедреники для чоловіків про всякі урочисті випадки. Знані були також гваянцям секрети вироблення глиняного посуду й люльок, що їх перед випалюванням ще й оздоблювалося різними орнаментами. На топорищах кам'яних сокир, на списах, луках і музичних інструментах чоловіки дбайливо вирізували й випалювали тонкі визерунки, а стріли прикрашували пір'ям, так що на полюванні кожний міг пізнати, з чийого лука була забита звірина.

Мужі племені мали своє строго окреслене коло обов'язків, жінки – своє. Поза виготовленням зброї, музичних інструментів і приготуванням землі під городи, чоловіки всю решту часу віддавали полюванню і рибальству. На жінок спадала вся дальша робота в полі, збір врожаю, сушення овочів, консервування м'яса, виправлення шкір, приготування п'яних напоїв, догляд малих дітей і т. д.

На полях садили головню айпі, кукурудзу, бавовну, тютюн і гарбузи.

В цих щоденних зайняттях, сутичках і ворожнечі непомітно спливали для обох племен роки за роками.

В Убіражари, відколи він упав зі Скелі Невороття, зародилося одне, зовсім чуже для природи індіан, почуття – це було почуття страху перед смертю. Медицина назвала б це нервовістю і пояснила б його сильним потрясенням, що його зазнав морубішаба, падаючи в прірву. Але Убіражара не вмів його ні назвати, ні пояснити, а знав тільки одне – що він дуже боявся. Його постійно переслідували вночі якісь видіння, дратував кожний несподіваний різкий звук і сердило, коли хтось ставав за його плечима. За найменшу провину, або й без всякої провини він вбивав своїх підлеглих, чи, для більшої паради, засуджував на муссурану. Забиті протестувати проти такої несправедливості не могли, а серед живих жорстока поведінка морубішаби викликала тільки респект і вдовolenня, що ось інші загинули, а вони – ні. Це було навіть добре, що когось убивали, бо по тому все була свіжа печеня...

Однак самого Убіражару жорстокість ніяк не заспокоювала. Ще в лісі на полюванні йому ставало відрадніше, але в оселі він попросту не міг знайти собі місця від нез'ясованої тривоги. Перекоаний, що смерть Ітапіри потягне за собою і його смерть, Убіражара майже щодня питався про здоров'я гваянського піяги і строго-настрою заборонив його зачіпати. Страх, що підчас бою може наложити ненароком головою й старий жрець, утримував морубішабу від рішучого нападу на гваянську оселю, хоч такий напад спокушав не лише його самого, а всю решту ботокудів.

І от одного дня, коли Убіражара сидів самотно на окарі, вкрай пригноблений особливо неспокійною ніччю, до його чуйних вух донісся незвичайно бадьорий і радісний гук з табору гваянців.

– Тату! – крикнув Убіражара до свого старшого сина. – Піди розвідайся, чого вони так радіють?

Присадкуватий, клишоногий Тату миттю зірвався з місця і зник за найближчою окою. Вернувся нескоро, задиханий і зляканий.

– Вони мають свого морубішабу! – крикнув ще здалека. – Кам'яна Риба сьогодні поклав знак сонця на грудях Ранка!..

– Ранка?! – здивувався Убіражара. – Якого Ранка?

– Ранка – сина Квітки – внука Соняшного Волоса... Там тепер велика радість!..

– Що?! Та Ранок ще ж дитина!..

– Кам'яна Риба сказав, що довше не можна чекати, бо він скоро відійде на Блакитні Гори... Останнім часом Марагіга віщує йому погані сни...

– То що з того? – спитав Убіражара і відчув, як у нього похололо серце.
– Бо так, – пояснював далі Тату: – знак сонця на грудях майбутнього морубішаби гваянців може наколотися тільки найстарший піяга племені...

– І ти бачив хлопця?

– Бачив. Має отаке велике аквангапе на голові, а в руках – арауе? Коли ти помреш – я хочу мати таке саме!..

Убіражара був такий схвильований, що не звернув уваги на відверте бажання свого сина, і тільки спитав:

– Чому ж ти не вбив його?

– Ти не казав – я не знав...

– Дурень! – крикнув Убіражара і, припечатавши цю характеристику ударом кулака по синовій голові, побіг до оселі гваянців.

Вартові загородили йому дорогу і не пустили за частокіл.

– Ботокуд не має права переступати брами гваянської оселі! Чи ти про це забув?

– Я хочу говорити з Кам'яною Рибою! – задихаючись сказав Убіражара.

– Але Кам'яна Риба напевне не схоче говорити з тобою! Він тепер зайнятий.

Та старий піяга, почувши суперечку біля входу, прийшов сам.

– Чого треба ботокудові? – спитав згідливо.

Убіражара став у горду позу:

– Я, бог вогню й морубішаба з Долини Ігурей, питаю: хто дозволив вибирати тут, у моїх володіннях, ще одного морубішабу? Ти хочеш порушити мир між нашими племенами? Та й який морубішаба з дитини?

– Між нами ніколи не було миру, а ти ніколи не був богом вогню, ботокуде! Яке тобі діло до нашого морубішаби?

– Я вб'ю його!!!

– Ти його не вб'єш, ботокуде, бо ми не дамо!

– Я спалю знову вашу оселю, як спалив уже раз! Пам'ятаєш?

– Навіщо маєш палити нашу оселю? – спокійно спитав Ітапіра. – І так довго жити не будеш. Я відчуваю свою близьку смерть, а вона буде й твоєю смертю, як сказали духи. Пам'ятаєш?

– А я не відчуваю ніякої смерті! – кричав Убіражара, і невідомо було, кого він хоче переконати: себе, чи Ітапіру.

– Не відчуваєш?

– Ні!

– То ти сліпий і глухий, ботокуде! А я тобі кажу, що ми вже ледве, чи будемо пити ... на святі кавінь...

– А я тобі кажу, – лютився Убіражара, – що ще перед святом кавінья зап'ю вашого печеного морубішабу напоєм з ауаті на святі перемоги над вами!

Один з вартових, обурений такою зневагою, махнув тангвапемою, і була б розкочилася Убіражарина голова, коли б тяжкої зброї не перехопив другий вартовий. Він штовхнув розлюченого ботокуда з такою силою, що той перекинувся на спину, і сказав:

– Буде з нього! А вбивати не смій! Вдариш його – а поцілиш в Кам'яну Рибу. Не можна!.. – і, звертаючись до Убіражари, додав: – Тікай!..

Коли Убіражара, погрожуючи і лаючись, побіг геть, Ітапіра вернувся назад, щоб скінчити перервану нараду племені.

– Я знав, що так воно буде, – заговорив до гваянців, – тому все зтягав позначення Ранка морубішабським знаком. Бо той знак принесе нащадкові сонця не лише почесі, але й небезпеку. І тому знайте ви, піяги і ви, мужі, і ви жінки гваянські: тепер щойно почнеться боротьба. Ботокуди схотять забити останнього морубішабу Соняшної Династії, щоб ми й надалі лишилися безголовими.

– Ми не допустимо того!!! – закричали гваянці. – Ми не дамо нашого молоденького морубішабу!..

– Ми захираємо його за нашими спинами!..

– Так, – погодився Ітапіра, – ховайте його.
 Ранок не сміє виходити з оки і показуватися навіть на окарі.
 – Як?! – запитав Ранок. – Сидіти весь час воці?! Хіба ж я немовля?! Я не витримаю так!..
 Ітапіра ласкаво поклав руку на голову юного морубішаби.
 – Це недовго, сину, – сказав. – Це тільки доти, доки буде живий Убіражара. А я знаю, що нам вже мало лишилося... Будь спокійний і роби те, що я кажу...
 Потім він ще раз звернувся до присутніх:
 – Отже, бережіть Ранка. Я і ще кілька чоловік щезнемо з племені. Про це ботокуди не сміють знати. Зрозуміли?
 – Що?! Щезнете?! Чому щезнете? – посипались тривожні запити.
 – Так треба, – відповів Ітапіра.
 – Тоді ботокуди нападуть на нас!..
 – Ботокуди не сміють знати про це! – з притиском повторив Ітапіра. – Коли б хтось з вас зрадився – навіть дитина – страшну кару зішлю на нього!.. Покищо, слухайте всі Жібою.
 Він найсильніший і наймудріший вояк племені і є братом Квітки – матері морубішаби. А ти, Жібоє, будь твердим! На тебе лишаю плем'я і життя молодого морубішаби. Коли б хтось тільки показав ознаки непокори – убивай на місці, а тіло викидай за частокіл на поживу ботокудам.
 Поки Ітапіра додав останні накази й закінчував раду племені, Убіражара скликав своїх жреців і наказав:
 – Ви маєте говорити з духами! Відверніть від мене смерть і випросіть перемогу над гваянцями.
 Коли того не зробите – погинете всі на муссутрані!
 Що лишилося робити піягам? Вони пішли до окремої оки, розмалювалися, довго завивали різними голосами, танцювали й приносили жертви духам. А коли вернулися, повідомили, що Убіражарі судилося довге життя і перемога над ворогами. Так сказали духи...

МОСЕНДЗ ЛЕОНІД

Мосендз Леонід (1897, м. Могилів-Подільський, Вінниччина – 1948, м. Бльонав, Швейцарія) – український письменник, учений, педагог і викладач, публіцист, перекладач, громадський і культурний діяч. Учасник «Празької школи», співпрацював із «Літературно-науковим вісником» і «Вісником» Д. Донцова. Член управи Видавничого товариства при Українській галицькій армії. Доктор технічних наук.

Емігрував разом з армією УНР у 1920 році до Польщі, а подальша географія така: Чехія, Словаччина, Австрія, Швейцарія.

Автор поем «Вічний корабель», «Каніферштан», «Волинський рік», збірки поезій «Зодіак», сонетів «Юнацька весна», автобіографічної повісті «Засів», збірок оповідань і новел «Людина покірна» та «Відплата», роману «Останній пророк», збірки памфлетів «Диявольні параболі» під спільним з Ю. Кленом псевдонімом Порфирій Горотак, публіцистичні праці «Штайн – ідея і характер», памфлет (під псевдонімом О. Лясковець) «Хвильовий — легенда і дійсність» та ін. Крім того, перекладав з англійської, французької, іспанської, німецької мов. Для дітей написав казки «Ярчик і Юрчик у Карпатах», «Пригоди котика Кікі» (посмертні видання).

Грайте, радісні дзвони

Христос Воскрес!..
 Воістину Воскрес!..
 Стук-стук хрестом... Роздалась навстіж брама.
 Десь морок днів, страсних імлою, щез...
 З осяяного радісного храму
 лине у ніч воскресний спів небес.
 Воскресли й голоси дзвінкі церков

та з вітром весняним на перегони
перекликаються через ліси ізнов
метальних мов лункі потужні тони.
О, Смерте! Де тепер твоє жало?
О, Пекло! Де твоя поділась сила?
Довкола сяйво, квіти і тепло...
Христос Воскрес!.. Тендітний брязк кадила...
Старих хрестів заквітчане чоло...
І жайворонків пісня многокрила...
Ні, ми не вмерли! Лиш тамуєм дих!
Бо він не мертвих Бог, але живих!

Пригоди котика Кікі

(уривок)

Зібралися муринятка
у відвідини до бабки,
до Марієчки дівчини:
подивитись Україну,
до схочу нагостюватись,
з Кікі-котиком погратись,
показать себе усюди,
розказать, як чорні люди
проживають ген-далеко,
де в вирій летять лелеки,
де зубасті крокодили
Причайлись в річці Нілі,
де слони і бегемоти
ходять степом без турботи,
де ричать гривасті леви,
де ростуть до зір дерева,
а в зеленій їхній стелі
верещать мавпи веселі,
й де маленькі муринятка
мають мамцю, мають батька.
10 діток в путь спішило
та одне десь забарилось,
чи хотіло їхати завтра, –
9 сіло лиш до авта.
По дорозі зупинились,
наїлися і напились,
переївсь один небога, –
8 рушило в дорогу.
Як доїхали до ліса –
по грибочки розійшлися.
Заблудивсь один.
В печалі 7 лише подалось далі.
А знайшлись на бережочку –
стали гратися в пісочку.
За горбком одне заспало,
далі 6 помандрувало.
А як мчали через мостик

курці, гусці втяли хвостик.
За це шофера в'язнили,
а останніх 5 пустили.
Як їхали коло Ніла,
зачіпали крокодила;
впав один із них до виру, –
далі їхало 4.
В місті перші були кроки
розбігтися на всі боки.
Десь одне там заблукало,
тільки 3 вже їх зістало.
А коли були близенько – враз
захворіло маленьке –
залишилось у шпиталі,
2 поїхало вже далі...
Та один пустун ледащо
не схотів вперед нізащо,
і до Кікі на утіху
лиш 1, як перст, поїхав.
Це ж чемненьке муринятко
доїхало у порядку,
котик Кікі і Марійка
приняли його удвійку,
зараз в ліжечко поклали,
«сон-дрімоту» заспівали,
а як виспалось чорненьке –
пообідало смачненько:
із м'ясцем чудовий борщик
(був його великий горщик),
була курочка варена,
качка й гусочка печена,
з часником були пампушки,
із шкваринками галушки,
ніжки студженні свинячі
і варенички гарячі,
та й млинці і калачі
(як колеса від теліги!),
варенуха і наливка,
ще й на перчику горілка.
А після була забава:
їм Марійка заспівала,
Кікі теж пом'явкав трішки,
показав як ловлять мишки,
показав як пташенята
із садочка виганяти,
як вмивать пухнате рильце
і як муркати в постільці.
Коли досить нагостились –
муринятко в авто сіло:
«Прощавайте, Бабко й Кікі!
шана й дяка вам великі
за прийняття, за гостину, –

та без краю, без упину
гостювати негодяще:
в гостях добре – вдома краще!»

Кікі за морем

Кікі сів на корабель:
«Прощавай, моя Марійко!
До чужих пливу земель –
годі жити нам удвійку!
Тяжко-гірко тут мені,
замаленькі дуже мишки,
і горобчики дрібні,
і сметанки маю трішки.
А за морем, в чужині,
з молочка течуть там річки,
всюди горбики м'ясні
і сметанкові потічки.
Мишки там, як голуби,
мов ті кури горобчата...
Буду жити без журби,
їсти, пити і м'явчати!»
Ось за морем Кікі. Так
там усе, як чув удома.
І радіє неборак,
потішається сірома,
що налижеться як слід
на сніданочок сметанки
і спіймає на обід
товсту мишку-сіроманку,
на вечерю горобця
величезного, масного...
Час плистиме без кінця
від смачного до смачного.
Над струмочком круть і верть
до сметанки нахилився.
Лапка – ховзь! І шкереберть –
У сметанці опинився.
Ледь до смерти не дійшло!
Виліз Кікі – став зітхати:
«Ах, удома! Там було
лекше з мисочки хлептати,
ніж в сметанковій ріці!»
Але їсти хоче Кікі,
а довкола горобці
і скачуть грубі та великі.
Хап одного Кікі! Ах,
знову скоїлося лихо:
в ніс горобчик дзюбом бах!
Зацвірінькав і на стріху!
Але в котика набряк
ніс умить, як бараболя;
стогне Кікі-неборак,

наріка на щастя-долю
Але голод допіка,
бачить Кікі – он там мишка
величезна і гладка;
підібрався тишком-нишком,
насталевив м'язи – скік!
Але мишка ніби звикла:
відштовхнула Кікі вбік,
засміялася і зникла.
Засмутився Кікі вщерть,
засмутився чорний котик:
хоч і круть, чи хоч і верть, –
порожненький все животик!
Знову сів на корабель:
«Повертаюся, Марійко!
Годі вже чужих земель –
далі житимемо вдвійку!»

МУДРИК-МРИЦ НІНА

Мудрик-Мриц Ніна (1927, м. Львів – 1996, Торонто, Канада; псевдонім Григор Павлокімець) – українська письменниця, художниця-графік, громадська діячка. Член об'єднання літераторів «Козуб» (Канада), член управи Об'єднання українських працівників Готуйсь», «Веселка», «Наше життя» як ілюстратор.

Освіту здобула в Німеччині, з якої у 1952 році емігрувала до Канади.

Авторка творів для дітей «По ягідки», «Намистечко», «Сонячні казки», «Калинова сопілка», «Веселковий рушник», «Легенди», «Дитячий куточок», «Пригоди горішка», «Вогник», віршованих казок «Пригода гордої киці», «Пригоди грибка», «Кіт-зореплавець», збірки колісанок «Світанки і сумерки» та ін.

Пригоди гордої киці

У льоху в куточку – діжка,
З неї сир маленька мишка
Тишком їсть.
Аж знічев'я кицька чорна
В льох закралася проворно,
Мов на злість!
Крадеться в куточок тихо...
Мишко, Мишко, буде лихо,
Утікай!
Кицька скочила зненацька –
Ой пропаца мишка хвацька,
Ось їй край!
Але ж мишка не дурненька,
В нірку скритися швиденько
Повелось.
Киці, що ковтала слинку,
Показала крізь щілинку
Дулю – ось!
«Соромись, за сиру кришку
Захотіла вбити мишку,

Ач яка!
Горда кицю, нема ради,
Похлепчи собі з досади
Молока!»

Сонячні казки (уривок)

Сила усмішки

– Цить! – злякано зойкнув Щедрик і заховався під листком пишної білої троянди.
– Що сталося, що таке?! – загомоніли сонячні промені-братики Щедрика, й зупинили веселу гру.

– Хмара йде. Гляньте, яка насуплена!

Це не була хмара. З білого, чепурного будиночка вийшов у сад маленький хлопчик. Над високим чолом кучерявився світлий чубчик, довгі чорні вії коливалися на бережках великих синіх очей, холодно цвіли рожеві пелюстки уст. Їх ніколи не розтуляла усмішка, й тому гарне личко хлопчика було немов чорна хмара, якої ніколи не торкалося сонце.

– Чому він такий понурий? – питали промінчики.

– У нього наглухо закрите серце, – шепнула біла троянда. – Мати його померла, коли він народився, й не змогла навчити його любові. Усмішка ж розцвітає з любові...

– Ним піклується мачуха. Одягає, годує, навчає, але любові не може йому дати, – сумно розказували незабудки.

– А батенько його? – питали промені.

– У батька багато праці, й він тільки зрідка буває вдома, та й тоді майже не знаходить часу для синочка, – зітхнули мальви біля вікон.

– Сердешний! – жаліли промені хлопчика.

– Слухайте! – заметушився Щедрик. – Так не може бути! Ми мусимо навчити його сміятися, радіти! Ходіть мерщій, порадимось, як це зробити.

Сонячні промені притулились голівками й кілька хвилин завзято шепотіли. Біла троянда сумно похилила чашечку:

– Усмішка й радість розцвітають з любові, а в нього серце наглухо закрите!

Хлопчик байдуже дивився на розкішний квітник, насуплено мовчав і не помітив, як зненацька струмені веселого світла вихлюпнули між квіти, розлились по зеленому шовку трав, іскорками заплюскотіли між листям, і весь сад радісно засміявся.

Бджілка, що саме зачерпнула медку із білої криниці троянди, забриніла:

– Для світла треба відкритого серця; з-з-знайдіть ключі!

– Ой як гарно! Як чарівно! – обізвався веселий голосок від огорожі саду.

Промені оглянулися: невже хлопчик?! Ні, він стояв, як давніше, насуплений і байдужий. Це була дівчинка. Сиділа на огорожі саду й безжурно гойдала ніжками. Личко її горіло щастям.

– Ой як гарно в тебе, як радісно, який ти щасливий! – гукнула хлопчикові.

– Гарно. А як це радісно? А який це – «щасливий»?

Дівчинка зніяковіла.

– Ти не знаєш? Невже? Від радості, від щастя сміється серце. Так, як і тоді, коли матуся голубить і цілує!

– Матуся... в мене немає мами.

Дівчинка мовчки обняла хлопчика й притулилася до нього гарячою щічкою. Від тієї ласки в його холодному серці спалахнув гарячий вогник і щось гарне, тепле розлилося в грудях.

– Ходи зі мною до моєї мами! Вона добра, немов янгол, і вміє всіх любити. Вона й тебе полюбить.

Вони побігли під розцвілу вишню, де стояла молода світлоока жінка. Вона взяла дівчинку в обійми, цілувала, пестила. Коли підвела повіки, побачила хлопчика. Він знерухомів на стежці, дивився очима, повними сліз та туги, й на рожеві пелюстки його уст вперше лягла тень усмішки.

– У нього немає мами, – шепнула дівчинка.

Жінка відсторонила її й відкрила теплі материні обійми хлоп'яті. Уперше в житті відчув він ласку матиного поцілунку й благодатне тепло слів любові.

Сонячні промені лягли віночком на груди хлопчика, туди, де билосся навстіж відкрите серце, й він радісно засміявся. Його сміху злякалися сутінки й припишкли в гущавині. Сад мерехтів веселковою казкою світла.

Коли хлопчик повернувся додому, на його личку цвіла радісна усмішка. Мачуха вперше попестила його щічку, а батько з любов'ю пригорнув до серця.

Чому іскриться сніг

Трапилося це давним-давно, коли на землі вперше настала осінь.

Зів'яле листя встелило землю м'яким килимом, і сонячні промені musiли пролазити крізь сітку нагих гілок, коли хотіли дістатися вниз.

Сонечко натомилося за літо. Воно часто позіхало й найрадше спочивало в постелі з хмар. Пташки відлетіли в вирій, і їхні гомінкі пісні не перешкоджали Сонечкові спочивати. Тишу сколихував тільки одноманітний плюскіт дощу, схожий на колискову, яку співає мама своїм малятам, коли споночіє.

Одного осіннього ранку янгол Божий ходив по землі й мовчки визбирував рештки сонячного тепла й блиску в велику торбу. Сонячні промені ще гойдалися на пожовклих билинах трав і гралися в піжмурки між пов'ялим листям. Вони перелякано дивилися на янгола й несміливо запитували:

– Куди забираєш нас?

– У сонячні тереми, на спочинок.

– Чому?

– Така воля Творця. Земля засинає, їй треба спочити, щоб навесні знову могли цвісти новим життям!

І теплі сонячні промені зникали в янголовій торбі. День похмурнішав, і тільки де-не-де просвічувало скісне холоднувате саяво втомленого Сонця. Янгол залишав його на землі, щоб пригадувало насінню, деревам, звірятам і людям, що Сонце, веселе гаряче Сонце, повернеться з весною.

Услід янголові ходив Приморозок. Моторному й веселому Приморозкові – наймолодшому синкові Зими – жалко було дивитися на посутенілі ліси, поля й оселі. Він відвертав обличчя, щоб не бачити сумних дитячих очей за шибками вікон і взявся прикрашати понурий день білими мережками. Все ж таки в їхній безсвітлій красі не було радощів. Приморозок докірливо глянув на янгола, й хоч знав, що янгол тут ні при чому, що він тільки виконує волю Творця, не зміг вгамувати досади й дихнув холодом на білі долоні Божого післанця. Почав падати сніг. Укривав землю теплою ковдрою. З-за обрію долинуло скрипіння Морозової ходи. Настала така стужа, що сердешний янгол увесь аж тремтів. Він намагався міцно тримати торбу похололими пальцями й поволі почав підніматися в небо.

Пальці в янгола цілком замерзли. Зненацька крайчик торби висковзнув із його долонь, і на сніг посипалися жевріючі іскорки веселого світла.

– Ой! – зойкнув янгол і швидко закрити торбу. В ній залишилося ще все сонячне тепло, але світло сміялося грайливими іскорками глибоко внизу на снігу. Янгол зупинився на хмарці й перелякано дивився вниз. Незабаром в нього на обличчі розцвіла радісна усмішка. Земля була схожа на кралю, одягнену в білу весільну сукню, оздоблену самоцвітами. Хто тільки глянув на неї, мусив радіти.

Янгол залишив світло внизу й поніс Господеві тільки сонячне тепло й свою щасливу усмішку.

Найважча молитва

Світанок примружував очі від гарячих струменів сонячного проміння, що впливали з-за небосхилу на землю. Рання Зірничка докінчувала вимітати сніг віником світла, а бильця трав та листя дерев умивалися в холодній росі й струнчилися до ранішньої молитви.

Сонячні промені метушилися, неначе світлокрилі бджілки, збирали молитви із сердець усього живого на землі, несли їх Всевишньому. Господь чекав молитов, щоб справедливо розподілити ласку любові поміж своїми живими створіннями.

Два промені-друзі Зорянко та Світланко забарилися трішки. Ледве встигли погасити останні зорі на небосхилі й тепер летіли плече у плече й шукали молитов, щоб занести їх на небо. Заглянули у велике вікно просторої будівлі, й Світланко поспішно загомонів:

– Цю молитву понесу я! Вона з важливих та важких. Господь зрадіє нею!

Промінчик залетів у багацьки влаштовану кімнату. У кутку на м'яких подушках клячав товстий, пишно одягнений чоловік і бив поклони перед іконою в золотих рамах. Світланко підхопив довгу й гарячу молитву на прозорі крильця й майнув у височінь.

– А що ж я понесу? – зажурився Зорянко й запопадливо почав розглядатися по довкіллі.

До огорожі багацької будівлі притулилася убогенька хатина. До маленької шибки її вікна тулилося бліде хлоп'яче личко. Він також молився, але його молитва була коротка, без вишуканих слів. Хлопчик не клячав і не бив поклонів.

– Не варто трудитися, – подумав Зорянко. – Ця молитва така коротка й убога, що з нею впораються й найслабші крильця. Пошукаю якоїсь важкої... – і промінчик полетів від вікна хатини.

Незабаром Зорянко знову зупинився біля убогого віконця. Йому не поталанило знайти помітнішої молитви, бо промені вже всі понесли на небо.

Зорянко заглянув у кімнату хатини й завмер. На постелі лежала недужа жінка. Очі її горіли від гарячки, а спалені уста з мукою прохали: «Води!».

Хлоп'я метнулося від вікна й підбігло до хворої з глечиком холодної води. На устах хлопчика ще тремтіли слова молитви, а очі його були повні сліз.

Зорянкові стало важко на серці:

– Не плач, – шепнув він і притулився до блідої щічки хлопця. – Я візьму твою маленьку молитву й понесу Господеві!

Ранок переливався струменями сонячного проміння. Воно пронизувало простір і несло Господеві земні молитви. Попереду всіх летів Світланко, а Зорянко линув на самому кінці. Друзі-промені спостерігали лет Світланка й Зорянка та вельми дивувалися:

– Гляньте, яка багата Світланкова молитва, аж переливається проханнями про гроші, достаток, шовки, самоцвіти, урожай, успіх і... чого там ще немає!

– Важко буде йому долетіти до Бога й донести все це добро.

– Важко? Та ж він перед веде й крила його цілком не втомлені!

– А друг його Зорянко на самому кінці, й молитва в нього така маленька!

– Тільки одне прохання в ній: здоров'я недужій неньці та й подяка за благословення Боже, за доброту людську, за хліб та хатину вбогу...

– Все ж таки важко Зорянкові, ледве ворушить крильцями, останній летить.

Усі молитви лежали вже у стіп Господніх, коли задиханий, докраю втомлений Зорянко поклав свою маленьку молитву в ласкаві долоні Божі. Господь не дозволив відпочити знеможеному промінчикові. Його першого поблагословив і поклав на його крильця радісну усмішку Своєю й благодать любові Своєї, щоб відніс їх в убогу хатину блідолицького хлоп'яти.

Ще ніколи не носив Зорянко такого безмежного тягаря на крилах, але в серці в нього було так багато щастя й воно цвіло такою нездоланною силою, що промінчик цілком не відчував втоми. Поспішав, щоб блідолиций хлопчик не ждав довго на світлу ласку Божу.

Світанки і сумерки

(уривок)

Ранок

Сонечко світле,
Прийшло в хатину,
Щоб привітати

Нашу дитину.
Принесло в дарі
Проміння жмінку,
Поцілувало
Нашу дитинку.
Радість розквітла
З променю жмінки,
зарожевілось
Личко в дитинки.

Княжна дрімота

Листячко злате з гілом спадало
Княжній Дрімоті стежки встеляло.
Ходила княжна теми стежками
з подружечками із Пісеньками.
У кожну хату стали глядіти
Стати питати: «Чи є тут діти?»
Знайшли дитятко в нашій кімнаті
Княжна Дрімота й Пісні крилаті.
Взялися казку йому казати
Замкну повіки, став засипляти.

Бігла Мишка

Біла мишка по кімнаті.
А-а-а,
Погубила сни патлаті.
А-а-а.
Сни в колиску посідали
І дитинку колихали.
А-а-а.
Бігла мишка по кімнаті.
А-а-а
Та й шукала сни патлаті.
А-а-а.
Сни сховались під перинку,
Полюбили так дитинку.
А-а-а.

Люлі – люлі

Люлі – люлі,
Зіроньки – моргнули.
Крізь шибку заглядають,
Чи спить дитя питають.
Люлі – люлі,
Зіроньки – моргнули.
Дрімоту – молодичку
Привели у світличку.
Люлі – люлі,
Зіроньки – моргнули.
Колискову співали
Дитятко вколихали.

НАРІЖНА ІРИНА

Наріжна Ірина (1902, Полтавщина – 1978, Австралія) – поетеса.

У 1939 році емігрувала до Польщі, потім Австрії, згодом до Німеччини. З 1949 року – в Австралії.

Друкувалася у періодиці «Напередодні», «Дажбог», «Вогні». Автор збірки віршів «Настрої», творів для дітей «Як зла цариця предоброю стала», «Казка про трьох ведмедиків», «Як Панас на узліссі кізку пас».

Як зла цариця предоброю стала

Діти скінчили веселую гру,
Ну бо просити бабусю стару:
«Казочку, бабцю, ти нам обіцяла,
Як зла цариця предоброю стала, –
Вчора казала її ти над вечір...».
Тихо всміхаються очі старечі;
Любить бабуся онуків своїх, –
Як же не вволити воленьку їх?

Лагідно голос її забренів:
«Слухайте ж пильно бабусиних слів!
Слухайте пильно, коханії діти:
Казка вас дечому може навчити!».
Бабця замовкла на мить, на хвилину,
Пестить рукою голівки дитинні,
Тихо-тихенько сидять пустуни,
Лиш оченята благають: – почни!

Довго не мусіли дітоньки ждати,
Стала бабуся їм казку казати:
«Ген десь за морем, чужа є земля,
Мали там люди свого царя.
Цар у палаті з царицею жив,
Чуле мав серце, свій нарід любив;
В цілому царстві не скривдив нікого, –
Наче до батька, йшли люди до нього.

Та не такою цариця була!
Завжди сердита, свавільна та зла...
Ще не зумів їй ніхто догодити –
Як же такую царицю любити?..
А її примхи, її забаганки! –
Люди замкові від самого ранку
Мовчки терпіти тяжкий її гнів:
«Ліпше не жити!» – з них кожний волів.

Раз та цариця гуляти пішла,
І непомітно до лісу зайшла;
Ліс був великий, густий, таємничий –
Лячно робилось жорстокій цариці!
Вже повертати до замку хотіла,

Та по дорозі бабусю зустріла:
Згорблена, зморщена – зовсім мара, –
Руки худії на костур спира...

Ось зупинилася, далі не йде.
Дума цариця: «Чого вона жде?».
Повна відрази до неї підходить,
Гнівного ока з старої не зводить.
Але бабуся всміхнулась привітно
І мовить до неї: «Ах, бідна ти, бідна!
А, якби мала ти сонячний цвіт.
Слову твоєму корився б весь світ!».

Дивно цариці від бабиних слів,
В серці змагались цікавість і гнів.
Врешті цариця бабусю спитала:
«Слухай, стара, чи ти правду казала?
Де, в яких землях, знайду я ті квіти?
Мушиш мене цьому зараз навчити!
Лиш одурити не здумай мене:
Кара тяжка тебе, знай, не мине!».

Мовить спокійно бабуся сумна:
«Чистим душею і смерть не страшна!
Правду тобі не боюся сказати:
Тяжко, царице, ті квіти дістати,
Бо не ростуть вони в нашому краю,
Навіть за морем ніде їх немає;
В сонячнім царстві ті квіти цвітуть,
Людям незнана веде туди путь!».

Низько вклонилась: «Шукай їх сама!»
Й зникла з очей десь – і сліду нема.
Дума налякано злая цариця:
«Певно, була це якась чарівниця!».
З лісу виходить, спішиться в палати,
Може, в царя вона зможе дізнатись,
Хто б тії квіти принести їй міг
З краю, куди ще немає доріг...

Тяжко замисливсь збентежений цар:
«Ні, не обійдеться діло без чар!
Як же дорогу до сонечка взнати,
Сонячні квіти наважитись рвати!
Знаю, не знайдеться в краю нікого,
Хто б зголосився до чину такого!
Краще, царице, про все це забудь:
В сонячне царство незнана ще путь!».

Каже так цар – на царицю глядить, –
Гнівом скипіла цариця в ту ж мить:
«Сонячні квіти я мушу дістати!

Хочу сама над всіма панувати,
Світ лиш моїй мусить волі коритись,
Все – лиш по слову моему робитись!
Як не дістану ж – о, знай, що тоді
Будь неминуче великий біди!».

Цар налякався царициних слів:
«Ах, і без того ввесь нарід терпів!
Ах, і без того скрізь сльози лилися –
Примхи цариці в знаки всім далися!
Треба цариці вволити волі,
Край рятувати від горя-недолі!».
Гірко цареві від всіх отих дум,
В серці турбота, неспокій і сум...

Шле цар по краю своїх посланців:
Кожен хай прийде, хто б тільки схотів
В сонячне царство дороги шукати,
Сонячних квітів цариці нарвати.
Царську дістане за те нагороду,
Спокій здобуде цілому народу!
Тижні минають – ах, марно цар жде!
Певно немає охочих ніде...

*

Ждала й цариця, але під кінець
Їй, повній гніву, ввірвався терпець!
Крикнула знов, аж здригнулись палати:
«Сонячні квіти я мушу дістати!
Доки ж вони ще мій зір не леліють –
Зникне хай все, що цвіте – зеленіє!»
Знищити квіти цариця велить, –
Пусткою стали садки в одну мить...

Знову гінців цар по краю послав,
Знов нагороду – ще більшу – давав...
Знову даремно цариця чекала,
Й в злості безсилій вона наказала:
«Доки не матиму сонячних квітів
Мусить весь нарід в жалобі ходити,
Мусить зректися музики, пісень!» –
Темною ніччю став радісний день.

В серці цариці ще більшая лють,
Злість і жорстокість життя не дають;
Сохнути, в'янути стала цариця,
День їй не день, і вночі їй не спиться.
Втретє гінців своїх цар посилає, –
Втретє він марно охочих чекає.
Вже від турбот, від журби постарів,
А догодити цариці не вмів.
Хилиться журно його голова...
Злая ж цариця, хоч ледве жива,

Ще не забула своєї погрози:
І полилися пекучії сльози
В кожній хатині, по цілому краю –
Сльози безсилового горя, відчаю;
Хтіла цариця в них гнів свій втопить, –
Голодом стала свій нарід морить.

Люттю цариці цар змучений вкрай:
«Боже загинути людям не дай!».
Молиться палко щодня він, щоночі,
Вірою в нього сповняються очі:
«Ти, що з нічого зміг світ сотворити –
Лютій цариці навчи догодити,
Вволити волю її поможи –
Людям дорогу до сонця вкажи!».

*

Раз цар на ганку палати сидів,
Тяжко зажурений, сумно глядів,
Як у садку, замість квітів пахучих,
Пнуть будяки своє листя колюче,
Як всі стежки поросли лопухами, –
Й дума: «І з цілим народом те ж саме
Хоче жорстока цариця зробити;
Знищити всіх – край могилами вкрити!»

Впину не знає царицина люті!».
Гірко цар плакав від болю – жалю.
Довго сидів так з своїми думками,
Бога благаючи: «Змилуйсь над нами!».
Й бачить нараз, ось підходить до нього
Дівчинка мила. З обличчя блілого
Дивляться пильно очиці сумні:
«Царю, по квіти дозволь йти мені!».

Цар з несподіванки довго мовчав,
Лиш по хвилині малу запитав:
«Звідки приходиш ти, люба дитино,
Так неочікано в тяжку годину?
Як ти до сонечка хочеш дістатись,
Сонячні квіти знайти-відшукати?
Й хто тобі в серце відваги налляв
В замок до мене дорогу вказав?».

Мовить тихенько дівчина мала:
«Царю, я знаю, недоля яка
Край наш веселий розпукою вкрила,
Кожнеє серце відчаєм повила!
Знаю, що сльози у кожній хатині
Ллються з очей і старим, і дитині,
Сльози ті, царю, до Господа йдуть,
Скаргу на злую царицю несуть...

Царю, у мене матуся була,
Там, он за лісом, зо мною жила.
Хоч уже здавна вона хорувала,
Все ж ще шиттям на життя заробляла.
Люди ходили до неї щоднини –
Завжди був хлібець у нашій хатині.
Але як голод у краю настав –
Кожний матусю тоді обминав.

Хліба ні крихітки вже не було –
Мати з торбами пішла на село...
Ах, ні одного двора не минала,
Вже не для себе, для мене благала!
Але ніде не дали їй нічого,
Кожен казав – діти в мене самого!
Мати вернулась додому в сльозах,
Серце моє оповив тоді жах.

З жахом я, царю, забила на піч,
Чула, як мати ридала всю ніч,
Як на долю свою нарікала,
Як злу царицю вона проклинала,
Як у розпучливім, грізнім відчаю
В небо кричала, що сил вже не має...
Чом, о чому не могла я заснуть,
Щоб тих прокльонів жахливих не чуть?

І лиш під ранок здолав мене сон...
Сниться мені: ось крізь шиби вікон
Сонячне в хаті проміння засяло,
Й вмить чарівною красунею стало.
Тихо лежу я, рухнутись боюся,
Все на красуню незнану дивлюся,
На її усміх ласкаво сумний,
На її одяг, мов сонце ясний.

Що це? До мене підходить вона,
Гарна, мов рожа, мов ранок ясна!
Ніжно до себе мене пригортала,
В очі дивилася й так промовляла:
«Дівчинко мила, голубонько люба,
Мушиш свій край врятувати від згуби;
В сонячне царство ти мушиш піти,
Сонячних квітів звідтіль принести

Різні дороги до сонця ведуть,
Я ж покажу тобі певную путь;
На, ось візьми цей моточок шовковий
Він проведе тебе в край той казковий;
Йди лиш за ним, як він буде котитись, –
З ним ти не мушиш нічого страшитись,
Ані вогню, ані вод глибини –

Знай, що для тебе вони не страшні!

Вранці ж, лиш встанеш, до замку спішишь,
Там ти цареві в цю ж мить зголосись,
З ним у палати ти підеш високі, –
Мусить сказати він цариці жорстокій,
Щоб свої примхи вона вгамувала,
Людям спокійне життя обіцяла:
Хай тиха радість розгоститься скрізь
Замість теперішніх горя та сліз.

Тільки тоді стане легка та путь
В царство, де сонячні квіти цвітуть».
Тихо схилилась, всміхнулася знову
Й променем зникла красуня чудова...
Я ж пробудилась від сну чарівного –
Ах, ще в житті я не мала такого!
Бачу – й моточок шовковий лежить...
Кличу матусю — матуся мовчить.

Скочила з печі, до неньки спішусь,
З жахом в поблідле обличчя дивлюсь:
– «Мамо, матусю!» – даремно гукала –
З болю-жалю моя мати сконала.
О, світ зо мною тоді заточився,
Камінь на душу важкий навалився.
– «Матінко, мамо!» – гукала водно,
Сонце ж всміхалось промінням в вікно, –

Тут я згадала свій сон чарівний,
Те як страждає наш край дорогий,
І скільки сліз вже пекучих лилося,
Скільки прокльонів до неба неслося...
Глибоко в серці я горе сховала
Й швидше до замку твого поспішала.
Царю, про все вже ти знаєш тепер...».
Болісно голосно дитячий завмер.

Цар непорушно без слова сидів.
Серцем за горе дитяче болів.
Думає має він: «На врятування краю
Піде дитина, підбита відчаєм.
Піде, обтяжена болісним горем,
В край невідомий, за ріки, за гори:
Піде в нікому невідому путь.
Щоб втихомирить царицину лють.

Щоб її гнів від людей відвести,
Край від голодної смерті спасти».
Лле надія на ліпшу долю
Смуток тяжкий розігнала поволі.
Бачить цар – радість скрізь знову панує,

Знову пісні він веселії чує,
Бачить усмішки щасливі, ясні –
Й ллються з очей йому сльози рясні.

«Царю, часу дорогого не гай,
Довго й без того страждає наш край!».

Тихо дитина до нього шепоче,
Серденько пташкою в грудях тріпоче,
Цар мов від сну чарівного збудився.
Глянув навколо, з стільця свого звівся,
Й швидко з малою в палати іде:
«Горя не буде віднині ніде!».

Цар злій цариці про все розповів –
В серці ж її лютий гнів закипів.
Каже безжалісно грізна цариця:
«Волі чужій я не буду коритися!
Не обм'ягчать мене жалісні сльози.
Не залякають прокльони-погрози
Доки не матиму квітів ясних.
Не відступлюся від слів я своїх!».

Очі в цариці – жорстокість і глум.
В серці царя – безнадійність і сум.
Думає цар: «Не позбутися лиха!»
Але говорить дівчинонька стиха:
«Царю, не час сумувати –
Долі сліпій – годі більше коритись
Буде нелегка дорога моя,
Але до сонця дістануся я!».

*

Сонечко світить, ясніє блакить,
З вітром у долі трава гомонить,
Маками вкрилась, волошками синіми,
Широко стелить гаптовані килими...
Котиться звільна моточок шовковий
Через лани, через гори, діброви;
Вказує дівчинці певную путь
В край той, де сонячні квіти цвітуть.

Так натомились вже ніжки дрібні,
Втомлено дивляться очі сумні.
«Тільки хвилину б одну відпочити,
Зморені ноги в водиці змочити!».
Але, не знаючи, що то – утома
Стелиться нитка кудись в невідоме...
Далі, все далі моточок котивсь,
Пики нарешті під лісом спинивсь.

В лісі так гарно, такий холодок!
Онде між каменем в'ється струмок,
Сріблом-кришталями грає водиця,

Кличе до себе – схилися напиться!
Ягід червоних не злічиш під листом,
Мов хто розсипав коралі-намисто.
Дятель десь в дерево дзьобиком б'є,
Сива зозуля на дубі кує...

Вабить струмочок до себе, манить!
Зморені ніженьки босі в ту ж мить
Хлюпнули в воду: краплини, мов перли,
Бризнули вгору и на травах завмерли.
Ніжки в водиці давно відпочили,
Й дівчинка знову, набравшись сили,
З квітів віночок собі он сплела
Й знов за моточком шовковим пішла.

День так минав. Літній вечір спадав,
Смуток тихесенько землю вгортав,
Сонце останнім всміхалось привітом,
Золотом щирим горіло крізь віти
Білих берез і осик срібнолистих,
Лагідно пестило квіти барвисті,
Ніби казало: «Добраніч, прощай...».
Звільна за темний ховаючись гай.

Небо сіріло, і скоро по тім
Зірка вечірня займалась на нім.
В тую ж хвилину моточок шовковий
Враз зупинявся, по волі казковій.
Дівчинка ж клалась мерщій відпочити,
Сили свої тихим сном підкріпити,
Чи то в степу на шовкову траву,
Чи під кущем десь в заснутім гаю.

*

Вже не один минув тиждень, не два,
Як в невідоме дівчина пішла.
Ледве ступають вже ніженьки босі,
Вітром посікло шовкові коси,
Личко обвітрилось, геть засмалилось
Сині очиці так журно дивились, –
О, яка довга, тяжка яка путь
В край той, де квіти незнані цвітуть!

В серце дитяче, зневірене вкрай,
Звільна вкрадались розпука й відчай.
Все ж вона йшла за моточком шовковим,
Кроком непевним, знесиленим, кволим,
Аж у незнанім краю опинились, –
Там біля синього моря спинились.
Ах, як хвилює, приваблює зір
Вільний, незміряний, синій простір!
Враз десь поділись і втома, і біль!
Бачить дівчина – з морських отих хвиль,

З білого шуму, мов ніжна ліля,
Ясна красуня виходить до неї.
В косах краплини їй перлами грають,
Блідозелена тканина вкриває
Стан її ніжний, високий, гнучкий, –
Дивно дитині: не сон це який?

Але вже вийшла красуня з води.
Дівчинку кличе до себе: «Ходи!
Моря глибин ти не мусиш страшитись,
З нами й моточок твій буде котитись
В пишні палати царині морської
Прийдеш, дитино, щасливо зо мною!
Сестри-русалоньки там тебе ждуть,
З моря на той бік тебе проведуть.

Ну бо ж ходім!» – та й за руки бере,
В море безкрає дівчину веде.
Лячно дитині, бо море глибоке!
Але запінені хвилі широкі
Вже піднялися й поволі накрили,
Синім простором дівчиноньку милу,
Й знов, безтурботні, продовжують путь;
Знову об скелі на березі б'ють.

*

Боже, як дивно в морській глибині!
Дума дівчина – вода це, чи ні
Легким покровом її обгортає?
Чом же сухим все на ній залишає?
Стелиться, стелиться нитка шовкова,
Поруч дівчини – красуня чудова,
Безліч незнаних навколо тварин,
Цілі сади невідомих рослин...

Так все цікавить дитину малу!
Може б, красуню спитать чарівну.
Що то за кущики, білі й червоні,
Там он ростуть, мов тернина при полі?
Зіроньки, мушлі – великі й маленькі,
Дивно рогаті, а там – ті кругленькі,
Рибки блискучі — їх хто золотив?
Ніби в тій казці, на дні морським див!

От поспитати б – все дума мала,
Але мовчить, і питать – не пита.
Довго так морем незнаним, казковим
Йшли вони вслід за моточком шовковим.
Чом же, чому він не котиться далі?
Й що це за сходи, неначе з кришталю?
Звідки цей ніжний, нечуваний спів
Тихо-тихесенько враз забренів?

Стала красуня, й дівчина стоїть, –
Спів усе ближче, все ближче звучить,
Звуки чаруючі ніжно лунають, –
Ах, то напевно русалки співають!
Так, он ідуть вже, за руки взялися,
Коси шовкові в воді розплелися,
В них ясним квітом коралі цвітуть,
Наче ті маки, що в полі ростуть.

Ось зупинились на сходах ясних,
Лагідний спів їх поволі затих.
Стали півколом, веселі, вродливі,
Ніжні, мов піна, мов казка вабливі.
З них щонайкраща вперед виступає,
Дівчину щиро так, мило вітає,
Потім за руки дитину бере,
В царські палати з собою веде.

Ах що за розкіш в палатах отих!
Скільки скрізь перлів, коралів ясних...
Ось увійшли вони в пишную залю –
Стіни в ній, стеля, підлога – з кришталю,
А посередині грає-іскриться
Трон рубіновий морської цариці.
Дев'ять русалок-прислужниць стоїть,
Мовчки цариця на троні сидить.

Дівчинка мила на неї глядить –
Може, це сон, і вона лише спить?
Але вже встала морська цариця,
З тихим привітом до неї спішиться,
Ніжно цілує, голівоньку пестить,
Каже русалці-служниці принести
Келих якогось чудного питва
Й, давши дитині напитись, – пита:

«Певно, втомила тебе довгая путь?
Сядь, відпочинь – ось русалки прийдуть
З піснями, жартами, радісним сміхом, –
Смутку не знають, не відають лиха;
В нас сумувати не вільно нікому!
З ними забудеш і ти свою втому;
Рибки блискучі приплинуть в ту ж мить,
Будуть тебе розважать – веселить!»

Каже дівчина цариці тоді:
«Вдячна всім серцем, царице, тобі!
Вдячна, що й словом того не сказати,
Але не можу, не смію чекати!
Біль і неспокій гнітить мою душу,
Скорше дістатись до сонечка мушу
Щоб чудодійних тих квітів нарвать,

Край свій від горя-бід рятувать.

Чом лиш ті квіти у нас не ростуть?
В сонячне царство така довга путь!».

І залилися сльозами очиці.
Втім забренів тихий голос цариці:
«Щасною та мусить бути країна,
Де народилась така дитина!
Вже недалеко до сонечка, знай –
Тож свого серця журбою не край,

Звідси русалки тебе проведуть,
В царство вогню ще лежить твоя путь.
Підеш ти знов за моточком шовковим,
Через лани, через темні діброви...
Дам я тобі чарівні черевички,
З піни морської, легкі, невеличкі,
Щоб твоїх бідних, натруджених ніг
Лютий і огонь доторкнутись не міг.

Ще й оці шати з собою візьми,
Щоб від вогню там тебе берегли;
Ткав павучок їх, як ранішні роси
Перлами крили розлогі покоси,
Та ще тоді, як вечірні тумани
Білим серпанком спадали над ланом –
Вогкість небесну до них він ввіткав,
Тим чарівної їм сили надав.

З ними в вогні не зазнаєш бід –
Сміливо ж в путь, моє серденько, йди!».
Так промовляла морська цариця,
А пустотливі русалки-сестриці
З сміхом дівчину зустріли на сходах –
І попливли на запінених водах
Вслід за моточком, що знову їх вів,
В той бік, де берег далекий яснів.

*

Наче в тій казці минав-линув час!
Сонце за гори сідало не раз,
В хмарах вечірніх проміння ховаючи,
Золотом чистим їх наскрізь проймаючи,
І недосяжні тріпочучі зорі
Сили не раз вже на небі прозорім –
Й ранок рожевий не раз цілував
Гори високі й стеблиночки трав.

Шлях в невідоме все далі стелився,
Звільна моточок по ньому котивсь:
Дивний неспокій окутав дитину, –
Але нарешті узріли країну.
Де розлилося вогнистє море...

Острах дівчину ось-ось переборє,
Серденько б'ється, темніє в очах,
Душу стискає розпучливий жах...

Але за шати згадала свої –
І за хвилину була вже в вогні...
Полум'я злісно сичало, шипіло,
Знищити ніби дитину хотіло;
Хвилі шуміли навколо вогненні,
Кидались грізно, неначе шалені,
Та, переможені, втишились знов
Їх поборола велика любов!

*

Щасно вогниста закінчилась путь!
Сонечко сяє, і квіти цвітуть,
Ніжно хвилюються трави шовкові,
Там в далині он – синіють діброви,
Й гори високі, укриті лісами,
Землю простору ріднять з небесами.
Далі все стелиться нитка тонка,
Стежки до сонця невпинно шука...

Так до стрімкої дістались гори –
Певно, ніхто не ходив ще туди!
Сонця яскравого буйне проміння
Клало цілунки на дике каміння,
Дотиком ніжним його золотило, –
Темні ж розпадини грізно чорніли.
Стежки якої – ніде й не шукай!
Серце дитяче знов тисне відчай.

Та зупинитись моточок не хтів –
Стелиться нитка між диких кущів,
Прірви-безодні щасливо минаючи,
Вгору, все вгору, – немов поспішаючи
«Ах відпочити б, не маю вже сили..?».

Ледве ступає дівчинонька мила,
І червоніє, мов маковий квіт,
Ніженьок босих скривавлений слід.
Довгим нестерпно здавався їй час...
Сонячний промінь за обрієм згас,
Небо вечірне поволі сіріло,
Перші зірки вже на нім миготіли,
Й місячне сяйво, срібليсто прозоре.
Пестило ніжно замріяні гори –
Але моточок без впину котивсь,
І лиш на самім верхів'ї спинивсь.

Нитка шовкова без руху лежить,
Журно дівчина круг себе глядить...
Скрізь бовваніє каміння велике,
Сіре, шорстке, непривітливо дике, –

Ані травиці, ні моху м'якого!
Навіть торішнього листу сухого
Й сліду не знайдеш, не з'очиш ніде!
Де ж відпочити дівчиноньці, де?

Дике каміння це – чим устелить?
На ніч голівоньку – де прихилить?
Ніжки скривавлені чим бо обмити?
Вустоньки спрагнені – чим прокропити
Й сльози гарячі з очиць полилися,
Руки дрібненькі до зірок звелися:
«Знаю я, вірю – Ласкавий Єси:
Витримать дай мені, дай мені сил!»

Вітер слова ці в разок нанизав,
В небо безкрає на крилах помчав...
Бачить дитина – ось тихо-тихенько
З неба зсувається хмарка маленька,
Нижнім серпанком каміння покрила,
Манить в обійми дівчиноньку милу.
Мить – і полинули, наче вісні
В небо далеке, де зорі ясні.

Місяць усміхнений їх привітав.
Дальшу дорогу до сонця вказав
Зіроньки ж чисті, мов очі дитини,
В путь їм промінням мінливим світили.
Линула хмарка небесним простором
В сонячне царство — все вгору, та вгору,
В край той незнаний, в той край чарівний,
Де розцвітає квіт сонця ясний.

*

В сонячнім царстві скрізь спокій і тиша,
Тільки вітрець сонні квіти колише,
Та крізь серпанок рожево-прозорий
Сяють далекі тріпочучі зорі, –
В білих палатах яскравого сонця
Білі завіси закрили віконця;
В білій колісці там сонечко спить,
Сни золоті свої радісно снить.

Як же дитині дістатись туди?
Сонечко ясне не вільно будить!
«Треба хвилинку якусь почекати –
Довго не буде вже сонечко спати, –
Дума собі так дівчинонька мила
І на віконця глядить несміливо
Та на зачинені двері оті,
Що не пускають в палати іти.

Скільки там ждала, не знає й сама:
Десь розійшлася рожева імла,

Зорі поблідли на вранішнім небі,
Їхнього сяйва землі вже не треба;
В білих палатах розкрились віконця,
Й перші промені ясного сонця
Золотом сяйним залляли простір
Ніжним цілунком торкнувшись гір.

Двері розкрились нараз золоті...
Птах яснобарвний на небо злетів?
Ні! Таж то сонечко сходами сходить!
Дівчинка зору свого не відводить,
Руки до серденька тисне тремтячі,
І з її вустоньок ніжних, дитячих
Лине благання без краю сумне:
«Вислухай, вислухай, світле, мене!

Прошу, о зглянься на бідний наш край,
Людям невинно загинуть не дай!
Поміч подай нам в нестерпному болю,
Злої цариці дай вволити волю,
Й квітку, нікому у нас невідому,
Дай принести мені звідси додому, –
Щоби цариці жорстокої гнів
Люду нещасного більш не гнітив!

Визволь наш край від страшної біди...».
Сонечко ясне говорить тоді:
«Не побивайся голубко-дитино,
Край твій у горі тяжким не покину:
Дам тобі білу, сонячну квітку –
Вічно цвістиме — взимі як і влітку,
Ще цеї квітки не знає земля –
Цвіт милосердя – тій квітці ім'я!».

В пишний садок свій дівчину веде –
Скільки тут квітів незнаних цвіте!
Ось де рожеві, мов ранок майовий,
Там золоті, наче зорі чудові.
Сяють від зірок вечірніх ясніше!
Білу ж квітку, від снігу білішу,
Сонце зриває дитині малій:
«Сонячний дар цей – країні твоїй!

В край свій, дитино, щасливо вертай,
Цвіт милосердя цариці віддай,
Злою не буде вона вже ніколи!».
Та ніжно дитину цілує у чоло,
Й, любо всміхнувшись, сонечко красне
Ціле промінням вгорнулося ясним
В небо, де зорі потомлені сплять.
Й тихо полинуло ранок вітять.

З сонячним цвітом дівчина мала
В пишнім садку залишилась сама.
Бачить – знов хмарка наблизилась біла,
Ніжно її обгорнула-повила,
Й знову, як перше, небесним простором
Линула вниз, де виднілися гори,
Води синіли й темніли поля,
Де їх чекала з привітом земля.

*

Тихо-тихенько спустились на лан.
Хмарка, мов ранішній легкий туман,
В сонячнім сяйві десь зникла, розтала.
Дівчинка мить ще якусь так стояла,
В тихій задумі круг себе дивилась –
Край її ніженьок знов простелилась
Нитка шовкова, й показує путь
В царські палати, де всі її ждуть.

Тихо за нею дівчинонька йшла,
В руцях маленьких цвіт сонця несла.
Широко стелиться зоране поле,
Он при межі дві високі тополі
В небо підносять струнки свої віти,
Листям осіннім пожовклим укриті,
Й ніжні берези, он там в далині,
В променях сонця горять, мов в огні.

В шати осінні прибрався весь край,
Золотом пишнім горить-сяє гай,
Там, біля ставу, он верби похилі
Золото чисте на воду ронили,
Й білі осики, тріпочучи листом,
Землю мереживом крили сріблестим.
В ранішнім небі ні хмарки нема –
В край свій вертає дівчина мала.

Вже недалеко й до царських палат...
Там перед замком розкинувся сад –
Скільки в нім перше було різних квітів!
Рожі, троянди – найкращі на світі,
Айстри рожеві, фіялкові, сині
Слалися килимом барвним, осіннім,
Пусткою віс від нього тепер,
Навіть спів птахів у ньому завмер.

Тільки сова у нічній тишині
Десь заригає-кричить в гущині...
Й болісно стислося серце дитяче,
Сині очиці вже мало не плачуть,
Руки міцніше цвіт сонця тримають, –
Дівчина мила чимдуж поспішає
В царські палати. Ще крок... іще мить –

І перед нею цариця стоїть!

Бідна дитина злякалась, тремтить,
В грізне обличчя без слова глядить.
Люта ж цариця з усмішкою злою
Цвіт милосердя хватає рукою:
«Ах, не даремно тебе я чекала!
Правду напевно та баба казала:
Я, лише я, маю сонячний цвіт –
Слову моему скориться весь світ!».

В пишні палати вертає вона...
Дівчина ж мила лишилась сумна,
Знов у напруженім довгім чеканні,
Руки сп'ялися в гарячій благанні:
«Боже великий, хай станеться чудо!
Хай свої примхи цариця забуде,
Хай втихомирить, приборкає лють,
Щоб не страждав більш знесилений люд!».

Грізна цариця без руху сидить,
Мовчки на сонячну квітку глядить,
В серці її, злої радости повнім,
Звільна росло почуття невимовне,
Душу окутало сумом гнітючим,
І полилися враз сльози пекучі
З карих очей її й стогін тяжкий
Зойком відбився в палаті ясній.

Серце цариці змінилось в ту мить.
Хоче цариця свій нарід любити
Хоче всім рідною матір'ю бути.
Хоче, щоб люди зуміли забути
Час той, коли ще вона була злою, –
Більше ніколи не буде такою!
В серці її цвіт любови розцвів,
Витиснув з нього жорстокість і гнів.

Сонячну квітку цариця взяла,
З нею в передні покої пішла.
Ось увійшла до просторої зали –
Там з хвилюванням на неї чекали
Дівчина й цап, і замкові люди
Й кожен з них думав: «Чи ж здійсниться чудо?».
Та, лиш цариця до зали ввійшла.
Радість безкрая їх всіх обняла.

Погляд цариці привітний, ясний
Ніжно спочив на дівчині малій,
Сльози рясні її очі залляли
Як до дитини вона промовляла:
«Дай пригорну тебе, дівчинко люба,

Ти врятувала свій край від загуби!
Хочу, щоб люд наш щасливий був знов,
Хочу, щоб скрізь панувала любов.

Замість страждання, і болю, і сліз
Щастя ясне хай розгоститься скрізь!
Цвіт милосердя ж, цвіт сонця ясного,
Волю мою хай хоронить від злого..?».

Пестить цариця голівку дитячу
Й голос її, так незвичко тремтячий,
Нагло ввірвався: «О, як я могла?!».
Й тиша на залі нараз залягла.

Слів не забула цариця своїх:
Голод в тім краю давно вже утих.
Люди й не згадують давніше горе,
Їхні лани, мов широкєє море,
Скільки доглянеш – ген хвилями грають,
Співи щасливі навколо лунають,
В них вихваляють дівчину малу
Й добру царицю – колись таку злу...

*

Лагідно голос старечий бринів:
«Слухайте ж, любії, бабиних слів:
Хто цілим серцем свій нарід кохає,
Той для врятування рідного краю
Сміливо піде й по сонячні квіти, –
Завжди це знайте, коханії діти!».

Тихо-тихенько сидять пустуни –
Бабиних слів не забудуть вони.

НАРКЕВИЧ НІНА

Наркевич Ніна – українська письменниця в діаспорі, про життєвий і творчий шлях якої не згадується в жодній еміграційній періодичній пресі, де вона виступала з творами для дітей. За період 1950–70-х рр. опублікувала цілу низку віршів і оповідань у журналі «Наше життя».

Киця-писанчарка

Хоч вже потепліло та надворі так гарно, але киця Пустунка сьогодні нудиться. Її маленька господиня, дівчинка Марічка, не грається з нею, як звичайно. Коли прибігла зі школи, то не звертаючи уваги на ласкаве вітання Пустунки, пішла до мами до кухні, та щось почала лагодити в своїй кімнатці. Маленька киця тинялася з кутка в куток, та потихеньку слідкувала за роботою своєї господині.

А було на що подивитись! Марічка принесла до своєї кімнатки полумисок повний біленьких яєчок, якісь дивні патички, щіточки та кілька горняток, наповнених чимсь, але не молочком чи сметанкою, які так любила Пустунка. Вона, як тільки Марічка вийшла з кімнати, все це обнюхала, навіть лапкою поторкала.

Та ось Марічка повернулася до кімнати й почала працювати. Вона мішала рідину в горнятках, писала щось на яєчках цими дивними патичками. «Які дивні ці люди! Пишуть не тільки на папері, але і па яєчках!» – думала киця. – «І все я їм заважаю – то Марічка гнала мене від

зошита, не давала писати, а тепер відганяє від яечок... – Але я спробую тепер...» Пустунка терпляче сиділа в куточку та пильнувала тої хвилини, коли її господиня вийде з кімнати. А Марічка... то щось писала паличками, то клала яечка до горняток, то виймала... Це таке було цікаве!

Та ось мама покликала Марічку до вечері. «Тепер уже ніхто не прожене мене зі столу» – подумала киця. Вона легенько стрибнула на стіл та почала урядувати. Заглянула до одного горнятка, вмочила лапку, понюхала, полизала – несмачне! Тоді до другого, до третього, а тоді дібралась до полумиска з яечками. Торк-торк! Легенько лапкою та і котить яечко по столі... Весело! А як торкне лапкою один – другий раз, то яечко з білого стає кольорове! Зовсім так, як у Марічки! Всі п'ять слідочків від Пустунчиної лапки, як зірочки на яечках. Покотить яечко киця, а тоді ловить, знову покотить, знову ловить... Дарма, що деякі вже зі столу покотилися та попадали на долівку. Ось тепер і долівка кольорова...

Киця так захопилася грою, що не чула, як Марічка вбігла до кімнати.

– Мамо, мамо! – з розпукою закричала дівчинка. – Дивіться, що наробило це погане кошеня! Стільки шкоди! – Марічка почала збирати побиті яечка, витирати долівку, обмивати фарбу. Прийшла мама, сердилася та сміялася.

– Ото, Марічко, ніколи не залишай кімнату відкритою, як почала якусь роботу, а кицю виганяй, бо недалеко навіть від більшої шкоди. – Мама почала витирати стіл. Там лежали яечка, які «помалювала» Пустунка: – Дивись, Марічко, ці, ми так і залишимо. Це вже сама Пустунка писанчаркою стала!

Вони виглядають від її лапок, як у квіточках.

І дійсно; всі п'ять маленьких пальчиків киціної лапки так добре відтиснулися на яечках, що виглядали, як квіточки.

– Але тепер, Марічко, злови кицю та обмий їй лапки, бо вона нам помалює не тільки писанки, але і все, що в хаті є. Глянь! – Мама показала на сліди Пустунчиних лапок на долівці, на біленькій подушці на Маріччиному ліжку. Так і скінчилася киціна пригода. Марічка мила її лапки, сушила та примовляла:

– Ти, наша писанчарочко! Але більше вже цього, прошу, не роби і по столах не ходи!

І Пустунка знов почувала себе щасливою, бо маленька господиня з нею, а не коло цих яечок. На Великодні Свята, що прийшли незабаром, Марічка всім показувала «писанки», що зробила її «нова писанчарка», так вона тепер іноді називала кицю.

Сніп пшениці

Ранок видався погожий. Старий Аврам вже закінчив орати своє маленьке вбоге поле. Тепер він ішов поволі з великою торбою важкого пшеничного зерна та вмілою рукою сів його. Гарно та рівномірно падали зерна в чорну пухку землю. Аврам любив цю працю. Як буде добра погода, то незабаром виросте пшениця і буде його родина мати досить хліба, минуться ці голодні сумні дні...

Зайнятий цими думками він не помітив, як до нього наблизився старий подорожній. Він привітався та став питати про найкоротшу стежку до головного шляху.

«Ми поспішаємо, об'їздити все село забере нам багато часу. Дозволь нам переїхати цією стежкою через твоє поле» – попросив подорожній.

З краю поля стояв віслук, а на ньому сиділа молода жінка з дитинкою на руках. В Аврама було добре серце, а подорожні йому подобались: особливо ця молоденька жінка, що ніжно всміхаючись до своєї дитинки, легенько її заколисувала.

«Ви, мабуть, здалека? Може, зайдете до хати, відпочити?» – ввічливо запросив їх Аврам.

Але старий відмовився:

«Ми дуже поспішаємо, добрий чоловіче!» – ще раз повторив він.

«Ну, то прошу, їдьте собі! Отут у горбі маю кусень сухаря та сир. Це мій полуденок, візьміть хоч це».

Жінка ласкаво всміхнулася до Аврама та подякувала, а старий вже пошепки додав: «Як хтось питатиме про нас, кажи: не бачив таких!».

Подорожні поїхали вузькою польовою стежкою. Хутко їх постаті зникли за сусіднім пагорком на кінці поля.

«Які приємні, милі люди! Молоденька мати – красуня, а ось видно тікають від когось... О, Боже милий, який же я недотепа!» сам собі докоряв Аврам. «Та тож дитинку – видно хлопчика вони рятують бідолахи... Іродові посіпаки скрізь тепер полюють за немовлятами. Бідні, вони, бідні! Як їм втікати на віслюкові, коли Іродові військові загони мають швидких коней!».

Над вечір він закінчив посів і пішов до хати відпочивати. Дома він розповів своїй жінці про цю пригоду. «Як мені їх шкода! Видно добрі люди! Ми то щасливі, бо нема в нас немовляти, а як мусять всі бідні матері терпіти!». «Якби хоч далі вони від'їхали, поки Іродові собаки сюди не прилетять» – турбувалася Аврамова жінка. «Оця стежка може їх привабити. Якби виросла пшениця, то не так видно було б!» – журився Аврам.

Ніч минула, а на другий ранок Аврам вийшов з хати поглянути на свій засів та й зачудувався – на його полі вже виросла густа рясна пшениця. Від вітру хвилями гоїдалися важкі колоски, що вже почали жовтіти. Аврам хотів стежкою перейти все поле, та дарма, стежки не знайшов. «Це чудо сталося, за одну ніч виросла пшениця», – думав Аврам.

За спиною в нього почувся кінський тупіт. Наближались військові. Вони стали на межі та брутально кричали, кликали Аврама. «Гей, ти, падло, кажи, не бачив тут подорожніх? Жінка з дитиною та старий дід?».

Серце в Аврама швидко застукотіло. Він низенько вклонився та відповів: «Ні, шановні панове, нікого тут не було вже більше як тиждень часу...».

«То куди ж вони ділися? Не інакше, як ти їх сховав, злидарюго погана! Знаємо ми вас! А ну, веди нас до хати та дивись, як знайдемо, то не тільки це щеня заб'ємо, але й твоя голова полетить з пліч!» – зі злістю кричав начальник загону.

Вся ватага полетіла до вбогої хатини Аврама; все поперевертали, налякали Аврамову жінку, перекинули солому в хліві, лазили під стріх та нічого не знайшли.

«Нам сказали, що вони мусіли тут переїжджати. Покажи, куди поїхали!» – трусив за плечі, шарпав за бороду бідного Аврама начальник загону. Але старий твердо відмовляв: «Нікого тут не було. Я нічого не знаю». – А тоді додав: «Гляньте на це поле, тут же ні стежки нема, ні сліду, що хтось проїздив. Дивіться, яка рівна густа пшениця! Нема ні однієї зім'ятої стеблинки!».

«А він має рацію, пане начальнику» – обізвалися другі військові. – «Лишімо його! Це видно, нам набрехали. Нікого тут не було!»

«Завертайте назад!» – віддав наказ начальник загону.

Вершники, лаючись, посідали на коней та подалися в протилежний бік від тої сторони, куди поїхали подорожні.

Аврам довго дивився їм услід, а тоді звів руки до неба: «Всемогутній Всесильний Творче! Дякую Тобі, що дав мені побачити чудо. Видно, то була незвичайна дитина, для врятування життя якої, пшениця за одну ніч зійшла та заколосилась». Він глянув на поле. Легкий вітрець пестив золотисті колоски. Набожно зробив старий з колосків китицю та відніс додому. На другий день він пішов до храму та поклав цю китицю на жертвник. «Ці колоски незвичайні: вони врятували життя дитини» – казав він до людей.

І з того часу в цій околиці став звичай приносити до храму пшеничні колоски. Згодом стали прикрашати храми навіть просто малюнком, де був зображений сніп пшениці.

Старий Аврам угадав. То була незвичайна дитина, що її врятувало його поле. То був наш Спаситель, що наказом Янгола мусів разом зі своєю Матір'ю та Батьком на деякий час виїхати до Єгипту, щоб врятуватися від Іродових убивців. В тій околиці в християнських церквах тепер можна побачити зображення: Діва Марія з Божественним дитятком на віслюкові. Коло неї старий Йосиф, а над маленьким вгорі сніп з пшеничних колосків.

Як Тарасик вчився малювати

Сьогодні, як і завжди, панський служка, козачок Тараско, сидить в куточку за кріслом свого пана та нетерпляче поглядає то на вікно, то на великий стінний годинник. «Ох, коли б скоріше

вечір...» – зітхає хлопець. Ось уже другий рік пан все в дорозі: все вони кудись їдуть... Багато міст і сіл вони вже об'їхали, і пан все бере Тараса з собою.

З того часу, як мама й тато вмерли, стало дуже трудно Тарасикові. Всього він зазнав: був наймитом у дядка, тікав із рідного села, мріяв навчитися малювати; повернувся додому й найнявся за громадського пастуха, і нарешті потрапив на службу до панського маєтку. Відтоді став Тарас панським козачком.

Робота була не дуже тяжка – хлопець не голодував; але так сумно й нудно було весь час сидіти в куточку за кріслом і прислухуватися, чи не кличе пан подати люльку, принести патинки або налляти склянку води...

Тепер пани поїхали до великого міста, де вони вирішили відсвяткувати Різдво. Сьогоднішнього вечора Тарас чекав із нетерпінням... Пан із панею їдуть на баль... Додому вони повернуться пізно... А коли слуги підуть спати, тоді... О, тоді Тарас зможе малювати! А це ж – найбільша втіха для нього! Він уже роздобув невеликий відбиток портрету отамана з козаками – і всі на конях! Така гарна картина!

Не терпілося Тарасові перемалювати це на більший аркуш паперу. Він вже давно береже олівець і папір, добре все це заховавши. Треба було тільки вільної хвилинки, щоб здійснити свою мрію.

Як усе затихло в покоях, пани від'їхали, а слуги поснули, хлопець засвітив свічку та засів за роботу... Рідко випадав такий щасливий вечір! Ніч видалась місячна, ясна. Зірки заглядали до віконця. Сніг блищав проти місяця на дорозі та хідниках. Свічка горіла ясно, її полум'я золотило голівку хлопчика, що із захопленням вимальовував гарну поставу отамана, його коня і козаків навколо.

Тарас захопився своєю працею й не помітив, як проминула північ. Раптом двері відчинилися... З порогу загримів голос пана:

– А що це ти тут робиш, паскудний хлопчисько?! Нащо ти свічку палиш? Ти ж можеш запалити хату!

Пан наблизився до Тараса та боляче став крутити йому вухо і дав кілька ляпасів по обличчі... Він схопив малюнки й олівець, зібрав усе й пожбував у куток.

– Забирайся звідси геть! Узавтра Сидір тобі покаже, як шанувати панське добро! Не будеш мені нищити свічки на свої примхи!..

Переляканий на смерть хлопчина побіг до своєї комірки. Тремтячи від болю, образи та страху перед вранішньою карою різками, він гірко плакав. Змучившись, Тарас так у сльозах і заснув. Вві сні він бачив свою маму, що як колись давно-давно, горнула його до себе, цілувала... То був тільки сон: ніколи вже мамині ніжні руки не приголублять його...

А на ранок хлопець дізнався, як то боляче переносити Сидорові різки...

Цього ж таки ранку, наймика, витираючи порошок у покоях, знайшла Тарасові малюнки й віднесла до пані. За сніданням пані запитала пана:

– Слухай, а де ж Тарас? Я чула, ти сварив його? Що він там наробив?

Пан нахмурився: – Що? А ось, бачиш, свічку палив, малював собі! Таке ледащо!

– Та ти вже задуже нападаєш на хлопця! Ось поглянь на цей папір! Таж цей хлопчина зовсім не дурень! Як гарно він перемалював отамана! А кінь? Як живий! – Промовила пані, розправляючи зім'ятий папір.

– Це мене не обходить! – Гримнув на це пан. – Покарати його було треба, бо колись через свої витівки він може спалити не тільки хату, а й ціле місто!

Але ця подія принесла деякі зміни: пан став уважніше приглядатися до хлопця та принагідно посилав його в науку до малярів. Коли приїхали до Варшави, пан післав Тарасика вчитися до портретиста Лямпі. Тепер вже видно було, що хлопець має талант.

Нарешті пани прибули до Петербургу, столиці старої Росії. Пан вирішив послати Тараса в науку до маляра Ширяєва, що мав велику майстерню.

Як же зрадив Тарас! Тепер-то він зможе цілий день малювати!.. Але мрії хлопчика не здійснилися, бо Ширяєв використовував хлопця для чорної праці: наказував йому розтирати фарби, мити пензлі та виконувати різні дрібні доручення.

Проте, доля послала Тарасові назустріч земляків з далекої України, талановитих митців, що взяли його під свою опіку й дали йому змогу стати справжнім малярем.

Той живе, не тужить, хто з книгою дружить.

Голодному тілу хліб, а спрагненій душі книжку.

ОЛЕСЬ ОЛЕКСАНДР

Олесь Олександр (1878, с. Верховсула, Сумщина – 1944, м. Прага, Чехія; справжнє ім'я Олександр Іванович Кандиба) – український письменник, перекладач, громадський і культурний діяч. Деякий час редагував журнал «Літературно-науковий вісник».

Після революції у 1919 році виїхав за кордон, де періодично мешкає у Будапешті, Відні, Берліні, а з 1923 року постійно проживає у Празі.

Автор збірок поезій «З журбою радість обнялась», «Чужиною», «Поезії», «Кому повім печаль мою», циклу «Голод», сатиричних віршових творів про еміграцію «Перезва», низки драматичних етюдів «Золота нитка», «По дорозі в казку», «Над Дніпром», «Трагедія серця», «Ніч на полонині», «Земля обітована» тощо.

Для дітей писав вірші, казки, п'єси, лібрето для дитячих опер, колискові пісні, потішки, загадки, серед яких окремими книжками вийшли «Ялинка», «Поєдинок», «Рак-рибалка», «Вовчєня», «Іменини», «Від льоду до льоду», «Все навколо зеленіє», поеми «Грицеві курчата», «Мисливець Хрін та його пси», «Водяничок», інсценізації казок «Івасик-Телесик», «Лісовий цар Ох», «Лисичка, Котик і Півник», «Микита Кожум'яка», трилогія казки-п'єси «Бабусина пригода», «Бабуся в гостях у ведмедя», «Ведмідь у гостях у бабусі», історична поема «Княжа Україна» та ін. Багато його поезій покладено на музику відомими композиторами різних часів (М. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий, С. Людкевич та ін.). Перекладав українською мовою твори Г. Лонгфелло, В. Гауфа.

Мисливець Хрін та його пси

Свій до свого

I

Проліски життя

Це були тяжкі години...

Скрізь по цїлій Україні

Лютий голод панував...

Хто не вмер, то смерті ждав.

І в цей час страшний у Жучки,

На городі Кліма Щучки,

Народились в бур'яні

Цуценяточка дрібні.

Діти що робить, не знали,

Цуценят на руки брали,

Танцювати вчили їх...

Був навколо крик і сміх.

Бідна Жучка метушилась

І, не знати як, живилась...

І нарешті схудла так,

Що лишився сам кістяк.

Бачив Клим, що зле скінчиться...

Хоч воно і не годиться,

Але вирішив з жалю:

«Однесу їх і втоплю».

Цуценяток трьох маленьких
Обережно взяв від неньки,
Ледве втримався від сліз
І на річку їх поніс.
Два пішло на дно, втопилосьь,
А одно змагалось, билось,
Врешті вилізло сліпе,
Цілком мокре і слабе.
Наче казка смарагдова,
Зеленіла ніч майова –
Повна чару і тепла –
І зогріла, як могла.
Обсушила цуценятко,
На траву поклала спатки
І прикрила лопушком,
Наче теплим кожущком.
Цуценятко поскавчало,
Потрусилося чимало,
Та на крилах сон злетів, –
Песик ліг і занімів.

II

В лісі

Довго б спало цуценятко,
Але нагло оченятка
Розтулилися самі,
І прийшов кінець пільмі.
Цуценятко здивувалось:
Море сяйва розливалось!..
Звідки, думає, взялось?..
Раз вже плавають довелось...
Підняло головку вгору,
Баче там блакить прозору.
Біле щось по ній пливе
І його пливти зове.
Коли – зирк! Над ним високо
Зупинилось чиєсь око,
Наскрізь дивиться, пече
Вуха, шию і плече.
Цуценятко налякалось,
Під лопух, в траву сховалось,
Пильно стежити взялось:
Підозрілим все здалось...
Око вище забирало,
Дужче гріло, припікало,
Та ніхто страху не мав:
Той цвірінькав, той співав.
Щебетало все навколо...
Але в шлунку закололо,
Наче голка з будячка:
Захотілось молочка...
Цуценятко заскавчало,

Всіх у лісі схвилювало...
Навіть деякі пташки
Утирали і слізки.
Двічі вивірка спускалась,
Нахилилась, приглядалась:
Що воно за звір скавчить?..
Може, кіт?.. Та кіт нявчить.
І орішка золотого,
Щоб забавити малого,
Вона кинула... На гріх
Влучив в голову горіх.
Цуценя ще дужче в сльози..
Захитались трави, лози,
А дзвіночки й будяки
Посхиляли головки.
Цуценятко стало лізти,
Але так хотілось їсти,
Так боліло в животі,
Як ніколи ще в житті.
Що було б – сказати годі...
Та нам завжди у негоді
Щось на поміч прийде враз
І спасе від лиха нас.
І воно прийшло, кудлате,
Але ніжне, наче мати,
За потилицю взяло
І, піднявши, понесло.
Це зробила тітка Біла,
Уже досить здичавіла:
Із голодного села
В ліс давно вона втекла.
Мала страх, що з нею буде
Як з Рябком зробили люди.
Що – вже знають на селі
І великі, і малі.
Не втекла сама з ганьбою,
А й синка взяла з собою...
Озирнулась – і гайда,
Там, де ліс, кущі, вода.
Тут, між скелями стрімкими,
Під ялинами густими,
Де стоїть і вдень пільма,
Ямку вигребла сама.
І без гомону, без тріску,
Наче в затишку колиску,
Положила там синка...
Постіль тепла і м'яка.
Спочатку прийшло без звички
Попоїсти і травички
І поїсти корінця –
Ані хліба, ні м'яся!
Зле жилося... Невимовно!

Але в шлунку було повно,
І ставало молока
Для маленького синка.
Поблизу шуміла річка,
Викидалася плотичка...
От би рибку! Боже мій!
Та піймать її зумій!
Біла стежила, дивилась
І у видри научилась...
Ранок ще не пролетить,
А вже рибка і хрумтить.
Раз колись в негоду Біла
Марно цілий день сиділа
(Не було вже так давно) –
Все сховалося на дно.
Повтікали наче з річки
Красноперочки, плотички...
Чатував лише щупак,
Та з нори дивився рак.
Аж ворухиться травичка...
Зирк! – а в ній руденька мишка,
Забуваючи про все,
Корінець якийсь гризе.
Чом би мишки не піймати?
Як на смак покуштувати?
Трошки пахне,— не біда,
Коли близько є вода.
Відчуваючи відразу,
Проковтнула всю відразу
І водою запила...
«Шкода, – каже, – що мала!».
Біла й далі не журилась
І ловити научилась
То кертичок, то зайців,
Навіть ситих їжачків.
І безжурно над водою
Під ялиною густою
Пролітали літні дні
Й ночі теплі, лагідні...
Ось сюди, коли скавчання
Враз почула, без вагання
Сина кинула, біжить...
Зирк! – аж небіж це скавчить.
Що з ним сталося, – не знала,
Та і знати не бажала.
Коли зле комусь, біжи
І, чим можеш, поможи.
Принесла, поклала в ямку
І зробила з себе мамку:
Стане в неї молока
І для сина, й приймака.
Та минуло красне літо,

Вітер щось завив сердито...
Зирк! – а з неба і сама
Вже спускається зима.
На санки, як пані, сіла,
Білу свитку розпустила,
Вкрила полами поля, –
Лист пожовклий замела.
Щоб сушились на морозі,
Розстелила на дорозі,
Почепила на кілки
Скатертини, рушники.
Одягла усім на вуха
То шапки, то капелюхи,
З вовни білої свитки,
Сріблом вишиті хустки.
Тим, що в літі пряла, ткала,
Як на свято, всіх прибрала
І Морозика-дідка
Найняла за скрипака.
Цуценятка здивувались,
Під ялину заховались
І дивились крізь гілки
На пушиночки легкі.
Та пройшла якась година,
І вони вже по коліна
В лісі, в полі, на луку
Грузнуть весело в снігу.
Коли нагло заєць косий –
З-під самісінького носа!
З снігу вискочив і зник...
Цуценята в галас, в крик!
І за ним! Аж пух із снігу!
В воду вскочили з розбігу,
Геть порвали голоси
І подряпали носи.
Аж до сутіні ганялись...
Вдома страшно хвилювались:
«Хоч би вістку хто приніс...».
Та мовчав понурий ліс.
Вдвох приплентались аж рано...
Виглядали... ой, погано!..
Сама шкура та кістки,
Хоч і їли дрижаки.
Мати з радощів скакала,
Обнімала, цілувала,
І, махаючи хвостом,
Все лизала язиком.
Хоч мисливці і послули,
А про зайця не забули:
Бігли, гавкали, сплючи,
І кололись скавучи.
Цілий день і ніч проспали,

А збудившись, постогнали
І, не ївши (не біда!),
Знов за зайчиком гайда!
Куцохвостий, довговухий,
Хоч і спав, а пильно слухав,
Шуми, шелести ловив
І все вухами водив.
Та мисливці наче знали
І тихенько шкутильгали
Ще по свіжому сліду:
Кожний мав якусь біду.
Коли вітер збоку тягне...
І правдивим зайцем пахне...
Стрепенулись, стали пси
І наставили носи.
Раді, сповнені надії,
Простягли кудлаті шиї,
Переглянулись – і... плиг!
Зайчик ходу, та не встиг...
З того часу вже щоранку
Виряджала мати з ганку
Двох завзятих мисливців –
Пострах лисів і зайців.

III

На власних ногах

Білій житись легше стало,
Вже живіт не підтягало:
Як самій не повезе,
Хтось з синочків принесе.
Їх уже і не пізнати:
Величезні, волохаті...
А хвостища!.. Мали жах
І ведмідь, і вовк в куцах.
І пішли чутки по лісу,
Що Бог зна, відкіль взялися
Ще невидані, нові
Дві потвори лісові.
Що вовки, ведмеді, лиси
З жаху вже не раз тряслися,
Як толочили вони
То жита, то бур'яни.
Не лякаються нікого, –
Гарконуть – і враз на його!
Голоси – позаздрить лев:
Листя сиплеться з дерев!

IV

Мисливець Хрін

Чутка все росла, міцніла
І до міста долетіла.
Жив мисливець в місті тім,

Звався здавна Хрін Охрім.
Від такої чутки в Хріна
Затрусилися коліна,
Очі жаром зайнялись
І налився кров'ю ніс.
І, не гаючись, з полиці
Витяг він свою рушницю.
Взявши хліба й ковбасу,
Дав понюхати і псу.
Пес з підпалинами, чорний,
Не старий ще і проворний,
Був на ловах вже не раз
І нанюхався ковбас.
Хрін казав йому: «Дивися:
Коли виженеш ти лиса,
Дам полумисок борщу
Й салом хліба помащу.
Як ведмедя наженеш ти.
Наїсися вже нарешті:
Вже не їстиму і сам,
А тобі, побачиш, дам.
Ковбаси вже дам на зміну!».
Пес уже не вірив Хріну,
Головою помотав
І в повітря кинув: «Гав!»
Та і знав, чому не вірив:
Виганяв він безліч звірів, –
І ведмедів, і вовків, –
А помиї тільки їв.
Та й охоту став втрачати
Різних звірів виганяти:
Все одно не вцілить Хрін...
Але завжди правий він!
Ще й кричить: «Це – пес ледачий!
Чи дурний він, чи не бачить,
Що я люльку запалив,
Димом очі задимив.
Докурю, – жени без ліку
Всяку твар – малу й велику:
Не затрусяться жижки,
Переб'ю їх, як горшки».
Пес встромляв у землю очі
І не знав – чого він хоче,
Знову нюхав, знову прів
І кістками торохтів.
В ліс ввійшли, і з переляку
Каже тихо Хрін: «Собако,
Ну, сьогодні ти дивись:
Це тобі не вовк чи лис.
Прослідиш – жени без впину,
А я злізу на ялину,
Як стрельну я, поспіши

І потвору додуши.
Покажи своє завзяття:
Рви, шматуй її на шмаття...
Хоч не дихатиме звір,
Все ж ти добре перевір.
Сплигну я тоді з ялини,
І не пройде і хвилини,
Як я знову в лоба – бах!
Грім покотиться в лісах!».
Пес нюхнув, побіг в долину,
Хрін подряпавсь на ялину,
Крикнув щось з ялини псу
І узявсь за ковбасу.
Довго пес ганяв даремно,
Аж запахло щось приємно,
Милим, рідним чимсь несе,
І все дужче, ближче все.
Із-за лісу, з-за густого,
І не бачив пес нічого...
Біг і нагло налетів
На це рідне з-за кущів.
Щось кудлате, волохате.
(А сердите, а зубате!)
Наче в землю враз вросло
І гарчати почало.
За хвилину серед бору
Баче він нову потвору!
Хрінів пес подумав: «Край!
Ляж на спину і вмирай...».
Враз одно із двох помалу
Наступати тихо стало,
Йде і вусом не моргне...
Це вже лихо не мине!
Хрінів пес на крок від згуби...
Показати хіба зуби?
Але марна боротьба,
Та й не слухалась губа.
А воно тим часом в очі
Пильно дивиться, мов хоче
Провертіти їх свердлом...
Хрінів пес махнув хвостом.
Аж і друге волохате
Стало швидко наступати...
Хрінів пес завмер і ждав...
І зненацька гаркнув: «Гав!»
Волохаті не злякались,
Язиками облизались,
Стали нюхати його
І обнюхали всього.
Хрінів пес стояв, не дихав:
(Не сховаєшся від лиха!)
Нагло глибоко зітхнув

І звірюку сам нюхнув.
Несподівано без тями
Замахали втрюх хвостами,
Разом гратись почали,
Наче втрюх весь вік жили.
І побігли втрюх... Стрибають,
Один одного ганяють,
Лунко гавкають, скавчать,
Наче діти, верещать.
Коли щось в снігу як хрюкне!
Та зубами клацне, стукне!
Остовпіли кудлаї
І до ніг – хвости свої.
Тільки Хрінів пес зухвалий
І в боях не раз бувалий
Враз пізнав, що хрюкнув дик,
А до диків він вже звик.
Не минуло і хвилини,
Як сидів він вже на спині,
Вуха, шию шматував...
Дик скажено верещав.
Не стояли й волохаті:
Стали дика обступати,
Той за ногу, той за хвіст...
Дик вже мав правдиву злість.
Підвернувся один кудлатий, –
Стусонув кабан зубатий
І ударив так кликом,
Що котився пес клубком.
Хрінів пес це бачив... З гніву
Він покинув гризти гриву,
Скочив вниз, за горло взяв, –
Дик хитнувся і упав...
Довго їли, аж наїлись,
А які шматки лишилися!
З'їли б – повні животи...
Е! А в хату однести?!
Той взяв голову, той ногу
І негайно руш в дорогу.
Хрінів пес вагавсь, стояв...
Щось схопив і псів догнав.
На порозі стріла Біла.
Сльози бризнули: зраділа!
Аж осяялось лице,
Як побачила м'ясце.
Швидко втома всіх поклала,
(Навіть Біла задрімала),
Тільки Хрінів пес не спав:
Хріна він свого згадав.
Думав він: «Це Хрін сердитий!
Як вернуся, буду битий...
Хрін є мстивий, Хрін є злий:

Не налле три дні помий!
Хріну кланятись? Ніколи!
Їсти схочу – в ліс, у поле!
Тут не сам я, не один...
Хто рідніш? Свої чи Хрін?
Не піду з цієї хати!».
Так рішив і став дрімати
І поволі задрімав...
Рідний хтось його обняв.
Як відомо вранці стало,
Що лишиться він на стадо,
Так скавчали раді пси,
Що порвали голоси.

V

Хрін не жартує

Але гляньмо на ялину –
Як на ній сидиться Хріну...
Е, та він уже давно
З буком дивиться в вікно.

ХРІН ПОЛЮЄ ДАЛІ

I

Недуга Хріна

Що є з Хріном? Зле та й дуже
Другий тиждень, як недужий...
Вдень ковтає порошки
І в гарячці б'є горшки.
Уночі не може спати,
Хоче бігти геть із хати,
А коли засне на мить,
Червоніє і кричить.
«Гнати, бігати не хочеш!
Тільки голову морочиш:
На три кроки одбіжиш,
Скок у кущик – і лежиш!
В холодочку спочиваєш?!
Це ти так про мене дбаєш?!
Що ж тут дурно я ходжу?!
Стій же! Вдома покажу!
Закую в ланцюг потвору,
На три дні замкну в комору:
Вдень казися, а вночі –
Вовком вий або скавчи!..
...Годі, любий, жартувати,
Повернися вже до хати:
Вріжу хліба я шматок,
Дам тобі смачних кісток.
Дні стоять ясні та гожі,
І щодня такі пороші...
Скільки б ти зайців нагнав!

Я б вже влучив, не збрехав.
...Може, ти у звіря в шлунку...
І нема вже порятунку...
Хоч озвися звідтіля...
Голос твій пізнаю я.
...Докоряєш, що не влучив...
Кинь докори: надокучив!
Сам нагнав ти тьму звірів,
Коли люльку я палив.
...Він гризе щось і не слуха!..
Ану, йди! Давай-но вуха!
Втік! Сховався? Ну, постій:
Наїсися ти помий!
Та вилазь! Чого сховався?»
Хрін кричав і прокидався,
Їв сердито порошки
І трощив миски й горшки.

II

Видужання й наука

Так нездужав Хрін з півроку,
Не зробивши з хати й кроку,
Дуже він охляв, змарнів,
Мало пив і мало їв.
Але раз сусіда Босий
Цуценя йому приносить...
«Хочеш, – каже, – так візьми:
Буде гнати вже взимі».
Хрін зрадів: почав скакати
І сусіду обнімати,
Запросив гостей, музик...
Біль страшений нагло зник.
З того часу він здоровий,
Про майбутні мріє лови
І дає новому псу
Завжди нюхати ковбасу.
Часом Хрін ясного ранку
Сяде з люлькою на ганку
І, крізь ніс пустивши дим,
Розмовляє з псом новим.
«Що ж, тепер ми ради штуки
Заберемся й до науки,
Бо ніхто не знає з нас,
Коли прийде ловам час.
Це – рушниця... Це – стріляє...
Як тарахне – грім лунає!
Ану, гляну: чи, бува,
Вона в мене не крива?
Як струна! Блищить – аж сяє.
В світі кращої немає!
Це скажу не тільки я...
А в Пилипа, як лушня.

Зрідка іноді буває,
Що й рушниця проморгас...
Власне, винна не вона,
А ця люлька... сатана!
Як запалиш – диму хмара!
Наче йде з макітри пара.
А тут заєць! Та крізь дим
Як і що ти зробиш з ним?
(Та не чухайся, а слухай!)
Як на лови прийдеш – нюхай,
Чи є слід, а чи нема
(Та ти слухаєш?), – дарма:
Часом заєць бігав вчора
І в корчму заліз потвора.
Та й заснув... А сніг вночі
І замів його в корчі.
Часом так ідеш у полі,
Смокчеш люлечку поволі,
Коли нагло із-під ніг
Оттакезний заєць – плиг!
Тільки скрикнеш з переляку...
(Хоч би мав в руці ломаку)...
За рушницю... та де він?
Бахнеш здуру навздогін!
...Та як ти зачуєш носом,
Що десь близько лис чи косий,
Стань як вкопаний і стій!
Руш лише на розказ мій!
Коли влучу я, та мало,
Ти не думай, що пропало:
По сліду, як птах, лети,
Доки аж не вловиш ти.
Принесеш його в порядку,
Будеш мати красну згадку,
Будеш дякувать мені:
Наїсися на три дні.
Не піймав, – візьму за вуха!
(Та не спи, а пильно слухай,
Бо хоч прийде каяття,
Та не буде вороття).
...Заєць, вовк, ведмідь – байдуже!
Всіх жени, хапай, мій друже,
Часом хай і кров спливе,
Не журися, – заживе!
Коли й вовк тебе потрусить
Або ногу перекусить, –
Все зростеться! Та й на трьох
Зробиш, може, й довший крок!
Слухай Хріна. Бійся бука...».
Довго ще б тяглась наука,
Але шлунок буркнув враз,
Що й обідати вже час.

III

Перед полюванням

Наставала осінь рання,
Час тривоги, полювання,
Коли мало сплять вночі
І мисливці, і зайці.
Коли чиститься рушницю,
Вихваляють добру крицю,
Порох золотом стає
І шротина срібло лле.
О качки, бекаси-стріли,
Де ції весни ви сіли?!
Чи по вас хоч пух знайду,
Як по багнах знов піду?
Чи вернусь колись додому,
І чи ви мені, старому,
Любий голос подасте?
(О минуле золоте!)
Чи давно з смутного краю,
Повні болю і відчаю,
Подалися ви в світи,
Де густіш очерети,
Де стоять на варті скелі,
Де озера, як пустелі,
Із емалі, з кришталю,
Де є тихо, як в раю...
Де у дні ясні, майові
Чути шелести шовкові
І не знати: чи трава,
Чи шумлять того слова,
Чия ласка землю вкрила,
Хто узяв моря під крила,
В кого тисячі світил
Виглядають із-під крил.

IV

Чоботи Хріна

Хрін три дні сидить і курить,
Миє, чистить, око жмурить,
Націляється в гвіздок
І натискує курок.
Вже в торбині хліб і сало,
Люлька, губка і кресало,
Жде рушниця на гаку,
Довгі чоботи в кутку.
Коли Хрін був тяжко хворий,
Бідні чоботи в коморі
Нудьгували, як в тюрмі:
Ждали осені й зими.
Пес на них дивився скоса
І на дьоготь морщив носа,

Навіть раз, нюхнувши, чхнув,
Та за пару днів забув.
Знов лежав, за вухом чухав,
Знов до них підходив, нюхав, —
Чи не пахне чимсь новим,
Більш приємним і смачним.
Прожили вони багато...
Ще носив їх Хрінів тато,
Мазав дьогтем і сальцем,
Щоб були для всіх взірцем.
Хрін мастив також їх салом,
Але сало не блищало,
Бідний Хрін причин не знав —
Чом той смалець не блищав.
Пес очей з чобіт не зводив,
І, як Хрін кудись виходив,
Зразу в рух пускав язик:
І, як в прірву, смалець зник!
І ставали все рудіші
(Мов збігались в купу миші),
Чорні чоботи, хоч плач!
Знову брався Хрін за квач.

V

Осінь починається
Осінь Хріна хоч не знала,
Але потай вишивала
Килим шовком золотим,
Щоб послати перед ним.
І коли вона почула
(Мушка їй якась шепнула),
Що вже літо утекло,
Все розтринькавши тепло, —
Ожила немов, зраділа,
З ліжка пташкою злетіла,
Як шипшина розцвіла
І вдягатись почала.
Одягалася поволі,
Як весною квітка в полі,
Щоб до ладу, до смаку,
Щоб не стріли ще таку.
Як на ярмарок, збиралась,
Чепурилась, прибиралась
І дивилась в тихий став —
Як її він малював.
Приміряла то дукати,
То коралі, то гранати...
А на голову вінок
Із дзвіночків, з нагідок...
Наче сніг — сорочка біла,
Плахта маком червоніла,
Слалась золотом ланів,

Крилась зеленню садів.
Як вмивалась рано з річки,
Заросила черевички, –
В черевички ті роса
Діамантами вросла.
Як прибралась, одяглася,
На леваду подалася,
Сірих воликів взяла,
Напоїла з джерела.
Напоївши, налигала,
На подвір'я їх погнала,
І на шії їх ярмо
Наче скочило само.
А на возі, милий Боже!
Чи ще є у кого, може,
Стільки всякого добра?!
Це ж не віз вам, а гора!
Золота пшениця, просо,
Срібне жито розлилося,
Груші, яблука, сливки,
Меду, воску шапки.
Та в нас звичай: на дорогу
Помолитись в хаті Богу,
Щоб на ярмарку був торг,
Щоб ніхто не брав на борг.
Щоб щастило по дорозі,
Довезлося все на возі...
Осінь очі підвела
І молитись почала
Тихо, тихо в хаті стало...
Та щось нагло заспівало.
Пісню тужну за вікном,
Світ захмарило кругом.
Вітер це, – кобзар прохожий,
Мандрівник, вибранець Божий, –
Думу з Хортиці приніс
Та й не втримався від сліз.
Сльози гнівні, буревісні
Все рясніш лилися з пісні,
І земля їх напилась,
Полинами пройнялась.
Помолилась Осінь Богу...
«Час рушати і в дорогу...
Гей!» – гукнула. І воли
З рипом воза потягли.

VI

«О!»

Розвиднився тільки ранок,
Коли вийшов Хрін на ганок,
Догори підняв чоло
І сказав нарешті: «О!»

Він сказав лише півслова,
Але справа вже готова:
Хай хоч буря, грім гуде –
Полювати Хрін іде!
Свиснув. Пес на ноги скочив.
«Годувати, мабуть, хоче!..» –
Так подумав і метнувсь...
Хрін погладив і всміхнувсь.
«Їсти хочеш?.. Знаю, знаю,
Та прислів'я пригадаю:
«Як зібравсь на лови йти,
Не годуються хорти».
Вчора пес зганяв подвір'я,
Їв траву, прадавнє пір'я.
Все, що трапив на шляху, –
Ніс був в глині і пуху.
Але що до того Хріну?
Має він свою причину
Не цікавитися псом,
Хоч і крутить він хвостом.
Шкода бідного Охріма:
Цілу ніч перед очима
Заєць каторжний скакав
Й різні штуки викидав.
То п'ястук підніме косий,
То Охріму зробить носа,
То покаже язика
І ушкварить гопака.
То смикне його за вухо
І промовить: «Ну, послухай,
Що ти вистрелив і коли?!
Язиком хоч не мели!
З тебе вже сміються кури!..
Кажуть: «Нас він не одурить
І не видурить яєць:
Знаєм вже – який стрілець!..
Цей хвалько, боюн і дурник
Не поцілить навіть в курник,
А хвалився, що з двора
Швидко викине тхора».
Ну, скажи, якого біса
Ти оце ідеш до ліса?
Ну, й сидів би на печі,
Наше пір'я деручи».
«Досить! Кинь плести дурницю!» –
Хрін кричав, хапав рушницю,
Та раптово звір зникав, –
Хрін зубами скреготав.
І як стало розсвітати,
Хрін устав і вийшов з хати.
Тихо, лагідно було...
І тоді сказав він: «О!»

VII

Троянди й колючки

Хто ходив по багнах, луках
(Не в нудних містах по бруках)
В дні холодні восени
І карався без вина,
Хто за дикими качками
Підкрадавсь очеретами
І, палаючи в огні,
Мерз, трусивсь і груз в багні,
Хто стояв на перельоті
По коліна у болоті, –
Тільки той і зна, як слід,
Ціну мащених чобіт.
Не боїться Хрін нічого:
Певні чоботи у нього,
Не бояться ні води,
Ані іншої біди.
Твердо Хрін іде, ступає,
На шляху перемагає
І болото, і потік,
І розливи буйних рік.
Псові гірш: голодний, босий,
Він водив би тільки носом,
А не ліз в очерети,
Де не всидять і чорти.
Але Хрін простягне руку
І вжене його в розпуку:
Або лізь, або лягай
І заслужене приймай.
Треба лізти... Коле, ріже...
Тільки виразку залиже,
Вже з'явилася нова:
Наче бритва – не трава.

VIII

Дві погоні

Довго так вони ходили,
Врешті вибились із сили,
Відпочити б – мокро скрізь...
Мабуть, краще йти у ліс.
Всі ці гаршнепи, бекаси,
Мабуть, тільки для прикраси,
А наїдок з них який?!
Та й попробуй їх забий!
А качок хоч цілі хмари,
Але мають окуляри:
Крізь густі очерети
Бачать, де сховався ти.
Хрін сердитий. Хрін лютує:
«Винен пес: погано чує,

Ледве тьопає, скавчить, –
Птах лякається й летить.
Це не діло, не робота!»
Врешті вилізли з болота,
По сухому в ліс ідуть.
Пса вже й ноги не несуть.
Ліг би десь під кущ спочити, –
Небезпечно: буде бити...
А про їжу вже й забудь...
Ех, якби кудись чкурнуть!!!
Враз (як вдарив грім Охріма!)...
Перед самими очима
Пролетіли чорні пси...
(Й досі чуть їх голоси!..)
Але що це? Сон? Між псами,
Що летіли блискавками,
Пес його колишній був!
Хрін відразу й не збагнув.
«Дожену! Вперед! Щодуху!» –
Крикнув, скинув капелюха
І рвонувсь, як тільки міг.
Кволий пес за Хріном біг.
Довго гнались, рвали сили,
Вкрились порохом, упріли.
Хрін пристав і витер піт,
А в очах крутився світ.
В пса була своя турбота:
Язика не втягне в рота, –
Ні сюди, ані туди,
А два кроки від води!
Лютий Хрін... та хилить втома...
Але в лісі Хрін як вдома:
Сів він, чоботи роззув
І незчувся – як заснув.
Ліг і пес, та як заснути:
Їсти хочеться і чути,
Наче щось смачне пахтить...
Аж у шлунок дух летить.
Пес підвівся... носом тягне:
Справді: щось чудесно пахне,
Наче варять десь обід...
Та це ж пахне від чобіт!
Зирк на Хріна. Як убитий,
Рясно мухами укритий,
В снах, як в морі, він втонув:
І не бачив, і не чув.
«Не ловити гав! До діла!» –
Промайнула думка сміла.
«Годі злизувать з чобіт:
Повним хоче бути живіт!
Ані крихотки ж від ранку!..
Згризти, з'їсти до останку!»

Так незмінно він рішив
І... нічого не лишив!
Не лишив ані гвіздочка!
Круглий став, неначе бочка,
Одійшов і спати ліг...
Та кололо щось: не міг.
Час і Хріну прокидатись...
Став він звільна одягатись
І раптово закричав:
«Лихо! Чоботи хтось вкрав!
Від злодюг, що розвелися,
Не сховаєшся і в лісі!..
Підповзе, коли ти спиш,
І поцупить шапку, гріш...
Вкраде свиту, стягне чобіт,
Жебрака з людини зробить,
Вийме розум з голови...
Сядь чи стоячи реви!
Ти й не гавкнув на гадюку?!».
І пустив він каменяку.
Пес одскочив за куці.
«Руш за злодієм мерщій!».
Бачив пес, що кепська штука:
«Це вже вправи, не наука.
Але чом лютує Хрін?
Не сказивсь, буває, він?
Як на гріх, зайців не чути...
Чи не час прийшов чкурнути?
Він же знівечить мене!».
Пес рішив, що він чкурне.
«Руш!» – затупав Хрін сердито,
«Руш!» – хрипів несамовито.
Ох, і рушив же! За ним
Навздогін побіг Охрім.
Бігли просто, без дороги.
(А у Хріна босі ноги!)
Та тут справа не в ногах:
Злодій, чоботи в думках!
Наче випущені стріли,
Як сліпі, вони летіли
Через багна і річки...
З шумом рвалися качки.
Вбігли в місто невідоме...
Миготять хати, хороми,
Повно гамору кругом, –
Стежив Хрін лише за псом.
Тільки б злодія піймати!
Враз... біля якоїсь хати
Пес спинивсь і через тин!
«Ось де злодій!» – крикнув Хрін.
«Але ж хата щось знайома...
Та це ж, лишенько, я вдома!

Це схотілось їсти псу?!
Він же нюхав ковбасу!
Це від жиру та безділля
Він дійшов до божевільля...
Та, коли мій пес здурів,
Я чому це біг і прів?!
Ну, провчу ж його, потвору!».
Пес сховався під комору,
Поглядав на свій живіт
І травив цупкий обід.

ІХ

Щасливий кінець

Так дістався Хрін додому...
Та, не дивлячись на втому,
Не хотів спочити він.
Сів і думати став Хрін:
Що за каторжна причина,
Що весь час невдачі в Хріна,
І чому тікають пси
То додому, то в ліси.
Гарний пес є на прикметі...
Чи не втне таке і третій?
Чи не винен Хрін, бува?
Закрутилась голова.
Завертілась... а крізь мури
Чути, як сміються кури:
«Ну, й мисливець, ну, й дивак!
Морить голодом собак.
Де б той дурень відшукався,
Щоб на Хріна покладався?
Ну, наприклад, ми чогось
У сусіди несемось.
За якісь дурні яєчка
В нас щодня пшениця, гречка.
Хріну ж... пісеньку дзвінку:
«Ко-ко-ко, ку-ку-рі-ку!».
Хрін збагнув... По лобі вдарив,
Спалахнув з думок-пожарів,
Зрозумів курей і псів
І, як рак, почервонів.
Вже ясна причина втечі...
Не чекав, метнувсь до печі:
Зашкварчала ковбаса...
Хрін поліз і витяг пса.
Посадив його на лаву,
Підсував найкращу страву,
Обнімав і гладив пса:
«Їж: це, знаєш, ковбаса,
Їж, серденько: це не шкодить...».
За столом і смак приходить:
Пес хоч в лісі мав обід,

А наївся й тут як слід.
І все думав: дива в світі...
Тяжко навіть зрозуміти,
Як не думав би й не прів...
Мабуть, просто Хрін здурів.
Гляньте – робить знов дурниці:
Мірку висипав пшениці
І, дивуючи людей,
«Ціп-ціп», – скликує курей.
Кури більше не сміються,
А клюють, кричать, скубуться
І, хоч вже для їх пора,
Не тікають із двора,
Сю ніч Хріну добре спалось,
Все до його усміхалось:
Сонце, ниви, ліс, луги,
Навіть люті вороги.
Більше заєць не знущався,
Мовчки лапкою вмивався
І показував, куди
Кличуть лисячі сліди.
А за пару днів в стодолі
(Не було цього ніколи!)
Хрін знайшов копу яєць
І заплакав, хоч стрілець.

Над колискою

Спить мій малесенький, спить мій синок...
Спить він, наслухавшись дивних казок.
Нащо ж ти віченьки знову розкрив?!
Спи, моя пташко, то вітер завив.
Стогне і виє уже він давно,
Б'ється і стука у наше вікно...
Геть, розбишако, в далекі степи!..
Спи, моя ластівко, солодко спи!
Ось уже й вітер зовсім зацімів...
Мабуть, заснуть під намет полетів...
Холодно зараз в лісах і лугах –
Все потонуло в глибоких снігах.
Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять,
Затишок хочуть собі відшукать.
Ось, вони вгляділи, кущик стоїть, –
Годі! Давно вже лисичка там спить.
Кинулись знову кудись на грядки –
Ой, там ночують сьогодні вовки.
Краще ви в поле біжіть, за лісок...
Знайдете там ви соломи стіжок –
Глибше забийтесь, зарийтесь в снопки,
щоб не знайшли вас голодні вовки...
Спи ж, мій малесенький, годі гулять...
Зайчики білі давно уже сплять.

Княжа Україна

(уривок)

Заспів

Заспіваю вам не пісню
Про стару старовину,
Розкажу я вам не казку,
А бувальщину одну.
Розкажу вам про минуле,
Що вже мохом поросло,
Що, нащадками забуте,
За водою поплило.
Перед вами стародавні
Пройдуть хвилями часи,
Із могил до вас озвуться
Наших предків голоси.
Наших предків, що блукали
По страховищах-лісах,
Що з природою змагались
Тільки з вірою в серцях.
Ах, тоді була живою
Вся природа навкруги
І людину оточали
Духи – друзі й вороги.
У часи ті Бог великий
Не ховався в небесній мгли,
А усі боги родились
І вмирили на землі.
Рано вдосвіта на сході
Прокидавсь ясний Дажбог
І ходив-блукав до ночі
Синім степом без дорог.
По зелених пишних луках
Волос пас овець гладких,
Грив їх вовною м'якою,
Одганяв вовків від них.
Над дрімучими лісами,
По пустелі степовій
Бог Стрибог літав на крилах,
Грав на кобзі золотій.
Бог Перун на чорних хмарах
Вічно землю об'їздив,
Часом плакав, як дитина,
Часом сурмами будив.
Часом гнівом його серце
Наливалось, як огнем:
Левом він ревів з-під неба
І погрожував мечем.
А в річках жили русалки,
Хапуни-водяники,
Лісовик свистів у лісі,
І сміялися мавки.

Треба добре було знати
Душі всіх богів земних,
То коритись, то змагатись,
То просити ласки в них.
І змагалася людина,
І вперед невпинно йшла,
Де ясным промінням-цвітом
Дивна папороть цвіла...
...Заспіваю нам не пісню
Про стару старовину,
Розкажу я вам не казку,
А бувальщину одну.
Розкажу вам, як на горах
Славний Київ наш постав,
Як він жив і розвивався,
Як столицею він став.
Хто й коли у нього княжив
І в який ходив поход,
Хто боровсь за Україну,
За державність, за народ.
Розкажу вам, як боролись
Наші прадіди колись,
Як за щастя України
Ріки крові розлились.
Розкажу, чому і досі
Чути стогони її
І чому так довго в хмарах
Сонце рідної землі...
Заспіваю вам не пісню
Про стару старовину,
Розкажу я вам не казку,
А бувальщину одну.

Похід Ольги на деревлян

Незабаром гнівна Ольга
Знову зводить рахунки...
Але борються завзято
Деревлянські вояки.
Баче Ольга, що до бою
В неї сила замала,
Стала думати, гадати
І на хитрощі пішла.
І говорить деревлянам:
«Та чого це ми б'ємось?
Щось не вміли поділити,
Завинив з нас, може, хтось?»
Я прийшла до чоловіка
На могилу жалібну:
Дай, мовляв, солодким медом
Свого князя пом'яну.
З вами, любі деревляни,
Боротьби я не веду, –

Пом'яну я чоловіка,
Справлю тризну і піду.
Пом'яніть і ви... Забудьте
Те, що вже давно пройшло:
Є для вас і мед пахучий,
І густе, як кров, вино».
Вірять Ользі деревляни,
На могилу князя йдуть.
Разом князя поминають,
Разом мед і вина п'ють.
Попили, лягли спочити,
А княгиня знак дала
І над Ігоря труною
Рахунки свої звела...
І в похід рушає далі,
Все мечем рубає впень,
Ціле літо облягає
Непокірний Коростень.
Таж погляньте, всі скорились,
Всі вже платять дань мені
І спокійно орють ниви...
Непокірні ви одні.
Але я так мало хочу,
Неподолані борці:
«По три голуби від хати
Та по три ще горобці».
І зраділи деревляни,
Всі розбіглись і в мішки
По лісах, лугах і стріхах
Ловлять весело пташки.
Ольга ж вугілля гаряче
Кожній пташці до хвоста
Прив'язала і пустила...
Загорілися міста...
Коростень в огні палає,
Галас, крик, переполох...
Все тікає... Військо Ольги
Перебило багатьох.
Та як виконала Ольга
Помсти лютий заповіт,
Стала думати про Бога,
Про таємний божий світ.
Про велику, вічну правду,
Про прощення, про любов,
Стала думати про Того,
Хто пролив за людство кров.
І не помста дика, люта,
Не кривавих дум рої,
А безмежне милосердя
Душу сповнило її.
І без Його мудра Ольга
Більше жити не змогла...

І у грецькім Царгороді
Християнство прийняла.

Війна з татарами

Як довідались татари,
Що повстали Холм і Львів,
Землю Галицько-Волинську
Хан їх знищити схотів.
На волинський Володимир
То не хмара чорна йде,
То не грім гуде далекий,
А то військо хан веде.
Виїжджає князь Василько:
«Залиши мій рідний край!»
Але був глухий, як камінь,
Хан татарський Бурундай.
І Василько підпалити
Рідне місто мусив сам
І діставсь живим у руки
На наругу ворогам.
У похід взяли Василька
І під Холм його ведуть:
Як, мовляв, Василька вглядять,
Холм без бою віддадуть.
І Василько йде під мури,
Плаче й камені несе.
Радить він здаватись швидше,
Та каміння кида все.
І холмщани зрозуміли
Князя мову бойову,
Що каміння треба брати
Та камінням в татарву!
«Королю не є ти братом.
Не послухаєм слуги!
Не здамося, повоюєм!
Будуть знати вороги!».
І задумавсь хан татарський:
«Мабуть, сила у їх єсть.
А моє стомилось військо;
Що, як втрачу славу й честь?».
І, подумавши, він крикнув:
«Гей, на коні, вояки!
Коли тут ми заночуєм,
Нападуть на нас вовки».
І пішло татарське військо.
Холм щасливо врятувавсь,
Та з татарами лихими
Цілий вік король змагавсь.

Зруйнування Києва

Проплило сімнадцять років –
І татари знов прийшли,

Знову їх заржали коні
І верблюди заревли.
Здобули вже Переяслав,
Вже Чернігів здобули,
Біля Києва спинились
І облогу почали.
Стали ждати, аж морози
Вкрили кригою Дніпро.
Перейшли. Боронить Київ
Лицар галицький – Дмитро.
Полетіли перші стріли
На Дніпро в орду лиху,
Але стрілами не спиниш
Чорну хмару на шляху.
Полетіло з пращ каміння,
Покотилося в яри,
Та камінням не розіб'єш
Віковичної гори.
Заспівали, забряжчали
Над татарами мечі,
Та мечами не розвієш
Злої темряви вночі.
Ллються хвилями, вкривають,
Топчуть, нищать, ріжуть, б'ють...
Галас, крик. Ревуть верблюди,
І тривожно коні ржуть.
Не човни у Чорне море,
А тіла несе Дніпро.
Київ впав. Попав в неволю
Оборонець, сам Дмитро.
Разом з Києвом упали
І держава, і народ.
Закотилось наше сонце,
І прийшли віки негод...
.....
Але доки красне сонце
Ще світитиме очам,
Буде нас надія гріти,
Як зоря, зоріти нам.
Доти нам зоріти буде,
Доки буде ніч у нас,
Доки гнівом не наллється
Серце, сповнене образ.

ОЛЬЖИЧ ОЛЕГ

Ольжич Олег, або О. Лелека (1907, м. Житомир – 1944, табір Заксенхаузен, Німеччина; справжнє ім'я Олег Олександрович Кандиба) – український письменник, викладач, учений-археолог, науковий співробітник, публіцист, громадсько-політичний діяч, син О. Олеся. Поет «Празької школи». Керівник Культурної Реферантури ОУН.

З 1923 року переїхав до Німеччини (Берлін), потім до Чехії (Прага та її околиці).

Автор ліричних та історіософських поезій, зібраних у «Цитаделі духу» (1991). Для дітей написав оповідання «Рудько» (1928, Прага).

Рудько

(Життєпис одного півня)

Отже, я розповім вам про півня. Не про величезного слона чи хижого лева, а про звичайного півня, яких ви безліч бачили за своє молоде життя. Ви, може, не пригадуєте, але я знаю, що колись ви були з ним в дуже близьких відносинах. Він вабив вас непереможно до себе яскравістю барв та дзвінким голосом, і ви, пручаючись в обіймах матері, тяглись до нього малими рученятами.

Згодом, коли ви навчилися ходити та копатись в піску посеред подвір'я, ви відчули до нього пошану. Ви уступалися йому з дороги або, кинувши всі скарби, стрімголов бігли в сіни і причиняли за собою двері, коли він надходив занадто близько. Ще за якийсь час ви шпурляли в нього тоді, як виводив свою голосну пісню, грудками, і нарешті він став для вас зовсім байдужим. Предивний птах з закрученим хвостом перестав для вас існувати.

І от роки живете ви побіч себе, тішитеся з літа, нудьгуєте взимку, і, правду кажу, ви менше знаєте про те, що твориться в душі вашого колишнього приятеля, ніж він, що відчуваєте ви! Сором, сором! Отож – про півня. Слухайте!

В сінях було душно, і сіра чубата квочка, що два дні тому була перенесена сюди з прохолоди стайні, часто дихала розкритим дзьобом. Квітневе сонце таки добре припікало! Можна було б устати й напитись з мисочки, що стояла коло гнізда, але вона досиджувала сьогодні свій двадцятий день і обурювалась на саму згадку про воду чи пшоно, яке лежало поруч золотою купкою, не зачеплене ще від позавчора. Двадцять днів! Це вам не хруща проковтнути!

Її майже голі від сидіння груди горіли останнім огнем, який могла видушити матерня любов з виснаженого тіла. Ще доба, ні, не доба, ще кілька годин – і прийде найщасливіший мент її життя, мент, за який можна віддати все, витерпіти всі муки!

Яйця були якраз в міру теплі, й, перевертаючи їх ніжно дзьобом з одного боку на другий, вона всією своєю істотою відчувала в кожному маленьке скорчене тільце і величну силу життя, що його наповняла. Година ще!

А проте я не оповідастиму, що сталося за годину. Я не малюватиму вам щастя матері, коли тріснула перша шкарлупина і звідти почулось жалібне хлипання немовляти. Я не маю для цього гідних барв. Не згадуватиму і всіх тих переживань, що їх мали нові мокрі громадяни світу, коли ступили на межу свідомого життя. Вони мало чим ріжнилися від ваших власних, коли ви були в такому становищі. Безліч незрозумілого, дивного і сила неприємного, як-от шкарлупка, що хоче одстати від пупика, або погана колюча соломина.

Прийшла господиня і, вийнявши, щоб не подушилися між яйцями, тих, що вже обсохли, поклала в решето та поставила на піч. Тут зібралися вони всі 15 (не було ні одного бовтуна чи заморка), тут навчилися підводитись на ноги і вперше відчули голод, що відтоді став їх найвірнішим товаришем на ціле життя.

Здебільшого лежали вони, притулившись одне до одного, і тихенько пищали, немов заспокоювали самі себе. Якийсь заворушиться, і всі прокидаються зі свого напівсну та вибухають жалібним лементом.

На другий день, після того, як квочка добре викупалась в піску та досхочу наїлася, під неї підпустили курчат.

Чи вона пізнала своїх дітей? Чи ті почули в ній матір? Пізнала! Почули! Почули і побігли до неї на перший ніжний поклик. Так, але, скажу вам, курка на 21 день сидіння має такий настрій, що прийняла б під свої крила цілий всесвіт. В цей час в ній знайде собі оборонця взагалі кожне курча, нехай воно навіть убереться вже в колодочки.

Хитаючись на непевних ногах, розбіглися наші малі по хаті і раптом, злякавшись чи то чорної тіни, чи власної самотності, летіли назад на тихий голос матері. Вони хотіли їсти. Мати це чула, і, коли чийсь великі руки покришили на долівку жовток з яйця і грудку пшоняної каші, кілька самі кинулись на неї, а решті почала пояснити призначення цих жовтих шматочків мати. Ніжне

дрібненьке квоктання, щось наче: «так, так, так, так, так», що його вона ще в дитинстві чула від своєї матері, тепер само з'явилося на язиці. Брала зернятка каші і знов випускала їх з рота, боячись, щоб не проковтнути ненароком коштовної страви. Сама вона сміла їсти тільки гречку та житнє зерно, насипані поруч. Малеча хапала гливкий жовток, давилася, чмичала. Нарешті це обридло. Всіх стали більше цікавити очі першого найближчого або його жовтенькі пазурці. Вони здавались особливо смашними, і то один, то другий голосно шльопався на землю, коли сусіда занадто сильно сіпав його за палець.

Одно руденьке з двома блакитними латочками на спинці курча зацікавилася маминою бородою, підскочило і повисло на ній. Квочка несамохіть тріпнула головою, і мале покотилося по землі. Запам'ятайте собі це курча. Задля нього одного я почав своє оповідання. На вигляд було це звичайнісіньке мале курчатко, півник, з цікавим поглядом карих оченят та ледве помітним зубчастим гребінцем. Він довго не міг заспокоїтись після цієї пригоди, але це не пошкодило йому за хвилину вскочити по пояс у миску з водою, яку всі тепер учились пити.

Мокрий, він поліз під матір, але не міг там довго висидіти виглядав то з-під крила, то спереду, вилазив на спину або біг геть і націлявся на стіні на поважну чорну муху.

Проте всьому буває кінець. Прийшов кінець і соняшному квітневому дню, і все товариство опинилося під піччю. Було темно, душно і не лишалося нічого іншого, як забитися в мамине пір'я і віддати себе на поталу тривожним снам.

Другого ранку, коли висохла роса, всіх винесено на двір. Стурбована квочка бігла ззаду, підскакувала, хочаби відняти свій скарб. Та нічого страшного не сталося, курчата знов були коло неї. Малеча дивувалася з усього, що бачила навколо. М'який порошок під ногами, довгі зелені травинки, які ніяким чином не можна висмикнути з землі, гаряче-гаряче світло, що сипалось згори, – все це і бентежило кожного, і наповняло душу веселощами.

Тепер вони вперше побачили інших схожих на маму істот. Довірливо бігли до їх і зразу ж розчаровувались. Ці сотворіння або, здивовані, йшли собі геть, або, гірше, – дзьобали малих боляче в тім'я. Мати мусила ставати в їх обороні, і за перший день їй довелося кілька разів витримати порядну бійку.

Треба сказати, що за час сидіння на яйцях багато подруг, які колись ставились до неї з належною пошаною, встигли цю пошану цілком втратити. Охляла та заклопотана, вона під час своїх коротких прогулянок не могла дати їм доброї одсічі, зате тепер, почувавши себе матір'ю, вона зважувалась ставати й проти тих, що на них колись навіть очей звести не сміла б.

Перед самим півнем, цим володарем курячих душ, вона своїм тілом закривала дітвору і, намагаючись не дивитись на його обурене обличчя, кричала хрипким голосом та молила йти геть. Любов робить героями. Колишня полохлива сіра курочка не вагалася тепер кинутися на голову Сіркові, що з виваленим язиком прийшов глянути на нових мешканців подвір'я, а kota Кирила вона погнала галопом через увесь двір до першої дірки в баркані.

Всі думають, що кури вміють лише цокотати та кудкудахкати. Ніхто з вас, певне, і не підозрівав, що у них є власна, розуміється, не подібна на людську, а проте багата і вироблена мова. Цією мовою можуть кури і висловлювати свої почуття чи бажання, і ділитися зробленими спостереженнями. Так, так! Я колись, ще малим хлоп'ям, досконало знав її та пробував навіть складати курячо-людський словник. Мені нічого не коштувало збентежити всю шановну громаду принесеною звісткою або примусити її сховатися перед вигаданою небезпекою. Я водив за собою цілу зграю поважних курок, задурених найприбавнішими обіцянками, і доводив до сказу гордовитого півня, кидаючи йому в обличчя тяжкі образи.

Досить сказати, що я заслужив щиру приязнь наших та сусідських курей, а між півнями нажив собі найлютіших ворогів. Не один вбачав у мені такого ж півня, як сам, і збройне виступав проти чужинця. Тому часто ходив я то з подряпанними руками, то з підбитим оком.

Отож цієї самої чудової мови вчилися тепер наші малі клубочки. Про значіння одних згуків догадувались інстинктом, інших – навчалися з досвіду. Коли мати кричала довге «кре-е-е!» – всі бігли під баркан чи ховались в лопухах, бо це значило, що в повітрі є якась небезпека, шуліка абощо.

Як мати киркала одривчасто «кр, кр, кр!» (небезпека на землі) – малі розуміли, що треба уважати на kota, який, ідучи за своїми справами, щось занадто підозріло б'є хвостом. Вони й самі за матір'ю гукали зляканим голосом на нього, і цей голос скидався на сюркотіння цвіркунчиків.

Настали найщасливіші дні життя наших курчат, їх переселено з-під печі до курника, в перекинуту бочку. З ментом, коли господиня одчиняла вранці двері і сипала їсти, починався день самих насолод. Мати вела дівчору крізь дірку в плоті на город, на грядки з ріжним зіллям, або мандрувала в сад, що весь заріс високими травами та кропивою. Там, мовляв, безпечніше, як на городі, звідки господиня захвачувала родину віником. До того попід тином лежали цілі купи старого листя, де чудесно можна було шукати ріжних гробаків.

Тут, на лоні природи, дівчора здобувала всю науку, що їй має знати тижневе курча з доброї родини. Мавпуючи матір, вони навчилися чухати собі ногою за вухом (і не падати при тому!) та дзьобиком розправляти пух на малих крильцятах. Навчилися купатися в сухому піску, підкидаючи його вгору, наче дощик, лягати боком, відкинувши ноги, проти сонця і навіть удавати, що гребуться.

Малий Рудько всюди був перший. Чи то ковтати довжелезного хробака, чи заплутатись у траві і переполахати матір своїм вереском. Це він весь обробився у павутиння, він сам на сам зустрівся з загадковим зеленим коником.

Коли надвечір квочка вела всіх додому, курчата почували себе найщасливішими істотами в світі.

Вола їх були повні добірною стравою, переважували їх на бік, а дома чекала ще вечеря з рук господині. Переганяли одне одного, тріпотіли крильцями й удавали, що б'ються. В цій забаві однаково участь брали і півники, і курочки. Згодом одступили одні, поважніші півники, далі останні, й гра була полишена самим курочкам, що не зрадили їй аж до сивого волосу. Але це сталося потім. Тепер всі з однаковим захопленням стукали носиком в носик і робили це доти, доки не забували, чого вони, власне, стоять одне проти одного в таких страшних поставах. Е ні, не всі! Одне курчатко, мізинчик, якому господиня мусила допомогти вилупитись з яйця, не тішилося білим світом. Весь час бігло воно, жалібно квілячи, слідом за матір'ю і, коли вона хоч на хвилину спинялася, зараз ховалося під крило. Мати перш турбувалася, заспокоювала його ніжно, але скоро побачила, що йому однаково вже не топтати рясту, і зовсім перестала звертати на хоре увагу. І справді одного ранку воно не вибігло разом з усіма з бочки.

День минав за днем, і курчата незчулись, як гідкі палочки на крилах та хвості обернулись в красні новенькі пірця.

Наш Рудько мав хвостик не менший, ніж курочки. Це показувало на його низьке походження (півники добрих порід довго не мають хвоста), але Рудько тим не журився. Досить було навколо річей багато цікавіших, щоб звертати увагу на власний хвіст.

Взагалі за останній час настали в житті курчат поважні зміни. По-перше, вони ночували вже на сідалі, мов дорослі! Мати – посередині, діти довгою низкою по обидва боки. Щовечора звичайно траплялась сила непорозумінь. Курочки лізли під матір або на неї, одні курчата, злітаючи, збивали з сидла інших; щоразу ніч заставала когось на землі. Далі: їх перестали так смачно, як раніш, годувати. Але найдивніша зміна сталася в поведженні матері. Вона не була вже така дбайлива, як колись, і часто, ідучи поперед своєї родини, дзвінко-дзвінко цокотала. Цього вже курчата за нею ніколи не помічали, їм було навіть ніяково слухати. Згодом і ночувати вона стала не з ними, а з дорослими курми і, коли якесь занадто їй обридало, злегка дзьобала його в голову або плече.

Взагалі, давала зрозуміти, що старе минулося. «Що ж, як ми з своїм не в лад, то ми з ним і назад» – вирішили курчата, і тільки деякі курочки все не могли забути смашних шматочків з дзьоба матері і постійно наражались на неприємності.

Настала нова доба в житті родини. Курчата ще трималися купи і разом виправлялися на здобитки в старі знайомі місця. Але тепер на них самих лежали всі турботи про хліб насущний і про власну безпеку. Перед Рудьком послався широкий шлях самостійного існування, і він, не вагаючись, ступив на нього.

Рудько знайшов у собі новий хист. Він і сам не знав гаразд, як це сталося, але одного соняшного ранку, коли навколо горіли роси, зі старого саду почулось його хрипке, тремтяче «ку-ку-рі-ку».

Старий півень, що був саме на дворі, здивовано крутнув головою, а далі погірдливо скривився. Справді, це «кукуруку» було таке дитяче, таке несміливе, що й ми б з вами напевне засміялися, але самому співцеві здалось воно вершком мистецтва й сили. І з того часу Рудько повторював його кожної нагоди і взагалі без жодної нагоди. Раптом він непомірно виріс сам у своїх очах. Він не почував себе вже тим руденьким курчам з довгим хвостиком, яке кожний може безкарно ображати. Рудько розумів, що своїм співом сказав усьому світові про своє право на радощі життя і що він боротиметься за це право.

Сестри, які вже давно з зачудованням поглядали на його мужню бороду, тепер відчули до нього просто побожність, а брати... заздрість. Ця остання і призвела до того, що на другий день заспівав ще страшнішим голосом його старший сіренький брат, а за тиждень сім запальних горлянок з ранку до вечора, забувши про все на світі, намагалися переспівати одна одну. Дорослі кури глузливо посміхалися, і тільки мати зайшла одного разу в сад і, пильно подивившись на Рудька, з задоволеним виглядом подалася назад.

Але поруч з тим перед нашими півниками стали з'являтися питання, які раніш їх ніколи не турбували. Це питання їх взаємовідносин та становище кожного в їх тісній громаді. Колись з одної зовсім незначної причини виникла суперечка між Рудьком і його сірим братом. Таких непорозумінь траплялось вже досить, і вони зараз же забувались, але сьогодні кожний спитав себе, чому, власне, він, він має поступитись, спитав і враз почув себе гірко ображеним.

Бачили ви, як люто б'ються між собою старі півні? Отже, бійки малих півників бувають куди страшніші. Там змагаються два досвідчені вояки-лицарі, два митці у своєму фасі, тут – діти, недорослі діти стають до засліпленої боротьби, незручні, обняті одним гірким почуттям враженої гідності. Час такого змагання прийшов і для наших курчат, а початок йому поклали Рудько з братом.

Вони бились не день і не два. Бились посеред двору, в саду, навіть в темному курнику, бо обоє не мали сили злетіти на сідало. Їх купали в бочці з водою, замикали в різних помешканнях. Даремне! Вгледівши один одного, бігли вони собі назустріч радісні, що зможуть знову гасити свою згагу ненависті. Найшла коса на камінь! Їх гребінці являли собою живе м'ясо, очі злипались від крові, пір'я на грудях зашкарубло. Коли раніш один міг легко перемогти, то тепер це було неможливе. Їх завзятість дійшла до останнього, і вони майже не відчували болю.

Проте Сірий мав перевагу. Він бився розважніше, був витриваліший і багато більший. Йому ставало все легше і легше боротися з Рудьком, у якого зовсім запухло одне око. Сірий постійно був зверху, але, коли він хоч на хвилину випускав з дзьоба скривавлений гребінець Рудька, той сліпо ліз на нього знову. Сірого почала лякати ця безстрашність, це божевільне завзяття, і от одного ранку він побіг од Рудька...

У курей є одна негарна риса: вони б'ють лежачого. Боротьба Сірого з Рудьком дала початок для вияснення стосунків і між останніми півниками. Кожний з них витримав бій з кожним іншим, але всі хотіли використати слабкість Рудька (Сірого вони не зачіпали, бо той був не такий знесилений), щоб він визнав їх перевагу. І хворому Рудькові доводилося боронитися.

Навіть курочки і ті підходили до нього тільки на те, щоб ударити в скривавлену голову, мабуть, помщаючись за якісь давні кривди. Зате, коли Рудько вичунав, він усім їм задав доброго хлосту. Встановився ось який ряд послуху: Рудько – Сірий – Чорний – Рябенький і т.д. Але була й така чудна річ: Чорний бив Рябенького, Рябенький помикав Жовтим, а цей знову ганяв Чорного.

Такі відносини скоро поклали край колишньому щасливому життю родини. Вона почала розсипатися. Перший утік Рябенький, бо йому не давав дихати Чорний. Другим подався Рудько; просто з туги по цілковитій незалежності. Незабаром тільки курочки тримались ще купи, а з ними цибатий Сивко, найбільший боягуз, що його всі лупцювали і який ще досі пищав по-дитячому.

В курячій суспільності панують суворі закони. Найважливішим з них є закон шанування старшого. Хай Ви будете які хочете мізерні, а коли хтось молодший за Вас на два дні, то малий він

чи високий до неба, а мусить Вам коритися. Ви можете скубти його, можете ганяти по подвір'ю, і він не смітиме Вам слова сказати.

Правда, кожний закон можна обійти. Наприклад, Ваша шановна бабуся впродовж місяця не з'являється на подвір'ї. Що тоді? Вона губить права горожанства і трактується, як кожна зайда. Ви можете зробити вигляд, що її не пізнаєте, і хай стара попробує вибороти собі давнє становище!

Вище посунутись по суспільній драбині можна також, коли Ви завокчете та набудете тим права бити всіх на праве й ліве плече. А досить Вам когось раз потовкти, і Ви назавжди займаєте його місце. О, кури на це мають дуже добру пам'ять! (От і кажи: куряча пам'ять!) Біда ж, коли хтось по-темному абошо ударить свого зверхника: довго тямитиме він цей нещасливий день!

Певне, що трапляються бунтарські душі, які не коряться благочестивим звичаям, але їх не можна брати на увагу. Вони роблять це на власну руку і самі знають, на що ідуть.

Все це найліпше було бачити за вечерею, коли все громадянство збиралось навколо господині. Кожний бив другого чи для того, щоб зірвати свою злість за те, що не може з'їсти сам всього зерна, чи просто для того, щоб показати, що має право його вдарити.

Скільки тут було вигуків, і справедливого гніву, і гіркої образи! Скільки погроз і жалібного нарікання!

Кожна курка щипала сусідню, кожна квочка лупила курчат чужого виводка, кожне курча вважало обов'язком скубнути свого меншого брата. Найгірше було тим, що їх покинула вже мати. За таких ніхто не заступався. На цьому вечірньому зібранні Рудько найближче стикався з товариством, тут почав свій переможний життєвий шлях.

Всі курчата молодших виводків ставились до нього з належним жахом. Двох пишних Марчуків, яких прикупив десь господар, він приборкав у перший же день, але Рудька пекло презирливе відношення до нього дорослих курок. Кожна з них могла видерти йому найліпше перо, йому, що співає незгірш за старого, могла з ганьбою прогнати геть від миски з водою, могла... Коли Рудько не хотів тікати, його так бито в голову, що він несамохіть кричав, наче двомісячний. Боронитись він перше не смів, тепер йому цього не дозволяла його лицарська честь.

Він одхилив свою голову від ударів, примушував себе приємно всміхатися і показати тим, що він уважає все це за милу забаву, але коли якась занадто вже на нього напосідала, терпець вривався і Рудько одним мистецьким ударом вибивав з неї увесь гонор. Після такої пригоди курка ставала як шовкова і цілком визнавала в Рудькові дорослого.

Так мусив він переконати у своїй повнолітності усе старше громадянство і до початку вересня побачив, що далі йти нікуди. На горішнім щаблі життєвої драбини стояв великий сірий півень, пан і господар цілого подвір'я. Відколи звезли з поля хліб і коло клуні виросла величезна скирта, а на городі почали збирати картоплю, стали траплятися загадкові події. Одного вечора в курник зайшла господиня з синами (неприємні хлопці, але свої) і взялася знімати з сідала курчат. Один парубок схопив Рудька і закричав – «А цього також?» – «Так!» і хотів запхнути в клітку, де вже шкреблося кілька полоняників. Та Рудько раптом тріпнувсь, вирвався з рук і, спотикаючись, вибіг на двір. Там у бур'янах він і просидів до ранку.

На другий день усіх зловлених з огидною кліткою побачив він на возі. Господар (поважна людина) махнув батою, кінь хвостом, і Рудько ніколи вже їх не стрівав. Нічна пригода зробила на нього таке враження, що Рудько став диким та обережним і навіть ночувати почав десь на дереві. Його ще раз ловили вже вдень, але півень забився у хмиз, і хоч сам насилу звідти виліз, та зате лишився живим. І коли на дворі складено дрова й господар з сином заходилися молотити жито, з давніх Рудькових знайомих товаришів дитинства лишилось дуже мало. Зникли деякі старі кури, зникли всі півники, крім Рябенького та сивого Дилди. Молодших курочок теж багатьох не стало. Рудько за ними, правда, не жалкував занадто. Тепер це був присадкуватий мідяно-червоний півень з довгим, ще мало закрученим, хвостом, великим гребінцем та напрочуд мелодійним голосом. Йому лишалося вже дуже мало рости. На ногах у Рудька з'явилися невеличкі, не зроговілі ще остроги, а коло вух біліли білі, як сніг, сережки.

Рябенький теж став струнким та вродливим юнаком, і тільки Дилда досі корчив з себе маленького. Старий півень щось став звертати на них свою увагу. Він побачив в юнаках небезпечних суперників і почав переслідування. Увечері не пускав у курник, вдень протурював з

двору. Бідні парубки не мали ні хвилини спокою, але не мав його ще більш за них Старий. Заздрим оком стежив він за молодцями, застукував їх в глухих кутках, неочікувано з'являвся з-за рогу хати і бив, бив і ногами, і дзьобом. Перший не витримав Рябенкий. Десь у третього сусіда знайшов він пару щирих курячих душ, що в самоті там проживали, у них днював і ночував. Сивий незрівняно розв'язав питання: просто не виходив аж до темна з саду. Не піддавався один Рудько. Правда, й він з горя заходив до сусідів і навіть дражнив там чудернацького волохатого півня, але здебільшого тримався двору, зручно уникаючи зустрічей зі Старим. Ріжними правдами і неправдами віднімав у нього курей, вів гуляти на город, на тік, розгрібав їм гній та здобував собі все більшу й більшу прихильність, особливо серед молодших. Старий вискакував з себе, біг, спотикаючись, туди і на чім світ стоїть гнав гречного молодика аж у діл, де колись росла капуста. А за хвилину, коли він, задиханий, вертався на подвір'я, Рудько вже вів своїх товаришок на вулицю збирати розсипаний овес. Та це ще нічого, але уявіть собі муку Старого, як чув він серед ночі майже поруч на сідалі мелодійний спів свого ворога.

Опало листя з дубів. Вранці стало неприємно ходити по землі, що за ніч вкривалася намороззю. Курей знов почали добре годувати. Зі ставка вернулися ситі качки, а гусей давно не ганяли пасти в поле. Вони цілий день сиділи дома і забирали собі щокращі шматки. Під час сну дошкуляв холод. Кури, сидячи на сідалі, настовбурчували пір'я і скидалися на великі темні клубки. А справжніх морозів ще, власне, й не було.

Одного ранку, коли відкрито курник, його мешканці побачили, що все навкруги укрилось пухкою білою ковдрою. Старі кури побігли до ганку, лишаючи за собою низки дрібних слідів, але молодь, що ніколи не бачила снігу, була страшенно збентежена. Рудько боязко ступав по землі, обтрушуючи після кожного кроку ноги, а Сивий, розігнавшись, спинився посеред двору, з жахом попробував сніг, став на одній нозі і вже не рушився з місця. Курочки просто – летіли через подвір'я, бились у вікна, падали і застрягали в снігу. Цей сніг вже не розтав. Хлопці розчистили доріжки, і на них обмежилось поле діяльності курей. Тут товклися і гуси, проходжувався кіт. Тільки пес Сірко не визнавав ніяких кордонів. Горобці нав'язали приятельські відносини з усіма мешканцями двора, до свині включно, бо на городі нічого не лишилося, а жити ж якось треба було. Навіть ворони і ті прилітали поритися на смітнику. Зате кілька разів з'являвся вже коршак і одного разу попав просто проти вікон якусь курку, та вискочили люди і напад не повівся.

Перемерзли дві наймолодші курочки, а Рудько одморозив собі найкращий зубець на гребені.

Старий півень в своїй злості дійшов до останнього. Бігав за Рудьком доріжками, а в курнику заганяв на найвище сідало.

І призвів нарешті, необачний, до того, чого найбільше боявся. Одного дня Рудько став проти нього! Рудько вже кілька разів заступався за курей, коли, бувало, їх кривдив Старий, але завжди приймав за це належну кару. Цього разу Рудько на свої груди прийняв удар розлютованого Старого, але тепер він не побіг геть і враз переповнився шаленою хоробрістю. Йому нічого більше губити! Це Старий ставить на карту своє панування, а він хіба що свої муки! Старий на хвилину закам'янів від здивування, потім хижо блиснув очима і кинувся вперед...

Ніхто не б'ється так завзято, як повстанці. Бо знають, що їм нема дороги назад. Тому завжди стається, що півень-повстанець перемагає своїм завзяттям пана-гнобителя.

Ніхто не заходив у курник. Вони бились цілий день. А ввечері господиня побачила в двох ріжних кутках два скривавлених тіла. Коли вона взяла їх на руки, щоб змити поранені голови, малий рудий півень кинувся на великого сірого. Той зовсім не боронився. Старе тіло не витримало в борні. Не міг витримати ганьби і гордий дух. На другий день він був мертвий.

Рудько виборов собі своє щастя. Невеличкий півник, що був колись пухкеньким курчатком з двома блакитними латочками на спинці, взяв тепер на себе провід життям рідної громади. І показав себе гідним свого становища. Рудько належав до тих півнів-лицарів, міцних духом і шляхетних серцем, що сміло підставляють груди кожній небезпеці і останні їдять посипане зерно.

Коли сонце почало дужче пригрівати і вода дзюрками побігла зі стріх, а горобці стали знімати невимовний галас, коли в стайні почало чути кудкудахання курей, що в яслах лишали

теплі яечка, коли нарешті з тих яечок вилупились маленькі курчатка з блакитними латочками на спинках. Рудько відчув всю повноту свого щастя.

Уважний, дбайливий, він, здається, був усюди. Допомагав курці, що носилася з першим яйцем, знайти найвідповідніше для цього місце і заспокоював ту, яка вже знеслася. Він вчасно з'являвся на городі коло квочки з курчатами, і ворони, що прилітали сюди вже не для того, щоб порпатись у смітнику, даремне топтали на гілках дерев, ласо поглядаючи на дрібні клубочки.

Двічі мав він у своєму дзьобі сіре пір'я яструба і від нього носив на щоці широкий рубець.

Дурного Сивого Дилду, який встиг вирости за цей час на величезного півнюру, що лякав усіх своїм безнадійним басом, він зовсім зігнав з двору. Так ніхто й не взнав, куди той подівся.

Тепер Рудько поширив свій вплив на цілу вулицю та сусідські двори і запевнив там собі блискуче положення. Кожний півень з того кутка пам'ятав день і ніч про мідяного півника, що так надпівняче побив його в першій і останній бійці. Бо незручному борцеві не допомагали ніякі хитрощі. Даремне було удавати, що ніби обом загрожує спільна небезпека і доцільніше звести рахунки іншим разом, даремне було робити вигляд, що дома чекає пильна справа. Рудько переслідував такого боягуза аж до самого його двору і там примушував прийняти бій. Отож, кажу, кожний півень міг завжди чекати, що на баркан рідного подвір'я злетить пишний Рудько і примусить його до найбільш принизливого, найбільш ганебного для кожного півня вияву покори: підняти вгору тремтячі крила і закирати куркою...

Рудько, як власну честь, боронив і честь свого народу. Увечері, коли до ганку сходилися всі кури і квочки приводили свої родини, гуси здалеку мусіли чекати своєї черги, а великий злісний гусак, що душив ногами малих курчат, не раз визнав перевагу Рудькового залізного дзьоба.

Нахабних дурних качок він любив одганяти так скоро, щоб у них запліталися ноги, і вони, зарившись носом у землю, ще довго крякали, дивуючись, як це воно сталося. Кіт Кирило, якому Рудько попри всі його чесноти не довіряв, смів ходити тепер лише по парканах та дахах, і часто траплялось, що голодний Сірко, дарма що клацав у повітрі зубами, мусів тікати у другий кінець двору від Рудькових острогів.

Ба й самій господині не дозволяв він зачіпати своїх курей. На цьому ґрунті виникали великі непорозуміння, і Рудько ледве не попав у борщ. Бо й дійсно, коли півневі здавалося, що господиня мучить котрусь курку, то він вважав своїм прямим обов'язком злетіти їй на груди або кинутись на спину. Не зважав на удари ногами чи дрючком і скоро примусив боятися себе навіть жвавих синів господаря. Рудько дійшов у своїй сваволі до того, що просто ганявся за кожним, хто виходив з хати, і, певне, йому не минути б казана, якби не велике горе, що звалилось на щасливе подвір'я.

Захворіло кілька курчат і на вечір були мертві. Вранці Рудько побачив, що дві курки не вийшли разом з усіма з курника. Сиділи настобурчені на землі під сідалом і не озивалися на всі його заклики. Опівдні під парканом у кропиві лишилися сидіти ще три. Вночі кілька упало з сідала... Страшна пошесть на протязі двох тижнів винищила велику Рудькову родину. Устоявся тільки він сам та ще дві старі курки – бабусі. Кілька видужало, а курчата загинули майже всі.

Ця хвороба призвела до тої великої катастрофи, що цілком перевернула життя нашого півня. Господар вирішив завести добрих, породистих курей, і от одного дня на подвір'ї з'явилися 10 великих чорних куронок. Але коли б то вони були самі, а то з ними був ще більший і ще чорніший півень з такими довгими ногами, що наш Рудько, не згинаючись, міг би пройти між ними. Ноги ногами, та це не дає права ходити по чужому подвір'ї, і Рудько порадив йому швидше вернутися, звідки прийшов. Той щось глумливо вигукнув, Рудько цього тільки й чекав, і... почалося!

Господар придбав також індику з індичкою. Їх Рудько зразу не помітив. Вони, певне, були з одного двору з чорними курми, бо, коли індик вгледів, як в повітрі метнулося два тіла і почув гнівний крик болю чорного велетня, він поспішив на поміч чужинцеві. Перістий птах на вигляд куди страшніший за шуліку, з голосом ще чуднішим від свого вигляду, про існування якого Рудько навіть не підозрював, тепер кинувся зненацька на нього ззаду. Та не було на світі нічого, що могло б примусити затремтіти мале серце червоного півника. Він відскочив убік, мить – і вдарив об землю рябою потворою. Чорний кинувся вперед, але Рудько перелетів через нього і, перш ніж той встиг обернутися, вже вп'явся йому острогами в спину.

Тим часом опам'ятався індик, а незграбний чужинець, лютуючи, став з страшною силою бити своїм дзьобом. На допомогу чоловікові з'явилась вірна індичка, і почалося огидне знуцання.

Вони ганяли Рудька по двору, оббігали його з різних боків, і, доки він встигав збити з ніг індичку або потягти за кишку індика. Чорний вже топтався по ньому своїми ногами. Але він і на мить не подумав про втечу. Він, що ні разу не був переможений і почував своє право! Рудько підбив чорному око, розрізав йому бороду, але удар падав за ударами, він заточувався, спотикався і лише надзвичайній зручності завдячував, що не лежав ще напівмертвий на землі. Тим часом Рудькові кури гідно стояли за честь свого роду у боротьбі з чужинками. Вона випала на їх користь. Одна навіть спробувала прогнати індичку, але злякалась і мусила щодуху тікати геть.

На галас вибігла господиня і, вгледівши кров на голові Чорного, зловила Рудька і злісно шпурнула його в хлів, замкнувши дверцята. Там співав він свої бойові пісні, закликаючи велетня прийти битись крізь щілину, але той, певне що, й не думав про це. Він поводивсь у дворі, як дома, і полохав Рудькових курей. Рудько все бачив і терпів тяжкі муки.

Так минуло два дні. Господиня хтіла, щоб новак освоївся на чужині, і не випускала Рудька. Та він, гнівно довбаючи носом землю під дверима, вигріб добру яму, і на третій день Рудько був на волі! Господарі поїхали на поле. Індик з дружиною саме пішли прогулятися на город. Півень кинувся на подвір'ї і за клуною знайшов свого ворога...

Коли господиня вернулась додому, вона в снігах за цебром побачила хвіст свого укоханця. Рудько стояв і сіпав його за пір'я. Напівнепритомного індика знайшли у бур'янах. Його Рудько, певне, застукав після того, як упорався з Чорним. Він не мав на собі живого місця. Я не хочу, не можу розповідати вам про лютування господарів і про всі знуцання, що їх витерпів Рудько за те, що не схилив голови перед нахабним чужинцем. Згадалися і смерть Старого сірого півня, і прогнання Сивка, і взагалі Рудькова завзята вдача та оборонництво кривджених курок.

На ранок на возі в соломі, поруч з ворочком сиру та кількома головками капусти, лежав зв'язаний в ногах та крилах Рудько, а гнідий кінь, крутячи хвостом, ніс його в невідому далечінь.

Рудька ніхто не купував. Його брали в руки роздували йому пір'я, але, побачивши на сухорлявому жилавому тілі самі синці, кидали назад на віз. І це було його щастям.

Господар злякався, що доведеться везти півня назад, збавляв ціну. Аж ось до воза підійшла старенька бабуся, підійшла й понесла Рудька селом, потім лісом, далі знов селом. Рудько бачив багато курей і багато різних півнів, співав до них, щоб показати, що нічого не боїться. Та вони з бабусею пройшли якоюсь хвірткою, і тут, посеред затишного, зарослого калачиками та гусячою травичкою подвір'ячка, ласкаво зустріли його чотири чорні курочки. Це подвір'я і широка сільська вулиця стали Рудькові новою батьківщиною. Правда, йому довелося одучити ходити сюди аж чотирьох півнів, з яких кожний уважав себе господарем, але це не забрало багато часу.

І коли ви вгледите десь малого червоного півня з пишним хвостом і покаліченим смілим обличчям, знайте, що це напевне мій Рудько!

ПАРФАНОВИЧ СОФІЯ

Парфанович Софія (1898, Львів – 1968, США) – лікарка, письменниця, суспільно-громадська діячка, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

З 1944 – на еміграції в Австрії, Німеччині, а з 1949 – у США.

Авторка оповідань «Ціна життя» (збірка), «Загоріла полонина», «Інші дні», «Люблю Діброву», «Чарівна Діброва», репортажів «У Києві в 1940 році», повісті «Вірний приятель», «На схрещених дорогах», «Карусь і ми». Для дітей – «У лісничівці», «Такий він був: історія життя вірного собаки».

У лісничівці

Маленька річка снувалася срібною стрічкою серед піль.

На правому її березі стояв ліс. Великі, кремезні буки росли в ньому впереміш із стрункими смереками та ялинами, що вибігали вгору зорями темнозеленої чатини. (...) Старі спорохнявілі вітроломи покривав малинник і ожинник, що утворював інколи непролазну гущавину. Вона цвіла весною і раннім літом біло-червоно-жовтими квітами, а восени червоніла й чорніла ягодами. Вже над снігом вона багряніла й золотилася листям, тоді, коли ялівці стояли, обсіпані безліччю синявочорних ягід.

Над річку ліс вибігав кущами, мережив її берег калиною, що до пізньої осені зберігала свої червоні коралі.

Густі лози стелили дрібнолисте гілля на вітер та опускали його вниз, до річки. Як тільки весна приходила до лісу, він оживав безліччю пташок. Вони співали й цвірінкали в його гущавині. На горі й на вершках дерев викрикували орли та кидали голодний клич яструби. Сороки і ворони походжали над берегом річки, а зграї горобців перелітали її, падаючи камінцями на поля, на другому боці. Там було село.

В лісі жили сарни й олені, він роївся від зайців та білок. Смерком виходили лиси на лови, гордо несучи свої пухнасті хвости. Взимку часом і вовки забігали з гір до цього лісу. Дикі кабани жили в ньому стадами. Вони рили лісову землю, випорпуючи жуків і черв'яків, вони ходили на поля, та, риючи картоплю, робили шкоду селянам. На них, як і на інших звірів, відбувалися часто лови.

По той бік річки стояла лісничівка. Був то білий, огрядний дім, покритий черепицею, обгороджений зеленим парканом. Він стояв на горбочку, над селом, що розсипалось дрібним маком у його підніжжя. Від лісничівки тяглись левади, покриті соковитою травою, та вибігали аж на берег, усіяний дрібними камінцями.

Життя в лісничівці починалося дуже рано. Ще й сонце не сходило, як уже скрипіли ворота, в стайні вовтузилася худоба, що її годували, а нагодувавши гнали до річки, на водопій. Домашня птиця кудкудакала й викрикувала. Їй дружина пана лісничого сипала зерно.

Потім димок вибігав з комина: це варився сніданок. А як він був готовий, уставав Славко, синок пана Василя і пані Ганни Вірстюків. Коли було літо, він вибігав у самій сорочині на город, коли була зима, він видряпувався на лавку й дивився крізь вікно. А дивитись було на що!

До лісничівки сходились гаєві, прибували селяни в різних справах до пана лісничого, а найбільше в справі праці в лісі, чи купівлі дров. Торохкотіли фіри, коні порскали й іржали. Потім Славків батько вішав рушницю через плече й виходив, або виїздив верхи в ліс. Інколи він і Славка брав із собою, особливо тоді, як не мав далеко їхати. Мама залишалась у хаті на господарстві й готувала обід. Її маленька доня, Любочка, прокидалась від сну та діставала солодкого молочка. А старшенька Ляся помагала мамі в господарстві. Врешті, в лісничівці жив ще парубок Ідько, який обслуговував коней та працював у полі. Була й служниця – Маруся.

Весело було жити в лісничівці. Але найкраще було зимовими вечорами: сім'я сиділа в теплій кімнаті, в печі тріскотіли запашні поліна, а пан лісничий розповідав різні події про людей і звірів.

Славкові здавалося, що немає краще, як бути лісничим.

Коли батько питав його, ким буде, коли виросте, він не потребував надумуватися. Показуючи своєю малою рукою на ліс, казав:

– Я буду жити в такому великому лісі і буду такий великий лісничий, як тато. І буду мати фузію, а ти навчиш мене стріляти, тату, правда?

– Ти наш малий стрілець, – тішилася мама, беручи його на коліна.

Та з них Славко швидко зіскакував: він адже волів гратися з хлопцями, чи взимі кататись на санчатах і ковзатися по замерзлій річці.

Так жилося в лісничівці. Час від часу хтось приносив з лісу малих звірят, що в них убили, або виполохали маму.

За цих звірят у лісничівці дбали та старалися їх приручити. Рая це була сарна, іншим разом рогач, лисик, чи дятель. Про них ми розкажемо в цій книжці.

Повінь

Минула половина серпня. В садку, біля лісничівки, почали дозрівати перші яблука – паперівки, а в лісі та по галявинах стали чорніти вершки ожинників. Гриби, що серед літа не

показувались зі страху перед спекою й сушею, тепер ожили. Перші дощі, що спали на Спаса, пробудили їх від літнього сну. Оце з-під моху виставив чорну, оксамитну голівку козар, а його темночервоне підбиття яскравіло понад ситою зеленню моху. Білі гіркани обсіли шнурочком пні смерек. Вони любувались порохном і чатиною. Спочатку були малі й круглі та досконало білі.

Але швидко розрослися й виглядали, як малі тарілки, що на них хтось насипав кришок з хліба. Цар грибів, боровик, народився теплого досвітку, на краю ліса. Його шапочка була біла, але зараз же сонце розмалювало її під колір свіжоспеченого хліба. Лісові трави й зілля покрилися насінням. Воно літало по лісу на білих шовкових крильцятках.

За першими дощами прийшли другі, а там одної ночі зірвалась буря. Надлетів сильний вітер, сповнив ліс гамором і тривогою. З чорних хмар зіскакували яскраві блискавки, і не одна з них ударяла в ліс, розколюючи пні могутніх дерев. А потім подув буйний дощ-злива. Вона тривала до ранку. Річка, досить смирна й плитка, обернулася в буру й прудку топіль. Мабуть, десь у горах впали ще більші дощі, бо вода в річці все прибувала. Вона несла гілля й цілі дерева, вирвані з корінням. На дні річки гуркотіло каміння, посередині ж утворився грізний вир, що крутився й пнівся та ковтав усе, що несла бурхлива течія.

Сільва стояла на березі та дивилася понад спінену воду: по той бік був дім та його господарі. Оце знову рипнули ворота. Не знайшовши Сільви в городі, господар вийшов над річку, що широко розлилась, сягаючи аж до луків за лісничівкою.

– Сільва, Сільва! – кликав лісничий.

Його клич летів над водою, та відбивався гомоном у лісі. Сільва ввійшла у воду та брела, поки вода не стала сягати їй до грудей. Прудка течія понесла Сільву трохи вниз. Пробиваючись через воду, вона добрела назад, до берега, з якого йшла.

Цього дня Сільва до лісничівки не вернулась.

Сільва хоче до хати

Буря знесла міст на річці та позабирала кладки. Навіть лісничий не міг дістатися до лісу. Заходили туди тільки гаєві, що жили по той бік річки. Дощі падали далі та наповнювали русло річки водою.

Щоранку Сільва виходила на берег та пробувала брести. Але ж прудка й глибока річка дуже швидко загороджувала їй дорогу й вона верталася знову до лісу.

– Сільва, Сільва! – лунав клич Славка, господаря, чи господині.

І знову Сільва пробувала брести через річку, але безуспішно. Одного дня вона вийшла на берег, але вже ж зійшла в воду, а наступного зовсім не показала. Вона помандрувала зі стадом у ліс.

Два тижні тривала повінь. Смирна колись річка повіривала береги, позамулювала поля й закидала їх колодами й камінням. Потім настав вересень, і ліс знову ожив.

Мох, що напився доволі води, вилискував сито-зеленим оксамитом. У ньому зарясніли помаранчево-рожеві рижики, а біля порохнявих пнів трохи згодом сотнями виринули опеньки. Білки мали жниво: лісові горіхи вже налилися зернятами, а шишки насінням. Тож «женці» увихалися, іноді різко скрикуючи під час своєї мандрівки по деревах.

Шерсть у лісових звірів потемніла, стала схожа на кору дерев. Зайці, лиси, сарни, олені знайшли собі пару та помандрували в гущавину лісу. Сільва теж не ходила вже сама. Вона трималася разом з молодим цапком.

Від інших сарн відрізняла її ще рештка синьої стрічки на шії. По ній також пізнав свою тваринку лісничий: його пси виполохали пару сарн, що паслися на галявині.

– Сільва! Сільва! – кликав їй навздогін. Сільва стала й прислухалася та нюшила. – Сільва! Сільва! – кликав лісничий далі.

Сільва стояла, наче вагаючись.

На краю лісу, між кущами, стояв її любий. Він повернув голову до Сільви й дивився на неї великими вогкими очима. Вони кликали, вони надили, як лісові надри.

Сільва повернула від річки і повільним кроком пішла в ліс.

Сільва вже більше не вернулася в лісничівку. Ліс та його життя прийняли її. Вона ж була їхньою рідною дитиною. Не раз ще зустрічав її в лісі пан Василь та кликав, наставляючи руку з

хлібом. Але вона вже не відважувалась підійти близько, тільки, дивилася великими розумними карими очима й нюшила. Потім, ідучи за вродженим тваринним інстинктом, вона стрибала між кущі та зникала в гущавині.

ПЕРЕЛІСНА КАТЕРИНА

Перелісна Катерина, М. Донченко, М. Дичка, Л. Кіс, К. П., П.К., О. М., Клим Пищак (1902, м. Харків – 1995, м. Чикаго, США; автонім – Катерина Федорівна Глянько-Попова) – українська дитяча письменниця, педагог, редактор українських книг.

У 1942 році спочатку емігрувала до Німеччини, потім – до США.

Є авторкою пригодницького роману для дітей «Від Калькутти до Шанхая» (30-ті рр.), книжок «Одарка» (1927), «Євшан-зілля» (1946), «Для малят про звірят» (1952), «Ой, хто там?» (1954), «Моїй матері» (1967), «Три правди» (1967), «Котикова пригода» (1973), збірки «Скажу на вушко» (2008) та багато інших казок і віршиків, деякі з них стали піснями. Чимало її творів друкували журнали «Малі друзі», «Веселка», «Соняшник», «Наше життя», з якими К. Перелісна співпрацювала. Багато її творів ще зовсім не надруковані.

Три правди (уривок)

Було це дуже-дуже давно, ще за тих часів, коли на нашу Україну злі татари нападали, міста й села грабували, а людей нещасних у полон забирали, на тяжкі муки, у злую неволю.

Жив тоді в одному місті розумний та хоробрий князь і мав він двох синів. Дуже любив старий князь своїх дітей, та ще більше любив свою країну, свій народ. Ночей не досипляв старий князь та все про добро своїх людей дбав.

І люди його поважали, ніколи на нього не нарікали, а як треба було, то й до війська йшли. І було те військо велике й могутнє, таке, що всі вороги його боялися і обминали князівську столицю, бо знали, що несила її зруйнувати-пограбувати.

Отак і жив той князь у війнах та в походах, а вдома в праці та в клопотах.

Та не такі були його сини. Виросли вони у батьковому палаці, в розкошах та спокою, лиха не знали, то й ні про що не думали, не гадали, лише себе розважали. Любили по лісах та степах за диким звірем полювати, гарно вдягатися, смачно попоїсти та солодко поспати. Любили частенько до сусідніх князів їздити в гостину, подарунки їм дорогі возити. Ті князі радо княженків приймали, своїх звичаїв і мови навчали.

Навчилися княженки чужими мовами говорити так добре, що й самі з того пишались, а свою рідну мову занедбали.

Хоч як любив старий князь своїх синів, та не до вподоби йому було, що його діти свій народ не поважають, лише бавляться-гуляють, своїм примхам догоджають. Кликав він їх до себе, навчав, дорікав, але незабаром побачив, що нічого не вдіє.

Зажурився тоді князь, що не будуть сини після його смерті добре князювати, що не буде кому рідний край від ворогів захищати.

Довго думав князь, як лихові запобігти, а тоді покликав синів та й каже:

– Любі мої діти! Я вже старий став, скоро помру. Та не хочу я ділити свій край між вами, бо тоді вороги легко вас подужають, а хочу передати князівство тому з вас, хто мудрішим буде і скаже мені три правди.

– Добре! – кажуть княженки. – Хай буде так. Той, хто скаже, хай князює, а другий у нього в славі й почестях живе.

– Ще одна умова, – каже тоді старий князь. – Якщо ні один з вас не вгадає ті три правди, мусите ще нині з мого палацу геть піти й доти додому не вертатись, аж поки не дізнаєтесь у чужих людей про ті три правди.

Погодились княженки й на це. Тоді старий князь промовив:

– От ви багато їздили, гуляли, у сусідніх князів бували, скажіть же мені: чия хата найкраща?

Посміхнувся старший княженко та й каже:

– Ми ще не досить світу бачили, щоб сказати тобі, чия хата найкраща. Наш палац дуже гарний, але в сусідніх князів ще кращі. А, може, у якогось царя за морем є ще кращі палаци.

– Гарзд, – сказав князь, – то ви ще не знаєте, чия хата найкраща. Може, тоді знаєте, кому правди не можна казати.

– Батеньку мій, – озвався молодший син, – ти нас завжди вчив лише правду казати, як же ми будемо правду перед кимсь затаювати?

– Ну, хай і це буде так, – відмовив князь, – хай князівство належить тому, хто хоч третю правду скаже: хто господар моєї крові?

– Ото чудне питання! – засміялись разом обидва брати. – Адже кров твоя, то вона тобі й належить, і ти сам її господар.

– Ні, діти, хоч і смієтеся ви з тих питань, та не відаєте того, що треба князеві знати. Отже, пам'ятаєте ви нашу умову: якщо не вгадали, то мусите йти собі геть і доти не вертатись, аж доки не знайдете ті три правди.

Нічого робити. Попрощались княженки з батьком своїм, взяли торбинки на плечі й пішли шляхом широким у чужі краї.

Спочатку йшли, сміялись, піснями розважались, людей по дорозі зачіпали, правди питали. Та не довго так було. Ось шлях битий скінчився, пішли стежки вузькі та плутані, не знають княженки, котру з них вибирати, щоб швидше правду відшукати. А тут ще й не завжди люди привітають, не завжди й до хати спочити пускають.

Так вони не день і не два по чужих краях блукали, міста й села минали, багато горя й лиха зазнали, та ніде їм не сказали, чия хата найкраща.

От зайшли вони одного разу до великого та густого лісу. Ішли, йшли: стежок немає, людей не чути, лише дикі звірі з хащів визирають, на здобич чигають.

Ще як удень ішли, то хоч сонечко крізь гілля заглядало, серце звеселяло, а як надійшла ніч, то вже не знали брати, куди й голову прихилити. А тут ще буря зашуміла: гуде-реве, столітні дуби з корінням вивертає. Грім загримів, блискавка заграла, а далі й дощ полив, як з цебра. Як уже княженки не хоронилися під деревами, та промокли до кісток і не знали, як від лиха такого сховатися.

Побачили вони під дубом яму. Полізли туди, аж там ведмідь, як не ревне їм назустріч! Та так страшно, що брати кинулись чимдуж утікати.

– Добре тому ведмедеві, що свою хату має, – каже молодший брат. – Я б уже й найкращої хати не шукав, якби він мені свою віддав.

Аж тут блискавка ліс освітила, і побачили брати перед собою палац, та такий пишний, що вони такого ще зроду не бачили.

– Оце ж доля над нами змилосердилася, – каже тоді старший. Оце, мабуть, і є найкраща в світі хата. Ходімо до брами, попросимо, щоб пустили переночувати, та оглянемо палац гарненько, а вранці вернемося до батька та й скажемо, що в лісі стоїть найкраща в світі хата.

Підбігли до широкої брами, стукають та благають, щоб хоч у двір пустили.

– Гей, хто ви й чого прийшли? – гукнув хтось у них над головами, та так страшно, що брати аж присіли.

Коли дивляться – на брамі якась потвора сидить, вогненними очима блимає, пазурі розправляє, наче гострить-натирає.

Полякалися княженки, та ніде дітись, вклонилися чемненько й розказують, хто вони й чому по світу блукають.

– Га-га! – зареготала потвора. – Ото добре, що до мене зайшли. Я вам першу правду скажу, а за це ви мусите в моєму палаці жити, мені вірно служити. А як не схочете, тоді я вас з'їм. Схопила потвора братів у пазурі, понесла за браму й кинула серед двору. Як глянули брати навколо, ще дужче полякалися: скрізь у дворі кістки валяються і стовпи стоять з прикованими до них людьми. Стали брати тих людей питати, чий то палац такий страшний. А люди їм кажуть:

– Бідні ви, бідні, що сюди попалися. Цей палац належить злому чарівникові. Багато людей сюди попадає, та виходу звідси ні для кого немає.

– Треба його вбити! – закричали брати.

– Еге, – каже потвора, – то ви ось які. Так знайте, що я смерті не боюся, бо я тоді лише згину, коли ви першої правди дізнаєтесь. Тож я вас через те до палацу і взяв, щоб ніхто вам тієї правди не сказав. Закину вас до льоху, там ви сидітимете, аж поки не вмрете з голоду.

Кинулися слуги злого чарівника, схопили братів, руки й ноги їм ланцюгами скували, і кинули до глибокого, темного льоху.

Сидять там брати, принишкли, зажурилися. От старший і каже:

– Не жаль мені, що ми гинемо, а жаль тих людей, що їх ми визволили б, якби знали, чия хата найкраща. Нерозумні ми, гадали, що цей палац і є найкраща в світі хата, аж нас тут таке лихо спіткало.

– Братику, – відповів молодший, – мабуть, немає в світі хати кращої за нашу. Там так гарно та затишно, там так люблять нас.

Тільки він те вимовив, як загриміло щось, загуркотіло. Але то не грім був, то злий чарівник загукав, заревів на весь ліс:

– Хто смів княженкам правду сказати? Дайте мені його, я його пазурями своїми роздеру!

Та нічого вже не міг вдіяти чарівник, прийшла на нього смерть. Сконав він серед свого палацу, а люди тоді ланцюги розірвали й кинулися з палацу на волю.

Вибігли за браму й княженки, та так зраділи, що лиха того позбулись, а ще більше, що першої правди дізнались.

Ідуть брати, поспішають, коли бачать на узліссі хатка маленька стоїть, а у віконці вогник блимає. Вийшла з тої хатки бабуся старенька, привітала їх, у хату впустила, нагодувала та й каже:

– Чи хотіли б ви зараз, діти, у себе вдома бути?

– Авжеж, хотіли б, – кажуть княженки разом, – там так добре та затишно.

– Отож, – каже їм на це бабуся, – ви вже першої правди дізнались: своя хата найкраща. Та не можна вам ще додому вертатись. Ще мусите по світу поблукати, аж поки дізнаєтесь другої та третьої правди. Лягайте тепер спати, а завтра я вас виведу на шлях, підете ви до царя гірського, він вам другу правду скаже.

Подякували княженки бабусі за ласку та за науку і полягали спати. Прокинулись вранці – аж вони біля чужого міста стоять. Навколо гори високі, провалля глибокі, з гір річки біжать, у долину поспішають.

Стоять брати, дивуються, на всі боки оглядаються. Аж ось із міста військо виступило, у похід кудись зібралось. Побачили тут старшини княженків, стали їх питати, хто вони, звідки і чого в гори прийшли.

Розказали брати, що вони по світу блукають, три правди шукають. Повели їх тоді старшини до свого царя у високий замок, аж на самий вершечок гори.

Вислухав їх цар гірський, посміхнувся і каже:

– Це добре, що ви до мене прийшли, я вам другу правду скажу, а за це ви мені розкажіть, чи велике військо у вашого батька та де воно стоїть і яку зброю має.

– Братику мій любий! – шепче тоді молодший брат до старшого. – Не кажімо цьому цареві правди, бо він щось погане проти нашого краю задумав.

– Добре, – відповідає старший, – не казатимемо правди, бо й мені здається, що він хоче наш край поневолити.

А цар, як почув, що брати не хочуть йому правди казати, звелів своїм слугам за стіл їх посадовити, медом-вином почав частувати, у кишені срібла-золота насипати, а на пальці перстені з дорогим камінням насадити. А тоді, як брати попили, поїли, трохи від меду-вина сп'яніли, він і каже:

– Оце маєте від мене і честь і дарунки, а як скажете все про військо свого батька, то матимете ще більше, і будете в мене любими радниками, житимете в добрі та славі. Я вас так полюбив, що допоможу вам на престолі вашого батька сісти.

Старший уже хотів був щось цареві сказати, та молодший гукнув йому:

– Не кажи, братіку, ні слова! Хіба не бачиш, що він ворог наш лютий, хоче батьківську країну звоювати.

Розлютувався тоді цар гірський і звелів обох братів до в'язниці замкнути. Не день і не два вони там сиділи, їсти й пити їм не давали і щогодини приходили слуги царські, питали, чи не надумались вони цареві правду про військо сказати. Та брати мовчали, нічого слугам не сказали. Як побачив цар, що нічого від них не доб'ється, звелів їх на палі взяти, мучити, катувати, доки всього не скажуть.

Тяжко було молодшому братові муки терпіти, став він стогнати, у царя милосердя прохати. Та глянув тут старший брат на молодшого й каже:

– Братіку любий! Будь мужній, хоч які муки терпи, а ворогові правди не кажи! Як почув те цар гірський, розлютувався ще дужче та до своїх старшин кинувся:

– Хто смів княженкам другу правду сказати? Тільки він те промовив, як у горах загриміло-загуділо, чорна хмара налетіла і все навколо темрявою закрила. Здивувалися брати, глянули круг себе, а вони вже не в горах стоять, а в темному лісі під віконечком хати малої.

Вийшла з хати бабуся старенька, знову братів привітала, про всі пригоди розпитала, у хату повела, нагодувала, спати поклала, а тоді промовила:

– Тепер ви вже й другу правду знаєте: хоч які муки терпи, ворогові правди не кажи. Спіть тепер, спочивайте, а завтра виведу вас на шлях широкий, підете до татарського хана, він вам третю правду скаже.

Подякували княженки бабусі за ласку та за науку й поснули. Прокинулися вранці, – аж вони в густій траві край синього моря лежать. Визирають брати з трави, дивляться, мимо них татари людей женуть, руки у них пов'язані, ноги в кайдани закуті. Ідуть ті люди, спотикаються, гіркими сльозами вмиваються.

– Братіку мій любий! – шепнув молодший до старшого. – То ж наші люди в татарський полон попали. Треба нам щось зробити, щоб їх з неволі визволити.

Та не встиг ще старший відповісти, як татари їх побачили, кинулись до них, пов'язали, до бранців приєднали. Привели до татарського хана, а той почав розпитувати, хто вони, звідки й чого до синього моря прийшли. Княженки розказали, що вони по світу блукають, три правди шукають. Посміхнувся татарський хан та й каже:

– Це добре, що ви до мене попали. Я вам третю правду скажу, а за це ви мусите моїм воякам найкоротший шлях до вашого краю показати.

– Не буде цього ніколи! – відповів старший княженко. – Якби наша сила, ми б і цих бранців від тебе звільнили.

– Добре, – відповів хан, – мені подобається ваша щирість. Отже, я хочу вас нагородити: просіть, чого хочете.

Зраділи брати з тої нагоди й кажуть:

– Не треба нам нічого, лише відпусти наших людей на волю.

Розсміявся хан і каже:

– Де ж ви бачили, щоб хтось своє добро задармо віддавав. Це дуже дорогий вам дарунок буде. Якщо хочете визволити своїх людей, то насипте мені повну діжку золота і дві діжки срібла. Ото й буде викуп за моїх бранців.

Бачать княженки, що хан глузує, та все ж таки вмовляють його:

– Великий володарю! Ми не маємо стільки грошей на викуп, та замість грошей лиши нас у неволі, ми тобі день і ніч служитимемо, найтяжчу роботу робитимемо.

Але хан тільки засміявся на ці слова:

– Ото мені була б робота з двох княженків! Краще зробимо так: дам вам сухого гороху та колючого-преколючого терну. І ви той горох до ранку мусите понизати на тернові шпички та кожному горошину своєю кров'ю помалювати. Як стануть з того гороху коралі дорогі, то я стільки людей ваших додому відпущу, скільки коралів буде. А як нічого з того не вийде – загинете і ви, і всі бранці.

Замкнули братів до темного льоху, принесли їм сухого-сухого гороху та колючого-преколючого терну. Сидять брати, зажурились, один до одного прихилились, зідхають, на нещасливу долю нарікають. А далі старший і каже:

– Годі, братіку, журитися! Час до роботи ставати, сухий горох низати. А то й самі загинемо і людей до смерти доведемо.

Кинулись брати до праці. Спішать-поспішають, щоб до ранку роботу скінчити. Та скільки вони не низали, скільки кров'ю своєю горох не малювали, – не стало від того з гороху коралів. А тут ще, як треті півні заспівали, побачили брати, що немає вже більше крові у них. Заплакали тоді брати від розпачу, а молодший і каже:

– Братіку мій любий! Є ще в нас кров у самому серці. Розріжмо собі груди та дістаньмо тої крові гарячої, щоб на всіх людей стало.

Не було у них ножа гострого, самий терен колючий, то вони ним груди розтинали, гарячої крові з самого серця добували. Кров струмочком задзюрчала, всі горошини помалювала. І тоді у братів духу не стало, і, наче мертві, впали вони на землю. А тут прийшли ханські слуги, взяли намисто з терну та гороху та й понесли до хана. Глянув хан на намисто, з дива й мову загубив: перед ним лежали справжні дорогі коралі, кожна намистинка, як жар, кров'ю серця червоніла. Тільки дві горошинки білими лишилися, бо на них крові у братів забракло. Покликав тоді хан свого лікаря, звелів йому братів лікувати. А як трохи княженки одужали, сказав до них:

– Ви диво-дивне зробили і я свого слова дотримаю: стільки бранців звільню, скільки коралів стане. Та самі ви бачите, що дві горошини білими лишилися, тож двоє бранців у неволі зостануться. Вибирайте ж з-поміж бранців самі, кого в неволі лишати.

– Не треба нам довго вибирати, – сказали княженки разом. – Відпусти їх всіх на волю, ми два лишимось у неволі.

– Дурні ви, дурні! – мовив хан. – Ви ж і так уже добро своїм людям зробили, всю кров свою їм віддали.

– Правда твоя, хане, – сказав старший брат, – та інакше ми й не могли зробити, бо не нам належить та кров, а всьому народові, він господар нашої крові.

Як почув те хан, аж посинів від злости:

– Хто посмів княженкам третю правду сказати?

Тільки він це промовив, як сине море зашуміло, хвилями заграло, чорні хмари налетіли, вихром закрутили – аж люди всі зі страху попадали.

Та тільки вияснилось, глянули княженки навколо себе й побачили, що вони знову на узліссі перед малою хатинкою стоять. Вийшла до них бабуся старенька, ласкаво привітала, про всі пригоди розпитала, напоїла, нагодувала, а тоді й каже:

– Ось тепер ви й третю правду знаєте: за народ свій всю кров віддай, бо він господар твоєї крові. Ідть же тепер додому, там на вас батько давно чекає. Будете з ним князувати, та, глядіть, ніколи не забувайте, як то ви по світу блукали та правди шукали. Попрощалися княженки з бабусею, вклонилися їй низенько й пішли стежечкою вузькою до рідного краю. Ще й сонечко не зайшло, як до рідного міста прибули, а там їх князь із військом своїм зустрів. На radoщах музики грали і в усі дзвони в церквах дзвонили. Стали брати після цього разом з батьком князувати щасливо та мудро. Батька свого любили й поважали, і жили всі так довго, аж поки не стали такими старими, як стара оця казка.

Коляда

На Святвечір раз юрбою

Ми ходили з колядою.

А була така пороша,

Що аж плакав міхоноша,

Бо у торбу з пиріжками

Набивався сніг грудками.

Довелося торбу зняти,

Й під полою прив'язати.

Та як бігли на льоду,

Розгубив він коляду.

Пиріжки ми розшукали,
Хоч і з снігом, позбирали,
А горішки погубились –
Вранці білки поживились.
Ну, та це вже не біда,
Не пропала ж коляда!

Ми йдемо колядувати

Вийди, зіронько, на небо,
Освіти нам путь-дорогу.
Ми йдемо колядувати,
Щоб віддати шану Богу.

Вийди, місяцю, на небо,
Усміхнися нам миленько,
Разом ми почнем колядку,
Що припала до серденька.

Понад снігом, понад світом
Спів дитячий покотився:
Веселіться, нині, люди,
Бог Предвічний народився.

Враз на небі зірки засіяли
Місяць й зорі золотисті,
І колядками під ноги
Простелився сніг іскристий.

ПОГІДНИЙ МИКОЛА

Погідний Микола (1901, Галичина – 1982, Нью-Джерсі, США; автонім – Угорчак) – дитячий письменник.

З 1944 році на еміграції в Європі, з 1948 – у США. Автор творів для дітей «Казка про гордого боярина Марка Путятича» (1932), «Нечисті скарби» (1933), «Байки для дітей» (1936), «Гетьманська булава» (1937), «На провесні» (1936), «Оповідання з народного життя» (1939), «Срібна гривна» (1950), «Пригоди Котика Мурчика» (1963), «Марійка Лебідка – лісова квітка» (1966), «Чарівний діамант» (1972), «Мандрівка ляльки Мелі» (1984) тощо.

Гетьманська Булава

I

В нашій славній Україні, де батько-Дніпро котить свої срібні хвилі у Чорне море і виглядає чубатих запорожців, жив собі колись козак Нетяга. І блукав він багатькома світами, чужими сторонами, а все, щоб кращу долю зустріти і на вільній волі прожити. І всяко йому жилося і всяке бувало, доки не нагадав собі славному Січ-матір запорізьку і лицарські звичаї. Тоді серце його мало не розірвалося з туги та жалю.

Тому не видержав козак Нетяга чужої чужениці, а рішив на Січ вернутись і козацтву запорізькому – низовому поклонитись.

Він зараз зладив собі байдак, набрав харчів і пустився Дніпром в дорогу. І плів він не одну днину і не одну нічку, минав села за селами, міста за містами, скрадався комишами, очеретом, а

все ближче і ближче до цілі. Бо його серце нічого більше не бажало, як лиш добитися чим скорше до Січі.

А коли побачив грізний Чортомлик і дикі пороги, загнудині в сиві гребені кипучої піни, то з радости козак Нетяга аж заплакав.

Він пустився як божевільний байдаком на Дніпрові пороги. І мчав його байдак стрілою, скакав і плигав з виру у вир, але все щасливо. Бо міцно держався козак Нетяга.

Під умілою кермою байдак зручно минав пороги і перейшов на тихе Дніпрове плесо. Тоді завернув козак Нетяга до берега, вискочив із байдака, забрав свої харчі і подався просто на Січ. А що знав запорізькі звичаї, то зараз крикнув:

– Пугу! Пугу!

– Чей же хтось відізветься, – подумав козарлюга і тоді крикнув гучним голосом вдруге:

– Пугу! Пугу!

Але даремне трудився. Ні слихом слихати, ні видом видати. Кругом ні одного людського голосу – наче завмерло.

І дивувався козак Нетяга. Ба – думає, твердий сон козацький. Мабуть недавно з походу вернулись – і замовк.

Та йде козак Нетяга далі і вже побачив курінь, той сам, в якому колись отаман Сірко раду радив.

І приступає він ближче. Вже хоче заходити в двері, аж став і занімів від того дива.

– Що це за лихо, – питає. Чи я в Січі, чи не в Січі?

Ніодного козацького чуба немає. Це що сталося? Невже....

І зловився козак Нетяга за чуба:

– Боже мій, Боже мій! Матінко Пречиста! Що це таке скоїлось?

Але ще не вірить своїм очам, козак Нетяга. Іде на майдан, де кругом курені стояли, а посередині, як у віночку, козацька церковця св. Покрови. Та бо й тут немає нічого.

Лиш глухо вітер очеретом шумить, наче б тієї козацької слави із віку не було.

І кричить знову в розпуці, козак Нетяга:

– Пугу! Пугу!

Але ніхто козацького голосу не чує. Лиш порожня луна немов поглумилася над ним і повторила безвучно: пугу, пугу!

І затривожилося козацьке серце. Він бігав як шалений майданами, комишами, очеретом і кликав, кричав, молив, благав, здіймав руки до неба, але даремне.

Ніхто не відзивався. Кругом тихо й тихо. Лиш Дніпро-батько шумить і безжурно котить свої хвилі. Ніде душі живої. Хіба десь пугач жалісно запугував, або в лузі сойка застогнала.

І бив себе козак Нетяга по голові чубатій і жалівся:

– Доле! Доле! Що це таке скоїлося? Що за нещастя впало на нашу Січ-матір?

І подумав козак Нетяга:

– Коли немає нікого при живих, то бодай мертвим треба поклонитись і за душі козацькі лицарські помолитись.

І прийшов козак Нетяга на козацьке кладовище, але коли розглянувся, то занімів од дива.

Всі козацькі могили осквернені, пориті. Хрести поламани лежать поваленим лісом, а домовини козацькі порозкидані по всьому кладовищі.

Побачивши це все, козак Нетяга так заривав болюче, що, здається, Дніпро-батько здригнувся од цього. Здавалося, пристанув на порогах і слухав, як жалівся нещасний козарлюга.

Та цієї зневаги не мав вже сили стерпіти козак Нетяга.

Жаль йому стало, що його друзі й побратими, славні запорожці навіть по смерті спокою не мають.

І знайшов він якусь лопату, перехристився, та почав копати глибокий діл, щоб козацьке біле тіло похоронити.

Копав він цей діл три дні й три ночі. Зносив на своїх дужих плечах розбиті домовини і скидав їх у темний гріб. Кидав усе що було, а коли очистив кладовище з козацького трупу, висипав високу могилу, а на верху поставив високий хрест.

Аж тепер заспокоївся козак Нетяга і стало йому легше на серці. Не сподівався, що доведеться йому віддати козацькій славі останню прислугу.

Стомлений великою працею пішов на Дніпровий беріг.

Тут підкріпився холодною водою, сів на камінь спочивати і полинув думками в недавнє минуле.

Всякі думи так і глотилися в його голові козацій. І він вслухувався у грізний шум Дніпрових Порогів, який, здавалось, співав козацьку пісню.

Та він слухав і не дослухався, бо твердий козацький сон замкнув йому повіки і він заснув, леліючи думку про Січ, – козацьку рідну матір...

II

Ледве очуняв козак Нетяга з твердого сну, як почув якийсь несамовитий шум біля Дніпрових Порогів. Якраз була північ. Місяць вийшов із-за хмари й кинув сріблестим промінням по дніпрових хвилях.

Тоді побачив козак Нетяга, що ціле плесо так і закипіло від дніпрових русалок. Всі вони в зелених косах, у віночках, зловилися за руки й гуляли по хвилях. Гуляли та все ближче підпливали до берега. А вкінці всі враз так і загомоніли:

– Здоров, козаче! Невже ж і ти чекаєш на нас?

І своїм сміхом голосним такий зчинили шум кругом себе, що здавалося, наче б то очерет ожив, залюднився і небо прояснилося.

А козак Нетяга так і кинувся:

– А ви хто такі?

– Ми такі, як і ти! – загомоніли дніпрові русалки.

З козачої ми сім'ї, та з козачого роду. Хіба ж ти не бачив нас досі. Ми також ждемо на чубатих запорожців. От, от надплинуть із походу. А ось глянь! – і всі повели в один бік рукою.

А козак Нетяга глянув і не міг вийти з дива.

Справді, ген далеко, з-під білої мряки, висувались байдаки за байдаками. А на самім переді мерехтить стяг малиновий, немов манить і кличе до себе козака Нетягу:

– Ходи козаче, не потурай воді та порогам!

І він з радости підскочив на весь стан і кинув шапкою вгору, щоб із байдаків його доглянули.

– Здорові були, молодці! – кричав на весь голос.

Але даремні були його зусилля. З байдаків немов не помічають козака Нетягу. Вони пливуть собі дальше і зникають у чорному вирі і пропадають.

І вже хотів козак Нетяга жалітись, що свої від свого утікають, як нараз помітив, що між русалками зчинився переполох. Всі вони негайно розступилися і з дніпрових хвиль виринув козацький байдак і плив просто на нього.

Заледве вспів козак Нетяга добре приглянутися, як байдак уже причалив до берега і з нього вискочив козацький старшина в синьому контуші, гаптованім золотом.

– Здоров, козаче Нетяго! – закликав він грімким голосом, а срібна шабля так і дзенькнула при його боці.

– Приходжу до тебе з поклоном від ясновельможного гетьмана, і від славного козацтва низового! Спасибі тобі, козаче, за те, що не дав козацьке тіло чорному гайворонню на поталу... Спасибі, що всіх їх похоронив по-християнськи! За це приношу тобі дарунок від ясновельможного гетьмана. Ось тобі пірнач козацький!

І подав козакові Нетязі золотий пірнач, вибиваний увесь самоцвітами.

Узяв козак Нетяга пірнач у руки, та в його очах блищать сльози.

– Це повинність моя померших побратимів похоронити! Та що мені з цього, коли не можу побачити своїх друзів запорожців.

Проси ясновельможного гетьмана, нехай мені дозволить до своїх запорожців повернутись. Бо нема мені життя на Січі, коли все там одною руїною дише...

Але козацький старшина твердо похитав головою:

– Ні, ні, козаче, не сміє козацька слава марно пропадати! Але коли так дуже тужиш за своїми братами козаками, то твоє бажання сповниться. Приходь на Січ на Мертвецький Великдень, – тоді все побачиш! І звеселиться твоє серце, бо багато тоді прибуде козацького люду. А тепер прощай, молодий козаче. Мушу йти, заки втретє півень заспіває!

І сів старшина козацький у байдак, а козаки вдарили веслами по воді і відплили.

А по хвилях дніпрових лиш загомоніло від пісень русалок. Вони, як розбавлені діти, гралися з хвилями, кидались у крутіжі, обкидалися бризками й усміхалися до козака Нетяги.

Та він немов їх не бачив. Стояв задуманий на березі, а його очі слідили за байдаком, який щораз більше відчалювався від берега, поки зовсім не зник у чорному вирі.

III

Козак Нетяга не покидав уже Січі, бо дуже хотів побачити запорожців. Ждав на Мертвецький Великдень. Він ходив по всіх усюдах та з острахом оглядав руїни.

Ось тут, на майдані, Стояла церковця, а там курені, де мешкали січовики; а тут козацтво куліш варило, а тут добоші товариство на раду скликали.

Усі спомини минулого відживали в його душі і ранили серце. В таких думках пробував козак Нетяга на Січі.

І прийшла весна, розступилися олив'яні хмари і показалося ясне сонечко. Зашумів Дніпро Славута, рушив кригами і ніс їх на спінених хвилях у Чорне море. А береги дніпрові вкрились зеленою травою і свіжим очеретом.

Тасмничий Великдень вже зближався. Козак Нетяга вже ждав – вичікував зустрічі зі своїми запорожцями.

Йому пригадалися давні знайомі. Він був цікавий, чи доведеться йому їх побачити.

Вже глуха північ царила над Запоріжжям, лиш бурливі дніпрові хвилі своїм шумом перебивали тишу ночі... Нараз почув церковний дзвін, що поважним гомоном розходився кругом довкола. Здивований подався у той бік, звідки чути було гомін дзвонів.

– А це що за диво?! – буркнув під носом козак Нетяга.

І вмить виросла перед його очима церковця така сама, як її собі запам'ятав. Біля неї стояла дзвіниця, а з усіх сторін уже сунуло козацтво у синіх жупанах і червоних шараварах. А кожний із них держав у руці шапку й сумирним кроком зміряв у відчинену церковцю.

Увійшов за ними й козак Нетяга. Він станув собі у невиднім кутку за крилосом та глядів на козаків, що входили бічними дверима.

Тимчасом зчинився на дворі гамір. Нетяга почув, як довбиші вдарили в літаври. Це йшов, гетьман. Увійшовши до церкви зі своєю свитою, перехрестився і станув на самім переді. Біля нього поставали полковники та вся старшина, а за ними набилося повно козацтва. І залунала дзвінка пісня з козацьких грудей. Пан-отець зачав полуношницю.

А козак Нетяга весь час розглядався і шукав своїх знайомих. І тоді почув, що хтось поклав йому руку на плече.

Він оглянувся й побачив старого козака, що усміхався приязно до нього. Це був його давній знайомий – Хома Недобитий, що згинув у бою з москалями під Конотопом.

– Здоров, Нетяго! Славний з тебе товариш, що не забув нас запорожців! – шепнув йому в ухо Хома Недобитий.

А козакові Нетязі аж легше стало на серці.

– Невже ж це ти, Хомо? Чому ж це у вас так сумно на Великдень?

– А хіба ж ти не знаєш, що сталося на Січі? Лиха година впала на нашу нещасну Україну. Чи ж не бачиш, що гетьман наш без булави, а старшина без козацьких клейнодів!?

Сумно похитав головою козак Нетяга.

– І доки воно так буде?

Тоді Хома тихенько шепнув Нетязі.

– Може, вже недовго. По службі гетьман на майдані козацьку раду скликає. Щось задумує наш гетьман! Може, й на добре воно вийде!

Так вони розмовляли з собою прихапцем і не зчулися, як скінчилася Великодня Служба. Царські ворота замкнулися й нараз стало тихо.

І почув тоді козак Нетяга, що очі всього козацтва звернулися на нього. Він хотів сховатися, – але саме тоді заговорив до нього сам гетьман:

– Ходи, ходи козаче Нетяго! Ось тут зібралось ціле наше товариство, що в бою за Україну лягло буйними головами.

А козак Нетяга виступив наперед, поклонився ясновельможному гетьманові й усьому товариству низовому.

І зрадів ясновельможний козаком Нетягою.

– Видно вислухав Всевишній Господь нашу молитву! – промовив гетьман. – Вкінці діждалися живого козака із нашої України. Тепер вже маємо чого раду скликати. Так прошу вас, славні запорожці, на майдан, на козацьку раду! Всіх прошу, – і вас ланове полковники, осаули й сотники, і тебе, козаче Нетяго, і всіх вас, січове братство!

Сказавши це, гетьман розклонився на всі чотири сторони, а все товариство зараз рушило на січовий майдан. І вдарили довбиші у літаври, а сурмачі заграли у сурми. І зібралось козацького люду, що ні зчислити ні згадати. А посередині засів гетьман з генеральним писарем та всією козацькою старшиною.

А коли все успокоїлось, встав гетьман і грімким голосом промовив:

– Славні молодці, низові запорожці! Оце нині настала хвилина, в якій маємо рішити: чи бути на Дніпрі запорізькій Січі, чи не бути! Коли проклятий Текелій зруйнував нам Січ і коли ми всі лягли буйними головами за матір-Україну, скористав ворог із нашого безсилля. Він загарбав нам гетьманську булаву і всі козачі клейноди, – загарбав, бо нікому було боронити. Та чи годиться нам, козакам, зректись раз на завжди свого козачого скарбу? Чи годиться мені гетьманувати без гетьманської булави? Ні, молодці, низові запорожці! Тому скликав я вас на оцю раду та й питаю:

– Хто з вас, славні запорожці, піде гетьманської булави і козацьких клейнодів добувати?

І замовк ясновельможний гетьман і глядить на своє козацтво.

А козак Нетяга з насолодою слухав слів свого гетьмана і навіть не завважив, що козацтво так і прошиває його своїми очима. Аж коли гетьман порушився і запитав вдруге, козак Нетяга підніс шапку вгору і дзвінко залунав його молодечий голос:

– Милостивий пане, ясновельможний гетьмане! За вольності козацькі, за Неньку Україну я все зроблю, що прикажете!

І враз загомонило від козацького голосу аж під хмари.

– Слава, слава, козакові Нетязі! Слава! Слава! Слава!

І тоді приступив до нього гетьман, стиснув йому руку та поцілував його козацького чуба.

– Так пам'ятай, сину! – промовив гетьман, – пам'ятай, що лиш ти можеш дістати гетьманську булаву і козачі клейноди! А допоможе тобі у цьому характерник Дорош. Цей єдиний, що залишився з нас усіх живим. Він мешкає в Холодному Ярі, біля Лебединського Манастиря. Туди треба тобі зараз іти. А тепер прощай, козаче, бо вже час нам всім відходити!

І подав ясновельможний гетьман руку козакові Нетязі, а все козацтво трикратно загомонило: «Слава! Слава! Слава!».

Коли очунявся козак Нетяга од того всього, все зникло. Кругом царила темна нічка. На небі мерехтіли ясні зорі, а блідий місяць кидав своє холодне проміння на дрімучу землю, наче нічого й не було. Лиш здалека доходив могутній шум Дніпрових Порогів, та до нього вже давно звук був козак Нетяга.

IV

У Холодному Ярі, біля Лебединського Манастиря, осторонь людей, проживав характерник Дорош, сам-саміський, по козацькому звичаю. Жив собі у ярі. Там мав свій хутір, беріг своєї пасіки, варив сам собі куліш і важкі думи думав.

І ніхто до нього не заходив, бо дуже різкий був характерник Дорош. Не любив жартувати, ні товаришувати, бо від давніх літ звук до твердого козацького життя.

Та не ходили люди до Дороша ще й тому, бо не довіряли і боялися його. Характерник Дорош чари знає... Горє – зайти собі з ним! Дорош знав це і був щасливий, що ніхто йому спокою не колотить. Тому він дуже здивувався, коли побачив перед собою козака Нетягу.

– А це звідкіля тебе сюди принесло, козаче, – запитав глумливо Дорош, а по його чолі так і перейшла сувора борозна гніву.

Але козак Нетяга не злякався його суворого голосу.

Віддав гідну шану старому козакові і відповів:

– З Богом приходжу! Приходжу до тебе від ясновельможного пана гетьмана і від низового товариства.

А характерник Дорош аж кинувся од цього:

– Гетьман!? А де ж той гетьман! Нема вже на Україні гетьманів! Ой нема, нема! – і похитав сумно головою. – Милости прошу, сідай козаче! – і підсунув йому стільчик.

А коли сів козак Нетяга, Дорош почав дальше говорити:

– Нема! Нема! Ех, як би то найшовся де такий козак, що поважився б гетьманську булаву в руки взяти. Я б йому зараз показав дорогу й шлях...

А козак Нетяга й каже:

– Я той самий, що на нього чекаєш, Дороше! І не лиш гетьманську булаву, але й усі козачі клейноди хочу дістати.

– Ти!? – крикнув здивований Дорош. – Хто ж тобі про це розказав?

А козак Нетяга піднісся і відповів:

– Сам ясновельможний гетьман! А ось від нього пірнач, що дістав в дарунку. Він саме післав мене до тебе по пораду.

– Ану бо, покажи мені цей пірнач! – заговорив Дорош. І взяв він до своїх рук пірнач і почав йому цікаво придивлятися. А опісля немов потверджуючи його правдивість, повторював:

– Так, так, це від нього пірнач! Вірю твоєму слову.

Колись я його бачив у руках паволоцького полковника.

Еге ж, але тоді він був не такий! Козаки в залізі кохаються, а це панська цяцька, а не пірнач!

І тоді почав Дорош виривати з нього самоцвіти, кидав на землю і затоптував їх ногами:

– Цур тобі з ними! Сідай козаче, а я тобі по козацьки цей пірнач приладжу. Еге ж! Гляди, як загартую це залізо, щоб воно у козацьких руках не трісло!

І піднісся Дорош на всю стать і подався в пасіку. Там біля крилатого дуба розпалив ватру, докинув хмизу, а коли вогонь розгорівся, тоді вложив в нього пірнач і держав його, доки не розпікся до червоної грані. Опісля загасив ватру й вернувся до хати.

– Ось тобі все готове, козаче! – заговорив характерник Дорош до свого гостя. Масти пірнач і він стане тобі у великій пригоді. Але щоб він мав силу і потугу на ворога піднятися, треба його ще в Дніпровому плесі загартувати. І тому мусимо зараз виїжджати, щоб у саму північ бути на місці.

І тоді свиснув характерник Дорош, а луна так і пішла гомоном по землі. Свиснув двічі і цілий ліс задрижав, аж листя почало спадати. А коли втретє свиснув, – задудніла земля і пригнались два баскі коні, наче змії.

І зловив характерник Дорош за уздечку одного, а другого подав козакові Нетязі.

– Сідай, козаче, та з лівого боку... А держися цупко на тім вітрогоні!

І скочив митом козак Нетяга з пірначем у руках на одного, а характерник Дорош на другого. А коли плеснув у долоні, то лиш земля замерехтіла під ними.

Летіли попід хмари. Не їхав козак Нетяга ще так ніколи. Та тепер зрозумів, чому старого Дороша характерником прозвали. Їхали вони так півднини і півночі і над Дніпрове плесо прибули якраз у пору.

Дніпрові русалки якраз виплили із-під порогів і танковим хороводом зближались до берега. Та не по це приїхав характерник Дорош, щоб із русалками герцювати. Він вихопив із рук козака Нетяги пірнач і гукнув дужим голосом:

– Гуляй, пірначе!

А пірнач так і полетів у Дніпрове плесо. І почав він гуляти, перекидувати хвилями і зчинив такий крутіж, що перелякані русалки вмиль поховалися в очерет. А тоді вода розступилася і показалося ціле дно Дніпрового плеса.

І побачив козак Нетяга в ньому багато козацького люду. Та всі вони були такі нещасливі, а обличчя їх були такі сумні й похнюплені, що аж жаль було на них дивитися.

І здивувався козак Нетяга й питає:

– Що це таке?

А характерник Дорош тільки розсміявся:

– От тобі, козаче, юдине насіння, що всякому ворогові вислугувалося, лише не Україні. Тому така їх доля. З рибами на дні Дніпра-батька... мусять проживати і покуту свою відбувати.

Та не веліли вони добре придивитися, як Дніпром зашуміло, хвилі знялися вгору, заграли, закипіли, запінилися і почали знову заливати дно. А як тільки успокоїлося дніпрове плесо, тоді виплили із своїх криївок стривожені русалки, а одна з них, у золотій короні, держала в руках пірнач.

Вона підплила ближче до берега й крикнула:

– Держи, козаче! – і кинула пірнач на беріг. Та характерник Дорош миттю зловив його в повітрі. Він зараз передав пірнач Нетязі і сказав:

– Тепер уже все готове. Можемо вертатися.

І тоді характерник Дорош та козак Нетяга сіли на коні й пігнули вихром у Холодний Яр.

V

На другий день, ще перед сходом сонця, лагодився козак Нетяга в дорогу, а характерник Дорош почував його.

– Знай козаче, що біля Батурина на північ є гетьманський льох. Ось тобі туди йти та й дістатися до того льоху, де заховані козацькі клейноди і гетьманська булава. Одначе пам'ятай, що цього льоху береже велет-лицар, страшний силою, а ще страшніший виглядом. А зветься він Булат-Микулич. І з ним доведеться тобі звести двобій. То цього нема тобі чого лякатись. Пірнач тобі допоможе, – лиш цупко держи його в своїх долонях і не піддавайся ніяким хитрошам – бо лукавий дуже цей лицар. Більше в нього злоби і підступу, як лицарського духа. Та коли тобі пощастить його перемогти, – тоді йди просто в льох. А там вже найдеш усе, чого шукаєш. Так, хай щаститься тобі дорога! У Києві на тебе буду ждати!

І козак Нетяга розпрощався з характерником, стиснув пірнач у долонях і пустився на вороному коні в дорогу.

Увесь час їхав він обережно, бо багацько шлялося ворожого лицарства на шляху. Та аж тепер побачив козак Нетяга, яка біда в Україні. Міста й села знищені, попалені, – кругом лиш згарища, руїна і кров. Ввесь сільський люд зійшов на прошаків. А хоч світило ясне сонечко волі, то не бачив його люд у неволі.

Та козак Нетяга їхав. Минав села й міста, аж доки не прибув до Батурина. Тут задержався одну хвилину, а відтак вирушив на північ, за вказівками характерника Дороша. Їхав він не одну днину, не одну нічку, аж побачив за одним селом високу гору, що над нею клубились густі чорні хмари.

– Може це тут отой гетьманський льох! – подумав собі козак Нетяга і спрямувався туди їхати. Та вороний чогось насторожив вуха, заіржав мов би не похочував туди іти. Однак козак Нетяга не потурав своєму коневі, а вдарив його канчуком і пустився об'їжджати гору та шукати входу до льоху.

І об'їхав він гору тричі, але аж за третім разом побачив велику, орну прогалину. Та ледве вспів Нетяга злізти з коня та придивитися, аж тут нараз виходить велет-лицар Булат-Микулич. Цілий зашитий у шкури, на голові шолом, в одній руці ратище, а в другій важкий меч.

І станув він та злющими очима дивиться на козака Нетягу:

– Ти хто такий?! – закричав він сердито. – Чи не захотілося тобі, щоб я зараз по тобі тризму одправив? Стій!

Але не злякався козак Нетяга велета-лицаря Булат-Микулича.

– Я козак Нетяга з Запорізької Січі! Не глумись, а віддай гетьманську булаву й козацькі клейноди, а ні — то будемо битися!

А велет-лицар Булат-Микулич зареготався на ціле горло:

– Авжеж, що битись, а це миритись будемо! Ой, не дам я тобі своєї булави, не дам! А чи є в тебе сила помірятись зо мною? Чи цупкі в тебе ноги? Уважай, щоб живцем не влізли під землю від мого удару. Ну, що ж? Ходи козаче, будем битися!

І вийшли вони на крем'янистий тік і почався бій від сходу сонця до заходу. Від ударів аж земля здригалася. І як лиш наміряться велет-лицар у Блат-Микулич ударити мечем козака Нетягу, то все мечем по тоці завадить. І поколов він уже тік крем'янистий на дрібні кусні.

А козак Нетяга не здається. Він знає свою потугу, знає свою силу. Мечем рубає, пірначем по шоломі Булат-Микулича сильно вдаряє. А як прийшов вечір, набрав козак Нетяга більшої потуги і як вдарить пірначем велета Булат-Микулича, то увігнав його всього у тік крем'янистий.

І від цього удару пустив Булат-Микулич свій меч на землю і давай проситись:

– Не вбивай мене козаچه Нетяго! Все віддам, що захочеш. Не знав я досі козацької сили!

Та не слухає цього козак Нетяга, а зловив його за бороду і привалив скалою.

– Ось тут тобі повіки сидіти, заки тризну відправиш надомною! Прощай велет-лицарю, Булат-Микуличу! Іду гетьманської булави діставати.

І засміявся козак Нетяга до Булат-Микулича, залишив його і увійшов до льоху.

А в льоху було темно й страшно. Але козакові Нетязі тепер було весело і радісно. На край світа пішов би, щоб лиш відшукати гетьманську булаву. Тому довго, довго блукав він у цій пільмі, не знаючи ні входу ні виходу. А коли зайшов глибше в цей дивний таємничий льох, тоді почув гомін дзвона.

Жалібний звук розходився луною по льоху ніжно, глухо і наче манів-кликав його до себе. А козак Нетяга здивувався, його серце хвилювалося і він поспішив кроку. Ішов за тим гомоном, все ближче, ближче. І здавалося йому, що той дзвін вже недалеко. Він почав розглядатися і побачив у стіні маленьку щілинку, з якої било яскраве блискуче світло і падало прямо на нього.

– Тут, або ніде, – заговорив до себе козак Нетяга.

Він зараз підійшов до цієї щілини, пірначем підважив каміння, розсунув на боки, а коли поширив цей отвір, встромив до середини голову і почав розглядатись.

Але зразу нічого не міг помітити. Яскраве, світло, що заливало весь льох, осліпило його своїм блиском. Щойно коли очі привикли до цього незвичайного сяйва, аж тоді защеміло з радості серце в козака Нетяги.

Він побачив тепер просторий льох, цілий освічений дивним таємничим світлом. Із стелі звисав дзвін-велетень, який мало що не закривав своїми широкими крисами цілого льоху. А далі кругом дзвона стояли заковані в кайдани запорожці.

І вони саме вдаряли своїми кайданами об криси Дзвону, наче в той спосіб благали для себе ласки від велет-лицаря Булат-Микулича. Вони не знали, що їх ворог лежить на крем'янистім тоці побитий і сам чекає на ласку і волю. Вони далі дзвонили ланцюгами, били ними об криси, а жалібний гомін розходився кругом по льоху. А козак Нетяга аж тепер завважив, що у велета-дзвона не має серця. Він висів порожній і дав на удари невільників, що стояли біля нього немов зачаровані анахтемською силою. І стало йому жаль козацького люду. Він вже хотів зрадитись, але тоді нечайно його серце залилося незвичайною радістю.

Він побачив гетьманську булаву і всі козачі клейноди. Вони лежали під самим дзвоном, на самій середині льоху, а це ясне неземне сяйво, що так сліпило очі, саме розходилося від гетьманської булави. Вона то горіла, як сонце ясне, – бо сіяла самоцвітами і діамантами.

І не втерпів козак Нетяга довше бездольно придивлятися. Переліз отвір і скочив до гетьманського льоху між запорожців.

– Пугу! Пугу! Козак з Лугу! – крикнув Нетяга. – А це відколи ви такими жалібними паламарами поставали?

А козаки запорожці так і здригнулися, наче із сну збудилися.

– Ти хто такий, що посмів глумитись з нашої недолі? – заговорив старий дідуган-запорожець, що стояв на самім переді.

Та козак Нетяга тільки засміявся.

– Я козак з Лугу! Чи дозволите брати-запорожці гетьманську булаву і козацькі клейноди забрати!?

А нещасні запорожці з радості закричали, загомоніли:

– Бери, бери, козаچه! Вже двісті літ лежать вони бездільно і нікому їх забрати...

А старий дідуган запорожець і собі:

– Вислухав Господь милосердний невольницькі благання. Не пішли надармо наші мольби і наші молитви. Таки ми додзвонилися своїми кайданами, що почув нас люд.

А хоч вража Катерина забрала серце од велета-дзвона і виляли з нього цар-пушку, то даремне вона запопадалася. Вітай нам милий гостю з України!

І не було меж радості і щастя від цієї дивної зустрічі. А козак Нетяга як лиш підніс гетьманську булаву, то козацькі кайдани зараз розсипались на дрібні кусні і поспали на землю.

– Вставайте, низове товариство, брати-запорожці, бо воля близько! Не буде вже Булат-Микулич вашою долею торгувати і вільну волю нашої матері-України топтати!

Розбирайте козачі клейноди і всі вирушайте за мною!

І кинулось все козацтво клейноди розбирати, а козак Нетяга стоїть і держить гетьманську булаву високо, високо і жде, аж все козацтво стало готове до походу. А тоді ще раз блиснув булавою і зараз всі пішли за ним, щоб якнайскорше вийти з льоху на світ Божий і побачити ясне сонечко волі.

VI

І дивне диво сталося на Україні. Летом пташини рознеслася вістка по всій Україні про віднайдену гетьманську булаву.

Переказував цю радісну новину батько-Дніпро – Донові та Дністрові, а Дністер – Тисі та Дунаєві.

І заграли дзвони у Києві городі, у Чигирині, Полтаві, Батурині, у Галичі та далекому Ужгороді. І тоді рушив увесь нарід у Київ оглядати гетьманську булаву. Сотні й тисячі козацького люду спішило до гетьманської столиці. Як буйного цвіття, як зеленого листя – всіми шляхами, дорогами стежками хвилювало від народу. А все те йшло й плило на Київ, на Київ.

А там вийшов козак Нетяга до всього люду й підніс гетьманську булаву високо, високо. А гетьманська булава тоді засіяла як сонце і своїм сьйвом увесь люд козацький звеселила.

І вдарили довбиші у літаври, й заграли сурмачі у сурми на всі чотири сторони світу. А тоді виступили полковники з пірначами перед нарід і питають:

– А хто у нас тепер гетьманом буде?

А увесь нарід так і закричав:

– Той, що гетьманську булаву умів дістати! Козак Нетяга хай нам гетьманить! Слава козакові Нетязі! Слава!

«Слава!» – кругом загомніло.

І знову задзвонили у Софійському Соборі всі дзвони: знову довбиші вдарили у літаври, а сурмачі заграли у сурми.

І став козак Нетяга гетьманом усієї України від Дону до Дунаю на славу Всього козацького люду.

ПОЛТАВА ЛЕОНІД

Полтава Леонід, або Єнсен (1921, с. Вовківці, Сумська обл. – 1990, Нью-Йорк, США; автонім – Леонід Едуардович Пархомович) – український письменник, радіожурналіст, публіцист, перекладач, громадський діяч. Один із засновників МУРу, член ОУП «Слово» та АДУКу (Асоціації діячів української культури).

У повоєнні роки опинився в концтаборах для біженців у Німеччині, куди був вивезений на примусові роботи. Після війни мешкає у Парижі, Мадриді, Мюнхені, де пише твори і займається журналістською діяльністю. З 1958 року назавжди переїздить до США. Там працює в українській редакції радіо «Голос Америки» та редагує щоденник «Свобода».

Автор багатьох прозових і поетичних книг, серед яких сатирична поема «Енеїда модерна», збірки «Поєми», «Валторни», «Смак сонця», «Із іспанського зшитка», «Українські балади», збірка оповідань «У вишневій країні», поема «Нескінчений бій», історичний роман «Тисяча сімсот дев'ять», повісті «Чи зійде завтра сонце», репортаж «Над блакитним Чорним морем», розвідки «Образ Степана Бандери в літературі і мистецтві», «Історія української народної помочі в Америці і Канаді», «Чому повстання 1648 року було переможним» та багато ін.

Для дітей писав різножанрові твори, які видавалися окремими виданнями та розпорошені по журналах і читанках, серед них поеми-казки «Жучок Щербачок», «Слон по Африці ходив», «Вартові: про лелек, злого Грубаня і пожежу», «Котячий хор», «Живі забавки», «Лисячий базар», «Казка про Чародія-Лиходія, Івасика-козачка і чорне море», віршовані казочки «Зайчик клаповух», «З лісу зайчики ішли», «Гусяча казочка», «Маленький Індіанин», історичні оповідання «Маленький дзвонар із Конотопу», абетки «Абетка веселенька для дорослих і маленьких», «Абетки з історії України: Бо корінням у рідній землі», віршовані поезії «Лебеді», «Хто як говорить», «Лісова книга», «Самі складемо пісеньку», «Жабка», «Диво-апарат», «Всі полинем», «Різдво», «Зимовий сад», «Великодні писанки», «Три матусі» та ін., лічилки «Двадцять п'ять муравлів», пізнавальне оповідання «Де живуть наші птахи», пісні «Пісенька про журавля», «Охрестилась Україна», пригодницька повість для підлітків «Подорожі і пригоди Миклухи-Маклая» тощо.

Котячий хор

Зібрались якомсь уночі
Коти – веселі циркачі:
Той скаче, той стриба-стриб-стриб,
А той сидить, неначе гриб,
Ще інший нявка-завивас,
А всім здається, що співає!..
– Панове! – обізвався кіт.
– Погляньте всі на мій живіт:
Три дні у ньому, як на зло,
Ні крихти м'яса не було! –
Сказала кицька: – їсти треба,
Та не впадуть харчі із неба. –
А сивий кіт на те: – Щоб мати,
То треба, панство, працювати!
Усім сподобалась порада,
Засіли котики на раду.
У місті тихо. Місяць світить...
А рада радить: що робити,
Щоб на м'ясе їм
За-ро-би-ти?
Ось котик (лапки, мов сніжочок)
Сказав: – Ходімо у таночок,
Нам будуть всі аплодувати
І годувати!
Занявкав голосно котюга:
– Що? Танцювати? – це наруга!
Берімося шляхи й мости
Хвостами нашими мести!
Ще інший крикнув: – Працювати?!
Я звик лиш їсти та ще спати!..
– А я, – занявкала тут киця, –
Я й народилась в рукавиці...
Тоді гукнув найстарший кіт,
В якого все болів живіт:
– Хто рота має – голос має,
Я хор негайно закладаю!
Є сто котів – це голод, мор,
А сто ротів – прекрасний хор!

У місті тихо. Місяць сяє.
Вже сплять і авта, і трамваї,
Дорослі, дітки – все вже спить...
І все – прокинулось умить,
Бо заревів котячий хор,
Немов який страшний мотор!
Нявчать, кричать, пищать хористи,
Самі своїм радіють хистом,
І люди вже біжать по місті,
Вже сто, вже двісті, вже і триста,
Уже чотириста й п'ятсот –
А хор дере на повний рот!
Пожежники і поліцаї
Біжать, кричать та поспішають,
І літака вже хтось завів, –
А хор реве, як і ревів!
Прибігли люди, обступили
І кажуть: – Що це, Боже милій?
Чого це ви, брати-коти,
Нелюдським голосом завили?!
На те гукнув найстарший кіт,
В якого все болів живіт:
– Я чесний кіт, не злодій-вор,
Я тут створив природний хор!
Кіт хоче їсти, хоче жити,
Кіт хоче трішки заробити,
Кіт потрапляє у відчай, –
Що ж нам робити?!
На це промовив поліцай:
– ІДІТЬ УСІ МИШЕЙ ЛОВИТИ!

Подорожі і пригоди Миклухи-Маклая (уривок)

Перші дні між папуасами

Вже 19 вересня Миклуха-Маклай, завчивши кілька слів папуаської говірки від старого Туя, який підходив до хатин і по подарунки, – пішов сам у ліс. Він помітив стежку, що вела в гущавину. У щоденнику читаємо:

«Я залишив револьвера вдома, але не забув нотатника і олівця. Хотів піти в Горенду, найближче від моєї хатини село, та в лісі несподівано натрапив на другу стежку... Доки я стояв, роздумуючи, в кількох кроках від мене з'явився хлопчик років 14 чи 15. Ми мовчки якусь мить дивилися один на одного. Говорити я не вмів, підійти до нього – означало перелякати його ще більше. Я продовжував стояти. Хлопчик же стрілою кинувся в селище. Кілька голосних криків, жіночий виск – а потім повна тиша». Учений таки пішов у те селище: «Ні жінок, ні дітей не було – вони, напевно, поховались. Побачивши мене, деякі тубільці стали в дуже войовничу поставу, ніби готуючися пустити списа... Я зупинився біля однієї з хатин. Раптом пролетіли дві стріли, одна за другою, дуже близько від мене». Кілька папуасів пояснили знаками, що вони не хотіли вбити білого, що стріли були призначені для птаха на дереві (а птаха там і не було, як пише Миклуха-Маклай). Натовп чорних чоловіків із зброєю в руках оточив стомленого переходом Миклуху-Маклая, вигукував якісь слова, кілька списів з кам'яними кінцями були перед самим обличчям. «В

цю хвилину, – пише мандрівник, – я був задоволений, що залишив револьвера вдома». Папуаси, обороняючи себе намагалися залякати ученого, але спосіб залякування був занадто безцеремонний. Втомлений, я, можливо, й розраховуючи на певний ефект, Миклуха-Маклай підійшов від гурту, взяв плетену мату і ліг. Він проспав дві години. Коли ж прокинувся побачив, що тубільці були вже без зброї, сиділи біля нього півколом і жували бетель. Він встав, попрощався з ними кивком голови і пішов додому без слова. Згодом при наближенні до папуаського селища, Миклуха-Маклай подавав знак свистом, і очікував кілька хвилин, даючи таким чином змогу сховатися жінкам і дітям, – що зробиш, такий був звичай у тубільців.

Папуаси почали приходити до хатинки ученого щораз частіше. Вони відмовлялись від грошей за кокосові горіхи чи м'ясо і охоче брали в заміну цвяхи, шматки матерії, люстерка тощо. Ці люди ще не знали грошей. А згодом виявилось, що вони не міняти приходили тільки приносили подарунки. У кого чогось багато є – приносить подарунок, нічого в замін не вимагаючи. Все дивує папуасів: і металева сокира (Миклуха-Маклай подарував у різних селищах кілька металевих сокир і навчив юнаків ними користуватися); і люстро, якого туземці не знали; і сам малюнок, і металеві речі. Поволі вони звалили до ученого, приносили йому їжу, подивитися в очі (спочатку ухилялись), показували свої музичні інструменти (дудки з кокосового горіха або ж з бамбука: бубон-барум, видовбаний у формі корита (триметровий стовп, по якому б'ють паличками і звуки якого чути на три милі навколо), а тим часом Миклуха-Маклай записував почуті слова, зарисовував навколишні красиви і типи тубільців, їх орнаменти, вивчав породи метеликів, птахів, тварин, різні рослини, невідомі в Європі; занотував щодня температуру води і землі, брав мірку води тощо – вів науково-дослідницьку працю. Його безстрашні мандрівки в праліси, чемне поводження із місцевими мешканцями, подарунки почали впливати на папуасів. Не раз, повертаючись з чергової мандрівки, учений знаходив Боя або Ульсона за розгляданням подарунків, принесених папуасами: варені банани, плоди хлібного дерева, м'ясо свинини, тощо. Мандрівники остерігалися тільки, щоб їм часом не подарували людського м'яса, бо випадки людодідства таки були в той час на Новій Гвінеї.

Миклуха-Маклай за перші місяці перебування на Новій Гвінеї, в затоці Астролябії (побережжя названо згодом побережжям Маклая) побував у навколишніх селищах тубільців: Горейду, Бонгу, Тумбу, всюди намагаючись встановити товариські зв'язки. Він встановив, що папуаси Нової Гвінеї – це люди кам'яної доби, не знають ні заліза, ні інших металів, ні грошей; займаються примітивним сільським господарством (землю копають каменем), риболовством (ловлять рибу сітками і гачками із кісток тварин); розводять свійських тварин, як свиней, кіз, собак; живуть селищами, воюють мало. Встановив також, що татування (карбовані значки) на тілі папуаса означають кількість забитих ним ворогів – татуйованих папуасів було небагато. Довідався він також, що війни виникають іноді через крадіжку, а ще частіше – через забобони і дикунські повір'я: папуаси вірять, що сусіди можуть накликати на їх селище злого духа, і тоді гинуть тварини і люди від хворіб. Навчившись їх мови, учений згодом пояснював, що ніякого нема «онім». Він лікував, як умів, хворих папуасів і багатьом врятував життя; дав їм металеві ножі, сокири і цвяхи, чим полегшив тяжку працю; припиняв війни між окремими селищами, особливо тоді, коли тубільці побачили рушницю та підбили високо-високо в небі птаха (вони дуже перелякалися пострілу) – почали дивитися на Миклуху-Маклая як на свого приятеля і захисника, дозволяли входити в селища без попередження, бачити жінок і дітей. Однак, дивні наукові прилади та сила рушниці, спокій і хоробрість Миклухи-Маклая та його вміння допомогти під час хвороби – навели диких людей на думку, що Миклуха-Маклай – незвичайна людина. Одного разу туземці побачили вночі яскраве біле світло біля хатинки ученого в Гарагасі (так звалася місцевість, де хатина стояла). Світло було таке своєрідне і не гасло на вітрі, що папуаси вирішили: воно походить від місячного чистого саява, бо ж вогонь із сухого дерева такого світла не давав! Насправді ж вітряної ночі Миклуха-Маклай працював у хатинці над препаруванням і вивченням скелета гвінейської папуги. Якогось приладдя бракувало. Щоб його знайти у скриньці, поставлений під ганком, засвічено бікфордів шнур, який не гасне на вітрі. Цього й було досить, щоб папуаси увірували, що Миклуха-Маклай – це «каарам-тамо», що на їхній мові звучить як

«людина з місяця». І хоча вчений, не бажаючи зловживати дикістю людей кам'яної доби, говорив їм, що він така ж людина, як і всі інші, – папуаси залишилися твердо на своєму.

Маленький дзвонар із Конотопу

Уже майже три місяці стоїть за валами у славному місті Конотопі хоробре військо полковника Гуляницького. Розлютована московська кіннота не раз накидалася тічкою на Конотіп, не раз у місті вибухали пожежі від гарматних ядер – а все ж українці не здавалися і не думали здаватися ворогові.

Вся Україна знала, що під Конотопом вирішується її доля: або жити вільно й незалежно на своїй землі, або потрапити в московську неволю.

Знав про це й гетьман України Іван Виговський. Поки вороги штурмували Конотіп, він почав швидко збирати козацькі сили, найняв на підмогу татарське військо, а також відважних сербських стрільців. Було з ким воювати – проти України виступала понад стотисячна московська армія.

На високій дзвіниці, що маячить над принишклим Конотопом, стоять двоє: сивий згорблений дідусь Яким і його помічник, маленький дзвонар Павлик. Вони дуже втомлені, бо щойно перестали розгойдувати важкі біла дзвонів. Згори, мов на долоні, видно місто. У місячному сяйві воно нагадує великий воєнний табір із вогнищем посередині, біля якого могли б погрітися бійці. Насправді то не вогнище, а пожежа, спричинена вибухом стрільна з московської гармати. Вона нищить одну з вулиць міста.

Дідусь Яким виконав свій обов'язок. Він вчасно помітив пожежу, вчасно сповістив міщан. Ген там, унизу, покотилися запряжені кіньми вози з бочками, наповненими водою, побігли люди з відрами, навіть загін козаків помчався на конях, щоб скоріше погасити палаючі будинки.

Дуже-дуже втомився дідусь Яким. Бути пожежним сторожем на дзвіниці нелегка справа. Чи дощ, чи сніг, чи грозовиця – мусить сторож пильнувати. Добре, що ось цей білявенький хлопчина, Павлик, напросився у помічники дідусеві. Удвох веселіше, до того ж у Павлика очі бистрі, помічають негайно все, що внизу діється.

– Що ж, Павлику, побудь тут сам трохи, а я на землю зйду, харчі і води принесу.

– Дідусю, вертайтесь швидко, швидко... – обізвався Павлик. Йому було незручно признатися, що залишатись у темній церковній вежі самому якось страшно.

– Я не баритимусь, синку, – сказав дідусь і, покректуючи, почав спускатися крутими, дерев'яними сходами вниз.

Нижче й нижче скрипіли сходи. Тут, на дзвіниці, гуляв вітерець. Але цим разом він не кошлатив, як завжди, волоссячка на голові хлопця: воно було ще мокре від хвилювання і праці. Адже Павлик недавно щосили допомагав дідові бити в дзвони. А то була непроста робота! Дзвони на цій вежі велетенські, самому хлопчикові, мабуть не під силу і в одного дзвона вдарити!

Павлик трохи постояв непорушно і знову почав вдивлятися в розкинуте внизу місто, чи часом десь не загориться. Потім присів на дубову перекладину біля найбільшого дзвона і замислився.

Дідусь про все розказав Павликові. І про те, що москвини обложили місто, і про те, що ось-ось козаки прийдуть на допомогу Конотопові, і про те, що Московщині не вдасться зробити з України собі невільницю. Павлик був радий, що хоч він ще маленький, а все ж таки допомагає Україні боротися проти ворога. Він з дідусем сторожить на дзвіниці, а це не аби яка праця!

Ніч добігає кінця. Вже з годину минуло, як дідусь пішов по харчі. Павлик почав турбуватися. Добре, що все навколо спокійно. Вже й туман вранішній встає на лугах за містом. Той туман пливе сивою хмарою, підкочується все ближче до земляних валів, на яких стоять козаки й міщани, відважні оборонці Конотопу.

Пильно вдивляється Павлик у тмяно-рожевий туман. Дивиться і очам своїм не вірить! Неначе якийсь довжелезний човен пливе у тому тумані і помаленьку наближається до Конотопу. То вирине з туману, то знову сховається.

Що це може бути? Де ж це дідусь забарився? Він відразу сказав би, що воно таке.

Тим часом дідусь поспішав вулицею до своєї дзвіниці. Він ішов обережно, бо ніс Павликові молоко. Увесь час тривожився, щоб не вибухла пожежа, бо сам хлопець не подужає у дзвони вдарити.

І спинився, завмер на мить дідусь від здивування. Почув раптом слабенський удар у найбільший дзвін. Потім другий, потім третій, ще міцніший – бов-бов! Глянув дідусь навколо – ніде не горить. Що це за диво? Невже це хлопець таку витівку вдіяв? Ось уже й кілька вершників-козаків промчались на своїх конях повз дідуся, вже й міщани біжать. Кинувся й собі дідусь до дзвіниці.

Загули дзвони на сполох!

Що сталося на дзвіниці, що помітив Павлик? То не якась химерна валка у ранковому тумані посувалася до Конотопу, то великий московський загін знову наближався до міста. Москалі вдалися до хитрощів: навіть коней не запрягли у свої гармати, а самі повпрягалися, щоб нечутно й непомітно наблизитися в тумані та й ударити на місто з усіх двадцяти гармат.

Крізь густий туман не так легко могли помітити їх і вартові козаки на земляних валах. Першим зауважив москалів Павлик із дзвіниці.

Він кинувся до дзвонів – до своєї єдиної зброї проти ворогів. Слабими руками ухопився за грубе зонного мотуза найбільшого дзвона і почав щосили тягнути до себе. Спочатку ні мотуз, ні тяженне било не подавалося. А москалі наближались... Павлик знову потягнув мотуза. Міцно впершись босими ногами в дошки помосту, обвив руками мотуз і вже не тягнув, а всім своїм тілом почав налягати, розгойдувати тяжке било. З усієї сили кидався вперед і назад, болюче зранюючи тіло об жорсткий мотуз... Ще раз, ще раз. Кидався хлопець сюди й туди, піт заливав йому очі, волосся сповзло на чоло, ноги дрижали від напруження – аж ось врешті дзвін тихо озвався. Спочатку ледве чутно, потім голосніше, аж врешті ранкову мряку пронизали голосні звуки найбільшого конотопського дзвона: бам-бам-бам...

Прокинулось місто, козаки на земляних валах вдарили з гаківниць. Сам полковник Гуляницький на коні кинувся до оборонного валу, до своїх козаків. Над головами завили перші стрільна московських гармат. З туману виринула кіннота і ринула на місто. Та ворог все-таки не встиг напасти зненацька. Козаки зустріли ворожу кінноту таким сильним вогнем, що її лави розсипались, коні завернули назад, а десятки вершників вкрили поле своїми трупами.

Не зумів ворог підкрастися до міста. Про його прихід попередив оборонців малий Павлик. Сім гармат залишили москалі на полі, не встигли забрати їх зі собою.

Але що це з дзвонами сталося? Вони раптом замовкли. Ще раз озвалися ледь чутно, і ніби не стало їх на дзвіниці.

Коли дід Яким, поставивши глечик з молоком внизу, виліз на дзвіницю, то побачив незвичайну картину: під найбільшим дзвоном лежав непритомний Павлик. Дідусь швидко поклав хлопця на поміст, вдарив кілька разів в усі дзвони і знову кинувся його рятувати. Він розстібнув йому сорочку, потер груди шорсткою долонею, підняв голову. Хлопець почав частіше дихати, посміхнувся до діда і знову склепив повіки, заснув кріпким сном.

Дідусь скинув свитку й дбайливо вкрив нею Павлика і взявся далі бити в дзвони. Сонце вже сходило, туман утікав в долини. З дзвіниці було видно, як мчалися з боків вершники – битва розгорілася наново.

Дзвони тривожно гриміли, з домів вибігали озброєні міщани. За конотопськими валами гримнули гармати, але їхні ядра посвистіли кудись у інший бік, не на місто, а наче в московський табір.

Нічого того не чув Павлик. Він спав глибоким сном.

Хлопчик проснувся аж під вечір. Спершись на поруччя дзвіниці, в затінку величезних дзвонів, він широко розкритими очима вдивляється в ту картину, яку йому з радістю показує дідусь.

А є на що поглянути: скільки око сягає, навколо Конотопу червоніють козацькі жупани, скачуть вершники, з-за ріки долітають голосні звуки козацьких сурем. Це ж відбулася велика перемога українців над москалями! Он, на полях, якими йшли в наступ ворожі полки, тридцять тисяч їхніх вояків лежать на землі і вже ніколи не встануть.

Велику московську армію, яка несла поневолення Україні, розгромив під Конотопом гетьман Виговський.

А конотоп'яни, очолені полковником Гуляницьким з його козаками, допомогли гетьманові розгромити ворога.

Дідусь міцно пригорнув до себе хлопця, і в обох сльози радості заблищали на очах.

– А злязьте-но! – загукали знизу козаки. – Годі вам на дзвіниці відсиджуватись!

– Багато людей зібралось під дзвіницею, щоб побачити хлопця-героя, про якого говорило все місто.

– Ходім, синочку! – весело озвався дідусь. – Там же й молоко твоє стоїть внизу.

Коли дідусь і усміхнений та зняковілий Павлик опинилися на землі, натовп голосно закричав «слава» на честь їх обох, а козацький сотник посадив Павлика до себе на чудового сивого коня. Для Павлика це була велика нагорода.

– Що б ти хотів, хлопче, мати в подарунок? – запитав сотник.

– Шаблю, шаблю хочу...

Сотник голосно гукнув козака-сурмача, взяв у нього золоту, блискучу сурму і подав Павликові:

– Оце тобі подарунок від мене!

– А оце й від мене! – сказав дідусь Яким, подаючи Павликові глечика з молоком.

Павлик швидко надпив молока, бо таки й справді мав велику спрагу, подякував дідусеві, обняв козацького полковника і скочив з коня вниз. Маленького героя обступили дорослі й діти. Всі його вітали, всі розглядали подарунок – козацьку сурму. Павлик високо підняв її вгору і сказав:

– Діду Якиме, як москалі ще коли ітимуть, то ви в дзвони битимете, а я в сурму заграю на сполох! Ніколи вони сюди не доберуться!

Абетка з історії України. Бо корінням у рідній землі

(уривок)

Архангел

Архангел і архистратиги...

Такі незвичні ці слова.

Вони прийшли з тієї книги,

З якою думка ожива.

В Апостолів святому слові

На землю сила їх прийшла:

Це вічні воїни Христові,

Це вічна правда – проти зла

Ми їх не бачим, бо людині

Не все побачити дано,

Та над Тризубом України

Їх крила – наче знамено!

Бандурист

Взяв козак бандуру в руки,

Кобзи давньої сестру:

Попливли, заграли звуки,

Наче хвилі по Дніпру.

То весела, то похмура,

То колюча на язик,
Розповідь про все бандура –
Гетьманівна всіх музик.
У боях вона бувала,
Знає радість, сум і злість, –
І усе запам'ятала,
І про все нам розповідь.

Верховина

Є гори і долини,
Що й зором не обняти,
На нашій Україні
Ми маємо Карпати:
Верхи пішли у хмари
(Орли там насторожі!),
Внизу – ліси, отари,
Потоки... – царство Боже!
Потоки срібно грають,
Біжать, біжать в долини...
О, кращої немає,
Як царство верховини!

Гетьман

Землі великої в Європі
Великий сину! Ми тобі
Вклоняємось за Конотопи!...
Не знав ти ляку в боротьбі,
На білому коні полинув
Туди, де бій поволі гас:
За волю й долю України
Ти вів у бій полки – для нас!
В руці із шаблею дзвінкою,
Піднявши руку, мов крило,
Ти мчав у вир важкого бою,
Щоб легше жити нам було!

Гонта

Повернувшись із походу,
Стали табором полки;
Рідну п'ють, здорову воду
Чорновусі козаки.
Задзвеніли раптом струни:
«Потанцюймо ж, хто козак!...».
У степу гуляють луни,
Жупани цвітуть, як мак!...
Взявся й Гонта витинати
(Але шаблі не забув!):
Вміє той потанцювати,
Хто у битві першим був.

Довбуш

Давно він жив... Але в імлі,
Де виє хижий звір,
Он знову Довбуш на скалі –
Орел Карпатських гір!
Відважний, спритний у бою,
З рушницею в руках,
Веде ватагу він свою
По вивчених стежках;
І буде Довбуш з краю в край
В бої вести загін,
Аж доки вільним стане
Край, в якому виріс він.

Емблема

Емблема – слово з чужини,
Що стало нашим словом...
Там, де міста, степи, лани –
Вона засяє знову.
Так, ця емблема – золота,
Це ж гетьмана ознака:
На ній всесильний знак хреста
І влади горді знаки!
Зростай, учись, щоб день прийшов,
Щоб швидше понад степом
Засяла волі хоругов –
Гетьманський знак Мазепи!

Єдність

Нероздільні земля і небо,
Нероздільна моя сім'я,
Нероздільна любов до тебе,
Дорога матусю моя;
Нероздільна людська родина,
Наша мова і наша кров,
І єдиній моїй Україні –
Нероздільна моя любов:
Ген від Сяну до річки Дону
Устає вона в сяйві дня,
Україна – моя ікона,
До якої молюсь щодня.

Жнива

Ще до князів, давно-давно,
Не знали ми серпів:
У землю кидали зерно –
І колос буйно цвів.
Руками рвали колоски,
І кров текла із рук,
Аж хтось промовив: «Для руки

Уже доволі мук!».
Скував серпа селянський син,
Незнаний нам дуліб...
І так ми йшли аж до машин,
Які збирають хліб.

Запорожці

Мов живі тут гори і долини –
Срібні хвилі брязкотом підків:
Розгулялось море України –
Море запорозьких козаків!
Отаман на «чайці» шаблю вгору,
Став незрушно, ніби вріс у час,
Ще й гукає: «Грай же, Чорне море,
Аби ворог не помітив нас!».
Пропливла давно козацька фльота
Через моря вічний водограй,
Щоб відбити ворогам охоту
Нападати на Козацький Край.

Ігор

Жив Ігор-князь у нашім Краї,
Не на землі, а на коні:
Десь на кордоні запалає,
А вже нога у стремені!
В шоломі й панцері, із луком,
З мечем відгостреним завжди,
Бив половецьких хижих круків
За наші села й городи.
Пливе й пливе Дніпро-Славута...
Пливе рікою вічний час... –
Та я таким хотів би бути,
Яким був Ігор – воїн-князь!

Їздець

Їздець поїхав на коні
В чужий, далекий край,
Та на прощання він мені
Сказав таке: «Прощай!
Не знаєш, хто я, звідки я,
Лише запам'ятай:
У кожного – любов своя
І свій найкращий Край!
Шануй чуже, своє люби
І дорожи своїм!»... –
І зник їздець, лише копит
Загуб далекий грім.

Йордан

Йшли до річки люди
У снігу по груди,

І найбільшого морозу
Не боялись люди.
Стали з хоругвою
Колом над рікою:
«Оживи нас, добра річко,
Святою водою!
Ми за нашим Паном
Прийшли до Йордану,
Щоб молитвою сцілити
Всенародну рану».

Лови

Рушницю в руки, і на лови,
На полювання у ліси,
Де спить у срібному вінкові
Земля незвичної краси.
Вже приготовані набої
Уже й олень ступив на сніг...
Та, зачарований красою,
Стріляти з нас ніхто не зміг!
Немов з найкращої картини,
Зійшов по срібному пасу... —
І не наважилась людина
Стріляти у таку красу.

Казка про Чародія-лиходія, Івасика і Чорне море

I

Жив на світі Чародій,
Чародій-Лиходій:
Мав він тридцять три лиця
І міняв їх без кінця.
То потворою з'являвся,
То в дорогу обертався,
То у камінь, то у ліс...
А нещастя всюди ніс:
Дихав димом, дихав жаром,
Все палив, немов пожегом!
Звідки він сюди прийшов?
Що згубив і що знайшов?
Де блукав і де ходив?
Для яких з'явився див?
Ні, того ніхто не знав,
З ляку навіть не питав!
Та людина і звірина,
І рибина, і пташина,
І найменша комашина —
Всі бажали, щоб загинув
Той могутній Чародій,
Осоружний Лиходій!
Але як же воювати
З Лиходієм-супостатом?

Він, як тільки де з'являвся,
Раптом в хмару обертався,
То в зміюку, то у шлях,
То в бур'ян, що на полях,
І усюди дихав жаром,
Все палив, немов пожегом.
Обернувшись у змія,
Він напав на город Київ!
Ясне сонце потемніло,
Світле небо похмурніло,
Знявся вітер-буревій.
– Що там сталось? Хто це?
– Змій!
Глянули кияни вгору,
А вгорі летить потвора:
Чорні тридцять три крила,
Вуха, наче у осла,
Очі, ніби ліхтарі,
Ще й колючі пазурі!
Як дихнула димом-жаром,
Узялося все пожегом!
Вдарили кияни в дзвони,
Війська вислали загони;
Стріли свиснули угору,
Уп'ялися у потвору:
Змій підняв страшений крик
І зник!
Військо кинулось за ним,
Та зустріло... тільки дим!
Перед військом серед нив
Чародій лице змінив!
Не страшна вона, війна,
Але з ким? – Ніхто не зна.
Аж за Львовом чули крик...
Пролунав...
І зник...
Довго в полі військо ждало,
Аж уже й сивіти стало:
Лиходій пропав та й край,
Хоч шукай, хоч не шукай!
Важко ворога здолати,
Як несила упізнати:
Мав він тридцять три лиця
І міняв їх без кінця!

II

А за Києвом в той час
(Може й знає хто із вас?),
Там, де хатка й вітрячок,
Жив Івасик-козачок.
Виростав він серед нив,
Мову квітів розумів,

Мову риби і звірини,
І найменшої пташини.
Він почув про Чародія,
Сів на коника – і в Київ!
Став на людному майдані
У блакитному жупані,
Стиснув шабельку своєю
Й каже:
– Змія я заб'ю!
Правда, люди здивувались,
Навіть нишком посміялись...
Раптом звідти, де ліси,
Долетіли голоси:
– Ми готуємось в дорогу
Козачкові на підмогу!
Хто ж це мовить? Це з лісів
Хор пташиних голосів!
– Ми також! – із-під землі
Запищали муравлі.
– Гей, ми теж! – що мали сили
Раптом всі вовки завили!
Риба плеснула з Дніпра:
– Змія знищити пора!
З моря весь рибиний рід
Як гукне: – Йдемо в похід!
Чують люди дивний клекіт,
Дивляться: летять лелеки,
І шуліки, і орли –
Дзьоби-списи простягли!
Навіть мирні голуби,
Що на стріхах туркотіли,
Для такої боротьби
Піднялись і полетіли!
Збивши шапку набакир,
Крикнув заєць-командир:
– Хто злякався – на смітник!
Страх – поганий рятівник!
Вже завзяті комарі
Задзижчали угорі!
Тільки жабки унизу
Стерли лапками сльозу:
– Як же, бідним нам, на дні
Помагати у війні?
Так чи сяк воно було,
Але ворогу на зло –
Дикий звір і свійський звір
Довгожданий склали мир!
А на київськiм майдані,
Де людей, як сто річок,
У блакитному жупані
Все те чув козачок
І говорить:

– Рідні друзі,
Всюди: в лісі, в полі, в лузі,
І на горах, і у морі,
І в небесному просторі,
Птахи, риби і звірята –
Ми звоюєм супостата!
Тільки ті, що всі встають,
Перемоги зазнають!
Я прохаю, щоб прислало
Кожне військо генерала,
І від наших спільних дій
Згине лютий Лиходій!
Генерали вмить прийшли,
Спільну раду утяли.

Пояснення слів:

Осоружний – противний, ненависний.

Супостат – противник, ворог

III

А тим часом за ярами,
За Карпатськими горами
Велет-змій на землю впав,
Закрутився – і пропав!
Та помітила зайчиха,
Що в траві сиділа тихо,
Як зненацька у долині
Чорна виросла хатина,
Навкруг неї – чорний сад,
В саді ж чорний виноград!
Що за чудо-дивина?
Ще такого й світ не зна!
І подумала зайчиха:
«Чорна хата – чорне лихо!
Хто ж будується отак?
Це якийсь поганий знак!»
Дивиться, що ж буде далі?
Біля хати люди стали,
Звідусіль, з усіх доріг
Йдуть до хати на поріг.
Тисячі у хату входять –
Але звідти не виходять!
Навіть коні, на біду,
Теж зникають у саду!
Як не кинеться зайчиха –
Ні спинитись, ні спочить! –
Наче вітер, наче вихор,
Уперед зайчиха мчить;
Через ріки і затоки,
Через межі у полях...
І дарма, що косоока,
Добре бачить вірний шлях!
Так пробігши із півдня,

В штаб примчалася вона.
Там Івась і генерали
Вже про наступ міркували.
Як почули новину,
Вмить зібрались на війну!
Хто ж попереду іде,
Дивні армії веде?
Міцно стисши кулачок,
Наш Івасик-козачок
Мчить на білому коні,
Як і личить на війні!
Він ці армії зібрав,
Пляна мудрого він склав,
Бо лиш ті, що всі встають,
Перемоги зазнають!
Линуть в небі журавлі
Із дзьобами – із списками,
Ще й комарики малі,
Гострі витягли шаблі,
Поспішають небесами.
А внизу, в густій траві,
Йдуть загони бойові:
Там вовки біжать зубаті
Воювати супостата,
Там зайців на всеньку прить
Кавалерія летить;
В бойову звитяжну путь
Лиси з півниками йдуть;
Скаче вивірок загін –
Для зв'язку придатний він;
Між долин та між ярів
Суне армія бобрів,
Сто ведмедів поспішав
(їхню силу ворог знав!),
Сто лисиць і сто бичків,
І сто тисяч їжачків!
У річках і в синім морі
Риб ідуть полки суворі,
Раки-панцерники йдуть
В бойову звитяжну путь;
Чародієві на страх
Суне безліч черепах!
А на білому коні,
Як і личить на війні,
Міцно стисши кулачок,
Мчить Івасик-козачок!
Шабля блискає на сонці!
Слава волі оборонцям!

IV

Чародій відчув тривогу
Й обернувся... у дорогу!

(Мав же тридцять три лиця
І міняв їх без кінця).
Обходіть усю долину –
Не знайти уже хатини,
А на місці, де був сад,
Пада грізний водоспад...
Хто дорозі тій повірить,
Піде нею, а тоді
Потрапляв він у вири
І зникає у воді!
Не один отак загинув,
Може б всенька Україна
Вже загинула б отак!..
Та збагнув це наш козак!
Як це сталося? Нівроку,
Пильне мав і мудре око,
Але бачити без меж
Козачок не міг же теж!
То вовків загін зубатий
Встиг помітити, як хата
Раптом тріснула з порогу
Й обернулась у дорогу,
І на місці, де був сад,
Бризнув лютий водоспад!
Генеральський вовк прибіг
До Івасикових ніг;
І наказ новий прийшов –
У похід рушати знов!
Під землею й по землі
Як метнуться журавлі!
З-за близенької гори
Вже з'явилися бобри,
Мчать ведмеді на підмогу –
Затоптати злу дорогу!

V

Та ізнову Лиходій,
Лиходій-Чародій,
Бачачи, що сила йде,
Що під ним земля гуде,
Встав, напружився, як міг,
І... в Дніпро потоком збіг!
Влився швидко у ріку,
Збивши хвилю гомінку;
З люті вдарив чисту воду,
Наробив страшної шкоди:
Сотні сіл, десятки нив
Він навмисне затопив!
І, на дні залігши, думав:
«Тут, під цим Дніпровим шумом,
Де лише цвілінню тхне,
Не шукатимуть мене...»

VI

Мчать війська, летять загони,
А куди? – Ніхто не зна.
Та з Дніпрового затону
Раптом шука вирина,
Вирина вона й гука
До Івася-ватажка:
– Тут він, тут він, Чародій,
Чародій-Лиходій
У порогах приховався,
Із камінням побратався!
На своїм швидкім коні
До Дніпра Івась примчався,
І до того, що на дні
Між камінням приховався,
Як гукне:
– Іди на бій,
Хоч ти злющий Лиходій!
Де порогів грізна сила,
В'ється армія страшна,
Гостродзьоба, гострокрила,
Гостроокая вона:
Тисячі жуків і птахів
Кружеляють край води,
Найкомашніші комахи
Теж примчалися сюди.
Всі готові воювати
Лиходія-супостата.
Але як їм досягти?
З них ніхто не вмів пливти –
Для такого ж чудо-бою
Треба бути під водою!
Ось Івасик-козачок
Гостру шабельку виймає
І з морів, озер, річок
Інше військо викликає.
Мить – і в ріках та у морі
Риб ідуть полки суворі,
Раки-панцерники йдуть,
Черепак у бій ведуть!
На Дніпрових берегах
Сто полків звіриних діє.
Не даремно чорний страх
Огортає Лиходія!
Тут поплатиться за все він,
Досить мали всі біди!
Тут безславному кінцеві
Бути раз і назавжди!
Закрутився у Дніпрі він,
Аж пороги заревли,
Тільки хвилі білогриві
Ген у море попливли!

А з Дніпра пливуть загони
Гострозубих мужніх риб!
Чародій шука затону,
Упірнути хоче в глиб,
Звідки раки-небораки,
Довговусі вояки,
Підпливли до розбишаки
І вп'ялися у боки!
Глянула потвора вгору,
Понад хвилі – а вгорі
Сто один кружляє ворон
І з шаблями комарі!
Лиходій на берег кинувсь –
Не податися й туди:
Ощетинившись, звірина
Жде на нього край води!
І гукнув Івась до нього:
– Йди на бій! Я тут стою!
Не обернешся в дорогу,
У хатину чи змію!
Проти всіх і ти не вдієш,
Нас – мільйони бойові!
Ти загинеш. Лиходію,
Ми ж залишимось живі
У добрі, у дружбі й мирі –
Люди, риби, птахи, звірі!
Заревів тут Чародій,
Чародій-Лиходій!
Як йому лице змінить?
Все одно впізнають вмиць:
З неба, суші і з води
Дочекавсь собі біди!
І посунувсь Чародій
Аж по дні в мутній воді,
І почав він відступати,
Ген до моря утікати,
І що далі, то хутчій
Утікає Лиходій!
А за ним летять стрілою
Риб полки попід водою,
Раки-панцерники йдуть,
Черепак у бій ведуть...
Воювати проти горя
Треба навіть на дні моря!

VII

В'ються іскри над Дніпром,
Кінь цокоче копитом –
То Івась летить хутчій
З військом – на останній бій,
Щоб загинув Чародій,
України Лиходій!

Гей, ти, море, славне море,
Хто ж кого тут переборе?
Поспішає вниз потвора,
Утікаючи від риб.
Допливла вона до моря
І з Дніпра у море – стриб!
Гей, ти, море, славне море,
Хто ж кого тут переборе?
Став Івась на Кримських горах,
Звівсь на срібнім стремені
І гукнув:
– Чудове море,
Чи допоможеш ти мені?
Гей ти, море, славне море,
Хто ж кого тут переборе?
– Так, – озвалось море синє,
Що гойдало кораблі. –
Все зроблю для України,
Найріднішої землі!
А із моря риби хором:
– Друзі, ми йдемо у бій,
Навіть за Кавказькі гори
Не втече вже Лиходій!
Бій зчинивсь!
Вода скипіла,
Загуло на сотні миль;
Синє море почорніло –
Не впізнати синіх хвиль!
Риби вдарили управо,
Раки вліво потягли,
Сто акул – собі на славу –
Лиходія протяли!
Лиходій завив з розпуки
І, щоб далі сіяць зло,
Хтів зробитися сторуки –
Рук неначе й не було!
Виткнув голову угору –
З неба круки та орли,
Упірнув ізнов у море –
Черепahi в бій пішли!
З Кримських гір Івась завзятий,
Переможець у бою,
У лихого супостата
Кинув шабельку свою!
Просвистіла шабля, вміло
Мужнім кинута бійцем,
І останнє Лиходію
Відтяла вона лице!
Аж завив той із розпуки
(Заслужив кінця давно!)
І безликий, і безрукий
Назавжди пішов на дно!

VIII

З тих часів живе донині
Слава арміям усім:
Рибам, птахам і звірині,
І людині – слава їм!
Тільки ті, що всі встають,
Перемоги зазнають!

IX

Про події в Україні
Слух пішов у всі країни;
Всі раділи на землі,
І дорослі, і малі:
Люди, звірі, черепахи,
Риби, птахи і комахи,
Бо ж загинув Чародій,
України Лиходій,
Хоч його пекельний гнів
Сине море й почорнив!
Всі додому повертались,
Вили, крякали, співали,
І свистали, і дзижчали,
І кували, і пищали:
Кожен, хто лиш як умів,
Про подію говорив.
І на білому коні,
Як і личить на війні,
Перемітиш Лиходія,
Козачок прибув у Київ:
Хліб і сіль прийнявши, він
Всім військам віддав поклін,
Морю й рибам за підмогу
Уклонився аж у ноги!

X

Це давно було, минулось,
Тільки назва не забулась –
Чорне море, – з тих часів
Дожила до наших днів.
А насправді Чорне море
І не чорне й не суворе,
Це найкращий друг землі,
Що гойдає кораблі.
Сяє, наче та перлина,
Рідне море України
І багате, як земля,
Всіх красою звеселя.
Як же нам, кохані діти,
Чорне море не любити,
Наше славне Чорне море,
Що шумить, як і Дніпро,
Лиходіям всім – на горе,

Україні – на добро?
Як же нам, кохані діти,
Наше море не любити?

Чи зійде завтра сонце (уривок)

Говорить Москва

Далекосяжне око радару безцільно блукало по планеті. За кілька секунд воно перебігало з перевантаженого будівлями європейського материка (де-не-де ще сіріли на нім кам'яні потвори руїн) на півпустельні простори Африки; то знову круто завертало вниз, сягаючи аж голубуватої криги південного бігуна.

На екрані радару, цього новітнього земного далековиду, рухалися видива, ніби в кіно. Ось вони швидко побігли вниз, потім знов угору, і завмерли: низькі, обсунуті гори бачив астроном Стоковський. То – Уральський кряж, найвищі гори теперішньої Росії. І тоді увагу похилого астронома привернуло радіо. Воно було примонтоване до радару так, що автоматично ловило хвилі радіостанції в столиці кожної країни, куди дивився радар. Тепер він був скерований на Росію, і гучномовець кричав щось незрозуміле, а потім зненацька по-німецьки: «Говорить Москва! Говорить Москва! В Німеччині шукають великого злочинця! Він втікає на схід, є припущення, що в Україну, із викраденим у Канаді золотом. Зовнішність: високий, стрункий мужчина, на чолі – добре помітний шрам. Востаннє його бачили в шкіряному плащі з наплічником. Увага, увага, німці! Хто зауважив би щось підозріле, негайно повідомляйте поліцію...»

По півхвилинній мовчанці, радіо почало знову: «Говорить Москва! В Німеччині шукають...».

Астроном Стоковський зачудовано вслухався в стривожений голос московського диктора. «Чому це раптом Росія так розпинається за канадське золото?» І він скерував радар на Москву. Мотори задзижчали впевненіше, озвався сигнальний дзвінок, – око радару дивилося на мету. На екрані побігли вигинасті глибокі вулиці, річки авт і трамваїв; лапаті, широкі дахи пропливали вбік, нагадуючи безладно мандруючі крижини; а над усім розворушеним, швидким містом – гордо підносились башти з червоними, гігантськими зорями, з ледь помітними орлами всередині.

Ось вона, Москва, – зловісна червона столиця!

Астроном Стоковський вдивлявся в червоні зорі, і здавалось ніби вони хочуть піднятися ще вище, порівнятися з тими, що ген-ген мерехтять у вечірньому небі. Але даремно: мускулісті гвинти цупко тримають їх на сталевих підпорах кам'яних башт. Навіть нерухомі вартові, в підтягнутих шинелях, здаються в їх сьайві якимись криваво-блідами. Вартові охороняють Кремль. Він – столиця в столиці. Там упертість і затятість, там – мозок минулої і теперішньої Росії.

Та радар, на жаль, відображував тільки зовнішність. Тому найцікавішого в той вечір у Москві не бачив і не чув астроном Стоковський.

Найцікавіше відбувалося за вартовими, за мурованими стінами, в глибу Кремля.

В темній Кімнаті Наказів перед відповідальним урядовцем складав звіт керівник таємного відділу радіостанції Москва:

– Ми транслюємо в німецькій мові повідомлення про злочинця з золотом. Можливо, його схоплять німці і завернуть в Канаду. Таким чином Україна не отримає планів, а це багато зробить для нас. Наш розвідник з Канади передав своє підозріння...

– Тобто?.. – питає урядовець з крісла, не випускаючи з зубів папіроси.

– Підозріння в тім, що злочинець має при собі не золото, а...

– Це відомо. Ми відсилаємо найкращих шпигунів... – урядовець натужливо виривається з обіймів крісла, і вони вдвох ідуть подвір'ям Кремля.

А в старовинній, колись царській, залі, оббитій пурпуровим оксамитом (туди йшли двоє, і астроном Стоковський зауважив на екрані дві постаті в кремлівському подвір'ї), стояли струнко вишикувані дві колони людей у цивільному. Перед ними – важкий, кубуватий офіцер: червона зірка, золоті погони і гострий голос. Офіцер говорив, як наказував:

– Я прочитав наказ військового комісаріату червоної Росії! Наказ партії та уряду ми виконаємо з честю. Розвідники або згинуть, або дістануть плани! – Кубуватий офіцер пильно оглядає присутніх, їх очі блищать крицевим блиском. І він, задоволено стиснувши повні, напіввивернуті губи, продовжує:

– Ми негайно від'їжджаємо за кордон, як туристи, журналісти та члени приватного Клубу московських фотографів. А взагалі – поменше реклами... Пам'ятайте пізнавальне шифроване число 16116...

– Єсть! – гримнуло слово відповіді, і, злякавшись само себе, полящало десь там, в глибоких коридорах підземельного Кремля. Шеренги і їх офіцер завмерли. На дверях з'явилося двоє. Перший з них був керівником розвідки Росії.

Над Москвою високо в небі горять гігантські червоні зорі, прип'яті гвинтами до кам'яних башт. Аж непорушним вартовим під мурами Кремля робиться моторошно: так виразно чути кроки у цьому червоному запаморочливому сьайві.

А далеко-далеко від Москви, біля радару замислився сивий астроном Стоковський: «Як добре, що я аж у Ірані», – думає він, і стомленою рукою вимикає струм. Гасне екран, змовкає московське радіо з його безперестанним «...шукають злочинця».

Крізь прозорі стіни обсерваторної башти падає чисте, лагідне світло місяця іранської землі і ніжно пестить похилену голову астронома.

В ту ж ніч герої небаченої астрономом Стоковським найцікавішої сцени готувалися до виходу в широкий світ.

Медаль видно з одного боку

Експрес Київ – Париж. Вагони зі сліпучо-білими екранами зафіранкованих вікон. Колеса сховані за низькими емальованими щитами, і тому замріяному словацькому пастушкові здається, що цей поїзд не їде, а летить по рейках. Летить так, що пастушок аж батогом цвюхкає від захоплення! Над залізними шнурками рейок, вгорі, теж летить тонесенький шнурок-провід. Експрес увесь час тримається залізною рукою за той провід: він ловить звідти струм. Спочатку з українських, потім з словацьких, потім австрійських, німецьких і, нарешті, французьких електровень.

– Ви дуже мило співаєте, панно Оксано. Заспівайте нам щось... Але дівчина заперечно тріпнула чорним волоссям: – Дякую за комплімент, друже Анатолію, та хто може співати краще за цей летючий поїзд? – Асистент Оксана мріяла. Далекий погляд блукав ген за вікном. Гострі, трішки стиснені, смолисті брови виявляли мрію або сум.

До розмови долучився третій: поважний, у черепаших окулярах, із засніженим літами волоссям:

– Щось у вашій розмові є від ісландської пісні, в якій закоханий норвезький королевич Гарольд Сміливий нарікає на горду українську дівчину, що, не зважаючи на його героїзм, все ж не бажає прихилити свого серця до королівського...

– О, пане професоре, я таки не та дівчина...

– А тим більше, я – не Гарольд Сміливий, – усміхаючись, додає молодий чорнявий асистент.

– Але Ви маєте змогу ним стати... – професор Василь Гармаш на щось натякає і побатьківськи тепло посміхається...

От вони їдуть утрюх. Всі – дужі, завзяті й молоді. То нічого, що йому, Василеві Гармашеві, вже п'ять десятків років, що за плечима університети Києва і Риму! Правда, хіба що панна Оксана – під враженням гнітючої вістки: по дорозі до Америки щось трапилось з її братом. І тому очі асистентки сьогодні не такі життєрадісні і блискучі, як завжди. Її мало заспокоювали запевнення друзів, що брат швидко знайдеться. Ніхто не міг певно заспокоїти поганого передчуття.

Професор запалює сигару і спокійно поглядає на свою молодь, як він любив називати оцих помічників. Обоє асистентів – Оксана і Анатолій Павелко, – сидючи навпроти, дивились у вікно, і здавалося, ніби вони справді мають найменше цікавості одне до одного. Карусельний лет краєвиду полонив їх. Очі, як скельця фотоапарату, жадібно ловили нові калейдоскопічні картини ще ніколи не баченої, ще недавно обпеченої атомними бомбами, а сьогодні розліненої і акуратної, німецької землі. Сама собою відсунулась далі настирлива думка про брата.

Недалеко від Регенсбургу професор повідомив, що вони вже біля «міста розаріїв».

Експрес поцокував на рейках, легко похитуючись. Так само легко похитуючись, зайшов до переділу офіціант, і так само легко гойдалося в кришталевих чарках жоржинне вино, пите на знак приїзду до мети. І тут добре помітив сивий професор Гармаш, як із-за піднятих чарок на мить зустрілися теплі погляди молодих співпідорожників...

Вони розмістилися в готелі.

– Але ж я і стомився, – зауважив професор, віддаючи звиток паперів Павелкові. – Отже, друзі, завтра ми йдемо до ратгавзу і завтра ж ви обоє підете молитись до собору. Крім молитви, придивляйтесь до всього уважно. Особливо уважно ви, асистенте Павелко, – з притиском закінчив професор.

За годину, замкнувши після настирливого кореспондента двері, учасники експедиції розійшлись по спальних кімнатах. Власник готелю «Штерн», не без здивування оглянувши подарований гостями круглий пшеничний хліб і з задоволенням підрахувавши солідний грошовий розрахунок, подумав:

«Пошли, Боже, сюди побільше таких українців».

На другий день Йодль читав замітку в місцевій газеті:

«Український професор і двоє асистентів прибули на короткий час до Регенсбургу з метою вивчення історичних документів про рузаріїв, українських торгівців, які в глибоку давнину провадили торгівлю з нашою старою Ратізбоною».

Хто б сподівався, що з України, країни, яка ще так недавно стала знову самостійною державою, сюди в провінційний Регенсбург, прибуде спеціальна експедиція Академії Наук...

Священик Йодль особисто нічого подібного не сподівався. Едіт, на його велике здивування, раптом виявила бажання неодмінно побачити тих трьох учених з України, про яку так багато тепер пишуть. Та читання було відкладено: і священик, і його двоюрідна сестра виряджали свічкаря Джованні на відпочинок в Італію...

Коли Джованні від'їхав, священик і Едіт знов повернулися до газети. Брат говорив про несподіванку, що її зробила українська держава, та щось про розумне чоло професора «Гармаш». Едіт же увесь час підозріло скошувала око на фото молодого ученого: худорлявого мужчину-красеня з далекої і, як чомусь пишуть у газеті, вишневої України.

Але старий Йодль не дарма говорив про несподіванку. Україні таки справді в той тяжкий час, коли починало бракувати джерел енергії, було не до рузаріїв. Священик бачив тільки один бік медалі.

Радіо-Світ перервало їх розглядини розповіддю про велике безробіття в Бельгії та страйк гірничих робітників. За останній місяць було звільнено 80% гірників тому, що в 320 менших шахтах вибрано вже все вугілля. Багато бельгійців емігрують... «Кінець» – заявив диктор.

– Це не кінець, а тільки початок, – ствердив Йодль. – Але і цей початок скінчиться...

Зате професор Гармаш, який саме прокинувся і слухав це повідомлення, вже не міг заснути. Він твердо став на ноги і подивився крізь вікно: високі стріли собору маячили над містом. В тому соборі був схований другий бік медалі цієї експедиції.

Священик Йодль бачив тільки один бік і щиро вірив, що ця медаль не має другого...

Другий бік медалі

По відбутті візитів до бургомістра та місцевої наукової колегії, група професора Гармаша взялася до праці. Власне, до вивчення архівних матеріалів засів сам професор, бо обоє помічників в той час були в соборі.

Настирливі кореспонденти, цікаві на все, що прибуло з іще й досі напівекзотичної України, невтомно кружляли біля готелю «Штерн».

Але двері були щільно замкнуті і кореспондентам вдалося довідатись про найзеленіші новини з України лише в обідній час.

Коли зі столів ресторану зник останній посуд, м'яко опустившись вниз, в глиб стола, лакей приніс українському професорові часопис – скрутку із Англії, число за сьогодні. В ній було все, що розповідав кореспондентам Василь Гармаш кілька годин тому. Швидкість була короною преси.

– Дуже мило, – озвався професор до лакея.

– Цю газету я отримав найперший, спеціально для вас, – чемно зауважив лакей і натякнув ледве помітним рухом плеча. Чемність завжди була короною лакеїв... Відходячи, український професор забув на столику ресторану якусь суму грошей.

Відправляючи Вечірню, священник з задволенням помітив серед присутніх нову постать. Струнка панна, в елегантному літньому вбранні, та, яку він бачив на світлині поміж українських учених, стояла в кутку, пильно вслухаючись в слова молитов. Едіт теж її зауважила, та підійти не посміла. Це виглядало б дивно, таке нав'язування знайомства.

Ще далі, в самім кутку собору, непорушно стояв Анатолій Павелко. Чорні, стрілисті очі його шукали дверей захристії.

Виходячи майже останнім по закінченні відправи, Анатолій Павелко наткнувся на священника. Той доброзичливо глянув на нього і відповів на уклін українського вченого. Так, без слів, вони познайомились.

Аж увечері, погостивши в місцевій колегії, повернулись Оксана і Павелко, задоволені і стомлені. Відразу ж відбули нараду. Професор Гармаш та асистент Оксана попрацюють ще над архівним матеріалом, асистент Павелко мусить кілька годин відпочити.

Професор Гармаш відкрив одну з привезених валіз. У ній не було місця на речі. Вона й так була вщерть заповнена химерними дротиками, лампочками, шнурками та рурками. Зімкнувши провід валізи-радіо з електричним гніздом у стіні, професор взяв слухавку. Фотелі були на коліщатах, і обоє асистентів підкотили їх до приймача. Василь Гармаш почав радіорозмову:

– Київ, Київ!.. Чуєте мене? Увесь час чуєте?.. Як?.. Все добре. А у вас?.. Не все?.. Будемо упорядковувати архіви вдома. Архіви тільки розшукуємо... Що?.. Академія дуже цікавиться?.. По змозі, робимо все якнайхугчіше... Слава Україні!.. Лампи погасли і професор закрив валізу.

– Чуєте, друже Павелко, академія дуже цікавиться. Становище вдома тривожне. В Бориславі нафти не більше, як на півроку. Росіяни роблять великі маневри на нашому кордоні. Хто знає, чи не задумують вони чогось більшого. Ми мусимо якнайшвидше виконати наше завдання. Крім усього, та річ може зле впливати на відвідувачів собору. Смерть не визнає святих місць. Будуть дошукуватися причин отруєння вірних і священника, можуть знайти раніше нас. Ви готові сьогодні туди піти?

– Авжеж, професоре. – Анатолій Павелко гострою рукою пригладжує чорну шевелюру. – Ви ж чекатимете мене?

– Вас чекатиме країна.

– Професоре, чи можна знати, хто привіз сюди скриньку?

Але професор спохмурнів і не відповів на це питання. Він тільки скоса глянув на панну Оксану (у Києві рішуче заборонили будь-що говорити про це).

– Вас чекатиме країна...

Анатолій Павелко розкрив найтяжчу валізу: в ній лежали грубі олов'яні плити-ізолятори. Вони мали спинити смертоносні промені речі, що лежала в соборі. Олов'яні плити були другою стороною медалі експедиції. Витягаючи одну з них, Павелко відчув на своєму плечі легкий доторк руки. Підвів голову: над ним схилилась Оксана, й лагідний, ніжний погляд ніби говорив, ніби підбадьорював: «І я вас чекатиму...».

Засідання уряду України

Тієї ж ночі, незважаючи на втомливу подорож, асистент Павелко був присутній на особливому засіданні уряду.

Едіт довго чекала його в затишній чудовій квартирі. «Аж дивно, – думала вона, – там і тут, я як вдома». Оглянула всі речі, обходила всі кімнати. Надія не зрадила: вона мужа мала такого, як мріяла. Втома перемогла, і Едіт заснула.

Темно-брунатна зала урядових засідань, фотелі. Плескатиї круглий стіл. Матові овали світла зі стелі. Обличчя міністрів втомлені. Прем'єр уряду – літній мужчина, сивоголовий і огрядний, відкриває засідання. Шелестять папери. Анатолій Павелко недалеко від прем'єра. «Про мене тут думали, на мене надіялись...», – думка, як свердло, немилосердна. – «Про мене і там думали, на мене надіялись... Гармаш...» – Анатолій Павелко чує гострий біль в голові. Біль, чи сором?..

– Інформую, – це міністр енергетики.

– Коротко, – це секретар прем'єра. – Павелко думає про те, як тут дорожать часом. Потім про Едіт: спить вона, чи чекає?.. Він дивиться на годинник: перша година ночі.

Секретар поправляє окуляри.

Міністр енергетики:

– Інформую уряд, що запасів нафти на території нашої країни є дуже обмежена кількість. Стоїмо перед загрозою зупинки електроенергії за винятком Дніпрельстану черга 1 і 4, яким теж загрожує засуха, тяжкої і легкої індустрії та залізниць. Потрібні негайні, міністр енергетики робить паузу і обводить обважнілими очима присутніх за круглим столом, – негайні й рішучі заходи: імпорту нафти та вугілля, або перебудова господарства на користування недовговічною атомною енергією з уранової руди: рятунок тимчасовий. Дашавський газ скінчився, – додає він. – Найкращий вихід: ми мусимо здійснити заплановане чудо. Так, прийшов час запланувати чуда...

Вклонившись, він сідає, кидаючи швидколітний погляд на Анатолія Павелка. Той чує, як кров припливає до обличчя.

Запитує прем'єра:

– Як ідуть справи з розшуком планів, пересланих Віктором Стеном?

Відповідає керівник розвідки:

– На добрій дорозі. Але потрібна негайна допомога для асистента Оксани. Крім того, ми не сміємо спокійно чекати на повідомлення і про її смерть. (Анатолій Павелко чує слово «Оксана!» Вона так працює, і він міниться знову на обличчі). Тут треба ще і великої спритності, так вимагають обставини. Професор Гармаш був тільки ученим. Пропоную негайно відіслати до Ірану асистента Анатолія Павелка.

– Я від'їжджаю завтра.

– Так. А чому ви не прибули півмісяця тому?.. Ми ж викликали вас.

– Я не отримав виклику... Брат моєї дружини – приятель астронома Стоковського. Ми відбудемо гостинні відвідини знайомого. Скринька буде в наших руках. – Павелко вклоняється і сідає.

Курять. Багато тютюнового диму. Вікна починають помалу кружляти. Ні, це від диму. – «Я спав! Я спав у такі дні! Едіт не винна. Я винен...», – кружляє в голові асистента.

За годину засідання закінчилося. Вирішили негайно розробляти торфовища і торфом крутити машини електроенергії. На водну енергію не надіялися: англійська служба погоди віщувала ще більшу посуху.

О четвертій годині ночі світло в палаці уряду погасло.

Анатолій Павелко дістався додому і збирався спати. – «Так. Тепер я цілком прокинувся, і тепер можна спокійно виспатися».

Усміхнена голівка Едіт лежала на розсипанім по подушці золотім шовку волосся. Дружина рівно й спокійно дихала. На нічному столику знайшов Павелко вечерю і записку: «Любий мій дружню. Я надзвичайно задоволена нашим помешканням і взагалі життям».

Анатолій Павелко нахилився і поцілував Едіт. Він не був задоволений собою, але щастя дружини і перспективи власного оправдання підтримували його настрої. Заснув відразу ж.

Нічна нарада

Працюючи в обсерваторії Стоковського, Оксана не отримувала листів від Анатолія Павелка. Лише бельгієць Ваан написав, що вчиться в Лондоні, в школі «Штучної погоди», і буде намагатися теж покращувати сучасне становище. Але очікуваних листів не було. Може й краще. Для чого вони? І так тяжко без нагадуючих конвертів.

Оксана була сумна. Часто, засівши за радар, вона скеровувала видюче око рури на Регенсбург, на собор. Спостерігаючи годинами, нарешті якось побачила їх обох: його і Едіт в моторовому човні на Дунаї. Блакитний Дунай, блакитне щастя. Тоді ж блакитні сльози бризнули з очей дівчини, і остання таємна невіра зникла: Анатолій був не з нею... В той день Оксана викинула першого і останнього, одержаного ще в Києві, листа від коханого.

Астроном Стоковський помітив журбу українки... Журба згодом перетворилася в напружену зосередженість і замкнутість. Асистент Оксана не сміялася. Від того Стоковський почував себе так, ніби втратив щось велике: зник широкий, степовий сміх, який він так любив.

Дні йшли повільно двогорбими верблюдами через дороги, піски і горбовини іранської землі. Праця не йшла. Оксана відкладала рішучу розмову надалі. Вона чекала нагоди на самоті знайти шукане, бо не знала, як до того поставиться астроном. Останній щось передчував. До того ж, гнітили тривожні вістки з Австрії...

А потім все нагло змінилося. Слуга Алла, розвіваючи крилами квітчастого халату вбіг у кімнату:

– Мій пане, до вас гості!..

Стоковський швидко вийшов униз. Глянув і вражено зупинився:

– Це ви, Едіт! – аж скрикнув він від несподіванки.

– Я, дорогий астрономе! – Едіт, сяючи щасливо очима, хапає за руку свого чоловіка і тягне, майже біжить до Стоковського.

– Мій друже, Анатолій Павелко, український учений, – рекомендує вона.

– Дуже радий, щиро радий! – старий трясє міцну, гостру руку Павелка, і потім цілує в чоло сестру дорогого приятеля. – Як ви вирости, Едіт! Я пам'ятаю вас ще отакою, мишкою у фартушку...

Вони йшли до будинку:

– А в мене теж працює українка, – говорить Стоковський, і ті слова сипляться в душу Анатолія, як бризки розбитого скла. – Я такий вам радий!.. Як брат?.. Це чудово, що ви саме тепер мене навідали!.. – До астронома швидко повертався добрий настрій.

– Галло, панно Оксано! Ходіть же до нас, – гукає він помолоділим голосом, кліпаючи сивими бровами від захоплення.

Вона виходить з лабораторії, вся в білому, в робочім халаті, навіть з мензуркою в руках.

– Це мій помічник, асистент Оксана, – урочисто виголошує Стоковський.

А Оксана чує, як блідне, і тихо вимовляє:

– Я вам рада...

– Едіт, дружина вашого земляка, ученого Павелка, – рекомендує астроном далі.

– Анатолій Павелко, – говорить до Оксани асистент, ніби ніколи справді не знаючись.

– Дуже приємно, – відповідає Оксана. – Поздоровляю вас. – І відразу ж, зненацька, звертається по-українськи, майже наказуючи: – Пане Анатолію. Припиніть цю гру!

Павелко ривком відхиляється назад. Стоковський і Едіт це помічають.

– Пане Анатолію, ви прибули в тій справі? – знову по-українськи. – Так. Все є. Поговоріть з астроном прямо, – і обличчя асистента знову рожевіє, а стиснуті уста розгортаються в посмішку.

Керуючись глибоким жіночим інстинктом, Едіт вирішила не запитувати чоловіка, про що він так гостро перекинувся словами з панною Оксаною. Едіт, зрештою, подумала про зовсім інше, знову про ту світлину в регензбургській газеті, і блідий вогник ревнощів спалахнув у її душі.

Вночі всі четверо сиділи в робочому кабінеті. Слуга Алла стояв за дверима. Ніхто не міг тепер сюди зайти. Тільки четверо людей і мовчазні металеві друзі астронома – прилади. Яка шкода, що і найвірніші машини не вміють говорити. Бо тільки вони знають про два безкольорові дротики, що біжать кудись, під підлогу, біжать далеко, в широкий сад.

Анатолій Павелко підводиться з крісла. Увесь у чорному, очі тверді. «Дипломат?», – мигнуло у Стоковського.

– Шановний пане астрономе Стоковський. Дозволите? Говорю від імені уряду Української Держави...

Стоковський, що приймав багато подібних представників, відрухово встав.

– Вибачте, я дуже прошу вас сидіти.

Темно-блакитні квіти ночі щільно затулили вікна.

Оксана сидить непорушно: близька до справи і далека від нього. Тиша. Павелко продовжує:

– Все, що скажу, прошу трактувати як найбільш довірочну таємницю дружньої держави. Отже, майже рік тому людина, вислана моїм урядом, перевозила з Канади до України малинову тяжку скриньку з планами...

Стоковський вчепився кістлявими пальцями в поручні крісла. Едіт підвела брови: «Знову про «кестхен», про малинову скриньку!...».

– ...З планами добування атомної енергії з олова та з конденсованим зарядом. Уряд України проводить розшуки тієї скриньки. Нам відомо, що вона потрапила...

– Куди?

– До вас.

– Як?! Це відомо?..

– Тільки моєму урядові, асистентці Оксані, та мені.

– Асистентко Оксано, вам це відомо?

– Так астрономе; тому крім науки, я у вас...

– Ага!.. – Стоковський аж примружує очі. – розумію... Ви шпигував..

І раптом астроном запнувся. Він встав і сів знову:

– Ні. Пробачте, асистентко Оксано... Так, так, скринька... – і тоді голосно: – Дійсно, це ваш скарб. Це я привласнив чужий скарб!...

– Ні, шановний астрономе...

Едіт широко розкрила очі. Вона здогадувалася, про що йшлося. Он чому до Регенсбургу приїздили українці; он чому Анатолій уві сні вигукував про скриньку!...

– Ні, астрономе, – продовжує Павелко, – ви врятували цей скарб для всіх своїм найсуворішим додержанням таємниці. Ми, віками гноблені російською імперією, знаємо і розуміємо те, що не дуже розуміють інші. Земля, все людство – перед катастрофою. Нема рушія – цивілізація і культура покотяться вниз. Канада боїться оголосити світові про свій винахід. Ми знаємо, кому і як його оголосити. Якнайшвидше Україна, Австрія, як і таємна рада Світового уряду у Вашингтоні, мусять мати ці плани. Ми не можемо дочекатися того, що селяни оратимуть кінними плугами, що Росія... Ви розумієте, чого прагне сучасна Росія?..

Астроном Стоковський, блідий, з загостреним підборіддям, повільно надумуючись, підводиться з крісла:

– Так, ви маєте рацію. – Він підходить до схвильованого українського ученого і суворо, по-мужеськи, тисне йому руку. Так само міцно стискає він і гарячу руку свого учня, Оксани.

Павелко нахилився до Едіт:

– Розумієш тепер? Ми шукали скриньку в соборі. Вона – рятунок людства.

– Анатолію, Бог охоронив її...

Оксана і Едіт сиділи поруч. Оксана відчула спершу неприязнь, а потім подумала: – «Чому? Адже можливо, ця Едіт нічого про те не знала, навіть – не знає...».

– Так ви знайомі, пане Павелко, з моєю співробітницею?

– Дуже давно, – відповідає замість Павелка Оксана, і ледь вловима риска суму тріпоче в кутиках її вуст.

– Отже, пані і панове, – Анатолій Павелко поспішно змінює розмову на ділову, – завтра ми виїздимо до Києва. Копії планів будуть негайно передані у Відень і Вашингтон.

Непомітні дротики під стіною насторожилися. Тепер мало прийти найцікавіше. І воно прийшло:

Стоковський підійшов до масивної шафи, щось покрутив раз, удруге. Шафа кілька разів відклацнула металевими зубами і її стінка відхилилась. На лакованій грубій полиці з олова лежала малинова скринька.

– О, нарешті?.. – радісним птахом вирвалося з грудей українців.

– Завтра з цієї схованки я передам вам, пане Павелко, цей, віднайдений вдруге скарб... Чи написати про це дещо й священникові Йодлеві?

Едіт була вражена. Вона ніколи не очікувала чогось подібного від далекого від усіх земних турбот брата!..

Непомітні дротики в кімнаті вже не цікавилися дальшою розмовою. Таємний мікрофон, встановлений в робочому кабінеті Стоковського непомітними попередниками членів Московського клубу фотографів, схопив тільки слова, де лежала малинова скринька.

Далеко за обсерваторією, в порожній нафтовій вишці, кинувши слухавки, на ноги зірвався важкий кубуватий чоловік. Ось він нагнувся і витяг якісь гострі інструменти. За ними блиснув

довгоствольний пістоль і опинився в кишені куртки. Так само, як колись там, в підземеллі Кремля, кубуватий чоловік став струнко і стис повні, напіввивернуті губи:

– Нет, ви не будете відеть ету «скриньку»! – вихаркнув з себе він і виплюнув гірку слину разом з погаслою цигаркою.

Стояла глуха ніч. До краю перевтомлені були всі. Анатолій Павелко хотів ще сказати принаймні кілька слів Оксані, слів добрих, але Стоковський войовничо наказав негайно іти спати, адже завтра о восьмий – від'їзд.

«Іншим разом, а поговорити треба, щоб все таки залишитися друзями. Адже, образиться зовсім», – думав Павелко.

«Про що я буду говорити з Анатолієм? Справа зроблена, а до його життя я не смію мати жодного діла», – з болем у душі, з почуттям ображеної людини, твердо вирішила Оксана.

– Ходімо, милий, спати. Ти так змінився на обличчі від втоми, – голосно промовила Едіт. Слабенький вогник ревнощів згас в її грудях. Він, власне, з обережності жіночої, ще й не згас, але його бліде полум'я закрив великий вогонь таємної знахідки планів.

Пролунало останнє загальне «на добраніч» і слуга Алла зачинив двері.

«На добраніч!».

Що варті наші, бодай найкращі, побажання...

Що сказало радіо

Перед тим, як світ почув по радіо ту сенсаційну промову, в одному з підземельних кабінетів Кремля стояли віч-на-віч комісар і шпигун. Слова комісара тріскали, мов сухі револьверні постріли. Шпигун дивився мутними, водянистими очима в крицеві очі комісара і мовчав:

– Понімаєте?! Ви мусите забити Стена! Його зізнання дадуть канадцям матеріал не проти українців, а якраз проти нас. Ми ж знищили Гармаша. Ми ж були помічені над південним бігуном! Ми ж випустили з рук скриньку... Ідіоти! Ви розумієте, що зветься ідіот?! Розраховуємо на всесвітню кризу, викликану браком енергії. Але світ не розраховує на наші розрахунки! Світ підіймається! Вся надія на світову революцію валиться... – Комісар, один з керівників Клубу московських фотографів, лютував і бризкав піною. – Ви мусите забити якнайшвидше Віктора Стена, ще перед судом!..

– Єсть, буде виконано, – глухо відповідає шпигун, не реагуючи ні одним м'язом воскуватого обличчя на комісарові оклики.

Той обсмикнув поли френча і відставив блискучий чобіт вперед. Ріденькі вусики поїхали вниз, до підборіддя:

– Родіна вимагає від вас самопожертви! Вбивство Стена – це справа всіх трудящих світу... Завтра ж – до Канади.

– Єсть! Буде виконано! – Шпиг віддав честь і хотів іти.

Комісар рвучко впав у крісло і ввімкнув радіо. Говорив Вашингтон:

«...Планета перед загрозою господарського і культурного краху. Уранової руди нам вистачить на рік-два. Руди замало на землі, щоб замінити нею нафту. До того всього долучається нове лихо: смуга спеки повисла над південно-східною частиною Європи...».

– О, чуєте! Яке чудове, вигідне для нас положення, – аж прискає комісар. Шпигун не знає, може він іти, чи ні... Голова обертається колесом, ноги дрижать: він наскрізь перевтомлений, щойно прибув з далекої півночі. Зеленкуваті очі комісара помітили втому:

– Ідть! Пам'ятайте: виконаєте це надзвичайне доручення – все життя проведете на курорті в Криму. – Комісар раптом заїкається і люто спльовує. Він, чорт візьми, забув, що Криму для нього вже нема!

– Єсть, – і, п'яно хитаючись, шпиг майже навпомацки відкриває двері. Коли двері зачинилися, комісар довго ходив по кімнаті і потім прилип до приймача. Стрілки кружляли по означальнику: Рим, Софія, Токіо. «Нічево не понімаю, когда же японци научатся по-человечески говорить», – бурмоче він, і невпинно крутить стрілку. Лондон – бадьора музика, Будапешт – жалібна скрипка, Рим – дзвони, Київ – жіночий голос. Стрілка спиняється на Києві: «...безперечно, Канада, маючи в руках величезне відкриття, не думала спокійно спостерігати, як мільйони шоферів, машиністів, кочегарів, робітників, моряків тиняються напівголодні по вулицях міст,

портів і сіл безробітними: як гниють в Аргентині, Україні чи в Бразилії мільйони тон хліба, і не можна їх перевезти до голодуючих країн світу через брак енергії. Канада чекала на організацію світового уряду. Вона боялася, щоб таємниця способу добування атомної енергії з олова-піску і концентрація її в патронах, що уможливить рух не лише турбін, але літаків, кораблів, паротягів та заводів, не була використана диктаторською Росією, як смертоносна зброя на здійснення російської ідеї. Сьогодні тисячі знавців в Канаді, Україні та Австрії працюють над установами нової апаратури... Ми переступили уранову руду. Завтра світ змінить своє обличчя. Всесвітній уряд у Вашингтоні має в руках таємницю і він знає, кому можна її передати...

...Завтра, – продовжувало радіо, – чи незабаром, в Канаді будуть судити академіка Віктора Стена, який передав плани Україні. Але світ побачить, що академік Стен передав насправді ці плани цілому людству, без загрози для людства...».

Комісар припав до апарату. Овальчик гучномовця легко шипів, потім шипіння урвалось:

«Говорила інженер-атомник Оксана», – повідомив диктор. І відразу ж – оркестр. Грали український гімн.

Комісар рвонув ручку радіоапарату і закружляв по кабінеті...

За годину той же виступ пересилали з Києва по-німецьки. Священик Ернст Йодль слухав, сидячи в кріслі. Зі стіни до нього посміхалися Едіт і Анатолій... Від Анатолія Павелка лежали на столику листи, в одному з них він повідомляв про надання довічної пенсії та пам'ятник Едіт...

Бельгієць Ваан чув ту промову в Англії, в «Майстерні штучної погоди», де він вчився. Почувши ім'я «Оксана», Ваан хутенько витяг візитку, подаровану українкою в потязі. Дійсно, це був той самий пророк «через людяність», як він назвав молоду панну.

– Занотуйте, за рік я повертаюсь до Бельгії, – заявив Ваан увечері здивованому керівникові...

Як же не дивуватись кидати працю тоді, коли її всі шукають!

Чув цю промову, летячи гідропланом, і восколиций член московського Клубу фотографів. Підніс налиту чавуном голову, важку від думок і безсоння: задумався – і хотів вийти геть. Потім глянув униз: гідроплан летів над крижаними полями щонайменше на п'ятикілометровій висоті...

Чекіст-пілот від часу до часу відриває погляд від керувальних приладів і зиркає в люстро, що спереду над головою. В нім він бачить обличчя, вилите з воску: обличчя пасажира, єдиного на увесь великий літак. Воскове обличчя не рухається. «Там камінь, під тим воском», – думає пілот і додає швидкості: завдання у пасажира – особливе!

Ворог допомагає ворогові

Якийсь добродій-турист в ясному картатому плащі та білому капелюсі наказав водієві таксі відвезти себе за місто. Той згоджуюче кивнув головою і кинув до вуст новий шматок жувального тютюну, що він робив завжди при новій нагоді добре заробити.

Авто запетляло вулицями, то обережно висовуючись з-за рогу, то повільно, але впевнено протовплюючись між своїх чотириколесих рухливих братів. Нарешті воно вирвалось з кам'яних обіймів Ліверпулю.

– Куди вам? – по-есперантськи звернувся водій-англієць.

– Ще далі, трохи далі, – відповів картатий турист. – Я забув назву, але знаю і вкажу те місце.

– Гарзд, – і авто, тонко заспівавши обома моторами, весело погнало дорогою.

Вони їхали яких півгодини. Водій, задоволено посміхаючись, поглядав на вмонтований біля керма годинник: шилінги на очах переростали в фунти.

Нарешті турист доторкнувся до водієвого коліна. Авто спинилося серед озелених горбовин. Далеко маячіло яесь містечко, власне, вершок містечкової вежі. Близько були тільки горби та залізні стовпи високовольтної електричної лінії. Турист вискочив з авта, щедро розрахувався і здивований водій (бо вони ж в дійсності нікуди і не доїхали, зупинившись серед горбів!) погнав своє авто назад.

Тільки «турист» таки доїхав до потрібного місця.

Зійшовши з горбовини до залізних стовпів високовольтної лінії, він уважно оглянувся, і, розстібнувши сорочку, витяг звідти плескатога, вигнутого апарата. З кишені ще добув два моточки тоненького дроту з двома гирками на кінцях; швидко розкрутив їх, і одна гирка, потягнувши за собою прикріплений дріт, зачепилася за грубі мідні шини високовольтної лінії. Те саме було

зроблено і з другою. «Турист» став на коліно, щось покрутив, з'єднав дроти від високовольтної лінії з плескатим апаратом і почав натискати пальцем матовий гудзик. Високовольтна лінія живила плескатий радіовідсилач.

Телеграма була шифрована, але в Москві, в найглибшому підземеллі Кремля, де колись і він стояв струнко перед кубуватим офіцером, довірочний радист вже приймав її: «Англія. Ліверпуль. Відвідав «Майстерню штучної погоди», яка планує вислання літаків для роблення штучного дощу в районі Східної Європи. Спека знищить урожай. Вони можуть знищити спеку. Негайно всіма мовами транслюйте, що через Росію на південь ідуть величезні дощові хмари і дощ ллє без упину. Цим повідомленням зіб'ємо їх намір висилати літаки. Передав восьмий член Клубу М. фотогр. 16.116. Стежте за мої...» – І на цьому телеграма обірвалася. Здалеку долинув гуркіт вантажного авта. «Турист» рвучко вимкнув дроти з радіовідсилача і смикнув їх, намагаючись зірвати з мідних шин високовольтної лінії. В ту саму мить дроти з гирками на шинах гойдулися і стулилися: сліпучий, як блискавка, вибух сіконув білим, велетенської сили розрядом! «Турист», що тримав у руках обидва дроти, почорнів і боком упав на посмаглу траву. Поли картого плаща бризнули вогнем, труп горів.

У Москві не дочекалися кінця повідомлення з Ліверпулю. Що трапилося з восьмим членом приватного Клубу московських фотографів, ніхто не знав. І вантажне авто прокотилося горбуватим шляхом повз те місце, де стояв раніш «Турист», нічого не помітивши. З мідних шин високовольтної лінії не впали, а скапнули розплавлені дроти з гирками. Високовольтна лінія і далі працювала нормально.

Сонце

День і ніч звідусіль в українську столицю мчали експреси, гуркотіли літаки і ракетоплани прокладали в суворому передзимовому небі білі димові дороги.

З розкритими обіймами Київ приймав гостей: засмаглих селян з рідних піль, кремезних робітників, представників різних урядів, письменників, учених, журналістів, кінооператорів...

Завтра десь біля Одеси пустять першу надпотужну електровню, гнану атомною енергією, добутою з олова-піску. Невидимі підземні кабелі-нерви простяглися звідти аж у Київ.

І довгожданий ранок прийшов. Бадьорий та свіжий, як юнак, що йде назустріч життю.

Сонце ще не сходило, а на Софіївській площі, де біля пам'ятників Богданові Хмельницькому і Симонові Петлюрі височіла завітчана мармурова трибуна з тяжкою брилою олово-піску на лівім крилі, сонце ще не сходило, а вже починав збиратися святковий натовп.

Народ, обережно проштовхуючись, намагався дістатися до трибуни якнайближче. Миготіли вишиті квітками хустини, сиві шапки, яскраві фезки, циліндри, капелюхи, посріблені тубетейки... Все те сміялося, говорило, чимось обмінювалося. Люди запитували один одного, на чому ж, власне, буде видно тут, у Києві, праці далекої підодеської станції?.. Величні блакитно-жовті прапори шуміли над містом, їх була така незчисленна сила, що ціле місто здавалося тільки небаченою ще величезною блакитно-жовтою квіткою... В усіх кінцях площі грали оркестри. Веселим літаком круто вгору піднімався настрій. Новий день приходив на землю!

Натовп зростав. З провулків і вулиць, переходячи вулицю Героїв, де стояла і висока статуя Василя Гармаша, народ вливався дзвінкими ріками в натовп. Високо підносилася урядова трибуна, високо майоріли хвилясті крила прапорів. А вже ген над усім: трибуною, пам'ятниками, прапорами, тризубами, будівлями займалося першими ранковими вогнями величне небо...

Зненацька натовп замовк. Замовк, щоб відразу ж вибухнути гарматним «Слава, гурра, віват!...», – на трибуну сховався голова українського уряду, за ним – закордонні гості та члени уряду... Київ дрижав від вигуків і овацій. Трибуна всміхалася до трудящого моря.

Нема промов. Є єдиний наростаючий гул сотень тисяч людей!

У цей час з-поза гордих хмарочосів української столиці з-за ріки Дніпра починає підійматися сонце. Зливою заливає воно метелицю прапорів, трибуну, вируючу площу, ціле місто, цілу планету... Грають оркестри. Інженер Анатолій Павелко швидко нахиляється до апарату:

– Давайте струм! Стру-у-ум!.. – гукає він дзвінко в напружене вухо радіовідсилача.

І в ту ж мить запалало все навкруги! Десятки тисяч електричних ламп, великих і малих, білих, синіх, червоних, зелених спалахнули над містом. Сяйво і тепло було таке дуже, що в парі з сонячним сяйвом перетворило передзимовий ранок в залите проміннями гаряче літо...

Натовп завмер. Палало знову дружне, життєдайне сонце і палало тепле море ламп. Струм до них ішов з далекого Олов'яного міста. Там ревли велетні-турбіни, гнані надпотужною силою атомної енергії, нарешті таки добутої з олова-піску. Ціле місто купалося в злитому сяйві двох світил: природного сонця і сонця людського генія...

А на трибуні стояли вони. Он урочисто-спокійний Президент України з членами уряду, з представниками інших держав; он, поруч брата, стоїть щаслива інженер Оксана; далі стрункий Анатолій Павелко, що саме перекидається словом радості з академіком Віктором Стеном і сивоволосим, але все ще таким енергійним, австрійським астрономом Стоковським. З трибуни всміхалися до людського моря запеклі бійці, уперті переможці, що виграли бій за вселюдське сонце щастя.

Дзвінкі оркестри грали величний «Славень Людини».

РАДЗИКЕВИЧ ВОЛОДИМИР

Радзикевич Володимир (1886, с. Вишенька Мала на Львівщині – 1966, Клівленд, США; псевдонім Вуйко Влодко) – український письменник, літературознавець, педагог. Дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, один із засновників Об'єднання працівників дитячої літератури, директор філії Університету українознавства.

Наприкінці Другої світової війни емігрував до Німеччини, де викладав у таборових гімназіях, займався науковою та літературною діяльністю. З 1949 року переїздить до США.

Написав близько 80 різних статей у часописах і журналах. Є автором понад 30 книг, з яких 11 наукових праць, 3 повісті, 5 читанок і твори для дітей. Серед найбільш відомих слід назвати його «Історію української літератури», повісті з галицького життя «Шляхом туги» та «У подувах буревію», історичну повість для юнацтва «Ніч проминула», віршоване оповідання «Пригоди Юрчика Кучерявого», поезії «Прилетіла зима біла», оповідання «Як король Данило полював на лебедів» тощо. Часто його твори для дітей друкувалися у журналі «Веселка».

Пригоди Юрчика Кучерявого

Славку, Данку, Ромку, Яцю!
Вірко, Любко, Стефцю, Дарцю!
І всі інші чемні діти,
Тихо треба вам сидіти,
Жадних збитків не робити –
Казку буду говорити.

В однім селі була хатка,
Хатка біла, як палатка,
Проживала там родина,
Батько, мати і дитина:
Малий хлопчик, скорий, жвавий,
Звався Юрчик Кучерявий.
Хлопчик гарний був, моторний,
Личка білі, очка чорні,
Русявенький і рум'яний,
З добрим серцем і слухняний,
Лиш збиточок понад міру –
За те часом брав у шкіру.

А вам треба діти вміти
Часом тайну заховати
І нікому в цілім світі
Зле про Юрка не казати.
Добрий хлопчик був наш Юрчик,
Тільки, кажу, був пустунчик
Тата й маму шанувати,
Змерзлі пташки годувати
Та й учитися пильненько
І вмиватися чистенько
Вмів наш Юрчик все охоче,
Тільки пустував досхочу.

Часом вийде на подвір'я,
Вхопить гусака за пір'я,
Шаблю з піхви витягає
Та до бою закликає.
Гусак крик підносить дикий,
І настає бій великий.

Кричать гуси, шабля грає,
Гусак крила підіймає,
Летить пір'я по болоті,
Когут лопотить на плоті,
Юрчик скаче, б'є, махає,
Поки гусак не тікає.

Або часом, іншим разом,
Як не скочить перелазом,
Як вирветься за ворота
(За ним скаче Дроп із плота),
Як пуститься на долину,
Не приходять цілу днину.

Бо треба вам, діти, знати,
Що був в Юрка пес кудлатий,
Що з ним хлопчик цілу днину
Бігав, грався без упину,
Що за ним гонив у троп,
Малий, чорний – звався Дроп.

З Дропом не раз по долині
Гонить Юрко дві години.
То метелика ізочить,
Часом жабку притолочить,
Часом пісеньку співає
І не раз там спать лягає.

Раз, набігавшись доволі
В огороді і на полі, –
Поклалися в густі трави,
Щоб до дальшої забави

Сил набрати, спочить дрібку –
Та якось заснули кріпко.

Сплять собі в шовкових травах –
Дроп і Юрчик по забавах.
Юркові сон сниться красний:
Що день ніби ангел ясний
Скрізь літає понад ними,
Світить крильми золотими.

Потім ангел десь сховався!
Юрчик в лісі заблукався:
Ходить, блудить, болять ноги,
Та нема ніде дороги.
А тим часом серед ночі
Блищать страшні вовка очі.

Такий Юркові сон снівся.
Він із ляку пробудився,
Розкрив очі: Боже, Боже!
Що це таке, чи вовк може?..
Щось таке страшне й ухате!
Бідний Юрчик став кричати.

А то зайчик десь попався,
В буйні трави замотався;
Бідний дивиться на Юрка,
А наш Юрчик Дропа штурка.
Дроп піднісся: «Що за диво?
Зайчик тут?» Схопився живо.

Зайчик тоді ну ж тікати!
Дроп пустився доганяти,
Юрчик кинувсь за стрільбою,
Та вже зайчик за горою!
Бо наш зайчик вітром гонить,
Дроп ніколи не догонить.

От таку смішну пригоду
Мав наш Юрчик край городу.
Потім дуже він стидався,
Що так зайця налякався.
Не казав про це нікому.

Тепер, діточки кохані,
Йдіть до тата і до мами
І про Юрка повідайте,
А потому спать лягайте.
Зійдемося другий раз,
Знову бавитиму вас.

Ніч проминула

(уривок)

Добре братство краще багатства

Рання ще була осінь, коли трійка київських спудеїв, Семен Воротинський, Єронім Чаплин і Дар Чайка, залишили мури колегії й подалися в мандрівку у широкі простори рідного краю, де дрімучі, тужливі ліси, розлогі квітисті степи, сумовиті, мрійливі могили.

Була в них думка добитися на Січ, побачити світ, натішитися буйною волею степів, вільним козацьким життям та в сміливих походах і пригодах виявити свою відвагу, лицарське завзяття.

Перший кинув цю думку Чаплин. Худорлявий, синьоокий, швидкий, жвавий, гарячий, запальний, у час однієї розмови з Воротинським і Даром нагло схопився з крісла:

– Не буду тут сидіти довше. Йду на Січ. Як та сарана лізуть вороги з усіх сторін на нашу землю, різні зайти розпаношуються на ній, а ми латину зубримо. Доволі мені її!

Воротинський, що великими кроками мірив кімнату, враз затримався при ньому й окинув його поглядом повним здивування.

Був це юнак високого зросту, широкоплечий, кремезний, ясноволосий, був повільний звичайно в рухах і в мові, але повен бистрих задумів, помислів і дотепів. Визначався такою силою м'язів, що ніхто в бурсі не міг йому дорівняти. Було так раз, що вісьмох найсильніших у бурсі спудеїв змовилося, щоб Воротинського «провчити». Ввійшли всі у войовничій поставі в його кімнату й почали йому договорювати й дошкуляти. Зміркував Воротинський, що якась напасть загрожує, але не дав по собі знаку, спокійно й лагідно відповідаючи на зачіпки. Коли ж осмілені його покірливістю бешкетники хотіли приступити до дії, двох їх в одній хвилині за одним розмахом його руки опинилися на землі під стінами, двох інших, ухопивши двома пальцями за шию, випхав він за двері, а інші, побачивши розгром, хильцем і боком вирвалися з кімнати.

Тепер, почувши від Чаплича про його задум, заговорив:

– Що ти кажеш? На Січ? От козарлюга!.. – і в захопленні вдарив його по плечах, аж гомін пішов по кімнаті. – Тільки що твій батько скаже? Я йду з тобою. А ти, Даре?

Дар, спокійний, вдумливий, мрійливий, відізався;

– Я вже про це не раз думав. Що ж? Мені найлегше. Нікого не маю, хто стримував би мене. А татарам і туркам я маю дещо сказати.

– Нам усім треба їм дещо сказати.

Усі три вони, хоча різнилися вдачею, заприятинилися на шкільній лавці, стали щирими побратимами, друзями й ділилися своїми журбами й радощами, думками та мріями.

Їх задум зростав і кріпшав у міру того, як бачили, що Україна потребує сміливих, відважних, лицарських людей, які стали б в обороні її вільного життя та безпощадно гонили б усіх напасників, що полакомились на скарби української землі.

Свій задум перевели.

Залишивши Київ і прямуючи в своїй мандрівці на південь, бачили вони велику руїну, довгими війнами та частими татарськими набігами й наскоками заподіяну.

Бачили зруйновані міста, попалені села, попелища, згарища, запустілі поля, диким бур'яном і буйними травами порослі, що при кожному легкому подуві осіннього вітру скаржилися сумовитим, жалісним шелестінням.

Немалою відрадою для них було, коли в багатьох місцях тієї великої пустелі зустрічали людей, що метушилися й клопоталися, будуючи наново хати, хутори, селища. Тоді радо зупинялися, приглядалися до роботи, гуторили.

Зустрівши людей при праці, здалека вітали їх словами:

– Щасти, Боже!

– Спасибі за слово добре, – відповідали люди. – А куди вас Пан Біг веде?

– Йдемо боронити вас і вашу працю, – поважно говорив Воротинський.

– Та чим же будете боронити? – цікаво на них споглядаючи, запитували.

– Шаблями.

– А де ж вони у вас?

– Ми їх здобудемо. Такі з золотими держалнами.
Голосний сміх ішов по громаді.

– Краще беріть сокири й лопати та приставайте до нас, помагайте нам!
– Ми вам краще поможемо, – не піддавався Воротинський. – Ви ще нам подякуєте.
– Як не половлять вас татари на аркан і не поведуть на мотузках, – сміявся дехто.
– Або вовки-сіроманці не попідвечіркують вами, – додав інший.
– Ми більше лякаємося отих дівчат, що мотаються коло вас, як татарів та вовків, – не поступався Воротинський, коли бачив, як дівчата, що помагали в праці, кидали цікаві погляди й знадливі усмішки в їх бік.

– Чого ж то, козаче, ви так нас лякаєтеся? – відізвалася з гурту, сміючися і пускаючи бісики, моторна чорнявка.

– Ану ж котра закине аркана, захопить, потягне за собою і пропав чоловік.
Знову буйний, гомінкий регіт розсипався дзвінками переливами, як розсипаються бризки гірського потоку по скельному камінні.

Так, залишаючи на боці Білу Церкву, перейшли Богуслав і наблизилися до Корсуня. Не раз просилися на нічліг до стрічних людей, не раз доводилося проводити ніч під чистим небом, де сухе бадилля, або осіннє листя було за постіль, а небо, засипане зорями, покриттям.

Що далі посувалися вони на південь, щораз то більшим шумом шелестіли прив'ялі трави, засохле листя й вітром прибите зілля.

Близько вже Корсуня побачили на березі невеличкого потічка якусь напіврозвалену хатину, що притулилася одним боком до ліска.

Сонце заходило. Останнє його проміння пробігало верхів'ям дерев, заглядало в плеса рік і золотом розсипалося по землі.

– Будемо мати сьогодні дах над головою, – промовив Воротинський. – Правда, є в ньому глибокі ями, але є дах.

Коли прийшли ближче, побачили, що не тільки дах дірявий, але ще й у хатині також великі ями там, де колись були двері й вікна. І в середині було пусто. Все ж таки постановили переночувати в ній, бо ніч надходила й холод вела з собою.

Вимели пруттям долівку, внесли сухої трави, листя, розстелили й полягали.

Чаплич почав розмову.

– Говорив ти нам, Даре, як ходив із бандуристом. Але як ти дібрався в нашу колегію?
– Мав щастя, – відповів Дар.
– Є приговорка: не родися красний, та щасний, – доповів Воротинський.
– Не мішай, Семене!
– Вже мовчу, Єроніме!
– Мав я щастя, – повторив, усміхаючись, Дар. – Як я вже, мабуть, говорив вам, із тими людьми, що їх я зустрів у Вовчому яру, добився серед різних пригод аж до Житомира. Там наші стежки розійшлися. Вони пішли у Фастів, я подався до Києва. Той купець, вірменин Саваян, до якого я вступив на службу, жив близько з нашим багатієм Васильківським, що то, як знаєте, стільки домів, хуторів, млинів має і так гостить нашу братію.

– Добре братство краще за багатство, – встромив своє зауваження Воротинський.
– Не перебивай, Семене! – сердився Чаплин.
– Я вже тихо, Єроніме!
– Так ото, – продовжував Дар, – перед тим паном Васильківським казали мені раз грати на бандурі. Йому моя гра припала так до вподоби, що вмістив мене і в бурсу, і в школу.

– Це йому й не так тяжко було. Такий багатій! Не знає, де гроші ховати. А сказано: «Коли багат, то й слово його в лад».

– Не кажи так, Семене, – боронив свого добродія Дар.
– Інший, хоч і багатий, не зробив би цього, що він зробив для мене.
– То й слава йому! Дай то, Боже, з добрими людьми знатися!
– Не знати, яка то тепер доля прийде до нас у гостину? – відізався Чаплич.

– Не журися! – відповів Воротинський. – «Fortes fortuna juvat» (Відважним помагає доля). – А повертаючись на другий бік. додав: «Nunc nobis, amici, dormiendum est» (Час нам спати вже, брати).

Тихо й непомітно йшла по срібних стежках місячного сяйва шовковими мряками вповита, зірками ожемчужена українська ніч. Приставала при згарищах, попелищах, побоїщах і румовищах і буйними росами-сльозами змивала руїну.

Впадало місячне світло почерез отвори й щілини до розваленої хатини й освічувало обличчя юнаків, що, втомлені дорогою, заснули молодим міцним сном.

Ніч була темна

Щезли сніги, сплили весняні води, зазеленіли сади, гаї, ліси.

Козацька четвірка - Чайка, Воротинський, Лескач і Білий – вибралися в дорогу. Їхали на добірних конях. П'ятого запасного провадив із собою Білий.

Забезпечені зброєю: пістолями, шаблями та потрібним приладдям: сокирами й шнурками, в козацьких одягах переїхали без затримки й перешкоди землею, що була під володінням Палія. З хвилиною, як мали вступити поза границі «паліївщини», змінили одяг. Лескач, хоч і невисокий, але широкоплечий, огрядний, одягнув шляхетський малиновий кунтуш, підібрав собі пишні русяві вуса, надів шапку з перами, випрямився й виструнчився на коні, вдаючи бундючного, гордовитого шляхтича. Інші, як його служба, надягли звичайні свитки. Зброю заховали старанно під одінням.

У такому вигляді пустилися стежками, польовими доріжками, долинами, ярами й лісами, старанно обминаючи всі місця, де могли бути польські станиці, польські військові залоги.

На одній тільки, трохи ширшій дорозі зустріли невеликий відділ польських жовнірів.

– Стій! Хто їде? – крикнув провідник.

– Jestem Halery Czarnobylski, szlachcic, jak panowie widza, – заговорив Лескач. – А то, – повів панським вельможним рухом, указуючи на інших, — moja siuzba.

Дальша розмова йшла в польській мові:

– А звідки?

– Їздив я до свого маєтку під Білою Церквою. Але там тепер той клятий Палій потворив якусь козаччину. Хлопи бунтуються, тож я вертаюся у свої добра під Бродами... Але що наш найясніший король це дозволяє?

– Палій уже нешкідливий, – відповів польський підстаршина. – Спіймали пташка, сміявся задоволений. – У клітці тепер співає. «Czolem!» – закінчив.

– Czolem! – відповів Лескач. – В дорогу! – звернувся до своїх.

Дальша дорога відбулася без більших перешкод. Нічлігували по захисних місцях під чистим небом.

Вечір уже надходив, як приближалися до Підкаменя. В недалекому ліску залишили Лескача з кіньми і втрійку вже, піхотою, ввійшли до міста. У вікнах блимали ще подекуди світла, на дорогах і вулицях було пусто й тихо. Білий підвів їх до малого дімка, де – казав – жив в'язничний сторож, родом із Підкаменя.

– Дай мені твій «золотий обушок», – звернувся Воротинський до Дара. – Я буду з ним говорити.

Після того, як одержав міща з червінцями, постукав до дверей раз і другий.

– А хто там? – почувся голос із середини.

– Вийдіть, скажу.

По хвилині появився на порозі високий, кріпкий вусатий чоловік.

– Ви до мене? Чого вам?

– Ходімо набік. Зараз скажу.

Тим часом Дар і Білий відійшли віддалік. Довго їм довелось чекати на Воротинського. Гасли світла у вікнах, надійшла ніч. Врешті почули його притишені кроки.

– Твій «золотий обушок», – промовив шепотом, – пригодився. Висипав я йому жменю червінців. Ось два ключі: більший від брами, менший від кімнати №7. А оце залишки з обушка. Перед брамою варта. На коридорі друга. Від брами до коридору три східці вниз. Пам'ятай!

Коридор праворуч. У ньому при кінці кімната №7. Там наш полковник... Ви, Білий, стійте тут та уважайте, щоб сторож не зробив нам якої халепи. Ми йдемо в ім'я Боже!..

Ніч була темна.

Близько в'язничної брами Воротинський почав удавати п'яного: вигукував відірвані польські слова, похитувався, розмахував руками. Вартовий зупинився у своєму ході і, здивований, насторожився. Воротинський, похитуючися даліше й виписуючи ногами дивоглядні кривульки, підійшов ближче. Коли вартовий підносив уже руку, чи то щоб ударити його, чи відштовхнути, Воротинський одним ударом запаморочив і приголомшив його так, що той, неначе підрізаний, упав на землю. Миттю Воротинський уткнув йому шматину в уста й почав в'язати йому руки й ноги.

Дар тим часом ізлегка, поволі й дуже обережно, щоб не наробити гомону, відчиняв браму. Брама була тяжка, бо в'язниця була в давньому мурованому замку. Коли відхилилися двері, Дар зачекав на Воротинського, по чім обидва вони, притискавшися до стіни, зійшли по трьох східцях униз і поглянули на коридор.

Тут також була варта.

Розміреним кроком проходжувався вартовий попри в'язничні камери вздовж коридору, слабо освітленого світлом каганця.

Дар і Воротинський прикипіли до стіни.

На щастя слабо блимаюче світло каганця не доходило аж до них і вартовий не помітив їх та даліше спокійно продовжував свою мандрівку по коридорі.

Козакам треба було на щось зважитися.

У хвилині, коли вартовий повернувся до них спиною, Дар, як молодий леопард, поскочив до нього з наміром закинути йому якусь плахту на голову. Але вартовий щось, видно, почув і раптом обернувся з витягненим пістолем у руках. Швидким, як блискавиця, рухом Дар підбив руку вартівника вгору і пістоль вистрелив у стелю. Тоді вартовий, мужчина міцної будови, вхопив Дара в дужі обійми й обидва вони повалилися на землю, спричиняючи гук, стукіт і лоскіт у в'язниці. В'язні, хоча, може й пробудилися та чули, що на коридорі щось діється, але, замкнені в своїх камерах, нічого вдіяти не могли. Нікого іншого у в'язниці не було.

Повалившись на землю, противники, обидва міцні й завзяті, стали перевертатися по коридорі. Воротинський хотів прийти з поміччю другові, але при слабому світлі та скорій зміні положення борців не міг швидко збагнути, котрий із них наверху, а котрий насподі, тому тільки безпорадно затискав сокиру у руках. Боявся вдарити Дара. Заодно лише підбадьорював його словами:

– Друже, тримайся! Тримайся, друже!

Після довшої хвилини тих перевертів удалося звинному Дарові вихопитися з обіймів противника. Швидким рухом добув кинджал, підніс його вгору й промовив:

– Лежи спокійно, а то тебе нема.

Одночасно прискочив Воротинський, здавив коліном вартового й почав в'язати.

Упоравшись із цим, обидва підійшли до келії №7 і відчинили її.

– Хто там? – доніс до них знайомий голос.

– Це ми, пане полковнику, козаки: Чайка й Воротинський. Просимо скоро йти з нами, щоб хтось не надійшов. Коні чекають.

Із склепленої кімнати вийшов полковник Палій. Був це мужчина в силі віку, високий, прямий, із невеликим чорним, трохи посрібленим вусом, з високим чолом, бистрими чорними очима та гострими лініями підборіддя, що вказувало на його рішучість, тверду, негнугу силу волі.

– Чайка і Воротинський? – запитав. – Ідемо.

Переходячи попри зв'язаного вартового, знову запитав:

– Убитий?

– Ні, – відповів Чайка. – Ми хотіли без кровопролиття. Зв'язаний тільки.

– Розумно зроблено, – промовив Палій.

Вийшли на вулицю.

– Я приобіцяв сторожеві віднести ключі, – відіззався Воротинський. Ти, Даре, веди пана полковника. Я залишуся позаду. Разом із Білим будемо крити зас.

Так дійшли до лісу, де чекав на них Лескач із кіньми.

– Спасибі вам, хлопці! – промовив Палій, досідаючи коня. – Радий я, що живе ще козацька слава.

Прилетіла зима біла

Прилетіла зима біла...
Білим снігом поля вкрила.
Замела, стежки, доріжки.
Сірий зайчик змерз у ніжки,
Заховався в білий пух,
Сховав ніжки під кожух.

Стрибнула з кущів серна

Стрибнула з кущів серна,
Головою повела
І ніжками у сніг б'є:
Може, де травичка є?
Розгорнула скрізь сніжок,
Знайшла: мокрий моріжок.

Прокинулась вивірка у дуплі

Прокинулась вивірка у дуплі,
Поскочила сюди-туди по гіллі.
Поглянула бистрим очком довкруги,
Побачила: лежать білі ще сніги.
Довгим хвостом білий сніжок замела,
Лягать-спати у криївку потягла.

Поза селом є лісок

Поза селом є лісок.
Під лісочком є горбок.
Там гуляє дітвора,
Крик лунає: гурра-га!
Посідали у санчата
Тут хлопчики, там дівчата.

САВИЦЬКА ІВАННА

Савицька Іванна (1914, с. Опарівка на Лемківщині) – українська дитяча письменниця. Член Об'єднання українських письменників «Слово», переможниця літературних конкурсів. Співпрацює з багатьма західноукраїнськими та еміграційними жіночими та журналами для дітей, серед яких «Світ дитини», «Українське дошкілля» – в Україні, «Свобода», «Наше життя», «Жіночий світ» тощо – в Америці. З початком Другої світової війни перебирається до Німеччини, а з 1949 року мешкає у США.

Авторка збірки віршів «Серце» (1953), «Українські молоді пісні» (1957), «Незабудьки» (1959), оповідань і казок «Наша хатка» (1957), «Золоті дзвіночки» (1958), «Три казочки» (1961), «Денник Ромця» (1963), п'єси «Гість із неба» (1955), «Казка-фантазія», «Спляча королева», збірки фейлетонів «З пташиного лету» (1974). Відома як авторка дитячих шарад, за що отримала першу нагороду на конкурсі шарадистів у 1936 році.

Де найкраще місце на світі?

На порозі чепурної хатки, що вся в зелені лісу прихована, квітням пахучим замаєна, сиділа лисичка-мати й латала синкові штанці.

Мале лисенятко простягнулося на чисто вимитих східцях, вимахуючи ліниво хвостиком. Воно було дуже непосидюще й до всього цікаве.

– Мамо! – запитало воно знічев'я. – Де найкраще місце на світі?

– Не знаю, – відповіла лисичка. – Хоч немолода я, в світі бувала мало. Знаю лиш густий ліс, гайок зелений біля броду й поле, от і все. А світ, кажуть, великий...

Лисенятко думало-думало, а далі, стрибнувши між куці, пішло шукати найкращого місця у світі.

Йде воно, йде та зустрічає зайчика.

– Скажи мені, зайчику-братику, де найкраще місце на землі?

– Не знаю, не бачив, хоч сам цікавий, – відповів зайчик. – Коли хочеш, ходімо вдвох на розшуки, буде відрадніше.

От вони й пішли...

На березі прудкої річки зустріли бобра, як той старанно будував собі гатку.

– Бобрику-братику, – заговорили. – Покажи нам найкраще місце на світі, ми втомилися і не знаємо, куди йти.

От бобрик думав-думав і сказав:

– Либонь не близько оте місце, друзі. Та про нього частенько балакають і розказують чудові казки. Піду і я з вами на розруки, коли ваша ласка.

Ідуть вони громадою годину, може, й дві, аж на зустріч виходить їм сарна. Така гарна, струнконога, з лагідним поглядом.

– Куди поспішаєте, любенькі друзі? – спитала, а довідавшись, що вони шукають найкращого місця на світі, й собі приєдналася до громади.

Під вечір звірята зайшли в густий ліс. Подалися доріжкою в гущу і здалеку побачили старого-старого ведмеда, що дрімав біля своєї огорожі.

– Добрий вечір, вуйку, – гукнули вони враз. – Пожалуйте, допоможіть нам. Скажіть, де найкраще місце на світі?

Старий ведмідь курив довгу люльку. Він простягнув звірятам свою волохату лапу, по-доброму забурмотів, і всім зразу стало відрадніше.

– Знаю я, – каже, – таке місце. Воно, певно, найкраще з усіх місць на світі, та ще й недалеко звідсіля. А хто з вас за поводиря?

– Я! – підстрибнуло радісно лисеня, помахуючи рудим хвостиком.

– Ось послухай, – пробурмотів ведмідь. – Веди свою громаду ось тою доріжкою прямо. Біля моїх вуликів звернете ліворуч, далі через потік, повз куці ялівцю і тернини. Потім пройдете попри зламану берізку та вийдете на найкраще місце на світі.

Зраділи звірята. Стрибаючи на радісах, подалися відразу в дорогу. Попереду лисеня з довгою мордочкою і рудим хвостиком. За ним куцохвостий сірий зайчик, далі бобер, а за бобром сарна струнконога. Всі вони йшли назустріч найкращому місцю на світі.

Вечоріло. Під ногами стелилася тепла роса. Звірята йшли точнісінько, як велів старий ведмідь. От вони перейшли потік, минули куці ялівцю і тернини та зупинилися біля зламаної берізки. Спочивали. Сарна втопилася і лягла на моху.

– Годі спочивати, промовило лисеня. – Ми вже недалеко від нашої цілі, рушаймо далі!

У зелені лісу прихована, квітням пахучим замаєна, біліла здалеку чиясь хатка. Чепурна, чиста, з вимитими віконцями, що блищали в промінні призахідного сонця. Звірята обережно й цікаво підходили далі і в ту мить збагнули всю правду.

На порозі чепурної хатки сиділа лисичка-мати й латала синкові штанці.

– Тут найкраще місце на світі, – скрикнуло радісно лисеня. – Тут моя рідна хатка!

– Рідна хатка, рідна хатка, – повторили хором зайчик, бобер і сарна та чимдуж подалися до своїх криївок.

Мале лисенятко простягнулося на чисто вимитих східцях, задоволено вимахуючи рудим хвостиком.

Молитва українських дітей

Під Твій Покров, Пречиста Мати,
Ми прибігаймо всі враз.
Небесних ласк і благодатей
Безцінний дар зішли на нас.
В чеснотах дай нам все тримати,
Благословенна Божа Мати.

Під Твій Покров, о Мати Божа,
Ми горнемось у кожному мить.
Бо він нам завжди допоможе
І від нещастя захистить.
Під тилі Покровом, Діво-Мати
Дай нам, маленьким, виростати.

Під Твій Покров, о Вселаскава,
Прийми, Маріє, всіх дітей.
За те хай буде честь і слава
Твоєму серцю від людей!
В чеснотах дай нам все тримати
Благословенна Божа Мати!

СІБО БОЖЕНА

Сібо Божена – українська діаспорна письменниця. Про життєвий шлях, на жаль, не вдалося знайти інформації. Проте її твори про екзотичні світи варті уваги українського дитячого читача.

Літаючі самоцвіти

(Оповідання тубільця Ікаріму)

В тіні Касуаринового дерева поблизу морського берега, сидів Ікаріму та докінчував плести гарний кіш, щоб ловити рибу. Оподалік сидів гурток дітей, з цікавістю слідкуючи за Ікаріму, як то він притягає та прикріплює обручі з гнучкого пруття і допитливим поглядом перевіряє всередині і зовні, чи гарний кіш. Ікаріму під час праці стало собі щось бурмотів під ніс, покурював, а коли починав співати якусь пісеньку, то ніколи її не закінчував, бо був цілковито зайнятий своєю працею.

– Оце так, на сьогодні ми то мали б готовим, – сказав сам до себе Ікаріму і повів рукою по отворі коша, що становив пастку для риби, потім весело свиснув і знову став співати:

*Я сьогодні поспіваю,
Бо ляп-ляп свій прати маю.
Мій ляп-ляп з чудових квітів,
Щоб любили мене в світі.*

Ця пісенька викликала сміх у дітей. Вони заворушились. Один одного стали випихати, до чогось намовляти і заохочувати.

– Ти, ти, ти... скажи йому, щоб розказав нам якусь казку...

– Ні, ні... сьогодні ти йому це скажи, бо я його прохав останнього разу...

Ікаріму добре знав, про що так діти домовляються, але ніби не звертав на них уваги, будучи дуже зайнятим і зосередженим при своєму готовому коші.

– Бачите, діти, – сказав по хвилині. – Ось туди, цим отвором легко просунеться рибка, тому що він виглядає, як приманивий очерет, але з пастки на волю вже більше не вирветься, – тож Ікаріму матиме знамениту їжу – Кай-кай...

– Ікаріму, ти нам обіцяв, що коли закінчиш свій кіш, будеш нам розказувати казку, – сказав один із хлопців, що сидів найближче від Ікаріму.

Ікаріму ще раз із замилюванням повів зором по прутяному коші, поскрібся за вухом і сказав:

– Авжеж, авжеж, що пообіцяв, те й зроблю, але насамперед маю трохи підкріпитися, бо моя казка не коротенька...

– Я маю для тебе, Ікаріму, два гарні бетелеві горіхи, – засміявся один з хлопців і витягнув із свого ляп-ляп два смачні золоті горіхи.

– А я для тебе маю сухі тютюнові листки, – сказав інший хлопчик.

– А я маю для тебе, листок перцевої м'яти, і трохи паленого коралю, – залебеділа дівчинка та з усміхом подала йому свою трав'яну торбинку, де мала для Ікаріму все приготоване.

– О, це несподіванка, як я бачу, ви, стрибунчики, пам'ятаєте про свого великого приятеля і друга та знаєте, що годиться й треба зробити. Але ж, їй-богу, чому ж ви мені не дали це все раніше, коли прагли мої уста за такими ласощами?..

Діти лише собі приємно посміхалися, але ніхто з них не сказав, що собі думає, бо кожен з них відчував, що Ікаріму ще під час праці все з'їв би і викурив би, а казки не було б.

Ікаріму розкусив горіх, підгорнув погасаючий вогонь, приложив декілька шматків дерева й почав із смаком жувати горіхи та все інше ласо поїдати. Діти зручно збилися до купи. За хвилину до них долучилися й інші діти, що прибули з села, бо пополудні мали своє заняття, й тут довідалися, що настав час для казок.

– Ось моя мати прислала тобі печене таро та банани, – сказав задиханий спізнільий, подаючи їжу в руки Ікаріму, і сів швиденько біля його ніг, щоб нічого не прогавити.

Ікаріму з успіхом подякував дітям, похитав головою, розглядаючись по блакитному небосхилі, що став затьмарюватися першими вечірніми сутінками.

– Я навіть і не знаю, яку то казку я мав би вам сьогодні розказати, я вам їх стільки narozповідав, що вже й сам не знаю, яку ви ще не знаєте.

– Розкажуй нам про срібні мушлі, або про ті блакитні вогники – святоіванівські мушки, – прохала мала дівчинка, присуваючись ближче до Ікаріму.

– Ні, ні, – то дурне, розкажуй нам краще про бої, що вели колись наші люди, або про того райського птаха, що злетів з небесних вершин.

– Ех, діти, було б добре, щоб ви вже знали, що те, про що я вам розказую, не може бути дурним, як ви назвали, бо то є переказ, переданий нашими предками. А про райського птаха я вам розказував кілька день тому, – з деякою образою в голосі сказа Ікаріму, а його замріяні очі знову стали блукати по небозводі.

– То оповідай нам про ту черепаху, що хотіла бути в морі отаманом, або про те, як папуги мали великий бій з тими райськими птахами...

– Гм, і про це вже нам розказував, – загомоніла дівчинка, що сиділа поблизу. – Але він пообіцяв, та ще й досі не розказав ту казку про черв'яків, що вміють літати.

– Так, так, – скрикнули відразу всі діти, – нехай розкаже нам ту казку про перших метеликів, ми ще її не чули!

– Ну, добре, діточки, розкажу вам про літаючих черв'яків, яких наш священник назвав літаючими самоцвітами.

Ікаріму сплюнув набік червоною від бетелевих горіхів слиною, випростав спину, переклав ногу на ногу, подивився на замріяні високі пальми, кашлянув і почав...

...Багато-багато років тому, замешкувало нашу землю лиш дуже мало людей, хоча тут все вже росло, розвивалося і жило. Тодішній спосіб життя багато різнився від теперішнього. Таємничі непроникливі джунглі оточували з усіх сторін наш край, велитенські вулкани вдень і вночі випльовували свою злу слину, бурхливе море відважно виливалося із своїх берегів, наче б хотіло

для себе забрати найбільший шматок нашої землі. Сонце, місяць та зорі споглядали все з небесних висот, і ось одна із тих мерехтливих зірок забажала подивитися зблизька на цю нашу прекрасну землю.

Горстка наших предків вела тяжке життя та мусіла змагатися за кожен шматок землі, щоб якось жити. Джунглі розросталися, густі кущі та повзучі ліяни кожного дня нахабно домагалися для себе більшого простору та зухвало продиралися і в соняшні, і в тінисті місця.

Наші предки не мали ще тоді ні ножів, ні сокир, як то ми сьогодні вже маємо, – тож всю мозольну працю мусіли виконувати своїми руками, з допомогою лише різних палиць і каміння. Камінь гострили каменем.

Проте, вже й тоді деякі з наших людей багато знали та вміли собі у всьому зарадити.

– Але ж, Ікаріму, та наші люди ще й до сьогодні використовують у праці різних дрючків із дерева, головне, до обробітку землі. А мій дід і досі має свій кам'яний ніж і свою кам'яну сокиру-тамангавк, – сказав один із хлопців.

– Правду говориш хлопче. Наші люди вживають ще й досі всілякі паличчя, ба, навіть кам'яні сокири, але роблять це найчастіше старі люди, що не мають грошей, щоб купити собі мотику, лопату чи інше при ладдя. До того ж часто бувають люди, так звані поросячі голови, що просто через свою відсталість не хочуть пристосуватися до теперішнього часу. Ясна річ, – копання землі та перевертання її палицями, мої діти, є дуже важка і мозолиста праця, тому запам'ятайте собі добре, що мусите цінити кожну картоплину, таро та всі інші плоди, що виростуть на ваших городах. Наша рілля чорна та врожайна, бо її насатила слина вулканів, але в ній багато каміння, коралів і коріння та всякий інший набрід, – що треба усунути руками, щоб на цій ріллі вирощувати потрібні нам рослини. Навіть коли над цією ріллею одночасно працюють двоє людей, щоб зручніше було обертати її гострими палицями, – обоє мусять густо кропити ту землю своїм потом, витрачаючи багато сили, щоб досягти бажаних наслідків.

– Ну, але щоб нам вже сьогодні дістатися до тієї казки, то не перебивайте мене, хлопці, бо коли я схиблю з правдивого напрямку, то забуду те, що хотів вам сказати, все мені тоді поплутається та змішається, хоч я мав у моїй старій голові гарно все впорядковане.

– Сидіть же всі тихо, – сказав хлопчина, що сидів найближче, і лягнув малу Люану по руці, коли вона щипала свого малого бата, який потайки витягнув з її торбини печену картоплину й банан.

Ікаріму погладив своєю лагідною рукою худого песика, що сидів біля його ніг, пошкробався у своєму рідкому волоссі, моргнув бровами та нав'язав перервану нитку свого оповідання...

...Так ото в той давній час, про що я вам уже згадав на початку, цілком близько від морського берега побудували собі люди із племені Толь-Толь мале сільце.

Ці люди жили задовільним життям. Одні одним помагали у праці та розділювали між собою все, що давала їм ласкава мати земля. Чоловіки полювали на диких звірів, вбиваючи їх камінням, колами чи луками. Жінки вже вміли плести з трави трав'яні торбини та сіті на рибу. Вони й ловили смачну рибу в морі, бо та риба часом припливала сюди цілими табунами. Жінки, звичайно, дбали також і про городи. Діти, як то буває в цілому світі, галасували, одні одних дражнили і бавилися.

Цілком близько від моря стояла хатина старої Імзелі, що мала двоє дітей, хлопчика й дівчинку. Хлопець був рослим орлом і називався Роро. Дівчинка була багато молодша від брата і називалася Катю. Ці діти були між собою нерідні. Роро був сином Імзелі, її рідною дитиною, а Катю – ні. Проте, найбільшою потіхою для Імзелі були діти, яких вона так любила, як вас, діти, любить ваша рідна мати.

Роро був дуже чутливим хлопцем і багато помагав своїй матері. Приносив дерево з джунглів, ловив рибу і раки, луком стріляв різних птахів, лагодив вічно діряву стріху травою кунай, плів кошики і разом з іншими хлопцями чергувався на варті біля вічно тліючого дерева «табоо». Роро був чималим підлітком, тому вже сам ходив до джунглів на лови та часто брав із собою малу сестру Катю, яка захоплювалася його пригодами й полюванням. Правда, Катю майже нічим не могла йому помагати, бо була ще мала. Проте, вона була меткою дівчинкою, наче ящірка, тож

часто бувало, що вона помічала багато того, чого він не бачив. Кату мала надзвичайно розвинене почуття, що ми його називаємо інстинкт.

Вони часто знаходили цілі гнізда яєць лісових курей, родину голубів, копунів, смачних плазунів чи слимаків, а іноді – мале чорне поросятко. Кату вміла добре спостерігати, тому добре знала, де знайде солодкі банани, сочисті мандаринки, гіремі (черешні тубільців), яблука з пурпурово-червоним та сніжнобілим м'якишем, золоті пав-пав та багато інших смачних ягід і горіхів.

Кату була не тільки, як та ящірка, але також як і білочка, тому що потрапила спинатися на високі дерева, перескакувати з гілляки на гілляку та уміла так добре повзти на череві, як то робив і її брат: хутко й тихо без шелесту – обережно. Роро навчив свою сестру всього, що сам знав, а тому що жили близько моря, то навчив її плавати й ринати в морські глибини. Кату скоренько навчилася всього, але, правду сказати, вона тих буремних морських хвиль, наче побоювалася. Коли була в сусідстві свого брата, то занурювалася як та стріла, але коли брат Роро дещо віддалявся до інших хлопців, тоді вона вилазила з води, сідала на піщаний берег та визбирувала чудові камінці та мушлі, що їх завжди залишало море після свого відпливу. Часто діти сміялися з неї, що вона боїться води, закликали її, щоб приєднувалася до їхніх ігор. Проте, Кату більше сиділа у піску, та з цікавістю стежила за життям цих милих маленьких тварин: всіляких рачків, крабів, живих зірок. Вона весело сміялася, коли, роздивляючись навколо, бачила білих чайок, які у своєму крутому леті слідували за білими рибками.

Іноді багато літаючих рибок цілими зграями облітали берег, уміючи спритно втекти перед яструбом чи орлом, які підносилися на простертих крилах у прозорому повітрі. Цими літаючими рибками Кату тішилася найбільше через те, що їхні крильця блищали, наче скло у соняшному жарі, та мерехтіли дивною красою. Часто при ватрі Кату виявляла предивні бажання, з яких найбільшим було уміти літати, як ті чарівні рибки. Роро завжди сміявся з її забаганок, а мати нагадувала своїй дочці, щоб була вдоволена тим, що має здорові руки й ноги, та щоб даремно не спокушала злого духа.

Життя в цій малій місцевості пливло, як води річки в тісних джунглях, а кожний день приносив дітям і дорослим багато радості. Час до часу влаштовували в селі гарний сінг-сінг, щоб прославити спільне рибальство.

Іноді забіжить до села дивний вепр, якого заб'ють і зготують собі спільну вечерю. Всі ці люди жили, як одна велика родина в згоді. Роро і Кату завжди бували там, де було весело, вони разом з іншими дітьми видумували собі різні ігри та розваги.

Було це одного дня перед бурею. Вже від раннього ранку небо було захмарене. Щодалі більше чорні грозові хмари стали вкривати небозвід, наче величезні кручі та скелі. Повітря було тяжке й парке, жоден листочок не ворухнувся на косматих деревах, тому що вітер злякався тих небезпечних мряк та заховався від них десь там за високими горами. Всі матері своєчасно постаралися про паливо та потрібні плоди з огорядів для своїх родин. Хлопці спеціально обложили вічно тліюче дерево табоо, щоб дощ не залив вогню. Люди розмовляли між собою про те, що сьогодні впаде великий дощ, від якого зійде їхня пожива кай-кай. Цього дня діти не віддалялися надто далеко від своїх хатин.

Частина дітей бавилася на морському березі, деякі ловили руками рибок під великим камінням. Роро декілька разів подивився по темному небі та спокійних морських хвилях і закликав хлопців викупатися. До дівчат прилучилася теж і Кату, що сиділа на березі, збираючи котячі очка, тобто, малі пласкі мушельки із жовтими плямочками всередині, на чорнозеленому тлі. З тих мушельок Кату збиралася зробити собі гарний нагрудник.

Море було надзвичайно лагідне та спокійне, так що хлопці почали бавитися у дельфінів. Їхні ноженята й плечі то виринали, то потопали під водою під веселий сміх та крик інших, хоч сама гра була небезпечна, тому що хлопці поринали аж до самого дна.

Кату лише малу хвилинку бавилася із дівчатами, а потім пустилася сама до манливих хвиль. М'які хвилі були теплі й приємні. Вони несли Кату все далі та далі.

Доперва, як став накрапати дощ, Роро згадав про свою сестричку. Його огорнув страх, коли помітив її маленьку голову, наче маленьку крапку далеко над морськими глибинами. Боячися за

неї, щоб їй чогось лихого не сталося, він на весь голос став гукати, щоб верталася. До нього прилучилося декілька хлопців, що голосно свистали. Та Катю ніби цього й не чула. Раптом здалося, що Катю змінила напрям, наче вертається, тому що її голівка на хвилину зникла під водою. Потім знову виринула. До хлопців донісся безнадійний крик про допомогу. Без однісенького слова хлопці кинулись у воду і швидко стали плисти до того місця, де знову виринула Катю.

Роро плів спереду із швидкістю моторового човна, а хлопці його наздоганяли. Дарма, що вони були швидкі, мов стріли, прийшли запізно. Коли Роро обережно оплив те місце, де зникла його сестра, побачив велику акулу, що у своїй пащі тримала безвладне тіло Катю. Не довго думаючи, хлопчик вдарив страшного хижака з усієї сили в око, інші хлопці з усіх сторін заатакували страшну потвору. Несподіваний удар злякав акулу. Вона на хвилину зупинилась. Це використав Роро і метким рухом вирвав Катю із гострих зубів акули. Обережно взявши її за волосся, став тягти до берега. Хлопці подалися за ним, творячи охорону, щоб не допустити акули до поновного нападу. Тим часом став лити дощ, як з відра, але хлопці спільними силами щасливо дісталися до берега. Щойно тепер завважив Роро, що акула відкусила Катю одну ногу вище коліна, а друга теж дуже скривавлена. Не зважаючи на бурю та страшну зливу, до берега збіглося все село. Всі взялися рятувати Катю, щоб повернути їй життя. Насамперед з її легеньки вилляли солону воду та натиранням тіла намагалися збудити її серце. Нарешті, Катю очунила. Коли глянула собі на ноги, вона зрозуміла, що стала нещасною калікою. Від подвійного – душевного і тілесного болю – Катю гірко заридала і знову знепритомніла. Її занесли до халабуди чарівника Сукарі, що вмів гоїти рани. Він зразу ж взявся за гоєння Катю. Залив олією рани, поприкладав лікувальні листки та всіляке зілля. Бідна Катю стогнала та нарікала, бо дуже боліли її рани, а ще більше мучила її свідомість, що вона, бідна каліка з однією ногою, буде робити?.. Це викликало у неї велике пригноблення. Роро не плакав хоч у своєму нутрі відчував палкий біль, а його совість йому говорила, що він теж є співвинуватцем нещастя Катю, бо коли б він був доглядав її весь час, то ніколи будь-чого подібного не сталося б.

Мати, Імзеля, плакала та нарікала, куди тільки не ходила. Вона своєму синові не дорікала, але її мовчанка була для нього чимсь гіршим від найгіршої тілесної кари.

Катю в'яла наче квіточка, котрій підтято корінчик. Щоправда, рани поволі гоїлися, але злий дух акули, мабуть, залишив у її тілі отруту, бо все, що їла, – вертала, а все її тіло трусила гарячка.

Нещасний Роро ладен був пожертвувати і своє серце, аби тільки врятувати Катю від смерті. Він розпитував старих людей, як би то допомогти сестричці. Люди порадили йому старого чарівника, що дуже багато знав, а, головне, він вмів виганяти злих духів із хворого тіла.

Одного дня з ним договорився Роро. Чарівник обіцяв оздоровити Катю. Роро віддав йому все своє придбане багатство, цебто золоті мушлі, райське пір'я і декілька собачих зубів, котрі чарівник виразно від Роро зажадав. Той чарівник довго бурмотів-примовляв, що тих дарів ще замало, – тож мало буде й чарів, та зрештою трохи зм'як, змилосердившись над хлопцем, і при голубому місяці провів свою курацію, «файр-пурі».

Нещасна Катю під час такого лікування витерпіла справжні муки, бо ж чарівник при вогні опалив їй обидві ноги. Чари однак помогли. Катю стала приходити до здоров'я. Крім того, при синіх відблисках вогню чарівник перевірів і її черево, дав Імзелі чар-зілля та різні билини, що Катю мала вживати щоденно разом з їжею. Це допомогло. У Катю з'явився апетит, вона стала їсти, а це було найважливіше. Імзеля дуже пильно дбала про хвору та з любов'ю приготувляла все, що їй смакувало. Роро теж перейняв на себе роль доглядача. Він кожного дня зранку ходив до джунглів, щоб принести сестрі солодкі плоди, які оздоровляють людське тіло. З кожної такої мандрівки він, крім смачних плодів, приносив багато інших смачних і цікавих речей, що їх Катю дуже любила. Це були різні ягідки, які Катю чіпляла на довгих стеблах, наче коралі чи кольорові пір'їни папуг до її волосся. Одного дня він приніс їй пречудову голубо-зелену райську пташину. Вона була найкраща з-поміж всіх, які він коли-небудь в житті бачив. Ця райська пташка мала золоту голівку, зелену шийку, крильця були зеленоголубі з червоними кінцями, її груди були бронзові, її чорно-оксамитове покриття мерехтіло золотим серпанком, що також пробивався своїм відблиском із надзвичайно довгого пір'я на хвості. Роро убив цю красуню своєю стрілою, а щойно

під час її обрібки завважив, що вона має чудову золоту коронку і великі кобальтово-сині очі. Коли Роро поклав цю райську царівну в меткі руки Кату, то вона її зараз же ніжно погладила та перший раз за весь час своєї недуги дзвінко засміялася.

– Ах, Роро, яка вона гарна, такої чудової ніхто не буде мати навіть на всьому найславнішому сінг-сінгу! – радісно сказала Кату.

– Це правда, ніхто не буде мати такої пречудової райської пташки, як будеш мати ти, тільки ти будеш танцювати та співати під час Різдва! – захоплено говорив Роро, але нагло перервав свою мову, бо сльозини, мов перлини, покотилися по обличчі Кату.

– Не плач, Кату, прошу тебе, не плач, – умовляв свою сестричку Роро. – Тобі треба сміятися та добре їсти, щоб ти якнайшвидше виросла велика, бо ж я колись візьму тебе собі за дружину.

– Ні, ні, – заперечувала головою Кату, – ти сам знаєш, що я не зможу зварити тобі їжі, ані прати твій ляп-ляп.

– Це не шкодить, сказав Роро, бо я зараз же з самого початку візьму собі дві жінки. Ти будеш мені першою дружиною, а та друга, багато старша за тебе, буде любити тебе й шанувати, як рідну сестру. Ця дружина число два буде про нас обох дбати, і все буде гаразд.

Кату знову засміялася щасливим сміхом та своєю ніжною ручкою почала знову гладити розпростерті чудові крильця своєї надзвичайної райської пташини.

– Ох, ох... коли б я вміла так літати, як ті райські птахи або як ті срібні рибки, – зітхнула Кату та із смаком вкусила гарячу картоплю, що їй подав Роро, витягнувши з попелу.

Люди з усього села були добрі і приязні до Кату та ніколи про неї не забували, коли ділилися спільною здобиччю. Діти щоденно приносили їй гарні мушлі, гладенькі, мов обточені камінчики, малі любі рачки, срібні рибки та китиці барвистих квітів. Кожного дня Кату сиділа в затінку їхньої хатини, оточена всією красою, що росте в джунглях. Біля її ніг лежали різні дрібниці, що діти назносили їй з морського берега. Вона весь день забавлялася тими різноманітними мушлями, черепашками, шкаралупками, що мали всі відтінки фарб, ніжність росяних краплин та срібний жар голубого місяця.

Але, не зважаючи на те, що Кату почала знову їсти й частково замирилася із своєю долею, – вона все ж не була здоровою. Її личко зблідло, руки схудли, а рани на ногах знову відкривалися і гноїлися. Вона поволі худла, а її серденько під тонкою шкірою неспокійно тріпотіло, як у переляканого пташеняти.

Одного дня Роро, повертаючися з джунглів з китицею чудових орхідей, завважив під хатиною свою малу сестричку. Кату сиділа без руху, і Роро здалося спершу, що вона спить. На її личку був блаженний усміх. У своїх руках Кату ципко тримала свою райську царівну.

Навколо неї блищали яскраві камінці, рачки і кольорові мушлі. Роро, крадучися, потихеньку зайшов у хатину, щоб напиться свіжої води із бамбукової тички.

Він все тримав у своїй руці китицю тих чудових орхідей. Але ще не встиг як слід згасити свою спрагу, ледве проковтнув один ковток холодної води, як почув за хатою виття собаки, до якого збіглася ціла зграя псів, і всі вони почали жалібно заводити. У хлопця ворухнулося почуття якогось лиха: скимління собак – це злий знак. Вони своїм інстинктом відчують краще, ніж людина, – вони зголошують прихід духа із мовчазної долини.

Роро кількома скоками наблизився до Кату та пильніше глянув на неї. Все тіло Кату було спокійне, навіть усміх на її личку здавався якимсь застиглим. Роро взяв її за ручку і відчув дивний холод, з чого зрозумів, що душа Кату відлетіла до інших берегів. Роро своєрідним співом закликав всіх сусідів, щоб їх переконати, що Кату померла природньою смертю, що ніхто із його родини не дав їй напиться отрути.

– Бачите, діти, – сказав Ікаріму, – оцей звичай затримався у нас ще й до сьогодні. Коли умирає молода людина, то декілька людей мусить ствердити її смерть, бо смерть молодій людині не є звичайним, природнім явищем... Тим часом Імзеля вернулася з свого городу та почала голосно нарікати й плакати, щоб своїм правдивим жалем і смутком пересвідчити всіх людей, що вона не отруїла своєї дочки. Люлювай із чарівником торкнули стеблами трави відкриті очі Кату, щоб остаточно переконатися, чи вона мертва.

Після цього люди почали приготуватися до сумної посмертної церемонії. Всі співали та плакали. Роро з усіма іншими і собі плакав, бо дуже було йому жаль його маленької сестрички.

– Але, як знаєте, діти: ще ніколи не сталося такого, щоби плачем хтось когось повернув із долини мовчання.

Тому Роро мусів своєчасно подбати про все, щоб свою сестру відправити на вічний спочинок, доки її тіло було ще свіже.

В цьому допомогли Роро хлопці. Вони вилізли на високі пальми, вирізали гарне гладке «лімбум», тобто великі зелені галуззя, котрі тубільцям служать у різних потребах, а також і на виготовлення домовини. Роро поклав ці пруття в формі вигідної гарної каної, яку вимостив м'якою зеленою травою, щоб Катю солодко спала. Імзеля наділа на Катю нову трав'яну спідничку та поклала поруч всі її речі: дерев'яний гребінчик, мисочку, яку колись для неї власноручно видовбав Роро, кусок мушлі, що служила їй за ложечку, та багато інших дрібничок, що вона їх вживала та любила. Після цього Імзеля поклала в руку Катю один відрізаний шматочок свого пальця, щоб показати людям, що вона її ховає, як свою рідну донечку, а тому й не боїться, що Катю коли-небудь прийде її лякати. Як уже все було зроблене як треба і як годиться, Роро поклав на грудях Катю ще й райську царівну та обіклав навколо всю домовину камінчиками, гарними хатками слимаків і мушлями. Своїм останнім подарунком, що цього ранку приніс для неї із джунглів, Роро прикрасив волосся Катю. А на кладовищі («мат-мат»), чоловіки викопали велику яму, до якої діти накидали цілі оберемки гарних квітів, і потім туди поклали на вічний супочинок малу Катю.

Цієї ночі всі односельчани влаштували великий сінг-сінг, щоб душу Катю впровадити до мовчазної долини.

Імзеля цієї самої ночі подарувала чарівникові свій коштовний нагрудник із собачих зубів, щоб чарівник своїм заклинанням відігнав від села всіх злих духів.

Імзеля дуже боялася, що дух матері Катю тепер буде її переслідувати за те, що Імзеля не добре дбала про Катю, що була довіреною їй дитиною.

Чарівник тої ночі був дивним. Бурмотів над вогнем загадкові слова, справляв свої страшні танці, а коли місяць виступив на саму половину неба, тобто опівночі, став він розмовляти із померлою рідною матір'ю Катю, а далі навіть із самою Катю. Чарівник повторив якісь зловісні слова, що їх через нього передавав стало дух матері: «Я злюся, я дуже гніваюся ...». Нещасна злякана Імзеля тряслася від страху та безнадійного смутку й горя. Тоді Роро, який тримався краще, запитався: «Чого бажає дух для його заспокоєння?». Чарівник хвилину постояв мовчки, потім сказав: «Одного великого вепра на спільну вечерю, печену рибу, таро та собачі зуби». «Але я вже жадних не маю», – простогнала Імзеля. «Дух буде заспокоєний», – сказав рішучо Роро та щось шепнув матері до вуха. «Де є тепер Катю?» – запитався знову Роро. Чарівник став по-дитячому плакати й говорити з перервами, намагаючися видобути із себе срібний голосочок Катю: «Мені дуже зимно, мені холодно, – повторяв декілька разів чарівник, – я блукаю в п'їтмї та шукаю дороги до своєї матері. Проте, Роро, до тебе вернуся, я скоро повернуся, але цілком під іншим виглядом», – це були останні слова чарівника перед тим, як він прокинувся від свого натхнення-трансу...

«Вона вернеться, Катю вернеться», – сказав Роро своїй матері, але Імзеля сумно похитала головою та обтерла сльози. Після цього всі односельчани пішли додому.

В житті людина мусить з усім погодитися, – тож Роро та Імзеля мусіли й собі погодитися із невблаганною долею. Декілька днів у хатині було порожньо. Обом бракувало Катю, її любого сміху та милого срібного голосочка. Роро часто відвідував цвинтар, щоб у бамбуковій тичці приносити своїй сестричці свіжу воду. Від похорону не минув ще й цілий місяць. Була гарна тропічна ніч. На сходах перед хатиною сидів Роро та розглядався по яскравому небосхилі, міркуючи, яка то із цих найбільших зірок належить тепер до Катю.

Зірки мерехтіли та сміялися, весело перескакуючи з місця на місце.

Аж ось одна із них, сама найбільша і найясніша, стала моргати, колихатися та навіть спадати приспішеним рухом вниз. Її швидкість шалено зростала, так що Роро заледве потрапив своїм зором слідкувати за нею.

Зірка ще раз засвітилася яскравим мерехтливим світлом і, як йому вдалося, впала на те місце, де був цвинтар (мат-мат), тобто, де була похована Кату.

– Це напевно була Кату! – скрикнув радісно Роро, – бо ж вона мені обіцяла, що вернеться на цю землю ще раз, але у цілком іншому вигляді.

Другого дня із ранньою росою вибрався Роро до мат-мат. Прийшовши, він оглянув докладно могилу із усіх сторін, але ніяк не міг найти вчорашньої зірки. Поруч бамбукової тички, в якій він приносив воду, лежав якийсь дивний мерехтливий шматок не то каменя, не то кришталю. Роро зігнувся, щоб ближче приглянутися.

Але як тільки ворохнув його, зараз з-під нього вилізла якась велика чорна та волохата гусениця. Вона виглядала, наче з оксамиту, а її очка так довірливо дивилися на Роро, що він ніяк не міг заподіяти їй щось злого.

Роро загорнув її у банановий листок і заніс до своєї хатини. Там обережно поклав на мату, на якій сам спав, та обіклав її молодим ніжним листям.

Декілька днів підряд Роро ловив рибу з іншими рибалками та так був зайнятий працею, що цілком забув про свою милу гусеницю.

Одного разу до вогнища, біля якого Роро заїдав смачний печений банан, підійшла його мати та радісно оповідала йому свій сон із останньої ночі про Кату.

– Це був дивний сон, мій сину. Я бачила щасливу та усміхнену Кату. Подумай, сину, що до цього наша Кату мала ще й крила. Це були чудові барвисті крила, що я аж свої очі забула. Вона була зодягнена в блакитно-зелений ляп-ляп, з чорною та золотою облямівкою.

Я її запиталася: «Як це ти, доню, знову з'явилася на цьому світі?». Кату мені відповіла: «Я прилетіла із моєю зіркою на моїх власних крилах і вже залишуся на цьому світі».

Роро вже далі не слухав, але мерщій зірвався від вогню, бо в цій хвилині пригадав собі свою гусеницю.

Ледве зайшов до своєї кімнати, став радісно кричати: «Мамо, мамо, іди швидше сюди! Мій бінатанг літає!» Імзеля не знала, про що її синок говорить: вона не бачила, як Роро приніс і поклав на мату гусеницю.

Імзеля швиденько подалась до хатини, звідки доносився такий радісний голос її сина, наче б щось надзвичайного сталося. Вбігши до середини, Імзеля стала, мов соляний стовп. Над матою тріпотів крилами пречудовий метелик. Своєю величиною він сягав приблизно двох людських долонь. Його струнке тільце було оксамитово-чорне, а на блакитно-зелених крильцях вирізнялася темнозолота обвідка. А розпростерті крильця із деякої віддалі видавались, мов були посилені іскристим блискучим пилом.

– Це вона, це вона! – і собі радісно сказала Імзеля. – Вона виглядала саме так, я це бачила у сні.

За хвилинку збіглися всі люди їхнього села, щоб подивитися на бінатанга, який літає і якого досі ще в житті ніхто не бачив. Кожний хотів торкнутися до тих чудових крильця, але метелик висмикнувся і сів на плече Роро, шукаючи у нього охорони.

Коли вже всі люди наситилися красою нового сотворіння, пішов Роро як звичайно замінити воду на могилі своєї сестри на мат-мат. Любий метелик ворухнувся на плечі, ніби показуючи, що теж хоче туди йти.

Коли на кладовищі Роро вийняв із землі бамбукову тичку, щоб змінити воду, то з переляком побачив таку саму велику чорну гусеницю. Він знову хотів її загорнути у бананове листя й віднести додому, як ту першу, але метелик не дав йому цього зробити, кружляючи дуже близько біля його голови, так що Роро облишив свій намір, залишаючи гусеницю спати в її гарній ямці. Кожного дня відтоді Роро став знову вчапати на цвинтар, пильнуючи, як бінатанг замінився в лялечку, з якої вилупився другий метелик. Цей другий метелик вже не був таким гарним, як перший, і був багато менший.

Його барви не були такі яскраві, як у першого, і не мерехтіли на сонці золотим пилком.

З цих двох метеликів постала потім ціла велика родина, що розплодилася і поширилася по цілому світі...

Ікаріму на хвилину замовк, щоб розкусити бетелевий горіх. Діти сиділи тихо, бо були цілком захоплені його оповіданням, – тож Ікаріму став продовжувати...

... Кажуть люди, що і в інших краях живуть метелики, але я переконаний, що ці наші метелики на цілому Божому світі є найкращі з найкращих. Наші метелики постали з відламка зорі, що спала з небес, а також із тієї всієї краси, що її тоді Роро поклав до домовини своєї сестри.

– Бачите, діти, ця вся краса відбивається в усіх тих летючих самоцвітах, як їх називає наш священик: оксамитова чернь райської накидки, зелена, синя, червона, жовта та інші відтінки барв, в які одягаються наші райські птахи. Але, крім того, наші метелики мають на своїх крильцях ще й всі мінливі відтінки веселки, тобто, відбитки оцих всіх мушель, черепашок та інших шкаралуп, що їх Роро поклав до домовини Катю. Цей золотий пилок наших красунь — це відблиск тієї зірки, що тоді вночі упала із чарами на мертве серце Катю та своєю чарівною силою перемінила Катю в літаючий самоцвіт бінатанг . . .

Коли Ікаріму закінчив свою казку, було вже цілком темно, лише червоні іскри вискакували з догораючого вогню. Навколо всіх хатин вже палахкотіли веселі вогники, а матері у широких трав'яних спідницях обгортали закопчені казанки гарячим попелом, щоб вчасно зварити їжу та приготувати все для родини.

– Люана, Сігара, Гіоме, Меріно, ідіть уже вечеряти! – почувся дзвінкий голос одної з матерів.

– А я голодний, мов та акула, – сказав хлопчина, що найближче сидів до дівчинки, і на знак своєї симпатії вщипнув за плече маленьку Люану.

– Таак, таак... Ідіть же, діти, додому, бо настала найкраща частина доби, – час їжі та час спільного великого вогню.

– Добраніч, Ікаріму! Дякуємо тобі за твою гарну казку, – сказали з поспіхом діти та й розсипались на всі сторони.

Із замріяних джунглів понеслися лагідні звуки, наче хряскотливі кастаньети, – цикати. Затяжним тріском розспівувалися цвіркуни. Тисячі святоїванівських мушок то засвічували, то гасили свої чарівні блакитні лампочки і ліхматири, приваблюючи нічних метеликів і уїдлих комарів, що наче мряка налетіла з вогких джунглів. З недалекого луку, із мочару відізналися новогвінейські соловії, тобто, жаби. Одна з них своїм скреготливим баритонем та рохканням проголошувала своїм подругам: «Я вже йду, куньк, явже йду, куньк»...

На оксамитовому небі засвітилися мерехтливі зорі, а легіт вітру шептав чарівним і запашним квітам, що знову минув один із неповторних соняшних днів і що в місячних срібних завоях у серпанку приходиться ласкава ніч.

СЛАВУТИЧ ЯР

Славутич Яр (1918, Херсонщина – 2011, Канада; автонім – Григорій Жученко) – поет, публіцист, літературознавець, мовознавець, редактор, педагог. Один із організаторів МУРУ. Нагороджений орденом Президента України «За заслуги» III ступеня (1998). Лауреат премії ім. Д. Яворницького та імені Д. Загула. Член Об'єднання українських письменників «Слово». Лауреат Міжнародної літературної премії ім. Івана Кошелівця.

Емігрував у 1944 році до Німеччини, де перебував у таборі для переміщених осіб. У 1949 році переїхав до США, а з 1960 року мешкав в Едмонтоні (Канада). Викладав українську мову і літературу в Альбертському університеті (Канада) до виходу на пенсію (1983). Обирався президентом Канадського інституту українських студій (1976).

Був секретарем редакції журналу «Арка», співредактором журналу «Заграда», редактор і видавець альманахів «Північне сяйво», «Канадської України», «Західно-канадських збірників», «Української Шекспіріяни».

Автор збірок поезій «Співає колос» (Авгсбург, 1945), «Гомін віків» (Авгсбург, 1946), «Правдоносці» (Мюнхен, 1948), «Спрага» (Франкфурт, 1950), «Оаза» (Едмонтон, 1960), «Маєстат» (1962, 1994), «Трофеї» (Едмонтон, 1963), «Завойовники прерій» (Едмонтон, 1968, 1974), «Мудрощі мандрів» (Едмонтон, 1972), поеми «Донька без імени» (відзначена нагородою, Буенос Айрес, 1952), «Моя доба» (1993), прози – «Місяцями запорозькими», «Козак та Амазонка»,

«У вирі багато культурності». Поезії перекладені німецькою мовою і видані окремою книгою. Автор критичного огляду «Модерна українська поезія» (Філядельфія, 1950), праць «Розстріляна муза», «Велич Шевченка», «Українська література в Канаді» тощо.

Автор підручників для англійських шкіл, в яких викладається українська мова. Публікувався у дитячій періодиці, зокрема «Крилаті». До читання дітей і юнацтва ввійшов його твір «Місяцями запорозькими», в якому міститься легенда про походження міста Кривий Ріг, тощо.

Кривий Ріг – козацька назва

В Кривому Розі 84-літній Лепеха, «нащадок запорожців», як він сам себе назвав, розповів мені таку бувальщину про походження назви міста.

– Ще коли прадід мій бився на Жовтих Водах, тоді тут нічого не було. Так ото, по смерті Богдановій, прадід мій не захотів датися чужинцям (мені здавалося, що дід хотів сказати «москалям») у шори та й чкурнув до Низу. По дорозі він набрів на свіжий хутірець, що стояв на теперішній Черногірці, трохи нижче, де зливаються Саксагань та Інгулець. Заїхав та й попросив у господині корячок горілки, щоб прополоскати козацьке горло. Вона, спасибі їй, винесла моєму прадідові доброї оковитої. Що там далі було в них, не відаю, але знаю, що господарем хутірця був козак Ріг.

З ним ото мій прадід і ходив на бусурманів, що люд наш у неволі морили. Одного разу в бою козак Ріг зламав собі ногу та й каже моєму прадідові:

– Одвези мене, товаришу мій, до мого хутірця, а я віддам за тебе свою дочку.

Зрадів мій прадід та й сповнив волю старого Рога, а сам перегодя й справив бучне весілля, бо таки женився з красунею Рогівною.

Так ото й звали хутірець той Рогом, а пізніше стали називати Кривим Рогом, бо старий Ріг таки добре шкутильгав. Зате всі його шанували! Він же край наш боронив од бусурманів...

– Пізніше, – закінчив свою розповідь Лепеха, – з хутора виросло село, а потім стало місто, а вже назву наші люди не захотіли змінювати, бо ще й досі шанують козака Рога.

ТИС ЮРІЙ

Тис Юрій (1904, Тернопіль – 1994, США; псевдонім – Юрій Орест, автонім – Крохмалюк) – письменник, журналіст, історик. Співзасновник Спільноти українських науковців, мистців і літераторів у Буенос-Айресі, голова Інституту української культури.

На еміграції в Німеччині, Аргентині і в США (з 1961).

Редактор журналу «Терем» (з 1962). Автор повісті «Під Львовом плуг відпочивав» (1937), «Життя іншої людини» (1958), «Звідун з Чигирини» і «На світанку» (1961), низки оповідань, зокрема збірки «Симфонія землі» (1951), драма «Не плач, Рахіле» (1952), історичної праці «Бої Хмельницького» (1954), «La Batalla de Poltava» (1960), «Guerra y Libertad» (1961), «UPA Warfare in Ukraine» (1972).

До читання дітей і молоді ввійшли твори: фантастична повість «К-7», «Шляхами віків», «Рейд у невідоме», історична повість «Конотоп», «Звідун з Чигирини», «Казка про лицаря Добриню та його сестричку Забаву».

Про лицаря Добриню та його сестричку Забаву

I

Давним-давном жив у Києві старий і шляхетний князь. Він не мав дітей, тому в його замку виховувалося двоє сиріток, такі з його княжого роду. Хлопчик звався Добриня, а сестричка – Забава.

Коли народився Добриня, з ясного неба загуркотіли громи, але це не означало, що небо загнівалося, навпаки, воно повідомляло, що народився хлопчик, який виросте на лицаря-багатиря.

Того дня несподівано дозріли яблука й грушки, коні почули в собі велику силу, а вода обертала млинові кола з більшою вдесятеро силою.

Коли народилася Забава, сонце вийшло на небо великим золотим кружалом, усі люди раділи й ніхто не сказав нікому поганого слова; пташки співали так гарно, як у раю, а квіти вирости в три рази більші, як звичайно. Кожний знав, що Забава виросте на дівчину надзвичайної краси, і про її доброту лунатиме слава на цілий світ.

Тільки злі сили страшенно злякалися Добрині.

Відьми позамикалися з страху в своїх хижах, лиходії нараджувалися пошепки, що їм робити, а змії не виповзали з печер. Аж на дев'ятий день всі зійшлися на Чорну Раду. Там міркували, як звести Добриню з світу.

І ось незабаром після того підповзла до Добрині мала гадина, щоб його вкусити. Хлопчина вхопив її ручкою за шию так, що вона не могла йому нічого вдіяти, і почав до неї цікаво приглядатись.

– Кінець мені! – з страхом подумала гадина й пожаліла, що так слухняно погодилася на підшепти лиходіїв укусити Добриню й заподіяти йому смерть. Але Добриня приязно всміхнувся до гадини, а потім погладив її по блискучому слизькому тілі й випустив на волю. – Ніколи, ніколи не зроблю йому нічого злого! – рішила гадина, ховаючись швидко в траві.

Іншим разом, коли Добриня вже підріс на жвавого хлопця, захотів він видряпатися на велетенського дуба. Півдня підлазив щораз вище і, коли майже досягав білої хмарки, що якраз пропливала біля нього, сів на галузі та й почав розглядатись по околиці. Чародій, зробившись невидним, зломив галузь, і Добриня полетів додолу.

Він падав і падав, аж нагло підлетів великий орел, і Добриня сів на нього, мов на коня. Тепер ширяли обидва додолу.

– Дякую тобі за рятунок! – крикнув Добриня.

– Нема за що. Чародій зробив себе невидним для людей, але забув про нас, птахів. Я побачив усе й підхопив тебе.

Однієї ночі злі сили підкрались під вікно Добрині. Хлопчик побачив страхітливі постаті: одна була, як гора, чорна, з рогами і шкірила до нього зуби.

А друга стояла поруч, біла, як полотно, мала одне око посередині чола. Вони хотіли налякати Добриню, щоб він на все життя залишився полохливим боягузом. Але хлопець не злякався.

– Ану, – крикнув, – підійдіть ближче! Я вам покажу, чи вас боюся!

Злі сили не мали відваги наблизитись і зникли.

У замку веселішало з дня на день. Щебетали собі безжурно Добриня з Забавою, під покрівлею звили свої гніздечка ластівки і виховували маленьких пташат, а біля димаря намостив гніздо чорногуз-бузько і веселив дітей клекотом. Вечорами квакали жабки, вночі цвірчали цвіркуни, а ранками виводили свої співи жайворонки та горобці.

Напасті злих сил не тривожили хлопчини. Він ставав щораз сильніший і дужчий. Пробував уже вдягати на себе лицарську зброю, стріляти з лука, а списом кидав майже на пів милі. Любив ходити по околиці й завжди брав з собою сестричку Забаву.

Ходили собі в ліс або на поле, купалися в річці, бігали по леваді.

II

Минали роки... Добриня став сильним, здоровим юнаком. Тепер він уже їздив верхи по цілій країні, одягав на себе залізну броню й лев'ячу шкуру, а його зброєю були лук, стріли й кований залізом спис. Люди раділи вродливими юнаком і казали:

– Бачили ви Добриню? Його волосся – немов золото. Його брови – як у чорного сокола. Його очі – як у ясноного сокола.

А він ходив по країні и шукав лихих сил – хотів їх вигубити дорешти. Тільки раз на рік вертався ло замку.

Одного дня, вернувшись додому і привітавшись з старим князем та сестричкою, завважив він, що його прибраний батько, старий князь, задуманий і поважний.

Добриня спитав, які думки насіли князя.

– Хочу збудувати замок, могутній і найкращий з усіх, про які хто-небудь чував, – відповів князь. – Але на це треба мені трьох років!

Добриня засміявся:

– А я, князю, вибудую за три дні!

І взявся негайно до роботи.

Першого дня були готові стіни. Другого дня – вежі й бані, а третього закінчив будову.

Люди чудувалися, оглядали диво невидане і казали:

– Замок наче в казці. Одна баня – на небі сонце і в замку сонце. Друга баня – на небі місяць і в замку місяць. Третя баня – на небі зірки і в замку зірки. А коли падає зірка з неба, – казали, – то в замку іскри так і сипляться!..

Тоді Добриня припоясав меч, попрощався з князем і сестричкою Забавою та й подався в темні ліси і скелясті гори. Зачув, що десь недалеко живе Змій, велетенський і лютий, який пожирає людей та сіє пострах. Зладив собі Добриня лук, такий тугий, що натягнути його не могло троє людей, а сагайдак з золотими стрілами. Сів на білогривого коня і рушив у дорогу.

Неси мене, коню, до Змія страшного, хай випробую на ньому свою силу!

І поїхав.

Довго їхав лісом, аж прибув у місце, куди пташки вже не долітали, де комахи не бриніли, не було чути лящань, криків і співів. Ліс став чорний, страшний. Добриня спинився на поляні, сумній і тихій. Трава тут була витоптана, наче б орда проходила, а голі галузки стирчали мертво над ним.

Поки Добриня подумав, куди їхати далі, затріщав сухий хмиз під могутніми лапами, і з-понад хащів вихилилася до нього страшна плоска голова. Вона була сіро-зеленого кольору і коливалася на довгій шиї, а жовті очі, наче скляні, непорушно дивились на лицаря.

– Вітаю тебе, багатирю Добрине, в моєму царстві! – зашипіла голова, розкривши страшну пащу.

Це був Змій, якого шукав Добриня.

Змій дивився тепер мовчки на лицаря. З його пащеки висувався велетенський чорний язик на кінці роздвоєний, а голова похитувалася на вужуватій шиї.

– Добридень! – відповів Добриня. – Кажеш, що це твоє царство? А я думаю, що не твоє, а княже.

Змій роззявив пащеку в хижому посміху – не будемо сперечатися! Все одно.

Він виповз з хащів, і Добриня міг до нього добре приглянутися.

Тіло Змія було вкрите сіро-зеленою поморщеною шкірою, а на хребті стирчали роги, наче рідкий гребінь. З-поза великої голови висунулися ще дві менші і теж дивилися на лицаря жовтими очима.

Важкі лапи з могутніми лазурями могли розчавити й десять їздців. Грубий хвіст волікся по землі і хитався то сюди, то туди.

Змій наблизив свою голову до багатиря Добрині так близько, що ледь не лизнув його своїм чорним язиком. А пащека з гострими зубами була така велика, що у ній міг би вміститися сам Добриня з своїм конем.

– Не боїшся мене? – спитав Змій підлесливо, і дві менші голови теж витягнулися до лицаря.

Добриня дзвінко засміявся.

– Тебе? Мені й на думку не прийшло боятися. Хоч, правда, страшний ти звір!

Змій покірно спустив свої три голови.

– Отож то! Люди кажуть, що я лихий гад, що пожираю їх, і вони бояться мене. А я звір тихий, живлюся листям і нікому шкоди не чиню.

Жаль стало лицареві Змія. Подумав, що цей звір має добре, хоч холодне, серце.

– Будьмо друзями! – сказав Змій. – Нема чого нам ворогувати!

– Будьмо друзями! – погодився Добриня і ласкаво погладив Змія по голові. Але від цього дотику стало лицареві неприємно: голова була холодна й вогка.

Змій вибачився, що не просить друга до свого палацу: ще не влаштувався; живе, де попаде, і щойно вчора відкрив затишну печеру, в якій буде мешкати.

Попрощалися. Коли Добриня від'їхав, Змій розхилив пащеку в злорадому посміху, і всі три голови поглянули хитро одна на одну.

Змій завернув у хащі. Під його стопами падали дерева, а він ішов поволі й задумано. Під вечір вийшов на рівнину, повну великого гострого каміння. Здалеку бовваніла скеля з темним отвором.

Перед печерою лежали порозкидані людські кості.
Це були останки жертв Змія, які він схопив і пожер.
Поволі увійшов Змій у печеру і ліг ночувати.

III

Три роки мандрував Добриня по світу. За той час урятував немало людей, боровся з левами в пустині, розгромив кодро чародіїв, визволяв в'язнів з неволі і не завважував, що завжди хтось стежить за ним, щоб його вбити.

Бувало, валилося на нього могутнє дерево, наче підтяте невидною силою, та Добриня тільки відкидав його від себе рукою. Часом вода заливала околицю, якою він проїжджав. Тоді він стягав коня до скоку і вже гнався понад водами на суху землю.

Страшні бурі настигали його в чистому полі, і громи били в нього. Добриня ловив блискавки у жменю і відхиляв їх набік. Нічого лихого не притрапилося ні йому, ні його білогривому коневі. З усіх тих дивних і небезпечних пригод виходив ціло й щасливо.

І був би довго їздив по світі далекими землями та небосаяжними горами, якби не добігла до нього сумна вістка: зникла без сліду його улюблена сестричка Забава!

День і ніч чвалував Добриня додому. Тільки вряди-годи давав відпочивати коневі. Так добився до княжого замку.

Посумнів замок, закутався у мряку і поник, на брамі й на вежах звисали чорні прапори, і всі двері були відчинені.

Добриня ввійшов у світлицю. Сонце, місяць і зорі на банях померкли, і всі мальовила поблідли.

Ніхто з замкових людей не підійняв очей на нього.

Князь сидів зажурений на золотому кріслі; посивів з жалю, а очі були сумні й померклі.

Добриня став перед князем на коліно, а князь промовив:

– Добрине-сину, чував, яке лихо нас стрінуло?

– Зникла Забава, пропала без сліду!..

– Мудреці, що читають у зорях, нічого сказати не можуть, бо якась темна сила закрила зірку Забави. Дехто каже, що це Змій схопив її.

– Змій? – скрикнув Добриня. – Мій друг? Чи це можливо? Треба розвідати, князю! Негайно поїду до Змія. Він скаже мені правду.

У той час Змій скликав чародіїв та чаклунів і наказав їм збирати чорні війська, щоб завоювати княжу землю. Раду закінчили, всі роз'їхалися, а Змій поповз у свою печеру.

В печері було темно; під стіною було велике Змієве леговище з трави й моху, а стіни були розмальовані якимись рисунками-закляттями, яких ніхто не вмів прочитати, крім самого Змія.

Він поліз під стіну, звівся на задніх лапах і всунув голову в отвір, що виднів угорі. По той бік стіни була друга печера, а в ній сиділа полонена Забава.

Вона й досі не могла опам'ятатися з переляку.

Ще й тепер стояла в неї перед очима страхотлива подія: вийшла була на леваду назбирати квіток, коли нараз з хащів висунулася Змієва голова і схопила її величезною пащекою.

Побачивши тепер знову цю страшну голову, Забава скрикнула і сховала лице в долоні.

– Як почуваш себе, дівчино? – зашипів Змій. – Ще досі плачеш, ще досі тужиш?

Забава мовчала.

– Я йду війною на твого князя, – продовжував Змій. – Розтопчу села, розметаю міста, а землю заселю лиходіями та відьмами. Заживемо з тобою у княжому замку. А якщо стріну твого брата, закую в заліза і вкину в глибоку підземну печеру. Там буде коротати своє життя!

– Ні, ні! – скрикнула Забава. – Мій брат – великий войовник і багатир. Як він довідається про тебе, поб'є і тебе і твоє військо.

Змій тільки засміявся і зник.

IV

На той час, коли Змій збирав чорні війська, Добриня прощався з князем:

– Іду рятувати сестричку! Бувайте здорові, князю!

Вийшов за місто – пристанув: «Куди далі? Де шукати Забаву? Поїду до Змія, може, щось порадить...». Подався до лісу. На сумній галявині довго кликав і шукав по хащах. Нікого тут не було. Що робити?

– Чого стоїш, Добрине? – почув біля себе глухий голос.

Оглянувся і побачив старого облізлого вовка, що понуро дивився на нього.

– Змія, друга свого шукаю, – відповів Добриня.

– Даремні твої труди! – промовив вовк. – Нема Змія! Пішов у далекі землі, не захотів тут залишатися. Не злюбили його люди, не шанували. А шкода, добрий звір був і помічний. Не шукай, не знайдеш! Вертайся радніш до замку!

Так сказав вовк і зник. Не знав Добриня, що це був чародій, якого прислав Змій.

Поїхав далі лісом, ген, аж над берег розлогого озера. По воді пливла біла лебідка. Вона звернула голову до Добрині і промовила людським голосом:

– Чого шукаєш, Добрине?

– Змія, друга мого шукаю.

– Нема Змія, засумувала лебідка, – покинув нас і ніколи, ніколи вже не вернеться.

І тепер не знав Добриня, що лебідка – це відьма, яку наслав Змій.

Добриня, все таки, не поиняв віри цим словам і поїхав далі. Вийшов з лісу:

– Куди далі їхати? Який шлях вибрати?

Недалеко в траві щось зашелестіло, аж кінь здригнувся.

– Не лякайся мене, це я, гадючка! – почувся тоненький писклявий голосок.

Добриня побачив у траві маленьку головку, що підіймалася до нього.

– Не пізнаєш? Це я мала тебе вкусити, як ти був маленький. А ти пустив мене на волю, не покарав.

Добриня нахилився з коня й засміявся:

– Як я можу тебе пізнати? Сам не пам'ятаю тієї події, про це мені тільки розповідали в замку.

– За твоє добре серце я тобі віддячуся, – сказала гадючка. – Напийся води з джерельця, напийся води!

І гадючка зникла в траві.

Добриня зіскочив з коня, прив'язав його до дерева, а сам почав шукати джерела. Знайшов, зачерпнув руками води й випив.

Вода була свіжа й холодна. Смакувала йому, а все ж він почув, що з ним щось дивно діється, знепритомнів на хвилину, а коли опам'ятався, глянув у воду, наче в дзеркало. З води дивився на нього гарний молодий олень з великими розложистими рогами. Побіч стояв Добринин кінь і спокійно пасся.

Олень-Добриня зрозумів тепер, що мусить знайти інших оленів, від яких зможе усе вивідати. Подався в ліс. Уже під вечір зустрів стадо оленів. Старий, досвічений провідник стада підійшов до нього й пізнав відразу, що новий олень не справжній, а зачарований.

Привіталися і, коли олень-Добриня спитав про Змія, старий відповів:

– Нема його тут, перейшов у свої сторони. Зайдеш до нього шляхом, що веде на північ. Треба перейти ліси аж до Сумної рівнини. Що там далі діється, ніхто з оленів не знає. Ми з лісів не виходимо.

Ще довідався Добриня, що Змій готує війну проти його батьківщини. Олені були цим дуже збентежені: усяка війна їм не до вподоби, а як Змій переможе князя, життя стане просто неможливе.

Добриня подякував і подався до свого коня. Ще раз напився води з чарівного джерела і знову прибрав людську постать. Сів на коня й погнався вказаним шляхом.

Уже давно переїхав ліси й бори, далеко залишив за собою квітучі левади й поля. Скакав тепер чужою, сумною землею. Трава була низька й пожовкла від холоду. Морозний вітер дув з півночі, а довкола була пустка – ні села, ні міста!

– «Як обороною мою батьківщину? – думав Добриня. – Як визволю Забаву?».

Доїхав до роздоріжжя. При дорозі, що звертала направо, почув голос:

– Поїдеш туди – багатим станеш!

Глянув наліво – там ішла друга дорога. Звідти залунало:

– Поїдеш туди – згинеш!

Добриня глянув, хто це говорить, але нікого не побачив. Сіпнув вудила й поїхав наліво.

Незабаром побачив напіврозвалену хижу. Вона стояла сама-самісінька серед рівнини. Коли наблизився, з вікна вихилилася старезна голова з довгою сивою бородою. Борода маяла від вітру сюди й туди, замітаючи землю перед хатою.

– Спізнився, Добрине! – захихотіла голова. – Змій уже під Києвом!

– А я таки його вб'ю! – відповів Добриня.

– Е-е, не нахваляйся! Змій має велике військо. Поїдь далі – побачиш сліди на землі, могутнє військо пройшло туди! Що ти сам вдієш? Змій забрав і в'язнів з собою, і твою Забаву теж! Вони вже під Києвом, а тобі прийдеться їхати туди хіба з тиждень. Поки прибудеш, Змій здобуде місто!

V

Добриня стягнув поводи коня і помчався в сторону Києва. Кінь біг, як вихор; його біла грива розвівалася на вітрі, як прапор, копита ледве торкалися землі. Що ріка – перескакував її з берега на берег, що гора – пролітав понад нею, наче орел.

Під вечір Добриня з'явився позаду Змієвого війська.

Воно якраз готувалося до облоги.

Добриня глянув на місто. Лицарі стояли на мурах із зброєю в руках. Отже, прибув саме впору!

Скочив Добриня конем уперед, і вже був у гущі ворожого війська. Вдарив мечем направо й наліво, і за кожним ударом падало сімдесятеро ворогів, за кожним скоком десятеро їх топтав кінь. За хвилину став він по середині табору на великому майдані. Там було зелене шатро, як гора, а перед шатром лежав Змій.

- Боронися! – гукнув Добриня, підскакуючи до потвори.

Змій схопився, заревів, витягнув усі три шиї, і з пащек його сипнуло вогнем.

– Ставай до бою! – крикнув Добриня і блиснув мечем. – Ми обидва вирішимо війну!

Змій знову заревів з люті й замахнувся могутньою лапою на Добриню. Але він враз відскочив конем убік.

Так почався бій. Змієве військо, опам'ятавшись від переляку, оточило майдан великим колом. З мурів Києва княжі воїни приглядалися до незвичайної події.

Змій кидав своїм могутнім тілом, палив вогненним подихом і бив хвостом з такою силою, що аж гори дрижали й мури міста хиталися. Кілька разів Добриня досягнув мечем Змія, зранивши йому шию й хребет. Але сталь сковзалася по твердій шкірі, і тільки раз удалося Добрині сильніше зранити одну з голів Змія.

Раптом Змій замахнувся хвостом, щоб ударити Добриню. Від цього помаху війнуло бурею, так що шатро завалилося, а половину війська змело з поля.

Добриня не сподівався вдару. Тільки кінець хвоста зачепив його, але вдарив так сильно, що лицар полетів у повітря, високо, аж поза хмару. Летів, сидячи на коні, і згори добре бачив замок, Змія й усе його військо.

Добриня не збентежився. Він цупко тримав поводи і спрямував коня додолу. Великими кругами, наче орел, злітав тепер униз. За хвилину знову стояв перед Змієм. Завваживши, що Змій реготався з його пригоди, Добриня скочив з коня, підняв меч і підбіг до Змія. Бій почався наново.

За третім ударом Добриня відрубав Змієві одну голову. Заревів Змій з болю, і страх пішов ворожим військом. А здалеку, з міста, залунали радісні голоси княжих воїнів.

– Бий, Добрине, рубай потвору! Борони батьківщину й князя!

Добриня засміявся й підніс до них руку. Цю хвилину використав Змій і сипнув вогнем.

– Ще мало? – зашипів. – Ну, тепер прийшов тобі кінець! Хай же твоя сестра дивиться на твою смерть! Гей, – заревів щодуху, – приведіть в'язнів!

Сторожа вивела наперед полонених, а між ними й Забаву.

– Сестричко!

– Братику!

Змій кинувся на лицаря. Закипів останній бій. Нові сили вступили в багатирия. Ось хто украв його сестричку! Ось хто зрадив його довір'я!

З нестримною снагою кинувся Добриня на Змія. Змій сипав вогнем, топтав лапами, бив хвостом, але ні разу не зачепив лицаря. Став слабшати від бою й від ран. Тоді Добриня наважився і рубнув мечем. Друга голова покотилася додолу.

Змій скрутився й заревів люто, аж похилилася трава і дерева нагнулись до землі. А Добриня підбіг і загнав меча просто в серце Змієві. Потвора звалилася безсило на землю.

Великий жах охопив Змієве військо. Воно почало втікати, кидаючи зброю й військові припаси.

Добриня обіймав і цілував свою сестричку. Забава плакала з радості й зворушення. Коли оглянулися, побачили, що вони самі. Княжі воїни та в'язні кинулися в погоню за ворогом, щоб його знищити дорешти.

Добриня дав Забаві найкращого коня, сам сів на свого білогривого і, коли військо князя вернулося, на самім його переді в'їхав у Київ.

На брамі вітав їх князь на коні й міські достойники. Всі подалися до замку. На вулицях стояли юрби народу. Люди вітали багатирия та його сестричку окликами й оплесками, кидали їм квіти, стелили килими під ноги. Добриня їхав побіч князя. Гордо держав голову й усміхався до народу, а коли оклики підсилювались, вітав людей рукою і клепає свого коня по ший. Хотів цим показати, що частинна заслуга належиться і його вірному коневі. Ясні хвилі волосся спливали йому на плечі, а очі горіли щастям і гордістю перемоги. По другому боці князя їхала Забава. Легко тримала в руці поводи і чарівним щирим усміхом дякувала людям за привіти. Була щаслива, що має такого брата, славного лицаря, про якого складатимуть легенди й пісні.

Опісля в замку був великий бенкет. Сонце на бані, місяць і зірки знову засвітилися так ясно, як давніше.

Під замком зібрався народ. Тоді вийшов князь на балкон, а побіч нього стали Добриня з Забавою. І проголосив старий князь:

– Засядуть Добриня з Забавою на золотому кріслі і правитимуть землею нашою до ясного Щасливого майбутнього!

Отаке-то розповідали старі люди внукам, а внуки – своїм унукам аж по сьогодні, щоб не забули імени Добрині й Забави, щоб усі діти мали приклад, як боронити свою землю і не боятися ніякого, хоч би й найсильнішого ворога.

ТИЩЕНКО-СІРИЙ ЮРІЙ

Тищенко-Сірий Юрій (1880, Херсонщина – 1953, Нью-Йорк, США; криптоніми та псевдоніми: С. Ю., Ю. А., Ю. С., Ю. Т-ко, Ю. Азовський, Юрій Азовський, Галайда, Федір Гарах, Атанасій Дюльгеров, О. Кадило, Павло Лаврів (Лавров), Ю. Сірий, Юр. Сірий, Юр. Салтичинський) – видавець, письменник, журналіст, суспільний діяч, педагог. Очолював Об'єднання українських працівників дитячої літератури, член Української вільної академії наук, член-кореспондент УВАН.

Вперше емігрував до Галичини у 1907 році, вдруге у 1913 році. У 1914 році емігрував до Парижу, а потім прибув до Джерсі-Сіті в США. Потім повернувся до України. З 1918 року в Австрії. З 1920 року постійно в еміграції – Чехословаччина, з 1945 – США.

Голова видавництва «Лан», засновник – «Дзвін» (разом із В. Винниченком та Л. Юркевичем), «Рідна школа», «Українська школа», «Видавництво Юрія Тищенка», «Товариство Юрія Тищенка й Антона Білоуса». Випускав художню літературу, праці з історії, літератури, культури, шкільні підручники С. Русової, С. Черкасенка, Я. Чепіги.

Починав викладати в залізничній школі Криворіжжя на станції Долгинцеве (1905). У цей час активно долучається до політичної діяльності. З часом знайомиться з В. Винниченком.

Автор п'єс, книжок для дітей «Крим», «Життя рослин», «Світова мандрівка краплини води», «Про горобця, доброго молодця», «Україна – земля моїх батьків» (лебедина пісня письменника), перекладів «Джунглі» Р. Кіплінга, «Родина лисів» Т. Сетона, досліджень про В. Винниченка, О. Олеся, Г. Чупринку та ін.

Україна – земля моїх батьків (уривок)

УКРАЇНА, це назва для земель в Європі поспіль заселених українським народом. Та крім цієї назви наша земля мала колись ще й інші. Найстарша назва нашої батьківщини була Русь. Це староукраїнська державна назва. Спочатку словом Русь називали тільки землю Полян, поміж Дніпром, Ірпенем та Россю, а пізніше, разом з владою київських князів, вона поширилась на всю їх державу.

Та хоч ця назва і вживалась урядово, або в книгах літописних, але в народі була все назва «У к р а ї н а», про що є багато свідоцтв, а найголовніші з них, це народні перекази та старовинні пісні і думи. Наприклад: молоденька дівчинка, що була десь на чужині, тужить за своєю батьківщиною й співає:

*«Ой, коли б я молоденька
Та крилечка мала,
То я свою У к р а ї н у
Усю б облітала.»*

Ще в 1240 роках по Різді Христовім на Україну насунули полчища татарської орди і народ в піснях згадує про те лихоліття в Україні, як напр.:

*«Зажурилась У к р а ї н а , що нігде прожити,
Гей, витоптала орда кіньми маленькі діти.»*

А в пісні про Морозенка, що боронив свою Батьківщину й поліг за неї, теж згадується ця назва:

«За тобою, Морозенку, вся У к р а ї н а плаче...»

Вживається ця назва і в стародавніх писаних пам'ятниках та книгах, як наших, так і чужинецьких. В Літописах, тобто книгах, де списано все про життя наших предків, У к р а ї н а згадується вже під роками 1187, 1189 і далі. Наприклад, київський літописець в 1187 році, коли помер, улюблений народом князь Переяславський Володимир Глібович, записує, що «О нем же У к р а ї н а много постана», тобто дуже його оплакувала та журилася. Вживали цієї назви і наші князі і гетьмани, а в листах Запорозької Січі запорожці підписувались так: «Зо всім військом і У к р а ї н с ь к о ю отчиною нашою». З чужинців найбільше ознайомив з цією назвою Європу великий знавець України, француз, інженер Боплян в своєму творі – «Опис України», в 1649 р.

Та навіть і закляті вороги України, як московський цар Петро I не цурались цієї назви. В одному листі московського царя Петра I до гетьмана Івана Мазепи читаємо таку думку Петра I: «Народ у к р а ї н с ь к и й умьон, но ми от етого можем бить не в авантаже» – тобто: народ український розумний, а в цьому для нас невігода.

Назву «Україна» зустрічаємо й на мапах, що друкувалися в різних чужих країнах за давніх часів.

Вживались ще назви нашої Батьківщини такі, як: «Козацька Земля», переважно в чужинецьких писаннях, а нарешті ще й назва «Малоросія». Але це назва чужа й штучна й нав'язували нам її московські царі, а особливо лютий ворог України цар Петро I.

Отже, назва «У к р а ї н а» споконвіку наша. Нею ми означаємо всю нашу с о б о р н у у к р а ї н с ь к у з е м л ю від Карпат аж до Кавказу і боронимо її перед ворогами.

ПРИРОДА УКРАЇНИ

Рослинність

Ми вже знаємо, як поволі земля приходила до того вигляду, який має нині. Так само поволі розвивалося й рослинне та тваринне життя на землі. Життя рослин почалося з найпростіших форм водорослів, у воді, і тільки пізніше рослини дістались на суходіл. Ми вже згадували, що були такі часи в історії нашої землі, коли в місцевостях, де тепер лежить Україна, було підсоння таке гаряче, як тепер в жарких країнах, а до того ще й насичене великою вологістю. Тоді рослинність в Україні була найбільше розвинена. Буйні ліси папоротів, хвощів, можливо, різного роду пальм, віками вкривали Україну.

Старі рослини, відживши свій вік, валились до долу на землю, а на місце їх виростили височезні нові, щоб згодом дати місце ще новішим. Шар за шаром напластовувались ті рослини на землі, злягались в товсті верстви й кам'яніли. Це ті напластування рослин, що ми тепер бачимо в формі кам'яного вугілля в Донбасі та інших місцях.

Зі зміною клімату на землі мінялися й форми рослин, пристосовуючись до таких умовин, як ґрунт, вологість та підсоння.

Сьогодні рослинність України можемо поділити на такі групи: гірська рослинність, середньоєвропейські ліси, північні ліси, степова рослинність та середньо-морська рослинність. Ліси вкривають північно-західню і західню частину України, Карпатські гори, Кримські та Кавказькі гори. Чим далі на південь, ліси переходять в лісостеп, а далі і в степ. Годі перечислити різноманітності рослин України. У лісах різноманітні роди дубів, буків, сосен, грабів і т. д., а в степах різні трави, зілля, кущі різних ягод.

У теперішніх часах вихову рослин, людина взяла вже в свої руки й пристосовує ту вихову так, щоб мати від рослин як найбільше користі. Отже, звернено найбільш уваги на плекання різних овочевих садів, виноградників, кормових та збіжєвих рослин.

Ґрунт України багатий, підсоння гарне, і, працюючий там наш народ завжди буде мати нагороду за свою працю.

Тваринність

На початках історичного життя нашої землі фавна (тваринність) її визначалась великим багатством та різноманітністю.

Про це ми маємо дуже багато свідчень, як в наших так і в чужинецьких писаннях. Так, напр., наш літопис, згадуючи про диких турів (зубрів), оленів та коней, говорить, що їх можна було руками ловити. Дуже прикметне місце і в Заповіті та поученнях своїм дітям у князя Володимира Мономаха. Там він говорить: «Диких коней зв'язав я у пушах 10 і 20 живих, а крім того, їзючи по рівні, ловив я своїми руками тих же коней. Два тури брали мене на роги разом з конем, один олень мене колов, а два лосі, – один ногами топтав, а другий рогами колов. Вепр мені на бедрі меча відтяв, ведмідь біля коліна папалому відкусив, лютий звір скочив мені на бедра й коня зо мною повалив, і Бог зберіг мене не ушкодженим».

Чужинець Михайло Литвин, що в 1550 році був в Україні, пише: «В старих буках та дубах (на Київщині), в котрих зробилися від старости дупла, обильно водяться рої бджіл з щільниками меду, який відзначається чудовим колірєм і смаком. Диких звірів і зубрів, диких коней і оленів така сила по лісах і полях, що на них полюють тільки задля шкіри, а м'ясо викидають, окрім спинної частини. Лосів і диких кабанів майже зовсім не вживають. Дикі кози в такій великій кількості перебігають зимою зі степів до лісів, що кожний селянин, хлібороб, забиває їх до тисячі за рік. По берегах рік у великій кількості зустрічаються оселі бобрів. Птиць така дивовижна сила, що весною хлопчакі назбірують повні човни яєць диких качок, гусей, журавлів та лебедів, а пізніше їх виводками заповнюють курники. Багато річок називають золотими – особливо Прип'ять, котра в одному місці, коло Мозера, при гирлі Тури, щорічно, з початком березня, заповнюється такою силою риби, що кинутий до води спис, насаджується між рибу і стоїть мов встромлений у землю, так густо збивається риба. Я не повірив би тому, коли б не бачив сам частенько, як відтіль без перерви черпали рибу і наповнювали нею за день до тисячі возів, що належали купцям, які щороку з'їздяться на той час туди».

Це було в давні часи.

Але з розмноженням населення з кожним роком звірини меншало. З того, що згадується в літописах та різних малюнках і писаннях майже нічого не зісталось. Степи розорані хліборобами, порубані у великому числі ліси, безпотрібне та жорстоке полювання, все це повиганяло дику тваринність з наших земель. Зосталися вони тільки в деяких пралісах та в пущах, по горах та на всіх тих місцях де людська нога ступає рідко. Деякі з давніх тварин лишилися ще й завдяки охоронному закону. Так, наприклад, в Біловіжській пущі, що межує з Україною, збереглися ще в малому числі зубри, бо державним законом заборонено на них полювати. Лишилися теж рідкі породи тварин і в українських заповідниках, як наприклад, в Асканії Новій, коло Криму. По лісах та степах хоч і в малому числі, а все ж зустрічаються й тепер такі звіри та тварини: ведмеді, бики, або вепри, олень, лось, в степолісах – вовк, бібр, лис; в степах заєць. Більше лишилось птаства. Можна ще й тепер бачити багато куликів, сорок, чайок, дрохов, орлів (...), яструбів, тетеруків та дрібних птахів, що живуть поблизу людських осель. Особливо улюбленим птахом в Україні є соловій, що своїми піснями розважає наших людей, жайворонок та ластівка-щербетушка.

Людність України

Вивченням людського життя в його зовнішніх та духових виявах займається цілий ряд наук, як наприклад: антропологія, що вивчає угруповання людей по племенах та расах, демографія, що вивчає загальні явища в складові та рухові населення, етнографія, та етнологія, що займаються описом характерних рис в побуті різних народів та племен та описом їх матеріальної й духової культури і т. д.

Про кожну науку, що займається людським життям, ми будемо докладніше говорити в інших місцях в нашій «УДЕ», а тут подамо тільки коротенько про расову (антропологічну) будову України, про відносини її населення, географію осель та етнографічні угруповання.

Під расою розуміють таку групу людей, що має приблизно ті самі тілесні й духові властивості, а найголовніше, що тими властивостями вона відрізняється від інших расових груп людей. Наш вчений Ф. Вовк пише про українців таке: «Українці досить одноманітне плем'я, темноволосе, темнооке, росту вищого за середній або й високого, круглоголове, з рівним і досить вузьким носом, з розмірно короткими ногами та руками».

Коли ми ці антропологічні прикмети порівняємо з іншими народами, то побачимо, що українці найбільше споріднені з такими слов'янськими народами, як серби, чехи й словаки, що мають таку саме будову тіла. Всі ці народи належать до однакової раси. Зате росіяни своїми прикметами дуже відрізняються від українців, бо вони належать до тої групи людей, що утворилася з мішанини різних рас.

Україну заселює не тільки українське плем'я. Багато найшло сюди й оселилось людей і інших національностей. На початку 1930 року на всіх українських землях жило до 55 мільйонів населення. Про те, як скоро зростало населення України свідчать такі числа: Під кінець сімнадцятого століття (роки 1690-ті) на Україні жило всього близько трьох мільйонів людей, наприкінці вісімнадцятого століття було вже дев'ять мільйонів, в половині 19-го століття було двадцять мільйонів, а в кінці його вже 36 мільйонів. Перед Першою світовою війною (1914 рік) було вже 37 мільйонів.

Тепер Україна заселена густо, хоч та густота й не скрізь однакова. Найбільше заселені ті місця, де розвинена промисловість та добрий ґрунт для хліборобства.

Найгустіше заселена смуга, що лежить від річки Сяну на заході й простягається до Курщини на сході. Це смуга лісостепу, що має найкращі умовини для хліборобства. Найбільш заселені міста, бо вже на 1939 р. на міста припадала майже третина всього населення України, бо аж 29%. З того на 1939 рік Україна мала 23 міста з населенням в кожному понад 100 тисяч мешканців. Київ мав 846 тисяч, Харків – 833 тисячі, Одеса – 604 тисячі, Дніпропетровське (Січеслав), – 501 тисячу, Юзівка – 462 тисячі, Львів – 316 тисяч і т.д. Міста, все збільшуються числом населення, бо все, що не може прогудуватись від землі відходить на працю до міста. Збільшується населення міст ще й тому, що сюди присилають чужинців, а особливо москалів, які посідають в Україні провідні місця та шукають там наживи.

Отож тепер в Україні живе приблизно на 1000 українців по містах тільки 98 душ, а по селах 902 душі. Зате по містах живе москалів на 1000 – 371, жидів – 727, поляків – 260, німців – 112. З

цього видно, що перед другою світовою війною жиди жили переважно по містах, за ними москалі, а з українців в містах жив тільки кожний десятий. Коли ж ми візьмемо все населення України, якого після другої світової війни лишилося приблизно 40 мільйонів, то українців буде 3/4 (три четвертини) і тільки (4-а інших національностей). Найбільше з того росіян, потім жидів, поляків, німців, румун, греків, болгар, чехів, словаків, мад'яр, вірмен, татар. Останніми часами більшовицький уряд переселює туди ще й азійців, а особливо китайців. Це роблять москалі на те, щоб розріднити українське чистокровне населення і загарбати його землю.

Всі народи, що не належать до українців становлять національні меншості. Уже з того скільки українців живе по містах і на селах видно, що наші люди займаються переважно сільським господарством. За більшовиків, все українське хліборобське населення позбавлено й права на власну землю і працює в колгоспах на советську державу, а за тяжку працю дістає злиденну платню, здебільшого тими продуктами, що само виробляє в колгоспах. Проти таких московських порядків дуже боровся український народ і повстаннями і іншими засобами, та московські большевики, а подекуди то й свої зрадники, перемогли його. Вони винищили десятки мільйонів людей голодом, розстрілами та висилкою на далеку Сибір і таки досягли свого. Тяжке життя наших людей в Україні на рідних землях, загарбаних московськими зайдами, гонить їх на чужину, на еміграцію.

Діється це все давно, а особливо багато виемігрувало наших людей після Другої світової війни. Та й до неї вже числилось українців по різних країнах досить багато. Підрахунки показують, що перед Другою світовою війною наших людей було: в США до 800 тисяч, в Канаді до 400 тисяч, в Бразилії до 60 тисяч, в Аргентині до 50 тисяч. В інших американських країнах до 20 тисяч душ. По війні ці числа дуже збільшилися і треба рахувати, що тільки в американських землях перебуває наших людей до двох мільйонів душ.

По віровизнанню наші люди належать до християн, але по обрядовості, тобто церковними правилами й богослужбами діляться на православних, яких було перед війною до 40 мільйонів, греко-католиків до 5 мільйонів і протестантів, яких число ще неозначене.

Етнографічний Склад Української Людності

Хоч всі українці походять від одного кореня, але й між ними є деякі різниці, як у говорі, звичаях, способах господарювання, в ношах чи в одежі, у виробках різних знарядь, потрібних в житті та й у самих заняттях.

Вивченням такого життя народу займається е т н о г р а ф і в – наука про особливості побуту й звичаїв народу. Люди, що займаються тою наукою зветься етнографами. Отже українські етнографи поділяють весь український народ на кілька груп.

Людність по обох боках Карпат поділяється на три етнографічні групи, а то: лемків, бойків і гуцулів. Всі вони від найдавніших часів мешкають на тому самому місці.

Лемки замешкують землю, що лежить надалі на захід української території в Карпатах. Вони дуже прив'язані до своєї землі, до своїх звичаїв, обрядів та до своєї віри й церкви. За часів недавніх воєн лемки завзято боронили свої землі й витримали на них до останнього. В 1948 – 1948 роках, більшу частину лемків московські большевики вивезли на Сибір, а частина їх полягла в боротьбі за свою землю. Лемки до недавнього зберігали не тільки свої звичаї, а також і одіж (ношу), яку виробляли собі самі.

Бойки. На схід від лемків починається земля бойків. Бойки вживають назви «верховинець». Південні мешканці бойківської землі на Закарпатті знані під назвою «долиняни» і вважаються за найстарших поселенців тої землі... Вони також зберегли багато стародавніх звичаїв та обрядів. В їхніх похоронних звичаях збереглися такі риси, яких вже не має в інших українських племенах. Бойківщина зберігає ще й до цього часу також і свій дерев'яний вигляд (тип) хати під одним дахом з господарськими будинками. Зберігає й церкви особливого вигляду, одяг і різні прикраси до нього.

Гуцули. На схід від бойків, аж по румунські землі живуть гуцули. Гуцули прив'язані до своїх гір і нерado вимандрують на доли, або за море. Головне заняття гуцулів – плекання худоби (маржини) й овець та лісові промисли (дрворубство). Здатні вони також і до будівництва, а особливо з дерева. Майже всі церкви гуцульські побудовані руками самих гуцулів. Вславились

вони також і різними мистецькими різьбярськими виробами. Гуцульські одяги схожі на балканські, так, як і в бойків, але виразніші в барвах та багатші прикрасами. Коли ви підете в неділю або свято до гуцульської церкви, то побачите гурти людей в гарних убраннях різних колірів, і вам здається неначе то квітник з буйними гарними квітками. Найбільше гуцул послуговується власними виробами. Будівництво гуцулів має свій особливий вигляд – «гражда»: високі дахи хат, особливого гатунку ганки. Оселі їх розпорошені по схилах гір. На Гуцульщині добре збереглася стара обрядовість, а особливо в христинах, весіллях та похоронах. Звичаї й обряди гуцулів змальовані багатьма нашими вченими й письменниками та поетами в їх творах. Особливо ж в писаннях Ю. Федьковича – «Довбуш», Івана Франка – «Захар Беркут», М. Коцюбинського – «Тіні забутих предків», Гната Хоткевича – «Кам'яна душа», О. Олеся – «Зелені гори» і т. д.

Гуцули – народ гордий незалежний, свободолюбний і сміливий. Це країна опришків, які боролись проти утисків та насильства. Боряться гуцули й тепер проти московсько-більшовицького насильства в повстанських відділах.

Покутяни заселяють північно-східні землі від гуцулів аж по Дністер. Славні виробами вишивок, килимів та начиння.

Підгір'яни живуть в сусідстві з бойками та гуцулами на північ по Дністер. Звичайно вони називають ще й досі себе старовинною назвою – русинами. Займаються переважно сільським господарюванням. Далі йдуть північно-західні етнографічні групи, а з них:

Оноляни, що заселяють західне Поділля аж по річку Стрипу.

Подоляни. Від Стрипи починається «галицьке» Поділля, що тягнеться між Дністром і Богом аж на південь до міста Балти. До подолян наближуються й волин'яни. По заселенні більш-менш одностайною масою українського народу й не відрізняються дуже етнографічно одні від других.

На цьому кінчимо короткий опис «Землі моїх батьків». Далі вже йде історія України та її культурне ніше в інших книжках.

На закінчення скажемо, що земля наша «Мати-Україна» це наша найдорожча перлина. Кожний українець, де б він не був, чи дома, чи на чужині – мусить завжди пам'ятати, що то земля його батьків, що через них вона дала йому життя, що вона любить нас, і в теперішніх своїх гірких часах, хоч і як тяжко їй, під московським ярмом, але вона вірить що вже недалекий час її визволення. Вона хоче, щоб ми пам'ятали про неї, як про рідну, помагали їй чим можемо й любили її так, як то каже поет В. Сосюра:

Любіть Україну

*Любіть Україну, як сонце любіть,
Як вітер, і трави, і води,
В годину щасливу і в радості мить,
Любіть у годину негоди.*

*Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.*

*Для нас вона в світі єдина, одна,
Як очі її ніжно-карі...
Вона – у зірках, і у вербах вона,
І в кожного серця ударі.*

*Як та купина, що горить – не згора,
Жива у стежках, у дібровах,*

*У співах гудків і у хвилях Дніпра,
У хмарах отих пурпурових.*

*Любіть у труді, у коханні, в бою,
Любіть усією душею.
Всім серцем любіть Україну свою,
І вічні ми будемо з нею.*

Фата моргана в Криму

Немає слів, щоб розказати, яка то була чудова картина, що з'явилась перед нашими очима, коли ми увійшли в Алушту! По крутому спаді розкинулись будинки цього міста і доходять до берега моря. А море! Воно безмежно простягалось перед нашими очима й колихалось, ніби живе. Під промінням ясного сонця вода вилискувалась блискучими кольорами, тремтіла маленькими бурунами і грала своєю вродою. Море манило нас до себе і примушувало забути про втому, про день важкої подорожі.

– До моря, до моря! – гукали ми, забувши про себе, про те, що ми в чужому місті. Ми не чули нічого, не бачили, та поспішали один перед одним до могутнього й чарівного моря.

В Алушті ми наважилися пробути цілий день, щоб докладно оглянути місцевість, та спочити після переходу через Чатир-Даг. Притулок знайшли в земській школі.

Чудовий, тихий вечір проганяв геть сон, вливав у тіло бадьорість і кликав на подвір'я. Ми впросили вчителя, щоб пішов з нами після вечері до моря. Гарним здавалось нам море, ще й тоді при першій погляді на нього перед заходом, а тепер воно ще краще. Здавалось, ніби то хтось переніс тебе в невідому чарівну країну й поставив у якийсь куток землі. З одного боку – Чорне море, а з другого, поза містом Алуштою, півкругом простягаються гори, а над усім тим чарівний, повновидий місяць став серед неба і розкидає срібні промені. Пригадується мимоволі вірш закоханого в Крим поета Олександра Олеся:

*«...Осріблені місяцем гори блищать,
Їм кедри і сосни казки шелестять.
І дивні пісні їм співають вітри,
Що нишком підслухали в моря з гори».*

Думи рояться в голові, а море, як велетенська жива істота, ворухиться, дише, здійсмає могутні груди, полоще білястими хвилями берег, бавиться береговими камінцями, шумить і ніби то нашіптує якусь чарівну казку. Її слухають задумливо гори, вкриті кучерявими, густими деревами. В сутінках місячної ночі вони ніби надійшли до самісінького берега. Довго ми стояли, як зачаровані, стояло нерухомо, з такими думками, що їх не зміг би висловити ніхто. Стояли мовчки, як перед чимсь святим і великим.

Пізно вже вивів нас учитель з мовчання, запрошуючи до хати. Повертаючись до школи, ми тихо вели між собою розмову, такі то вже раді та задоволені. Не хотілось лишати моря і йти в хату; здавалося, що ніч ця пройде без снання, – такі бадьорі були ми всі. Але пізній час зробив своє. Не встигли ми гаразд вкластися, як сон уже розвівав над нами свої легкі крила, переносив в інше царство і доповняв дійсність чарівними малюнками.

– Вставай, вставай! – залунав чийсь голос над нашими головами. – Ранок уже, сонце зійшло!

Ми не були раді такому вигукуванню. Стомлені за вчорашній день ноги не зовсім відпочили. При кожному рухові вони боліли і здавались важкими, як пуди.

– Ану, жвавіш, хлопці, вдягайтесь, сніданок готовий, – гукнув у двері вчитель.

– Та ноги болять! Ще трохи спочиньмо, завважив хтось з кутка.

– Нічого! Розходіться, то перестануть боліти! Вставайте, хто не хоче спізнитись. Зараз ідемо оглядати Алушту і місцевини довкола неї.

Такі слова примусили кожного жвавіш заврушитись, бо нікому не хотілося зостатись позад товаришів. Через яку година вже виішли на вулицю, щоб до сніданку оглянути місто.

Алушта – місто не велике. Нагадує більш велику слободу. Та й містом вона стала тільки з 1902 року, а до того часу була селом. Вона має те значення, що приваблює на кожне літ багато людей з різних, близьких і далеких місцевостей. Переважно приїжджають сюди недужі на легені, щоб подихати свіжим повітрям і погуляти у морі.

Повітря тут дійсно дуже чисте, бо тому сприяє з одного боку море, а з бругого – великі площі садів та лісів. Особливо цікавого, щоб звернуло нашу увагу в самому місті, нічого нема. Нас манило те, що за Алуштою: зелені площі лісів, що хвилями деруться до верхів'я гір, здавались нам зачарованим царством. Проти ранкового сонця вони, вкриті тонкою, сизою наміткою, ніби то ховали в своїх гушавинах ту таємницю, що нам бажано було бачити.

– А скоро ми підемо вгори? – запитав Іван. Йому, видно, не дуже до вподоби була Алушта.

– А ось поснідаємо та й рушимо. Звичайно, далеко не будемо заходити, але оглянем тільки ті місцевини, що лежать між Алуштою й горою Демерджи.

Між іншими горами – Демерджи особливо велике враження зробила на нас. Вся вона складається з сірого дикого каміння і місцями поверхня її (особливо боки схилів) вкрита різними рослинами. В багатьох місцях видніються великі щілини, що повстали з різних причин. Ці щілини нагадують якісь фантастичні помешкання і малюють в нашій уяві не менш фантастичних мешканців, що лишили свої захисні куточки тільки на час нашого перебування на цій горі.

Поміж щілинами в багатьох місцях розкидане каміння, різноманітне по-своєму дивовижному вигляді. Деякі з них нагадують живих істот з якогось казкового краю. Особливо вражає своїм виглядом одна велика скеля, котру найкраще видно з дороги, що проходить повз гору Демерджи. Здається, ніби зверху гори сидить надзвичайно велика жіноча постать, вилита з бронзи.

На верхів'ї Демерджи особливо цікаво було нам поглянути на один колодязь, що красувався між багатьома іншими, до нього подібними. Цікавість та в тому, що цей колодязь бездонний. Скільки б не дивився в його чорну пельку, скільки б не напружував очей, а дна побачити годі. Пробували кидати каміння туди і ловити вухом звук, але й це було даремне. Камінь поринав в темряві і ніби то застигав там в темному повітрі нерухомо, бо не чути було ні звуків, ні шелесту.

Цілий день ми ходили по горах та купалися в соняшному повітрі. Тільки над вечір помітили, що з моря, мов отара білих овець, почали здійматися хмарки і застеляти небо. Вони посувались так хутко, що через пів години майже все небо закрилося ними. Це примусило нас подумати про домівку, бо боялися опинитися під дощем. Ми почали збиратися додому і тоді саме були здивовані незвичайним явищем.

Раптом Іван закричав несвоїм голосом і відскочив до гурта хлопців, що розглядали з учителем якогось камінця.

– Що? Що таке? – звернулися ми до нього. Але він весь блідий нічого не говорив, а тільки дивився кудись у далечінь неба.

– Чи не вкусила тебе часом гадюка? – запитав стурбовано вчитель.

Іван крутив головою і підняв руку, показуючи на небо, вкрите хмарами. Всі звернули туди свої очі.

– Святі! Дивіться! – промовив Іван якось пошепки.

Між хмарами в бік від нас ми побачили велику гору і на тій горі купу людей. Якийсь жах і невідоме почуття обгорнули наші душі. Ми не знали, що робити.

– Не жахайтесь, – звернувся до нас учитель. – А краще придивіться, чи не побачите ви в тій купі людей чогось подібного до нас.

Ми почали пильно дивитись і помітили, що справді гора, що з'явилась у хмарах, нагадувала гору Демерджи, а купа тих людей була подібна до нас.

Це нас ще більше здивувало і ми дивились на вчителя запитливо, чекаючи від нього пояснення.

– Щасливі ви хлопці, що на свої очі побачили це явище. Воно зветься фата моргана, тобто привид. А дивуватись тут нема чого. Це тільки відбитка у хмарах, або в повітрі заповненому водяною парою того, що є на землі. Ви не дивуетесь, коли бачите своє обличчя заглядаючи у відро з водою або в дзеркало. Так і тут не треба дивуватись, бо то тільки відбитка тої гори, на котрій ми стоїмо, з тим, що на ній.

ФЕДЧУК БОГДАН-БОНІФАТІЙ

Федчук Богдан-Боніфатій (1907, Тернопільщина – 1992, Канада) – педагог, дитячий письменник, інспектор народних шкіл. Член НТШ, Об'єднання українських педагогів у Канаді, Об'єднання працівників літератури для дітей та молоді.

З 1944 року у Німеччині, з 1948 року – жив у Канаді.

Друкувався в дитячому журналі «Дзвіночок», дитячих відділах «Українського Голосу», «Канадійського Фармера».

Автор збірок «Ану, станьмо діти разом» (Мангайм 1946), оповідання з часів війни «Ганя» (1995), «Казка про Івася» (1947), «Ким я буду», «Казка різвяної ночі», «Казка про курочку-золотоперку», «Казка про зайчика, що нічого не боявся», багатьох близько 226 збірок загадок (написав їх понад 22200), складав ребуси, шаради, анаграми, логोगрифи, метаграми, паліндромі. Вважається «королем українських загадок».

Загадки: Хто це? Що це?

*

Що тоді паде, хто знає,
Як дощ влітку замерзає?

*

Чом початок ПОЛОВИНИ,
Із СЕРЕДИНИ – хлібини?

*

Яке м'ясо ми їли?
Ми сьогодні їли м'ясо,
А яке? То ось вам знак:
Живе, кличе: ку-ку-рі-ку!
Інше, кличе – куд-ку-дак!

*

На обід було в нас м'ясо.
А яке то, хто вгадає?
Із тваринок – німини,
Що то голосу не має.

*

Ковбаси, це смачна їжа,
З ковбас – одна, знаю, бачу,
Найсмачніша, із тварини,
Що погану має вдачу.

*

Чим я чешу і які живі кожухи?

От залізними зубами
Чешу я КОЖУХ ЖИВИЙ.
Відгадаєш, скажеш – правда
Вислів давній, не – новий.

Шаради

*

Взяти множину від «ДЕНЬ»,
Перша це частина слова.
Час доконаний в однині від «СТЕРТИ»
Разом – річка вже готова.

*

Трохи штучно це ось вийде,
І «натягнене» притім.
Та буває що і штучки,
Теж подобаються всім.

Скажеш: МАЄ — дієслово,
«Ки» долай, – «ДІВЧАТА-ДУХИ»
В давній РУСІ, в річках, в нас.

Паліндроми

*

Двоє «А» і двоє «Н»,
Це – ім'я дівоче.
Скласти правильно, читати
Можна, як хто схоче.

І вперед, назад те саме.
Тільки вибачайте,
Це не дівчина, не жінка.
Хто ж то? Відгадайте?

*

Троє «А» і двоє «Р».
Так упорядкувати,
Щоб можна однаково
У два боки читати.

Треба скласти паліндром,
Із поданих вам літер.
Закріпити це письмом,
Щоб не «пішло на вітер».

Слово те, відгадане,
То буде назва птахи.
Ви знайдете назву цю,
Бо ви, не є – невдахи.

З боків слова – букви «А».
Одне «А» всередині.
Поміж два «А» кожне «Р».
Всі вгадають нині.

Загадки-питання і відповіді: усмішки

*

П и т а н н я :
Чому Мойсей так крутився
Довго по пустині?

В і д п о в і д ь :
Бо тоді ще мап не мали,
Таких як ми, – нині.

*

У ч и т е л ь :
Що жиди робили,
Знати нам важливо,
Перейшовши
Море Червоне щасливо?

І в а с ь:
Перейшовши море,
Жиди це робили:
Свою одіж перше
До сонця сушили.

*

Задовгий, шнурок телефону, між
апаратом і слухальцем.
Дзвонить пані до централі
Бюра-телефону:
Кличе – «Галлов, чи централія?»
(З цілого розгону).
«Так, централія, прошу пані, Чим вам послужити?»

«Хочу шнурок телефону
В себе скоротити.

Він тут довгий, заважає,
Крутиться в додатку.
Потягніть ваш кінчик в себе, –
Все буде в порядку».

Метаграми

*

З дощок збите, має дверці,
В ньому щось тримати.
«П» на «К» змінити в назві –
Птахи будеш мати.

*

Відчуває кожний хворий,
Або той, що має рану.

В назві ж «Б» на «С» змінити, –
Вкаже річ для їжі знану.

*

«ПУ», буде тут перший склад.
Другий, – що над нами
В хаті, мухи по ній ходять,
Догори ногами.

Разом склад, – це добра їжа,
З молока, щось біле.
«І» – додай, і «Я», то вийде
Держава, – як ціле.

Логогрифи

*

Ось до множини від «СТІЛ»
На кінець ще «ЦЯ» додай.
Поясни бо, що не значить,
Однак перше прочитай.

*

Замість «ЇЖА», інше слово
Треба вжити, придивись.
Зараз після «І» – «З» вставте,
Назва, ідемо кудись.

Як від назви «А» відняти,
А там дати цей склад: «ЕЦЬ»,
Буде той, що їде конем.
«ЕЦЬ» додати на кінець.

*

Те назви, що листоноша
Нам приносить аж до хати,
А до нього на початку
Букву «П» треба додати.

Вийде те, що кожний мусить
Рятуючися робити,
Як на глибінь десь попаде,
Купаючись, щоб жити.

Анаграми

*

В назві дерева м'якого,
Бджоли мед збирають з нього,
Букви так переставляти,
Щоб зубате щось назвати.

*

В назві місця де Христос наш,
Був «ПЕРЕОБРАЗИВСЯ»,
Переставте букви так,
Щоб той «з'явився»,

Що то книжки-твори пише.
Назва їх ця, – здавна...
Так сказати, міжнародня
Менше-більше, славна.

*

Вкриє землю, зеленіє,
Як весна до нас прийде,
Перестав склади у назві,
Горить; що, коли і де?

ХРАПЛИВА-ЩУР ЛЕСЯ

Храплива-Щур Леся (1927, м. Львів) – дитяча письменниця, педагог, громадська діячка, редактор і співробітниця дитячих та жіночих журналів. Є членом Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді (ОПЛДМ), Об'єднання українських письменників «Слово», Наукового товариства імені Шевченка, Союзу українських журналістів, Світової координаційної виховно-освітньої ради при Світовому Конгресі Вільних Українців та член секції журналісток при Світовій федерації українських жіночих організацій (СФУЖО). Працювала в організації «Пласт», видавала журнал «Готуйсь».

По Другій світовій війні перебралася до Німеччини, згодом до США, а нині мешкає у Канаді. Авторка оповідань і казок для дітей «Вітер з України», «Ростикова казка», «Забавки Мартусі», «Ластівочка», «Козак Невмирака», «Чародійне авто», сценки і матеріалів до свят «Антипові пригоди (на день святого Миколая)», «Найбільший подарунок (Свято-Миколаївська сценка)», «Ярмарок Мишки-Гризикнижки», збірки віршів і казок «Писанка українським дітям», художньо-популярної книжечки «Українські народні звичаї в сучасному побуті», декламатор для дітей «На весь Божий рік», пластова (скаутська) поезія «Іскри», віршів «Далеким і близьким», повісті «Отаман Воля», нарисів з життя воїнів УПА «У темряві», «Словничка давніх українських імен» тощо.

Новацьке Різдво

Засвітили зорі,
Ясно серед піль,
Янгольські хори
Чути звідусіль.

Радощами свята
Сипле іскри сніг.
Новаки завзято
Йдуть з чужих доріг.

На велике свято
Роздзвонився дзвін:
Йдуть вони віддати
Богові поклін.

Зірка просвітила
До вертепу шлях,
Де Марія Сина
Бавить на руках.

Чути там колядки
Стародавній спів:
Божеє Дитятко
В крузі новаків!

Рученьки Дитяти
Їх благословлять,
Вчитися, зростати,
Волі добувать.

Волі добувати
У великі дні,
Правду знов вітати
В рідній стороні.

Вітер з України – 1

(уривок)

Про хлопчика Тарасика та його золоте перо

Золоте українське сонечко світило так гарно, так весело понад білим селом. Хатки немов потопали в білому, як молоко, вишневому цвіту, а на пригорбі за селом красувалася панська палата. Дальше зеленіли розлогі поля та луги, а далеко-далеко над річкою стояла висока, давня могила¹. На лугах хрупали кучеряві вівці сочисту весняну травичку, а над річкою зібралися хлопці-пастушки та заводили свої гри. Один із них, чорнявий, промовив:

– Глядіть, хлопці, як високо вже сонце піднялося!

Час нам повертатися в село на полуденок, а то знов їсти не дадуть. «Запізно прийшли!» – скажуть.

– А справді, час би нам уже йти!

– А хто ж тут з вівцями останеться?

– Та хіба вже Тарасик!

– Йому і так ніколи до їжі не спішиться!

– Він завжди не такий, як інші...

– Та де це він пропав? Треба ж йому сказати, щоб глядів.

– Хіба не знаєш? Певно десь на вершкуні могили в бур'яні заховався! Ми ж там його трохи не щодня знаходили...

– Гей, Тарасе, а ходи сюди-и-и-и-и! Тарас-е-е-е-е-е! – гукали хлопці.

Та ніхто не відповідав їм. Треба було йти шукати. І справді – незабаром знайшли його аж на вершечку могили, поміж широким листям лопухів. Сидів він в убогій, полатаній сорочині і дивився широко розкритими оченятами в голубе небо, що, мов церковна баня, стояло над зеленими луками. Не чув він, як кликали його хлопці, не бачив, як підійшли до нього. Аж коли чорнявий потягнув його за рукав, раз і другий, тоді Тарасик неначе з глибокого сну прокинувся.

– Овець ваших глядіти? Добре, добре, глядітиму...

І знов задивився в голубе, безкрає небо, мов у чарівну казку потонував. А хлопці збилися в одну громадку і, жартуючи та підспівуючи, побігли в село.

Тарасик далі сидів непорушно на могилі і стежив за химерними хмаринками, що починали збиратись на небі. Коли глянь – а знизу, немов із-під могили, хтось іде вгору, до нього. Стрепенувся Тарасик. Подумав: може, де лановий зайняв вівці та ще й ляяти прийшов. Та ні, не лановий це! Бо високий і дужий – такого в усім селі не побачиш. Та й одягнений не так, як інші люди. Дорогий саетовий жупан² та крива шаблюка при боці, вуси довгі – довгі та сиві, а чуб³ за вухо закручений. А очі в нього так дивно сяють!

Вийшов він на могилу, став перед Тарасиком та й каже:

– Здоров був, хлопче!

– А здорові, діду!

– Ти хто такий, хлопче?

– Я Тарас, а по батькові Шевченком звать.

– А родина в тебе є?

– Я сирота: ні батька, ні неньки не маю, а брати та сестри мої весь день Божий мусять працювати на панщині⁴.

Сумно похитав головою дід, а Тарасикові нараз чогось немов соромно стало. Тоді сам почав, непрошений, розказувати:

– Та знаю я від діда Івана, що не завжди був мій рід у неволі. Знаю, що колись мої предки, славні козаки, у саму Візантію⁵ в походи ходили, бідних бранців християнських із бусурменської⁶ неволі визволяли. Знаю, що перед козаками тремтіли самі королі у Варшаві⁷ та царі в Москві⁸. Славний був колись козацький рід!

Підкрутив дідуган сивий вус та й каже:

– А де ж ти живеш, хлопче?

– В тому селі, що там унизу, в Керелівці, що належить панові Енгельгардтові.

– Так значить, це твоя батьківщина?

– Не тільки це село – моя батьківщина, – відповів уже відважніше Тарас. – Бо мої і всі лани широкополі, і Дніпро поміж зеленими берегами, і голосні його пороги. Мій і Київ золотоверхий, і вся Україна прекрасна – вся моя!

– Вся, кажеш? – мов не довіряв дід.

– Вся, бо всю її люблю! А коли пісню давню, думу⁹ козацьку заспіваю, здається мені, що і цілий світ мій!

Підморгнув дідуган густою бровою та каже:

– А що ж ти тут у гаряче полудне робиш?

– Ягнята стережу, та не свої, – сумно відповів Тарас. – Але коли виросту, буду пісні-вірші писати, про давню славу, про волю козацьку. Буду картини рисувати, змалюю всю красу України, щоб усі знали, що кращої за неї немає в усьому світі!

Поклав дідуган Тарасикові руку на рамя, а очі в нього ще яснішим блиском розгорілись:

– Бачу, хлопче, що ти той, кого я вже довгенько шукаю! Ходи зо мною!

Взяв дід Тарасика за руку, і глянь! – кругом них уже не лопухи та бур'яни, а золоті ворота – на самому вершечку могили. Вийняв дід криву шаблю з піхов і вдарив нею щосили у ворота. Раз, вдруге і втретє. І ворота золоті самі перед ним відчинилися. Повів дід Тарасика вузькими та темними ходами кудись глибоко під землю.

Не знав Тарасик, чи довго вони йшли, чи ні, аж ось зайшли у велику-велику комору. Глядить Тарасик, а там кругом козаки мертві на землі лежать. Всі порубані та посічені, а кров загусла на їх молодецьких лицях. Біля них шаблі та самопали¹⁰, золотом вибивані, пірначі¹¹ та бунчуки¹², самоцвітами ясними прикрашені. А над ними похилилися прапори малинові, в лютих боях пошматовані.

Промовив дідуган до Тараса:

– Оце, хлопче, давня воля спить. Це – давня слава, в землю закопана. Міцно заснула вона, та не навіки! На те я й шукав по всій нашій землі хлопчини, що розбудить її! І знайшов тебе, мій сину...

Знову вийняв дід криву шаблю і вдарив нею тричі об стіну. І глянь – уже не шабля, а перо золоте в нього в руці.

Промовив дід:

– Ось тобі, дитино, золоте перо! Бо не шаблею, не гаківницею¹³ будеш давню славу, волю козацьку будити, а цим пером.

Взяв Тарасик золоте перо в руку і почув, як якась нова сила від того пера в нього вливається. І враз почали мертві козаки один за одним з землі підводитися, ковані шаблі припоясувати, самопали в руки брати, в лави ставати. Замаями над ними прапори малинові, блиснули бунчуки та пірначі. Глядять Тарасик, глядять і очам своїм не вірять. І все золоте перо до серця пригортає...

Здивувався Тарасик немало, коли друзі його з глибокого сну розбудили, щоб вівці разом домів гнати, бо буря надходила. Пішов він разом із хлопцями за своїми вівцями. Та все дорогою якусь думу думав та неначе щось до серця пригортав. Але нікому не розказував, як то він мандрував з дідом із могили. Тільки добре-добре, на все життя запам'ятав, що говорив йому дід, а золоте перо заховав глибоко у своєму серці. Виріс Тарасик, пішов у світ і почав писати золотим пером із козацької шаблі пісні-вірші про давню славу. Почав малювати картини, що звеличували красу України.

Нелегкий був його шлях, водила його доля і в холодний Петербург¹⁴, і в Аральські пустелі¹⁵; проте аж до смерті не покинув він свого золотого пера. І віршами своїми збудив давню волю України, збудив правду та славу козацьку, щоб гомоніла довіку!

¹ Давня могила – по всій Україні розкидано багато таких могил. Вони великі, неначе горби, і часто ніхто й не знає, хто в такій могилі похований.

² Састовий жупан – ніби плащ із дорогої тканини.

³ Чуб – козаки зголювали собі волосся на голові, залишаючи тільки посередині один жмуток, чуб. Це тому, що довге волосся — ознака вільної людини.

⁴ Панщина – в часи Шевченка, років 130 тому, селяни мусіли працювати даром для панів, що були здебільшого чужинці. Це називалося «панщина».

⁵ Візантія, Царгород або по-турецьки Істанбул – велике місто над Босфорською протокою, де Чорне море лупиться з Середземним. Уже за козаків там панували турки.

⁶ Бусурмени – люди мохаммеданської віри. Турки і татари були мохаммедани. Татари часто нападали на Україну і забирали в полон, в ясир, багато українців, щоб продавати їх опісля в Туреччину, як невільників, на важкі роботи.

⁷ Варшава – столиця Польщі, країни, що лежить на захід від України.

⁸ Москва – столиця Росії або Московщини, що лежить на північ і схід від України.

⁹ Думи – козацькі пісні, що їх співали при грі бандури. Звичайно говориться в них про геройські вчинки козаків.

¹⁰ Самопал – рушниця, кріс.

¹¹ Пірнач – знак козацького полковника, палиця з чотирьома «крильцями» на верхку.

¹² Бунчук – держак із золотою кулею на верхку, з прикріпленим кінським хвостом. Знак влади козацького гетьмана.

¹³ Гаківниця – кріс.

¹⁴ Петербург – російське місто на далекій півночі. В ті часи воно було столицею Росії.

¹⁵ Тараса Шевченка заслав був московський цар над Аральське море за те, що у своїх віршах Шевченко виступав проти нього.

Мама

– Лідусю, ти вже випила молочко? – питала мама.

– Ні!

– А чому?

– Бо ні!

– Лідусю, випий молочко, поки тепле!

– Не хочу!

– Лідусю, мама буде гніватися!

– То гнівайся!

– Ти нечемна, Лідусю! Я гніваюся на тебе!

– То я на тебе теж гніваюся! – Ліда віддула губки, встала з крісла і пішла геть.

Прийшла Лідуся до своєї кімнатки. Хотіла розказати лялі, що гнівається на маму. Але тільки торкнулася вона червоної суконочки лялі, як ляля запищала: – Не руш мене! Мені твоя мама пошила таку гарну суконочку, а ти гніваєшся на маму!

Пішла Ліда до ведмедика. Але ведмедик забурмотів:

– Лиши мене! Твоя мама прилатала мені вухо, коли ти його обірвала, а ти гніваєшся на маму!

Пішла Ліда до м'ячика, зеленого, квітистого. А той і собі:

– Лиши мене! Твоя мама купила мене тобі на уродини. Я коштував дорого, і твоя мама мусила добре на працюватися, щоб мене купити! А ти гніваєшся на маму! – і м'ячик покотився геть під ліжко.

На вікні стояла в вазонку рожева квітка. Пішла Лідуся до неї, щоб розказати їй, що гнівається на маму. Але квітка обурено затріпотіла листочками: – Мене твоя мама посадила у вазоник і підливає щоднини, а ти гніваєшся на маму! Іди собі геть; я не хочу говорити з тобою!

Аж тут озвався і тканий килимок під ногами: – Мене твоя мама привезла з дому аж через море! І тріпає та чистить мене кожної суботи, а ти гніваєшся на маму! Забирайся і не пробуй мене топтати! – і почав килимок морщитися та суватися по долівці, так що Ліда трохи не перевернулася.

А тут ще й суконочка почала доповідати: – Мене твоя мама сама вишивала цілими ночами, сама мене пере та прасує, коли ти мене посмаруєш, а ти гніваєшся на маму!

Цього було вже Лідусі забагато! Вона розплакалась і мерщій побігла в їдальню... перепросити маму і чемно випити молочко.

Пригоди ведмедика

Я – малий, бурий, оксамитний ведмедик. Як мене рухати, то я моргаю чорними очима, а як потиснути за животик, то я вмю пищати.

Колись я був у маленької Вірці. Вона дістала мене на свої уродини від тети. Тета принесла мене з крамниці, завиненого в синій папір. Вірця враз роздерла папір, а коли мене побачила, то аж зацікавилася з дива і поклала пальчик в уста. А потім вхопила мене за задню ніжку і обнесла кругом стола, показуючи мамці, таткові та всім тетам.

Мене назвали «Медьо» і зав'язали синю стрічку на шиї. З того дня я став найлюбішою забавкою Вірці, хоч вона мала їх дуже багато, і всі вони були такі гарні! Коли Вірця не хотіла їсти кашки, мама нібито годувала мене ложкою каші, а потім давала її Вірці. І Вірця їла і вже не гримасила, що кашка засолодка.

Коли Вірця йшла спати, вона клала мене на своєму столику, коло білого ліжечка, і я сторожив її цілу ніч. Я теж ходив на проходи з Вірцею і тетою. Вірця несла мене всю дорогу на руках. Коли ми доходили до міського парку, тета сідала на лавці, а ми з Вірцею йшли гратися в піску. Туди приходили також Мірко та Юрко. Вони разом будували з піску твердині, садовили мене в них і починали кидати в твердиню камінцями. Пісок розсипався, і з-під нього показувалася моя голова. Це був знак, що твердиня здобута.

Часом ми бавилися інакше: Мірко приносив свого човника; мене садовили в нього і пускали на маленький ставок у парку. Пливати було дуже-дуже приємно. Тільки одного разу повів сильніший вітер, човник перевернувся, і я впав у воду. Добре, що близько був садівник: він витягнув мене з води граблями. Тета несла мене цілу дорогу додому за вухо, тримаючи мене даліше від себе, бо з мене капала вода. А дома, мені ще й досі лячно про це згадувати! Мене причепили до шнура на підвір'ї за обидва вуха, так ніби я був якийсь мокре білля, щоб я висох. Я весь час боявся, що котресь вухо обірветься і я впаду. А до того на підвір'ї крутилися весь час два бурі коти. Вони певно були б подерли мене на куски, якби я попався між них!

Увечері, коли в кімнатах засвітили, я побачив крізь вікно, як Вірця йшла спати, а на столику біля неї сиділа замість мене хутряна мавпочка Фрузя. Я хотів з усієї сили крикнути: «Вірцю, я тут, твій Медьо!» – але не було нікого, щоб потиснув мою пружинку, а без цього я зовсім німий. Так провисів я аж до ранку. Щойно тоді мама Вірці мене здійняла, бо я вже висох. Вірця на радість хотіла похастувати мене шоколадкою і замазала мені нею весь носик.

І так я жив у Вірці довго-довго. Аж раз, під осінь, склалося нещастя. До Вірці прийшли Мірко та Юрко та ще Ксеня і Оля. Мама давала їм морозиво і тістечка з кремом. Потім мене посадили на електричну залізничку, що сама їздила. Я був нібито за машиніста, і всі дуже сміялися.

Тоді почали бавитися в хованку. Спершу Оля ховала м'ячика, потім Юрко книжечку з образками, а вкінці Вірця – мене. М'ячик і книжечку знайшли легко. А Вірця хвалилася, що так мене заховас, що ніхто мене не знайде. І сховала мене в ліжку під подушки. Мене шукали всюди, але нікому не прийшло на думку, що я – в ліжку. Діти, втомившись шуканням, просили Вірцю, щоб сказала, де я. Але Вірця не хотіла сказати.

Потім про мене забули і почали бавитися в козаків і татарів. Вірця, Оля і Ксеня були татари, а Юрко і Мірко – козаки. Почали товктися по всій хаті. Козаки так завзято гонили татарів, що Вірця не мала вже куди втікати, і скочила з розгону на ліжку. Вона всією вагою впала якраз на ту подушку, що під нею я лежав, – і пружинка в моєму животі запищала. Діти відразу розкидали ліжку і знайшли мене. Тоді почали сміятися з Вірці, що вона сама показала, куди мене заховала. Вірця розплакалася і з усієї сили шпурнула мене, свого Медя, далеко під шафу.

Там я пролежав у поросі дуже-дуже довго. Не знав навіть, коли був день, а коли ніч. Аж раз витягнули мене мітлою з-під шафи і вичистили щіткою мій заповнений кожушок. Я тільки почув, як мама сказала до Вірці: «Коли ти вже не хочеш бавитися Медем, то вишлемо його бідним українським дітям. Вони ним дуже втішаться!».

Сльози з'явилися в моїх ведмежих очах. Я хотів кричати, просити Вірцю, щоб не посилала мене нікуди. Але моя нещасна пружинка мовчала, бо ніхто її не тиснув. Та й не було часу говорити, бо мама вклала мене у велику скриньку поміж Вірчин плащик та коробку з цукорками. Замкнула вічко, і я залишився в темряві. Не знаю, як довго я там пролежав. Мені здавалося, що я пливаю, як колись на Мірковому човнику. А іншим разом мною кидали, ніби Вірця своїм зеленим м'ячиком.

Аж вкінці стало ясно. Мене витягнули зі скриньки. Хтось пригорнув мене до себе і крикнув: «Мамочко, дивися – ведмедик! Я назву його «Муцьо»!».

І я став Муцьом. Дівчинка, що мене дістала, називалася Галя. Але скоро я побачив, що куди краще було бути Медем, ніж Муцьом! Галя не мала інших забавок, тільки мене, і я був дуже самотній. Галі ніхто не годував. Коли її мамуся йшла ранком на роботу, Галя ще спала. А коли будилася, то на столі стояло горнятко зимної кави і кусок чорного хліба. Галя їла дуже скоренько, та ще й оглядалась, неначе боялася, що хтось їй і це відбере.

Галя не мала тети, що її водила б на прохід. Вона цілими днями сиділа зі мною в хаті. А бувало ще гірше: Галя часто кашляла і мусіла лежати в ліжку. З нею лежав і я, бо вона не випускала мене з рук і на хвилину. Я не жалівся б, якби це було біленьке ліжечко Вірці. А це було таке старе, дерев'яне і дуже скрипіло. А на ньому було тільки тоненьке, діряве рядно. Під ним зовсім не було тепло, і я весь дрижав з холоду. А до того Галя так кашляла, що мені аж лячно ставало.

Так я мучився, а вкінці сказав собі: «Годі! Піду в світ-заочі, не буду більше в Галі!».

Галя, втомлена кашлем, задрімала. Тоді я випав з ліжка і покотився під піч, за дрова. Тут якийсь час пролежу, – думав я, – а коли мама входить, виховзнуся з хати через двері і подамся геть. Так я лежав за дровами, аж нараз почув дивний звук. То не був кашель. То Галя пробудилась і важко ридала. Зовсім не так, як плакала Вірця, коли хотіла нової лялі! Щось стиснуло моє ведмеже серце. Я висунувся трохи з-за дров, щоб побачити Галю востаннє. Галя плакала великими, гіркими сльозами і заломлювала в розпуці свої худенькі ручки.

– Муцю, мій Муціньку, ведмедику, – хлипала вона. – Інші діти мають такі гарні забавки, а я тільки тебе одного! А тепер і ти пішов кудись! Я така сама в хаті! Мама все на роботі, а татко помер ще торік... Муцю, М-уу-у-у-цю!

І вона знов почала кашляти...

Я висунувся з-за дров ще більше. І тоді Галя побачила мене. О, як вона зраділа! Вискочила мерщій боса на холодну долівку, вхопила мене і побігла до ліжка. Я обтер своїми оксамитними лапками її сльози і притулився до неї, щоб загріти її своїм м'якеньким кожушком. Вона потиснула мою пружинку, а я моргнув до неї і запищав: «Бідненька Галюсю! Не плач! Я вже більше тебе не покину!».

Може, хтось подумає, що я запищав так собі, аби тільки запищати. Ні, Галя добре зрозуміла мене, бо її бліденьке личко усміхнулось.

І так я залишився в Галі назавжди.
ВЕДМЕДИК МУЦЬО

Вітер з України – 2 (уривок)

В день святого Миколая

Ой, радіють вже від ранку янголята! Йде день Отця Миколая – це ж велике свято, а роботи в них повнісінька хата!

Ось одно взялось за ножиці великі. А святий Петро хмарок-баранчиків¹ прикликав. Збіглася хмарок комірка повна. Янголятко з них стриже біленьку вовну. Друге дожидає вже і швидко випрядає з вовни білу нитку. Третє приготувало із блискавиці дроти, щоб на них плести, а часом і... пороти. Виплело светерики пухнаті, щоб не мерзли діти в зимній хаті.

Інші знов печуть зірки: крухі та в шоколаді. Ще й підспівують, такій роботі раді. А муку як решетами сіють, небо все і вся земля біліють.

І в друкарні гук: машини золоті працюють. Янголята українські книжечки друкують. Скільки там казок, ще й образків немало! Щоб для кожної дитини стало!

І вже мріють янголята, як то діти цим дарункам їх будуть радіти. Кожне хоче гарне щось дістати. Навіть бідні, оті без мами і без тата. Та про них найбільше дбають янголята!

І коваль-мороз стукоче молотками: він кує із криги на дарунки сани. Та міцні, блискучі сани, і прозорі. А на полозах² мережить дивні взори.

Вже всідає в них, повагом і поволі з патерицею³ святий Микола. А за ним з дарами янголята. Під вагою аж схилилися, крилаті.

І летять, без мотору, без коней, шляхом зоряним, що в світлі тоне. Далі й далі мчаться в небосхилі. А зірки стоять при шляху і значать їм милі. Бачать янголи внизу в хатках віконця світять. Виглядають з неба гостей діти!

З'їхали на землю. В лісі тихо. Та надумали вже чортенята лихо. Поки сани виплили з-за хмари, висипали всю дорогу жаром. І заїхали на неї сани...

Лід від жару весь відразу тане, примлівають янголи зі страху, а чорти дари під паху й шуть! – зі шляху! Ще й глузують з-за дерев, прокляті!

Довелося пішки мандрувати. Темний ліс, сніги такі глибокі, лід тріщить зрадливо на потоках. І хоч янгол пташкою літає, не лишати ж їм самого Миколая!

Аж якось добилися поволі. Ось в містечку українська школа. Діти чемні там, до праці всі охочі. Ждуть Святого, аж блищать на radoщах їм очі. Мають що Святому розказати: той сирітка, в того хвора мати. Тому знов подерлись черевики, дома він сидить в мороз великий. Кожен помочі, дарунків дожидає, від кого ж, як не від Миколая?

Вже з дверей благословить Святий усіх журливо. Коли глянь – а звідкіля це диво? Там коробок і скриньок на сцені – гори! Підійшов учитель і говорить:

– Не журися, Гостю наш, Владико! Не така чортівська сила вже велика! Поки ви снігами мандрували, ми дари великі вже дістали. А прислали їх, Тобі на шану, наші діти з-поза океану. Хай розвеселяться янголята! Ти ж благослови дари роздати!

Підійняв Святий тремкі долоні, поблагословив синів і доні. Тих, що найбільш бідніші наші браття, та і тих, що вміють помагати. Тих, що друзям в допомогу стануть: всіх дітей по цей і той бік океану!

¹Хмарки-баранчики – білі, кругленькі хмарки називаються: баранчики.

²Полози – дошки, що на них сунуться сани.

³Патериця – висока палиця з хрестом на верху, знак єпископської влади.

Японська лялька

Юрко сидів над книжкою за столом, а Надійка на килимі на долівці, поміж своїми ляльками. Брала одну за одною до рук і тихенько зідхала. Голосно зідхати не могла, щоб не перешкоджати Юркові читати. А зідхати таки було чого! Одна лялька без руки, друга без обидвох ніг. Третя десь загубила очі, що то самі замикалися. Коли ж глянути було на четверту, не знати було чи сміятися,

чи плакати. Їй пропало кудись волосся разом з верхом голови і тепер в голову можна було заглянути, щоб побачити, що там нема нічого.

І Надійка зідхала, згадуючи, які ці ляльки були ще недавно. Як чепурно виглядали у своїх мальованих коробках, коли їх дарували то мама, то бабуся, то тітки...

І так Надійка сиділа тихенько, засумована і була б не перешкоджала Юркові, коли це він сам собі перешкодив:

– Послухай, що я вичитав у книжці! – вигукнув він.

– В Японії святкують раз у рік свято ляльок... Тоді кожна дівчинка дістає нову ляльку в дарунку. Мусить дістати!

– Мусить? – запитала з недовір'ям Надійка. – А які ці японські ляльки?

– Ось поглянь! – Юрко простяг Надійці книжку і навіть не сказав: – А вважай не поплям книжки своїми пальчикськами, бо це з бібліотеки! – бо так він звик казати.

Та Надійка і так ледве зважилася торкнутися пальчиками тієї книжки. На образку в ній сиділа чудова лялька в квітчастому халатику, з блискучим порцеляновим личком, з золотими шпильками в волоссі.

Надійка глянула на японську ляльку, потім на свої, поломані і зідхнула вголос:

– Я так хотіла б бути японкою!

– Е, що там японкою! – махнув зневажливо рукою Юрко. – Я ось хотів би бути індіанином. Тоді міг би вганятися на мустангові¹ по преріях², носити такий величезний вінок з пер, і скальпувати³ всіх, кого мені лиш подобається. На початок хоч би цього хлопця від сусідів, що завжди засідається на мене з-за рогу вулиці!

– А знаєш що, – аж підскочила від щасливої думки Надійка, – а якби ми так пішли та сказали татові й мамі, чим ми хочемо бути? Батьки можуть все зробити, а я сьогодні була чемна: з'їла на сніданок всю суху кашку і не просила додати цукру!

– Овва, велике діло! – віддув губи Юрко. – Це я ось приніс вчора дуже добрий звіт з піврічного іспиту в школі, то мене послухають напевно!

Стали обоє на порозі, держачись для певності за руки. Тато саме писав на машині якусь статтю, а мама вишивала при столі.

Юрко сказав самопевно:

– Від сьогодні я хочу бути індіанином!

Тоді й Надійка набрала відваги та сказала:

– А я хочу бути японкою!

Тато перестав цокати на машині і спитав спокійно:

– Так? А то чому?

То тільки мамі випала чомусь голка з рук і вона довго не могла її знайти поміж складками полотна.

– Бо хочу мати вінок з пер і мустанга і томагавк⁴! – випалив Юрко.

– А я хочу мати щороку японську ляльку з та-а-аким волоссям! – додала Надійка.

– Ну, це не так важко! – відповів ділово батько. – Завтра, йдучи до редакції, куплю тобі, Юрку, квиток на поїзд до індіанського резервату. А для тебе Надійко, внесу прохання на паспорт до Японії. Хоч це, звичайно, потриває дещо довше!

Діти не знали, що сказати, бо не знали, чи батько часом не жартує. А батько продовжував:

– Тобі, Надійко, купимо японське кімоно⁵, щоб ніхто в Японії не міг пізнати, що ти там чужа...

– Але я візьму зі собою свій народний одяг? – збентежилася нараз Надійка. Їй якось ніхто не відповідав. – То хоч віночок і намисто... – додала вона майже благальним голосом.

– А це навіщо? – вмішалася в розмову мама. – Хіба годиться японці носити український одяг?

– Звичайно, ні! – погодився за Надійку Юрко. – Друге діло – мої українські книжки. Я мушу їх взяти, бо що буду робити, коли не буде війни з блідими лицами, ні ловів?

– Ну, це ще слід поважно передумати, – завважив тато, – я не знаю, чи варто брати зі собою щось таке, що може видатися індіанам підозрілим. Бачиш, індіани не мають письма, такого, як ми,

українці; його ми знаємо вже від тисячі років. Свого письма вони ніколи не мали, аж недавно навчилися англійського. Отже, твоїх книжок не зрозуміють – ще чого доброго подумают, що це які чари, а тоді, ти знаєш, що тоді! – і батько потягнув рукою по своїй голові, від чола до потилиці.

Юрко не відповів нічого, тільки торкнувся нишком своєї голови, немов щоб перевірити, чи його кучерявий чуб ще на місці. Зате Надійці стало таки справді моторошно:

– Мамо, але ти поїдеш зі мною, правда?

– Я?! Навіщо ж тобі мене? Коли станеш японкою, то матимеш собі свою японську маму!

Надійці затремтіли сльози на очах:

– Але ти будеш моя мама, хоч і далеко?..

– Ого, вона, дурненька вже плаче! – вигукнув Юрко. – Хіба ти не бачиш, що вони з нас жартують! Кожен знає, що коли маєш свою маму, не можеш мати чужої!

– Авжеж, і кожен знає, що коли маєш свою Батьківщину, не можеш мати чужої, хоч би як далеко вона була! – сказав тато, і Юрко почув, що тато вже не жартує.

– То я буду українка! – притулилася до мами Надійка. – Дурненька, та ти ж є українка! – закопилив губи Юрко. – Так, як і я українець!

– Так, як і ми українці! – додав тато і знов зацокав машинкою.

Юрко й Надійка повернулися знов у свою кімнатку. Юрко до книжки, Надійка до своїх ляльок. Тепер ляльки вже не виглядали їй такі бідні. Бо хто й знає, чи японські ляльки теж не псуються так швидко?

¹ Мустанг – рід коня, що на ньому їздили індіани.

² Прерії – північно-американські степи.

³ Скальпувати – здирати з голови шкіру враз з волоссям. Вбивши свого ворога, індіани скальпували його і на знак перемоги носили цю шкіру приторочену до пояса.

⁴ Томагавк – індіанський топір.

⁵ Кімоно – квітчастий одяг японок.

На Великдень до бабусі

День був чудовий. Попри дорогу цвіли кущі золотодощу та дикої рожі. Молоденьке листя на деревах біля дороги виглядало як найніжніше мереживо, коли було поглянути вгору з авта. Бо Богдан і Оленка їхали з батьками автом на Великдень до бабусі. Бабуся мала свою хатку далеко за містом і дуже любила, коли до неї приїздили в гості. І діти теж любили їздити до бабусі. А до того ще на Свята! Богданко віз в дарунку бабусі глечик на квіти, розмальований у трипільські взори. І то не звичайний, а такий, що сам на нього заощадив гроші, бо весь Піст не купував собі шоколадок. А Оленка везла вишивану подушечку на голки для бабусі. Скільки то було мороки з цією подушечкою! Що вишила кілька хрестиків, треба було ще більше їх пороти. Богданко вже казав, що подушечка певно буде готова... на Різдво! Коли ж ні! Оленка завзялася, зовсім перестала стежити за телевізійними програмами, а таки покінчила подушечку ще до Квітної Неділі.

То тепер весело було їхати до бабусі. З-під коліс раз-по-раз вискакували маленькі зайчики, і тато мусів сповільнювати бігу, щоб їх не переїхати. А Оленка ще згадувала останні тижні: як всі разом відбували реколекції, як відвідували Божий Гріб у Велику П'ятницю, а ще перед тим як сумно було, коли в церкві читали про Страсті. Та тепер вже був близько Великдень, і на душі було радісно. Так радісно, що як лиш проминали яке авто, Оленка зараз скрикувала:

– О, вони певно їдуть теж до бабусі на Великдень, тільки їх бабуся певно не така добра, як наша!

А коли з'їхали з головного шляху і здалека було видно бабусину хатку в городі, то стало так радісно, що хотілося кричати на все горло. Бо й бабуся вже стояла на порозі хати, щоб привітати любих гостей, а її собачка Мушка таки прямо трохи не впала під колеса, та гавкала, мов навіжена. Ще добре не задержалось авто, як Богдан і Оленка кинулися до дверей, щоб якнайшвидше вискочити. Та двері лиш одні, і то не дуже широкі.

Богдан штовхнув Оленку ліктем під бік і гукнув чужою мовою, так, як чув це на вулиці в місті:

– Відступися, ти брудна!

– Замкнися, ти дурний! – відгукнулась Оленка тією ж мовою та всією силою таки пропхалася перша крізь двері.

– Діти, що ви таке говорите! – стрепенулася мама. – Це ви так вітаєтеся з бабусею?

Богданко збентежився на хвилину. А далі, немов хотів направити лихо, кинувся бабусі в обійми, з окликом:

– Геллов, бабусю!

Але бабуся не відповіла йому ні не простягла до нього рук. Вона тільки стояла закам'яніла, а з очей покотилися дві великі сльози.

– То твої діти... то твої діти, Дарусю, вже навіть до мене говорять по-чужому? – ледве вистогнала вона і закривши лице рукою, пішла швидко у хату. Богдан і Оленка заціпеніли.

– Мамо, мамусю! – кинулася у хату за бабусею мама.

А тато сказав суворо до дітей:

– Йдіть у город і не приходьте, поки вас не покличемо! Завжди тільки біда з вами!

Богданко пішов, мов несвоїми ногами. А за ним, з похиленою головою Оленка, а за ними Мушка, замітаючи стежку сумно опущеним хвостом.

В городі вже цвіли свіжі нарциси, цвірінькали пташки, але дітям було не до того. Вони йшли перед себе стежкою і мовчали, аж поки Богданко почав:

– Бачиш, ти сказала мені погане слово і тепер бабуся плаче через тебе!

– А хто мене штовхнув? – наїжилася Оленка. – І не сором тобі!

– А ти навіть пхаєшся всюди перша? – відповів Богданко войовничо. А Мушка, хоч не знала, про що йдеться, для всякого випадку загарчала.

Хто знає, до чого ще було б дійшло, коли ж на ганку появилася мама. Богдан кинув поглядом довкруги, немов, щоб побачити, чи буде куди втікати, а Оленка прошипіла злорадісно:

– Бачиш, тепер тобі дістанеться!

Але таки станули послухно і заждали, поки мама підійшла до них. Мама підійшла без слова, взяла їх за руки і повела на лавку під плакучою, похилою вербою. Там сіла разом з ними, і Оленка подумала, що краще було б, якби мама сварила, або навіть відібрала той новий синій плащик, що купила їй на Великдень.

Але мама не сварила. Вона зовсім спокійно сказала:

– Бачите, діти. Вас двоє – брат і сестра...

Богданко насторожився, до чого це мама говорить.

– І в мене був брат, а в бабусі нашої син, Славко. І бабуся, і дідусь, і я, всі його любили. Він вчився пильно, і вже ходив до високої школи у Львові. Ми всі знали, що з нього буде колись великий вчений, бо й усі вчителі-професори не могли його нахвалитися.

– А де він тепер? – не втерпів Богданко, немов забув, що то ждало його.

– Його нема, – відповіла мама. – І саме завтра припадає річниця його смерті. А було це так. Висока школа у Львові була чужа, ворожа нам, польська. І одного разу там зійшлося в час перерви кілька чужих студентів та стали вголос насміхатися з нашої, української мови. Мій брат, а ваш, діти, вуйко Славко, не міг цього стерпіти. Він підступив до них та став вияснювати. Спокійно і розумно, бо він знав багато і міг все пояснити. Став розказувати їм, яка гарна наша мова, як здавна вживас її наш народ, які славні твори написали нею наші письменники. Та чужинці цього не хотіли слухати, а накинулися на нього з кулаками, а то пішли в рух і палиці. Зчинилася суматоха, хтось викликав поліцію. Поліція – ворожа, не розбирала багато, але взяла в тюрму не своїх, тільки вашого вуйка, що ніби то він розпочинає бійки.

– Але ж вуйко не був винен! – викликнула з жалем Оленка.

– Та звичайно, що ні. Але проте його довго не випускали з тюрми, хоч ми старалися і старалися про те. Аж вуйко занедужав там важко від голоду та побоїв і помер. Саме на Великдень, багато вже років тому...

– І нас навіть ніколи не побачив! – прошепотіла тремким голосом Оленка.

– Не то, що не побачив, – відповіла мама, – але ще й ви саме під річницю його смерті, так зневажили свою рідну мову, що поміж собою, та навіть до бабусі, заговорили по-чужому...

– Бо чого Богданко... – почала своє Оленка, але скоро замовкла.

– Та ще й слова ці були погані, зовсім не такі, як під Свята годиться. Але хоч би вони були й найкращі, вони були чужі. Ними ви дуже глибоко вразили бабусю, яка вас так дуже любить. І ви розумієте, тепер, чому?

– Розуміємо! – пробурмотів Богданко.

– Мамо, мамо, я хочу їхати додому! – заплакала Оленка. – Які це будуть Свята, коли ми такого нарobili?

– Свята будуть, тільки ви мусите щось зробити. Накоїти лиха, а опісля втікати, це ніяке геройство! – сказала мама так поважно, що ніхто й не міг думати, що могло б бути інакше. – Ви мусите зараз піти і обіцяти бабусі, що ви завжди будете так шанувати й поважати рідну мову, як ваш вуйко, що навіть життя не пожалів в її обороні. Добре?

– Добре, добре! – гукнули Богданко й Оленка, побігли в хату, взявшись за руки. А за ними, махаючи хвостиком, і Мушка.

Мама ждала на лавці, схиливши голову на руки. Аж з хати вийшла бабуся, держачи руки на раменах обидвох дітей.

– Ми з ними вже домовилися, Дарусю! – сказала вона мамі. – Вони ж самі розумні і знають, що чужої мови мусимо вживати, коли говоримо з чужинцями, але поміж своїми, коли всі розуміємо одні одних, ми не сміємо говорити не по-своєму. Вони ж у мене розумні внуки. І вони мені обіцяли, що більше вже ніколи такого, як сьогодні, не буде. І я їм вірю: вони ж небожі нашого Славка!

Чародійне авто

(уривок)

Караюсь, мучуся, але не каюсь!

Костик поглянув, поглянув, щось собі погадав, а далі вискочив з авта понад замкнені дверцята та впав на коліна в пісок:

– Батьку, батьку наш Тарасе, Кобзарю наш! – ледве вимовляв, так билося в нього серце.

Тарас пустив руки хлопчиків і підійшов до Костика:

– Ти з України, дитино? Яка це лиха доля закинула тебе у ці киргизькі степи так, як і мене?

– Не лиха доля, ні! – відповів через силу Костик. – Це тільки якимось так дивно сталося, що я міг приїхати до тебе... відвідати тебе... поклонитися тобі...

– А давно ти з України, сину?

– Та ні, я не з України... то значить так, з України! – І давно, ще за гетьмана Мазепи, – плував Костик, – а тепер я з Америки. Там поставили тобі пам'ятник у столиці у Вашингтоні, а другий у Канаді в Вінніпегу, справді... Я ще маю навіть пропам'ятну відзначку на однострої... – хотів показати відзначку, та враз згадав, що його однострій і досі ще, мабуть, зашивають у Дорогичині...

– Пам'ятник? Мені пам'ятник? – не міг надивуватися Тарас Шевченко. – То хіба ж мене не забули? Думалося, всі мене забудуть тут, на чужині, а то бач: пам'ятник та ще в такій далекій землі...

– Ніхто тебе не забув, батьку, ніхто! – запевняв Костик. – Я ось народився вже в чужій землі, а твого «Кобзаря» читав і знаю напам'ять:

Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине.

Ось де, люди наша слава,

Слава України!

– проказав гладко, мов із книжки читав.

– Господи, таке слово почути мені! – радувався Тарас. – То не забули, кажеш?

– Ні, ні, всі українці в усьому світі пам'ятають тебе, навіть більшовики, і ті не можуть сказати, що ніби тебе не було!

– Більшовики? А хто це такий?

Тут Костик мусів пригадатися, поки знайшов відповідь:

– Це москалі та інші такі зайди. Нахлинули вони на нашу землю вже у двадцятому столітті. Вони і в Бога не вірують, і кривда від них Україні ще більша, як та, що ти описав у своїх віршах! Та й тебе самого... та, ні я тобі цього не можу сказати... – заукався нараз Костик.

– Та до того часу я буду вже давно мертвий! Що ж вони мені мертвому можуть вчинити? – усміхнувся зболіло Тарас.

– Хреста з твоєї могили зняли та ще кажуть... ще кажуть, що ти їх! – знайшов урешті Костик, як сказати.

– А отакого то й повік не буде, – відповів поважно Тарас, – щоб я був з тими, хто людей кривдить! Та, коли вже до такого лиха дійшло, то може вже недалеко той час, що Бог змилується над нашою землею та допоможе, що запанує в своїй хаті своя правда і сила і воля... Може ви ще цього доживете... Та пожди, хто цей козарлюга, що з тобою?

– Ти, батьку, його знаєш, бо про гетьмана Мазепу вірші писав! – розговорився Костик. – Це син генерального писаря Пилипа Орлика, Грицько! Нас послав гетьман Мазепа з важливим листом до короля Карла, знаєш...

– Знаю, знаю, читав у літописах та від кобзарів чував... – відповів задумано Тарас. – Тільки, як це так: ти з чужини та ще на стільки років пізніше, а він з Батурина та ще півтора віку тому... А разом ви, неначе побратими...

– Ми ще не побратими, та зараз будемо, коли ти, батьку нас поблагословиш! – заговорив нараз скороговіркою Грицько, вискакуючи з авто. – Коли дозволиш, батьку, то ми зараз тут перед тобою обмінємося хрестами, а ти нас поблагословиш.

Костик дав Грицькові свій хрестик від Першого Причастя, а Грицько йому свій, прикрашений філіграном. Тричі поцілувалися та поклонилися в пояс Шевченкові.

– Благословлю вас, мої сини! – промовив Шевченко урочисто. – Їдьте далі в світ та пам'ятайте, що слава козацька не пропаде, коли ви, діти козацькі, її не забуватимете!

– Батьку, – перервав несміливо Костик, хоч старшим переривати не годиться. – А чи міг би ти сповнити нам ще одно прохання?...

– З дорогої душі! Що ж міг би я для тебе зробити? Я вбогий солдат, і навіть усі мої олівці забрав учора унтер при обшуку, щоб я не міг ні словечка написати...

– Я маю олівець і записник і прошу тебе, напиши мені що-небудь у ньому! Олівець я тобі опісля залишу! – живо підхопив Костик. – А коли приїдемо сюди знов, я привезу тобі цілу коробку.

Костик добув з кишені штаняг свого новацького записника та олівця і простягнув поетові. Тарас узяв їх і задумався:

– То ви в чужину їдете хлопці, чи як?

– Мабуть, що таки так! – похнюпився Костик.

Шевченко щось швидко написав у записнику та віддав його Костикові. Костик подякував, поцілували обидва Тарасові руки та вже сіли в авто, коли Костик ще щось собі пригадав. Попорпався ще раз у кишені штаняг і добув звідтіля два новенькі, блискучі грошики.

– Це тим киргизикам, що розважають тебе, батьку, на самоті! – сказав. Хлопчики підхопили блискучі монети майже на лету і стали аж пританцьовувати з радості! Тоді Костик завів мотор. І вони рушили, збиваючи цілі тумани куряви.

Забавки Мартусі

Склалось лихо не на жарти:
В парк пішла маленька Марта,
Залишила на часок
Повну шафу забавок.

Забавки всі на полиці:
Коник, ляля білолиця,
Качка – квачка і сміхун,

Авто ще і м'яч – скакун.

Посумніла ляля дуже,
За Мартусею так тужить!
В сміхуна не стало сліз,
І похнюпив коник ніс.

Зажурився і Бурмило,
Що Мартуся їх лишила;
В серці качки сум і біль,
Навіть скочила на стіл.

Лиш не сумно літакові;
В нього крила моторові!
Він, на диво забавкам,
Понад хмари злинув сам!

Лялю вів сміхун – аж мило!
На східках упав Бурмило,
Так спішив він до мети:
Щоб Мартусю віднайти!

Качка все стогнала: «Годі!
Тут такі високі сходи!».
А ведмідь: «Ходи, не стій!».
В авті бо ведмідь – водій.

По козацькому звичаю
На коні сміхун гуляє,
А за ними на кінець
Скаче м'ячик – скакунець.

В парку мали всі пригоду,
Бо ведмідь шубовснув в воду, –
Але добрий крокодил
Його виніс із води.

Привітали всі поклоном
Лева і жираф і слона,
Тільки мавпа з клітки – бух!
Та й схопила капелюх!

Цілий парк пройшли завзято –
Та Мартусі не видати!
А папуга раптом – скуб!
Сміхуна взяла за чуб.

Та гур! гур! літак крилатий
Взявся шлях їх показати.
З ним Мартусю вмить найшли
І в танок усі пішли!

Так скінчилася пригода.
Спати час – та казки шкода!
Місяць до вікна моргнув.
Ой, солодкий сон їх був!

Українські народні звичаї у теперішньому побуті (уривок)

Українські народні звичаї походять здебільшого ще з передхристиянських часів. Упродовж віків вони злилися з християнськими звичаями та обрядами в одну гармонійну цілість. Вони переважно віддзеркалюють життя хліборобів, що було дуже тісно пов'язане з природою. Це й витворило окремий український світогляд. Особливістю цього світогляду була велика пошана праці, потреба ладу та порядку в усьому й привітність до людей. Сили природи, на які людина не могла мати впливу, викликали в наших предків почуття подиву й набожності. Наші предки-погани одухотворювали й почитали сили природи: сонце, вітер, дощ, але ставши християнами сприйняли віру в єдиного Бога й старалися притримуватися Його законів.

Християнству в Україні буде незадовго тисяча років. Світогляд нашого народу близький був до християнства, тож упродовж тисячоліть витворив свої прекрасні та глибоко-змістовні релігійні традиції. Ці традиції мають значення не лише для нас – українців, вони теж мають свою вагу, як частина вселюдського ідеалу – намагання пізнати Бога, – Найвищу Правду та виявляти свою любов до Нього.

Українці в країнах діаспори живуть переважно в містах, серед населення іншої мови й культури. Модерна цивілізація сучасних міст творить інші умовини життя, ніж ті, які були колись по наших селах. Та і життя у наших містах було дуже відмінне. Здавалося б, що наші старовинні звичаї тут зовсім не мають місця. Що спільного має наше життя на фабриці, чи в бюрі з урожаєм збіжжя чи роєнням бджіл? Одначе, приглянувшись ближче, побачимо, що тут справа не у сільському господарстві, але йдеться про всяку чесну та щиру працю, про турботи нею та її успіхи, про життя згідно за правилами та законами Бога і природи. Ці вартості у звичаях ніколи не будуть «перестарілими», чи «не на місці», де б ми не жили, бо у них є стародавні уявлення, тямки наших предків, бо вони – це тільки знаки-символи тих великих вартостей. Знаки важливі й особливо гарні, поетичні.

І що найважливіше – всі стародавні звичаї є твором українського народу. В них його духові скарби. Коли їх зберігаємо, живемо нашим власним життям. А, коли передаємо нашій молоді, ми даємо їй українську духовність. Передавання традицій та пошана й плекання наших звичаїв – може бути цікаве та захоплююче і для теперішньої молоді, коли вона переживе їх разом з нами, коли матиме про них милі й дорогі їй спогади дитинства. На них можуть тоді далі розвивати й поглиблювати українську свідомість дітей наші Церкви, школа, молодечі організації.

Очевидно, що кожний звичай, що його ми дома притримуємося, треба дитині належно пояснити, обговорити з дітьми. Багато чого цікавого скажуть нам ще живі сьгодні дідусі й бабусі, коли їх схочемо розпитати та слухати. Та й наша преса, головно жіноча, така, як «Наше Життя», «Жіночий Світ», «Промінь» містять дуже багато статей про наші звичаї. Є теж окремі великі праці про наші народні звичаї, такі, як С. Килимника, О. Воропая, митрополита І. Огієнка. Треба лиш їх шукати, а знайдемо в них і описи, і пояснення всіх цих звичаїв. І зможемо їх належно пояснити нашим дітям. Бо тільки те, що дитина розуміє, те може й пошанувати і запам'ятати на все життя. Що ж буде незрозуміле, те залишиться чужим, а то й виглядатиме молоді смішним.

У будні дні наша пересічна родина в країнах поселення живе окремо, кожний її член у своєму світі між чужими: в школі, чи на праці. Правда, і в будні дні можна зробити короткі хвилини спільного життя родини якнайбільше «українськими». Але найбільше надаються до пізнання та переведення наших українських звичаїв – свята. Тому треба звернути на них особливу увагу.

Свята в календарі староукраїнського року були якнайтісніше пов'язані з порами року та відповідною до них працею в полі й в господарстві. Але коли прийшло в Україну християнство, церковні свята злилися із старовинними і тому будемо розглядати їх разом.

Народження

Поява кожного нового члена роду була великою й радісною подією для всіх. Тільки ж на матір і дитину, слабих у той час та безпомічних, чикало багато небезпек, від злих сил та від людей. «Нечистий» міг навіть забрати матері дитину та підкинути свою. Тому треба було їх належно охороняти, і це робила баба-повитуха. Вона була не лиш помічницею породіллі, але й жрицею, яка вводила нову дитину у члени роду. Та всі її завдання зовсім відпадають, коли сьогодні діти народжуються переважно в лікарні і там мають точні приписи, як обходитися з ними.

Але після повороту матері й дитини додому можна багато чого доповнити. Наприклад, гарний звичай, що дитині кладуть у головах хліб – знак життя, та ніж – на оборону перед злом.

Христини зате вже зовсім у руках батьків. Їх старалися влаштувати якнайшвидше, ще навіть того самого дня, бо перед христинами мати не сміла кормити дитя. Це знов виконують тепер тільки в випадках небезпеки життя дитини, що христять її зразу. Та з цього нам вказівка, щоб не проволікати з христинами, а хлаштувати їх якнайшвидше.

Хресних батьків запрошував зараз же у день народження батько, заходячи до їх хати та обмінюючи з ними бохонець хліба.

Установи хресних батьків вимагає не лиш стародавній звичай, але й Церква. Між хресними та рідними батьками постає певне споріднення. Куми вважаються ніби членами одної родини. Також і діти їх належно поважають, не забувають відвідати вперше зі святою вечерею, зі свяченим чи з засіванням.

Гості, які сходяться на христини, приносять у хату хліб, сіль та овочі – знаки добробуту. Кума приносить кілька метрів білого полотна – це обрядове «крижмо». Ним покривають дитину під час хресту, а опісля шиють із нього білля дитині.

Гостина після христин – річ самозрозуміла, не лиш у нас. Із замітних звичаїв – прощаючи гостей, мати роздає «виноград», тобто варені яблука й грушки, а також, на пам'ятку, «квітки» – китички із колосків, зілля та калини.

Цікавий наш традиційний обряд «пострижин», тобто першого стриження волосся дитині. Не раз роблять це зразу при христинах, не раз пізніше, аж до п'ятого року життя. Дитину саджають на вивернений вовною вверх кожух – знак повноти й добробуту. Хтось, дуже часто власне хресний батько, витинає їй по жмуткові волосся над чолом, над потилицею та над обома вухами. В давнину був для хлопців теж обряд «посадження на коня», бо ж чоловік мав бути лицарем-войовником і вміння їздити на коні було його основною вмілістю.

Всі ці обряди – це введення дитини в життя і в родину, та охорона перед «злом».

Весілля

Весілля – народний обряд пов'язаний із вінчанням, не мало точно визначеного часу в народному календарі. Правда, звичайно «змовини», тобто домовлення про вінчання, сватання та заручини відбувалися восени, після закінчення робіт у полі, а весілля в часі м'ясиць, до Великого Посту. Правда, на ці часи не було якогось окремого припису, хіба що в пости весілля не могло відбуватися.

Весілля в давнину тривало цілий тиждень і було великою, дуже точно опрацьованою драмою. Виступало в ній багато осіб з визначеними ролями і вживалося багато предметів, що мали своє окреме значення. Загальний план святкування був майже по всій Україні той сам, але поодинокі пісні та обряди мінялися дослівно від села до села. Всюди наприклад молодий і молода мали почот із неодружених хлопців та дівчат, але вони називалися різно: стрітильники, бояри, дружби, дружки, світилки. Крім батьків молодять належали до весілля й інші старші, одружені люди, як коровайниці, свашки, свати, староста, маршалок. Хтось із них звичайно був «майстром церемонії» цілого весілля.

Так само всюди був необхідний коровай, білий весільний хліб. У різних околицях України він виглядав різно, але завжди прикраси на ньому вказували на злуку двох родів, початок нового життя, щастя та багатство. І так бували на короваях пташки з тіста (знак власного гніздечка),

«баранячі роги» та «шишки» (багатство й плідність) чи зелена галузка «гильце», знак «дерева життя», прикрашена різнобарвними стрічками.

Наші часи й обставини дуже інші. Але зі старовинних звичаїв треба вибирати ті, що їх пам'ятають старші люди з наших родинних околиць та обрядовість і ритуали, що їх можливо сьогодні проводити.

Початком весільної церемонії було сватання. Воно було після того, як молодята самі добровільно згодилися одружитися. Сватання завжди виглядало так, що два поважні старші господарі, свати або старости, йшли з хлопцем до дому батьків дівчини та просили їх про дозвіл на одруження. При цьому, одначе, питали й саму дівчину, чи вона згідна. Свати виголошували довгі й поетичні промови, порівнюючи молодого до князенка, а себе до ловців, які шукають прекрасної куніці. На випадок згоди, старости з батьками обмінюються хлібом і молода припинає хлопцеві до пояса вишиту хустку, а старостів пов'язує рушниками. Якщо треба відмовляти, то замість прикрих слів, батько частує сватів чаркою горілки.

Цей обряд можна при добрій волі й відповідному наставленні проводити при нагоді заручин. Але найважливіша його суть у тому, що весілля – не лиш справа молодят, але й їх родин та громади (старости). Добрий добір подруж був важливий для всього роду, чи навіть села. Навпаки, як це є тепер у сьогоднішньому світі, де молоді невтомно підкреслюють, що «це наше життя й нікому до нього мішатися». А власне в обставинах діаспори так до болю важливо, щоб одружувалися українці з українками, бо це найкраще забезпечення збереження українства у вільному світі. Мішані подружжя, хоч є погляд їх захвалювати, все ж таки вони відводять від українських Церков та від українства взагалі значну частину нашої молоді, та навіть і при найкращій волі батьків дуже утруднюють виховання їх дітей на українців. Тому в наших обставинах добір молодят-українців є не лиш завданням сватів у вирішальну хвилину, але послідовною дбайливістю батьків, вже від колиски дбати про національне виховання своїх дітей.

Після сватання йдуть традиційні «обзорини» та познайомлений батьків молодят і договорення про всі подробиці весілля. Крім сватання відбуваються опісля ще й «заручини». Вони є майже повторенням сватання, тільки ж молоді засідають святочно за столом на покутті (заводить їх туди староста, держачи середину рушника, кінців якого тримаються молодята), а батьки благословлять їх.

Нашій традиції чужий обряд дарування перед весіллям, дуже поширений в англо-саксонській культурі «шауер». У нас молодят обдаровують, але аж при весільному столі, це називають «перепивання до молодої». В подяку за дарунок гість дістає чарку горілки та шматок коровай або булочку в формі пташка, «перепієць».

Наші традиційні святкування перед весіллям це вінкоплетини, або дівич-вечір, одначе без обдаровування. На ньому молода прощається зі своїми подругами, бо відтепер буде їх розділювати велика суспільна різниця. Дівчата ж плетуть молодій та молодому вінки (хіба що в церкві вживають при вінчанні металеві корони, тоді плетуть лиш один вінок для молодої). Й співають відповідні пісні, як і впродовж цілого весілля.

До весільних приготувань належить теж печення короваю. Печуть його поважні жінки-коровайниці з відповідними обрядами та піснями. Ножна приносить потроху муки на коровай, що знов вказує на весілля – як спільну справу роду чи громади. Печення коровай, як і вінкоплетини, пов'язане з гостиною, прийняттям.

Запросини на весілля відбувалися колись особисто: молода в повному наряді ходила з дружками по селі та запрошувала кожного, кланяючись низько. Сьогодні такі обрядові запросини можна влаштувати хіба у найближчому сусідстві. Залишається звичний тепер спосіб запрошення друкованими повідомленнями. Та карточка-запрошення повинна бути в українському стилі, виконана з добрим смаком, без переладувань, з традиційними весільними знаками, як коровай, рушник, пара голубів, китиця польових квіток тощо.

Одяг молодят та їх почоту – справа немаловажна. Наше неукраїнське довкілля має щодо цього точні приписи, але ніхто не заборонить нам одягнутися саме на цю святкову хвилину з підкресленням нашого українства. Сукні молодої та дружок можуть бути прикрашені вишивкою, але скромно та естетично. На Полтавщині навіть знають білу вишивку, що підходить до білого

одягу молодої. Між іншим роблять не раз і так, що до вінчання молода та дружки йдуть у модерних сукнях, а на весілля вбирають стильові народні одяги.

Можна теж вжити справді історичних одягів. Та тут треба пам'ятати, що мусить їх проектувати хтось, хто справді розуміється на цьому ділі. Також треба звернути увагу, що чоловіки не так радо передягаються в незвичні убори, як жінки, а проте вбрання молодого й дружок мусить підходити до жіночих одягів.

Весілля починається в домі молодої. Нема в нас пересудів, які забороняли б молодим бачити одне одного перед вінчанням. Також батько не веде молодої до вітваря, а тільки обоє молодят веде вже з притвору священик і тільки їх, не батьків, питає, чи бажають одружитися.

Перед виходом до церкви батьки сідають рядком, тримаючи на колінах бохонці хліба та благословлять стоячих навколішки молодят іконами Христа та Богородиці. Ці ікони, «батьківське благословення» займають опісля почесне місце в домі молодят.

До благословення може теж бути долучений обряд «посаду». Молоду саджають на скрині з її приданим, підстелюючи подушку. Молодий (чи часом батько або староста) розплітають її косу, що остається розплетена на весь час весілля, та накладає вінок. У вінку повинен бути обов'язково барвінок, зелений або позолочуваний. Після розплетення коси молода кланяється кожному членові родини та дякує, що її виховали та доглядали.

До церкви молодята їдуть окремими возами (в наших обставинах, очевидно, автами) молодий з жінками, молода з чоловіками з родини. А повертаються вже разом.

Дуже гарний звичай у церкві – що молоді стоять перед престолом на білому вишитому рушнику. При виході з церкви друзі та подружки обсипують молодят вівсом чи пшеницею; ніколи чужим нам рижем. Але значення одно: це насіння майбутнього щастя.

Дуже важко вкласти у кількагодинну весільну гостину, звичайно у винаймленій залі, всі весільні обряди, які відбувалися наперемін у хатах молодого й молодої. Туди входить «вікуп», що його платить молодий родині молодої, щоб впустили його до її хати, перевезення приданого до хати молодого та введення молодої в його хату і багато ще інших звичаїв.

Із них усіх на сьогодні дуже важливе, щоб батьки зустрінули молодих на порозі весільної залі, як велить звичай, хлібом та сіллю.

Коровая не крають молоді, тільки староста. Він і роздає по кусочку всім членам родини, викликаючи та вихваляючи до цього кожного зокрема.

Про дарування молодим, «перепивання», ми вже згадували.

Окремий і важливий обряд, це скинення вінка молодій та пов'язання її голови білою хусткою. Пов'язує молоду мати, а під хустку може ще дати очіпок, який надає зав'язаній хустці бажану форму. Хустка й очіпок – це знак, що молода стає жінкою.

З нагоди весілля, як і всіх інших родинних свят, добре й гарно складати датки на різні народні та добродійні цілі.

Отаман Воля

(уривок)

З бідою вдалося викликати Міму з праці. Вибігла, налякана, в коридор.

– Ой, це ти?! А я думала – комусь щось злого сталося!

– Ні, злого не сталося нічого. Я тільки прийшов попроситися...

– Слухай, я мушу зараз повертатися до роботи і не маю часу на жарти!

– Я не жартую! Хочу попроситися з тобою, бо виїжджаю сьогодні, – сказав нахмурено.

– Куди, чого?

– Цього тобі не можу сказати. Покищо прийми це до відома...

Міма почала вже підозрівати, що він говорить поважно.

– Ну, але на який час?

– В таборі стрінемося, якщо...

– Нема ніякого «якщо»! Ідемо всі! Вже навіть із Христею леди проламани!

– Ну, бачиш! От тобі адреса таборової комісії. Я вже звертався до них, щоб відтепер прислалі всі дальші повідомлення на твої руки.

Крім цього, група залишається під твоєю опікою. Найважливіше – підготов їх добре психічно до табору. Ну, і щодо виряду... А не забудьте взяти кожне одну букву з «України» з собою – так, як ми планували! А цього листа передай професорові. Це – оцінка Всеволодового вірша від мого колишнього вчителя літератури. Можеш собі його «по дорозі» теж прочитати. Оцінка дуже позитивна! А попри це прошу тебе, старайся не допустити до великих поговорів на тему мого від'їзду...

– І ще що більше? – розскаржилася нараз Міма. – Їдеш хто-зна куди, лишаєш все на мою голову, і навіть скоріше не сказав, щоб можна було все разом запланувати!

– Бачиш, я сам не знав певно...

– Алеж ти повинен починати працю в університеті!

– Її вже дістав професор – ти не чула?

– А, може, хоч перекажеш що ласкаво Тамарі? Не подумав про неї? Тепер, коли вона виразно починає вrostати в наш спосіб світосприймання, ти нараз...

Роман спустив очі додолу.

– Перекажи їй: якщо я повернуся, поміж мною і нею все буде по-давньому...

– Що значить це нове «якщо»? Ромку, я взагалі не розумію тебе! Ти завжди мав до мене бодай настільки довір'я, що говорив мені про всі свої плани, а тепер...

Голос Міми підпливав сльозами. І Роман «розм'як»:

– Слухай, Мімцю, я тебе прошу: ми ж протягом цього року стали справжніми друзями. Ти не раз мені помагала... Чому ж тепер не хочеш зрозуміти, що найкраща прислуга мені буде, коли не питатимеш про зайві речі? Тіточко, якби я міг, я напевно сказав би!

Слово «тіточка» вийшло таке жалісливе, що Міма затурбувалась.

– Але ти не їдеш заламаний? Це не... не відступ? – спитала боязко.

– Ніколи в світі! Це наступ на останні становища, що їх ще треба здобути!

Кактуси дряпали де-не-де руде небо кільчастими лапами. Крім них, були лише пісок та червоні скелі на обрії.

Сорочка на Романові вже давно промочила від поту, а хустка на шиї теж не помагала багато. Спека була, здавалось, не тільки кругом, а навіть у ньому самому. За ним, у червоно мальованій причіпці їхали тонни смерті. Було б досить навіть не іскри, а сильнішого удару, і...

Він знав це з самого початку, але чомусь лише сьогодні, о пів до третьої пополудні, коли до його заводу було ще двісті десять миль, а до кінця праці і початку табору лишався ще один тиждень, він доглибно відчув, що везе за собою.

Спека від червоनावих пісків бухала раз-по-раз до голови і, не було куди сховатися від неї.

Такого ще не було ніколи! Пекли очі від постійного вдивляння в сліпучу дорогу. А далі відчув, як опадають руки з колеса керми...

Чомусь згадалося:

А в неділю дуже рано

Ударили в дзвін

Та по тому чумакові,

Що ходив на Дін...

Чув, як керма виховзується з рук. Придорожні стовпи сунулися просто на нього. Зловіща пісня бриніла над головою, а за ним їхала Невідклична смерть. Голова горіла, в горлі пересохло. Великим зусиллям спинив мотор і почав поспішно шукати чогось на шиї. Нараз його віддих скував жах: він не мав чого торкнутися!

Хрестика не було!

Того хрестика, що батько – невідомо, яким чудом – привіз через Тухолу з Києва. Що його не раз показувала йому мама, а коли просив, щоб дозволила носити, казала:

– Пожди, підростеш...

– Поблагословить тебе ним мама на війну, – докінчував батько. А мама змовкала і знов ховала хрестик у гуцульську коробку на комоді... Три дні блукав по лісах – після того, як до хати заgrimали енкаведисти і він вискочив вікном на подвір'я.

Четвертого прийшов домів, обдертий, заболочений... Порожня хата стояла отвором, і тільки Ас завивав при буді. В хаті все було перевернене горі коренем – а гуцульської коробки, хоч як шукав, не знайшов...

Це була весна сорок першого...

Кожна хвилина збільшувала розпуку – і не було чого торкнутися набряклою від спеки рукою. Чогось, що врятувало б...

*...Та по тому чумакові,
Що був та й нема...*

Позад нього чигала смерть.

Обперся головою об керму – і зарідав, як дитина, що загубилася від мами...

Міма добре сказала була Тамарі, що Романових сліз ніхто не побачить: кругом, на просторі десятків кілометрів не було ні живої душі...

Хлопці показували всякі, штуки на посторонку, прив'язаному до гіллі над рікою. (Орест – більші, Всеволод – менші). Діти сипали «Маківку» з піску і застромлювали в неї «стрільників» з лози.

– Мімо, говори далше! Я вже записала!

*Не дивися так привітно,
Яблуновоцвітно.
Стигнуть зорі, як пшениця,
Буду я журиється...*

– Хороше яке! – і Тамара задумалася над старанно розмальованим альбомиком. – Мімо, а скажи мені, ти певне знаєш...

– Куди це Роман поїхав?

– Я вже тобі казала: я не знаю, Тамаро!

– Знаєш, мені лячно стає... А що, як не повернеться?

– Обіцяв: зустрінемося в таборі.

– А це ще так далеко! Цілий тиждень ... Мімо, він, мабуть, не любить мене!

– Хто тобі таке казав?

– А хто ж казав йому їхати?

– Воля, отаман...

– Чи в нього немає серця? — питала далі з жалем.

– Тобі це треба б уже знати! Є великі речі, Тамарко, що для них треба не раз жертвувати дуже багато! Хлопці жертвують за них свої сили, а ми – надії, дождання...

– Мімко, чого це ти посумніла? Давай, я хочу ще якого нового вірша! Хочу мати їх уже повний альбом, коли Роман повернеться.

*Не візьмеш плачу з собою,
Я плакать буду пізніш!
Тобі ж подарую зброю:
Цілунок, гострий, як ніж.*

Тамара зітхнула і взялася писати.

– Тето, вони кидають в мене піском! – прибїгла з скаргою Христя.

– А ти що зробила? – спитала наляканим голосом Міма.

– Я? – збентежилася Христя. – Я... нічого!

– Ти поскаржила на них, на своїх братчиків! Це ще гірше!

– Ну, коли вони кидають!

– То ходи сюди: буде казочка!

– Ой, добре! Про донечок? – зелені штанці Христі присіли біля Міми.

– Так. Ти вже знаєш: тисяча їх поїхала від матері-України в далекий світ. Та не разом: розкидала їх лиха доля по цілому світі. І почали вони тоді одна одну шукати, одна одну кликати. Рада кожна з них пташкою злетіти до своїх сестричок.

– І познаходилися?

– Багато познаходилися! Вони легко пізнавали одна одну поміж цілою юрбою чужих дівчаток!

– А по чому?

– Бо всі вони говорили одною мовою. Такою чистою, як срібне джерельце, що пливе по камінчиках, як спів жайворонка над ріллею. А коли котра почала б мішати цю мову з чужою, її вже не можна було б пізнати, і вона загубилася б...

– Тето, я ніколи не говорю... помішано!

– Я знаю – і не будеш ніколи!

– І не буду! Тето, і всі познаходилися?

– Найшлося дев'ятсот дев'ятдесят дев'ять. Вони зійшлися влітку разом, піднесли високо прапор матері-України, заспівали її пісню. І було їм знов весело, мов у мами, тільки не знали вони, де ця тисячна сестричка. Довго шукали та кликали її, довго розпитували то пташок, що здалека прилетіли, то вітру, що віяв з усіх сторін...

– А чому вони так її шукали?

– Бо дуже любили її і не хотіли, щоб вона сама тужила-пропадала!

– Тето, це вже кінець? Чому ж ти не кінчаєш?

– Я скінчу її тобі, коли повернемося з табору. А тепер ходім ще раз скупатися, а потім – домів!

Міма склала вишивку, і через хвилину всі п'ятеро бігли, держачись за руки. З голосним криком впали просто поміж блискучі бризки води...

Іван Більчук розплющив очі і насамперед ствердив, що небезпеки немає і шукати зброї при поясі зайво. Опісля відчув, що лежить на твердому ґрунті – не на кораблі і не в залізниці, і щойно по цьому усвідомив, що він вчора вночі вже приїхав.

– Іва', ти ще спи...

– А ти?

– Йду в місто за орудками... Ти ж перебери командуванням над усім ліжком і спи, поки не навкучиться. І так ще сніданку немає.

– Мені вже якраз навкучилося! – Іван трохи піднявся на ліжку. – Не буду ж я їсти твого хліба! Треба мені щось робити...

– Коли хочеш знати, то жде тебе тут поважна робота, але не за хліб...

– Ну?

– Ти перебереш провід нашої пластової групи.

– Я?

– Ти ж пластун!?

– Спитай пстругів у Лімниці!

– Отже бачиш! А правду кажучи, то ти вже здавна був нашим отаманом.

– Цікаво, як я це робив?

– Бачиш, у нас був з самого початку такий отаман Воля, що, невидимий, давав нам вказівки в листах. Як він хотів, так ми і робили. Він вдержував малих у постійній напрузі...

– Воля, кажеш?

– Воля в розумінні мети наших змагань і воля, що є в кожній людині; воля жити власним життям...

– Непогано ти продумав! Та при чому тут я?

– Отаман не може бути довіку абстрактним поняттям, хоч досі мої малі вірили в нього, кожне по-своєму... Розумієш, бажання бачити ідеал втіленим, знайти видимі символи для невловного лежить глибоко в людській психіці. Особливо ж у психіці молоді... Вони вже доволі довго вірили, не бачачи...

– Але змилуйся – що ж вони в мені побачать?
– Твоє життя було кожної хвилини згідне з цією Волею. І тому маєш повне право заступати її.

– Знаєш, про це можна багато говорити... Вияв волі – це чин, не терпіння, а мені чомусь так багато доводилося зазнати останнього, починаючи від побоїв у другій гімназійній, під час пацифікації...

– Та хіба не бачили Карпати і твоїх діл?
– Ну, нехай уже буде так, – але хто був цим отаманом досі?
– Ти ще не догадався? Або я, або...
– Або хто? «Весна»?
– О, «Весна» – прекрасна дівчина, але вона ще сама вимагає великого вкладу праці, поки стане справжньою людиною.
– Так хто ж тоді?
– Наша найкраща подруга. Я справді не стрінув ще досі нікого, хто вмів би давати людям стільки доброти, хоч сама вона її ледве чи знає.
– Чому?
– Її батьки zostались у Львові. Вона була в дивізійних медсестрах. Вісток від батьків немає...
Іван здригнувся, але не сказав нічого.
– А не одружується, бо не може забути свого судженого, що згинув під Бродами...
Іван піднявся на лікті:
– Згинув?
– Почула від очевидця, що його поцілили відламки ручної Гранати – просто в лице.
– Як її на ім'я? — знетерпеливвся Іван.
– Марія... – відповів ніби байдуже.
Іван сів на ліжку, що загрозово затріщало.
– А на прізвище? На прізвище?!
– Лисовецька...
– Боже, Міма! – Іван зірвався на рівні ноги.
– Так, Міма... – і Романові стало нараз дуже жаль, що ця хвилинка могла бути лише один раз.
– Ромку, ходім до неї!
Насилу здержав його:
– Та пожди, гов!
Рвонувся:
– Я не буду ждати!
– Хочеш іти до Міми ось так – у піжамах?..
Стояли один проти одного і сміялися так сердечно, як сміялися, може, тільки колись у дитячі роки, коли життя було таке безжурне!

Минала хвилинка, а вони все ще сміялися до сліз, коли нараз... Ніби нічого. Іван тільки захлинувся від сміху і почав кашляти. Але через хвилину схопився за груди, а кашель стрясав ним дедалі частіше. Шрам на лиці почервонів, і жили на висках набрякли. Похитнувся і був би впав, якби Роман не підхопив його. Притягнув ногою крісло і посадив його. Кашель посилювався, і за кожним разом Іванове лице перекривлювалося болем.

– Іване, я біжу по лікаря!
Не міг промовити ані слова, тільки нетерпелив відмахнувся рукою.
– То я попрошу сюди Міму... Вона тебе вилікує: вона все зуміє... – швидко говорив Роман, сам не свій від страху.
Але Іван тільки схопив його за рукав, поглянув благально і знов зайшовся кашлем.
– Ні, ні, коли не хочеш, я нікуди не піду!
– Ну, бачиш, тобі вже краще... Зараз буде все в порядку. Тобі треба покластися... Так, обіприся добре на мене. Добре обіприся, не бійся...
Іван лежав, простягнувшись, на ліжку і очима без всякого виразу глядів на стелю.
– Іване, може, подати тобі води?

Тихо.

– Іване...

– Бачиш... бачиш, яка потіха буде з мене вам усім... (Віддихав скоро і нерівно)... і... і Мімі...

– Ото знайшов добрий час, щоб цим журитися! Не говори... не говори так багато, щоб знов...

І Роман знову злякався того порожнього погляду на стелю. Сів біля нього, поправив накривало.

– Іва', ти чуєш, як шумлять смереки?

– Де? – вишептав насили.

– Кругом нас... Папороті по коліна, а по хвої так легко ступати... Стовбури дерев рожевіють у ранковому сонці...

Не міг розпізнати: чув його Іван, чи ні?

– Зійдемо на край ліса. Бачиш: село... гражди, вориння, церковця під гонтами... (Сам добре не розумів, що хоче сказати, але знав, що мусів говорити). – Дзвонять дзвони...

Лице Івана було нерухоме, і тільки уста заворушилися:

– Дзвони забрали...

– Не всі, Іване! Ще досить їх похованих: по днах ставів, у землі... Я сам помагав не один ховати. А тепер їх повісили на дзвіниці, і вони дзвонять...

– Не заберуть? – спитав здивовано, мов зі сну пробудився.

– Ні, їх уже немає! Ти розумієш: це ж ранок, поворот, воля!

Іван підвівся трохи і зараз же впав на подушку.

– Я вже не дійду... — вистогнав.

– Пусте, Івасю! Ми ж не самі... З нами наші малі, оті, що в них в очах спіє наша мрія... Вони кріпкі, як молоді дубки. На них можна обпертися...

– Коли? – кинув ніби байдуже, недбало, але Роман добре вичув, скільки змісту було в цьому питанні.

– У майбутньому, і колись давно... і тепер. Кожною хвилиною нашого життя ми творимо засновки тієї однієї хвилини. Іване, чуєш?..

– Кожною... – повторив як дитина, що з переконанням повторює все, що почує. І примкнув очі.

Роман піднявся навшпиньках.

Від дверей оглянувся ще раз, як дивляться на святу ікону.

Іван дрімав, а в кутиках зболілих уст блукала усмішка.

Без шелесту відчинив двері і бігцем метнувся до отця Боринського: позичати грошей на лікаря.

У ватрі жевріли поліна, а Орко весь час поправляв щось біля них, але так тихесенько, щоб ніхто не пропустив ні слова...

Перед ватрою красувався на подушці з моху їх напис: «Україна». Хлопці сиділи «потаборовому» – обнявши коліна руками, а напроти Тамара тулилася до Міми. Христя звинулася клубочком поміж ними і підперла рукою задуману голівку. Борисик і Богдасик блискали очима, мов вовчєнєта, з-за плечей Романа.

А Іван напівлежав, обпершись на рушницю.

Його мазепинку Тамара прикрасила китичкою ягід, що дуже нагадували калину. Ліс поведився якнайтихіше, бо не хотів перешкоджати його словам:

– Тямлю, багато разів доводилося мені сидіти отак біля повстанських ватер. Як ви тепер, спочивали ми біля огню зі зброєю в руках, готові в кожную хвилину свідчити нашими ділами про Правду...

Роман ледве міг повірити, що цей могутній козарлюга був його Іваном. І як він міг ще три дні тому лякатися, що несподівана вістка могла б його...

– Кожне із вас взяло зі собою одну букву. І після довгих подорожей та пригод привезли ви їх сюди і склали з них слово, що й досі було вам законом у вашій праці... Так і ми всі: кожний із нас –

це одна невідривна частинка того Великого, що з сорока п'яти мільйонів творить напис «Україна». Тільки разом мають вони своє значення...

Роман відчував, що на всіх спливає якийсь дивний настрій. Такого ще не було ніколи...

– Ви, Борис і Богданку, народилися на Словаччині. Ти, Христуно, ледве говорила, коли довелось тобі покидати Батьківщину. Ви всі ледве пам'ятаєте її. Вона у вас – на межі дитячої казки і дійсності. Проте не можна й думки припустити, щоб через це ми перестали бути отими живими, необхідними частинками України. Ми ними народилися і повинні бути за це вдячні Творцеві...

Роман слухав і сам дивувався, що всі його труди останнього року набирали нового значення, склалися в оправдану внутрішню цілість...

– Тобі, Христу, розказувала сестричка Міма казку про матір Україну та її донечок, що розбрелися по світі. Вас, старших, учив пан професор про минуле нашої землі. Так і треба! Але згайте, що Україна – це не лише минуле та далеке, не лише казкові спогади дитинства: Україна – це сьогодні, що вимагає від нас постійних зусиль; Україна – це завтра, що буде настільки світле, наскільки ми зуміємо його таким зробити... Тут, де ми живемо, бачите мир і вдовolenня. Але для нас, українців, немає ні миру, ні вдовolenня, поки не повернемось у звільнену Батьківщину. Для нас існує постійне змагання за Україну: тут, у серцях наших, і там, на землі нашій. І ми знаємо, що в цьому змаганні життя наше гарне, життя наше повне...

Роман глянув крадьком по заслуханих лицах, і на душі його стало спокійно: Отаман був поміж ними!

ЦЕГЕЛЬСЬКА ОЛЕНА

Цегельська Олена (1887, с. Гора, Львівська обл. – 1971, Філадельфія, США; псевдонім Галя) – дитяча письменниця, педагог, громадська діячка. Член Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді, Союзу українок Америки.

З 1940-х рр. на еміграції, де спочатку в Німеччині, потім з 1952 року у США.

Друкувалася в дитячих і жіночих журналах «Дзвінок», «Світ Дитини», «Малі Друзі», «Веселка», «Наше життя» тощо.

Окремо вийшли збірки оповідань і повістей: «Оповідання для дітей», «Байки і казки» (1924), «Ганнуса йде до міста» (1930), «Слідами босих ніжок» (1934), «Хліб наш засушений» і «Велика Мовчанка» (1935). Твори для юнацтва: трилогія «Петрусева повість» (1950), «Тайна гір» (1952), «Весняні бурі» (1967), «На провесні» (1969).

Джерело Марії

Прийшов святий Йосиф до Марії, і велика журба покрила його чоло:

– Маріє! Не можу я більше жаліти Тебе і Немовляти, хоч бачу слабість вашу. Пора нам покинути цей затишок і вибиратися в дорогу, у далеку пустелю! Лютий цар Ірод чигає на голову Немовляти. Помста його, наче гострий меч, зависла над головами нашими. Уставай, бери Немовля й вибирайся в далеку дорогу!

Стала Марія готуватися в дорогу. Обгорнула Боже Дитятко міцніше в убогі пелени, зав'язала вузлик з паляницями і приточила його до сідла осла, де св. Йосиф завісив уже шкіряні сакви з водою. Потім обмила обличчя своє і руки і, напившись чистої води з джерела, звернулася в сторону ранньої зорі, зложила руки й стала молитися.

Скріплена молитвою і свіжою водою, сіла на осла, а св. Йосиф подав їй на руки спляче Дитятко. Сам, узявши осла за повід, рушив побіч пішки.

Так вони тихо вночі покинули рідну країну, де лютував Ірод, і подалися в далеку путь, у край незнаний, непривітний і пустельний.

Довго мандрували, не спиналися, не спочивали. Аж коли настала ніч, тоді почали шукати затишного кутка, щоб спочити й покріпитися.

Коли вже прийшов третій день їхньої мандрівки і наближалася ніч, спостерегли, що край ставав щораз більше безлюдний, наче вигорілий, повний каміння та гарячого піску. Довкола простягалася безкрая далеч. Ні людської оселі, ні річки, а під ногами сухий, сипкий пісок. Ніде спочити, ніде голову прихилити. Глянули з сумом одне на одного двоє святих скитальців і без слів і зрозуміли: небезпека від лютого Ірода минула, але чигала на них тепер смерть від хижого звіра або смерть від голоду та спраги.

Поволі сонце схилилося на самий край пустелі і готовилося до спочинку. Мертвецька тиша панувала довкола. Нагло перервав її тихий плач Немовляти. Марія, наче збуджена зо сну, зі своїх дум, шепнула:

– Йосифе, я прагну, дай мені пити!

– Маріє, – відповів він похмуро, – у мене в саквах немає вже води.

Заплакала Марія і крізь плач стала жалітися.

– Чим нагодую тебе, чим напою, чим обмию, моя ти крихітко, моя мала пташино, моє Дитятко?

Св. Йосиф сумно схилив голову. Його серце стиснулося на вид цієї розпуки молодої матері. Він не знав, як зарадити лихові, як потішити розплакану жінку. І от прийшла думка, зважився на щось. Спинив осла і став розглядатися навколо. Потім спитав:

– Маріє, де спинимося на ніч? Божа Мати, трохи вже заспокоєна, вказала на купку каміння, що видніла недалеко, а біля неї притулився нужденний, висохлий кущик шипшини.

– Отут, друже, біля цього кущика, на цій купці каміння.

Св. Йосиф попрямував туди. Коло каміння вбив у землю кілок, приторочив осла, розв'ючив, поскладав сакви і сказав:

– Маріє, лишайся тут, а я піду шукати води!

Коли Марія лишилася сама, її огорнув страх. Сама серед пустелі, а ніч западає так хутко. Дитятко гарячує, спрага палить Його уста... Сіла на камінні й піддалася розпачливим думкам. Тоді згадала про Бога й почала молитися:

– Господи, Ти кормиш і напуваєш кожне створіння. Ти, що не даєш пропасти в цій пустелі ні великому хижаківі, ні лагідній малій пташині, ні найменшому хробачкові, ні мушці, – не дай пропасти і нам від голоду та спраги! Ти, що врятував нас від рук жорстокого Ірода, спаси і помилуй нас у цю хвилину, а повік славити буду ім'я Твоє і схороню та виховаю вибране Тобою Дитятко Тобі на славу, а людям на користь. Так мені, Господи, допоможи дотримати цієї обітниці.

Заспокоєна молитвою, Марія спочила і наче задрімала на купі каміння. Нагло здригнулася від якогось шелесту, що виходив немов із каміння. Стала наслухувати – шелест більшав. Перелякана, погадавши, що це може бути якесь гаддя, що тут серед каміння загіздилося, взяла Дитятко на руки й чекала. Але шелест не втихав, навпаки – щораз дужчав. Ні, вона помилялася, це не гадюка, це щось інше. А коли й далі гуділо, набрала відваги й слабкими руками почала розгортати каміння. Чим глибше розгортала, тим холодніше ставало каміння і голосніший шелест. І ось – показався вологий пісок. Уже не було сумніву. Тут була вода. То вода гуділа. Десь тут під камінням було джерело.

На радощах почала кликати святого свого Опікуна, бо сама не мала сили далі копати.

Св. Йосиф перелякався цього кликання, подумавши про хижого звіра, і чимдуж поспішив на поміч. Як же здивувався, коли побачив, що Марія розгортає каміння і радісно кличе:

– Вода! Вода! Йосифе, поможи! Тут мусить бути джерело.

Св. Йосиф жваво, наче помолодшавши, узявся розкидати каміння. І, коли вже вода стала підступати, вони спільними силами підважили останній великий камінь. Бризнула вода на їхні обличчя і руки.

Вода! Спасіння, покріплення і життя! Яка радість і дяка Богові!

Вони стали поквалливо черпати воду долонями і пити, пити... Обізвався і осел, який зачув воду. Мати Божа піднесла в долонях води й охолодила його спалені від спраги ніздрі. Тоді розповіла Дитятко й обережно обмила розгарячковане тіло.

А св. Йосиф напував і мив осла та наповняв сакви свіжою водою. Потім обоє помолилися, подякували Богові за чудом знайдене джерело й полягали на спочинок, узявши каміння під голови.

Чи спали вони, чи тільки дрімали, будучи на сторожі від хижого звіра, – як незабаром почало світати. Привітав їх ранок милим холодом, що йшов від джерела. Устали й очам своїм не йняли віри. Їхнє джерело розіллалося широко й, радісно дзюркочучи, утворило малий басейн. А куш шипшини, коріння якого облила свіжа вода, чудом розрісся протягом ночі й укrywся зеленим листям та квітками. А серед його густого гілля весело щебетали пташки. Вони вже встигли звити собі гнізда й нанести ячок. Тепер здивовано приглядалися нашим подорожнім. Ще раз і ще раз защебетали хором і, наче на даний знак, відлетіли.

Зрозуміли наші святі скитальці, що Бог учинив чудо. Припали в покорі обличчям до землі і довго молились. Потім, підживившись ячками з пташиних гнізд і напившись ще раз води із джерела, подалися в дальшу дорогу. Бог годував їх у пустелі. А незримий янгол Божий тихо ступав за ними і стеріг Святу Родину від хижаків.

...А джерело по відході святих не висохло, воно й далі било. Незабаром довкола нього вирости розкішні дерева й куші. І так постала оаза. Знали це джерело подорожні й називали «Джерелом Марії». Воно давало захист і відпочинок утомленим. Оповідують, що при ньому панує вічна весна і запах квітів, а побожні люди бачать у його водах Святу Родину, наче на образі. Але бачать її лише вибрані. Люди їдуть сюди здалека, щоб напитися й набрати цілющої води.

Навідується до джерела всякий пустельний звір, щоб охолодитися і вгасити спрагу. І тут панують дивна згода і мир. Лев п'є воду побіч сарни, вуж побіч пташки та миші. І не чинять одне одному кривди. П'ють тихо й відходять спокійно до своїх леговищ. Тут вічна тиша, спокій і мир. Бо це – джерело святе. Бо це джерело Марії – Матері Божої.

А українські матері оточують любов'ю й пошаною кущик шипшини, званий у нас, в Україні, теж дикою рожечкою. Недарма звать її чарівні квіти «рожечками Марії», а її плоди – червоні ягоди – «намистом Марії». Вони є символом ніжності і скромності, які завжди відзначали постать пресвятої Диви Марії.

Часто українські матері, граючись із своїми малими доньками, прикрашають їхні голівки дикими рожечками або низають на нитку червоні ягоди і цим намистом прибирають їх та шепочуть:

– Грайся, доню, красуйся «намистом Марії». Рости здорова, туга та рум'яна, як ця ягода, і нехай тебе благословить Мати Божа!

Напровесні

(уривок)

Перший раз до школи

– Вставай, Галя! Час на снідання!

Сусідка, пані Гармаш, збудила дівчинку. Вона сьогодні заступала їй маму. Галя позіхнула, потягнулась.

– А мама? – запитала.

– Мама вже давно пішла до праці. Сьогодні ти сама підеш до школи. Ти вже школярка!

– А вчора було так гарно з матусею! – зітхнула Галя. – Піду сама!.. Яка шкода!

– Учора мама звільнилася з праці, повела тебе за руку до школи, була з тобою на Службі Божій і додому привела, – говорила сусідка. – Але годі, відтепер я буду виряджати тебе, бо мама і татко мусять працювати.

Галя неохоче, поволі поснідала і почала збиратися до школи. А так хотілося б мати матусю біля себе у цей перший день навчання!

Вийшла на вулицю – така сама, самісінька! До тепер, бувало, поза домом усе хтось супроводив її – матуся, татко чи пані Гармаш. А це щось таке нове. З нею діється щось небувале. Вона якась ішла, як завжди – така поважна, наче доросла. І як воно так буде в тій школі! Чи дасть раду всім труднощам?

Ішла Галя, йшла та й важко зітхнула: і чому таке думає? Як ніколи досі! Гм, а може вона боїться?

У той час недалеко від неї з'явилися три трошки старші дівчатка-школярки. Розмовляючи, сміючись, весело підстрибуючи, поспішали до тієї самої, що й Галя, школи. Несподівано спинились. Помітили малу Галю і здивувались, як вона йде по волі, нога за ногою, наче тягаючись.

Одна з них, Ася, засміялася, показуючи на дівчинку:

– Бачите, як вона лізе, мов той рак! Я знаю її, це Галя. Вона вперше йде сама до школи.

– Може їй лячно, – сказала Муся. – Що думаєте, це не жарти, це ж перший день навчання. Може не знає, як їй бути...

– Не смійтесь, дівчата! – відізвалась друга дівчинка, Вірка. – Чи ви вже забули, як то й ми торік ішли до школи, як і нам було лячно? Ми тоді думали: що то буде? Невесело було! А тепер добре нам, ми вже у другому класі. Ми собі в школі, наче вдома.

– Знаєте що? – сказала Ася. – Побіжим до неї, розвеселім її!

А третя дівчинка, Муся:

– Візьмім її за руки і проведім до школи!

– Гайда! Всі враз! – підхопила Вірка.

Зі сміхом побігли, підстрибуючи, і, мов вихор, оточивши Галю, загомоніли защебетали:

– Добридень! Вітаємо тебе з першим днем навчання! Не тривожся!

– Не бійся нічого! Твоя вчителька, панна Зіновія, дуже добра. Вона розкаже тобі казку про впертого цапка!

– Про Івасика і Ганнусю, про Червону Шапочку. Дай руку, проведемо!

Галя зовсім розгубилась. Не знала, що робити, що казати. Та дівчатка не дали їй надумуватись. З обох боків ухопили на руки і то на одній нозі, то на двох, то навіть піднявши в повітря, понесли її між собою, легку, мов пір'їнка.

І в цю мить постала в Галенім серденьку така радість, веселість!.. Дівчинка стала такою відважною, бойовою. Ні, вона нічого не боїться! Ніяка школа не злякає її. Вона не сама, не одна. Вона в гурті. Гурт прийняв її, пригорнув. З нею всі, вона школярка, як і всі діти. Славно!

Галя почала й собі сміятися, стрибати й летіти, немов на крилах.

Так вони вчотирьох, мов буря, ввірвалися на шкільне подвір'я, між школярів, просто всередину юрби. Але їв натовпі дівчатка не залишили Галі. Як лише здалека помітили улюблену вчительку з першої класи, панну Зіновію в підстрибах побігли до неї і привітались: «Слава Ісусу Христу!». Задихана Ася склала звіт:

– Прошу пані, ми привели вам свіжу школярку, Галю!

– Вона трохи боялась, – сказала Муся. – Вона така несмілива...

А Вірка й собі: – її розвеселили!

Панна Зіновія сказала з усмішкою:

– Добре, дівчатка, дякую вам! О, я вже й так знаю Галю.

Узяла свіжу школярку за руку й повела до школи.

А ця рука панни вчительки була така ніжна, така тепла і ласкава, немов рука рідної матусі.

Галя притулилася личком до тієї ласкавої руки, немов до рідної, маминої.

ЧАПЛЕНКО ВАСИЛЬ

Чапленко Василь (1900, Дніпропетровщина – 1999, США; псевдоніми та криптоніми – В. Гірчак, В. Світайло, В. Ватрослав, В. Кириленко, В. Кубанець, В. Недолюбень, Гедзь, Вс, Вч та інші. Справжнє ім'я та прізвище – Василь Кирилович Чапля) – письменник, літературознавець, критик, мовознавець, редактор. Дійсний член УВАН і НТШ.

У 1943 році виїхав до Німеччини, потім – до США.

Автор книжки «Малоучок» (1927), збірки оповідань для дітей «Увесьденечки» (1946), прозових та віршованих творів для дорослої аудиторії – «Пиворіз», «Купідонові стріли», «Півтора людського», «Люди в тенетах», «Чорноморці», «Гетьманська спадщина», «Чий злочин?», історико-теоретичних праць.

Увесьденечки

Огудина на заваді

Ще сонний із заплющеними очима вийшов Демид із хати. Протер кулаком очі, дивиться: мати біля сінечного порога молоду картоплю обшкрібає, а батько сидить серед двору верхи на бабці, як на коняці, косу клепає, аж десь у березі, в лозах виляски йдуть.

А над сусідською повіткою зіп'ялось гаряче сонце, прискалило око і Демид перекривляє:

– Ай-ай-ай! Отакий сонько...

Не вподобалась це Демидові, відвернувся сердито. Стоїть набурмосений, на носі засохлу за ніч вавку колупас

– ...Качечко, качечко,
Не ходи отакечки,
А пливи водою,
Бо лис за горою, –

стали напам'ять слова з бабусиної казки.

– Дурна качка, – думає Демид, – не послухала, пішла навпростець стежкою, – от лис і вхопив.

Тільки ж про качку він ураз забув, а натомість згадав про паслін: його, мабуть, за ніч багато наспіло. Згадав – і чкурнув на город. Біжить скільки духу, зачепився ногою за гарбузову огудину – та... беркиць носом. Збив знову на носі вавку, у рот землі набилось. Лежить, кричить. Потім підхопився, побіг назад до матері. Пилюку на виду, змішану з сльозами, кулаком розтирає.

І от: Демид кричить, батько лає, а мати б'є – ляпанців дає...

Спритний Покот

Умила мати Демида, вавку обережно витерла, а під носом причепурила. Сів він на причілку та й гуде. Гуде й гуде, уже й не хочеться, а він гу та гу...

– Чи довго ти ще там густимеш? – нагримала мати. – Чи хочеш, щоб прута дала? Перестань!

Демид перестав, але для того, щоб сказати:

– Хлі-і-ба хочу...

Мати винесла йому хліба.

З чималим шматком хліба у руках, уже помалу, дивлячись під ноги, пішов Демид по пасльону. Тільки вже не сам: біля нього де й узявся Покот. Лащиться, у вічі вірно зазирає – як не вскочить. Хоче, щоб Демид і йому хліба дав. А як це не допомгло, він, щоб дужче піддобритись, кинувся прожогом до курей, що робили шкоду – недокладений стіжок ячменю обгрібали.

Молоді, безхвості півники, боязкі курочки розсочились злякано перед Покотом урозтіч. А старий півень пасся на стозі. Він ані трохи Покота не злякався, а голосно крикнув, щоб кури й курчата ховались...

Та Демид ані подивився на цю Покотову біганину.

Паслін був у гарбузах. Свіжа після ночі огудина затупила дашками свого круглого листя знайому стежку і дряпала колючками босі ноги.

Іде Демид, а коло нього Покот – по самі вуха в тому листі, як у хвилях води. Стріло їх ціле військо маківок у сизому одязі. Де-не-де поміж маківками рожевіли ще квіти.

Дивиться Демид: щось над гарбузовою огудиною біле тріпочеться. Спершу він подумав був, що то з макової квітки полюсточкик відірвався, аж воно метелик...

– Не займайте нас! – загомоніли маківки, як Покот, тріпнувши вухами, захитав їхні тонкі стебла. – Ми ще дримаємо...

– Еге, – гукнув товстим голосом джміль, пролітаючи, – еге-е...

Аж ось і паслін. Нахилився Демид до кущика: хіп та хіп солодку ягідку за ягідкою. А Покот тиць його мордою в руку, вибив хліб та з тим хлібом драла...

Біжить Демид до матері, плаче.

І знову: Демид плаче, батько лає, а мати б'є – буханців дає...

Штани розпанахав

Переплакав Демид, поснідав, а тоді пішов подивитись на гніздечко в терні: може, там птичка сидить. Він те гніздечко знайшов учора, тільки воно було порожнє. А тепер йому спало на думку піймати птичку, прив'язати до ноги ниточку і так пасти. Ото була б забавка! Треба тільки дивитись, щоб котяра не вхопив...

Терен був на межі між їхнім і Жабиним городом. Демидові заманулось пройти до терну Жабиною загатою. Виліз він на ту загату і сміливо пішов вузькою, м'якенькою стежечкою.

Коли це:

– Ей ти, лобуряко! Чого ти там загату обсовуєш?

То на Демида кричав із свого двору дід Жаба. Сердитий був дід, раз-у-раз з усіма за свої межі сварився, і Демид його дуже боявся. Тож мерщій і зліз із загати – животом, що не впасти, зсунувся. А до терну дійшов уже своїм городом. Як ішов, стебла пшенички та соняшники, що росли понад межею, розхилив.

– Куди воно лізе? – сказали уперті соняшники і відхилились назад, на попереднє місце. А один таки добре Демида по потилиці заїхав.

Гніздечко в терні було височенько, між трьома гілочками. Зіп'явся Демид на те деревце, щоб заглянути обережно до гніздечка. Аж тут якась птичка пурх між віттям. З несподіванки Демид аж кинувся, нога сприснула з сучка додолу, а штани – дер! – так і розпанахав на коліні.

Отерп сердега з переляку, стоїть, обіруч розірване місце на коліні стуляє. Це ж тепер мати йому хто-зна й що зробить!

– Ну, куди ти ото лазиш, шибенику?!

Глянув Демид – аж перед ним батько. Ішов з косою на плечі косити леваду і на цю Демидову біду нагодився.

– Іди зараз до матері, хай зашиє...

Пішов бідолашний хлопець нагоду, до хати. Іде, а роздерте на коліні місце рукою держить. Незручно так іти, шкандибає. Довго йшов, помалу, нога за ногою, щоб кару якнайдалі відсунути.

Побачила мати розірвану голошу – та так і ахнула...

І от ще раз: Демид кричить, репертує, а мати б'є – духопеликів дає...

У коня!

– Скидай штани! – наказала мати.

Скинув Демид штани, а сам сів під хатою та й плаче. Незручно без штанів сидіти, і він руками на коліні сорочинку натягає.

Кинула мати всю роботу, заходилась тії Демидові штани зашивати. Шиє та Демида вичитує, що він такий безпутний, шиє та вичитує. Демид перестав плакати, матір мовчки слухає...

Як штани були зашиті, Демид вирядився в них та й думає:

– Щоб його тепер робити?

Коли гульк: на вулиці хлопці – Жабин Петро та Харківський Пилипко, у коня грають. Аж загув і собі на вулицю. Хлопці радо його прийняли: парою коней краще їхати. Припрігся Демид до Пилипка, а Петро – за погонича.

– Но!

Узяли з копита коні – і гира. Басують, іржать. Біжать – босими ногами в товсту на шляху пилюку, як у подушку, ляпають, хмарою її збивають. А за ними собаки: їхній Покот, Жабин Лиско та Харківський Рябчик. Пішли наввипередки поперед хлопців.

Пробігли всі – і хлопці, й собаки, аж до Степанцевого двору, а тоді назад: страшно, щоб Степанцеві собаки не вискочили з двору, не напали.

Біжать назад, коли це:

– Тпрр!

Це Жабин Дмитро, великий уже хлопець, перепинив їм шлях, розставивши широко руки. Потім того він ухопив Демида за руку та:

– Ти чого по чужих загатах лазиш?

Та лясь Демида по потилиці. Упав Демид на землю, кричить, ногами відбивається. Бігає навколо нього Дмитро, а він обкручується на спині та ногами дригає.

– Ма-амо!

Злякався Дмитро Демидової матері і пішов геть. А Демид побіг додому жалітись. Мати саме тісто місила. Як почувла про Демидову пригоду, вибігла надвір у самому очіпку на голові, одна рука в тісті.

Старий Жаба був у себе в дворі. Демидова мати накинулася на нього з лайкою за онука-розбишаку.

А дідові наче того тільки й треба було: як роззявив рота, відсварюючись, та так і не стуляв.

Але ж і мати Демидова знала, що сказати:

– А як ти розбороняв півнів? Хіба не по-моєму влунав? Ага! А хіба не ти торік перебив моєму поросяті спину? Та й онуки в тебе сопливі...

Тут вона піймала позад себе пальцями лівої, чистої руки Демидового носа і так його скрутнула, що бідний хлопець аж заплакав.

– Ага...

– Гала-гала! – лементував і дід.

– Старий собака...

– Нечупайда! Он чіпок у тісті...

Так вони кричали доти, аж поки Демидова мати не згадала за борщ у печі і не кинулась до хати.

За нею пішов і Демид.

– Не ходи вже нікуди, – сказала йому мати. – Скоро будем обідати...

І Демид залишився в хаті. Сів на лаві проти печі і слідкував за тим, що робилося в печі. А там палахкотіло полум'я, аж гуло, щось кипіло у ключ, щось шкварчало.

– Аджа-джа! – думав Демид. – Ото припекло!

І нюхав смашні пахощі недалекого обіду.

У садку

– Не гуляй із Жабенками, – сказала мати Демидові після обіду. – Іди он краще в садок...

І Демид пішов у садок.

У садку на галявині росла груша, товста та висока, вища за всі інші дерева. А на стовбурі в неї була гуля, немов гладка пика. Тільки ж та пика була добра і ніби посміхалась (мабуть, від соняшного зайчика, що тремтів на ній).

І та пика обізвалась до Демида:

– Це ти прийшов грушок збирати? Ну збирай... Бач, скільки наопадало...

Справді, груші так і рябили між пеньками скошеного бур'яну. Тільки ж були дрібні, як бібки, і такі терпкі, що й не зажереш. Кусне Демид та й виплюне, кусне та й виплюне... Лише зрідка попадались улежані.

– Краще піду глею надеру, – подумав Демид.

Глей був на старих вишнях. Але до тих вишень нелегко було добратись: між ними росло багато всякого бур'яну, а серед нього – кусюча жалива.

Пробивається обережно між тим бур'яном. Демид, коли дивиться: какиш. Зірвав какишину, обчистив лопуцька, став качати між долонями, щоб витерти гірке молочко.

– Какиш, какиш, не йди в поле, – приказував, – Бо там тебе мишка сколе золотою копійкою, що не ходив за дівкою...

– Я тебе сколю! – засичала по-гадючому жалива, і Демид аж підскочив, чухаючи вжалену ногу. Кинувся геть від злюки-жаливи. Вийшов на чисте від бур'яну місце і смачно схрумав лопуцька.

Тепер йому ще дужче закортіло глею: треба було заїсти гіркуватий какиш. Поблизу була якраз та вишня, що на ній завжди було багато глею. І тепер на ній золотили цілі його гулі. Демид узяв той глей об'їдати то липкий і рідкий, як мед, то такий застиглий, що аж хрумтів на зубах.

Ість... коли це щось шелестить під кущем бузини. Демид злякано здригнувся: подумав, що то хто-зна й що. Гляне – а то їжак. Вистромив з-під круглого лопушка свинячий писочок та й нюшить: чим, мовляв, пахне.

Їжаків Демид не боявся, бо часто їх бачив і знав, які вони страхополохи: як тільки що, так і скручується в колючий клубок.

Тупнув Демид ногою – і їжак як не було. Тільки бур'ян зашелестів та підскочила, крикнувши, зозуляста курка, що паслася в бур'яні.

Впала Демидові в око на низькій гілці ягода, дрібна, з червоточинкою, але така спіла, аж чорна (вже остання). І він залюбки її з'їв, закусив кисло-солодким соком і гіркуватий какиш, і клейкий глей.

Після цього Демидові нічого вже було в садку робити, і він сів під вишнею спочити. Під вишнею росла м'яка мітлиčka, і її приємно було долонею гладити. На мітличці коливалися соняшні зайчики і холодок, ніби якась мережка. Як угорі хитнеться од вітру гілля, зайчики тікають, а холодок біжить за ними. Тільки ж так: зайчики не втечуть, холодок не дожене, і за якусь там мить знову вертаються на попереднє місце.

Вони тремтять і на Демидовім коліні, на недавно зашитій холоші...

Як Демид злітав туди, не знати, куди, і побував у того, не знати, у кого

Заманулось Демидові полежати. Ліг голівчерева. Роздивляється знечев'я довкола. Он трохи нижче від садка, на Жабиній межі, росте висока осика. На тій осіці весь час тріпочеться білобоке, схоже на дукачі листя. Оце повійне вітер, а воно так і закипить, так і закипить. Ще далі, вже по той бік балки, на широкому споховистому горбі, як на спині якогось велетня, лежить довгою стягою шлях, а тим шляхом, наче великі комахи, лізуть гарби з набраною пашею (була ж саме возовиця). За далеким горбом починалось небо. Воно вже було обкладене кучугурами хмар. Демид уже знав, що хмари звичайно збираються на вечір, хоч уранці їх і нема. Знизу тих хмар було густіше, і вони були темніші, а вгорі – рідше, і вони були біліші. Небо мов задумалось тими хмарами, що внизу, а ті, що вгорі, швидко кудись бігли. По землі разом із тими швидкими хмарами бігли широкі, більші за хмари тіні. Хмари – як кораблі на морі-океані (так бабуся в казці оповідала).

– Ой же ж і високо! – думає Демид про хмари. – От якби полетіти! Сів на хмару і...

Тільки він це подумав, а одна хмара летить-летить та плюсь біля нього на землю. Як велика пушина – до землі не торкається, над травою гойдається.

– Сідай!

Дивиться Демид, а то вже не хмара, а гуска, така, як то, що Івасика-Телесика зняла з дуба, як його хотіла відьма з'їсти, і віднесла до діда та баби.

Сів Демид на ту гуску, за шию, щоб не впасти, взявся та й каже:

– Неси мене туди, не знати, куди, і занеси до того, не знати, до кого...

Стрепенула хмара-гуска крилами, загелгала та й полинула вгору.

Глянув Демид униз: летять вони над садками, городами, левадами. І вже так високо, що аж голова йде обертом. Але йому не страшно ані трісі. Тільки чудно, що все те, що внизу, таке маленьке: хати – як іграшки, верби на леваді – як повтикуване віниччя.

Та незабаром усе це зникло, і вони опинились у якомусь дивовижному краї. Довкола якійсь білі гори, круте бескеття, глибокі провалля та широкі долини. А що найдивовижніше – усі ті гори, бескеття якись рухливі, ніби з туману, помалу при очах змінюються, наче важко, іншим боком повертаються.

А гуска летить, аж вітер Демидові в вухах свистить.

– Чи скоро ми прилетимо туди, не знати, куди? – питається Демид у гуски.

– Уже прилетіли, – відказує та.

Дивується Демид:

– Так оце вона, та країна?

Летять далі. Пролетіли якийсь час, і Демид знову питається:

– А чи скоро ж ми прилетимо до того, не знати, до кого?

– Уже прилетіли, – відповідає гуска: – он його хата...

– Де? Я ніякої хати не бачу...

– Дивись краще, – каже гуска.

– Та хіба ж мені повилазило? – розсердився Демид. – Я нічого не бачу...

– Дивись краще...

Дивиться Демид, а одна гора перебудовується-перебудовується на хату: спочатку зробилася покрівля з димарем, далі прорізалися вікна, тоді двері. А біля тих дверей уже стоїть сивий з довгими вусами дідуган. Демид сам догадався, що то й є той, не знати, хто.

Гуска нижче-нижче та й сіла перед порогом. Демид став на ноги.

– А, слихом слихати, видом видати, – загомонів дідище. – Здоров був, козаче!

Демид трохи зніяковів.

– Гм, «козаче», – подумав. – Який же я козак, як у мене холоша розпанахана, на носі вавка, а під носом нечепурно...

Демид підійшов ближче. Тоді дід і каже:

– Кажу, на кого жаль маєш!..

– На матір, – несміливо каже Демид.

– А за віщо?

– Вони мене б'ють часто. От і сьогодні, як я спотикнувся на огудину, дали мені ляпанців...

– А, – засміявся дід. – То, щоб дивився під ноги...

– А як Покот вихватив із рук мені хліб, – буханців...

– То, щоб не був роззява, – пояснив дід.

– А як штани розпанахав, – тут Демидові захотілося плакати, – духо-пе-еликів...

– То, щоб не ліз, куди твоя голова не лізе...

Дивно Демидові, що й дід усе пояснював такими словами, як і мати, б'ючи, приказувала.

А дідуган казав далі:

– Тільки ж на матір за це не можна сердитись: то вона хоче, щоб ти був спритний, уважний, розсудливий. А що вона інакше навчати не вміє, то й б'є... Але краще за матір ніхто тебе й не пожаліє. От і зараз: тобі хочеться їсти, а ніхто тобі не дасть, окрім матері...

Спати!

– Уставай, годі тобі спати, – чує Демид материн голос. – Ось будемо вечеряти... галушечки вже готові...

А голос у матері такий гарний, наче вона співає.

– Уставай! Чуєш?

Лупнув Демид очима – а навколо вогонь якийсь. Якийсь чорні стовпи, і між тими стовпами вогонь, як у печі, палає. Аж страшно зробилося Демидові.

– А де ж той дід? – питає він.

– Який дід?

– А такий... сивий, вуса з туману...

– А, – засміялася мати, – то тобі приснилось.

Аж тепер прокинувся Демид і зрозумів усе, що було навколо: чорні стовпи – то дерева, вогонь – з одного боку, сонце червоно заходило, а з другого – мати варила на кабиці вечерю.

Мати взяла Демиду на руки, перенесла до вогнища й посадила, як такого, що не вміє ходити. Далі вона вломила гілочку, зробила шпичку і настромила на неї гарячу галушку.

Узяв Демид шпичку з галушкою, а рука не держить, схитнулася – і галушка впала в сміття.

– Спа-ати хочу, – забгикав Демид.

– Та повечеряй же...

– Не хо-о...

– Отак розіспався, – сказав батько, що теж був біля вогнища.

– Ще б пак: увесьденечки ж вибігав, – відгукнулася мати.

– То вкладай його спати, – порадив батько.

Мати взяла Демиду на руки, віднесла до хати і поклала на постіль.

А уклавши, ніжно свого синочка-одинака поцілувала.

ЧЕРІНЬ ГАННА

Черінь Ганна (1924, Київ, справжнє ім'я – Галина Паньків, у дівочтві Грибінська) – українська письменниця, літературний критик, публіцист, перекладачка, громадська діячка. Член Об'єднання Українських письменників «Слово», Об'єднання письменників дитячої літератури ім. Л. Глібова і Національної спілки письменників України. Активно публікувалася у збірниках МУРу, «Літературному зошиті», альманасі «Арка», «Веселка», «Жіночий світ», «Наше життя», в якому кілька років вела дитячу сторінку.

Під час Другої світової війни опинилася у Німеччині у таборах Ді-Пі. З 1950 року переселяється до США.

Авторка понад 40 книжок: поетичних збірок, роману у віршах, репортажів, нарисів, гуморесок і п'єс. Як дитяча письменниця Г. Черінь писала вірші, оповідання, казки, п'єси, серед яких книжечки «Братик і сестричка» (1960), «Листування» (1966), «Пригоди української книжки» (1972), «Щоденник школярки Мілочки» (1979), «Українська кров» (1979), «Українські діти» (1988), «Нове життя» (1993), «У намальованому світі», «Листи до Святого Миколая», «Батько нашого народу», «Вуська. Казки», «Казки молодій бабусі». Багато її творів для дітей ще не перевидані в Україні.

Пригоди української книжки (скорочено)

У крамниці на полиці
Зажурилась книжка.
– Ніхто мене не читає,
Тільки сіра мишка...
А мене ж бо написали
Не для мишеняток,
А для наших, українських
Хлопчиків й дівчаток...
І засмучено сказала українська книжка:
– От коли б я ніжки мала, як та сіра мишка...
Подалась би я з казками від хати до хати
– між малими козаками читачів шукати.
Раптом сталось дивне диво:
виросли у книжки хоч короткі,
та рухливі дві тоненькі ніжки.
Крок наліво, крок направо
і вперед два кроки
– і побігла книжка жваво на шляхи широкі.
От заходить в першу хату до школярки Славки,
Бачить дівчину завзяту, що й не встане з лавки.
Книжка стала на порозі.
– Добрий вечір, Славо!
Прочитай мене будь-ласка
– я така цікава!
Слава каже:
– Я б читала, так завдань багато,
в мене й так часу замало – вчуся навіть в свято...
Аж як літечко прилине, то прийди ізнову,
може, знайдемо хвилину тоді для розмови.
В книжці літери зів'яли на такий початок...

– Пошукаю трохи далі кращих я дівчаток!

.....

Вийшла книжка в сіре поле,

мало що не плаче:

– де знайти їй тепле місце, щире серденько дитяче?

Аж в одній веселій хаті, де живе Наталя,

книжку радо привітали і на стіл поклали.

Бачить – в цій хатині від книжок аж тісно,

бо читають в цій родині і матуся, і бабуся, і татусь, та ще й дідусь!

А Наталя? Звісно!

Тільки котик не читає, але слухає, вважає...

Книжка тут, там друга, третя-повно в шафі видно...

Аж Шевченко із портрета усміхнувся привітно.

– Книжка ще одна! Новенька!

Скрикнула Наталя.

.....

Далі книжка не блукала...

.....

Ген до школи йде доріжка

– нас туди проводить книжка.

Щастя є читати вміти слів барвистих самоцвіти

мовою батьків, родини

і всієї Батьківщини України.

Щоденник школярки Мілочки

(скорочено)

Завтра до школи

Торік я ще була мала,

Не діставала до стола,

То й клала на стілець підвишку

– Грубезну телефонну книжку.

А вчора стала до одвірка

(Це в нас така для мене мірка),

Дивлюсь – я виросла два інчі

– Хай книжку підкладають інші!

Я раптом виросла велика:

Не лізе ніжка в черевика,

Короткі стали спіднички,

Тріщать у плечах блюзочки!

Та маю я хорошу маму,

Що всякого купила краму:

Нові суконочки осінні,

І черевички теж нові,

Що витерплять моє носіння,

І спідничок нових аж дві!

Я з вечора книжки складала,

Гостренько олівці стругала,

І спать пішла якнайраніше,

Хай в школі буду розумніша!

Арифметика

З усіх наук, на завзяття,
Люблю я арифметику,
Бо жадний день твого життя
Без неї не мине таки.
Щоправда, легко так не всім,
Не всім є чим хвалиться
– Спитав вчитель: «Сім раз сім?»
То дехто каже: «Тридцять!»
А я, як вчу, то маю звичку
Співати множення табличку
На «коломийку» чи «гопак»,
Аж поки вивчу так чи так.

«П'ять раз п'ять – двадцять п'ять,
Треба добре пам'ятать.
Шість раз шість – тридцять шість.
Як не вивчиш – вовк із'їсть!».
А інші діти нехороші
Недобру роблять штуку
І заробляють добрі гроші
Від тата за науку:
За кожний вивчений рядок
Бажають мати цента!
А я би їм дала пасок
І більше ні процента.
А є ще й такі, що в класі
Мовчать, як деревина,
А у крамниці краще каси
Рахують, як машина.
Я лиш дивуюся без краю.
Бувають різні діти!
А без рахунків, це я знаю,
Не можна в світі жити.
Люблю я цифри і таблиці
Не менш від рибки і від киці!

Що з мене буде?

Час іде так швидко-швидко!
Скоро буду я стара...
Буть дорослою, як видко,
Готуватись вже пора.
Що ж робити? Бути ким?
Стати фахівцем яким?
Може б, я була «сестрою»
У біленькім однострою.
Роздавала б різні ліки:
Вам – рицину, вам – бензину,
Та не пийте, ви ж великий!
Натирайте нею спину!
Може, вчителькою стати,
Щоб учить таких, як я,

Та такою ще, щоб знати
Всіх на прізвище й ім'я.
І не сплутати ніколи,
І для всього мати мірку:
Що за шкоду – мірку соли,
А за розум – срібну зірку.
Може, буду я моделлю
І надіну капелюх
Із пером під саму стелю,
Із стрічками біля вух!
Всі б на мене любувались,
Капелюхи б купували...
А не ліпше десь в бюрі
У спокої та в добрі
Вибивати на машинці
Сотню слів в одній хвилині?
От такі б то мати пальці,
Наче зайчики-скакальці!
Чим же вдома будь погано?
Треба тільки встати рано,
Побудити всіх до праці,
Їжу викласти на таці,
Всіх провести за ворота,
А дітей – то аж на шлях,
Щоб не влізли до болота
У блискучих чобітках.
А тоді – обід ладнати,
Всіх з роботи виглядати.
Це гаразд, а те – ще краще!
Тільки праця і знання
Зроблять з тебе щось путяще,
А не мандри навмання.

Перед Різдвом у лісі

Дійові особи:

Ялиночки
2 зайченятка
Білочка
Лисичка
Морозенки
Сніжинки
Сніговик
2 янголи з книжками
2 чортики (Круть і Хвиць)
Івасик
Тарасик
Снігова Баба
Снігова Царівна
Школярі
Святий Миколай з янголами

Навколо все біле від снігу. Ялинки ворують вітамі, вітаються одна з одною.

Перша ялинка. Як гарно сьогодні! Як чисто й тихо! Звірі ще сплять, ніхто нам не заважає. Доброго ранку!

Ялинки (співають і танцюють).

*Доброго ранку!
Доброго ранку!
Без перестанку –
Доброго ранку!*

Перша ялинка.

*Доброго ранку, сестриці,
Рівні зелені ялиці.*

Друга ялинка.

*Світлого сонця кружало.
В небі уже засіяло.*

Третя ялинка. Чуєте, чуєте, сестри. Грають пташині оркестри!

Друга ялинка. Годі, годі, сестри! Так можна весь сніг розтрусити з гілочок, а це ж наше зимове вбрання!

Перша ялинка. Нічого! Нам зима ще снігу підсипле. Танцюймо!

Третя ялинка. Ні, ні! Вже пізно! Звірі прокинулись, і я вже чую, що хтось сюди прямує. Це, мабуть, ведмідь.

Ялинки. У-у-у-у! Як страшно!

Перша ялинка. Які ви страхопуди! Де ж би тут ведмідь узявся? Вони тут не живуть – десь, може, далеко, в горах...

Третя ялинка. Але якщо це не ведмідь, то, може, вовк? Він часом забігає сюди.

Перша ялинка. І не вовк! Щось мале, куце...

Ялинки. Зайчик! Аж два!

Вибігають зайчики.

Перший зайчик. Ой, хто це? Я тебе боюся!

Другий зайчик. А я тебе!

Перший зайчик. Не бійся, я тебе не з'їм!

Другий зайчик. Як добре, що ми зустрілися. Тепер нам ніхто не страшний, бо, як каже наша заяча приказка, удвох і боятися легше (*сміються*).

Перший зайчик. Ні, не таю, удвох і вовка перемогти можна.

Другий зайчик. Ти так вважаєш? Ну, то дай лапку, ми тепер будемо завжди скрізь удвох ходити, як брати.

Перший зайчик. Але я не вмю ходити. Я вмю тільки стрибати.

Другий зайчик.

То будемо вдвох стрибати по цілім світі!

Ми маленькі зайченята.

Під сосною наша хата.

Тільки в лісі гілка – хресь,

Я уже кричу: «Боюсь!»

А тепер нас буде двоє.

Хоч маленькі ми обое,

Та як поруч братик мій,

Навіть вовк нам не страшний.

На галявину вискакує Білочка.

Зайчики. Ой-ой-ой! Вовк за нами біжить! Утікаймо! (*Вибігають*).

Білочка. Ха-ха-ха! От страхопуди! Мене злякались, а я ж менша від зайчика! Зате нікого не боюся, навіть вовка. Не раз він за мною гнався, а я вискочу на дерево, дратую вовка й кидаю в нього шишками; а він від злості зубами клацає. Ха-ха-ха!

Я сміхунка-білочка,

*В мене теплий кожушок.
З гілочки на гілочку,
На самий вершок
Запасла горішків досить
Я на цілу зиму,
І, як добре хто попросить,
Йому горішок скину.*

Танцює з горішками, прив'язаними на ниточках. З'являються Вовк і Лисиця.

В о в к. Ох, який я голодний! З'їм першого, хто мені трапиться.

Вбігає Лисичка.

Л и с и ч к а. О, це ти, куме! Куди так рано зібрався?

В о в к. Куди, куди! На Кудикову гору. Онде так їсти хочу, що й тебе проковтнув би, якби ти не була моя кума. Що там у тебе в кошику? Може, мене нагодуєш?

Л и с и ч к а (набік). Маю свіжу рибу, але не для вовка. Та не реви! Ми, звірі, взимку на дієті. На, ось поїж снігу – дуже смачно. Діти це називають морозивом.

В о в к. Не такий я дурний, щоби сніг їсти! Давай мені те, що в тебе в кошику!

Л и с и ч к а. Там тільки сніг! Ось будь чемним, не заводься зі мною, то святий Миколай тобі щось подарує!

В о в к. Але я зараз хочу їсти, і чую носом рибу!

Танцюють танок – віднімання кошика. Урешиті, Лисичка б'є Вовка кошиком по голові, утікає, Вовк – за нею.

Я л и н к а. Сестриці, що це так сяє, ясніше від сонця?.. Ближче, ближче...

Входить Янгол.

Я н г о л.

*Вітаю вас, ялиночки,
Вітаю вас, звірята.
Послухайте хвилиночку,
Що маю вам сказати.
Через цей ліс увечері
Святий наш Миколай
На зустріч із малечю
Поїде через гай.
Отож якщо бажаєте,
Виходьте теж на шлях.
Його ж усі ви знаєте –
І звір, і кожний птах!*

Ялиночки й звірята (співають).

Ми знаємо, ми знаємо;

У день веселий цей

Чекаємо, чекаємо Святого Миколая –

І чемних всіх дітей.

З'являються два янголи, один з них несе тоненьку книжечку, інший – дуже товсту.

П е р ш и й я н г о л. Ох, я втомився. Ця книжка така товста, що крила опадають. Доведеться везти гелікоптером. А попереду ще так багато праці.

Д р у г и й я н г о л. Так, деякі діти до останнього дня надсилали Святому Миколаєві листи, і навіть телеграми. Усі пишуть, що чемні, але чи справді це так? (Звертається до дітей). Ми ходимо поміж вами й перевіряємо, чи справді ви були чемні. І все записуємо до книжки.

П е р ш и й я н г о л. До однієї книжки – чемних, а до другої – халамидників та неслухів.

Д р у г и й я н г о л. В одній книжці – добрі діла (показує свою тоненьку). А в отій – гріхи, грішки й усякі збитки (показує на товсту книжку).

П е р ш и й я н г о л. То це я гріхи ношу? Недарма ж моя ноша така тяжка, що я вже двічі з неба впав. Але щось не може бути, щоб наші українські діти були такі нечемні. Ану, почитаю. (*Читає напис на товстій книзі*) «Реєстр для чемних дітей». А покажи-но свою! У тебе: «Реєстр неслухів». Що ж ти наплутав! Дивись, скільки у нас добрих дітей – ось вони сидять, усміхаються й чекають на гостину отця Миколая. А нечемних мало, та й тих ми ще перевіримо й, може, викреслимо з поганої книжки.

Д р у г и й я н г о л. Як же це я переплутав!

П е р ш и й я н г о л. Бо хоч ти й янгол, а потребуєш окулярів. Ось вони саме і лежать на снігу. Це, мабуть, святий Миколай тобі авансом подарунок послав.

Д р у г и й я н г о л (*одягає окуляри*). О, тепер добре бачу!

П е р ш и й я н г о л. А за те, що переплутав, мусиш нести оцю товсту книжку!

Д р у г и й я н г о л. Добре вже, добре. Ходімо ж закінчувати свою роботу.

Виходять. З'являються два Чортики – Круть і Хвиць.

К р у т ь. Ой, як холодно! Я заздрю вовкові, лисиці й навіть зайцеві, бо в них такі пухнасті кожухи. А в мене сама шкіра та кості. Я змерз, як чортик.

Х в и ц ь. Так ти ж і є чортик! Хоча ти правий, у нашій прекрасній батьківщині – Пеклі – значно тепліше.

К р у т ь. Еге, часом аж загаряче. Я радий інколи вирватися з пекла й побрикатися по світі.

Брикаються по сцені.

К р у т ь. Не забувай, що ми сюди послані у важливій справі. Наш наймерзенніший голова дав нам наказ наловити якнайбільше грішників.

Х в и ц ь. А як не наловимо... То пан Сатана нас самих на гарячу сковороду посадить. Або вижене з роботи й не дасть нам нашої улюбленої їжі – гарячої смоли.

К р у т ь. Ой, не згадуй! Тут ніде її нема, я вже зголоднів. Одягнувся якимось у школярську уніформу й просив смоли в Івасика, а він сказав, що тут такого ніхто не їсть. Він дав мені шматочок жувальної гумки, і я нею ледве не вдавився. І як діти таке паскудство їдять? Як воно їм зубів не повириває?

Х в и ц ь. Тихо, тихо! Ось діти йдуть до школи. Може, серед них є нечемні. На кожного нечемного у нас є різочка в подарунок.

Д і т и (*йдуть до школи і співають*).

Сонце світить, та не гріє,

Морозище аж шаліє.

Ой, ховайте, діти, вуха,

Налітає завірюха.

Вітер свище, як батіг,

Просто в очі сипле сніг.

Не страшний нам сніговій –

В школу підемо мерцій.

Діти біжать до школи, лишаються тільки Івасик і Тарасик.

І в а с и к. Тарасику, сьогодні до нас святий Миколай прийде!

Т а р а с и к. Еге ж. Він чемним дітям подарунки принесе.

І в а с и к. А ти був чемний?

Т а р а с и к. Так! А ти?

У цей час підкрадаються чортики. Один стає за спиною Івасика.

І в а с и к. Так. І буду чемний до самого Різдва, а потім – побачимо.

Чортики підстрибують з радістю.

Т а р а с и к. А я намагаюсь увесь час бути добрим. Мене назвали Тарасом на честь нашого великого поста Тараса Шевченка, й тому я мушу бути завжди чемним.

Х в и ц ь (*підштовхує Івасика*). Скажи йому щось нечемне!

І в а с и к. Тільки дурень може бути вічно чемним.

Т а р а с и к. Ти що кажеш? То, виходить, я – дурень!

К р у т ь (*підштовхує Івасика*). Покажи йому язика!

Івасик показує язика.

Х в и ц ь (підкрадається до Тарасика). Бачиш, який він! Чого ж ти стоїш? Бий його!

Т а р а с и к. О ні, ми з ним друзі, битися не можна, та ще й у такий гарний день. *(Обертається).* А це хто? Ти часом не чортик? Моя бабуся казала, що чорти бояться хресного знамення. Ось я тебе перехрещу!

Ч о р т и к и. Ой, не роби цього! Ой-ой-ой!!! *(Втікають).*

Невеличка музична пауза. Повз ліс повертаються діти зі школи. Спиняються коло ялинок.

І в а с и к. Нас сьогодні раніше з школи відпустили, а ще не пізно. А скільки снігу випало! Шкода, щоб такий гарний сніг пропадав! Знаєте що? Зліпімо гуртом снігову бабу!

Д і т и.

Гаразд, гаразд!

Снігову бабу!

Велику-превелику!

І снігового діда! Сніговика!

Ви ліпїть бабу, а ми – діда!

Ану, хто швидше? Раз-два-три, по-ча-ли!

Діти качають сніг, співають, ведуть хоровод.

Листування

(уривок)

Початок листування

– Якщо хочеш скоріше навчитися добре по-українському писати, пиши комусь листи! – порадила Івасеві мама.

– Я не вмю, – відповів Івась, – і не маю кому.

– А дідусь? – з докором вимовила мама. – Ти вже забув дідуся?

Ні, Івась дідуся не забув, він часто про діда думав і навіть уві сні його не раз бачив, але що він дідусеві може написати?

– Як не спробуєш, ніколи не вмітимеш. І ти маєш кому писати.

– Кому ж? Усі мої українські товариші живуть тут, не буду ж я їм писати листи про те, що ми разом робили! А на фермі всі хлопці – американці.

– Мамо, навчїть мене писати листи! – попросив Івась.

– З великою приємністю! – сказала мама.

В місті мама мала куди більше часу і частенько заглядала в синовї зошити.

– Є багато, навіть дорослих людей, що не вмюють до ладу скласти листа і просять когось іншого, щоб їм написав. Це дуже соромно. Тобі вже час самому писати листи, не тільки передавати привіти в наших листах!

Івась дістав листок паперу, взяв перо і сїв за стіл. Він знав, що на початку листа треба звернутися до того, кому пишеш.

«Дороги Дідусю» – написав Івась і перепитав маму, чи добре він написав. Мама відразу знайшла помилки: Івась забув написати «й» на кінці слова «дорогий». Мама також сказала, що в українській мові після звертання треба ставити не кому і не двокрапку, а знак оклику. Івась виправив і мало не півгодини просидїв, думаючи, що писати далі.

– Мамо, я не знаю, що далі писати, – зідхнув хлопець.

– Листи не можуть бути всі на один лад, – сказала мама, – бо тоді б вони були дуже нецікаві. Але, поки навчишся, починай з того, що запитай дідуся про його здоров'я, потім про тіточку Марту, про господарство, тоді напиши про себе щось цікаве, що з тобою сталося, а тоді попрощайся і підпишись.

Легко сказати, та не легко написати... Так Івась трудився, що аж упрїв, три рази переписував, мамі показував, і нарешті вийшло таке:

«Дорогий Дідусю!

Як Ви поживаєте? А я поживаю добре. А як тітуся Марта поживає? І я теж добре. А як Ваше господарство? І моє добре. А як Жук поживає? А тут у мене песика нема, бо господиня і так би не дозволила. А я ще ходжу до двох шкіл і до церкви. До побачення. Івась».

Мама хотіла була листа виправити, але махнула рукою і дала Івасеві поштову марку, щоб відіслав своє писання.

Дідусева відповідь

Івасеві стало весело. Досі він бігав униз до поштової скриньки, приносив у хату пошту, але все то були листи для мами, тата і часом для Ромка, а тепер Івась, уже йдучи по сходах, переглядав коверти, чи нема там його імени.

– Ще зарано, не хвилюйся! – сміялась мама. – Ще дідусь і не отримав твого листа, а може й не зразу відповість. Ти ж знаєш, що восени на фермі багато праці.

Проте дідусь відповів дуже скоро. Видко, для Івася він і в робочу пору знайшов час. І ось що писав Івасеві дідусь:

«Мій дорогий внучку!

Твій лист порадував мене. Це справді була приємна несподіванка. Я думав, що у великім місті ти матимеш так багато праці, і забав, і нових друзів, що забудеш про свого старого діда. Але твій лист переконав мене, що ти добрий і чемний хлопець. Пиши часто, а я тобі радо відповідатиму. Моє і Мартине здоров'я в порядку, а наша ферма трохи притихла. Після вашого від'їзду я продав коні й корівку, а лишив тільки кури й гуси та ще садок доглядаю. Також навесні ми не будемо так багато збіжжя сіяти, а пустимо землю під травичку, на сіно. Може, ти влітку приїдеш помагати мені сіно косити? Я за вами, а особливо за тобою, дуже-дуже стужив. Приїжджай на вакації, а до того часу пиши мені часто й багато.

Твій дідусь».

Писання йде нелегко

Івась був дуже гордий і вдоволений, що дідусь так скоро йому відповів. Особливо приємна була хлопцеві така увага до нього через те, що Івась ще добре пам'ятав, як багато праці мав дідусь на фермі. Влітку взагалі, щоб поговорити з дідом, Івась мусів бігати за ним по полю, захищаючись від сердитого східного вітру, що виривав дідові слова й заносив їх кудись далеко, ген-ген аж під сизий ліс... Тепер дідові ще більше роботи, бо ж виїхали до міста його помічники, а все ж таки він знайшов час на таку «довгу» відповідь.

«А я?» – подумав Івась, і йому стало соромно. Він цілу годину мучився з листом і ледве видушив із себе кілька рядків, та й то з маминою допомогою. Але що ж, Івасеві ще тільки дев'ять літ, а дідові... Врешті, Івась навіть не знав, скільки дідові років, мабуть, дуже багато... От діждеться Івась неділі, то вже постаріється написати більше і краще.

Та одне діло хотіти, а друге – могли. Як настала неділя, сів Івась за стіл, написав «Дорогий Дідусю» і не забув на кінці поставити отакений знак оклику, але далі справа пішла дуже помалу. Може тому, що мама в той час смажила смачні мли одного ще перед обідом ухопити. Мама ніби здогадалась, сама принесла на тарілочці млинця «покуштувати» та й запитала, як Івасеві лист удається.

– Щось не дуже! – признався Івась. – Не знаю, про що писати. Нічого цікавого не сталося.

– Як нічого?! А про твоє нове призначення в клясі? А про шкільну оркестру? А про «змія», що його пускаєш на осінньому вітрі?

– А чи то дідусеві буде цікаво?

– Звичайно! Аджеж дідусь колись сам був таким хлопчиком, як ти, а ти, як Бог дасть, колись, через багато років, будеш таким стареньким, як дідусь. Ви один одного мусите розуміти.

Важко було Івасеві уявити дідуся метким хлопчиком у коротких штанях, а ще важче було заглянути далеко наперед і себе самого побачити сивим і поморщеним. Але вирішив послухатися мами і написати дідусеві про свої хлоп'ячі діла.

Другий лист Івася

«Дорогий дідусю! Дякую за Вашого листа і пишу відповідь. Ви писали про коні, кури і гуси, але забули про мого песика Жука. Як він поживає? Передайте йому від мене привіт і дайте маленький шматочок м'яса. Я йому так під час обіду під столом давав, прошу за це тепер

пробачення. Я вчуся багато, але оцінки отримую середні. Мама каже, щоб я дужче вчився, але то не біда, бо я в школі новачок, і тут трохи далі пішли, ніж у моїй старій школі. Обіцяю Вам, Дідусю, що я буду вчитися краще. Мама сказала мені це написати. Коли я не вчуся, то гуляю надворі. У нас вже випав перший сніг, такий сипкий і солодкий, як цукор. Тільки мама не дозволяє його їсти – каже, що від того можна застудитися. Мій сусід, американський хлопчик Флойд, зробив снігову бабу, а я згріб увесь сніг на подвір'ї і зробив аж дві баби, або ні – бабу і діда. Добре, що взимку нема трави, і господиня дозволяє нам бігати по двору, тільки щоб не кричали. Але це не легко, бо, коли робити снігову бабу, то якраз хочеться кричати. А в клясі я маю високу посаду – я відповідальний за черепашку. Я маю її годувати і доглядати. Мені всі заздять. До побачення, дорогий Дідусю, вітаю Вас і тіточку Марту. Ваш внук Івась».

Івась утомився пишучи, але лист, здавалося, вийшов добрий. Усе ж таки попросив Івась маму перевірити, чи все гаразд. Мама сказала, що лист добрий, але, як узяла червоний олівець і виправила помилки, то лист став такий строкатий, що аж дивитися на нього страшно було. Довелося лист переписати, і аж тоді можна було його відіслати.

Листування з Євгеном

Євген швидко відповів на Івасевого листа, і вони жваво почали переписуватися. Признатися, їхні листи були короткі, особливо Євгенові, бо за півтора року листування з дідусем Івась уже добре тримав перо в руці, зате Євгенові слова тікали з пам'яті, а перо часто робило такі помилки, що Івасеві аж смішно ставало. Виправляти Євгена він ніколи б не наважився, щоб не образити його, але це було й непотрібно: Євген уважно читав Івасеві листи і спостерігав різницю між своїм правописом та Івасевим. Він придивлявся до слів та речень, а часом порівнював їх із словником та українським підручником. Часто бігав допитуватися про те чи інше в Івасевого дідуся. Врешті дійшло до того, що хлопці вже писали коротко і ясно, не траплячи багато слів на описи. З дідусем була інша справа, бо дідусь любив писати про життя і людські думки, а з Євгеном Івася єднали такі справи, як риболовля, колекціонування марок, автомобелі.

Часто вони присилали один одному недорогі, але важливі подарунки, обмінювалися марками та камінцями. Євген зібрав усі потрібні трави для Івасевого гербарія, а Івась склав модель літака з дрібненьких частин, а тоді розібрав і послав усе те Євгенові, щоб і приятель з цим поморочився. Коли Івась ще був на фермі, він дуже любив ловити рибу. Євген також був завзятим рибалкою, і в листі Івась описав усі місця на річці, де найліпше «клює» риба.

Тим часом Івась ріс угору, як молодий дубочок, а дід хилився додолу, як старий корчуватий дуб. Коли одного разу влітку Івась поїхав на два тижні на ферму, він мало не заплакав, як побачив дідуся: тільки два роки проминули, а дідусь так змінився! Колись Івась не міг встигнути за дідом, хіба що підбігав. Тепер, як вони вдвох ішли полем, хлопець увесь час мусів спинятися й чекати на діда.

Вечорами хлопці сідали в коморі, де дід плів (...) сіті на рибу, і слухали оповідання, а цим оповіданням, здавалось, не буде кінця. Але по деякій часі дід починав «клювати носом» і засинав. Хлопці вкривали його рядном і навшпильках відходили. Дід спав недовго, через якої півгодини прокидався й дивувався, де ж то поділися хлопці, потім умився і вже йшов спати на ліжко. Він лягав рано, а вставав, як сам казав, разом з курми. Так рано хлопці не вставали, хіба що звечора планували цілоденну риболовлю.

Вже не буде листів від дідуся...

Як стала наближатись осінь, листи від дідуся почали приходити все рідше й рідше. І писав він уже значно менше, бо жалівся на втому і хворість. Натомість частіше стали приходити листи від тіточки Марти, і часом вона навіть говорила телефоном, чого ніколи раніше не робила.

Одного разу лист від дідуся прийшов писаний інакшим письмом, так начебто не дідусь його писав. І справді, в кінці листа було зазначено, що лист писала тітуся Марта, бо дідусь нездужає. Івась відчував, що дідусь поважно хворий, і дуже сумував. Йому було важко писати листи до дідуся, бо соромився писати про веселі речі, коли дідусеві так зле. Знов же, – міркував, – коли писати про щось сумне, дідусеві стане ще гірше. Івась справді не знав, про що писати.

– Не пиши забагато, щоб дідусь не втомився читаючи, але пиши часто, – радила мама. – Пиши найбільше про школу та про книжки, що їх ти читаєш. Це буде цікаво та приємно для дідуся.

Так Івась і робив. Писав про іспити, про вчителів, про своїх приятелів, про Пласт, до якого тепер належав, ну і, звичайно, про Жука, що цілком вжився на новому місці і став просто таки членом родини.

Одного дня мама поїхала на ферму, лишивши тата з хлопцями удома самих. Утрюх вони прибирали хату й варили їсти. Найкраще в цім відзначився Ромко, бо він ще давніше в школі навчився куховарства. Назвали вони свою домівку «Запорізькою Січчю», бо на Січі, як відомо, не було жінок, а козаки самі провадили все господарство.

Одного прохолодного листопадового дня, коли Івась прийшов із школи, на порозі його зустрів блідий, змучений тато.

– Нема вже нашого дідуся, Івасю!.. Дідусь помер учора вночі...

– Як це помер? – скрикнув Івась. – Був – і нема? Хіба не можна було його врятувати? Лікар усе може зробити!

– Ні, не все, синку! Як смерть приходить, її можна часом відігнати, але до старої людини вона прийде знов. Дідуся довго лікарі рятували, але смерть перемогла. Дуже вже слабенький став дідусь, не мав більше сил жити. Але ти не сумуй, він чесно й гарно прожив своє життя, до восьмидесяти літ дожив, всі його любили й поважали і завжди добрим словом згадуватимуть. Ти ж його не забудеш, правда?

– Ніколи! – коротко вимовив Івась, втираючи рясні сльози. Він розумів, що відтепер уже ніколи не одержить від дідуся листа, не побачиться з ним, як поїде в гості на ферму... Але все добре, чого навчив його дідусь, він свято берегтиме в серці.

Не буде вже він писати до дідуся, але лишився йому на потіху Євген, а через Євгена він познайомився з іще одним українським хлопцем, Олександром, що живе аж у Німеччині... А Олександр листується з двома дівчатками, що живуть в Австралії... Так, через листування міцним ланцюгом єднаються молоді українці в цілому світі, і Івась почуває себе важливою ланкою в цім ланцюзі.

А початок цьому дав дорогий, незабутній дідусь своїм щирим українським серцем і теплим, як сонце, словом.

ЧЕРКАСЕНКО СПИРИДОН

Черкасенко Спиридон Феодосійович (1876, м. Новий Буг, Миколаївська область – 1940, м. Прага, Чехія; псевдонім і криптоніми: К. С., П. С., С. Т., Черкасен, Аматор, Дід, Киянин, Педагог та ін.) – український письменник, драматург, педагог, суспільний і культурний діяч.

З 1919 року в еміграції: спочатку у Відні (Австрія), потім у Празі (Чехія).

Автор публіцистичних статей, які виходили друком у «Літературно-науковому віснику», «Рідній мові», «Наша культура», «Пчілка» тощо. Писав поезії, прозу і драми. Твори для дітей і про дітей: збірка оповідань «Маленький горбань та інші оповідання», історико-пригодницький роман «Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів» (1937), п'єси «Вечірній гість» (1924), «Сміх» (1924), «Лісові чари» (1924), «Бідний Лесько» (1926), «Лібуша в таборі» (1925), «Хай живе життя» (1930), «Вигадливий бурсак» (1937), «До світла, до волі» (1937), навчально-пізнавальну літературу «Про небо: популярна астрономія», «Ялинка: як упорядкувати дитячі свята» тощо, укладав читанки, букварі, граматики, правопис для шкіль.

Пророк

Т. Шевченку присвята

Він пас ягнята за селом
Такий сумний, такий ще юний...
В душі палкій бриніли струни –

Ніким не співаний псалом.

Яріли обшири ланів,
Оброблених людьми-рабами...
Дивився скорбними очами...
Питав: «Хто збудить людський гнів?»

Де голос той, як Божий грім,
Що потрясе серця ці кволі
Надхне рабів жаданням волі
І духом гордим і міцним?»

І чує голос: «Встань, іди,
Співай ти сам за всіх до бою,
Не гнись – усюди я з тобою,
Пророче віщий, молодий!»

«А зброя ж де?» – питає він.
І знову голос бога – Слова:
«А зброя та – то рідна мова,
Гучна, проречиста, як дзвін.

В запеклі душі нею бий,
Зміцняй серця в огневім гарті,
Постав її на грізній варті,
Як меч двосічний і страшний!».

Він пас ягнята за селом,
Та кинув посох свій негожий...
І заспівав, обранець Божий,
Народу визвольний псалом.

Пригоди молодого лицаря

Розділ XIV

- У Бога віруєш?
- Вірую, батьку.
- Ану, перехрестись!

Павло здійняв шапку й широко перехрестився.

Кошовий пильно оглядав парубка своїми гострими живими очима, немовби ціну йому складав або звіряв, оскільки можна пойняти віри тому, що про молодика оповів йому старий козацький полковник Омелян Граб.

- Тебе, либонь, Павлом звать?
- Павлом, шановний батьку.
- Похиленком?
- Еге ж.

– Хм... Гаразд. Павлом ти, хлопче, й зостанешся: так свята церква тебе найменувала, тож не нам, грішним, її приписи ламати. Похиленко ж – це вже від людей... Звичай в нас такий на Січі, щоб, хто вступає до нас у товариство, лишав поза валом січовим своє старе прізвище, а приймав від братчиків те, що йому накинуть, і вже ти відхрещуйся не відхрещуйся від нього, а воно так тобі й прилипне, хоч би тебе й собачим сином продражнили, а не тільки чимсь пристойним.

- Воля товариства, мій батьку, – мовив Павло, вклонившись.

– Так, сину, без волі товариства тут нічого не починається й не робиться.

Дивувалася січова старшина, присутня при розмові, що звичайно суворий в січових справах і скупий на мову, завжди такий короткомовний кошовий понад звичай так багато говорить із новаком. «Десь дуже до мислі припав йому цей молодий подобень», – думав про себе кожен, а старий Омелян аж не тямився з утіхи, що досвідчене око й розум січового голови зуміли відразу оцінити його улюбленця.

– Оповідав мені батько Граб дещо про тебе, – посміхнувся самими очима кошовий і розгладив бороду. – Жбурляєш, казав, не тільки звичайними собі людьми, а й такими, як отой ногайський велет, що зборов його. – Жбурляєш ними, як снопами вівсяними. Тож будеш ти в нас не Похиленко, а Жбурляні. Як ви на це, панове-браття? – звернувся до старшини. – Добре буде молодцеві, коли його так продражнимо?

– Добре, батьку, добре!

– Краше й не треба!

– Лепсько! – гукнув старий Граб. – І нехай мені дідько в пику начхає, коли брешу!

– От і гаразд, – задоволено промовив кошовий. – А ти як?

– Спасибі вам, батьку, – знову уклонився Павло. – Ваше й товариства слово для мене закон.

Як сказали, так і буде.

Гаразд... Маєш, козаче, силу надлюдську, але не розкидай її по-дурному, не хизуйся нею, не чванься перед братчиками, бо Господь дає силу козакові на те, щоб нею бити ворога-бусурменина й усякого супостата, а не на чорт батька знає що. Ти придивляйся до наших звичаїв січових, а у вільний від роботи час навчись від братчиків орудувати тим, що красить лицаря, цебто козацькою зброєю. Багацько, мій друже молодий, дав тобі Господь із щедрої своєї руки, тож шануйся, пам'ятай завжди про Бога, про рідний край і чесне товариство запорозьке, а старших шануй, старшини слухай, а надто в боях із ворогом, і заживеш великої слави, як і наші діди та батьки. А тепер ходи собі здоров, вибирай курінь, який хочеш, і розташовуйся в нім.

Вклонився низенько Павло кошовому отаманові й славній старшині січовій і вийшов із паланки, як у тумані. Перед очима все стояв образ величного, з довгою бородою й вусами, лицаря із зсунутими над переніссям соболевыми бровами, а під ними – гострими, як сверла, мудрими, допитливими очима, що зазирали – хотів ти того, чи ні – в самісіньку душу. Не визначався постаттю (були там постаті й далеко показніші), але саме тим своїм проникливим мудрим поглядом. Немовби той погляд промовляв: не блуди словами, бо я бачу наскрізь усю твою душу, бо я все знав, знаю й буду знати, – отже, від мене й не важся сховатися!..

«Дак оце він, той необачний Сагайдачний, що проміняв жінку на тютюн та люльку, – крутилися Павлові в голові слова славної пісні про завязаного гетьмана запорозького. – Але то, мабуть, тільки в жарт складено пісню, бо на необачного він анітрохи не скидається, – навпаки, швидше на дуже обачного, а ще й мудрого, та ще й з сильною, залізною рукою. Гляне, то аж мороз поза шкурою...».

Так із канівського гультя Похиленка Павла зробився братчик січовий Павло Жбурляй. Потрапив до славетного запорозького гнізда лицарського саме в найгарячіший час. З наказу королівського Січ готувалася до війн, з турками, але поки запорожці споруджали чайки й запасалися всім, що треба було для морського походу, Річ Посполита польська раптом прийшла до згоди з султаном, щось йому заплативши, – мовляв, на тобі, чорте, груш, та мене не руш! – але запорожці на це не вважали: зібравшись на нараду січову, постановили одноставно розпочате діло довести до належного кінця: нехай собі, мовляв, король мириться або воює – на це його королівська воля, а воля товариства – й цим разом іти боєм на бусурменів, а не сидіти та нудитись без лицарського діла по куренях. Та й шкода тієї велетенської праці, що пішла на лаштування походу: самих чайок споруджено було півдругаста, в повному риштунку, та козацтва для них рихтовано піввосьма тисяч – що з ними робити? Розпустити? Але не тим духом від нього тхне. А до того ще одержано певні звістки, що під Очаковом стало кількадесяти турецьких галер, що вони не прийшли, звичайно, з хлібом-сіллю до січового товариства – і незчуєшся, як турки висадять військо та підпливуть на човнах та сандалах Дніпром під самісіньку Січ Запорозьку.

Отже, на Січі кипіло, як у казані: братчики готувалися до походу, латалися, запасалися кожен усякими потрібними в поході дрібницями, чистили й гострили зброю тощо. П'яних ніде ані однісенького, грізне око «необачного» сягало всюди, й горе тому жидові, вірменинові чи грекові на «шамбаші», на тому базарі за січовим валом, коли він, жаденний шинкар, не вдержиться й продасть нерозважному, нездержливому братчикові кухоль горілки, – годувати йому раків у Дніпрі білим тілом своїм: та й братчикові тому не з медом буде: погодує він комарів та різну іншу комаху своєю кривцею, коли його, голісінького, прикують до гармати. Бородатий кошовий не любить жартувати й за військового стану вмів тримати своїх буйних лицарів рукою залізною.

Павло брав у всій цій метушні найближчу участь, дивуючи всіх своєю запопадливістю, своєю відданістю новому для себе ділу, але ніколи не висувався наперед: мовчазний, сміливий, поважний у роботі, він соромився й ніяковів, коли хтось із старших звертав на це свою увагу, навіть сердився й від ухвального слова ховався за спину братчиків, ніби хотів тим зазначити, що сам він ніщо, що діла довершує вся громада. Робив так, наче роботою бажав розбити свою глибоку затаєну тугу. Братчики, що оце свіжо побували на Україні, в Каневі, й вернулися на Січ із Павлом, догадувалися, яку тугу розбивав молодий козак у роботі, а іншим здавалося, що новак своєю запопадливістю хоче прискорити вихід у море, що його ще ніколи не бачив, і горить поривом швидше зчепитися з турком; вони посміхалися ласкаво у вуса, але не зачіпали словами, щоб не бентежити соромливого молодика: з часом, мовляв, уговкається, вгамується молода потуга, стане твердішою, але й рівнішою, а на юнацьке завзяття накинеться вуздечку розважності; а поки що – нехай потішиться, адже ж йому вдивовижу!..

Ціла ж правда була в тих і других разом. У роботі Павло топив свою тугу за тим, що блискучим сном промайнуло ще недавно в його зеленому житті, й водночас квапився винести ту тугу свою на буйні хвилі в море і пустити нагонцем за вітром у безкраї простори. Тісно і було за валами січовими в людних куріннях громадських. А що туга тая не кидала юнака й у роботі, це не тяжко було покмітити по його задумі, що вряди-годи опановувала козака просто серед роботи. Траплялося, наприклад, при риштуванні чайок гарматами, звалить Павло на себе сам цілу гармату, як мішок полови, сходах із берега на чайку й раптом зупиниться в задумі на хвилику, поки хто не погукне, щоб ішов далі, оступився й дав дорогу. Тоді, очутившись, із подвійною запопадливістю робив, що треба було.

У товариських взаєминах з усіма був однаковим. Їм розрізняв у велелюдному товаристві кращих, гірших. По ще не встиг як слід розібратися в тому, що діялося довкола; був рівний у приязні до всіх і до кожного зокрема; на поглумки й жарти неуразливі сміявся або відповідав тим самим, а на зачіпки уразливі здивовано дивився на напасника й відмовчувався, тим паче, що хтось інший нагукає, було, на напасника. Але останнє траплялося дуже рідко, бо сливе ніхто з братчиків не почував до безхитрого, лагідного юного велетня ворожнечі й неприязні; тай те ще, що знали вже, за що його сам кошовий продражнив Жбурляєм. «Цур і пек йому, жовтодзьобому! – думав усяк, хто любив заїдатися з товаришами, – цього зачепи тільки: дошкулиш – відіб'є...».

У неділю та у свято Павло розважався з молоддю січовою за валом, вправляючись у двобоях на шаблях, у в орудуванні списом, у стрілянні з мушкета, з пістоля й навіть із лука. Або брав вуздечку і йшов на луки, де випасувалися січові табуни, розшукував свого коня, сідав на нього охляп, забивався геть-геть від Січі аж у степ і вертався лише до вечері. Чекав нетерпляче походу.

І він нарешті прийшов.

Не у звичаю було в Сагайдачного зволікатися: як тільки все до найменшої дрібниці було готове, гетьман розподілив товариство по чайках, у чільній осівся сам, і козацтво рушило уплинь за Дніпровими хвилями в море, і нашивши в Січі тільки невелику, із кількасот козаків, залогу для господарювання й охорони. Перед походом підправив січовий панотець молебінь і посвятив чайки. Навдивовижу всьому товариству й старшині, гетьман, розподіляючи козацтво по чайках, звелів покликати до себе Павла.

– Слухай, Жбурляю, – звернувся до збентеженого несподіванкою Павла, – навчився битися на шаблях чи промарнував час на казна-що?

– Трохи навчився, мій батьку, – відповів молодик,

І попившись.

– Ну, нічого, на ділі навчишся краще. А з мушкета палити?
– Навчився, батьку.
– От і гаразд. Сядеш у моїй чайці, – може, потрібна буде твоя потуга.
– Спасибі, батьку! – аж вигукнув радісно Павло, зрозумівши, що гетьман відзначає його перед усім товариством. – І силу свою і здоров'я віддам товариству, а битимусь до загину.

Сагайдачний здивовано й разом задоволено глянув на нього й промовив, ні до кого, власне, не звертаючись:

– Гей, мати Січ Запорозька! Не одного героя-лицаря виховала ти в своїм курені, відколи побралася з козацьким батьком – з Дніпром-Славутою, й ще не одного виховаєш! Саме повітря твоє з телят творить відважних турів...Ну, дай Боже, Жбурляю, щоб моє око та не зрадило мене.

Далі звернувся до всіх:

– Отже, дітки, завтра вдосвіта рушаймо, а сьогодні спите на чайках.

Лишивши в курені саме сідло з уздечкою, Павло пороздаровував свої шаблі тим, хто не мав, а собі залишив тільки ту, що виборов у татарського лицаря, засунув за пояса пістолі, взяв ще деякі дрібниці, накинув кирею й, перехрестившись, вийшов із братчиками з куреня. Ночував на чайці.

Ще тільки почало на світ благословлятися, як гетьман уже вступив на свою чайку й звелів розпустити вітрила. В ту ж хвилину з башти січової гримнув вистріл із гармати. Сполохане птаство хмарою злинуло з околиць лісів і плавнів у повітря й сповнило його страшним криком та гамом. На січовій дзвіниці задзвонили дзвони. Гетьман здійняв шапку й перехрестився, далі, промовивши: «З Богом рушаймо!» – махнув булавою. Заскрипіли в кочетах весла, залопотіли вітрила, й чайки одна за одною легко й плавко посунули Чортомликом у Дніпро.

Сонце, зійшовши в легенькій прозорій млі, повітало запорозьких лицарів уже геть-геть від луку Базавлуку. Павло потім через усе своє життя не забув цієї чудової картини першої в його лицарському стані виправи на море. Бистро, як стріли, линули чайки серединою старого, як світ, широкого, як море, Славути. І північно-східній вітер, що повіяв зі сходом сонця, і дужа нестримна від порогів течія, і веселі надувані вітрила по одному на кожному байдаку-чайці, і потужні, влад, помаху опачин, а над усе – піднесений дух і завзяття козацьке, натхне – не тим, що стояв на передньому чардаку, соколиним оком вдивляючись у далечі, оглядаючи пильно то один, то другий берег і вряди-годи повертаючи голову назад, щоб сягнути зором аж до найдалшої чайки й переконатися, чи все гаразд в його рухливому, хороброму війську. Знало воно добре свого грізного в поході гетьмана, тому, й розмовляючи між собою, все було начеку, готове у всяку мить виконати гасло, подане таким чи іншим рухом його гетьманської булави. Тишу весняного ранку порушував лише скрип опачин у міцних кочетах, гамір сполоханого птаства та іноді одна-друга увага гетьманова стерничому.

Дивився Павло, сливе очей не відривав від величної постаті на чардаку, стежив за кожним її виразним і впевненим рухом, і що більше слідкував, то глибше переймався невимовним почуттям захвату й поваги. Уявляв гетьмана в бою з невірними з його грізною, непохитною волею, з достеменністю й короткомовністю в найвідповідальніших наказах, із безоглядною відвагою й презирством до найбільшої власної небезпеки, а водночас із любовним, хоч навбач і суворим, гарячим піклуванням про своїх вояків, – і починав розуміти таємницю його численних звитяг над ворогом. І дивна річ – Павло відчував зненацька так наявно, немовби ось-ось це станеться справді, що обернися в цю мить гетьман і скажи йому: «Жбурляю! Сторч головою у вир Дніпровий!» – і він, Павло, не завагається ані на мить, а схопиться на бистрі ноги й кинеється стрімголов у страшний вир, щоб не виринути вже ніколи. Це вже була не повага звичайна, навіть не захват від спозирання великої людини, а цілковита побожність до неї. Він так виразно уявив собі той наказ і свій викон його, що аж зітхнув глибоко й озирнувся на товаришів, чи не підглядів котрий його дивацької мрії.

Очі його зустрілися в погляді з другими великими карими очима. Вдивившись у них, Жбурляй помітив і заховану в них лагідну усмішку й одверте любування на нього, Павла Жбурляя, і збентежився, а зняковівши, зашарівся, мов калина жаркая, й питаюче глянув на цікавого знов.

– Правду казали про тебе, пане-брате, деякі козаки з вашого куреня, – засміявся вже одверто незнайомий Павлові, молодий теж, братчик, – що наш дужий Жбурляй може ні з того ні з сього зашарітися, як дівча.

Павло зовсім спаленів і розсердився раптом і сам на себе, й на молодика.

– Звідки ти знаєш, що я Жбурляй, і хто такий ти сам, що, мов шпиг, підглядаєш за людиною? – гостро звернувся він до цікавого.

Той погасив під юнацьким чорним вусом свою ухмилку й промовив:

– Та ти не дратуйся, пане-брате, бо вразити тебе я не хотів і не хочу. Я не шпиг, а такий самий братчик, як і ти, лише з іншого куреня, а звать мене Зінько Хмель. Що ти дужий Павло Жбурляй, знаю, бо чув, як старий лицар Граб, вернувшись з Канева, розповідав про твої пригоди батькові кошовому, а oprіч того, ніхто ж, як я, вписував тебе в наші реєстри.

Павло, поки він говорив, заспокоївся й опанував себе. Він пригадав, що й справді бачив мигцем цього козака між старшиною, як уперше став перед кошовим.

– То ти писар січовий? – спитав він його, вже без жодного збентеження, дивлячись йому в вічі.

Хмель засміявся:

– Та так щось... ніби привчаюся коло січових паперів ходити.

Дивився Жбурляй на молодого, як він, братчика, й мимохіть почув до нього повагу, а що саме було в нім гідного поваги, не міг собою вбагнути. Щось було в нім таке, що він помітив тільки в самого лише Сагайдачного, але що ж?.. Розпитувати докладно не годилося, тому він постановив собі якось довідатися від других, бо й те ще знав, що братчик ніколи сам не виявить своїх духових здібностей і звідки вони в нього, – навпаки, скорше приховає їх, щоб не визначатися, не підноситися над загальним рівнем духовим усього товариства. Такий був звичай. Ні значність роду, ні велика освіченість, ні надзвичайні здібності й хист у братчиків не були в пошані доти, доки не виявилися на ділі, а не на язиці тільки, тому всяк, хто хоч трохи обізнаний був із ріповим ладом, прикладав над виявлення себе язиком – виявлення ділом.

– Стежив я за тобою, – говорив Хмель, – як ти закохано дивився на нашого гетьмана, думаючи якусь думу, й глибоко розумів, що в тебе в душі коїться. Адже ти ладен молитися на нього, – правда?

Павло здивовано поглянув на товариша, вже з самого питання й з того, як він висловив його, зрозумівши, що цей Зінько Хмель не простий собі козак із посполитих або міщан.

– Молитися? – перепитав. – Не знаю, але такої людини я ще не бачив... Не знаю, чи молитимусь на нього, чи ні, а що піду за нього в огонь і в воду, то це так, бо відчуваю, що він знає, що чинить, і не поведе під дурного хату.

– Маєш правду, Жбурляю, – відповів на це Хмель, – гетьман січовий Петро Конашевич-Сагайдачний належить до тих людей, що за бистрим розумом їхнім відчуваєш себе на певній дорозі. Орел!.. Кожному з нас лишається тільки виконувати без жодного опору й слухняно його накази. Та й не з тих він, що можуть стерпіти, особливо за походу, якийсь опір, і саме тому, що це взагалі розходиться із звичаєм військовим, коли над усім повинна бути одна воля – воля військового гетьмана, і тому, що, як ти зауважив, Сагайдачний знає, що чинить, а це вже кількакратно довів своїми звитягами славними й над турками, й над татарами, й над москалями. Та побачиш сам: за кілька день будемо під Очаковом, де зібралася на нас ціла громада турецьких галер та сандалів.

Слухав Павло й усе більше впевнявся, що має діло, хоч і з молодого, але розумною, освіченою й бувалою людиною. Спало на думку давнє бажання розібратися в тих сумнівах, що бентежили душу його ще з Канева, що на них сам він не міг знайти відповіді й які відкладав на слухний час. Величність ближчого наміру Сагайдачного цілком захопила, полонила його, а віра в те, що гетьман ліпше знає, що чинити треба для рідного краю, примусила Павла приховати свої сумніви й робити те, чого вимагало від нього його нове становище. Чомусь здалося йому, що саме тепер настав той слухний час, коли з ним розмовляє товариш, що, як видно з усього, багато знає й близький до гетьмана.

– Доводилось мені... – почав він несміливо й плутаючись трохи, – і в Каневі, та як і сюди їхав, думати про те, хто нам більший ворог... чи турки, що їх ми сливе ніколи й не бачимо на Україні, чи магнати, що панують над нами разом із своїми посіпаками, жидами. Ти ж знаєш, пане-братче, яково живеться нашому людові під магнатами... Ще як польний говорив до січовиків у Каневі, закликаючи їх до війни з турками, то я собі думав: хіба нас турки гноблять, хіба вони нами поневіряють? Вороги найбільші наші – магнати, а коли турки збираються їх бити, то й нехай б'ють, чого ж нашим козакам іти накладати головами, обороняти від загибелі нашого ворога? Щоб він зміцнів та ще дужче напосів на нас?.. Коли я їхав з Канева до Чути, щоб там зустрітися з січовиками, то мусів оборонити наших людей від гайдуків пана Потоцького, що били їх канчуками за втечу від нелюдського життя в пана... І це, кажуть, скрізь так, по всій Україні... Коли б я не був певний, що наш гетьман краще від нас знає, з ким нам треба битися, то кинув би Запорожжя й пішов би шукати правди десь-інде... А ти, пане-брате, якої про це думки?..

Хмель уважно слухав і дивився, дивуючись, на молодого велетня, що так легко давав собі раду з дужими напасниками і водночас був такий безпорадний у боротьбі з своїми думками і сумнівами. Але не признати слушності цим важким, як колоди, та невкладистим думкам канівського колишнього міщуха він не міг.

– Твоя правда, дорогий Жбурляю, – відповів він по хвилі Павлові, – і не сам ти тільки доглунався до неї. Були такі, що так само думали, як і ти, та й не тільки думали, а людно й оружно повставали на панство. Ти ж чув, мабуть, про повстання славного лицаря Наливайка Северина?

– Та дещо чув, аякже...

– Ну, а чим скінчилася його боротьба з панами? Теж чув?

– Чув, чому не чув... Погано скінчилася.

– А чому?

– Таж тому, мабуть, що потуга панська була далеко більша. А ще, кажуть... згоди не було між нашими.

– Отже. Боротися, пане-брате, з панами – це не пусте діло, як, може, декому здається, тому й гетьман наш, пам'ятаючи долю Наливайка й Лободи, варується поки що стати на цей шлях і воліє вичікувати... Щоб побороти панів, для цього треба всім по всій Україні одностайне стати, інакше кінчиться так, як і в Наливайка, й наступить ще гірше безправ'я й гніт.

– Та само ж це не станеться, а мусить хтось почати?

– До цього прийде, Жбурляю, я глибоко в це вірю, але коли – ніхто не знає поки що.

Хмель глибоко замислився на хвилю, а потім, стеновшись, додав:

– Так, прийде... І ми ще, Жбурляю, доживем до цього.

З розмови цієї побачив Павло, що не його самого посіла ця думка, що вона носить в повітрі, зріє, набирає сили й розгону, і вельми втішився.

Щодалі Дніпро ставав усе ширший та ширший. Супроводжені криком чайок, бистро линули запорозькі байдаки мерехтливими на сонці хвилями, й не один із козаків, особливо з новаків, що не збайдужів іще в обставинах суворого січового життя до краси, цілими годинами вистоював, спершись ногою на облавок свого байдака, й не міг очей відірвати від величного видовища. Тікали назад мінливі смарагдові береги з плавнями, лісами, чагарями; піскуваті просереді, мілізні-острови; мрійливі саги з нахиленими над ними велетенськими вербами та осокорами; широкі, як озера, лискучі на сонці затоки, вкриті табунами всякої дикої птиці; зелені острови – і ніде-ніде ані людини, ні людського житла...

А сонечко котилося все вгору, вгору...

ЧЕХУТ БОГДАН

Чехут Богдан (1906, Закарпаття – 1956, США) – ветеринарний лікар, письменник, поет, гуморист, пластовий діяч, редактор.

Редактор пластових видань «Косар», журналу Загону «Червона Калина», журналу для дітей «Калинові ягідки», професійних видань. Автор численних нарисів і статей на пластові теми,

збірки оповідань з пластового життя під назвою «Рідними Пляями» (1957), багатьох статей на професійні теми.

Сіль

Чомусь не чіплялося до мене так, як до інших, псевдо. Візьміть хоч би Мортка – хто його коли-небудь інакше звав? Або Дуко – як далеко сягає пластова пам'ять, усе Дуком був, а Слонь то ще під світлої пам'яті цісарськими прапорами Слонем був, і крапка!

Зо мною не те. Скільки не намучились хлопці, яких прізвищ не підбирали – не брало. Подразнять, бувало, кілька днів, а там і забудуть. Однак настав слухний час, вдарила година – причепили й мені псевдо, що й до могильної дошки не спекаюся. Якщо цікаві, послухайте.

Вирушив наш загін на мандрівний табір. Ну, табір табором, як у пісні співають. Висипало братство з вузькаторівки під скелею Сокіл і гайда на Лімницю.

Відпочинок! Тут почав свою службу наш харчовий і санітар в одній особі, Гриць. Він наказав випакувати до перегляду всі харчові припаси, тож за хвилину на прибережному камінні вирости гори хлібів, мішечків з мамалигою, кашею, цукром, а далі солонина, ковбаса і прочая сніди. Гриць оком знавця оглядає товар, важить на пружинній вазі, обчисляє, записує, його розвідницьке око зупинилося на Магікові, що чомусь не дуже певну мав міну.

– Ти що привіз?

– Харчі.

– Які?

– Ну, звісно, які! Харчі!

– Покажи!

Магік розв'язав якусь торбинку. Гриць глянув і тільки ахнув. А далі гукає:

– Гей, хлопці, сюди! Дивіться, чим Магік хоче вас годувати!..

Ми юрбою рушили до мішечка. І що котрий гляне, стовпом стане! Була ж там мішанина, несамовита мішанина, з надвоє, натроє поколеної кукурудзи, пшона, гороху, гречки, вівса, сочевиці, маку...

– Що це таке? – питає Гриць.

– Кажу ж вам, що харчі – «вдаючи грека», – каже Магік.

Слово узяв курінний агроном Прищіпка.

– Це, – каже, – осипка для свиней.

– Кінський зуб! – докинув ззаду Факір.

Так і назвали цю мішанину «кінським зубом».

– Нехай буде «кінський зуб», але їсти можна! – плете своє Магік.

– І що ж тепер? – простогнав Гриць, чухаючи свою распутинівську чуприну. – Як хочете: або їжте, або я віднесу до Добрян.

Пригодиться – безсоромно продовжив Магік.

Гриць махнув рукою. А далі почав ділити харчі та всяке інше суспільне добро кожному по правді. Кінський зуб віддав Магікові.

– На, неси, носила б тебе тряця!..

На мою долю випала сіль, точно три кілограми.

Що ж, як нести, то нести – рішив я без спротиву і вклав мішечок до наплечника.

Уже першого дня мандрівки я побачив, що погано трапив. Гриць по правді й по черзі забирає до кухні в кого кулешу, в кого цукор, у кого хліб. Легшають у хлопців наплечники. Не минає й мене. Тільки почнуть варити, зараз гукає: «Давай сіль!». Всі по черзі навідуються до мене. Де тільки який постій – вже котрийсь суне: «Дай, каже, – соли хліб або сало посолити». А в мене тільки й діла, що розв'язував і зав'язував наплечник. На нічлігах кухарі лишали сіль біля кухні на землі, мішечок втягав росу, інколи й дощик покропив. А вранці приходилося мені пакувати мокрий ослизлий клунок. Згодом мої речі в наплечнику почали вбирати в себе сіль, вогшали, а висушені тверділи, мов бляха. Біда! Десь так на третій день маршу я збунтувався.

– Грицю, – кажу, – дай кому іншому тую сіль! Чи ж мені з нею вікувати?

– Ба ні, – каже Гриць, – на тебе випало, то й неси!

І я далі терпів. Наплечники у хлопців значно полегшали, а я, немов окаянный, двигав та й двигав трикляту сіль. Я став окунем.

– Годі, – кажу, – довше терпіти! Давай сіль кому іншому, мені вже досить!

Та Гриць упертий, мов цап.

– Ні, – каже, – мусиш нести!

Справа опинилась перед Мортком. А Мортик – як Мортик: «Раз тобі дав Гриць сіль, то неси, не лебеди!».

– Чи це наказ?

– Наказ...

Я замовк. Мандрівка продовжувалась. Під Попадаю, на Спіскаві, вирішив Мортик післати до Підлютого стежу, щоб поповнити припаси. Ми отаборилися біля лісничівки і стали дожидати повернення наших. Раптом лісничий кличе до телефону: наші хлопці дають знати, що не пройдуть прикордонної сторожі в Осмолоді; тому пропонують нам іти далі, а вони приєднаються до нас під Ілемським Яйцем. Мортик погодився, табір рушив. Добрили ми під Яйце, чекаємо. Усі голодні, в животах бурчить, а кухня не діє: нема чого варити.

– Хто ще має якісь припаси? – питає Мортик.

Тихо. Наш комендант похнюпив голову:

– Що? Ніхто нічого не має?

Виступив Магік. Поволеньки почав розв'язувати наплечник, а цілий табір напружено слідував за кожним його рухом. Магік, не поспішаючи, витягнув мішечок.

– Нате, – каже, – паничі, їжте на здоров'я!

– Кінський зуб! – гукнув Факір і відвернувся, спльовуючи. Хлопці до решти посоловіли. Тоді виступив я і ще повільніше почав розв'язувати наплечник.

У братію дух вступив: тут щось буде! А я врочисто тиць панові камандантові мішечок...

– Сіль, сіль! – загуло довкруги, аж гомін від Аршиці відбився...

– Це все? – питає Мортик. – Усе...

Командант ще більше похнюпив голову. Але хлопці реготалися.

– Ану, – каже Факір, – давайте вагу! Скільки лишилося цієї соли?

– Три кіля, як утяв! – каже Дуко.

– Оце так штука! Десять днів ішли, десять днів сіль їли, а вона на мірі стоїть?!..

– Хлопці, тут якась нечиста справа, – закликав Мортик. – Чи ви пам'ятаєте, як Марко Проклятий носив свою нечисту совість? Оттак і він, – показав на мене, – тую сіль носить. Назв'їм його Марком, він і так псевда не має!

– Добре, добре! – хором гукнули хлопці. Я тільки плечима здвигнув. І що ж? Наварили кінського зуба, підправили горганським кваском і... їли! Щедро сіллю підсипали цю погань, щоб забити смак. Але їли... вишкрябували!..

На відхіднім кажу:

– Через цю сіль я вже й Марком став. Несіть тепер котрий-небудь, мені вже годі!

Де там!

– Ти, – кажуть, – честі удостоївся, то ж неси тепер аж на Маківку, там кінець твоєї покути.

Прийшли на Маківку, оправили могилки, відбули свято, ватру. Кінець мандрівки й табору. Вранці на відхіднім поставив нас Мортик у ряд, з усіх боків оглядає.

– Дежурний! Обійти навколо табору, чи де що не лишилося!

Дежурний Медвідь виступив з ряду. За хвилину від сторони кухні радісно гукнув:

– Марку, ти щось лишив!

– Що таке?

– А он, диви!

І підбігаючи, тиць мені в руки добре знайомий мішечок.

– Подавись ти тією сіллю, будь вона проклята! – ревнув я і, розмахнувшись щосили, жбурнув мішечок у кущі. Табір рушив.

У поїзді звільна меншала наша громада, а до Жидачева доїхав я сам. На станції цапнув мене поліцист:

– Довуд особісти!

– А що, – кажу, – хіба мене не знаєте? – Не гадаць дужо! Довуд особісти!

Я добув документ, цю складову частину «обивателя ржечипосполітей».

– Пан пуйдзе зе мнов!..

Ого, думаю, доведеться посидіти!.. На станиці обступили мене з усіх сторін: пан командант Банась, пан постерункови Лосось і пан «тайник» Цьолек.

Цього останнього знало все місто, діти на вулиці низенько шапкували перед ним, а за плечима показували язика. Відома персона – тайняк...

І почалося: хто, цо, сконд, поцо... А далі обшук, спершу особистий, потім забралися до наплечника. Я став близенько, щоб дивитися на пальці, бо ану щось підкинуть – це їм не першина... Цьолек ділово розв'язав наплечник. У тому ж моменті я, хоч як панував над собою, жалібно заскіглив. У наплечнику, на самому верху, красувався в цілій величі... мішечок із сіллю!

Медвідь вишукав його в кущах і десь у вагоні потайки впакував мені до наплечника. Поліцисти з жахом відскочили.

– Цо то ест?

– Сіль.

– Не грай пан варята!..

– Але ж сіль, справжніська сіль, подивіться самі! – відповів я й сягнув по мішечок.

Мене почав душити сміх:

– Не бійтеся, – кажу. – Хіба ж так возять вибухові матеріали?

– А як пан возі?

Я прикусив язика. Цьолек обережно доторкнувся пальцем вогкого мішечка й облизав.

– Суль! – каже. – Поцо пан возіл суль на вищечкен?

– Бо сіль у горах вбирає в себе ультрафіолетне проміння, вітаміни витворює...

Поліцаї недовірливо хитали головами. Почали протокол, списали весь інвентар. Цьолек поставив сіль на вагу й подиктував:

– Субстанція бяла, вільготна, тши кіля докладне!

Довго щось потім радили, шептали, бігали, телефонували. Кінець-кінців каже пан командант:

– Ідзь пан з Богем! Суль затшимуєми.

– Добре, – кажу з полегкістю. Згорнув свою мізерію до наплечника й рушив.

Не пройшов ще й десяти кроків, а вже біжить Цьолек:

– Врацай пан!

– Таки треба «посидіти»! – думаю. Але ні, віддають сіль. – Нащо вона мені? Можете собі взяти...

– Не гадай пан дужо, беж суль і жегнай!

Годі сказати, котрий з черги раз я розв'язав наплечник...

Дома ні з ким не поздоровкався, тільки прожогом побіг до кошари, де паслися батькові телята. Там і висипав трикляту сіль, а мішечок спалив!

Лизали телята сіль, цілу осінь лизали, а вона все біліла, все вилискувалася. Там присипав її сніг, і аж весняна розталь змила. Все ж, трава на цьому місці сім років не росла...

Марком дразнять мене й досі.

Марком – сина охрестив!

А соли наші хлопці так боялися, що на найближчу прогулянку взагалі її не взяли. Ніхто, бач, нести не хотів...

ЧОРНОБИЦЬКА ГАЛИНА

Чорнобицька Галина (1889, с. Миронівка, нинішня Дніпропетровщина – 1983, Аделаїда, Південна Австралія; автонім – Далека Лідія, дівоче ім'я та прізвище – Олена Спиридонівна Кобець, в заміжжі – Чорнобицька, псевдоніми – Олена Чорнобривець, Галина Чорнобицька,

Лу Кія) – письменниця, педагог, природознавець. Член Об'єднання українських письменників «Слово».

У роки війни потрапила до Німеччини. У 1950 р. емігрувала до Австралії.

Друкувалася в журналах «Нові дні», «Сучасність», «Наше життя», «Україна і світ», альманасі «Нові обрії». Підготувала збірки поезій «Легіт і бризи», «На березі. Статуя. Синє озеро». Для дітей писала вірші, які видала у збірці «Забавки».

Забавки

Ведмедик

Я ведмедика люблю,
Не скубу його й не б'ю.
А беру малого в ліжко,
Пригорну і вкрию ніжки,
Заспіваю «Люлі-лю,
Я ведмедика люблю!»

М'ячик

Скаче м'ячик
По підлозі.
По підлозі
Й на порозі,
А тоді у двері –
Хвіть!
Ой, ловіть його,
Ловіть!
Доганяйте,
Зупиняйте,
І дитині
В руки дайте!

Гусачок

Гусачка я в мисці мию,
Добре мию крила й шию.
Хоч розхлюпалась вода,
То від того не біда:
Вже скупався гусачок –
Дайте швидше рушничок!

Кубики

Гарні кубики я маю,
ТАТО й МАМА
Вже складаю.
Незабаром я навчусь
Скласти з кубиків:
ДІДУСЬ.

Коник

Кінь гукає: І-ги-ги!
Хочеш їхать на луги,
На Дніпрові береги?

Я на коника сідаю,
Я йому відповідаю:
– Добре, коню, за хвилину
Вирушаймо в Україну!

Літачок

Захворів мій літачок:
Увігнувсь йому бочок
І крило стоїть навскіс,
І немає двох коліс...
Не злетить літак під стелю.
Я візьму його в постелю
І скажу: «Тепер полеж,
Я сьогодні хворий теж.
Буде нам удвох тепліше
І хворіти веселіше».

Журавлик

Це журавлик-журналіст,
Довга шия, куций хвіст.
Крила й ноги сильні має,
То повсюди він буває.
Все він чув,
І все він знає.

Зубки заболіли

У ведмедика і в лялі
Зубки заболіли.
Може вчора солодощів
Забагато їли?
Так і знала! Я в шухлядку
Клала шоколадку,
Ще були тут і горішки,
І цукерок трішки,
А тепер нема нічого –
З'їли все дочиста.
То збирайтесь, любі діти,
Їдьмо до дантиста!

На пісочку

Із пісочку білого,
Із піску вологого
У нашій пекарні
Ми зліпили пиріжки,
Заокруглені ріжки.
Пиріжечки гарні!
Киця нявкає: «Смачні?»
Ні, кицюню. Ні, ні, ні!
Їх не можна їсти,
Пиріжки не з тіста,
А з піску.

У басейні

У нас

Є басейн посеред двору.
У басейні в літню пору
Море свіжої води.
Отаке широке море!
Я в широке Чорне море,
Далі й далі від землі,
З порту фльоту випускаю.
І на кожному кораблі
Український прапор має.
Я у фльоті адмірал.
Не страшні нам буря й шквал,
Наша фльота не потоне.
Ці військові кораблі
Захищатимуть кордони
Української Землі!

Збудую хатку

Я відеречко знайду
І малу лопатку.
Є пісочок у садку,
На пісочок я піду
І збудую хатку.
Може мишка прибіжить
І захоче в хаті жити?

ЧУБ ДМИТРО

Чуб Дмитро, Дмитро Нитченко, Остап Зірчастий (1905, м. Зіньків, Полтавська обл. – 1999, Мельбурн, Австралія; справжнє ім'я – Дмитро Васильович Ніценко) – український письменник, літературознавець, мемуарист, редактор, педагог і громадський діяч. Очільник Літературно-мистецького клубу ім. В. Симоненка, австралійської філії Об'єднання українських письменників «Слово», член національної Спілки письменників України, дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, керівник Української центральної шкільної ради в Австралії, організатор українського видавництва «Ластівка». На його пам'ять заснована Літературна премія імені Дмитра Нитченка, що присуджується щорічно за пропаганду українського друкованого слова.

Представник української діаспори в Австралії, до якої емігрував у 1949 році. За часів Другої світової війни перебував у Німеччині у таборі переміщення осіб, де займався літературно-журналістською та педагогічною працею.

Автор книги «Живий Шевченко (Шевченко в житті)», мемуарів «В лісах під Вязьмою: спогади про Другу світову війну», «Від Зінькова до Мельборну. Із хроніки мого життя», «Під сонцем Австралії», епістоляріїв «Листи письменників», літературознавчих досліджень «Борис Антоненко-Давидович. Життя і творчість», «У дзеркалі життя і літератури», «Люди великого серця», автор підручника «Елементи теорії літератури і стилістики» та словника «Український правописний словник», науково-художньої книги «З новогвінейських вражень: на слідах Миклухи-Маклая», збірки творів для дітей «Стежками пригод» та ін.

Живий Шевченко

(уривок)

Шевченко на сцені

Чи не єдиною розвагою для мешканців цього укріплення була вистава п'єси Островського «Свої люди – порозуміємось», яку дозволив поставити у різдвяні дні 1851-го року комендант підполковник А. Маєвський. Для нас ця вистава цікава тим, що одну з головних ролей у ній, роллю Рисположенського, грав Т. Шевченко. Він же намалював і декорації. Про ці вистави і про участь нашого поета в культурному житті Новопетровського укріплення розповів капітан Косарьов, спогади якого записав офіцер М. Новицький. Він пише, що перебуваючи у Новопетровську, Т. Шевченко поволі став брати участь у культурному житті цього укріплення і виявив себе, як добрий співак, артист і навіть танцюрист. Це було в 1852 році. «Хор цей, – говорить Косарьов, – улаштували офіцери, і Шевченко, маючи приємний чистий тенор і знаючи багато чудесних українських пісень, був постійним учасником цього хору, який, справді таки, дуже й дуже непогано співав і російських, і українських пісень...».

На перших двох виставах обидва рази йшла комедія Островського «Свої люди – порозуміємось» (...) В комедії цій роллю Рисположенського грав Т. Шевченко. «... Поскілки, треба вам сказати, – згадує далі Косарьов, – генеральної репетиції у нас не було, а на репетиціях Шевченко ніколи по-справжньому не грав, то ми, зрозуміло, й не знали, який же вийде з нього Рисположенський. Але коли на першій виставі з'явився він на сцені у відповідному костюмі й загримований та почав грати, так не тільки глядачів, а навіть нас, акторів, вразив своєю грою! Ну, вірите, немов він одмінився! Ну нічого в ньому не лишилося Тарасівського: чистий тобі п'яничка-крючоктвор тих часів – і виглядом, і голосом, і замашками!».

Після цього... підполковник Маєвський підійшов до Т. Шевченка на прийнятті, по виставі, і, цокнувши чаркою з ним, сказав: «Щедро тебе, Тарасе, Григоровичу, обдарував Бог: і поет ти, і живописець, і скульптор та ще, як виявилось, і актор... Шкода, голубе мій, однак, що не дав він тобі щастя!».

«Третя вистава складалась з двох водевілів, грали у них тільки нижчі чини... Шевченко, за задумом якого була влаштована ця вистава і душею якої він був, згадує Косарьов, сам, проте, у ній не грав, але зате потішив глядачів таким несподіваним сюрпризом, що всі від захоплення мало не збожеволіли. Під час антракту раптом підіймається завіса, музика починає грати малоросійську танцювальну мелодію, а на сцені з'являється Тарас, одягнений малоросом, і молодий прапорщик Б., одягнений малоросіянокою, та як ушкварять малоросійського гопака!.. Від криків «біс» та оплесків мало казарма не розвалилась! Надивував тоді нас усіх Тарас своїм мистецтвом танку. Потім, як узнали за ним цей секрет, то на вечірках частенько упрошували його протанцювати гопака».

Але це було в часи дозвілля, а загалом щоденна муштра пригноблювала морально нашого поета на засланні. І не даром, коли один молодий офіцер після навчання запитав Т. Шевченка «А що, брате Тарасе, мабуть, краще було б, якби тебе знову послали на морську службу або призначили в козаки? Адже служити на човні чи на коні більше вам, запорожцям, з руки, ніж у піхоті?!»

«А ще краще було б мені, – відповів Тарас, похнюпившись, – або зовсім не родитись на світ, або вмерти пошвидше»...

В тих же розповідях капітан Косарьова зустрічаємо цікаве місце, про те, як Шевченко намалював міраж... «Одного разу, влітку, годин так біля 6 ранку, з південного боку моря появився чудовий міраж – відображення якогось невідомого міста з будинками, вежами та ін., і він так довго тримався, що Шевченко встиг навіть добре змалювати все це видіння. Минає чимало часу. Дивимось ми на картину і збагнути не можемо, що ж би це за місто таке могло так яскраво відбиватися в повітрі? Тільки приходять до Новопетровська пароплав «Лен-Корань», а Шевченко візьми та й покажи свою картину морським офіцерам. Уявіть же собі загальне здивовання, коли ті

в один голос вигукнули: «Та це Астра-бат!!!» – і тут же почали показувати і вежі, і будинки: «Ось, кажуть, оце така, а ось оце такий» і т. д.

18 лютого 1855-го року помер цар Микола I, і на його місце став цар Олександр II, але доля поета-засланця не змінилась: новий цар відкинув клопотання родини графа Ф. Толстого про амністію Шевченкові. Проте клопотання про звільнення поета не припиняються, і 15 квітня 1856-го року Ш. дістає лист від дружини віце-президента Академії Мистецтв А. Толстої першу вістку про можливість визволення. У відповіді на цю вістку поет писав до Толстої: «Я ожив! Я воскрес!».

Одночасно Ш. дістає радісні вістки про звільнення його польських друзів С. Сераковського та Бр. Залеського.

Ішов рік 1856. В Україні вже ходили чутки про можливе звільнення Шевченка з заслання, і його друзі почали збирати для поета гроші.

В цей період 15 серпня в селі Нагуевичах Дрогобицького повіту народився Іван Франко, а лише півроку тому 26.11.1855 р. в Константинополі помер великий польський поет Адам Міцкевич.

1-го січня 1857-го року Ш. знову дістав листа від Толстої, писаного ще 8-го жовтня 56-го року: «Все, що можна було зробити, зроблено... Сміло звертайтеся до мене з вашими потребами... як до рідної сестри», також висловила надію на скоре побачення, а з Петербургу надходять також чутки про збір грошей для Ш. Дехто вже прислав гроші до Новопетровського укріплення. Все це підбадьорює Шевченка, і він починає знову віршувати. Написав поему «Москалева криниця», присвятивши її своєму другові, що не цурався його й на засланні, кубанському письменникові й отаманові Азовського війська Якову Кухаренкові. Діставши теплого листа від Кухаренка, Ш. післав йому «Москалеву криницю», а в листі писав, що після довгої перерви знову взявся за вірші: «Правда, я сам думав, що я вже... захолював у неволі. Аж бачу – ні. Нікому тільки було огню положити під моє, горем не добите, старе серце, а ти, друже мій, догадався, взяв та й підкинув того святого вогню. Спасибі тобі, друже мій єдиний. Довго я читав твій лист, разів з десять, чи не більше, та дочитавсь до того, що в мене не тільки очі, серце заплакало, мов та голодна дитина... «Що тут робить?» – думаю собі, та вставши раненько... заходився коло оції «Москалевої криниці». Цей лист Ш. писав 5 лютого 1857-го року, а 12-го червня, чекаючи визволення, почав писати свій щоденник.

Піднесений настрої поета раз-у-раз чергується з розпукою через різні перешкоди на шляху звільнення. М. Лазаревський ще 2-го травня писав поетові про офіційне розпорядження про волю, але Ш. й досі не звільняли. І поет нотує 18 червня: «...Як швидко і гаряче виконується наказ заарештувати. Так, навпаки, в'яло і холодно виконується наказ звільнити. А воля тієї ж самої особи. Виконавці ті ж самі. Чому ж така різниця? У 1847-му році, в цьому ж місяці, мене на сьому добу доставили з Петербурга в Оренбург. А тепер, дай Бог, на сьомий місяць дістати від якогонебудь батальйонного командира наказ відібрати від мене казенні речі і припинити утримання».

І, ніби втрачаючи терпець, Ш. пише М. Лазаревському 22-го червня: «Чорти їх батька знають, що се вони зо мною роблять... І досі нічого немає із корпусу. Добивають вони мене, не боячись Бога. А нудьга, нудьга! Я ще зроду такої нудоти не коштував».

В цій задусі його трохи розважають листи та книжки. Він з болем чекає кожної пошти, вираховує, коли приїде черговий пароплав чи човен і, може, щось привезе й для нього. І єдине, що давало розраду в ті нестерпні тижні очікування – то був щоденник.

2-го липня 1857-го року Шевченко записує, що він дістав чайник, який йому допомагає у писанні журналу (щоденника – Д. Ч.), і він пригадує, як колись зустрівся з поетом Чужбинським у Чернігові. Шевченко знав його, як невтомного віршувальника, але не знав тих пружин, що допомагали йому писати. Поселившись тоді разом, Шевченко побачив, що якраз самовар для Чужбинського був тим натхненим. Коли він хотів щось писати, просив господиню ставити самовар.

«Ми прожили, – пише Т. Григорович, – вкупі з ним весь великий піст і не лишилось у місті не лише баришні, дами, навіть старухи, якій би він не написав в альбом не чотири рядки (він

дрібне зневажав), а повну чималу ідилію». А, головне, коли довелося платити «за той чарівний паровик» 23 карбованці... то грошей у Чужбинського не було, і довелося Т. Ш. заплатити своїми.

Нарешті, 13 червня в Оренбурзі дано наказ про звільнення Т. Шевченка, але доки він дійшов до Новопетровського укріплення, а потім поки його оголосили поетові, то минуло ще 41 день, і лише 24 липня капітан Косарьов оголосив його Шевченкові. Більше того, хоч про близьке звільнення Ш. в укріпленні всі вже знали, 27-го червня один п'яний офіцер без ніяких підстав, наказав заарештувати Шевченка і посадити на гауптвахту. А 7-го липня капітан Косарьов вивів дві сотні солдат на площу і почав прилюдно глумитись над Шевченком, а капральному ефрейтору дав наказ зайнятись з Шевченком «маршуванням і рушничними вправами годинок по чотири на день».

Діставши офіційне звільнення, Шевченко цілий день 26 липня і половину ночі складав лист-подяку Ф. Толстому за його клопотання про звільнення з заслання, підписавшись «художник Т. Шевченко».

Можна собі уявити, яку силу переживань переносив поет, що мав таке чутливе серце, в ті дні. Він цілими ночами блукав навколо укріплення, вдень бавився з дітьми коменданта Ускова, гуляв із своїм близьким земляком Андрієм Оберемком, якого дуже шанував за його порядність. А 28-го липня, вночі, вийшовши на городі заспівав рідну пісню:

*Та нема в світі гірш нікому,
Як сіромі молодому.*

Багато часу він проводить на городі під вербами, там часто й ночує в курені. Йому тепер трохи не щоночі сняться друзі, знайомі. 29-го липня, за три дні до виїзду з укріплення, він записує, що спав надворі під деревом. Приснився Семен Артемовський, Куліш, Лазаревський, але курчата почали пищати, злізли на лице, почали клювати й щипати за ніс, і він прокинувся.

Стежками пригод (уривок)

Пригода з кенгуру

Коли ми наблизились до молодого, десять років тому насадженого соснового лісу, побачили кількох австралійців, що підчухрували гілля. Вони вже, видно, добре знали Василя, бо відразу привіталися з ним і почали жартувати, а далі один з них сказав:

– Василю, нацькуй свого пса на кенгуру, вже он там плигають, – і він показав рукою.

Справді, метрів за двісті, за чагарником, що відокремлював насаджений ліс від пасовиська й від річки, паслися або бавилися чотири кенгуру. Ми причаїлися за кущами і спостерігали. Одна з них у своєму мішку поперед себе мала невеличке кенгурятко. Воно іноді теж вилазило, щипало траву і знову верталось на своє місце, і тільки голівка виглядала звідти. Дві інших билися між собою. Це був справжній бокс. Стоячи на двох лапах і притиснувши одну лапу до грудей, кожна намагалася другою лапою дати стусана іншій. До того так спритно відскакували, ухилялися від ударів і знову нападали, завзято й міцно б'ючи своїми лапами.

– Ось я їх налякаю, – сказав Василько, і пустив на них свого Найдю, що його тримав за нашійничок коло себе. Я хотів стримати його, але вже було запізно: Найда, вирвавшись з-за чагарника, раптом завзято загавкав і кинувся до кенгуру. Тварини кинулися до втечі, досить повільно стрибаючи до річки. Першою тікала та, що була з кенгуреням, ніби боялася за малого. Перетнувши річку в наймілкішому місці вони зупинилися, але песик пересліджував їх далі. Ми й собі наблизилися до річки. Кенгуру відбігли ще далі, але пес не давав їм спокою й там. Тоді одна з них, що бігла позаду, зупинилася і, обернувшись до пса, стала, ніби готова прийняти бій.

Тим часом, почувши цю гавкотню, підійшли й інші австралійці, що були в лісі. Одні дивилися, а інші почали підохочувати та нацьковувати Найдю на кенгуру.

І пес з більшим завзяттям рвався на кенгуру, яка стояла на весь зріст, мов готова до бою. Навіть іноді притискала одну лапу до грудей, як фаховий боксер. Вона спокійно дивилася на метушливого напасника, тільки зрідка повертала голову вбік або прищулювала вуха.

Я стояв трохи позаду, злізши на високий обгорілий пеньок. Василько ж, стоячи аж коло самої річечки, мовчки дивився на цю історію, але на його обличчі видно було якесь вагання чи нерішучість. Він, певно, і хотів, щоб Найда прогнав кенгуру, але й боявся за долю свого пса.

Я вже стрибнув з пенька, щоб порадити Василькові відкликати Найду, але Джек знову заукав:

– Чейс гім, Найда!

Та я ще не встиг сказати Василькові й слова, як сталося те, чого я ніколи не сподівався; в той момент, як пес, підохочений Джеком, рвонувся ще завзятіше і ближче до кенгуру, спокійна і мовчазна тварина раптом зробила один стрибок уперед, і Найда в одну мить опинився в її обіймах, притиснутий до грудей. Потім кенгуру, так само не поспішаючи, обернулася праворуч і пострибала геть, а Найда тільки безпорадно мотав ногами в повітрі та придушено жалібно скавучав.

Василько ж, що стояв поруч мене, тільки ойкнув і простогнав, ніби поранений несподіваним пострілом. Він, мабуть, в цей час відчув, що раптом утратив щось дороге йому, що з ним уже давно зрослося і зріднилося на довгому шляху.

– Біжимо! – раптом мимовільно вирвалося в мене, і ми кинулися щосили бігти вздовж річки в тому напрямку, де недавно зникли з очей химерна тварина, що понесла нашого Найду.

Покручена річка, гіллясті дерева, пеньки і каміння – все це гальмувало наш біг, а чагарники й високий бур'ян вздовж річки часом зовсім закривали від нас протилежний берег, де мала б бути кенгуру. Річка ж поступово повертала праворуч, і нам хотілося випередити зухвалу тварину і раптовим наскоком відвоювала Найду.

Пробігши так хвилин з п'ятнадцять або й більше, ми вже перейшли на повільнішу ходу, та й річка тут ще більше повертала праворуч. Вона тут була вже глибше, і наш берег був значно вищий і стрімкіший. Але кенгуру й тут по той бік річки ніде не було видно, хоч місцевість була досить рівна й відкрита.

– Що ж тепер робити? – запитав розпачливо задиханий хлопчина, – невже... – Та я не дав йому договорити, схопивши міцно рукою його за плечі і присідаючи на землю. Метрів за тридцять від нас, залізши до половини в воду, в річці стояла кенгуру і топила Найду. Я не стільки розглядив, що робить ця тварина, як догадався, побачивши її в річці крізь гіллі молодих дерев.

Пригинаючись до землі, часом майже на четвернях, ми швидко кинулися вперед. Тепер ми бачили її зблизька, з високого берега, дуже виразно. Вона, мов людина, стояла перед нами в воді й тримала Найду передніми лапами, зануривши його в воду. З води іноді висувався Найдин хвіст, і бульбашки повітря спливали на його поверхні над розгойданою водою.

Ми вмить знайшли кілька добрих каменюк і, не гаючи часу, пішли в наступ. Кенгуру стояла до нас спиною і не сподівалася нападу, як раптом по спині їй дошкульно вдарила каменюка, а дві інші впали перед самою мордою, піднявши густі бризки. Звірина, мов ошпарена, лишивши свою жертву, кинулась з води і скільки сили подалася геть під наші крики й галас.

Василько, лишивши свій бінокль, миттю спустився з високого берега в річку, перебрів, ідучи трохи не по шию, на другий бік і кинувся до того місця, де щойно стояла кенгуру. Я побачив, як там загойдалася вода, і на поверхні спливала латка мокрої спини ледве живого пса. Він ще показував ознаки життя, безпорадно бовтався на одному місці в воді, але виплисти вже не міг. Василько швидко йому допоміг і виніс на піскуватий пологий берег. Пес лежав з заплющеними очима, і тільки його боки виповнялися, то западали, що показувало на присутність життя. Вода крапельками спливала на пісок.

– Чи житиме? – мимовільно в обох нас виникло питання. За кілька хвилин пес почав чхати й харчати, вертаючи воду, він здригався всім тілом, ніби в нього були якісь корчі, аж поки підніс голову і підтяг під себе свої простягнуті лапи.

Коли Найда вже став на ноги, Василько взяв його на руки і почав нести додому.

– Ну, тепер житиме! – гукнув я Василькові. – Ще й на Україну візьмемо, як будемо вертатися.

Вовчєня

Смеркалось, коли до хати увійшов батько і, щось тримаючи в полі чумарки, сказав до сина:

– Васильку! А якого я тобі звіра приніс! – І випустив на долівку сіреньке щеня. Але, побачивши, що по обличчю хлопця пробігла тінь розчарування, батько додав:

– Та це ж вовчєня, а ти думаєш...

– Вовчєня? – перепитав хлопчик. А звірятко тим часом, підібравши під себе пухнастий хвостик, метнулось під ліжку. І Василько, сівши коло ліжка, стежив за кожним рухом сірого вовчєняти.

Слово «вовк» для Василя звучало гордо.

Скільки він чув страшних оповідань і казок про вовків. А тепер у нього в самого є вовк.

Дідусь йому часто розповідав про вовків, ще за ті часи, коли їх було багато. І про те, як за ним гналися два вовки, коли він їхав уночі повз ліс додому, і про те, як вовки колись узимку зібралися по високих заметах снігу, прорвали у хліві стріху і, залізши, по розривали багато овець.

Також розповідав, як він на засідках у лісі убив сусідського собаку, прийнявши за вовка.

«Ні, я з нього зроблю ручного вовка», – думав Василько. І, справді, вовчєня швидко звикало, особливо до Василька, який завжди його доглядав і годував.

За кілька дєнь хлопець влаштував вовчєня у хліві. Він узяв діжку, намостив соломи й переніс його туди, назвавши його Сірком. Скоро про Сірка знало ціле село. Багато дїтвори приходило подивитись на вовчєня, хоч оком глянути. Василько так звик до нього, що, прокинувшись уранці чи прийшовши із школи, відразу біг до Сірка, який, здавалось, теж чекав його з не меншою радістю, ставав на задні лапи, намагався вилізти з діжки. І Василько виймав його, виносив з хліва, бігав по двору, дратував його, перекидався, качався разом з ним по траві. Дворові собаки Плахта та Рябко теж не ворогували з вовчєням і ставилися до нього, мов до щеняти.

Пізніше Василько прив'язував Сірка на ланцюжок до паркану, щоб де не забіг або щоб хто його не вкрав. Люди, що йшли повз двір, часто зупинялись, щоб подивитись на вовчика, кинути йому шматок хліба чи м'яса. І хлопцеві приємно було, що деякі жінки з острахом поглядали на вовка, з яким він, Василько, був у такій дружбі.

За півроку Сірко уже зробився великим і міцним. Коли до нього приходив Василько, він намагався зчепитись і лизнути хлопцеві губи, обнюхати кишені, чи не приніс чого їсти, але хвостом майже не махав, як це роблять собаки.

Іноді, побачивши в садку чужого пса, Василько відпускав його й разом зі своїми собаками пускався навздогін. І горе було чужому собаці: якщо він не встиг втекти геть, живим його вже не випускали. Особливо жорстоко розправлявся Сірко. Проте Василько став помічати, що собаки починали ніби боятись вовка, триматись осторонь. А трохи згодом Сірко уже часто ошкіряв зуби на свиней і собак. Тому доля вовка незабаром принесла Василькові чимало смутку.

Виріши у дорослого вовка, він, мабуть, відчув самотність, тягу до свого вовчого життя.

І часто серед ночі, коли на селі панувала тиша, раптом розносилося тужливе затяжне вовче виття. Тоді навколишні собаки починали гавкотняну, зчиняючи гвалт, і не замовкали до ранку, чуючи близьку присутність свого ворога.

– Треба буде вовка вбити, – сказав якось увечері батько, – а то ще якогось лиха накоїть.

Сусіди теж підказували таку думку.

Але одного ранку Василько стривожений убіг у хату і крикнув:

– Тату, вовка нема, втік! Справді, мов передбачаючи небезпеку, він уночі одірвався і втік із шматком ланцюга.

З тиждєнь хлопець тяжко сумував і скучав за вовком, але потім весняна робота потроху розвіяла цей смуток. Василько уже сам був парубійком, і на нього чимдалі більше лягало роботи.

Влітку їхні вівці паслися в загальній отарі за п'ятнадцять кілометрів від села в горах, і йому доводилося їздити туди по молоко, сир або разом із іншими хлопцями пасти овець чи скотину.

На ніч вони загонили овець у загін, а самі ночували в курені. Коло пастухів було кілька собак, що допомагали пасти, а також стерегти вночі, щоб не напали часом вовки, що траплялись поблизу в гірських лісах. Василь не раз чув зловісне виття вовків, що тривожило отару й пастухів, розносячись луною по лісу.

Час швидко минав. Було під осінь, коли Василько, їдучи верхи, повертався з пасовиська додому. Потроху смеркалося. Він переїхав місток і, прив'язавши коня, збіг до потічка напиться води. Та не встиг набрати її у пригорщ, як кінь раптом захропив і затанцював на місці.

Хлопець кинувся назад, але кінь, перервавши уздечку, щосили подався по дорозі в бік села.

Василько почав був кликати коня, але вмить оторопів: до нього з-за кущів вибіг вовк. На мить зупинившись, він знову став наближатись до хлопця. Затремтівши з переляку, Василько вихопив з-за халяви свій ніж і вирішив боронитися. Але в ту ж мить помітив на шиї вовка нашійник і шматок ланцюга.

– Сірко! – крикнув, зрадівши, Василь.

Вовк, видно, перший пізнав Василька і сміливіше підбіг до хлопця. Тернувшись по-давньому об його ноги, він почав обнюхувати кишені.

«Певно, голодний», – подумав Василько і дав йому шматок коржа.

За кілька хвилин хлопець виходив з лісу, а поруч нього біг Сірко. Василько гладив його по спині, а він тулився до ніг, забігаючи то з одного боку, то з другого, ніби хотів затримати свого приятеля.

Але коли в долині блиснули вогники села, а потім почулося й гавкання собак, вовк зупинився, заворушив вухами й далі не пішов. Тоді хлопець взяв за шматок ланцюга і поспробував повести його. Проте після кількох кроків вовк знову зупинився. Та Василько й сам знав, що дома для Сірка спокою не буде, сам батько буде проти й може забити Сірка, тому й сам уже не хотів вести його далі. В цей час Василькові зробилось невимовно боляче й шкода Сірка. У хлопцеві ворухнулась давня приязнь до тварини, яку він так любив, вирощував, годував, бавився.

Але життя поклато між ними глибоку прірву. Надворі тим часом уже майже зовсім смеркло, треба було поспішати, щоб дома не турбувалися про нього. Постоявши ще трохи на місці, Василько нахилився, обійняв Сірка за шию, притулився щокою до теплої морди вовка і трохи не заплакав.

Потім хотів уже йти, але вернувся знову, відчепив нашійника з обривком ланцюга, ще раз обійняв слухняну тварину й пішов геть, раз у раз оглядаючись. Зникаючи позаду в темряві, вовк стояв на місці, дивлячись Василькові вслід. І коли вже хлопець досить далеко відійшов, позаду почулось сумне зтяжне виття, в якому чути було важкий смуток і самотність.

А люди після того часто згадували про вовка й казали, що то, мабуть, не справжній вовк, а наполовину собака, що так звик до Василька.

На гадючому острові

(Уривок)

Випадкова зустріч

На місце нової праці я приїхав у п'ятницю увечері, а вранці, виспавшись у бляшаному бараці, я вже оглядав нову околицю. Вона мені, правду кажучи, більше сподобалася, ніж попередня. Мені давно хотілося помандрувати з рушницею по плавнях та по лісових хащах і горах, перемагаючи перешкоди й небезпеки.

Але де ви тут поблизу знайдете ті небезпеки? Адже, тут немає навіть путящого звіра. В Австралії, правда, є давуні та крокодили, які часто бувають небезпечними для людини, але й вони десь далеко, аж у Квінсланді, на півночі Австралії.

Проте я таки був трохи вдоволений, що поблизу були хоч невисокі гори, вкриті рідкуватим лісом, а в долині, попід горою, ховаючись за очеретом та деревами, протікала річка, де, як я довідався, було чимало різної дичини й гаддя. Більше того, тут поблизу частими гістьми були й кенгуру.

Вийшовши цього ранку за ворота, я побачив, що по другий бік дороги, під гіллястим евкالیптом, на дротяній огорожі, висіли чотири забитих гадюки. Я підійшов ближче і почав роздивлятися. Одна з них чорна, метрів на два завдовжки, а решта менші, піскуватого кольору, що звуться тут «тайгерснайки», тобто тигрові гадюки, що є майже найбільш небезпечними для людини.

Доки я роздивлявся, прилетіли на дерево дві кукабари і підняли такий галас, ніби там знеслось і кудкудахкало з десяток курок заразом. Кукабари ніби гнівалися, що я зайшов до їх здобичі. За їхнім криком я не зчувся, як до мене ззаду наблизився якийсь хлопчина і запитав:

– Що, дивитесь на моїх гадюк?

Я оглянувся і побачив смуглявого хлопця років тринадцяти. Мені здалося, що я його десь бачив, але не встиг я пригадати, як він майже вигукнув:

– Та це ви в Баньйо́лі були, все з дівчинкою ходили?!

І я у ту ж мить пригадав Італію, табір ІРО і хлопчика Василька.

Боже мій! Та це ж той самий симпатичний Василько, що переживав велику трагедію через свого біленького песика, властиво щеня, яке він привіз із собою з Німеччини. Пригадую ніби це трапилося вчора – як він, вийшовши в таборі Баньйо́лі від австралійського консула, стояв із братом коло бльоку «Р» із слізми на очах і тримав на руках свого песика Найду, якого консул не дозволив брати до Австралії.

– Забороняє австралійський закон, – казав він Василькові.

Я пробував тоді втішити засмученого хлопця, але справа ця погіршувалась тим, що в хаті його штурмував другий «консул» в особі матері, яка домагалася, щоб він лишив, нарешті, своє щеня.

Я тоді виїхав за кілька день з табору і не знав кінця цієї історії. Тим то я мимоволі одразу запитав:

– А як же, Васильку, з Найдою? Покинув в Італії?

Василько якось гордовито глянув на мене, ніби дивуючись, що я й досі не знаю таких загальновідомих речей, і сказав, посміхаючись:

– Еге ж! Глядіть, бува, так би я й покинув і нового Найду. – І відразу додав:

– Він тут, зо мною!

– Як з тобою?! – майже вигукнув я з несподіванки. – А консул же заборонив?

І Василько розповів мені цікаву історію про те, як він проніс песика на пароплав у скриньці, так що ніхто й не помітив.

– Але тут прийшла нова біда, – продовжував він розповідати, хтось, мабуть, побачив, як я годував Найду або як я купав його, і доніс капітанові, бо одного дня, як уже переїхали Суецький канал, через голосники повідомили, що на пароплаві хтось незаконно перетримує щеня, а тому власник його мусить негайно зголоситись до капітана. А через півгодини почали шукати в нашому кінці по каютах. Посадивши Найду в відро і накривши рушником, я ледве встиг пронести його до пароплавного кухаря-індуса, з яким ми добре заприятелювали ще з перших днів, і дав до схову. За те платив йому цигарками, які давав брат.

– Та найбільше, мабуть, хвилювалась моя мама, – казав далі Василько, – вона все мені дорікала:

– Тут хоч би душі свої довести цілими, а ти ще собак возиш, – казала вона. – Та через тебе й нас усіх повернуть назад до Німеччини.

– А я таки довів свого Найду до Австралії і щасливо проніс на берег, хоч і був суворий контроль, – так закінчив Василько свою розповідь. Ця історія мене таки немало здивувала.

Тим то Василько, хоч і зле зробив, що порушив державний закон, здавався мені щирим до Найди і спритним.

А Василько знову, безтурботно посміхаючись і ляскаючи якоюсь хмизиною по дереві, розповідав про свої пригоди, про гадюк і кенгуру:

– О, тут, як попрацюєте, то побачите їх часто, – казав хлопець. – Он там, за тією горою, є ціла гадюча фарма, розплідник такий, – він показав рукою в той напрямок. А коли ми вже повернулися до своїх бараків, Василько додав:

– Коли хочете, сьогодні по обіді підемо до річки поблукаємо.

До обіду я впорядковував своє нове мешкання, а пізніше, коли сонце зменшило свій шал, до кімнати постукав мій знайомий Василько.

– Ну що, підемо? – запитав він якось переможно, відчинивши двері і ставши у всеозброєнні. Через плече у нього висів бінокль на ремінці, а на ногах були гумові чоботи.

– Та ти, я бачу, готовий до наступу? – сказав я, і, не довго думаючи, зібрався піти, сподіваючись, що Василько покаже мені добрі місця, де можна буде вудити рибу.

Вийшовши з кімнати, я побачив коло бараку дебелинького песика. Василько відразу ж прикликав і сказав:

– Найда! Дай панові лапку! – і підвів його до мене, щоб познайомити. Це вже не було те двомісячне щенятко, що я його бачив у Баньйолі. За рік воно виросло і виглядало вже величезним псом.

– Розумний песик, – ствердив я, і ми рушили в дорогу. Василько зайшов іще до свого бараку і виніс для мене теж пару гумових чобіт. Я, правда, вирішив не обувати їх, але Василько доводив:

– Без цього тут небезпечно коло річки: десь гадюку наступите, або ще яка халепа.

Потім витяг з-під барака два міцні залізні дроти по метрові завдовжки:

– А це буде наша зброя, – сказав він. За якісь десять хвилин ми вже наближалися до річки, що ховалася за високою густою травою, очеретом і деревами.

Коли ми звернули ліворуч з греблі, Василько гукнув свого песика Найду і наказав йому іти позаду й не метушитися.

Ми пішли, обережно ступаючи у високій траві, що сягала до пояса, обминаючи ями з водою, переступали через дерева, що лежали на дорозі. Крізь чагарник та очерет я бачив, як була захарашена річка гілками та цілими деревами, що стирчали з води, а з високої трави визирали то тут, то там, мов чорти, чорні обгорілі пеньки, що свідчили про колишні пожежі на цих просторах.

Я замахнувся своєю залізною дротиною, але гадюка так швидко шмигнула у воду під берег, що мій удар спізнився.

– Вони дуже меткі, – гукнув до мене Василько і підійшов ближче. Ми пішли знову разом, а він розповідав притишеним голосом далі:

– Мені трапився був один випадок, коли ми ще робили на фермі у Мільдурі. Там гадюк було ще більше. Та ще коло нас був ліс. Іду я раз увечері. Місяць уже зійшов, і добре видно. Дорога ішла лісом. Зліва ліс, а справа зруб і дрова, поскладані в штабелі. І раптом, вийшовши на закрут дороги, я побачив, що на дорозі щось ворухиться і гойдається. Я зупинився і, приглянувшись, побачив виразніше, що то позлазились гадюки і, поскручувавшись по дві-три до купи, попіднімалися на фут або й вище і хилитаються, ніби танцюють. Я спершу злякався, а потім узяв грудку і кинув. Вона упала, розбившись, але гадюки гойдалися далі. Тоді я взяв більше грудок і почав кидати одну за другою. Гадюки враз опустилися, і я помітив, як кілька з них, піднісши голови, кинулися до мене. Я швидше тікати, і за кілька хвилин був уже в хаті. Тоді господар посадив мене на авто і за півгодини ми рушили вдвох.

Наблизившись, ми побачили, що гадюки знову гойдаються на дорозі, ніби якесь бадилля від вітру. Тоді господар пустив швидко авто просто на них. Під колесами якоесь аж залопотіло, коли ми переїздили, а потім, повернувшись назад, ми знайшли десятків півтора забитих та придавлених, що не могли рушити з місця, тільки мотали хвостами та головами.

– Він уже не один раз давив їх тут автом.

Особливо їх було багато під штабелями дров. А тут гадюки часто живуть навіть у кролячих норах, їх там багато під горою.

Раптом Василько зупинився і, піднявши знову палець догори на знак небезпеки, зняв бінокль і сказав:

– Подивіться, он там гріється дві гадюки.

Я взяв бінокль і скоро побачив двох гадюк, що скрутившись, лежали під деревом на пеньку.

Висока трава заслоняла їх трохи, а невелика долинка, в якій стояла вода, перетинала нам шлях. Тоді ми пішли до того дерева, обходячи боком. Та коли ми наблизилися до того місця з піднятими дротами, від гадюк уже не було й сліду. Почувши, певно, розмови або тріск під ногами, вони своєчасно втекли у нору під деревом.

– Я вже їх двічі тут бачив здалеку і ніяк не можу підійти ближче. Отакі чуткі, – казав розчаровано хлопчина.

В цей час трохи збоку, позаду тривожно загавкав Найда. З тону гавкання було чути, що є якась поважна причина. Ми поспішили до нього і скоро побачили, як, піднявшись на цілий фут від

землі, мов чорний патик, стояла перед псом гадюка і, повернувши голову до напасника, погрозливо сичала.

Зовсім близько, праворуч від гадюки, з трави стирчав такий же чорний обгорілий щербатий пеньок.

Здавалося, що й ця чорна гадюка тільки-що вилізла з цього чорного пенька. Ми зупинилися позаду від пса, але ні гадюка, ні пес не рушили з місця: Найда і далі завзято гавкав, а гадюка сичала далі, не бажаючи відступати.

Постоявши так хвилину, Василько зміркував:

– Стійте тут, – сказав він до мене, мов командир до рядового вояка, а сам позадкував назад. Потім пішов праворуч, далі пригнувся і, ховаючись поза обгорілим пеньком, щоб не помітила гадюка, наблизився і, вискочивши в одну мить із-за пенька, ударив гадюку дротиною.

Вона, мов перетята, закрутилася на одному місці, то звиваючись кільцями, то розправляючи своє блискуче чорне тіло.

Ще кілька ударів по голові, і Василько переможно підносить її на кінці дроту догори і, повісивши на кінець сухої лежачої гілляки, діловито каже:

– Блек снайк... шість футів довжини.

Щойно забита гадюка ще ворухить кінцем свого хвоста, але ми вже йдемо на те саме місце, звідки прибїгли п'ять хвилин тому.

Далі ми звернули вбік і пішли до стовбура гігантського дерева, що лежало на землі. Товщина його удвічі перевищувала мій ріст, а я дуплявину середини можна було скраю зайти і стати.

– Не заходьте туди, – казав мені Василько, коли я наблизився, – бо там повно буває всякої нечисті: і павуків, і ящірок, і гадюк.

ШУГАЙ ЇВГА

Шугай Ївга (1915, Житомирщина – 2007, Канада; автонім – Ірина Шумовська-Гошовська) – письменниця, перекладачка. Співзасновниця Об'єднання письменників дитячої літератури (1946).

З 1940 на еміграції в Німеччині, з 1949 – у США і Канаді.

Співробітник журналу «Малі друзі» (1940–1947), «Веселка» (з 1954), редактор англомовного додатку в «Веселці». Організувала в Торонто ляльковий театр.

Автор збірки сценічних картин для дитячого театру «Небесний гість», збірки «Івасик Орлик».

Вертепик

Дійові особи:

Школяр

Школярка

Чорт

Ірод

Козак

Школяр (входить).

Я малий школярик,

Книжечки читаю,

Коляди співаю,

Всіх з Різдром вітаю!

Школярка (входить з противної сторони).

Я мала школярка,

Звуть мене Наталка,

В рідній школі вчуся

Весело сміюся.

Коляди співаю,
Всіх з Різдвом вітаю!

(Школяр і школярка співають коляду («Бог предвічний народився» чи іншу), вклоняються і виходять).

К о з а *(входить)*.
Я коза періста,
Маю років триста.
Всім у Ріднім Краю
Бажала врожаю,
Тепер вам бажаю
Без горя й тривоги
Вернутися швидко
У рідні пороги.
З Різдвом всіх вітаю!
Ч о р т *(вскакує)*:
Ха-ха-ха, козище!
Підійди-но ближче!
Не даєш спочити –
Знаю, що зробити:
Гострі вила маю,
Люто покараю.

(Коза утікає, входить Ірод).

І р о д.
Чорте, любий брате,
Нумо танцювати,
Ми козу прогнали.
Правду геть стоптали!

(Танцюють).

К о з а к *(входить)*.
Пугу, пугу, пугу!
Я козак із Лугу,
Раз лиш замахнуся,
З Іродом поб'юся!

З Іродом поб'юся й чорта не боюся!
Смерть Іроду злому й чортові гидкому!

(Вимахує шаблею, Ірод і Чорт утікають).

(Входять школяр і школярка, стають поруч з козаком, за ними хор. Співають коляду «Бог ся раждає, хто ж то може знати» і кінчають так):

Ірод московський, щоб світ обдурити,
Хоче червону зірку засвітити,
Та нам її не треба, хочем світла із неба,
Хочем щастя у наш Край, так нам, Боже, помагай!
Благослови, Божий Сину, нашу любу Україну,
Долю-волю, щастя їй подай!

ЩЕРБАК МИКОЛА

Щербак Микола (1916, с. Топильна, Черкащина – 2010, м. Сарасота, США) – український письменник, педагог, журналіст, літературознавець. Член Об'єднання українських письменників «Слово», Об'єднання письменників дитячої літератури ім. Глібова, Асоціації діячів української культури (АДУК), Національної Спільноти письменників України. Співпрацював із журналом «Веселка».

Під час Другої світової війни опинився в Німеччині, а з 1950 року в США.

Автор збірок «Вітри над Україною» (1947), «П'яний чебрець» (1953), «Багаття» (1959), «Пахоці суцвіття» (1992), «Чебрець» (1991), поеми «Шлях у вічність» (1954), творів для дітей «Віршована абетка» (1960), «Волошки» (1969), «Пахоці суцвіття» (1982), «Чебрець» (1991), «Сонечко» (2004).

Чорне море

*29 квітня 1918 на Чорному морі замаяли
Українські жовто-блакитні прапори*

Грає море, Чорне море,
Котить хвилі, наче гори,
Що нуртуються в імлі
І гойдають кораблі –
Українські кораблі!
А на вітрі майоріють,
І лопочуть, і зоріють,
Рвійно рвуться догори
Синьо-жовті прапори –
Українські прапори!

Великдень!

Великий день! Великий день!
Ясний Великдень на землі!
Багато радості й пісень
Приніс нам янгол на крилі...
Веснянку діти хороводять –
Христос Воскрес! Христос Воскрес!
Сьогодні й сонце не заходить,
А сяє й сяє із небес.

Відвічна ласка

Усе минає, гасне і сплива,
Лише вона над грішною землею
Сріблиться милосердною зорею,
Відвічна ласка Божого Різдва!
Небес прещедра голуба канва
І білий світ над чорною ріллею –
Сам Бог тебе леліє, цвіт-лілеє, –
О, Україно, ти віки жива!
Ти, як і Він, з народження терпіла,
Але рука Господня охрестила
Твій люд, і землю, і твоє буття...
Цвітій, ряснійте, ниви колоскові!
У Нім, у Нім – у Вічному Христові
І доля й щастя, сила і життя!

Не відкладай

– Я зроблю це в понеділок! –
Так сказав собі Тодось.
Але взятися до діла

Щось охоти не знайшлося.
– Хай зроблю це у вівторок. –
Але знов серед забав,
Повних сміху, співомовок,
День немов у воду впав.
– Середа – гарніша днина!
Це півтижня. Та – біда:
Не оглянувсь ще хлопчина,
Вже й минула середа.
– Ну, напевно, вже почну я
Цю роботу у четвер.
Але все, що не візьму я,
З рук летить. І що ж тепер?
– Може, п'ятниця pomoже?
Мушу конче вже почать.
Проминає тиждень... Боже!
Треба хутко поспішать!
– Ні, найліпше – це субота!
Вільний день і вільний час.
Та субота – не робота!
Весь порив чогось погас...
Ось прийшла й свята неділя...
Чи робити? Буде гріх!
І з того усього діла
В хлопця вийшов просто... сміх!
Що порадити хлопчині?
Наш Тодосику! Ти знай –
Все зроби, що можеш нині,
А на завтра не лишай!

Життя

За дальним морем... там моя земля!
Шумить Дніпро – життю немає впину! –
Десь там тополя з небом розмовля
І соняшник замріявсь біля тину...
Про що він мріє?..
Хмарка проплива...
І ллється полем дужа повінь жита.
Висока днина диха, мов жива,
Гарячим сонцем до країн налита...
А ввечері, коли ударить грім
І заніміє на горі смерека,
Хтось промайне при місяці блідім,
Шугне чиясь летюча тінь далека...
Життя клекоче, як прибій здаля,
І я в чеканні стихну на хвилину,
До лона припаду: гуде земля!
Шумить Дніпро! – життю немає впину!

ЩЕРБИНА НИКИФОР

Щербина Никифор (1900, Кубань – 1977, США) – письменник, редактор, педагог.

Під час Другої світової війни опинився в Німеччині, згодом переїхав до США.

Був редактором дитячого журналу «Новак» (Авгсбург). Автор поетичних збірок «Ранок» (1929), «Гомін буднів» (1930) та збірки віршів для дітей «Проліски» (1969). Друкувався в еміграційній періодиці «Сьогодні», «Наше життя», «Час», «Український голос», «Свобода», збірнику «Слово» тощо.

Метелик

Метелик жовтий з білими цятками
Попає зненацька в павукову сіть.
Він крильми бив, борсався із нестями
І кликав побратимів: «Поможіть!».
З кубла свого похмурий павучище
До жертви насторожено підбіг.
Метеличок метавсь то вбік, то вище,
Збиваючи напасника із ніг.
Побачив Петрик бій у павутинні
І визволив метелика:
«Лети, де забудьки і дзвіночки сині,
Де медом пахне сонях золотий».

Пісня новаків

Ми орлята й жовтодзюби,
Ми пластові новаки.
Ми свою Вітчизну любимо
І народ наш витривкий.

Ми шануєм вихованців,
Старших віком та батьків,
Йдемо на працю рано-вранці,
То в мандрівочки гірські.

Будемо чемні і зразкові
Вдома, в мандрах, в грі орлят;
В кожному ділі, в кожному слові –
Правда, чистота і лад!

Красно вміємо все робити,
Добре діло – день-у-день!
Манить мрією повите і
Покликання молоде.

Все на світі хочемо знати,
Таємниці гір, долин,
І чужі розбити ґрати,
Бути смілі, як орли!

Всі шляхи грядуть ясними,
А один із них такий:
В небі горді літуни ми, і...
На морях ми – моряки.

Щиро служим Україні,
А в бурхливій, грізній дні
Станем в лави ми єдині
До звитяжної борні.

Вільний літ наш соколиний
Заповзятий і прудкий.
Ми орлята України, і
Ми майбутні вояки.

Маля

Гуляє в полі променистім,
Милуючись на світ,
Маля, мов янгол, чисте,
Вишневий ясноцвіт.

Вітрець ясне його волосся
Ворушить жартома.
Воно ж всміхнулось росам,
Волошку обійма.

Воно очима голубими
Пташиний ловить літ.
«Знімуся з ними!» –
Гукає вслід.

Краю рідний!

Краю рідний!
Мій далекий Краю
Як без тебе гірко в чужині!
Хоч у сні тебе я привітаю,
І побачу тільки в сні.
Полетів би я бузьком до тебе
І углядів би твої поля,
Де ліси, річки й високе небо,
Де я хлопчиком гуляв.
Та не маю крилець долетіти
До степів, гаїв і рідних хат,
Де цвітуть пахучі, ніжні квіти,
У цвіту буяє сад.

До школи

Я сьогодні йду до школи,
Вже нові настали дні.
Поможи, щаслива доле,
Бути вченому мені.
Я прийду до школи вчасно,
До науки там візьмусь,
Я навчусь писати красно
І читати научусь.
Я – школяр.
Іду до школи.
Ждав науки скільки літ!
З книг пізнаю все навколо,
Україну й цілий світ.
Я сьогодні йду до школи
В товаристві школярів!..
Ясне сонечко над полем,
Ясне сонце в букварі!

Білка

Зголодніла гава взимку
Розшукала в лісі білку
І крізь сльози мовить стиха:
«Порятуй мене від лиха, –
Їжі й крихітки не маю,
На морозі замерзаю».
Білка гості так сказала:
«Я давно про харч подбала,
По лісах ходила пішки
Та збирала все горішки.
Ти ж все літечко гуляла,
Чом харчів не назбирала?».
Справді, бачим часто ми
Гав таких і між людьми:
Всеньке літо прогуляють,
Взимку хліба позичають.

Літаки

Віра тягне по травиці
Розмальований візок;
Рве на межах полуниці,
Рве волошки у пшениці
Для улюблених ляльок.
Раптом туркоти моторів
З-за діброви, з-за ріки!
То летять, гуркочуть громом
У погожу, ранню пору
Злі, ворожі літаки.
Віра кинулась до хати, –

Хата вся в огні, в чаду.
Стала матінки шукати.
Попіл... глина... дим крилатий...
«Де ж Ви, мамо?.. Не знайду».

Загадки

Який це край?

Ми родились у долині,
У білесенькій хатині,
Коло вишень і калини.
За хатиною садок
І зелений моріжок,
Там багато є квіток.
Під бугром ставочок сяє,
Різна рибонька гуляє,
Качка з дітьми пропливає.
Як же зветься гарний Край,
Де за ставом степ і гай
Пишно квітнуть, наче рай?

Ходить без доріг

Воно життя дає землі,
Де пройде – там квітки й пісні.
Настане вечір – зникне в млі,
А вранці знов горить в огні.
Буває тепле і гаряче,
Простує тихо й без доріг;
Його усі частенько бачать,
А взяти ще ніхто не міг.

Барвистий шлях

Шлях барвистий після громобою
Через небо ліг дугою.
Він цвіте лише одну часину,
Доки хмари з неба злинуть.

Все життя летить

Хоч все життя летить, –
Не зрушиться й на мить.
Він сам не їсть, не п'є,
А людям хліб дає.

Проліски

Веснянка

Розтанули сніги,
Стікають на луги.
Весна, весна прийшла,

Квіток нам принесла!
Лунає у садку
Зозулине, «ку-ку».
Малята в ліс ідуть.
Де проліски цвітуть.
В намиста сині скрізь
Прибравсь весняний ліс.
До квітів із села
Спішить прудка бджола.
А над гуртом малят
Пісні пташок дзвенять:
«Весна, весна прийшла,
Нам радість принесла!»

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ДИТЯЧИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

АНДІЄВСЬКА ЕММА

- Андієвська Е. З книги «Казки» / Емма Андієвська // Сучасність. – 1963. – № 4. – С. 5–6.
- Андієвська Е. Як заєць збирав податки з капусти / Емма Андієвська // Сучасність. – 1963. – № 4. – С. 6–9.
- Андієвська Е. Казка про двох пальців / Емма Андієвська // Сучасність. – 1974. – № 3. – С. 19–24.
- Андієвська Е. Казка про чоловіка, який мав сумніви / Емма Андієвська // Сучасність. – 1982. – № 1–2. – С. 22–23.
- Андієвська Е. Казка про чоловіка, що заступав Усевишнього / Емма Андієвська // Сучасність. – 1982. – № 1–2. – С. 24–25.
- Андієвська Е. Казка про Рініну, подарунок моря / Емма Андієвська // Сучасність. – 1983. – № 6. – С. 4–10.
- Андієвська Е. Казка про слимака / Емма Андієвська // Сучасність. – 1983. – № 6. – С. 10–14.
- Андієвська Е. Говорюча риба / Емма Андієвська // Українська література для дітей : хрестоматія / упоряд. О. О. Гарачковська. – Київ, 2011. – С. 489–492.
- Андієвська Е. Казка про яян / Емма Андієвська // Українська література для дітей : хрестоматія / упоряд. О. О. Гарачковська. – Київ, 2011. – С. 493–494.

БАГРЯНИЙ ІВАН

- Багрянний І. Рятуй мене, мамо... / Іван Багрянний // Соняшник. – 1957. – № 14 (лютий). – [Б.с.].
- Багрянний І. Інженер / Іван Багрянний // Соняшник. – 1957. – № 15 (березень). – [Б.с.].
- Багрянний І. Тигролови : роман ; Чому я не хочу вертатись до СРСР? : памфлет / Іван Багрянний // Біографія Івана Багряного та шкільна версія аналізу роману «Тигролови» Григорія Клочека. – Кіровоград : Степова Еллада, 2000. – 240 с.
- Багрянний І. До Ворскли, по рибу : оповідання // Дивосвіт «Веселки» : антологія літератури для дітей та юнацтва : в 3 т. Т. 2. Українська література / упоряд. І. Т. Бойко, Б. Й. Чайковський, С. О. Герейло [та ін.]. – Київ, 2005. – С. 293–295.
- Багрянний І. Телефон / Іван Багрянний ; обкладинка та малюнки автора. – Київ : Смолоскип, 2011. – 48 с.
- Багрянний І. Казка про лелек і Павлика-мандрівника / Іван Багрянний ; обкладинка та малюнки автора. – Київ : Смолоскип, 2011. – 48 с.

БАРАГУРА ВОЛОДИМИР

- Барагура В. Меч і книга : історичні та біографічні оповідання для старших дітей і молоді / Володимир Барагура ; ілюстрації Петра Андрусєва і Михайла Михалєвича. – 2-ге, доповнене видання. – Торонто, 1980. – 112 с.
- Барагура В. Калиновий міст / Володимир Барагура. – Нью-Йорк-Джерсі-Сіті : Свобода, 1982. – 218 с.

БІЛЕЦЬКА ТЕКЛЯ

- Білецька Т. Квітка щастя : казки й оповідання / Текля Білецька ; ілюстрації Галини Мазєпи. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПДЛ, 1967. – 64 с.
- Білецька Т. Бабунині казки / Текля Білецька ; мистецьке оформлення М. Левицького. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1973. – 63 с.

БОДНАРЧУК ІВАН

- Боднарчук І. На перехресних шляхах / І. Боднарчук. – Вінніпег : [Б.в.], 1954. – 70 с.
- Боднарчук І. Михасєва зустріч з Канадою / Іван Боднарчук // Соняшник. – 1956. – № 6 (червень). – [Б.с.].
- Боднарчук І. Друзі моїх днів / Іван Боднарчук. – Вінніпег – Торонто : [Б.в.], 1967. – 96 с.

- Боднарчук І. Далекі обрії** / Іван Боднарчук ; обкладинка та ілюстрації Петра Магденка. – Торонто : ОПДЛ, 1968. – 55 с.
- Боднарчук І. Покоління зійдуться : повість** / Іван Боднарчук. – Едмонтон – Торонто – Вінніпег : Слово, 1974. – 151 с.
- Боднарчук І. Кладка** : дитячі новельки / Іван Боднарчук ; обкладинка та ілюстрації М. Левицького. – Торонто : Нашим дітям – ОПДЛ, 1982. – 45 с.
- Боднарчук І. Ватра** : читанка для V – VI клас / ред. Іван Боднарчук [и др.] ; обкл. Ніни Мудрик-Мриц. – Торонто : Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді, 1982. – 136 с.
- Боднарчук І. У дорозі життя** : повість з життя еміграційної молоді / Іван Боднарчук ; обкладинка В. Беднарського. – Торонто : Нашим дітям – ОПДЛ, 1986. – 71 с.
- Боднарчук І. Ластівка. Читанка 1** : для 2-го року навчання / Іван Боднарчук ; оформлення Д. Бродгет. – Нью-Йорк : Видавництво Шкільної Ради, 1988. – 88 с.
- Боднарчук І. У вікнах життя** / Іван Боднарчук. – Торонто : [Б.в.], 1990. – 90 с.
- Боднарчук І. Ромашка. Читанка 2** : для 3-го року навчання / Іван Боднарчук ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц, Дарії Бродгет. – Нью-Йорк : Видавництво Шкільної Ради, 1991. – 88 с.
- Боднарчук І. Соняшник. Читанка 3** : для 4-го року навчання / Іван Боднарчук ; обкл. Ніни Мудрик-Мриц, ілюстр. Дарії Бродгет. – Нью-Йорк : Видавництво Шкільної Ради, 1991. – 96 с.
- Чабанрук І. На весело** / Іриней Чабанрук. – Торонто : Об'єднання українських письменників «Слово», 1991. – 60 с.
- Боднарчук І. Над Черемошем** : драма на три дії з життя УПА / Іван Боднарчук. – Торонто : Об'єднання українських письменників «Слово», 1992. – 54 с.
- Боднарчук І. Квіточка прибраній матусі** / Іван Боднарчук ; обкладинка В. Беднарського. – Торонто : Фундація ім. Івана Боднарчука ; Серце і книжка – УПЛДМ, 1993. – 73 с.
- Боднарчук І. За Збруч** / Іван Боднарчук ; обкладинка та ілюстрації Івана Яціва. – Торонто : Фундація ім. Івана Боднарчука ; Серце і книжка – УПЛДМ, 1993. – 58 с.
- Боднарчук І. На новій землі** / Іван Боднарчук // Читанка : підруч. для 4 кл. / О. Ч. Савченко. – Київ : Освіта, 2004. – Ч. 2. – С. 28–29.

БРИЗГУН-ШАНТА ЛЕСЯ

- Бризгун-Шанта Л. Родина Бобрів** : оповідання з природи. Ч. 1 / Леся Бризгун-Шанта ; вільний переказ з англ., мал. Віталія Литвина. – Торонто, Канада : Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді, 1984–1992. – 44 с.
- Ліда. Родина Качуровських** : оповідання з природи. Ч. 2 / Леся Бризгун-Шанта ; вільний переказ з французької, мал. Віталія Литвина. – Торонто, Канада : Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді, 1987. – 21 с.
- Бризгун-Шанта Л. Моя таємниця** : оповідання / Леся Бризгун-Шанта. – Торонто : Карпати, 1988. – 182 с.
- Бризгун-Шанта Л. На хуторі дядька Марка** / Леся Бризгун-Шанта ; ілюстрації Христини Мазур. – Торонто, Канада : Видавництво «Карпати», 1990. – 39 с.
- Бризгун-Шанта Л. Слава курчатку-жовтенятку** / Леся Бризгун-Шанта ; ілюстр. Христини Мізур. – Торонто : [Б.в.], 1990. – 39 с.
- Бризгун-Шанта Л. XXV – 337** : оповідання для молоді / Леся Бризгун-Шанта. – Торонто : Карпати, 1991. – 80 с.
- Бризгун-Шанта Л. Родина Вивірковських** : оповідання з природи. Ч. 3 / Леся Бризгун-Шанта ; мал. Віталія Литвина. – Торонто : ОПДЛ, 1997. – 55 с.
- Бризгун-Шанта Л. Родина Ведмедів** : оповідання з природи. Ч. 4 / Леся Бризгун-Шанта ; мал. Віталія Литвина. – Торонто : ОПДЛ, 1998. – 55 с.
- Бризгун-Шанта Л. Многая літа, Карпатська Вивірочка** / Леся Бризгун-Шанта ; ілюстр. Христина Мізур. – Торонто : УПЛДМ, 1999. – 32 с.
- Бризгун-Шанта Л. Вечірня молитва Галі і Петрика** / Леся Бризгун-Шанта. – Торонто : УПЛДМ, 2002. – 30 с.

Бризгун-Шанта Л. Петрик і осінній вітрик / Леся Бризгун-Шанта. – Тернопіль : Джура, 2002. – 8 с.

Бризгун-Шанта Л. Про князя Лаборця та ще про мале вороня Миколу / Леся Бризгун-Шанта. – Київ : Ярославів Вал, 2002. – 64 с.

Бризгун-Шанта Л. Кам'яна мушля / Леся Бризгун-Шанта. – Україна-Канада : Арій, 2003. – 16 с.

Бризгун-Шанта Л. Чорні хмари над золотистим полем : повість / Л. Бризгун-Шанта. – Київ : Ярославів Вал, 2005. – 109 с.

БУДКО СОФІЯ

Будко С. Українське небо повниться / Софія Будко ; обгортка і ілюстрації Михайла Михалевича. – Прага : Вид-во «Українська Родина», 1938. – 39 с.

Будко С. Весна : п'єси для дітей / С. Н. Будко ; ілюстрації Мирослава Григорієва. – Торонто : Українське видавництво «Пробоем», 1964. – 32 с.

ВАКУЛЕНКО ПИЛИП

Вакуленко П. В джунглях Нової Гвінеї: життя і пригоди українського дослідника Миклухи-Маклая / Пилип Вакуленко. – Аделаїда : Видавництво «Єдність», 1952. – 79 с.

Вакуленко П. Веселка Кукабара : казка / П. Вакуленко. – Мельбурн – Аделаїда : Ластівка, 1955. – [14 с.].

Вакуленко П. Мої австралійські сороки / Пилип Вакуленко. – Аделаїда : [Б.в.], 1970. – [14 с.].

Вакуленко П. У світі коралів / Пилип Вакуленко. – Аделаїда : Українське видавництво «Австраліяна», 1977. – 40 с.

Вакуленко П. Папуа Нова Гвінея / Пилип Вакуленко. – Аделаїда : Українське видавництво «Австраліяна», 1979. – 48 с.

Вакуленко П. Романтика і дикі квіти / Пилип Вакуленко. – Аделаїда : Українське видавництво «Австраліяна», 1987. – 48 с.

Вакуленко П. Казка про море / Пилип Вакуленко // Рідні голоси з далекого континенту ; упоряд. та передмова А. Г. Михайленка. – Київ : Веселка, 1993. – С. 49–54.

Вакуленко П. Горе матері-кита / Пилип Вакуленко // Рідні голоси з далекого континенту ; упорядкув. та передмова А. Г. Михайленка. – Київ : Веселка, 1993. – С. 55–56.

Ростек Л. Микола Миклуха-Маклай: 150 років з дня народження / Лідія Ростек, Пилип Вакуленко. – [Б.м.], 1996. – 46 с.

ВИННИЦЬКА ІРИНА

Винницька І. Кам'яна сокира / Ірена Винницька. – Нью-Йорк : Видання «Самопоміч», 1967. – 71 с.

Винницька І. Лелія : п'єса-казка на 4 дії на основі казки Лесі Українки / І. Винницька // Веселка. – 1976. – Ч. 3. – С. 12–14.

ВИННИЧЕНКО ВОЛОДИМИР

Винниченко В. К. Намисто : оповідання / В. К. Винниченко; [упоряд. Й. Й. Брояк ; передм. С. А. Крижанівського ; худож. Л. В. Ільчинська]. – Київ : Веселка, 1989. – 380 с.

ВОВК ВІРА

Вовк В. Князенко Гонивітер / Віра Вовк // Готуйсь. – 1955. – № 7. – С. 2–3.

Вовк В. Казки / Віра Вовк. – Мюнхен : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1956. – 32 с.

Вовк В. Зимове дійство / Віра Вовк ; ілюстр. і обкл. Л. Нижанківської. – Ріо-де-Жанейро ; Женева : [б. в.], 1994. – 45 с.

Вовк В. Човник з голубим вітрилом / Віра Вовк // Наше життя. – 2004. – № 2 (лютий). – С. 34–35.

Вовк В. Легенда про Галині дружечки / Віра Вовк // Наше життя. – 2006. – № 6 (червень). – С. 1–2.

Вовк В. Князівна Галочка і сирітка Анничка / Віра Вовк // Наше життя. – 2007. – № 5 (травень). – С. 34–35.

Вовк В. Марічка і веселковий княжич / Віра Вовк // Наше життя. – 2007. – № 7 (липень-серпень). – С. 34–35.

Вовк В. Маскарада : короткі оповідання / Віра Вовк. – Київ : Факт, 2008. – 228 с.

Вовк В. Чар-писанка / Віра Вовк. – Львів : БаК, 2012. – 120 с.

ВОЛИНЯК ПЕТРО

Волиняк П. Земля кличе / Петро Волиняк. – Зальцбург : Нові дні, 1947. – 63 с.

Волиняк П. Лани. Читанка для 4 класи та позашкільного читання / Петро Волиняк. – Торонто : Нові дні, 1952. – 96 с.

Волиняк П. Дніпро. Читанка для 5 класи та позашкільного читання / Петро Волиняк. – Торонто : Нові дні, 1953. – 112 с.

Волиняк П. Київ. Читанка для 3 класи та позашкільного читання / Петро Волиняк. – Торонто : Нові дні, 1954. – 112 с.

Волиняк П. Симон Петлюра / Петро Волиняк // Соняшник. – 1957. – Ч. 17 (травень). – [Б.с.].

Волиняк П. Перемога над арсенальцями / Петро Волиняк // Соняшник. – 1958. – Ч. 26 (лютий). – [Б.с.].

Волиняк П. Печенізька орда // Соняшник. – 1958. – Ч. 33 (вересень). – [Б.с.].

Волиняк П. Звідки взялося місто Переяслав / Петро Волиняк // Соняшник. – 1958. – Ч. 34–35 (жовтень – листопад). – [Б.с.].

Волиняк П. Як білгородці перехитрили печенігів / Петро Волиняк // Соняшник. – 1958. – Ч. 34–35 (жовтень – листопад). – [Б.с.].

Волиняк П. Останній бій і розгром печенігів / Петро Волиняк // Соняшник. – 1958. – Ч. 34–35 (жовтень – листопад). – [Б.с.].

Волиняк П. Мазепинський рік / Петро Волиняк // Соняшник. – 1959. – Ч. 46–47 (жовтень – листопад). – [Б.с.].

Волиняк П. Академік Михайло Грушевський / Петро Волиняк // Соняшник. – 1959. – Ч. 48 (грудень). – [Б.с.].

Волиняк П. Симон Васильович Петлюра / Петро Волиняк // Соняшник. – 1960. – Ч. 53–54 (травень – червень). – [Б.с.].

Волиняк П. Давні народи, що населяли Україну / Петро Волиняк // Соняшник. – 1961. – Ч. 63 (березень). – [Б.с.].

Волиняк П. Грецькі міста на півдні України / Петро Волиняк // Соняшник. – 1961. – Ч. 65–66 (травень – червень). – [Б.с.].

Волиняк П. Запоріжжя. Читанка для 5 класи та позашкільного читання / Петро Волиняк. – Торонто : Нові дні, 1968. – 104 с.

ВОРСКЛО ВІРА

Ворскло В. Котик / Віра Ворскло // Наше життя. – 1956. – № 6 (червень). – С. 23.

Ворскло В. Пісня сніжинок / Віра Ворскло // Соняшник. – 1957. – № 14 (лютий). – [Б.с.].

ГОШОВСЬКИЙ БОГДАН (ДАНИЛОВИЧ БОГДАН)

Данилович Б. Кितिця цвіток для чемних діток / Богдан Данилович. – Краків : Українське видавництво, 1941. – 136 с.

Дитяча енциклопедія українознавства / за заг. редакцією Б. Гошовського, при співучасті Р. Завадовича. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПДЛ, 1961. – Кн. 3 : Слава не поляже. [Козаччина за «Історією України» І. Петренка, зі змінами й доп., 1961].

Данилович Б. Як їжаченяттам майструвати чоботята : казка / Богдан Данилович. – Торонто : Видавництво «Євшан-Зілля», 1973. – 6 с.

ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ ВАСИЛЬ

Гренджа-Донський В. Пригоди зайчика / В. Гренджа-Донський. – Регенсбург – Мюнхен : Видавництво «Нашим дітям», 1946. – 20 с.

Гренджа-Донський В. Твори. Т. 3. Твори для дітей і молоді / В. Гренджа-Донський ; [літ. ред. Л. Василя ; вст. ст. від вид-ва]. – Вашингтон : Вид. Карпатського Союзу, 1983. – 687 с.

ДЕЙКО МАРІЯ

Дейко М. Оля Перевізниківна та інші п'єси для дітей і доросту / Марія Дейко. – Мельборн-Аделаїда : Видавництво «Ластівка», 1957. – 40 с.

Дейко М. Рідний край : читанка для третього року навчання / Марія Дейко. – Лондон : Видавництво «Рідна мова», 1971. – 163 с.

Дейко М. Євшан-зілля : четверта читанка після «Букваря» / Марія Дейко. – [Б.м.] – Лондон : Видавництво «Рідна мова», 1975. – 223 с.

Дейко М. Рідне слово : перша читанка після «Букваря» / Марія Дейко. – Австралія – Англія : Видавництво «Рідна мова», 1977. – 116 с.

Дейко М. Про що тирса шелестіла : читанка для п'ятого року навчання / Марія Дейко. – Донвейл, Лондон : Видавництво «Рідна мова», 1977. – 264 с.

Дейко М. Волошки : друга читанка після «Букваря» / Марія Дейко. – Австралія – Англія : Видавництво «Рідна мова», 1979. – 158 с.

Дейко М. Буквар із мовними вправами і словником / Марія Дейко. – Донвейл : Видавництво «Рідна мова», 1982. – 80 с.

ДІМА

Діма. М'ячик-скачик / Діма ; обкладинка та малюнки А. Яблонського. – Париж : Видання Першої Української друкарні у Франції, 1954. – 32 с.

Діма. Їжачок / Діма ; ілюстр. Ю. Кульчицького. – Париж : Націоналістичне видавництво в Європі, 1958. – 22 с.

Діма. Кіт Музика / Діма ; ілюстр. Едуарда Козака. – Нью-Йорк : Видання Союзу українок Америки, 1971. – [27 с.].

Діма. Ми роду козацького діти : пісня-марш / слова : Діма Комілевська, музика : О. Залеський // Соняшник. – 1991. – № 1. – С. 9.

ДУБИНА ВАСИЛЬ

Дубина В. Блакитні хмаринки / Василь Дубина / обкладинка й рисунки в тексті Бориса Крюкова. – Буенос-Айрес : Видавництво Юліяна Середяка, 1966. – 31 с.

ЗАВАДОВИЧ РОМАН

Завадович Р. На веселому кутку / Роман Завадович. – Краків, Львів : Українське видавництво, 1943. – 24 с.

Роляник Р. Чорний долька : сценічна картина / Р. Роляник. – Регенсбург – Мюнхен : Вид-во «Нашим дітям», 1946. – 8 с.

Роляник Р. Хлопці з зеленого бору : історична поема-казка для дітей і молоді / Р. Роляник ; обгортка й ілюстрації М. Михалевича. – Мюнхен : Видавництво «Нашим дітям», Об'єднання працівників дитячої літератури, 1948. – 62 с.

Завадович Р. Коли сходить сонце : драматична казка-алегорія / Роман Завадович. – Регенсбург – Оселя : Накладом Української Народної Школи імені Митрополита Андрея Шептицького, 1948. – 24 с.

Завадович Р. Князь Марципан : казка-комедійка для дитячого театру і читання / Роман Завадович. – Регенсбург : Накладом Української народної школи імені Митрополита Андрея Шептицького, 1948. – 40 с.

Завадович Р. Переполох / Роман Завадович. – Джерзі Сіті : Друкарня «Свобода», 1951. – 33 с.

- Завадович Р. Геть із чортиком** : сценка на св. Миколая / Роман Завадович. – Вінніпег – Чикаго : Вид-во «Мій приятель», 1951. – 17 с.
- Завадович Р. Сойка-штукатурка та інші оповідання з природи для дітей і молоді** / Роман Завадович ; ілюстр. П. Холодного. – Нью-Йорк : Бібліотека для молоді під редакцією Юрія Сірого, 1953. – 55 с.
- Завадович Р. Медівний Телесик** : віршована казочка для менших дітей / Роман Завадович ; обкладинка й образки Петра Холодного. – Нью-Йорк : Бібліотека «Малим дітям» під редакцією Юрія Сірого, 1953. – 16 с.
- Завадович Р. Дзвінки Святого Миколая** : сценка / Роман Завадович. – Нью-Йорк – Торонто : ОПДЛ, 1954. – 16 с.
- Завадович Р. Кобзарєва гостина** : сценічна картина з життя Т. Шевченка у трьох відслонах / Роман Завадович ; обкладинка Петра Холодного. – Джерзі Ситі – Нью-Йорк : Видання Українського Народного Союзу, 1956. – 24 с.
- Завадович Р. Зимові царівни** : казка / Роман Завадович. – Торонто : Говерля, 1956. – 67 с.
- Завадович Р. Пригоди Гнома Ротомтомика** / Роман Завадович ; ілюстр. Едварда Козака. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1964. – [40 с.].
- Завадович Р. Казка-вигадка смішна про ведмедя-ласуна** / Роман Завадович ; ілюстр. М. Вербицького. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1966. – 32 с.
- Завадович Р. Про двох цапків та дві кізочки** / Роман Завадович ; ілюстр. Охріма Судомори. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1968. – [12 с.].
- Завадович Р. Марушка-Чепурушка і Лесь-Побігдєсь та інші веселі оповідання** / Роман Завадович ; ілюстр. Любослава Гуцалука, Едварда Козака, Юрія Козака. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1969. – 56 с.
- Завадович Р. Чародійні музики** : казка / Роман Завадович ; ілюстр. Юрія Козака. – Чикаго : Союз українок Америки, 1970. – 35 с.
- Завадович Р. Тодіроків літачок** / Роман Завадович ; ілюстр. Юрія Козака. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1970. – 16 с.
- Завадович Р. Я піду!** : оповідання з княжих часів в Україні / Роман Завадович ; обкладинка М. Михалевича, ілюстр. П. Андрусева. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1970. – 31 с.
- Завадович Р. Перший бій** : оповідання для менших дітей і молоді / Роман Завадович ; обкладинка й ілюстр. М. Михалевича. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1974. – 27 с.
- Завадович Р. Гоца-Драла** : казкові пригоди пари гномиків / Роман Завадович ; ілюстр. Петро Холодний мол., оформлення віньетки – Роман Завадович із включенням рисунка Петра Холодного. – Джерзі-Ситі – Чикаго – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1977. – 128 с.
- Завадович Р. Карпатський чарівник** : казка / Роман Завадович ; ілюстр. Ярослава Кучми. – Чикаго : Видавничий комітет творів Романа Завадовича в Чикаго, 1980. – 24 с.

КАЧУРОВСЬКИЙ ІГОР

Качуровський І. Пан Коцький / Ігор Качуровський // Українська література для дітей: хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ, 2011. – С. 644–648.

КОБЕЦЬ ОЛЕКСА

- Кобець О. Христова ялинка** [оповідання] / О. Кобець ; обгортка і ілюстрації Петра Холодного. – Нью-Йорк : Друкарня Української Православної церкви в ЗДА, 1952. – 29 с.
- Кобець О. Хвала Шевченкові** [вірш] / О. Кобець // Соняшник. – 1958. – № 27. – С. 2.
- Кобець О. Записки полоненого: пригоди і враження учасника першої світової війни** / Олекса Кобець ; передмова д-ра Михайла Лози ; обкладинка Мирона Левицького. – 4-те видання. – Мюнхен : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1959. – 400 с.
- Кобець О. Сонце кличе** / О. Кобець // Соняшний промінчик / упорядкувала Марія Юркевич. – Філадельфія, 1960. – С. 21.

- Кобець О. Дитині** / О. Кобець // Соняшний промінчик / упорядкувала Марія Юркевич. – Філадельфія, 1960. – С. 3.
- Кобець О. Куроччина помилка** [вірш] / О. Кобець // Соняшний промінчик / упорядкувала Марія Юркевич. – Філадельфія, 1960. – С. 12.
- Кобець О. У вінку** [вірш] / О. Кобець // Соняшний промінчик / упорядкувала Марія Юркевич. – Філадельфія, 1960. – С. 18.
- Кобець О. Хотіла б бути...** (До свята Матері) [вірш] / О. Кобець // Соняшний промінчик / упорядкувала Марія Юркевич. – Філадельфія, 1960. – С. 19.
- Кобець О. Лігом у гайку** [вірш] / О. Кобець // Соняшний промінчик / упорядкувала Марія Юркевич. – Філадельфія, 1960. – С. 21.
- Кобець О. Люблю ліс ...** [вірш] / О. Кобець // Сніжинки. – Філадельфія, 1960. – С. 13.
- Кобець О. Перший сніг** [вірш] / О. Кобець // Сніжинки. – Філадельфія, 1960. – С. 14.
- Кобець О. В метелицю** [вірш] / О. Кобець // Сніжинки. – Філадельфія, 1960. – С. 18.
- Кобець О. Сходить сонце.** Українським дітям і молоді : декляматор-читанка / Олекса Кобець. – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1961. – 272 с.
- Кобець О. Хотів би я знати...** [вірш] / О. Кобець // Зелена неділя : літня читанка для початкової школи / О. Верес. – Київ : Освіта, 1993. – 225 с.
- Кобець О. Ряст** : вірші для дітей / Олекса Кобець. – Черкаси : Сіяч, 1993. – 22 с.
- Кобець О. Мій вінок** [вірш] / О. Кобець // Читанка : підручник для 2 класу спеціальної загальноосвітньої школи інтенсивної педагогічної корекції // Н. В. Ляшенко, Т. Ф. Марчук. – Київ, 2002. – С. 76.
- Кобець О. За Україну** [вірш] / О. Кобець // Українська література для дітей: хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ, 2011. – С. 611.
- Кобець О. Я люблю** [вірш] / О. Кобець // Українська література для дітей: хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ, 2011. – С. 611.
- Кобець О. Мудрий дід і дурні зайчики** / О. Кобець // Українська література для дітей : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ : Арій, 2011. – С. 611.
- Кобець О. Три мисливці** [вірш] / О. Кобець // Українська література для дітей : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ, 2011. – С. 612.
- Кобець О. Сніжинки** [вірш] / О. Кобець // Українська література для дітей : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ, 2011. – С. 612.

КОЛОМИЄЦЬ АВЕНІР

Коломиєць А. Казки / Авенір Коломиєць. – Зальцбург : Нові дні, 1946. – 46 с.

КУЗЬМЕНКО СВІТЛАНА

Кузьменко С. Півникова пригода / Світлана Кузьменко ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1981. – 21 с.

Кузьменко С. Живуть на світі добрі звірі / пер. Світлани Кузьменко. – Торонто : Видання Організації українців Канади, 1995. – 40 с.

КУЛІШ ВОЛОДИМИР

Куліш В. Пацани [повість] / Володимир Куліш. – Мюнхен : Шлях перемоги, 1967. – 319 с.

ЛЕПКИЙ БОГДАН

Лепкий Б. Орли : історичне оповідання / Богдан Лепкий. – Львів : Просвіта, 1934. – 56 с.

Лепкий Б. Писання / Б. Лепкий. – Ляйпціг : Українська Накладня, [Б.р.]. – Т. 2. – 487 с.

Лепкий Б. Крутіж / Богдан Лепкий. – Регенсбург : Видавництво Михайла Борецького, 1947. – 173 с.

- Богдан Лепкий. Під тихий вечір** : казка-повість / Богдан Лепкий ; з передмовою д-ра Леоніда Білецького. – Вінніпег : Накладом видавничої спілки «Тризуб», 1953. – 318 с.
- Лепкий Б. Каяла** : історичне оповідання / Богдан Лепкий ; ілюстр. Олени Кульчицької. – Нью-Йорк : Говерла, 1956. – 68 с.
- Лепкий Б. Під ялинку** / Богдан Лепкий ; обкладинка М. Білинського. – Нью-Йорк : Накладом Льва Р. Лепкого, 1958. – 104 с.
- Лепкий Б. Казка мого життя** / Богдан Лепкий. – Нью-Йорк : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1967. – 480 с. – (Бібліотека Українознавства, т. 9).
- Лепкий Б. Казки** / Богдан Лепкий ; худож. Євген Крига ; упоряд., передмова та примітки Федора Погребенника. – Київ : Веселка, 1991. – 96 с.
- Лепкий Б. От і скінчився рік шкільний** / Богдан Лепкий. // Наше життя. – 2006. – № 6 (червень). – С. 34.
- Лепкий Б. Казки** / Б. Лепкий ; ілюстр. В. Дунаєвої. – Київ : Школа, 2007. – 192 с.
- Лепкий Б. Казки** / Б. Лепкий ; передслово Надії Дирди. – Тернопіль : Богдан, 2012. – 96 с.
- Лепкий Б. Мишка** / Богдан Лепкий // Улюблена українська читанка : хрестоматія для позакласного та сімейного читання: 1 – 5 клас / укладач С. М. Заготова. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2013. – С. 58–60.
- Лепкий Б. Мазепа** / Богдан Лепкий ; редакційна обробка тексту, передмова та примітки О. В. Зав'язкін. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2015. – 480 с.
- Лепкий Б. Крутіж** : повість / Богдан Лепкий. – Київ : Знання, 2016. – 223 с.

ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА НАТАЛЯ

- Лівицька-Холодна Н. Шлях велетня. Ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка** / Наталія Лівицька-Холодна. – Нью-Йорк : Видавництво Михайла Борецького, 1955. – 143 с.

ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДЕР

- Лотоцький-Білоусенко О. Пригоди Вовка-неситого**: збірка байок/ О. Лотоцький-Білоусенко ; ілюстрації В. Цимбала. – 3-тє вид. – Торонто – Нью-Йорк : ОПДЛ – Нашим дітям, 1971. – 438 с.
- Лотоцький-Білоусенко О. Зайчик-побігайчик**: збірка казок/ О. Лотоцький-Білоусенко. – Торонто : Видавництво «Євшан-зілля», 1974. – 64 с.
- Лотоцький-Білоусенко О. Лисичка-сестричка**: збірка казок / О. Лотоцький-Білоусенко. – Торонто : Видавництво «Євшан-зілля», 1984. – 80 с.

ЛЯТУРИНСЬКА ОКСАНА

- Лятуринська О. Бедрик** : вірші для дітей / Оксана Лятуринська. – Вінніпег : Друком видавничої спілки «Тризуб», 1956. – 44 с.
- Лятуринська О. Зібрані твори** / Оксана Лятуринська ; редакція Богдана Гошовського та Світлани Кузьменко. – Торонто : Видання Організації Українок Канади, 1983. – 813 с.

МАК ОЛЬГА

- Мак О. Бог вогню** : пригодницька повість з бразилійського життя. Т. 1. В Санто Антоніо / О. Мак. – Мюнхен : Українське вид-во, 1955. – 335 с.
- Мак О. Бог вогню** : пригодницька повість з бразилійського життя. Т. 2. Драма на Г'ваїрі / О. Мак. – Мюнхен : Українське вид-во, 1955. – 297 с.
- Мак О. Бог вогню** : пригодницька повість з бразилійського життя. Т. 3. В Мато Гроссо / О. Мак. – Мюнхен : Українське вид-во, 1956. – 337 с.
- Мак О. Жаїра** : історичний роман з бразилійського життя. Т. 1. В рабстві / О. Мак. – Торонто, Онтаріо : Видавництво «Гомін України», 1957. – 253 с.
- Мак О. Жаїра** : історичний роман з бразилійського життя. Т. 2. На волі / О. Мак. – Торонто, Онтаріо : Видавництво «Гомін України», 1957. — 311 с.

Мак О. Каміння під косою : повість / О. Мак. – Торонто, Онтаріо : Гомін України, 1973. – 158 с.
Мак О. Як Олег здобув Царгород / О. Мак. – [Б.м.], [Б.р.]. – 30 с.
Мак О. Призабуті казки : українські народні казки Придніпрянщини / опрацюв. О. Мак ; ілюстр. М. Михалевич. – Торонто, Онтаріо : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1977. – 70 с.

МОСЕНДЗ ЛЕОНІД

Мосендз Л. Ярчик і Юрчик у Карпатах / Леонід Мосендз. – [Б.м.]. – Нашим дітям – ОПДЛ, [Б.р.]. – 8 с.
Мосендз Л. Пригоди котика Кікі / Леонід Мосендз ; ілюстр. Євгенії Туркало-Розгін // Соняшник. – 1957. – № 6. – [Б.с.].
Мосендз Л. Пригоди котика Кікі / Леонід Мосендз // Соняшник. – 1957. – № 14. – [Б.с.].
Мосендз Л. Пригоди котика Кікі / Леонід Мосендз // Соняшник. – 1957. – № 16. – [Б.с.].
Мосендз Л. Пригоди котика Кікі / Леонід Мосендз ; ілюстр. Євгенії Туркало-Розгін // Соняшник. – 1957. – № 17. – [Б.с.].
Мосендз Л. Пригоди котика Кікі : віршовані казки / Леонід Мосендз. – Львів : Універсум, 1996. – 46 с.

МУДРИК-МРИЦ НІНА

Мудрик-Мриц Н. Світанки і сумерки : колисанки / Ніна Мудрик-Мриц. – Торонто, Канада – Клівленд, США : Накладом авторки, 1958. – 23 с.
Мудрик-Мриц Н. Пригода гордої киці : казочка для дітей дошкільного віку / Ніна Мудрик-Мриц, текст і ілюстр. авторки. – Торонто, Канада – Клівленд, США : Видано заходами Учительської громади у Клівленді, 1965. – [11 с.].
Мудрик-Мриц Н. По ягідки / Ніна Мудрик-Мриц ; ілюстр. авторки. – Торонто – Чикаго : Накладом авторки, 1965. – 22 с.
Мудрик-Мриц Н. Пригоди горішка / Ніна Мудрик-Мриц ; ілюстр. авторки. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1970. – 16 с.
Мудрик-Мриц Н. Вогник : вірші для дітей / Ніна Мудрик-Мриц; мал. авторки. – Клівленд : Видання пластового музею, 1971. – 31 с.
Мудрик-Мриц Н. Легенди / Ніна Мудрик-Мриц ; ілюстр. авторки. – Торонто – Едмонтон : Об'єднання Українських Письменників у Канаді «Слово», 1973. – 31 с.
Мудрик-Мриц Н. На світанку / Ніна Мудрик-Мриц. – Торонто : Об'єднання Працівників літератури для дітей і молоді, 1974. – 13 с.
Мудрик-Мриц Н. Веселковий рушник / Ніна Мудрик-Мриц ; ілюстр. авторки. – Торонто – Едмонтон : Об'єднання Українських Письменників у Канаді «Слово», 1981. – 35 с.
Мудрик-Мриц Н. Дитячий куточок : вірші для дітей / Ніна Мудрик-Мриц ; ілюстр. авторки. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1983. – 78 с.
Мудрик-Мриц Н. Малювання / Ніна Мудрик-Мриц, ілюстр. автора. – Торонто : Об'єднання Працівників літератури для дітей і молоді, 1983. – [24] с.

НАРІЖНА ІРИНА

Наріжна І. Як зла цариця предоброю стала / Ірина Наріжна. – Львів – Краків : Українське видавництво, 1942. – 38 с.
Наріжна І. Казка про трьох ведмедиків / Ірина Наріжна ; ілюстр. Петра Холодного. – Нью-Йорк : Український Народний Союз, 1963. – 15 с.
Наріжна І. Як Панас на узліссі кізку пас / Ірина Наріжна. – Торонто : Об'єднання Працівників Літератури для Дітей і Молоді, 1973. – 16 с.

НАРКЕВИЧ НІНА

Наркевич Н. Жабки весною / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1955. – № 4 (квітень). – С. 23.
Наркевич Н. День Тата на птичому дворі / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1956. – № 6 (червень). – С. 24–25.

- Наркевич Н. Ялинка для звіряток** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 1 (січень). – С. 24.
- Наркевич Н. Пригоди котика Демка** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 2 (лютий). – С. 22–23.
- Наркевич Н. На провесні** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 4 (квітень). – С. 22.
- Наркевич Н. Лесіна квітка** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 4 (квітень). – С. 23.
- Наркевич Н. Шовкова хустина** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 5 (травень). – С. 22–23.
- Наркевич Н. Дарунок для тата** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 6 (червень). – С. 23.
- Наркевич Н. Двоє друзів** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1957. – № 8 (вересень). – С. 22.
- Наркевич Н. Щасливий Святий Вечір** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1960. – № 1 (січень). – С. 24.
- Наркевич Н. Перша ялинка** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1963. – № 1 (січень). – С. 28.
- Наркевич Н. Богданкове полювання** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1963. – № 6 (червень). – С. 23–24.
- Наркевич Н. Маленький «крикунчик»** / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1966. – № 8 (вересень). – С. 22–23.
- Наркевич Н. Як Тарасик вчився малювати** : оповідання про дитячі літа Тараса Шевченка / Ніна Наркевич // Наше життя. – 1972. – № 3 (березень). – С. 30.

ОЛЕСЬ ОЛЕКСАНДР

- Олесь О. Івасик-Телесик** : казка в п'яти картинах / О. Олесь. – Прага : Видавництво «Дзвін», 1925. – 68 с.
- Олесь О. Микита Кожум'яка** / О. Олесь. – Прага : Видання Союзу Українських Журналістів і Письменників, 1929. – 18 с.
- Олесь О. Лісовий цар Ох** / О. Олесь. – Прага : Накладом автора, 1938. – 24 с.
- Олесь О. Злидні** / О. Олесь. – [Б.м.] : Видання Союзу Українських Журналістів і Письменників, [Б.р.]. – 15 с.
- Олесь О. Княжа Україна** : поема / Олександр Олесь. – Прага : Видавництво «Пробоем», 1940. – 176 с.
- Олесь О. Ведмідь у гостях у бабусі** / О. Олесь. – Прага : Друкарня Ян Андреска вд., 1941. – 16 с.
- Олесь О. На провесні (пролог до «Свята весни»)** / О. Олесь. – Прага : Видавництво «Пробоем», 1941. – 16 с.
- Олесь О. Мисливець Хрін та його пси** / О. Олесь ; обгортка й ілюстрації Марини Масютин. – Гrefенгайнхен : Видавництво Р. Геррозе, 1944. – 54 с.
- Олесь О. Від льоду до льоду** : [вірші] / Олесь Олександр ; малюнки В. Полтавця. – Київ : Веселка, 1967. – 36 с.
- Олесь О. Два хлопчики** : збірничок віршів для дітей молодшого віку / О. Олесь. – Нью-Йорк : Видавництво «Говерля», 1977. – 56 с.
- Олесь О. Все навколо зеленіє** : вірші, поеми, казки / Олександр Олесь ; упоряд. та передмова Ростислава Радишевського ; худож. Іван Литвин. – Київ : Веселка, 1990. – 318 с.
- Олесь О. Вовчеля** : вірші / Олександр Олесь ; упоряд. Ростислава Радишевського ; худож. Валерія Юдіна. – Київ : Веселка, 1991. – 31 с.
- Олесь О. Бабусина пригода** : п'єса / Олесь Олександр ; художник Анатолій Фролов. – Київ : Веселка, 1993. – 31 с.
- Олесь О. Бабусина пригода** / О. Олесь // Читанка : підручник для 3 кл. / О. Я. Савченко. – Київ, 2003. – Ч. I. – С. 112–119.
- Олесь О. Лисичка, Котик і Півник** : інсценізована казочка у двох картинках / Олександр Олесь // Позакласне читання. 4 клас / уклад. Н. М. Гордієнко. – Харків : ФОП Співак Т. К., 2010. – С. 22–27.
- Олесь О. Грицеві курчата** / Олександр Олесь // Улюблена українська читанка : хрестоматія для позакласного та сімейного читання : 1–5 клас / укладач С. М. Заготова. – Донецьк, 2013. – С. 63–71.

ОЛЬЖИЧ ОЛЕГ

Ольжич О. Рудько / Олег Ольжич ; за ред. Ростислава Радишевського ; худож. Анатолій Фролов. – Київ : Веселка, 1991. – 34 с.

Ольжич О. Рудько / Олег Ольжич // Улюблена українська читанка : хрестоматія для позакласного та сімейного читання : 1–5 клас / укладач С. М. Заготова. – Донецьк, 2013. – С. 72–92.

ПАРФАНОВИЧ СОФІЯ

Парфанович С. У лісничівці : оповідання про дітей і звірів / Софія Парфанович. – Буенос-Айрес : Видавництво Миколи Денисюка, 1954. – 183 с.

Парфанович С. Такий він був: історія життя вірного собаки / Софія Парфанович. – Джерзі Ситі-Нью-Йорк : Видавництво «Свобода», 1964. – 199 с.

ПЕРЕЛІСНА КАТЕРИНА

Перелісна К. Для малят – про звірят / Катерина Перелісна ; ілюстр. Ярослава Сурмиша. – Філадельфія : Кооп. «Базар», 1952. – 14 с.

Перелісна К. Ой, хто там? : віршики для дітей / К. Переліснаю. – [Б.м.] : Видання автора, 1954. – 16 с.

Перелісна К. Моїй матусі : віршики для дітей / Катерина Перелісна ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1971. – 16 с.

Перелісна К. Котикова пригода : казочка для діток / Катерина Перелісна ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Торонто : Об'єднання працівників дитячої літератури, 1973. – 12 с.

Перелісна К. Вірші для дітей / Катерина Перелісна. – Чикаго : Союз українок Америки, 1986. – 51 с.

Перелісна К. Три правди : казка / Катерина Перелісна ; ілюстр. М. Левицький. – Торонто : Серце і книжка – УПЛДМ, 1994. – 24 с.

Перелісна К. Скажу на вушко : казки та вірші для дітей / Катерина Перелісна ; упоряд. і передм. Г. М. Кирпи ; худ. оформ. В. А. Дунаєвої. – Київ : Школа, 2008. – 159 с.

ПОГІДНИЙ-УГОРЧАК МИКОЛА

Погідний М. Казка про гордого боярина Марка Путятича / Микола Погідний ; худож. П. Андрусів. – Львів : Світ дитини, 1932. – 36 с.

Погідний М. Байки для дітей / Микола Погідний ; ілюстр. Михайла Фартуха. – Львів : Світ дитини, 1936. – 70 с.

Погідний М. Срібна гривна : іст. оповідання / Микола Погідний ; ілюстр. М. Михалевича, В. Вербицького. – Торонто : Вид-во «Нашим дітям», 1951. – 32 с.

Погідний М. Пригоди Котика Мурчика : казка / Микола Погідний-Угорчак ; ілюстр. П. Холодного. – Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1965. – 35 с.

Погідний М. Марійка Лебідка – лісова квітка / Микола Погідний ; ілюстр. Бориса Крюкова. – Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1966. – 32 с.

Погідний М. Ілля Муромець : староукраїнська билина / Микола Погідний ; ілюстр. Бориса Крюкова. – Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1967. – 32 с.

Погідний М. Чарівний діамант : казки й оповідання / Микола Погідний ; ілюстр. Н. Мриц. – Милвил : Вид-во для молоді «Золотий гомін», 1972. – 59 с.

Погідний М. Дніпрові дзвони / Микола Погідний ; ілюстр. П. Андрусєва, М. Михалевича. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1975. – 39 с.

Погідний М. Мандрівка ляльки Мелі : оповідання / Микола Погідний ; ілюстр. Н. Мудрик-Мриц. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1984. – 46 с.

Погідний М. Гетьманська булава : історична казка / Микола Погідний ; ілюстр. Віктора Цимбала. – 3-є вид. – Торонто : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1985. – 23 с.

ПОЛТАВА ЛЕОНІД

Полтава Л. Чи зійде завтра сонце? : [пригодницька повість] / Леонід Полтава ; ілюстр. Андрія Сологуба. – Мюнхен : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1955. – 158 с.

Полтава Л. Подорожі і пригоди Миклухи-Макля або Каарам-Тамо – людина з Місяця / Леонід Полтава ; ілюстр. Юрія Кульчицького. – Париж : Видавництво «Дніпрова хвиля», [Б.р.]. – 56 с.

Полтава Л. Жучок Щербачок : поема для дітей / Леонід Полтава ; обкладинка та ілюстр. Валерії Гутник. – Лондон : Видавництво Союзу українців у Великій Британії, 1955. – [15 с.].

Полтава Л. Слон по Африці ходив : поема для дітей / Леонід Полтава. – Лондон : Видавництво Союзу українців у Великій Британії, 1955. – [16 с.].

Полтава Л. Лебеді : вірші для дітей / Леонід Полтава ; ілюстр. Мирослава Григор'їва, остання ілюстрація М. Михалевича. – Лондон : Видавництво Союзу українців у Великій Британії, 1956. – [15 с.].

Полтава Л. Лісова пригода : поема для дітей / Леонід Полтава. – Лондон : Видавництво Союзу українців у Великій Британії, 1958. – 20 с.

Полтава Л. Зайчик Клаповух : казочка для малих дітей / Леонід Полтава ; ілюстр. Тамари Цимбал. – Нью-Йорк : Видавництво «Книгоспілка», 1964. – 16 с.

Полтава Л. Живі забавки : поема для дітей / Леонід Полтава ; ілюстр. Г. Різника і П. Сидоренка. – Брюсель-Лондон-Мюнхен-Нью-Йорк-Торонто : Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді, [Б.р.]. – 16 с.

Полтава Л. Маленький дзвонар із Конотопу : історичні оповідання / Леонід Полтава ; ілюстр. М. Михалевича і М. Дмитренка. – Торонто – Нью-Йорк : Видавництво «Нашим дітям – ОПДЛ», 1969. – 40 с.

Полтава Л. Мандрівка [вірш] / Леонід Полтава // Наше життя. – 1970. – Квітень. – С. 15.

Полтава Л. Котячий хор : дитяча поема / Леонід Полтава ; ілюстр. Оксани Киянки. – Брюсель-Лондон-Мюнхен-Нью-Йорк-Торонто : Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. – 17 с.

Полтава Л. Абетка веселенька для дорослих і маленьких / Леонід Полтава ; ілюстр. Петра Сидоренка. – Брюсель – Лондон – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто : Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді, [Б.р.]. – 36 с.

Полтава Л. Над блакитним чорним морем : репортажна повість для молоді / Леонід Полтава. – Нью-Йорк : АДУК, 1980. – 80 с.

Полтава Л. Казка про Шевчика, Лиса та інших звірів. – Нью-Йорк: [Б.в.], 1982. – [14 с.].

Полтава Л. З лісу зайчики ішли : казочка для малих дітей / Леонід Полтава ; ілюстрації Тамари Цимбал. – Торонто : Нашим дітям – ОПДЛ, 1989. – [12 с.].

Полтава Л. Лісова книга : вірші, забавки, поеми [для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку] / Леонід Полтава ; упоряд. і передмова Г. Кирпи та Д. Чередниченка ; худож. О. Рута. – Київ : Веселка, 1995. – 64 с.

Полтава Л. Хто як говорить? / Леонід Полтава. – Київ : Національний книжковий проєкт, 2011. – 160 с.

РАДЗИКЕВИЧ ВОЛОДИМИР

Радзикович В. Пригоди Юрчика Кучерявого / В. Радзикович. – Авгсбург : [б.в.], 1948. – 41 с.

Радзикович В. Промені : читанка з українознавства для 5 і 6 класи / В. Радзикович, К. Кисілевський. – Нью-Йорк : вид. Шкільної Ради при УККА, 1955. – 231 с.

Радзикович В. Прилетіла зима біла [вірші] / В. Радзикович. – Клівленд : Видавництво «Хвилі Дністра», 1959. – 16 с.

Радзикович В. Ніч проминула : історична повість / В. Радзикович ; обкл. та ілюстр. Б. Певний. – Брюссель : Видавництво Центральної управи Спілки укр. молоді, 1967. – 140 с.

Радзикович В. Як король Данило полював на лебедів / Володимир Радзикович // Українське довкілля : збірка для читання та розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. А. Погрібного. – Київ, 2016. – С. 287 – 288.

РАДЗИКЕВИЧ ЮЛІАН

Радзикевиц Ю. Полум'я / Юліян Радзикевиц. – Мюнхен : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1963. – 390 с.

САВИЦЬКА ІВАННА

Савицька І. Серце : збірка декламацій для дітей на День матері й інші урочистості в році / Іванна Савицька ; обкладинка, заставки й кінцівки роботи Марії Морачевської. – Філадельфія : Видавництво «Америка», 1953. – 31 с.

Савицька І. Незабудьки : вірші для дітей / Іванна Савицька ; мистецьке оформлення Олени В. Войтович. – Філадельфія – Нью-Йорк : [Б. в.], 1959. – 48 с.

Савицька І. Три казочки / Іванна Савицька ; ілюстр. Едварда Козака. – Нью-Йорк : [Б. в.], 1961. – 16 с.

Савицька І. З пташиного лету / Іванна Савицька. – Нью-Йорк : Видавнича Кооператива «Червона Калина», 1974. – 140 с.

Савицька І. Де найкраще місце на світі? : казки / Іванна Савицька ; Художник – Петро Андрусів. – Київ : Смолоскип, 2008. – 24 с.

СІБО БОЖЕНА

Сібо Б. Літаючі самоцвіти : оповідання й легенди тубільців із Нової Гвінеї / Божена Сібо ; мист. оформлення П. Вакуленка. – Мельбурн – Аделаїда : Видавництво «Ластівка», 1957. – 64 с.

Сібо Б. Як постав кокосовий горіх / Божена Сібо // Рідні голоси з далекого континенту ; упоряд. та передмова А. Г. Михайленка. – Київ, 1993. – С. 59–64.

Сібо Б. Малий учитель / Божена Сібо // Рідні голоси з далекого континенту ; упоряд. та передмова А. Г. Михайленка. – Київ, 1993. – С. 64–68.

Сібо Б. Небезпечна краса / Божена Сібо // Рідні голоси з далекого континенту ; упоряд. та передмова А. Г. Михайленка. – Київ, 1993. – С. 68–74.

СЛАВУТИЧ ЯР

(ГРИГОРІЙ ЖУЧЕНКО)

Славутич Яр. Місцями запорозькими / Яр Славутич. – Едмонтон : Видавництво «Слаута», 1985. – 64 с.

ТИС ЮРІЙ

Тис Ю. Шляхами віків / Ю. Тис. – Вінніпег : Видавець Іван Тиктор, Клуб Приятелів Української Книжки, 1951. – 128 с.

Тис Ю. Рейд у невідоме / Ю. Тис. – Буенос-Айрес : В-во Юліяна Середяка, 1955. – 269 с.

Тис Ю. Конотоп : історична повість / Юрій Тис. – Торонто : Гомін України, 1959. – 172 с.

Тис Ю. Звідун з Чигирини / Ю. Тис. – Буенос-Айрес : В-во Юліяна Середяка, 1961. – 232 с.

Тис Ю. К-7 : наукова фантастика / Юрій Тис. – Торонто : Бібліотека видавництва «Гомін України», 1964. – 207 с.

Тис Ю. Казка про лицаря Добриню та його сестричку Забаву / Юрій Тис. – Торонто – Нью-Йорк : ОПДЛ, 1970. – 32 с.

ТИЩЕНКО-СІРІЙ ЮРІЙ

Сірий Ю. Про горобця, славного молодця / Юрій Сірий ; ілюстр. П. Холодного. – Нью-Йорк : [Б.в.], 1952. – 15 с.

Сірий Ю. Україна – земля моїх батьків / Юрій Сірий ; ілюстр. П. Холодного. – Нью-Йорк: Об'єднання працівників дитячої літератури, 1952. – 64 с.

Сірий Ю. Світова подорож краплини води : оповідання для дітей / Юрій Сірий ; ілюстр. П. Холодного. – Нью-Йорк : Вид. Ю. Тищенка, 1952. – 16 с.

ФЕДЧУК БОГДАН

Федчук Б. Казка про Івася / Богдан Федчук. – Мангайм : [Б.в.], 1946. – 18 с.

Федчук Б. Загадки / Богдан Б. Федчук ; обкл. Мирона Левицького. – Торонто : Об'єднання Українських педагогів у Канаді, 1985. – 78 с.

Федчук Б. Ганя / Богдан Федчук. – Торонто : УПЛДМ, 1995. – 44 с.

ХРАПЛИВА-ЩУР ЛЕСЯ

Храплива Л. Іскра / Леся Храплива ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Клівленд, Огайо, США : Друкарня Я. Аскольда Ємця «Батурин» Пластова бібліотека 1955. – Ч. 2. – 32 с.

Храплива Л. Найбільший дарунок : Свято-Миколаївська сценка / Леся Храплива. – Мюнхен : ЦЦЕРОН, 1956. – 16 с.

Храплива Л. Ластівочка / Леся Храплива. – Клівленд : Батурин, 1957. – 20 с.

Храплива Л. Вітер з України : оповідання та казки для дітей / Леся Храплива ; оформлення авторки. – Мюнхен : Українське Видавництво, 1958. – 143 с.

Храплива Л. Забавки Мартусі / Леся Храплива ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Нью-Йорк – Мюнхен : Вид-во «Українським дітям», 1960. – 20 с.

Храплива Л. Ростикова казка / Леся Храплива ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Нью-Йорк – Клівленд : Накладом членів Куреня Українського Пластового Сеньйорату ім. С. Тисовського, 1962. – [18 с.].

Храплива Л. На весь Божий рік : декламатор для дітей / Леся Храплива. – Нью-Йорк : [Б.в.], 1964. – 94 с.

Храплива Л. Вітер з України : друга збірка оповідань для дітей шкільного віку / Леся Храплива ; обкладинка Петра Андрусіва, оформлення авторки. – Нью-Йорк : Друк Володимира Барагари, 1965. – 144 с.

Храплива Л. Писанка українським дітям / Леся Храплива ; ілюстр. Петра Андрусіва. – Нью-Йорк – Мюнхен : Видавництво «Українським дітям», 1965. – 16 с.

Храплива Л. Антипові пригоди або у День Святого Миколая : сценічна картина / Леся Храплива ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПДЛ, 1965. – 16 с.

Храплива-Щур Л. Ярмарок Мишки-Гризикнижки : сценічні картини-рев'я для дитячого театру / Леся Храплива-Щур ; ілюстр. Ірини Красій. – Торонто – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПДЛ, 1966. – 36 с.

Храплива Л. Отаман Воля : повість для молоді / Леся Храплива ; обкладинка та ілюстрації М. Михалевича. – Мюнхен : Українське Видавництво, 1967. – 271 с.

Храплива Л. Чародійне авто : оповідання для дітей / Леся Храплива ; ілюстр. Петра Андрусіва. – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПДЛ, 1967. – 95 с.

Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в теперішньому побуті / Леся Храплива Щур ; обкладинка Ніни Мудрик-Мриц, рушники рисувала Ярослава Турко. – Торонто : Виховна Комісія Світової Федерації Українських Жіночих Організацій, 1982. – 52 с.

Храплива Л. Козак Невмирака : оповідання для дітей / Леся Храплива ; ілюстр. Христини Зелінської. – Торонто : Нашим дітям – ОПДЛ, 1987. – 96 с.

ЦЕГЕЛЬСЬКА ОЛЕНА

Цегельська О. Петрусєва повість : оповідання / Олена Цегельська. – [Б.м.] : Видавництво «Нашим дітям» – ОПДЛ, 1950. – 39 с.

Цегельська О. Щасливий «Мамин день» / Олена Цегельська // Наше життя. – 1952. – Травень. – С. 16.

Цегельська О. Відважна Маруся / Олена Цегельська // Наше життя. – 1959. – Липень-серпень. – С. 29–30.

Цегельська О. Василько-Вітрогон / Олена Цегельська // Наше життя. – 1960. – Липень-серпень. – С. 22–23.

Цегельська О. Мартуся декламує / Олена Цегельська // Наше життя. – 1961. – Травень. – С. 24.

Цегельська О. Пригода на ковзанці / Олена Цегельська // Наше життя. – 1963. – № 1 (січень). – С. 28–29.

Цегельська О. Соняшник / Олена Цегельська // Наше життя. – 1966. – № 8 (вересень). – С. 23.

Цегельська О. Ранній школяр Богданко / Олена Цегельська // Наше життя. – 1966. – Жовтень. – С. 22.

Цегельська О. Напровесні : казки й оповідання / Олена Цегельська ; ілюстр. Ю. Козака, М. Михалевича, П. Холодного. – Торонто : ОПДЛ, 1969. – 48 с.

ЧАПЛЕНКО ВАСИЛЬ

Чапленко В. Увесьденечки / Василь Чапленко. – Авгсбург : Додаток до «Нашого Життя», 1946. – 15 с.

ЧЕРІНЬ ГАННА

Черінь Г. Українські діти : оповідання для дітей / Ганна Черінь ; ілюстр. М. Михалевича ; ред. Є. Рослицький. – Торонто : Видання комісії шкільництва Комітету українців Канади, [Б.р.]. – 70 с.

Черінь Г. Пригоди української книжки / Ганна Черінь ; ілюстр. Юрія Сластіона. – Чикаго : Українсько-Американське Видавництво, [Б.р.]. – 15 с.

Черінь Г. Братик і сестричка [вірші] / Ганна Черінь ; ілюстр. М. Михалевича. – Чикаго : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1960. – 92 с.

Черінь Г. Листування : оповідання для дітей / Ганна Черінь ; ілюстр. Любослава Гуцалука. – Джерзі Сіті – Нью-Йорк : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1966. – 53 с.

Черінь Г. Щоденники школярки Мілочки / Ганна Черінь ; ілюстр. Е. Козака. – Філадельфія : Видано заходами Філадельфійської Округи Союзу Українок Америки та гуртка книголюбів ім. Ліни Костенко, 1979. – 21 с.

Черінь Г. Листи до Святого Миколая : п'єси для дітей / Ганна Черінь ; ілюстр. Ніна Мудриц-Мриц. – Торонто – Чикаго : Нашим дітям – ОПЛДМ, 1981. – 41 с.

Черінь Г. Українська кров : оповідання / Ганна Черінь. – Лондон : Накладом Української Видавничої Спілки, 1981. – 77 с.

Черінь Г. Вуська : казка / Ганна Черінь ; мал. Наталія Вільмс. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. – 15 с.

ЧЕРКАСЕНКО СПИРИДОН

Черкасенко С. Вигадливий бурсак : комедійка для молоді в 2-х діях. З часів Хмельниччини. – ЦДАВОВ. – Фонд 3950, опис 2, справа 20. – 15 аркушів.

Черкасенко С. Рідна школа. Читанка третя / Спиридон Черкасенко. – Київ – Львів – Відень : Українська школа, 1919. – 202 с.

Черкасенко С. Ф. Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів / Спиридон Черкасенко. – Київ : Знання, 2015. – 364 с.

ЧЕХУТ БОГДАН

Чехут Богдан. Рідними пляями : пластові оповідання / Богдан Чехут. – Омага – Нью-Йорк : Пластове видавництво «Молоде життя», 1957. – 157 с.

ЧОРНОБИЦЬКА ГАЛИНА

(ДАЛЕКА ЛІДІЯ)

Чорнобицька Г. Забавки : вірші для дітей / Ганна Чорнобицька ; ілюстр. Ніни Мудрик-Мриц. – Торонто – Нью-Йорк : ОПДЛ, 1970. – 32с.

ЧУБ ДМИТРО

Чуб Д. Шевченко в житті / Дмитро Чуб. – [Б.м.] : Вид-во «На чужині», 1947. – 48 с.

Чуб Д. На гадючому острові. З австралійських пригод / Дмитро Чуб ; мистецьке оформлення П. Вакуленка. – Мельбурн : Вид-во «Ластівка», 1953. – 24 с.

Чуб Д. Це трапилося в Австралії : з австралійських вражень і пригод / Д. Чуб. – Сідней : Українське вид-во, 1953. – 64 с.

Чуб Д. Вовчєня : зб. для дітей шк. віку / Дмитро Чуб. – Мельбурн ; Аделаїда : Вид-во «Ластівка», 1954. – 16 с.

Чуб Д. Живий Шевченко (Шевченко в житті) / Дмитро Чуб. – Вид. 2-е, переробл. й допов. – Мюнхен ; Мельбурн : Дніпрова хвиля, 1963. – 114 с.

Чуб Д. Стежками пригод : оповідання, нариси, вірші / Д. Чуб. – Мельбурн : Просвіта, 1975. – 119 с.

Чуб Д. З новогвінейських вражень. По слідах Миклухи-Маклая / Д. Чуб. – Мельбурн : Вид-во «Ластівка», 1977. – 128 с.

Чуб Д. В лісах під Вязьмою / Д. Чуб. – Мельбурн : Вид-во «Ластівка», 1983. – 131 с.

Нитченко Д. Від Зінькова до Мельборну: із хроніки мого життя / Д. Нитченко. – Мельбурн : Байда, 1990. – 407 с.

Нитченко Д. Під сонцем Австралії Т. 2. З хроніки мого життя / Дмитро Нитченко. – Мельбурн : Байда, 1994. – 479 с.

Чуб Д. Слідами Миклухи-Маклая / Д. В. Чуб. – Київ : Веселка, 1993. – 109 с.

Чуб Дмитро. Живий Шевченко : невігадані оповіді / Дмитро Чуб. – Київ : Ярославів Вал, 2013. – 272 с.

ШУГАЙ ЇВГА

Шугай Ї. Небесний гість : дитячі сценки на різні нагоди / Ївга Шугай. – Торонто : Об'єднання Працівників Дитячої Літератури, 1962. – 32 с.

ЩЕРБАК МИКОЛА

Щербак М. Що треба киці / Микола Щербак // Соняшник. – 1956. – № 2.

Щербак М. Світися Києве / Микола Щербак // Соняшник. – 1960. – № 2.

Щербак М. Волошки [збірка віршів] / Микола Щербак ; обкладинка та ілюстр. Богдана Певного. – Ірвінгтон, Н. Дж. : Видання Сестрицтва Св. Покрови при Українській Православній Парафії Св. Тройці, 1969. – 47 с.

Щербак М. Калина / Микола Щербак // Наше життя. – 1988. – № 3. – С. 35.

Щербак М. Соняшник / Микола Щербак // Соняшник. – 1992. – № 5–6.

Щербак М. Вогненне слово / Микола Щербак // Український декламатор : збірка віршів для молоді / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. Р. Семківа. – 2-ге вид. – Київ, 2014. – С. 178–180.

Щербак М. Біля базару / Микола Щербак // Український декламатор : збірка віршів для молоді / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. Р. Семківа. – 2-ге вид. – Київ, 2014. – С. 187.

Щербак М. Листопад / Микола Щербак // Український декламатор : збірка віршів для молоді / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. Р. Семківа. – 2-ге вид. – Київ, 2014. – С. 196.

Щербак М. Три вожді / Микола Щербак // Український декламатор : збірка віршів для молоді / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. Р. Семківа. – 2-ге вид. – Київ, 2014. – С. 259.

Щербак М. Генерал Чупринка / Микола Щербак // Український декламатор : збірка віршів для молоді / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. Р. Семківа. – 2-ге вид. – Київ, 2014. – С. 265.

ЩЕРБИНА НИКИФОР

Щербина Н. Проліски : вірші для дітей / Никифор Щербина ; обкладинка й малюнки Миколи Бутовича. – Нью-Йорк : Видавництво «Світанок», 1969. – 47 с.

ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЙ

- Астаф'єв О. Ігор Качуровський – теоретик літератури і критик** / О. Астаф'єв // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 96–101.
- Барагура В. Зустріч із русалкою у хвилях океану** / Володимир Барагура. – Джерзі Сіті : Видавництво «Свобода», 1996. – 64 с.
- Барагура В. Меч і книга : історичні та біографічні оповідання для старших дітей і молоді ; ілюстрації Петра Андрусєва і Михайла Михалєвича** / В. Барагура. – 2-ге, доповнене видання. – Торонто, 1980. – С. 3.
- Безушко В. Богдан Лепкий** / В. Безушко. – Філадельфія : Популярна бібліотека «Амери́ки», 1952. – 16 с.
- Білецька Т. Квітка щастя: казки й оповідання** / Текля Білецька; ілюстрації Галини Мазєпи. – Торонто – Нью-Йорк, 1967. – С. 4.
- Білецький Л. Поет туги і смутку** / Л. Білецький // Богдан Лепкий. Під тихий вечір : казка-повість ; [з передмовою д-ра Леоніда Білецького]. – Вінніпег, 1953. – С. 5–16.
- Білокін С. «Я – з покоління, що війна скосила...» (І. Качуровський)** / Сергій Білокін // Слово і час. – 1992. – № 11. – С. 11–13.
- Біляїв В. «На неокраїнім крилі...» (Штрихи до літературних портретів західної діаспори)** / Володимир Біляїв. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.
- Біографічна мозаїка Віри Вовк** / Віра Вовк // Маскарада : короткі оповідання. – Київ, 2008. – С. 3–36.
- Бойко Ю. Д. Нитченко як творча індивідуальність** / Ю. Д. Бойко // Люди великого серця: статті, розвідки, спогади / Д. Чуб. – Мельбурн, 1981. – С. 7–12.
- Бондарчук І. Замячені ранки** : оповідання – новели – нариси / Іван Бондарчук ; [вступне слово Ольга Мак ; обкладинка : Василь Кондратюк ; ілюстрації Софії Бондарчук]. – Едмонтон – Вінніпег – Торонто, 1978. – С. 7–8.
- Бросаліна О. Ігорєві Качуровському – 85!** / О. Бросаліна // Слово і час. – 2003. – № 10. – С. 65–66.
- Бросаліна О. Естетичний кодекс Ігоря Качуровського** / О. Бросаліна // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 102–105.
- Варданян М. Романи «мужєнського циклу» Володимира Винниченка: проблематика, жанрово-стильові особливості : монографія** / Марина Варданян. – Кривий Ріг : Діоніс (ФО-П Чернявський Д.О.), 2012. – 230 с.
- Визначні українські жінки: матеріяли і гутірки** / [упоряд. Софія О. Бура, Данило Чайковський]. – Нью-Йорк, 1967. – 114 с.
- Воронина Л. Від Кутів до Ріо-де-Жанейро** / Леся Воронина // Соняшник. – 1991. – № 7. – 8. – С. 7–8.
- Гарасєвич М. Ганна Черінь – письменниця-гуморист** / М. Гарасєвич // Ми не розлучались з тобою, Україно: вибранє. – Детройт, 1998. – С. 428–436.
- Гєник С. 150 видатних українєк** / Степан Гєник. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2003. – 232 с.
- Гєник С. 150 видатних українців** / Степан Гєник. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 1998. – 297 с.
- Горболіс Л. Чужина: коди інтерпретації** : монографія / Л. М. Горболіс. – Суми : ВВП «Мрія», 2016. – 176 с.
- Гордасєвич Г. Сьомий з лебединого грона [І. Качуровський]** / Г. Гордасєвич // Вітчизна. – 1995. – № 9–10. – С. 142–146.
- Горохович Т. Іван Бондарчук – його вклад у літературу і шкільництво** / Т. Горохович // Квіточка прибраній матусі / Іван Бондарчук ; обкладинка В. Бєднарського. – Торонто, 1993. – С. 5–8.
- Григорієв Ю. Слово про автора** / Ю. Григорієв // Чи зійде завтра сонце? / Л. Полтава. – Мюнхєн, 1955. – С. 5–11.

- Даниленко О. В. **Діячі науки і культури України** : нариси життя та діяльності (1841– 2008) : навчальний посібник для студентів ВНЗ / О. В. Даниленко, Л. В. Іваницька, А. П. Коцур ; [за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес]. – Київ : Книги – XXI, 2010. – 686 с.
- Два листи Олександра Варавви до Дмитра Нитченка // Березіль. – 2010. – № 9–10. – С. 133–140.
- Дем'янівська Л. **Володимир Винниченко: життя, діяльність, творчість** : навч. посіб. для студ.-філол. / Л. С. Дем'янівська, О. Д. Гнідан. – Київ : Четверта хвиля, 1996. – 256 с.
- Державин В. **Співець шляхетних почуттів і національно-визвольного патріотизму** / Володимир Державин // Айстри: вибрані поезії // О. Олесь. – Чікаго, 1954. – С. 5–13.
- Дирда Н. **Передслово** / Надія Дирда // Лепкий Б. Казки. – Тернопіль : Богдан, 2012.
- Жулинський М. **Олександр Олесь** / М. Жулинський // Слово і доля : навч. посіб. – Київ, 2006. – С. 215–221.
- Жулинський М. **Олександр Олесь** / М. Жулинський // Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). – Київ, 1990. – С. 92–97.
- Енциклопедія сучасної України** [про Емму Андіївську]. – Київ, 2001. – Том 1 (А). – С. 36–40.
- Енциклопедія Українознавства**. В 10 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954 – 1989. – 4016 с.
- Історія української літератури ХХ ст.:** у 2 кн. Кн. 2: Друга половина ХХ ст.: підручник / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1998. – 456 с.
- Качуровський І. Штрихи до портрета великого майстра (Володимир Винниченко та його прозова творчість)** / І. Качуровський // Променисті силуетки: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – Київ, 2008. – С. 134–175.
- Кирпа Г. Князь Роман зі Славної** / Галина Кирпа // Дванадцять місяців : збірка / упоряд. О. Макаренко. – Київ, 1995. – С. 12–13.
- Кирпа Г. Повернення додому. Передмова** / Галина Кирпа // Скажу на вушко : казки та вірші для дітей / Перелісна Катерина; [упорядкув. і передм. Г. М. Кирпи ; худож. оформ. В. А. Дунаєвої]. – Київ : Школа, 2008. – 159 с.
- Кирпа Г. Той, хто відлетів зіркою** / Галина Кирпа // Лісова книга : вірші, забавки, поеми [для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку] / Леонід Полтава ; [упоряд. і передмова Г. Кирпи та Д. Чередниченка ; худож. О. Рута]. – Київ, 1995. – С. 3–4.
- Кирпа Г. «Я є кимсь...» : передмова** / Галина Кирпа // Каміння під косою : повість / О. Мак. – Київ, 2004. – С. 3–16.
- Климашко С. П. В пам'ять Івана Боднарчука** / С. П. Климашко // Квіточка прибраній матері / Іван Боднарчук ; обкладинка В. Беднарського. – Торонто, 1993. – С. 41–43.
- Книга мистців і діячів української культури**. – Торонто: Друкарня ОО Василян, 1954. – 312 с.
- Кодлюк Я. П. Леонід Полтава** / Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцова // Сто двадцять розповідей про письменників : довідник для вчителя початкових класів. – Київ, 2006. – С. 112–113.
- Кодлюк Я. Олександр Олесь** / Я. Кодлюк, Г. Одинцова // Сто двадцять розповідей про письменників : довідник для вчителя початкових класів. – Київ, 2006. – С. 67–69.
- Коленська Л. Віра Вовк.** / Любов Коленська. Її симбіоза українського, вселюдського і релігійного світів // Наше життя. – 1986. – № 5 (травень). – С. 8–10.
- Копиленко Н. Б. Спиридон Черкасенко** / Н. Б. Копиленко // Рідна школа. – 1993. – № 9. – С. 16–19.
- Косач Ю. Олег Ольжич** / Юрій Косач // Слово і час. – 2009. – № 12. – С.45–48.
- Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба:** дослідження, критика, полеміка / Г. Костюк. – Нью-Йорк, 1980. – 283 с.
- Кравців Б. Богдан Чехут і його «Рідні плаї»** / Богдан Кравців // Рідними пляями / Б. Чехут. – Омага – Нью-Йорк, 1957. – С. 151–155.
- Кравців Б. Леонід Мосендз і його останній пророк** / Б. Кравців // Останній пророк / Л. Мосендз. – Торонто, 1960. – С. 5–31.
- Лавріненко Ю. Дві течії в поезії Емми Андіївської** / Ю. Лавріненко // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 173. – С. 113–116.

- Лев В. Богдан Лепкий 1872 – 1941. Життя і творчість** / Василь Лев. – Нью-Йорк : Видано коштом Фондації ім. Богдана Лепкого при Науковому Товаристві ім. Шевченка в ЗСА, 1976. – 399 с.
- Леонтович О. Вони були учнями великого майстра** / Олена Леонтович // Кінотеатр. – 2009. – № 1.
- Лепкий Б. 1872–1941** : збірник в пошану пам'яті поета / [за ред. Євгена Юлія Пеленського]. – Краків : Українське Видавництво, 1943. – 88 с.
- Лепкий Б.** Іспит з української літератури. Тести : навчальний посібник / Г. Ф. Семенюк, Н. М. Гаєвська, В. В. Коломієць [та ін.] ; [кер. авт. кол. проф. Г. Ф. Семенюк]. – 2-е вид., доп. і перероб. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 462 с.
- Листи Олекси Кобця (Варавви) до Дмитра Нитченка** // Березіль. – 2009. – № 7-8. – С. 157–173.
- Листок з вирію** / упоряд. Г. Кирпа, Д. Чередниченко. – Київ : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2011. – Кн. 3 : Журавлики : Поезія української діаспори для дітей. – Київ : Етнос, 2011. – 608 с.
- Лоза М. Передмова** / М. Лоза // Записки полоненого: пригоди і враження учасника першої світової війни / Олекса Кобець ; [передмова д-ра Михайла Лози ; обкладинка Мирона Левицького]. – 4-те вид. – Мюнхен, 1959. – С. V–XVI.
- Лятуринська О. Зібрані твори** / Оксана Лятуринська ; редакція Богдана Гошовського та Світлани Кузьменко. – Торонто : Видання Організації Українок Канади, 1983. – 813 с.
- Материнським словом (У 40-ліття літературної праці Олени Цегельської)** // Наше життя. – 1952. – Травень. – С. 7.
- Мацько В. Пріоритетні жанрові модуси в діаспорній прозі ХХ століття** / В. Мацько // Українська еміграційна проза ХХ століття. – Хмельницький, 2009. – С. 117–275.
- Мацько В. Угорчак Микола** / В. Мацько // Білий цвіт на калині. – Хмельницький : Просвіта, 2001. – С. 86.
- Микитенко Ю. Профілі «грибної людини», або Ігореві Качуровському – 85!** / Ю. Микитенко // Всесвіт. – 2003. – № 11–12. – С. 152–153.
- Мироненко І. Віра Вовк** / І. Мироненко // Березіль. – 1992. – № 2. – С. 13.
- Михида С. Слідами його експериментів: змістовні домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка** / С. Михида. – Кіровоград : Центральноукраїнське видавництво, 2002. – 192 с.
- Мишанич О. В безмежжі зим і чужини... (Повернення Спиридона Черкасенка)** / Олекса Мишанич // Твори : у 2 т. / С. Ф. Черкасенко. – Київ, 1991. – Т. 1 : Поезія. Драматичні твори / упоряд., авт. передм. та приміт. О. Мішанич. – С. 5–42.
- Мосендз Л. Людина покірна** : збірка оповідань / Л. Мосендз. – Вінніпег, 1951. – С. 7–10.
- Науменко В. Хто ж він, Олекса Кобець (Варавва)?** / В. Науменко // Березіль. – 2009. – № 7–8. – С. 153–154.
- Науменко Н. «Якби знайшлась неопалима книга...»**: новела Леоніда Полтави «У вишневій країні» як художній погляд на новітню історіографію України / Г. Науменко // Дивослово. – 2001. – № 11. – С. 6–8.
- Немченко Г. Вежі духовності** : посібник з літератури української діаспори / Г. Немченко, І. Немченко. – Херсон : Айлант, 2000. – 252 с.
- Нитченко Д. Він був ширим українським патріотом** / Д. Нитченко // Березіль. – 2009. – № 7-8. – С. 155–157.
- Одарченко П. Автор «Пролісків»** / П. Одарченко // Проліски : вірші для дітей / Н. Щербина. – Нью-Йорк: Видавництво «СВІТАНОК», 1969. – С. 38–45.
- Павлишин М. Дмитро Нитченко** / М. Павлишин // Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн. – Київ, 2001. – Кн. 3. – С. 207–209.
- Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості.** Книга розвідок та мандрівок / В. Панченко. – Київ : Твім інтер, 2004. – 288 с.
- Пеленський Є. Богдан Лепкий 1872–1941. Творчий шлях і бібліографія творів** / Євген Юлій Пеленський. – Краків : Українське Видавництво, 1943. – 56 с.

- Поети Празької школи : Срібні сурми.** Антологія / упорядкування, передмова та літературні силуетки М. Ільницького. – Київ : Смолоскип, 2009. – 916 с.
- Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка / С. Погорілий.** – Нью-Йорк, 1981. – 212 с.
- Покальчук Ю. Різні світи Віри Вовк / Юрій Покальчук // Всесвіт.** – 1990. – № 2. – С. 148–150.
- Покальчук Ю. Самоцвіти Ігоря Качуровського: письменник, література, життя / Ю. Покальчук // Всесвіт.** – 1993. – № 2. – С. 138–139.
- Радзикович В. Лепкий Богдан / В. Радзикович // Енциклопедія українознавства.** Словникова частина (ЕУ – Н). – Париж, Нью-Йорк, 1962. – Т. 4. – С. 1273–1289.
- Радзикович В. Ювілейний збірник / Володимир Радзикович.** – Клівленд, 1966. – 100 с.
- Радишевський Р. Поетичний дарунок синові та кожній українській дитині / Ростислав Радишевський // Все навколо зеленіс : вірші, поеми, казки / Олександр Олесь ; [упорядник та передмова Р. Радишевського ; худ. Іван Литвин].** – Київ : Веселка, 1990. – 318 с.
- Ротач П. Ганні Черінь, українській поетесі у США: Відкритий лист / П. Ротач // Калейдоскоп: Статті і рецензії / Г. Черінь.** — Київ, 1995. — С. 317–326.
- Ротач П. І слово, і доля, і пам'ять: Статті, дослідження, спогади / П. Ротач.** – Полтава : Верстка, 2000. – 442 с.
- Савицька І. Де найкраще місце на світі? : казки / Іванна Савицька ; художник Петро Андрусів.** – Київ, 2008. – С. 21.
- Сеньків І. Любителки Гуцульщини. Вовк Віра / Іван Сеньків // Наше життя.** – 1988. – № 3. – С. 6.
- Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни.** Експатріанський «метароман» Володимира Винниченка: текст і контекст / Г. М. Сиваченко. – Київ : Альтернативи, 2003. – 280 с.
- Сивіцький М. Богдан Лепкий. Життя і творчість / М. К. Сивіцький.** – Київ : Дніпро, 1993. – 372 с.
- Ситченко А. Л. «Як фенікс, встане рідний край – країна вільних господарів!»** Формування української ментальності в процесі вивчення творчості Спиридона Черкасенка / А. Л. Ситченко // Ми є. Були і будемо ми! Виховання на національній самосвідомості учнів засобами художньої літератури : навчально-методичний посібник. – Київ, 2003. – С. 170–185.
- Сіян Д. Розмова з Еммою Андіївською / Дарія Сіян // Кур'єр Кривбасу.** – 2004. – № 183. – С. 110–112.
- Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори : курс лекцій / Людмила Скорина.** – Черкаси : Брама-Україна, 2005. – 384 с.
- Скуратівський В. Ігор Качуровський – історик культури / В. Скуратівський // Сучасність.** – 2004. – № 9. – С. 94–95.
- Слабошпицький М. «Бачу я душу мою крізь прочитані книги...» / М. Слабошпицький // Променисті силуетки / І. Качуровський.** – Київ, 2008. – С. 7–28.
- Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори / Михайло Слабошпицький.** – Київ : Видавництво «Ярославів Вал», 2006. – 728 с.
- Слабошпицький М. Людина глибокого серця: пам'яті Лесі Бризгун-Шанти / Михайло Слабошпицький // Літературна Україна.** – 2011. – 22 грудня. – С. 15.
- Слабошпицький М. Наша людина в Кенгуралії.** Про Дмитра Чуба, Ніценка, Нитченка і його книжку / Михайло Слабошпицький // Живий Шевченко: невідомі оповіді / Дмитро Чуб. – Київ, 2013. – С. 14–25.
- Славутич Я. Українська література в Канаді: вибрані дослідження, статті і рецензії / Яр Славутич.** – Едмонтон : Видавництво «Славутич», 1992. – 336 с.
- Сорока П. Леся Бризгун-Шанта, або В пошуках золотого горішка.** Нарис життя і творчості : монографія / Петро Сорока. – Тернопіль : Стар Софт, 1999. – 124 с.
- Стерек О. Колорит художнього світу Емми Андіївської / Оксана Смерек // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.** – 2003. – № 4. – С. 48–56.
- Струк Д. Г. Як читати поезії Емми Андіївської / Д. Г. Струк // Українське слово : у 4-х кн.** – Київ, 2001. – Кн. 3. – С. 511–515.

- Тарнашинська Л.** «Світ – все ще є...», або парадокси Емми Андієвської / Людмила Тарнашинська // Всесвіт. – 2001. – № 3–4. – С. 109–111.
- Тищенко (Сірий) Ю.** З моїх зустрічей : спогади / Ю. Тищенко (Сірий) ; упорядники О. І. Сидоренко, Н. М. Сидоренко ; передмова М. А. Шудрі. – Київ : Дослідницький центр історії української преси, 1997. – 112 с.
- Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упорядкування В. А. Просалової.** – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.
- Українська література для дітей : хрестоматія / упоряд. О. О. Гарачковська.** – Київ : ВЦ «Академія», 2011. – 786 с.
- Українська література для дітей: хрестоматія :** навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ: Арії, 2011. – 680 с.
- Український декламатор :** збірка віршів для молоді / упоряд. Н. і О. Зінкевичі ; передм. Р. Семківа. – 2-ге вид. – Київ, 2014. – С. 379–380.
- Француженко-Вірний М.** Заокеанські письменники України / Микола Француженко-Вірний. – Київ : Смолоскип, 2015. – 312 с.
- Хархун В.** Роман Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля»: генерика, семіосфера, імагологія : монографія / Валентина Хархун ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 200 с.
- Храплива-Щур Л.** Передмова / Л. Храплива-Щур // Іван Бондарчук; [обкладинка та ілюстрації Івана Яціва]. – Торонто, 1993. – С. 5–8.
- Черевашенко Л.** Ігор Качуровський як перекладач / Л. Черевашенко // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 92–93.
- Чередниченко Д.** Ігор Качуровський / Д. Чередниченко // Українська література для дітей: хрестоматія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упоряд. А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – Київ, 2011. – С. 643–644.
- Чуб Д.** Літературна спадщина Івана Багряного / Дмитро Чуб. – Торонто : Друкарня «Київ», 1980. – 21 с.
- Чуб Д.** Олександр Олесь – співець краси і національного відродження України / Д. Чуб // В дзеркалі життя й літератури. – Мельбурн, 1982. – С. 7–23.
- Чуб Д.** Про Ол. Варавву (Кобця) та зустрічі з ним / Д. Чуб // Люди великого серця : статті, розвідки, спогади. – Мельбурн, 1981. – С. 181–188.
- Чуб Д.** Творчість Ігоря Качуровського / Д. Чуб // В дзеркалі життя й літератури. – Мельбурн, 1982. – С. 110–118.
- Шанти Ю. і Л.** Померла св. П. Леся Бризгун-Шанта / Юрій і Людмила Шанти // Свобода. – 2012. – № 6 (10 лютого). – С. 17.
- Шанта Ю. і Л.** Св. п. Леся Бризгун-Шанта / Юрій і Людмила Шанти // Новий шлях. – 2012. – 2 лютого. – С. 14–15.
- Шевельов Ю.** Українська еміграційна література в Європі. 1945–1949 / Ю. Шевельов // Вибрані праці : у 2 кн. – Кн. II. Літературознавство / упоряд. І. Дзюба. – Київ, 2008. – С. 633–678.
- Шевчук В.** «Задивлений у вірші мандрівець» (Про Ігоря Качуровського та його поетичний світ) / В. Шевчук // Дивосвіт. – 1995. – № 4. – С. 10–19.
- Шевчук В.** Про Олексу Варавву та його літературну містифікацію / В. Шевчук // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 12. – С. 59–64.
- Шугай О.** Іван Багряний: нове й маловідоме : у 2-х кн. / Олександр Шугай. – Київ : Смолоскип, 2013. – 960 с.

«І в мене був свій рідний край...»: хрестоматія української діаспорної літератури для дітей та юнацтва / [упорядкув. М. В. Варданян]. – Кривий Ріг : Видавництво «Діонат» (ФО-П Чернявський Д. О.), 2018. – 504 с. + іл.

УДК 821.161.2-93]-054.7(082.24)

I – 11

ISBN 978-617-7553-45-7

Це видання включає в себе різножанрові та багатотематичні твори письменників української діаспори, які писали для дітей та юнацтва. Деякі з них уже відомі українському читачу, але більшість із них ще знайдуть своїх поціновувачів.

У презентованій книзі подані біографічні портрети письменників української діаспори, їхній літературний спадок та, власне, тексти. У підборі творів до хрестоматії увагу зосереджено на представленні таких тем, як патріотичні, релігійні, історичні, розваг дитини, її навчання, виховання, соціалізації, національної пам'яті, зберігання й пізнання свого, рідного та відкриття чужого, невідомого світу.

Адресована хрестоматія студентам закладів вищої освіти, педагогічних коледжів. Прислужиться викладачам, учителям, вихователям та батькам, а також усім, хто цікавиться літературою української діаспори загалом та питаннями виховання молодого покоління засобами художнього слова зокрема.

Навчальне видання

«І В МЕНЕ БУВ СВІЙ РІДНИЙ КРАЙ...»:
ХРЕСТОМАТІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА
ЮНАЦТВА

Упорядкування
ВАРДАНЯН Марини Володимирівни

Підписано до друку 17.04.2018
Формат 60x84/8 Ум. др. арк. 64,5
Тираж 300 прим.

Друк: ФОП Маринченко С.В.
вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг
Дніпропетровська обл., 50086
Свідоцтво про державну реєстрацію
№ 030567 від 19.01.2007 р.
Тел. (067) 539-66-81

Видавництво «Діонат» (ФО-П Чернявський Д. О.)
Свідоцтво ДК 3449 від 02.04.2009 р.